

A magyar
népi
demokrácia
története

1944-1962

A magyar népi demokrácia története

1944-1962

A kötet szerzői:

Balogh Sándor
Birta István
Izsák Lajos
Jakab Sándor
Korom Mihály
Simon Péter

A mellékleteket összeállította:

Izsák Lajos
Steinbach Antal

A kötet szerkesztői:

Balogh Sándor
Jakab Sándor

Lektorok:

Berecz János
Szabó Bálint

ISBN 963 09 1135 3

© Balogh Sándor, Birta István, Izsák Lajos,
Jakab Sándor, Korom Mihály, Simon Péter. 1978

Az ország felszabadulásától a szocialista forradalom győzelméig

1944 - 1948

Magyarország felszabadítása
és a népi demokratikus hatalom megszületése.
Az Ideiglenes Nemzetgyűlés
és az Ideiglenes Nemzeti Kormány létrehozása

KELET-MAGYARORSZÁG
KATONAI FELSZABADÍTÁSA

1944 nyarán új szakasz kezdődött a második világháború menetében, a hitleri Németország és szövetségesei teljes szétzúzásának az időszaka. E harcok során a szovjet hadsereg 1944 szeptemberének utolsó harmadára – átjutva a Keleti- és Déli-Kárpátok hágóin, valamint Dél-Erdély hegyes-dombos vidékein – hazánk délkeleti határaihoz ért. A 2. Ukrán Front egységei kezdték meg Magyarország felszabadítását.

A szovjet csapatok szeptember közepén Dél-Erdély nyugati részén indultak támadásra a megszálló hitlerista és horthysta csapatok ellen. 19-én bevonultak Temesvárra, szeptember 21–22-e éjjelén pedig Aradot szabadították fel. Az 53. hadsereg egyik hadosztálya már Arad felszabadításának napján parancsot kapott, hogy a várostól északnyugatra és nyugatra, egy védelmi vonalra is alkalmas terepszakaszt foglaljon el. E feladat végrehajtásakor a Battonya–Arad útvonal körzetében érték el, illetve lépték át a hadosztály katonái a magyar–román határt, 1944. szeptember 22-ről 23-ra virradóra. A 18. harckocsihadtest egységei 23-án reggel indítottak támadást Battonya elfoglalásáért, de ez a kísérletük nem járt sikerrel. Ugyanakkor a szovjet csapatok – Battonyától északra, egészen Elekig – szinte mindenhol a magyar határ mögé vetették vissza az ellenséget. Az 53. hadsereg alakulatai – Arad és Szeged között folytatva a harcot – szeptember 24-én a déli órákban szabadították fel az első magyarországi települést, a határ menti Csanádpalotát. Még ugyanezen nap délutánján felszabadult a Gyulától délre fekvő Elek, majd néhány órával később Ujnagylak is. A fenti községek közül azonban csak Ujnagylak szabadult fel véglegesen, mivel a másik két település még egy-egy rövid időre ismét fasiszta megszállás alá került.

A Vörös Hadsereg magyar földre lépése tehát nem jelentette egyúttal és azonnal község vagy város felszabadítását is. Sőt, az első község felszabadulása sem ott történt meg, ahol a magyar területre való első behatolás. Ezért különbséget kell tennünk az elsőnek felszabadult település és aközött, hogy hol lépett először hazánk földjére a felszabadító Vörös Hadsereg.

Az első felszabadult magyar város Makó volt, amelyet szeptember 26-án vettek birtokba a szovjet csapatok. Ezen a napon szabadult fel a mai Békés megye délkeleti részében elhelyezkedő Battonya község is. Az ország többi részének felszabadításában három ukrán front alakulatai működtek közre. A 4. Ukrán Front egységei Sátoraljaújhelyt és környékét, a 2. Ukrán Front csapatai – R. J. Malinovszkij marsall parancsnoksága alatt – az ország keleti felének központi helyeit foglalták el, illetőleg tisztították meg a megszálló német és horthysta-nyilas fegyveres erőktől. Ez a hadseregcsoport Szeged (október 11.), Debrecen (október 19.), Kecskemét és Nyíregyháza (október 31.) továbbá Szolnok (november 4.) felszabadítása után december közepére – Miskolcon, Diósgyőrön, Egeren, Balassagyarmaton, Vácon, Gödöllőn, Monoron és Szigetszentmiklóson át – a Dunántúlon a Velencei-tóig és a Balatonig jutott el. November közepén érték az ország területére és kapcsolódtak be a felszabadító harcokba a 3. Ukrán Front alakulatai, F. I. Tolbuhin marsall vezetésével. Ekkor keltek át ugyanis a Dráva torkolatától északra a Dunán és kezdték meg délkeletről a Dunántúl felszabadítását. December közepén – Pécs (november 29.), Szekszárd (november 30.) és Kaposvár (december 2.) birtokbavétele után – északon Adonynál és a Velencei-tó előtt egyesültek a 2. Ukrán Front csapataival, majd a Balaton déli partjára vonultak fel, amelynek délkeleti csücskétől délre a Drávaig nyomultak előre.

1944. december közepére ezzel szabaddá vált az ország egész területének mintegy 60%-a, népességének alig valamivel több mint a fele. Budapest és 32 város a szovjet csapatok kezén volt: az 5 szabad királyi város közül 3, a 8 törvényhatósági jogú város közül 5 és a 39 megyei város közül 24. A felszabadult országrész forradalmi-történeti múltja és a társadalmi-gazdasági viszonyok alapján vizsgált korabeli jelene is érdekes képet mutatott. Felszabadult a nagy plebejus-agrár forradalmi hagyományokkal rendelkező Tiszántúl, s az azon belül is jelentős Viharsarok, a függetlenségi tradícióit őrző Debrecen és környéke, a kuruc szabadságharcos múltját ápoló északkeleti országrész, valamint a Duna-Tisza köze 1848–1849-es és agrárszocialista örökséggel is rendelkező mezővárosai. A Tiszántúlon és az Alföld északi részein éltek az ország legnagyobb és ezzel egyidejűleg a legradikálisabb szegény és nincstelen paraszti tömegei. Az ország északi, illetve déli részén két jelentős ipari központ is volt, a maga proletárharcokban edzett munkásságával: Miskolc–Diósgyőr és környéke, valamint Pécs és a Mecsek-vidék.

Ahhoz, hogy az ország a fasiszta koalícióval való szakítás útjára léphessen, főleg Horthy 1944. októberi sikertelen kísérlete után, már két lényeges feltétel volt szükséges: az ország legalább egy jelentős részéből a szovjet hadsereg kiverje a német fasiszta megszállókat és nyilas kiszolgálóikat, továbbá, az így előállt kedvező helyzetben olyan magyar antifasiszta, demokratikus erők legyenek, amelyek kivezetik az országot a háborúból és a demokratikus fejlődés

dés útjára térítik. A katonai felszabadítás tehát csak a demokratikus kibontakozás lehetőségét teremthette, pontosabban teremtette meg, magát a kormányozni is képes, szervezett politikai erőket nem.

A Szovjetunió az antifasiszta koalíció többi nagyhatalmával együtt, határozott antifasiszta és demokratikus politikai rendszer kiépítését bátorította és támogatta Magyarország esetében is. A szovjet kormánynak ezt a politikáját és magatartását fejezte ki az Állami Honvédelmi Bizottság 1944. október 27-i határozata, amely lényegében megszabta a hazánkban harcoló szovjet csapatok feladatait. A szóban forgó dokumentum tartalmában teljesen meggyezett azokkal az állásfoglalásokkal, amelyeket a volt német szövetséges országokkal kapcsolatban hoztak, így például az ÁHB Romániára vonatkozó 1944. április 2-i határozatával, amelyet a Vörös Hadsereg román földre lépésekor fogadtak el.

Az ÁHB Magyarországra vonatkozó határozata jó egy hónappal az ország felszabadulásának megindulása után született meg, mert ez idő alatt történt meg a magyar–szovjet kapcsolatfelvétel, vették kezdetét a fegyverszüneti tárgyalások, illetve írták alá Horthy Miklós megbízottai Moszkvában az előzetes feltételeket. Horthy átállásának elmaradásával azonban megghiúsult a magyar–szovjet kapcsolat megállapodásos rendezése. Ilyen előzmények után az ÁHB, felelős központi magyar szerv hiányában, a 2. Ukrán Front haditanácsára volt kénytelen ruházni a felszabadított magyar területek polgári közigazgatásának megszervezését és ellenőrzését is. De a szovjet katonai hatóságok Magyarországon nem szerveztek külön saját katonai adminisztrációt a polgári élet irányítására, hanem a magyar közigazgatás mielőbbi hatékony működését kívánták biztosítani.

A fentebbiekkel összhangban minden megyeszékhelyre, a városokba és a nagyközségekbe szovjet katonai parancsnokot, kommandánst neveztek ki, aki saját katonai feladatain túlmenően segítette talpra állítani és újjászervezni a magyar polgári hatóságokat, ellenőrizte azok munkáját és azt is, hogy tevékenységük a Hitler-ellenes háború érdekeit is szolgálja. A katonai parancsnokok minden intézményt és személyt felszólítottak a munka felvételére, helyesebben folytatására. A helyi hatalmi szervek élére új vezetőket állítottak, ha a régiek elmenekültek, vagy kifejezetten akadályozták az illető szerv, hatóság normális működését. Az ipari és kereskedelmi vállalatok vezetését általában a régi alkalmazottak valamelyikére bízták, ha a tulajdonosok eltávoztak, illetőleg nem voltak hajlandók folytatni korábbi tevékenységüket. A szovjet katonai parancsnokok ily módon kívánták a front és egyben a lakosság érdekeit is szolgálni mind a közigazgatás, mind pedig a termelés és szolgáltatás területén anélkül, hogy a tulajdonviszonyokhoz hozzányúltak volna.

A szovjet katonai hatóságok – a magyar kizsákmányoló osztályok fasiszta uralkodó körei által előidézett súlyos helyzetben – intézkedéseikkel és maga-

tartásukkal kétségtelenül a faszizmus szétverését, maradványainak felszámolását s ezzel együtt az elnyomott dolgozó nép felszabadulását segítették elő. Ezt célozta az a kiáltvány is, amelyet a 2. Ukrán Front parancsnoksága az ÁHB határozatának megfelelően nyomban október 27-e után kiadott és röplap formájában s minden egyéb módon terjesztett a már felszabadult magyar lakosság körében. A kiáltvány újólág megerősítette, hogy a Vörös Hadsereget nem vezérlik területszerző célok, nem szándékozik Magyarország társadalmi rendjét megváltoztatni, az ország területére lépését kizárólag katonai szükség-szerűség tette elkerülhetetlenné. Célja a faszizmus szétzúzása és az elnyomott népek felszabadításának elősegítése.

A szovjet katonai hatóságok több okból is ragaszkodtak a régi államszer-vezet s főleg a közigazgatás fenntartásához. Egyrészt, mert a harc közvetlen érdekei megkövetelték a lehető legoptimálisabb hátországi rendet, és azt a régi állami szervekre támaszkodva vélték leggyorsabban elérni, nem pedig új formákkal való kísérletezéssel. Másrészt, mert ez elfogadható volt az ellen-tétes társadalmi-politikai alapokon álló antifasiszta koalíció valamennyi tagjá-nak. Továbbá ez a megoldás fokozni látszott annak a lehetőségét, hogy a né-metellenes harcba esetleg bekapcsolódnak a Horthy-Magyarország bizonyos, Hitlerrel szakító erői is.

A Vörös Hadsereg szervei nem nyúltak tehát a magyar állam kialakult felépítési formájához és rendjéhez. Sőt, azt a felszabadulás után úgy, ahogyan a front elvonulásával megmaradt, azonnal megpróbálták életre kelteni. De nem érintették általában a volt személyi állományt sem, hanem azokat, akik a helyükön maradtak, azonnal felszólították munkájuk végzésére. A helyben maradottak többsége élt is a felajánlott lehetőséggel. Kisebb hányaduk azon-ban vissza is élt vele, mert hivatali helyzetüket a régi rendszer átmentésére, visszaállítására próbálták felhasználni.

Ott, ahol elmenekültek a korábbi vezetők, rendszerint a visszamaradt he-lyettesek vagy más felelős beosztásúak, illetve az egyszerű tisztviselők közül bíztak meg a katonai parancsnokok valakit az adott község, város vagy terület irányításával. Csupán akkor fordultak a politikai aktivitásukat azonnal el-kezdő és legtöbbször már a szovjet csapatok beérkezésekor jelentkező népi-forradalmi erőkhöz vagy az illető helység értelmiségéhez (pedagógusokhoz, orvosokhoz s esetleg valamelyik egyház papjához), ha az állami hivatalban, intézményben egyáltalán nem találtak megfelelő személyt. Ez esetben vagy közvetlenül megbíztak valakit az ügyek vitelével, vagy pedig kérték a helyi baloldali embereket és értelmiségieket, hogy válasszanak, jelöljenek ki maguk közül valakit ideiglenes vezetőnek.

Ez a szovjet politika természetesen nem azt jelentette, hogy a háborús és népellenes bűnösök, a fasiszták megmenekülhettek a felelősségre vonás elől, hanem csak azt, hogy a szovjet katonai szervek – egészen kivételes esetektől

eltekintve – nem foglalkoztak ilyen kérdésekkel. Ezt a feladatot valamennyi volt németekkel szövetséges országban – a fegyverszüneti egyezmények alapján – a saját államhatalmi szerveknek kellett elvégezniök. Lényegében ugyanez vonatkozott az államszervezet demokratikus átalakítására is. Az újjászerveződő állami élet demokratikus megtisztulásához egyébként is nagymértékben hozzájárult az a körülmény, hogy a régi vezetők és a magasabb beosztású tisztségviselők többsége elmenekült a közelgő Vörös Hadsereg elől. Ez szinte általános tünet volt a Tiszántúlon és a Duna–Tisza közén.

A szovjet hadsereg előrenyomulásával szétverte, illetőleg kiszorította az országból az idegen fegyveres erőt, amelyre a nyilas hatalom támaszkodott. De ugyanígy szétzúzta a magyar ellenforradalmi rendszer még ellenálló haderejét is. Erre a sorsra jutott a régi karhatalom is, amely szinte teljes létszámában eltávozott állomáshelyéről. Legtöbbször velük menekültek el a föld-birtokosok, a tőkésék, valamint a nyilasok és a Horthy-rendszer volt politikai képviselői, magukkal ragadva a közigazgatás, a bíróságok stb. tisztségviselőinek és alkalmazottainak tekintélyes hányadát is.

A régi államgépezet széthullása, a régi rendszer politikai exponenseinek, valamint a tisztségviselői kar zömének eltávozása önmagában is kedvező lehetőséget jelentett a magyar antifasiszta, demokratikus és forradalmi erők számára. A szóban forgó csoportok és rétegek nyugatra történt evakuálását valójában sem a katonai érdek, sem pedig az antifasiszta nagyhatalmak politikája nem követelte. Ez elsősorban a több évtizedes szovjetellenes propaganda hatásával magyarázható, annak az eredménye volt, amely pontosan azokra ütött vissza, akik a lakosság különböző rétegeit maguk ijesztgették vele. A menekülésáradat tehát szükségtelen volt, de megtörtént, s ez a körülmény objektíve kedvezett a népi, forradalmi erők felülkerekedésének.

A FEGYVERES NEMZETI ELLENÁLLÁS MEGINDULÁSA

Az illegális kommunista párt, különösen a felszabadulás kezdetével egyidőben, igen nagy erőfeszítéseket tett a fegyveres harc megindítására. A párt Katonai Bizottsága, amelynek vezetője Pálffy György volt, 1944 ősztől fokozatosan szervezte és vetette harcba a különböző formákban és célokkal létrehozott partizáncsoportokat. 1944 szeptemberétől már több diverziós csoport működött a fővárosban, amelyek többségét Fehér Lajos irányította. Ilyen csoportok voltak a Marót, a Szir, a Laci elnevezésű robbantó csoportok. A Kommunista Ifjúsági Szövetség – elsősorban röplapok és más illegális kiadványok terjesztésére – alakított ellenálló csoportokat. Ugyanakkor nagyobb létszámú, többségükben katonai egységnek álcázott

fegyveres csoportok működtek Újpesten, Kőbányán, Kispesten, Csepelen, Rákoshegyen, Rákospalotán, Pestlőrincen, Zuglóban, Angyalföldön és más helyeken.

A kommunisták által szervezett és vezetett partizán akciócsoportok és egységek mellett Budapesten, valamint a főváros környékén nem kommunista szervezésű partizáncsoportok is harcoltak. A magyar antifasiszta ellenállási mozgalom polgári szárnyán azonban igen kevesen, szinte csak Bajcsy-Zsilinszky Endre köre vállalta a fegyveres harcot.

Kommunista és szociáldemokrata fiatalokból, valamint értelmiségiekből alakult a magát Vörös Brigádnak nevező partizáncsoport. A nyilasokkal folytatott fegyveres összeütközéseik alkalmával sok halálra ítéltet mentettek meg. Főként értelmiségiekből, újságírókból jött létre a Klotild utcai partizánegység, amelynek egyik vezetője Stollár Béla volt. A Szent-Györgyi Albert köré tömörülő polgári ellenállók egyes képviselői szintén vállalták a fegyveres harcot. Az említett csoportok mellett, elsősorban Budapesten, fegyveresen küzdött több katonai alakulat is, főleg a kiegészítő karhatalmi (KISKA) századok egy része.

A felszabadulás időszakában vidéken is alakultak fegyveres ellenállási csoportok. Ezek többségükben közvetlen felső pártirányítás nélkül, régebben illegális kapcsolattal rendelkező helyi kommunisták, baloldali munkások és volt 19-es vörös katonák kezdeményezésére jöttek létre. Fegyveres ellenállás bontakozott ki a sárisápi bányászok körében, Zgyerka János vezetésével. A vidéki partizáncsoportok közül az egyik legjelentősebb a Miskolcon és környékén működött MOKAN Komité volt, amely különösen az evakuálások meghúzásában és az üzemi berendezések megmentésében játszott fontos szerepet.

Fegyveres csoportok alakultak az északi bánya- és iparvidéken, a nógrádi szénmedencében is. A karancsejtősi bányászok november 23-án a kommunisták, baloldali munkások vezetésével – közel 300-an – megtagadták a bevonulást és a korábban szerzett fegyverekkel leszálltak a bányába, majd megkísérelték a kitörést. Bandur Gyula vezetésével Ragyolcon jött létre a szénmedence másik csoportja. Nógrád megye nyugati részén, Balassagyarmat és Kemence környékén, valamint az Ipoly túlsó oldalán tevékenykedett Adler János csoportja. A fentebb említettek mellett, a behívást megtagadó bányászok, gyári munkások és szökött katonák kisebb-nagyobb csoportjai vonultak a környező erdőségekbe. Egy részük akkor kapcsolódott be a fegyveres küzdelembe, amikor Nógrádi Sándor partizánegysége megérkezett erre a vidékre. Börzsöny–Vámosmikola körzetében tevékenykedett a Görgey-zászlóalj.

1944 őszén a Mecsekben, Pécs környékén szintén több partizáncsoport tevékenykedett. Sőt, erről a vidékről számos antifasiszta csatlakozott a horvátországi partizánokhoz is. A partizáncsoportok működése nagyban hozzá-

járult Pécs harc nélküli felszabadításához. Ezt követően pedig közel 200 pécsi és környékbeli ifjúkommunista önkéntes ment át a jugoszláviai magyar partizánalakulatokhoz és hősiesen küzdött a Dráva menti harcokban. Kisebb fegyveres ellenálló csoport működött Szekszárdon és környékén is.

A Dunától északra – a Komárom, Érsekújvár és a Vág által határolt területen – egy jelentősebb erőt képviselő partizáncsoport működött.

A Szovjetunióban élő magyar kommunista emigránsok közreműködésével és vezetésével alakult ejtőernyős partizáncsoportok elsősorban Kárpátalján és Szlovákia területén hajtottak végre eredményes fegyveres akciókat. Kárpátalján különösen sikeres volt a Rákóczi-partizánosztagnak működése, Uszta Gyula vezetésével. Harci területük Munkács, Huszt és Szolyva térsége volt. Hét katonai szerelvényt robbantottak fel, közel 800 főnyi veszteséget okoztak az ellenségnek halottakban és sebesültekben, s csaknem 300 foglyot ejtettek. 1944 augusztusában több partizáncsoport bevetésére került sor Erdélyben, Nagyvárad és Máramarossziget térségében. Szeptemberben viszont Zólyom és Besztercebánya környékére érkeztek magyar ejtőernyős partizánok a Szovjetunióból. Ők képezték a magvát a Petőfiről elnevezett partizánosztagnak, amely német fasiszta katonai szerelvényeket robbantott fel, összekötési vonalakat vágott el, járőröket tett ártalmatlanná és többször megütközött az ellenséges csapatokkal is.

1944 októberében, Nógrádi Sándor irányításával kezdte meg a harcot egy másik magyar partizánszervező csoport. Decemberben – miután Közép-Szlovákiát végigharcolta – kelt át az Ipolyon és folytatta tevékenységét a salgótarjáni szénmedencében. A Nógrádi-partizánegység 1944. december 29-én egyesült a szovjet csapatokkal.

1944 második felében és 1945 elején – a hitleri Németországgal és a nyilasokkal szembe fordult katonákon, a KISKA ellenálló századain, továbbá a szovjet hadsereg oldalára állt és ott fegyveres harcokban is részt vett magyar antifasisztákon kívül, akiknek száma több ezerre tehető – közel 3000 ember harcolt a hazai partizáncsoportokban. Ugyanakkor igen sok magyar vett részt más európai országok antifasiszta harcában. Így a szlovák nemzeti felkelésben, a csehszlovákiai partizánmozgalom soraiban megközelítően 3000–4000-en harcoltak a magyar nép fiai közül, de több százra tehető azoknak a magyar antifasisztáknak a létszáma is, akik részt vettek a lengyel, a francia és a belga ellenállásban. A jugoszláv népfelszabadító háborúban mintegy 1000–1200 magyar katona harcolt.

A magyarországi partizáncsoportok küzdelme, ha katonai értelemben nem is volt nagy horderejű, politikai és erkölcsi szempontból azonban feltétlenül figyelemre méltó volt. Jelentőségét növelte, hogy fontos szerepet töltött be a nemzeti ellenállás egyéb formáinak a kifejlődésében is.

1944 őszén a földalatti antifasiszta nemzeti ellenállás továbbfejlődése szem-

pontjából nagy jelentősége volt a Magyar Front megerősödésének. Vezetésére Intéző Bizottságot hoztak létre, amelynek elnöke Szakasits Árpád, tagjai pedig Kállai Gyula, Kovács Imre és Tildy Zoltán lettek. A Magyar Front megerősödésében döntő szerepet játszott az a tény, hogy a kommunista és a szociáldemokrata párt – hosszabb tárgyalások eredményeként – 1944. október 10-én egységfront-megállapodást kötött.

A nemzeti ellenállás az ország katonai felszabadításának megindulásával erősödött, s különösen Horthy 1944. október 15-i leválási kísérletének kudarcra után, az ellenforradalmi rendszer összeomlása is elkezdődött. Ezt követően érezhetően meggyorsult a horthysta hadsereg bomlása. A különböző polgári politikai csoportok egyre sürgetőbben keresték a kapcsolatot a Magyar Fronttal. A kapcsolatot keresők között voltak Kiss János altábornagy és társai is, akik vállalták a fegyveres ellenállást a németek és a nyilasok ellen.

A kommunista párt kezdeményezésére 1944. november elején – egy szélesebb körű nemzeti összefogás eredményeként – létrejött a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága. E bizottság elnöke Bajcsy-Zsilinszky Endre volt. Ugyanakkor az MNFFB megbízásából Kiss János altábornagy alakította meg az ellenállás katonai vezérkarát. Feladata az volt, hogy az ellenállásra megnyerhető magyar katonai alakulatok és a felfegyverzett munkásosztagok részvételével felkelést szervezzen. Kiss Jánost és társait azonban a Gestapo november 22-én letartóztatta, Bajcsy-Zsilinszky Endrével együtt. A nyilasok halálra ítélték és decemberben kivégezték őket. Ezután az MNFFB lényegében megszűnt, de a Magyar Front tovább élt és szervezte a nemzeti ellenállást, a dolgozó tömegek harcát.

A magyar nép forradalmi erőinek összefogása és fegyveres küzdelme az illegalitásban azonban nem érte el azt a fokot, hogy saját erejéből szabadítsa fel az országot a német megszállás és a fasiszta elnyomás alól. Az ország szabad, demokratikus fejlődéséhez a döntő lökést, az érlelődő belső feltételek mellett, a szovjet hadsereg felszabadító harcának sikerei adták meg, biztosítva a kedvező külső, nemzetközi feltételt. Ennek eredményeként az 1944 őszen Magyarországon kialakuló forradalmi helyzet a felszabadított területeken nyomban népi demokratikus forradalomba mehetett át. Az illegális harc, a fegyveres nemzeti ellenállás így a felszabadulást követő forradalmi fejlődés közvetlen belső előzményévé, szerves részévé vált.

AZ ANTIFASISZTA DEMOKRATIKUS
SZERVEZETEK KIALAKULÁSA.
A MAGYAR NEMZETI FÜGGETLENSÉGI
FRONT PROGRAMJA

A fasiszta erők katonai szétzúzásával a felszabadult területeken megteremtődtek a demokratikus kibontakozás, az újjászületés lehetőségének a feltételei. A felszabadult nép élt is a lehetőségekkel és az elsőnek szabaddá vált Viharsarokból kiindulva azonnal hozzákezdett az új, demokratikus helyi politikai élet kialakításához és a közigazgatás megszervezéséhez.

A városok és falvak többségében szinte a szabaddá válás másnapján megalakultak a helyi kommunista pártszervezetek, majd segítségükkel más demokratikus erők is éledezni kezdtek. De pártjaik megszervezése elég vontatottan és késedelmesen haladt, mert tevékenységükben, különösen kezdetben, nagyon sok volt a bizonytalan elem. A viszonylag gyorsan aktivizálódó néptömegek azonban nem vártak tétlenül a politikai pártok helyi szervezeteinek kiépüléséig, hanem maguk láttak hozzá az élet megindítását jelentő konkrét feladatok megoldásához.

A demokratikus népi mozgalom gerincét a nemzeti bizottságok alkották. Igaz, december közepéig mindössze 5–6 bizottság alakult meg e néven: a szegedi, a hódmezővásárhelyi, a szentesi, a békéscsabai, a debreceni stb. A decembert megelőzően – és helyi kezdeményezésre – alakult sok-sok és más-más nevű népi bizottság azonban lényegében ugyanezt a szerepet töltötte be a községekben és városokban, mint a már központi programmal és szervezettel bíró későbbi nemzeti bizottságok. Ezek a népi bizottságok a népmozgalmak tényleges helyi szervei voltak, s tulajdonképpen a nemzeti bizottságok közvetlen és egyenes elődeinek tekinthetők. Neveik változatossága jól tükrözi az egyes helységek, területek demokratikus népi erőinek a felsőbb irányításra nem is váró tettekkészségét, gyorsan kibontakozó öntevékenységet. Több helyen – az 1918-as polgári demokratikus forradalom példájára – községi, városi vagy falutanácsnak nevezték a népi bizottságot. Igen sok községben, illetve városban pedig – a Tanácsköztársaság mintájára – a direktórium, ötös- vagy hetesbizottság nevet adták neki. Máshol viszont intéző bizottságnak, ideiglenes tanácsnak, vagy az antifasiszta harci formát példázva, munkás-paraszt bizottságnak hívták.

Kezdetben a népi bizottságokat, a kommunisták mellett, nem annyira a demokratikus pártok helyi képviselői alkották, hanem a környezetükben baloldalinak, haladó gondolkodásúnak ismert személyiségek, s különösen a munkásmozgalmi, szakszervezeti múlttal rendelkező emberek. A népi bizottságok a dolgozó osztályok közvetlen összefogását testesítették meg. Az első hetekben-hónapokban, a központi hatalom létrejöttéig, illetőleg az új

államszervezet kiépüléséig az ő kezükben összpontosult helyileg minden hatalom és egyben ők végezték a helyi közigazgatás oroszlánrészét is. A népi bizottságok többsége a gyorsan megalakult kommunista pártszervezetek segítségére támaszkodott. Ugyanakkor e népi szervek csakhamar kiegészültek a később megalakult többi demokratikus párt tagjaival, valamint pártonkívüli hazafiakkal is. Sok esetben éppen a bizottság tagjai hozták létre a többi demokratikus pártot, és így annak azonnal képviselőjévé is váltak.

A zömében kommunista, demokratikus baloldali kezdeményezéssel és vezetéssel kibontakozó helyi politikai és önkormányzati életre további előrelendítő hatással volt az a körülmény, hogy 1944 novemberének első napjaiban az emigrációból hazatérő magyar kommunisták megteremtették a Magyar Kommunista Párt legális Központi Vezetőségét. Mind az illegális, mind pedig az emigrációból hazatérő kommunista pártvezetőség felkészült a felszabadított területeken végzendő politikai és szervező munkára. Ezt egy-egy akcióprogram kidolgozásával is előkészítették. Az illegális Központi Bizottságnak – amelynek Apró Antal, Horváth Márton, Kádár János, Kállai Gyula, Kiss Károly, Kovács István, Rajk László stb. voltak a tagjai – azonban a hadműveletek miatt hosszabb ideig nem volt összeköttetése a felszabadult területeken létrejött legális helyi kommunista pártszervezetekkel. Azok összefogása és irányítása külön vezetést igényelt.

A szovjetunióbeli magyar kommunista emigráció – a nemzetközi kommunista mozgalom akkor Moszkvában tartózkodó vezetőivel való tanácskozás után – eldöntötte, hogy Gerő Ernő, Farkas Mihály, Nagy Imre és Révai József – hazajöve a felszabadult területekre – a párt legális Központi Vezetőségét alkotja. Vezetőjének Gerő Ernőt jelölték, helyettesének pedig Nagy Imrét. Ekkor határozták el azt is, hogy a párt a fő feladatok tartalmának megfelelően Magyar Kommunista Párt néven szerveződjön újjá.

A kommunista párt Moszkvában kijelölt vezetői 1944. november 5-én érkeztek meg Szegedre, a Központi Vezetőség első hazai állomáshelyére. Azonnal hozzáláttak döntően kétirányú munkájukhoz: a párt sorainak világos program és szervezeti szabályzat alapján való országos megszervezéséhez, illetve a párt által kitűzött célok propagálásához a leendő szövetséges társak között, beleértve azok reaktiválásának elősegítését is. Ez utóbbiakra a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 1944-es évfordulóján nyílt először a nyilvánosság előtt alkalom Szegeden. Ezen a nagygyűlésen fogalmazta meg a KV kijelölt vezetője a kommunista párt gyorsan elterjedt jelszavát: „Lesz magyar újjászületés!” Ennek az alapvető célkitűzésnek a valóra váltására hívott fel minden nemzeti és haladó erőt mind a felszabadult, mind a még német-nyilas uralom alatt levő területeken. Majd az előbbiekkal összefüggésben olyan központi, országos szervezet létrehozását javasolta, amelynek a nemzeti bizottságok lennének a helyi szervei.

November 9-én, az első kommunista aktívaértekezleten – a nemzeti összefogás eme szervezetéről szólva – hangzott el a javaslat először, hogy azt Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontnak nevezzék el. Az MKP vezetősége ezzel egyidejűleg hozzáfogott – a felszabadult területek konkrét viszonyaira alkalmazott – akcióprogramjának kidolgozásához, illetőleg véglegesítéséhez. Ez a dokumentum 1944. november 30-án Debrecenben került nyilvánosságra „Magyarország demokratikus újjáépítésének és felemelkedésének programja” címmel.

A program bevezetőjében megállapította, hogy a háború elveszett. Egy évszázad szorgos munkájának gyümölcsét pusztította el az ellenforradalmi rendszer, amelynek háborús politikája megrendítette államiságunk alapjait. Ennek ellenére hazánk újjászülethet, ha „minden becsületes magyar összefog a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontban az új, életerős, demokratikus Magyarország felépítésére, ha a nép veszi kezébe az ország vezetését”.

A program első fejezete egyértelműen leszögezte, hogy az újjáépítés elengedhetetlen feltétele a nemzet tevékeny részvétele az ország felszabadításában, a Vörös Hadsereg felszabadító harcainak támogatása és az azonnali szakítás a hitleri Németországgal. Ugyanakkor követelte a hazaárulók, a háborús bűnösök letartóztatását és átadásukat a létrehozandó népbíróságoknak, valamint vagyonuk elkobzását, továbbá minden fasiszta szervezet feloszlását, újjáélesztésük megakadályozását és a közigazgatási szervek, a bíróságok, a honvédség, s nem utolsósorban a karhatalom megtisztítását a nyilas, hazaáruló és egyéb népellenes elemektől. Külön kiemelte a program a demokratikus szabadságjogok maradéktalan érvényesítésének szükségességét, és feladatul állította a közélet, az oktatás és a kultúra megtisztítását a fasiszta mótelytől, a faji és nemzeti gyűlölködéstől, valamint állást foglalt a vallásszabadság biztosítása mellett is.

A második fejezet a földreform kérdésével foglalkozott, amelyet „a leg-
rövidebb határidőn belül, a földigénylők közreműködésével” kell végrehajtani, a nincstelen és kevés földű parasztok százezreinek földhöz juttatásával.

A program következő fejezete a nagytóke profitszerzésének korlátozását célzó intézkedéseket tartalmazta: a kartellek és nagybankok állami ellenőrzését, a bányák, a kőolajforrások és villanytelepek, valamint a biztosító intézetek köztulajdonba vételét, illetve államosítását. Ezzel egyidejűleg azonban azt is hangsúlyozta, hogy támogatni kell a nép érdekeit szolgáló magánvállalkozást, bekapcsolódását az ipari termelés és a kereskedelem megindításába. Majd aláhúzta, hogy a háború által elpusztított lakóházakat, gyárat, közlekedést egységes, központi terv alapján – állami támogatással és irányítással – kell újjáépíteni.

A program sikraszállt a munkabéreknek a drágaság arányában történő felemeléséért, a nyolcórás munkanap és a sztrájkjog törvényes biztosításáért,

a női és a gyermekmunka védelméért, az évenkénti fizetett szabadságért, valamint a munkásbiztosítás teljes önkormányzatáért és a biztosítás valamenynyí ágának kiterjesztéséért a mezőgazdasági munkásokra, cselédekre is.

Külön fejezetben foglalkozott a program a külpolitikával. Megállapította, hogy az ország demokratikus átalakulása elválaszthatatlan a demokratikus külpolitikától. A magyar külpolitika céljaként a jószomszédi viszony és őszinte együttműködés megteremtését sürgette „az összes környező országokkal”, valamint Angliával és az Egyesült Államokkal, és „szoros barátságot a hatalmas Szovjetunióval”, amely segíti hazánkat a német iga lerázásában.

Befejezésül a program szorgalmazta a demokratikus pártok megbízottaiból álló városi és községi nemzeti bizottságok kiépítését. Azt javasolta, hogy ezek a nemzeti bizottságok a megalakítandó Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi szervei legyenek, amelyek segítik a demokratikus, hazafias erőket és vezetik a harcot a népi Magyarországért. A fentiek szellemében sürgette végül a program az alkotmányozó nemzetgyűlés mielőbbi összehívását, illetve az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakítását.

A program antifasiszta, antifeudális, antiimperialista, demokratikus jellege és célkitűzései nemcsak lehetővé tették, hanem egyben meg is könnyítették a széles nemzeti összefogás megvalósítását. Annál is inkább, mert a kommunisták már a program megjelenéséig figyelemre méltó sikereket értek el az antifasiszta demokratikus összefogás megteremtése terén.

Ennek egyik legelső és kézzelfogható bizonyítéka a *Délmagyarország* című napilappal kapcsolatos megállapodás volt. A november közepén aláírt megállapodás szerint a lap „a demokratikus, független, népi Magyarországért” küzd. Fő ellenségnek a németeket és a nyilasokat tekinti, de határozottan elutasítja a „Nagy-Magyarország” reakciós ábrándját, és következetes kritikát gyakorol a negyedszázados Horthy-rendszer felett is. Hirdeti továbbá a lap a Vörös Hadsereggel való feltétlen együttműködést, valamint a föld-reform végrehajtásának és az MNFF megteremtésének szükségességét, s nem utolsósorban azt, hogy az ország maga is kivegye részét saját felszabadításából. Ez a megállapodás az első olyan koalíciós dokumentum volt a felszabadulás után, amelyet a kommunista párt, a parasztpárt és a kisgazdapárt egy-egy felelős vezetője írt alá.

A pártok a *Délmagyarországnak*, mint az MNFF lapjának az élére háromtagú szerkesztő bizottságot állítottak: Erdei Ferenc felelős szerkesztő, Révai József és Balogh István személyében.

A *Délmagyarország* első száma 1944. november 19-én Szegeden látott napvilágot. Cikkjei először vetették fel – közvetlen megvalósítandó programként – a közvélemény előtt, hogy a magyar nép a maga erejéből teremtsen új kormányt, azaz új hatalmat. A kommunista párt még szeptember-októberben és november első felében is romániai formájú átállást tartott leginkább

megvalósíthatónak, a Horthyék által elfogadott előzetes feltételek mellett. 1944. november második felére azonban jelentősen megváltozott a helyzet, hiszen a horthysta leválási kísérlet elbukott, és a felszabadult országrészeken meglehetősen gyorsan kibontakozott a népi-forradalmi erők demokratikus mozgalma. Ilyen módon az előbbire, vagyis a horthysta átállásra már egyre kevésbé, az utóbbira viszont mind jobban lehetett támaszkodni. Mégpedig nemcsak egy demokratikus átalakulás reformprogramja megvalósításában, hanem az országnak a szövetségesek oldalára való átállítása szempontjából is. A fentebbiekről persze a szövetséges nagyhatalmaknak is meg kellett győződniek ahhoz, hogy azt Magyarország viszonylatában az egyetlen járható útként elfogadják. Ezzel a megoldással sem vált időszerűtlenné természetesen a németellenes erők nemzeti összefogásának követelménye, de az átalakulásban – ellentétben a romániai helyzettel – már kezdettől fogva a munkás-paraszt népi forradalmi erők játszhatták, helyesebben játszották is a vezető szerepet.

1944. november végén és december elején ilyen irányú és tartalmú politikai fejlődés következett be Szegeden, illetőleg az egész felszabadult országrészben. A Magyar Kommunista Párt, a gyorsan talpraálló szakszervezetek és a Nemzeti Parasztpárt mellé ugyanis november 23-án az újjászerveződött Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt is felsorakozott. Az újjáalakuló kisgazdapárti gyűlés jóváhagyta a párt csatlakozását az MNFF-hoz, és olyan határozatot hozott, hogy „mindaddig, míg a párt országos elnöksége újra átveheti a párt vezetését, hivatva érzi magát, hogy a párt újjászervezését a felszabadult országrészen megkezdje”. Kisgazdapárti ösztönzésre rövidesen más polgári rétegek, irányzatok is megmozdultak: 1944. november végén – Polgári Demokrata Párt néven – önálló párt szervezését kezdték meg. Az események természetesen a helyi szociáldemokratákra is nagy hatással voltak, különösen Szegeden. S ez mindenekelőtt abban jutott kifejezésre, hogy november utolsó napjaiban mind a Szociáldemokrata Párt, mind a Polgári Demokrata Párt bejelentette az MNFF-hoz való csatlakozási szándékát.

Ilyen előzmények után javasolta az MKP a demokratikus pártoknak és a szakszervezeteknek a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front azonnali, „hivatalos” megalakítását. Az MNFF 1944. december 2-án, az MKP, az SZDP, az FKGP, az NPP és a PDP, valamint a szakszervezetek részvételével jött létre Szegeden. Az MNFF a munkásosztály, a parasztság, az értelmiség és a városi kispolgárság, valamint a németellenes polgári erők szövetségét testesítette meg. Létrejöttét és a kommunista párt akcióprogramjának nemzeti programmá emelését a december 3-i szegedi népgyűlés is megerősítette. S ezzel a kommunista akcióprogram valamennyi, a lakosság túlnyomó többségét kitévő antifasiszta, demokratikus és forradalmi erő közös harci programjává vált.

Ezek az – 1944. december elejére végbement – események biztosították,

hogy a szövetségesek ne a reakciós horthysta körökkel kössenek fegyverszüneti egyezményt, hanem a függetlenségi frontban tömörült erőkkel. Az antifasiszta demokratikus mozgalom 1944. végi kibontakozásának azonban nemcsak az volt a jelentősége, hogy Magyarország háborúból való kilépéséhez megfelelő társadalmi-politikai alapot teremtett és az átállást segítette, hanem hozzájárult ahhoz is, hogy Magyarországot ne a hitleri Németországgal azonos elbírálás alá vessék a győztes antifasiszta hatalmak.

AZ IDEIGLENES NEMZETGYÜLÉS ÉS AZ IDEIGLENES NEMZETI KORMÁNY LÉTREHOZÁSA

A kommunisták vezette demokratikus és népi erők gyors helyi talpra állása, majd országos megszerveződésük igen nagy jelentőségű esemény volt az egész nemzet további sorsa szempontjából. 1944 végén ugyanis már nemhogy ellenükre, de nélkülük sem lehetett a felszabadult országrészben az új magyar állam alapjait lerakni. Ugyanakkor nem dőlt el az a kérdés, hogy a polgári vagy a népi demokrácia útjára tér-e az ország. Ez elsősorban attól függött, hogy mely osztályok, illetőleg pártok és milyen mértékben veszik ki a részüket az ország megmentéséért folytatott küzdelemből. A munkásosztály és forradalmi pártja, a Magyar Kommunista Párt élen járt a széles nemzeti összefogás, konkrétan az MNFF megteremtésében és programja kimunkálásában, s ezáltal megszerezte a kezdeményező és vezető szerepet abban, hogy a megszülető új magyar állam valóban – tartalmában és formájában – demokratikus legyen.

Az új demokratikus államhatalom megteremtésének azonban nemzetközi feltételei is voltak. Ezek a második világháború befejezésével kapcsolatos nemzetközi szerződésekben, az antifasiszta koalíció győztes nagyhatalmainak megállapodásaiban nyertek megfogalmazást. Mégpedig Anglia, az USA és a Szovjetunió vezetőinek 1943-ban tartott teheráni és moszkvai találkozásán, az 1944-es év különböző tanácskozásain, s főleg az 1945. februári jaltai értekezleten. A győztes nagyhatalmak valamennyien egyetértettek abban, hogy a fasiszta blokk volt államainak népei az életbevágóan fontos társadalmi-politikai, gazdasági és államhatalmi kérdéseket demokratikus úton oldják meg. Ezzel összhangban azt ajánlották, sőt mi több lényegében előírták, hogy a fasizmus szétverése után az említett országokban – a lakosság összes demokratikus elemeit képviselő – ideiglenes kormányokat kell alakítani, amelyek előkészítik az illető nép akaratának megfelelő törvényhozó és végrehajtó hatalom létrehozását, szabad választások útján. Ennek a nemzetközi előírásnak az érvényesülése szempontjából is kiemelkedő jelentősége volt annak, hogy

végrehajtását nálunk a Szovjetunió szavatolta. A Szovjetunió nemcsak az antifasiszta cél miatt törekedett a nemzetközi előírások maradéktalan betartására, hanem internacionalista lényegéből következően is segítette az ország forradalmi erőit a társadalmi, politikai és gazdasági talpra állásért és továbbfejlődésért vívott küzdelmükben. Magyarország történetében először fordult elő, hogy haladó nemzeti érdekei egybeestek a győztes nagyhatalmak állami érdekeivel.

1944. december elején a kommunista párt kezdeményezésére – a függetlenségi front pártjainak képviselőiből és más haladó gondolkodású személyiségekből álló – előkészítő csoport jött létre, amely hozzálátott azoknak a hazafiaknak az összegyűjtéséhez, akikre a demokratikus átalakítás nagy munkájában számítani lehetett. Az előkészület lényeges eleme volt az is, hogy az MNFF a három szövetséges nagyhatalom vezetőjéhez fordult és kérte tőlük, hogy tegyék lehetővé a német szövetségből való magyar kilépést és az ideiglenes kormány létrehozását. A I. V. Sztálinnak küldött távirat ezt a kérést az alábbi módon fogalmazta meg: „A hatalmas orosz haderő diadalmas előretörése teremtette meg első ízben a lehetőségét annak, hogy az ország népének igazi véleménye szabadon megnyilatkozhasse, és ennek megfelelően megalkulhasson a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, bizonyságául annak, hogy a magyar népben megvannak azok a demokratikus erők, melyek képessé teszik sorsának intézésére. Megkérjük Tábornagy Urat, adjon alkalmat arra, hogy a német fasizmus elleni végső küzdelemből kivehessük mi is, a németek által legjobban kihasznált, megrabolt és kifosztott magyarok a részünket, és némileg jóvátehessük a háborús kormányok bűneit.”

A fentebbi akció szerves részeként az MKP legális Központi Vezetőségének két tagja – a szabad területek küldötteként – Moszkvába utazott, hogy a szovjet kormányt és rajta keresztül a többi antifasiszta nagyhatalmat meggyőzze arról, miszerint a magyar demokratikus erők már képesek kezükbe venni az ország sorsának irányítását és döntő mértékben megváltoztatni Magyarország kül- és belpolitikáját, valamint katonapolitikai irányát. Továbbá, hogy a szovjet kormányval, mint az antifasiszta világkoalícióban belül a magyarországi helyzetért felelős hatalommal megvitassák az MNFF kormányalakítási és átállási tervét, s ezek végrehajtásához hozzájárulást, illetőleg segítséget kérjenek. Ugyanakkor a küldöttek az ugyancsak Moszkvában tartózkodó Horthy-féle fegyverszüneti bizottság volt tagjaival és az átállt magyar tábornokokkal is felvették a kapcsolatot, hogy bevonják őket a létrehozandó ideiglenes kormányba. E katonatiszteknek és politikusoknak a megnyerése ugyanis reményt nyújtott arra, hogy meggyorsul Magyarország teljes átállása a szövetségesek oldalára, kedvező hatással lesz a még fel nem szabadult országrész lakosságára, az ott levő magyar katonaság magatartására. Egyszerűen siettetette magyar földön is a háború befejezését. Ezen az alapon mind a szovjet

kormány és szövetségesei, mind pedig a magyar kommunisták és forradalmi erők helyeselték az említettek részvételét az ideiglenes kormányban.

A magyar demokratikus erők kérését a szovjet kormány és a másik két antifasiszta nagyhatalom az 1944. december első napjaiban Moszkvában tartott megbeszéléseken szintén teljesíthetőnek ítélte. E hozzájárulás után, illetve a függetlenségi frontba tömörült pártok, valamint a szakszervezetek vezetőinek megegyezése alapján indult meg a felszabadult területeken az új hatalmat teremtő munka. 1944. december 12-én Debrecenben megalakult az Ideiglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottsága. Az előkészítő bizottság nyomban kiáltvánnyal fordult az ország népéhez, majd december 14–20. között lebonyolította a felszabadult országrészben az ideiglenes nemzetgyűlési választásokat.

A nemzeti bizottságok által szervezett 44 „küldöttválasztó” tömeggyűlésen – a függetlenségi front programja alapján közfelkiáltással – választották meg a képviselőket az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. A küldöttek, pontosabban képviselők nemzetgyűlési megbízatása tehát a németellenes függetlenségi és antifasiszta feladatok vállalása mellett az ország demokratikus átalakításának legfőbb tennivalóit is felölelte. S ez egyben azt is jelentette, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés nemcsak egy, a háborúból kilépő ideiglenes kormányt teremtő parlament, hanem annál sokkal több: az 1944. november 30-i program egészét magáénak valló törvényhozó hatalom, amely a program megvalósítása során akár több, vagy többször átalakított ideiglenes kormányt választhat, illetőleg bízhat meg.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlésben 230 képviselő foglalt helyet. Közülük 71-en a Magyar Kommunista Párt, 38-an a Szociáldemokrata Párt, 19-en a szakszervezetek, 16-an a Nemzeti Parasztpárt, 55-en az FKGP és 12-en a Polgári Demokrata Párt jelöltjei voltak. Rajtuk kívül még 19 olyan képviselője volt az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, akik pártonkívüliként csatlakoztak a függetlenségi fronthoz. Mindez azt jelentette tehát, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlésben a baloldal (MKP, SZDP, NPP és a szakszervezetek) volt abszolút többségben. Erre utal lényegében a képviselők osztályhovatartozása, illetőleg szociális összetétele is. Hiszen a képviselők közül több mint 80 munkás és szegényparaszt, közel 40 középparaszt és módosabb gazdálkodó, ugyanannyi önálló kisiparos és kiskereskedő, valamint mintegy 50 értelmiségi (pedagógus, újságíró, szabad foglalkozású) volt. A fennmaradó részben pedig azok a középtőkésék, katonatisztek és papok voltak találhatóak, akik zömmel a németellenes polgári erőket, a volt horthysta köröket reprezentálták. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés ilyen politikai és társadalmi összetétele ténylegesen megfelelt az ország felszabadított részén akkor kialakult erőviszonyoknak.

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés első ülésén, 1944. december 21-én, megszakítva a negyedszázados ellenforradalmi rendszer „jogfolytonosságát”, magát

a nemzet akarátának kifejezésére hivatottnak és a „magyar állami szuverenitás kizárólagos képviselőjének” nyilvánította. Ez a törvényhozó testület december 22-én az Ideiglenes Nemzeti Kormányt is megválasztotta a következő összetételben: Dálnoki Miklós Béla (pkv) miniszterelnök, Erdei Ferenc (NPP) belügyminiszter, Nagy Imre (MKP) földművelésügyi miniszter, Vörös János (pkv) honvédelmi miniszter, Valentiny Ágoston (SZDP) igazságügy-miniszter, Takács Ferenc (SZDP) iparügyi miniszter, Gábor József (MKP) kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter, Gyöngyösi János (FKGP) külügyminiszter, Molnár Erik (MKP) népjóléti miniszter, Vásáry István (FKGP) pénzügyminiszter, gróf Teleki Géza (pkv) vallás- és közoktatásügyi miniszter, Faragó Gábor (pkv) közellátásügyi miniszter.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány jellegében hasonló volt ugyan az Ideiglenes Nemzetgyűléshez, de politikai összetételében elmaradt attól, mert a nemzetközi viszonyok és a katonai helyzet miatt viszonylag nagyobb számban kaptak szerepet volt horthysta katonatisztek (3 tábornok) és politikusok. Ennek ellenére az Ideiglenes Nemzeti Kormány nem a kizsákmányolók, nem a burzsoázia kormánya volt, hanem elsősorban a dolgozó osztályoké, közelebbről: a munkásosztály és a parasztság, valamint a középrétegek haladó részének végrehajtó hatalma. Jellegét elsősorban nem összetétele, hanem vezető ereje, antifasiszta és következetes demokratikus programja, valamint a baloldali erőknek a törvényhozásban betöltött szerepe és súlya szabta meg, illetőleg biztosította. Az új központi törvényhozó és végrehajtó hatalom sajátossága abban állt, hogy egyrészt több volt, másrészt kevesebb a lenini értelmű munkás-paraszt demokratikus diktatúrájánál. Több, elsősorban azért, mert már antifasiszta és következetesen demokratikus céljai megvalósításakor hozányúlt a tőkés termelési viszonyokhoz is. Kevesebb, pontosabban szélesebb pedig mindenekelőtt abban volt, hogy társadalmi bázisa magában foglalta még a közbülső rétegeket, sőt a németellenes városi burzsoáziát is. Mindez a felszabaduláskor kialakult kedvező helyzetben nemcsak azt eredményezte, hogy az ideiglenes kormány létrejöttével Magyarország számára is megteremtődtek a fasiszta szövetséggel és a háborúval való szakítás feltételei, hanem azt a lehetőséget is magában rejtette, hogy az antifasiszta demokratikus feladatok népi módon, következetesen oldhatók meg. Ily módon az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása egyben a népi demokratikus Magyarország születésének a napja is volt, nemzeti történelmünk valóságos sorsfordulója, korszakhatára.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány első intézkedései.

Az 1945. évi földreform végrehajtása

SZAKÍTÁS A HITLERI NÉMETORSZÁGGAL. A FEGYVERSZÜNETI EGYEZMÉNY ALÁÍRÁSA

Az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek mint a népi demokratikus hatalom jogforrásának s legfelsőbb államhatalmi szervének, valamint az általa megalkotott Ideiglenes Nemzeti Kormánynak a létrejöttével teljessé váltak a felelős államszervezetre vonatkozó igények és feltételek is ahhoz, hogy Magyarország döntő lépéseket tehesen a hitleri Németországtól való elszakadásra és az antifasiszta koalíció oldalára történő átállásra. E lépésekhez mind a nemzetgyűlés állami programot nyújtó „Szózata”, mind pedig az ideiglenes kormány „Nyilatkozata” minden törvényes jogalapot és részletes feladatmegjelölést megadott.

Ennek megfelelően a kormány már a megalakulása utáni első ülésén megvitatta a hitleri Németországgal való szakítással és a fegyverszüneti egyezmény megkötésével kapcsolatos kérdéseket, problémákat. Hosszabb vita után a külügyminiszter jegyzéktervezetben foglalta össze az Ideiglenes Nemzeti Kormány álláspontját, amelyet a miniszterek változtatás nélkül azonnal el is fogadtak. E jegyzék mindenekelőtt arról tájékoztatta a szovjet kormányt, hogy Debrecenben – demokratikus alapon és széles nemzeti egységre támaszkodva – létrejött a magyar nép egyetlen törvényes képviselői szerve, Magyarország Ideiglenes Nemzetgyűlése, amely ideiglenes kormányt is alakított. Majd kijelentette: „Az Ideiglenes Nemzeti Kormány legsürgősebb feladatának tekinti, hogy szakít az eddigi német szövetséggel és haladéktalanul fegyverszünetet köt a Szovjetunióval s a vele szövetséges hatalmakkal, amelyekkel Magyarország hadiállapotban van.” A jegyzék kitér ugyan a hadüzenetre és az antifasiszta háborúba történő magyar bekapcsolódásra is, de azokat nem határozatként, nem befejezett tényekként, hanem inkább csak mint lehetőséget, tervet hozta a szovjet kormány tudomására. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány első hivatalos külpolitikai ténykedése tehát nem volt egyértelmű és határozott. Már ennél az első lépésnél kiderült, hogy a volt horthysta katonatisztek és politikusok egy részére is kiterjedő németellenes összefogásnak nemcsak várható pozitívumai vannak, hanem azonnal jelentkeznek a

negatívumai is. Itt elsősorban abban, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány nem tudta a számára kínálgató lehetőséget és előnyöket – a szóban forgó személyek miatt – maximálisan kihasználni az ország érdekében.

A szövetséges nagyhatalmak – az ideiglenes kormány kérését meghallgatva – készek mutatkoztak azzal tárgyalásokat kezdeni, és minden különösebb vita nélkül elismerték azt olyan felelős és megfelelő szervnek, amely Magyarország nevében velük fegyverszüneti egyezményt köthet.

1944. december 28-án az Ideiglenes Nemzeti Kormány megtartotta második ülését. Ezen az ülésen tájékoztatták a kormány tagjait a fegyverszüneti kérés elfogadásáról és kormánydelegáció küldésének a lehetőségéről, valamint arról a szovjet tanácsról, mely szerint célszerű lenne, ha a magyar kormány már nem várna tovább semmire a Németországgal való szakítást és a hadüzenetet illetően. A fentebbiek szellemében készült el nyomban a hadüzenetet tartalmazó dokumentum, amelyet a résztvevők vita nélkül, egyhangúlag fogadtak el.

A hadüzenet abból indult ki, hogy a Németország oldalán folytatott háború – amelyet a magyar nép elítélt – kezdettől fogva bűnös és „törvénytelenül” indított háború volt, ellentétben állt a nemzet érdekeivel és hagyományyaival, s kizárólag német ügyet szolgált. Ezután a jegyzék rámutatott arra, hogy Németország 1944. március 19-én orvul megtámadta és megszállta az országot, majd október 15-én puccs útján hatalomra juttatta Szálasi Ferencet, s ezzel megakadályozta a fegyverszünet megkötését Magyarország és a demokratikus hatalmak között. Németország megfosztotta hazánkat függetlenségétől, sárba tiporta szuverenitásunkat és a lakosság százezreinek vágóhídra hurcolásával egyidejűleg kifosztotta és feldúlta az országot. „Mindezeket figyelembe véve – vonta le a következtetést a hadüzenet – az Ideiglenes Nemzeti Kormány, a felhatalmazás alapján, melyet programja megvalósításához az Ideiglenes Nemzetgyűléstől kapott, érvényre juttatja a magyar nép akaratát, semmisnek nyilvánítja a Németországgal kötött szerződéseket, megszakít vele mindennemű kapcsolatot és ezennel hadat üzen Németországnak.” Ugyanakkor határozta el a kormány, hogy az ország összes erőforrásainak mozgósításával részt vesz a Szovjetunió és szövetségesei oldalán a háborúban, az ország teljes függetlenségének kivívásáért. December 28-án ezzel vált a hadüzenet jogilag érvényessé és egyben Magyarország átállása befejezett tényé az antifasiszta koalíció oldalára.

A magyar fegyverszüneti delegáció még a hadüzenet napján elindult Debrecenből Moszkvába. Elnöke Gyöngyösi János külügyminiszter, tagjai pedig Balogh István miniszterelnökségi államtitkár és Vörös János honvédelmi miniszter voltak. A delegációnak 1945. január 18-án Molotov külügyminiszter Anglia és az USA képviselőjének társaságában nyújtotta át a fegyverszüneti szerződéstervezet szövegét, és közölte, hogy a magyar delegáció

egy napot kap annak tanulmányozására és álláspontja kialakítására. A második tanácskozáson, amelyen már Vorosilov marsall is jelen volt, a magyar fegyverszüneti küldöttség előterjesztette a tervezettel kapcsolatos észrevételeit. Azok megvitatása kétségtelenül hozzájárult a szövetségesek és a magyar fél álláspontjának világosabb megértéséhez, az egyezmény szövegén azonban nem történt változtatás, s ezzel az véglegessé is vált.

A fegyverszüneti egyezmény 1. pontja értelmében a szövetséges nagyhatalmak elismerték, hogy Magyarország minden kapcsolatot megszakított a hitleri Németországgal és hadat üzent neki. Ugyanakkor a magyar fél 3 hadosztály kiállítását és annak a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokság rendelkezésére bocsátását vállalta. Anglia és az USA képviselőjének befolyására itt tehát – eltérően a Romániával kötött fegyverszüneti egyezménytől – nem volt szó egyértelműen a Németország elleni háborúban való közvetlen részvételtől, de a függetlenségi frontban tömörült demokratikus, baloldali erők értelmezésében a lehetőség – ugyanúgy, mint Bulgária esetében is – a kötelezettséget is természetesen magában foglalta.

Az egyezmény 2. pontja a magyar fegyveres erőknek és állami hivatalnokoknak az 1937. december 31-én fennállott államhatárok mögé történő visszavonásáról, valamint az ezt az állapotot megváltoztatott összes korábbi intézkedés érvénytelenítéséről rendelkezett. A 3. pont a szövetséges haderő magyarországi szabad mozgását biztosította, a 4. pedig a szövetségesek hadifoglyainak és polgárainak szabadon bocsátására és segítésére kötelezte a magyar felet. Az 5. a fasizmus által üldözött valamennyi személy szabadon engedését és segítését, valamint a velük kapcsolatos törvények, rendelkezések hatálytalanítását írta elő. A 6–10. pontok a szövetségesek területéről elszállított minden vagyontárgy visszaadásáról, a Magyarországon található német hadianyag hadizsákmánykénti átadásáról, minden német tulajdon zárolásáról, a szövetségesek tulajdonát képező hajók visszajuttatásáról és az összes magyar hajó hadműveleti célra való rendelkezésre bocsátásáról intézkedtek.

Az egyezmény 11. pontja a szövetséges csapatok és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság tevékenységének ellátásához szükséges mindennemű igény magyar részről történő kielégítését írta elő, majd a 12. pont a jóvátételről rendelkezett. Az idevonatkozó elvi indoklás és az eljárási formák is lényegében megegyeztek a többi legyőzött államéival. Konkrétan, a Szovjetunióknak 200 millió, Jugoszláviának és Csehszlovákiának együttesen 100 millió amerikai dollár fizetését írta elő az egyezmény. A fenti összegén kívül azonban Magyarországot is kötelezte a szóban forgó pont arra is, hogy később megállapítandó kártérítést fizessen más egyesült nemzet vagy állampolgára tulajdonában keletkezett kárért. A 13. pont viszont azt írta elő, hogy Magyarország köteles az összes egyesült nemzet és polgárai háború előtti érdekeltségét, jogait és vagyonát visszaállítani, illetőleg visszaszolgáltatni.

A 14–16. pontok Magyarország esetében is, a többi legyőzött állam fegyverszüneti egyezményéhez hasonlóan, a közvetlen antifasiszta teendőket sorolták fel, valamint a magyar propaganda, művelődés és kiadói tevékenységnek a szövetséges főparancsnoksággal egyetértésben történő végzéséről intézkedtek. Ezzel egyidejűleg a 17. pont a magyar szuverenitás fokozatos gyakorlati helyreállítását helyezte kilátásba. Kimondta, hogy az arcvonal mögött 50–100 km távolságban meg lehet kezdeni a magyar polgári közigazgatás visszaállítását. Ennek alapján már 1945. február elején meghatározták azt a területet, ahol ez érvénybe léphetett. Az ún. záróvonal Göncről, Miskolctól, Füzesabonytól és Szolnoktól nyugatra, Kiskunfélegyházától és Kisújszállástól keletre, majd Madarastól, Katymártól, Garától, Hercegszántótól ismét nyugatra, a Duna vonaláig húzódott, illetőleg terjedt.

Az egyezmény 18. pontja a fegyverszünet feltételeinek ellenőrzésére hivatott SZEB létesítését közölte, majd a 19. pont az 1938. november 2-i és az 1940. augusztus 30-i bécsi döntéseket mondta ki érvénytelennek. Végül a 20. pont leszögezte, hogy „a jelen feltételek aláírásuk pillanatában hatályba lépnek”. A fegyverszüneti egyezményhez egy hat részből álló, néhány pontos értelmezést és magyarázatot fűző „Függelék” is tartozott, amelynek előírásai szintén kötelező erejűek voltak.

A magyar fegyverszüneti egyezmény aláírására 1945. január 20-án került sor. Az orosz, angol és magyar nyelven elkészített szerződést előbb Vorosilov marsall írta alá a három nagyhatalom meghatalmazottjaként, majd az Ideiglenes Nemzeti Kormány megbízásából Gyöngyösi János, Vörös János és Balogh István. Magyarország a fegyverszüneti egyezménnyel elérte, hogy a szövetséges nagyhatalmak elvileg elismerjék szuverenitását, sőt fokozatosan megkezdődhetett annak gyakorlati visszaállítása is.

A FEGYVERSZÜNETI EGYEZMÉNY VÉGREHAJTÁSÁT ÉS A NÉPI DEMOKRATIKUS RENDSZER MEGSZILÁRDÍTÁSÁT SZOLGÁLÓ KORMÁNYINTÉZKEDÉSEK

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány valóban a fegyverszüneti egyezmény aláírása után kezdte meg erőteljesebben saját központi és helyi szerveinek kiépítését, az egész államgépezet újjászervezését. Az említettek nélkül ugyanis komolyan még gondolni sem lehetett a fegyverszüneti egyezményből adódó feladatok, kötelezettségek teljesítésére, valamint ezzel egyidejűleg a népi demokratikus államhatalom megszilárdítására.

A fegyverszüneti egyezmény értelmében látott hozzá a kormány egyik legfontosabb feladata végrehajtásához, az új, demokratikus hadsereg megszerve-

zéséhez. De az 1945. január 20-án véglegesített toborzási felhívást – némi huzavona után – csak január 30-án tette közzé. E felhívás arra szólított fel, hogy „Fogjon fegyvert minden magyar a haza és a magyar nép felszabadítása érdekében”. Az önként jelentkezés korhatára férfiaknál 18–42, nőknél – akik honvédelmi munkát láttak el – pedig 20–40 éves korig terjedt. Mindenekelőtt azok a katonák és tisztek, partizánok jelentkeztek szolgálatra, akik tevőlegesen részt vettek a fegyveres ellenállásban. Viszonylag nagyobb számban jelentkeztek a szerveződő demokratikus hadseregbe a hadifoglyok is. A toborzás különösen a Viharsarokban, a Hajdúságban, Miskolcon és környékén ért el szép eredményeket. A Vörös János vezette Honvédelmi Minisztérium azonban távolról sem tett meg mindent annak érdekében, hogy a szervezés gyors ütemben haladjon előre. Igaz, a háború befejezéséhez közeledve már a szövetséges főparancsnokság is kisebb jelentőséget tulajdonított a demokratikus magyar hadsereg harcbalépésének, mint valamivel korábban. Ily módon a vállalt nyolc hadosztályból tulajdonképpen csak kettőt sikerült felállítani és a háború befejezéséig hadműveleti területre küldeni.

Gyökeresen más körülmények között és feltételek mellett jött létre a demokratikus rendőrség. A rendőrséget sok helyen maga a nép, illetőleg a népi szervek hozták létre. Ugyanakkor a rendőrség szervezésében és irányításában – ellentétben a hadsereggel – nem nagyon jutottak szóhoz a volt horthysta elemek. De lényeges volt az is, hogy a rendőrséget felügyelő Belügyminisztérium élén a Nemzeti Parasztpárt egyik baloldali vezetője, Erdei Ferenc állt. Mindehhez járult még természetesen az is, s valójában ez volt az új demokratikus rendőrség kiformalódásának legdöntőbb tényezője, hogy ennél a fegyveres testületnél kezdettől fogva a kommunista párt befolyása volt a legerősebb. A rendőrség, amely a szocialista forradalom győzelméig lényegében az egyetlen számottevő fegyveres erő volt az országban, eredményesen biztosította a népi demokratikus rendszer védelmét. Annál is inkább, mert az Ideiglenes Nemzeti Kormány a csendőrséget 1945 márciusában feloszlatta, a hadsereg létszámát pedig – nem utolsósorban a fegyverszüneti egyezménynek megfelelően – a háború befejezése után a minimálisra csökkentette.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány komoly erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy a közigazgatást a népi demokratikus rendszer szolgálatába állítsa. Az első lépés ebből a szempontból az az 1945. január 4-én kibocsátott rendelet volt, amely a közigazgatás ideiglenes rendezéséről intézkedett. Ennek alapján szervezték újjá – a nemzeti bizottságok irányításával – az önkormányzatokat és a közigazgatást. Ezzel az államhatalom helyi szerveinek létrehozásába, illetőleg újjászervezésébe a munkásság, a parasztság és a velük szövetségre lépett társadalmi erők is beleszólást kaptak. Ezt követte a közalkalmazottak igazolásáról szóló kormányrendelet kiadása. Az igazolási eljárásoknak az volt a tulajdonképpeni céljuk, hogy a közigazgatásból kiszorítsák a népi de-

mokratikus kormányzat célkitűzéseivel szemben álló erőket, s ezen belül különösen a reakciós, fasiszta elemeket.

Az igazolási eljárásokat szabályozó rendelet megjelenése után látott napvilágot a népbíróságok felállításáról szóló kormányintézkedés, amelyet az Ideiglenes Nemzetgyűlés az 1945: VII. tc. formájában emelt törvényerőre. A népbíróságok feladata – olvasható a törvényben –, hogy „mindazok, akik a magyar népet ért történelmi katasztrófa okozói, illetve részesei voltak”, bíróság előtt feleljenek tetteikért és nyerjék el méltó büntetésüket.

A népi demokratikus átalakulás szempontjából igen nagy jelentősége volt a tömegek alkotó kezdeményezésének, politikai aktivitásának, amely elsősorban a különböző népi bizottságok tevékenységében jutott kifejezésre. A már említett nemzeti bizottságok mellett fontos szerepük volt az üzemi, a föld-igénylő, majd földosztó és a termelési bizottságoknak.

E népi szervek tevékenysége, különösen az első időszakban, kiterjedt az élet minden területére. A helyi osztály-erőviszonyoktól függően, több-kevesebb következetességgel részt vettek a fasiszmus és annak maradványai elleni küzdelemben. Ők voltak a gyárakban és üzemekben a termelés megindításának kezdeményezői, a falvakban irányításuk alatt indult meg a mezőgazdasági munka, az újjáépítés. Sok helyen biztosították a nagybirtokosok parlagon maradt földjének megművelését, az elmenekült tőkés gyáraiban a termelés megkezdését, megszervezték a közmunkát, ösztönözték a dolgozók kölcsönös segítségének kibontakoztatását és szorgalmazták a tanítás megindítását az iskolákban.

A legöntudatosabb és legáldozatkészebb munkások ezrei közvetlenül a felszabadulás után sokszor a puszta kezükkel szedték ki a romok alól a gépeket, éhezve és fázva mentették a még megmaradt értékeket. Az ország mielőbbi talpra állításáért, az újjáépítésért érzett felelősségtől áthatott munka hozta létre az üzemi bizottságokat is. Az üzemi bizottságok legfontosabb feladatuknak a termelőmunka megindítását, illetőleg zavartalan biztosítását tekintették. De hatáskörük – az 1945. február 15-én megjelent és az ezután kibocsátott rendeletek értelmében – lényegében kiterjedt a munkaviszonnyal kapcsolatos valamennyi ügyre, az üzemeknek a fasisztáktól való megtisztítására, a munkavállalók érdekeinek védelmére, valamint beleszólásuk volt a termelés kérdéseibe és az üzletmenetbe is. Az üzemi bizottságok ily módon megvalósították a termelés munkásellenőrzését és egyben a munkásvédelem hatékony eszközeinek is bizonyultak. Ezen túlmenően elősegítették a munkásegység megerősítését az üzemekben, amivel nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a felszabadulás után sikerült létrehozni az egységes szakszervezeti mozgalmat.

A szakszervezeti mozgalom újjászerveződésével nagyjából egyidőben alakult meg a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség és a Magyar Nők De-

mokratikus Szövetsége is, amelyeknek fontos szerepük volt a fasiszmus és a reakció által talán leginkább befolyásolt nők és az ifjúság megszervezésében, demokratikus szellemű nevelésében.

A fasiszmus maradványai felszámolásának a jegyében fogant az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. február 26-i rendelete a fasiszta politikai és katonai jellegű szervezetek feloszlataásáról. Ennek értelmében 25 pártot, illetőleg társadalmi szervezetet és egyesületet oszlattak fel, köztük az Antibolsevista Ifjúsági Tábort, a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetségét, a Levente Egyesületet, a Magyar Országos Véderő Egyesületet, a Nemzeti Munkaközpontot, a Magyar Élet Pártját, a Magyar Megújulás Pártját, a Nyilaskeresztes Pártot, az Országos Vitézi Széket, az Országos Nemzetvédelmi Bizottságot, a Magyar Tudományos Fajvédő Társaságot, a Turul Szövetséget és más szervezeteket. Nem sokkal később kormányrendelet jelent meg a szovjetellenes és fasiszta sajtótermékek kötelező megsemmisítéséről is.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány legnagyobb horderejű, a társadalom fejlődése szempontjából legjelentősebb intézkedése azonban kétségtelenül a földosztásról szóló rendelet volt, amely 1945 márciusában került kibocsátásra.

AZ ORSZÁG TELJES FELSZABADÍTÁSA ÉS A FÖLDREFORM VÉGREHAJTÁSA

1945. január elején kezdődött meg a Budapesten körülzárt fasiszta fegyveres alakulatok és csoportok megsemmisítése. A szovjet csapatoknak – és a velük harcoló magyar önkénteseknek – szinte minden erőddé kiépített háztömböt rohammal kellett elfoglalniuk és megtisztítaniuk az ellenségtől. A hitlerista vezérkar több felmentő kísérlete ellenére sem tudta az itt bekerített hadosztályait kiszabadítani. A Vörös Hadsereg katonái hosszú, mintegy másfél hónapos ostrom után 1945. február 13-án végleg megsemmisítették a bekerített fasiszta fegyveres alakulatokat és felszabadították Magyarország fővárosát. A Budapestért folytatott harcokban a szovjet csapatok több mint 100 000 ellenséges katonát és tisztet ejtettek foglyul. Csupán a budai oldalon több mint 49 000 ellenséges katonát semmisítettek meg, 269 harckocsit és rohamlöveget, 1733 löveget és aknavetőt, 5153 gépkocsit és számtalan egyéb más hadfelszerelést és fegyvert zsákmányoltak. A fasiszmus „örökségét” Budapest romjai jelezték. Az esztelen ellenállás következtében egy híd sem maradt épségben. A lakóépületeknek mintegy 75%-a szenvedett károsodást, ennek több mint harmadrésze súlyosan megrongálódott, illetőleg teljesen elpusztult. A rengeteg katonai áldozaton és a fasiszták által kivégzettekén kívül mintegy 20 000-en vesztették életüket a lakosság köréből is.

A főváros felszabadításával a szovjet hadsereg előtt megnyílt az út a

Dunántúl, illetőleg Bécs és Pozsony felé is, Ausztria és Csehszlovákia felszabadításához.

Budapest felszabadulása után azonban a Dunántúlon is súlyos harcok folytak. 1945. március 6-án a hitlerista vezérkar újabb áttöréssel kísérletezett. A Dunáig szerette volna előrevinni és megszilárdítani védelmi vonalát, ezért friss erőket, köztük a 6. SS páncélos hadsereget is ebbe a térségbe vezényelte. A német támadás azonban tíz nap alatt összeomlott, a fasiszta haderők nagy részét a szovjet csapatok felmorzsozták.

A német hadsereg utolsó dunántúli támadásának kudarca után a 2. és 3. Ukrán Front együttes ellentámadást indított, amellyel kibontakozott a Vörös Hadsereg bécsi hadművelete, és ennek első szakaszában a Dunántúl egész területe felszabadult a német megszállás alól. A bécsi hadművelet magyarországi szakasza a Drávától a Dunáig, szlovákiai frontszakasza viszont a Dunától a Kárpátokig terjedt. Március 23-án felszabadult Székesfehérvár és Veszprém, 28-án Győr és Komárom, 29-én Szombathely és Kőszeg, 30-án pedig Zalaegerszeg. Április 1-én Sopronból és Nagykanizsáról úzték ki a német csapatokat. 1945. április 4-én a Szovjet Tájékoztatási Iroda rövid közleményében már azt jelentette be, hogy „a 2. és 3. Ukrán Front csapatai befejezték Magyarország egész területének felszabadítását a német megszállóktól”. Az ország felszabadításáért a magyar, bolgár és román antifasiszták tízezrei mellett több mint 140 000 szovjet katona áldozta életét.

A szétvert fasizmus lerombolt országot hagyott maga mögött, romokban heverő városokat, gyárakat és üzemeket, felperzselt falvakat, felrobbantott hidakat és vasutakat. Igen sok ember vesztette életét. A felszabadítás fél éve alatt azonban az ország – óriási nehézségek leküzdésével – mégis érezhetően haladt előre az újjáépítés útján. Így 1945 tavaszán elérkezett az idő a földkérdés több mint egy évszázados problémájának a megoldásához is.

A föld felosztására irányuló törekvés és cél nem volt új, mindkettő hosszú évek óta szerepelt a felszabadulás időszakában fellépő demokratikus pártok programjában. A Tiszántúl felszabadulása után, 1944. november 19-én a *Délmagyarország* már azt írta, hogy „A magyar demokrácia ügye a földreformmal áll vagy bukik. Nem lehet megsemmisíteni az országvesztő magyar reakciót, nem lehet megvetni és megszilárdítani a magyar demokráciát a magyar nép legszámasabb és legelesettebb rétegének, a mezőgazdasági munkásoknak, a törpe- és kisbirtokosoknak felemelése nélkül. Felemelni őket pedig csak úgy lehet, ha földhöz jutnak. A földreform az egyik legsürgősebb és legégetőbb nemzeti feladat.”

A földreform végrehajtása – ami maga után vont a nagybirtokrendszer felszámolását – döntő jelentőségű volt a munkás-paraszt szövetség, a népi demokratikus hatalom alapjának megszilárdítása és a népi demokratikus átalakulás menetének meggyorsítása szempontjából. A földreform megvalósí-

tása azonban nemcsak politikailag, hanem gazdaságilag is lényeges és szükséges követelménye volt az ország népi demokratikus fejlődésének.

Magyarországon a felszabadulás előtt a 20 kat. holdig terjedő, túlnyomóan szegény- és középparaszti gazdaságok száma 1 533 400 volt, az összes gazdaságok 93,8%-a. De e gazdaságokhoz a mezőgazdaságilag hasznosítható területek csupán 31,9%-a tartozott. A zömében gazdagparasztinak minősülő 20–200 kat. holdas gazdaságok száma 94 095 volt, az összes gazdaságok 5,7%-a. Ugyanakkor ők birtokolták a mezőgazdasági művelés alatt álló terület 25%-át. A 200 kat. holdon felüli gazdaságok az összes gazdaságoknak mindössze a 0,5%-át tették ki, a földterületnek viszont 43,1%-a tartozott hozzájuk. A birtokmegoszlás feudális jellege, helyesebben eredete azonban kétségtelenül abban jutott a legszembetűnőbbben kifejezésre, hogy az 1000 kat. holdon felüli birtokok 29,8%-os arányban részesedtek az egész földterületből. Többek között csupán a római katolikus egyház 825 000, Esterházy Pál herceg 223 000, Festetich György herceg 69 000 és Pallavicini őrgróf 51 000 kat. hold földdel rendelkezett.

A Magyar Kommunista Párt a nagybirtokrendszer felszámolását és a földreform végrehajtását a népi demokratikus átalakulás alapvető feladatának tekintette. Ezt bizonyítja a párt 1944. november 30-án megjelent programjavaslata is, valamint azok a törekvései és erőfeszítései, amelyek a földosztás gyors és mielőbbi végrehajtása érdekében történtek. A függetlenségi front többi pártjai, legalábbis elvileg, szintén egyetértettek a földreform szükségességével, de – a Nemzeti Parasztpártot kivéve – eléggé bizonytalanok voltak a földreform mértékét, s főleg a végrehajtás módját és ütemét illetően.

1944. december végétől – az Ideiglenes Nemzeti Kormány „Nyilatkozata”-nak elhangzása után, amely állást foglalt az úri és egyházi birtokok felosztása mellett – a falusi nincstelenek, napszámosok és szegényparasztok mind erőteljesebben sürgették földigényük kielégítését. Gyűléseket szerveztek és küldöttségeket indítottak Debrecenbe, a kormány székhelyére, hogy ott is hangot adjanak követeléseiknek. Alig hozta nyilvánosságra a Nemzeti Parasztpárt – az MKP-val egyetértésben – részletes földreformtervezetét a debreceni *Néplap* 1945. január 14-i számában, követelve a 100 kat. holdon felüli nagybirtokok felosztását, Karcag, Túrkeve, Kisújszállás és a környező települések közös küldöttsége kereste fel a miniszterelnököt és a kormány más tagjait, valamint a pártvezetőket a földreform mielőbbi végrehajtása ügyében. Nem sokkal ezt követően Orosháza, Mezőtúr, Gyoma stb. képviselői a földművelésügyi miniszternél szorgalmazták a földosztást. Február elején Békés megye 25 községének harminctagú küldöttsége érkezett Debrecenbe. „A magyar kormány ígéretet tett a földreform végrehajtására – hangzott a Viharsarok követelése –, a nép most várja ennek megvalósítását. Minden nap késés veszteség.”

A földet követelő parasztság megmozdulásai, a küldöttségek fentebbi megnyilatkozásai természetesen nem voltak teljesen spontán jellegűek. Ezeket döntően a kommunista párt, illetőleg helyi szervezetei irányították és befolyásolták, legtöbbször a parasztpárti és a szociáldemokrata szervezetekkel karöltve, sőt olykor még a kisgazdapárti paraszttal is közösen. Lényegében ez az összefogás hívta életre 1945 januárjától kezdve a kommunista párt által javasolt községi földigénylő bizottságokat is, zömmel a falusi nincstelenek és szegényparaszttal képviselőiből. Ezek a bizottságok azonban már maguk is szervezett erőként képviselték a dolgozó parasztság földigényét. A németek és a nyilasok kiűzésével szinte egyidejűleg úgyszólván mindenütt az országban létrejöttek a földigénylő bizottságok.

A földigénylők tömegmozdulásait látva és a kommunista párt ismételt sürgetésére most már sem a Szociáldemokrata Párt, sem a kisgazdapárt nem térhetett ki többé a földreform végrehajtásával kapcsolatos hivatalos állásfoglalás elől. A Szociáldemokrata Párt mintegy válaszul a *Néplap* 1945. február 22-i számában megjelent kommunista felszólításra február 25-én közölte a *Népszavában* 1930-as agrárprogramját azzal, hogy azt vitára bocsátja, és az esetleges változtatásokról a soron levő pártkongresszusán dönt. Annak ellenére, hogy az SZDP szóban forgó dokumentuma és vezetőinek egy-két megnyilatkozása valójában számos, lényeges ponton megegyezett a parasztpárt tervezetével, ez a magatartás komolyan hátráltatta a földreform ügyét, s végső fokon a taktikázó és a földreformmal szemben különböző ürügyeket kereső kisgazdapárt malmára hajtotta a vizet. A kisgazdapárt vezetői olyan földreformmal értettek volna egyet, amely a falusi tehetősebb rétegek, mindenképp előtérbe a gazdag- és részben a középparasztság érdekeit szolgálta volna. Az előkészítésnél ezért kifogásolták a „szakszerűség” hiányát, a földek szétaprózását, s nem utolsósorban az „érdekelt” földigénylő bizottságok működését. A Szociáldemokrata Párt és a kisgazdapárt azonban említett huzavonájukkal nem érhették el tulajdonképpeni céljukat, a földosztás időpontjának az elodáztatását, mert arra a falusi tömegek egyszerűen nem adtak lehetőséget. Március elején ugyanis a földigénylők több helyen megkezdték – részben a földek megművelésének biztosítása érdekében, részben pedig, hogy a földosztó követeléseiknek nagyobb hangsúlyt adjanak – az elhagyott földesúri birtokok felosztását. Ugyanerre az időre a földigénylő bizottságok sok helyen már összeírták a jogos igényelőket és igyekeztek előkészíteni a földosztást. Joggal figyelmeztette a kommunista párt képviselője a többi párt vezetőjét és minisztereit a SZEB elnökével, Vorosilovval folytatott megbeszélésen arra, hogy „A földreform gyors végrehajtását követeli a nép, ha gyorsan nem csináljuk, a nép maga fogja megcsinálni, s a kormány kezéből kicsúszik a végrehajtás.”

A Tiszántúl parasztságának forradalmi tömegmozdulásai a földért, bár nem mindenütt találtak kellő visszhangra az ország más részein élő tár-

saik körében, mégis igen nagy, végső fokon meghatározó jelentőségűek voltak a földkérdés megoldása szempontjából. Hiszen nemcsak a földosztás időpontját döntötték el, hanem a mikéntjét is. A földosztásról szóló rendelettervezetet március 15-én pártközi értekezlet vitatta meg és véglegesítette, majd 17-én az Ideiglenes Nemzeti Kormány is elfogadta azt. Egyedül az ülésről távollevő gr. Teleki Géza, a nagybirtokosok és a katolikus klérus bizalmi embere tiltakozott utólag ellene: „A földreform szükségességét és feltétlen érdekét magam is szükségesnek tartom, de nem alkotmányellenes formában, mint ahogyan keresztül lett vite. Törvényjavaslatnak készült és törvénybe iktatással kellett volna keresztülvinni. A Nemzgyűlés elé vinni, mert a kormánynyilatkozat nem jogforrás . . . A rendeletet rossznak és keresztülvitelét törvényellenesnek tartom.” Ez a „bejegyzés” természetesen már a legkevésbé sem akadályozhatta a kormányrendelet megjelenését, illetőleg életbelépését.

1945. március 18-án jelent meg „A nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról” szóló 600/1945. sz. kormányrendelet. A rendeletben lényegében a kommunista párt és a parasztpárt elképzelései fogalmazódtak meg, de nagyjában tükrözte azt is, hogy a különböző osztályok véleménye milyen mértékben jutott abban kifejezésre.

A rendelet – összhangban az MNFF programjával – előírta, hogy megváltás nélkül, „teljes egészében és nagyságra való tekintet nélkül el kell kobozni a hazaárulók, a nyilas, nemzetiszocialista és egyéb fasiszta vezetők, a Volksbund-tagok, továbbá a háborús és népellenes bűnösök birtokait”. A megváltás nélküli kisajátítás azonban nem érvényesült a földosztás egészére. A nagy- és középbirtokok 100 kat. holdon felüli részét általában megváltás ellenében lehetett és kellett igénybe venni. De a rendelet különbséget tett a paraszti és a feudális eredetű nagybirtokok között is azzal, hogy az előbbieken esetében 200 kat. holdban állapította meg az igénybevétel határát. Ezenkívül azok a személyek, akik „a nemzeti ellenállásban és a németellenes szabadságharcban kimagasló érdemeket szereztek”, 300 kat. hold földet kaphattak, illetőleg hagytak meg nekik a nemzetgyűlés politikai bizottságának jóváhagyásával. Ez utóbbi intézkedésnek fontos szerepet szántak az MNFF pártjai az anti-fasiszta nemzeti egységfront további fenntartása szempontjából is.

Teljes kisajátításra ítélte a rendelet – a már említetteken kívül – az ipari és pénzügyi érdekeltségek, tőkés vállalatok földbirtokait. Mentések voltak viszont az igénybevétel alól a községi, közbirtokossági legelők, sőt az igénybe vett legelőterületeket is általában községi tulajdonba adták. A fentiekén túlmenően igénybe kellett venni az elkobzott vagy bármilyen jogcímen kisajátított ingatlanhoz tartozó élő és holt felszerelést, gazdasági épületeket, gépeket stb. A rendelet intézkedett az igénybe vett területek felhasználásáról és leszögezte: „Az igényjogosultaknak juttatott szántóföldet, kertet, szőlőt, rétet és ezek közé beékelte kisebb területű legelőt, nádat a juttatottaknak egyéni és

telekkönyvileg bekebelezett tehermentes tulajdonába kell adni. A juttatott ingatlant részükre ki kell mérni és birtokba helyezésükkel egyidejűleg az erről szóló okiratot ki kell adni.”

A rendelet értelmében elsősorban a gazdasági cselédek és mezőgazdasági munkások, továbbá birtokuk kiegészítése céljából a törpebirtokosok és nagy családos földművelők nős fiúgyermekei voltak földhöz juttatandók, akiknek örökrésze egyenként nem haladta meg az 5 kat. hold szántóterületet. Azokról az igényjogosultakról, akiknek saját lakhelyükön nem jutott föld, úgy gondoskodott a rendelet, hogy a földhöz juttatásukat az ország már részén kell megvalósítani, telepítés formájában. Ugyanakkor a nemzetgazdaság érdekeit is igyekezett a rendelet messzemenően figyelembe venni. Ennek érdekében kimondta az erdők állami kezelésbe vételét, nem engedte igénybe venni az állami mintagazdaságokat, sőt ilyenek létesítésére további területek biztosítását rendelte el. Hasonló célt szolgált valójában az az előírás is, amely a nagybirtokok fel nem osztható vagyontárgyainak, épületeinek, felszereléseinek és mezőgazdasági gépeinek közös, földművesszövetkezeti kezelésben történő felhasználásáról intézkedett.

Az antifasiszta egységfront fenntartását szolgálta az az előírás, amely szerint a kisajátítás alá kerülő földbirtokok tulajdonosainak kártalanítás jár. Ez az intézkedés az adott körülmények között elkerülhetetlen volt. A földreformmal kapcsolatos kiadások fedezésére állami alapot kellett létesíteni. Lényeges végül kiemelni az újonnan földhözjuttatottak érdekeit védő azon intézkedést is, amely a reform során kiosztott földekre tíz éven belüli elidegenítési és megterhelési korlátozást írt elő. A rendelet a parasztságnak szóló alábbi útmutatással zárult: „A rendelet kihirdetése napján életbe lép és végrehajtása azonnal megkezdendő.”

A rendelet legfontosabb intézkedései kétségtelenül igen kedvező feltételeket teremtettek a földosztás végrehajtásához, amelyet „felülről” a Veres Péter vezette Országos Földbirtokrendező Tanács irányított, „alulról” pedig a falusi földigénylő bizottságok valósították meg.

A rendelet megjelenése után a földigénylő bizottságok földosztó bizottságokká alakultak át. Az országban kb. 3200 földosztó bizottság működött, több mint 35 000 taggal. Ezek a népi szervek hónapokon keresztül minden anyagi ellenszolgáltatás nélkül végezték nehéz munkájukat, bátran szembeálltak a nagybirtokosok vagy szószólóik fenyegetéseivel és rémhíreivel, a nagybirtok megmentésére irányuló helyi kísérletekkel. De következetesen harcoltak a megyei földbirtokrendező tanácsok jobboldali aggályoskodása vagy bürokratizmusa ellen is.

Mielőtt még 1945. március 31-én napvilágot látott volna a földreformrendelet végrehajtási utasítása, az MKP már közzétette sajtójában „A Magyar Kommunista Párt irányelvei szervezetei számára a földreform végrehajtásáért

folytatott harcban” c. határozatát. A határozat arra hívta fel a figyelmet, hogy a kommunisták központi feladatnak tekintsék a földreform végrehajtásáért folyó harc vezetését és irányítását. Ugyanakkor figyelmeztetett arra is, hogy „elsősorban olyan elvtársakat kell erre a célra mozgósítani, akik járatosak a parasztmunkában”. A dolgozó paraszti összefogás jelentőségére utalt viszont a határozat azon megállapítása, mely szerint ne csak földmunkások és mezőgazdasági cselédek, hanem törpebirtokosok és az igényjogosult gazdák is kapjanak földet. Végül külön kiemelte a határozat, hogy „a kommunistáknak a földreform végrehajtásánál együtt kell működniük a többi demokratikus párttal”.

A földreform gyakorlati végrehajtására a kormány 1945. március 25-én, a Pusztaszeren rendezett ünnepélyes földosztással adta meg a jelt. A hely megválasztása nem volt véletlen. Hiszen valóban „új honfoglalásra” indult el a föld népe, hogy birtokba vegye régi jussát. A helyi nemzeti bizottság elnöke az ünnepi gyűlésen ezt a gondolatot így foglalta szavakba: „Kezdjük meg a földosztást. Verjük le a cöveket, amelynek mindegyike egy-egy koporsószeg a nagybirtok ravatalán, de ugyanakkor a magyar föld robotosai számára új világ, új élet beköszöntését jelzi, mely a szabad és független demokratikus Magyarországon ölt testet.”

A földosztó bizottságok jól működtek. A földosztás a Tiszántúlon, Észak-Magyarországon és a Duna–Tisza közén hetek alatt lezajlott, sőt július–augusztus végére már a Dunántúlon is befejeződött.

A demokratikus földreformot maga a nép hajtotta végre. A földigénylő bizottságok az ország területén összesen 730 425 igénylőt írtak össze, s ezek közül 663 359 minősült ténylegesen igényjogosultnak. A földreform céljaira igénybe vett földterület 5,6 millió kat. hold föld volt. A földreform kiterjedt az ország szántóterületének közel 30%-ára, valamint az erdők 59%-ára. A végrehajtás során elkoboztak 43 000 birtokot, több mint félmillió kat. holddal, és megváltásra került 32 000 birtok, kereken 5 millió kat. hold földterülettel.

Az igénybe vett földterület 28%-a került állami kezelésbe, 14%-a kommunális kezelésbe (közlegelő, házhely stb.), és egyéni juttatottak kapták a terület 58%-át. Az igényjogosultak több mint 90%-a volt mezőgazdasági munkás, mezőgazdasági cseléd és törpebirtokos, s az összes igényjogosultnak csak kb. 4%-a volt egyéb foglalkozású. Ami a személyi juttatást illeti, annak társadalmi rétegenkénti megoszlása a következő volt:

Társadalmi réteg	Juttatásban részesült személyek száma	A juttatott terület kat. holdban	
		Összes	1 főre jutó átlag
Gazdasági cseléd	109 875	922 255	8,4
Mezőgazdasági munkás	261 088	1 288 463	4,9
Törpebirtokos	213 930	829 477	3,9
Kisbirtokos	32 865	143 131	4,4
Szegődményes és kisiparos	22 164	53 866	2,4
Okleveles gazda	1 256	14 548	11,6
Erdészeti alkalmazott	1 164	6 998	6,0
Összesen	642 342	3 258 738	5,1

A személyileg juttatható terület tehát csaknem egészében az agrárszegénység kezébe került. Ugyancsak döntően a volt uradalmi cselédek, napszámosok közvetlen tulajdonába és használatába jutottak a nagybirtokok kisebb talajművelő gépei, megmaradt állatállománya és a cselédlakások. Nagyrészt ők kapták meg a helyenként fellelhető s az induláskor kiosztott terménykészletet is.

A felszabadulás után végrehajtott földreform eredményeit és hatását tekintve agrárforradalommal ért fel. Jelentősen megváltoztatta az ország gazdasági és osztály-erőviszonyait. Szétzúzta a nagybirtokrendszert, teljesen megsemmisítette a nagybirtokos osztály gazdasági hatalmát. Mivel a nagybirtokon alapvetően tőkés termelés folyt – s a földosztás során kisajátították a bankok és a tőkés vállalatok földbirtokait –, ez egyúttal csapást jelentett a nagytőkére is, és jelentősen korlátozta a tőkés kizsákmányolás lehetőségeit falun. A gazdagparaszság gazdasági ereje lényegében érintetlen maradt, ugyanakkor jelentősen megnőtt a kis- és részben középparaszti gazdaságok száma és területe. Falun az egyéni munkán alapuló kisbirtok vált uralkodóvá.

A nagybirtokrendszer felszámolása nagymértékben megerősítette a népi demokratikus rendszert, szilárdabb alapokra helyezte a munkásosztály és a parasztság szövetségét.

A politikai és a gazdasági-társadalmi viszonyok a felszabadulás után.

Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választások

AZ ORSZÁG NEMZETKÖZI HELYZETE

A nyugati nagyhatalmak és a Szovjetunió diplomáciai, politikai „erőpróbája” a közép- és délkelet-európai államokat illetően, különös tekintettel a hitleri Németország volt szövetségeseire, még a háború befejezése előtt kezdetét vette. Az USA és Anglia ugyanis már a jaltai értekezlet előtt kifogásolta a bolgár és a román kormány összetételét, azon a címen, hogy azok nem elég „representatívák”; más szóval számukra túlságosan baloldaliak. A szövetséges nagyhatalmak a közép- és délkelet-európai legyőzött államokkal kapcsolatos álláspontjukat a felszabadított Európáról szóló „Nyilatkozat”-ukban fogalmazták meg. A „Nyilatkozat”-ban kötelezettséget vállaltak arra, hogy együttesen támogatják „a felszabadított európai államoknak vagy a tengely volt európai csatlós államainak népeit abban, hogy megteremtsék országuk belső békéjének feltételeit, hogy megtegyék a szükséges intézkedéseket az ínséget szenvedő lakosság megsegítésére, hogy a lakosság összes demokratikus elemeit széleskörűen képviselő ideiglenes kormányhatóságokat létesítsenek, amelyek kötelesek legyenek a lehető legrövidebb időn belül szabad választások útján olyan kormányokat alakítani, amelyek megfelelnek a nép akaratának, hogy elősegítsék ilyen választások megtartását mindenütt, ahol ez szükségesnek mutatkozik”.

A szövetséges nagyhatalmak nézeteltérései, vitái azonban a jaltai konferencia után sem szűntek meg az említett államok ideiglenes kormányait illetően, sőt a későbbiekben fokozódtak, különös tekintettel a „Nyilatkozat” értelmezésére. Ugyannyira, hogy a potsdami értekezleten az USA képviselője már nyíltan a jaltai egyezmény megszegésével vádolta a Szovjetuniót. H. Truman elnök – a tárgyalások legelején – egy memorandumot olvasott fel, amelyben követelte, hogy azonnal szervezzék át Bulgária és Románia kormányát, majd utána a szövetségesek „segítségével” rendezzenek ezekben az országokban részrehajlástól mentes, szabad választásokat. Ugyanakkor Truman teljesen magától értetődőnek tartotta, hogy a szövetségesek egyöntetűen támogassák Olaszországnak az ENSZ-be való felvételét. De Olaszország ilyen megítélésével még Anglia képviselője sem értett egyet. A vitában a

Szovjetunió határozottan elutasította azokat az angolszász törekvéseket, melyek a közép- és délkelet-európai legyőzött országok hátrányos megkülönböztetésére irányultak. Nem volt hajlandó tudomásul venni, hogy Olaszországot diplomáciailag elismerik és az ENSZ tagjává emelik – még a békekötés előtt –, Bulgáriát, Romániát és Magyarországot pedig még diplomáciailag sem ismerik el a szövetségesek. A tanácskozások folyamán mind nyilvánvalóbbá vált, hogy a szóban forgó országok ügyét – a konferencián szereplő többi kérdéshez hasonlóan – egyedül a kölcsönös engedmények útján rendezhetik. A potsdami konferencián létrejött kompromisszum Bulgária, Románia és Magyarország ügyében mégis kétségtelenül előrelépést jelentett. Hiszen azon az állásfoglaláson túlmenően, amely a Külügyminiszterek Tanácsának a napirendjére tűzte a békeszerződések előkészítését és kilátásba helyezte az érdekelt államoknak az ENSZ-be való felvételét a békekötés után, valamelyest közeledtek a nézetek egymáshoz Bulgária, Románia és Magyarország diplomáciai elismerése kérdésében is. A szövetséges nagyhatalmak közötti megegyezést szolgálta egyébként a romániai, bulgáriai és magyarországi SZEB működésére vonatkozó megállapodás is, amely enyhíteni volt hivatott az említett szervek gyakorlati tevékenysége kapcsán felmerült, sőt hovatovább állandósult nézeteltéréseket.

A potsdami konferencia után az USA és Anglia mégsem a fentebbi megegyezések szellemében jártak el, hanem diplomáciai „offenzívába” kezdtek, s a politikai nyomás alkalmazásával próbálták eredeti céljaikhoz közelebb jutni. Az USA 1945. augusztus 18-án jegyzékben hozta az ideiglenes bolgár kormány tudomására, hogy szerinte nem képviseli kellő módon „a demokratikus közvélemény fontos elemeit”, és a választási előkészületek sem jelentenek biztosítékot arra nézve, hogy maguk a választások „szabad és megkötésektől mentes”-ek lesznek. Ezért az amerikai kormány a választások utáni bolgár kormányt sem ismeri majd el olyannak, amely a békeszerződést aláírhatná. Két nappal később E. Bevin – az angol alsóházban elmondott beszédében – még az amerikai jegyzéken is túltett, s nemcsak a bolgár, de a román és a magyar kormányt is azzal vádolta meg, hogy „önkényuralmi” rendszert teremtettek országaikban. Anglia, a külügyminiszter alsóházi fellépését követően, szintén jegyzékben közölte a bolgár kormánnyal kapcsolatos kifogásait. Nem sokkal később azonban a bolgár „ügy” mellett a román „ügy” is megjelent a nemzetközi politikában. S ennek megfelelően a bolgár kormány után a Groza-kormány is az amerikai-angol támadások középpontjába került.

Ilyen előzmények után kezdte meg a munkáját a Külügyminiszterek Tanácsának londoni értekezlete, 1945. szeptember 11-én. A külügyminiszterek értekezletén az angol és amerikai, valamint a szovjet külügyminiszter között szinte minden kérdésben véleményeltérés volt. De a legnagyobb vitára mégis

Bulgária, Románia és részben Magyarország megítélését illetően került sor. A külügyminiszterek még abban sem jutottak közös nevezőre, hogy mely hatalmak vegyenek részt az ezekkel az államokkal kötendő békeszerződések előkészítésében. A nagyhatalmak közötti ellentétek még csak fokozódtak akkor, amikor az USA külügyminisztere előterjesztette a Bulgáriával, Romániával és Magyarországgal megkötendő békeszerződések tervezetét. Az amerikaiak az előterjesztett román és bolgár békeszerződés-tervezetet csak „elméleti” jelentőségűnek tekintették, mert szerintük az ezekben az országokban levő kormányokkal nem lehet megkötni a békeszerződést.

A londoni külügyminiszteri értekezletről szóló hírek és tudósítások, ha el is tértek egymástól, annyit mindenesetre világossá tettek a nemzetközi közvélemény előtt, hogy a Szovjetunió és a nyugati nagyhatalmak álláspontja nagyon távol áll egymástól a közép- és délkelet-európai legyőzött országok megítélésében. Így nem is okozhatott különösebb meglepetést az a tény, hogy a londoni tanácskozások október 2-án eredménytelenül fejeződtek be. Az USA és Anglia engedmények nélküli politikával kísérelték meg a Szovjetunió erejét „próbára tenni” és az ún. szabad választásokat is közép- és délkelet-európai elszigetelésének eszközeként kívánták felhasználni. A nyugati nagyhatalmak az említett választásoktól valójában olyan polgári irányzatok felülkerekedését várták, amelyek a polgári demokrácia jelszavával „befele” megakadályozzák a kommunista pártok előretörését, esetleg megvalósítják azok politikai elszigetelését, „kifelé” pedig lényegében nyugati orientációt követnek. A Szovjetunió természetesen ilyen alternatívát semmilyen körülmények között sem fogadhatott el a saját, illetőleg az érintett országok népei érdekeinek súlyos sérelme nélkül. Ily módon a nagyhatalmak szempontjából gyakorlatilag nem maradt más hátra, mint az ellentétek végső kiélezése vagy a megegyezés keresése. A második világháború után kialakult erőviszonyok azonban objektíve is inkább a megegyezés lehetőségét kínálták a nagyhatalmak, mindenekelőtt az USA és a Szovjetunió számára. Hiszen egyik fél sem remélhette komolyan, hogy akarátát – akár az ellentétek végső kiélezése árán is – a másikkra kényszerítheti.

Bulgária, Magyarország és Románia szempontjából azonban a szövetséges nagyhatalmak megegyezése nem egyszerűen az egyik „alternatíva” volt, hanem szinte ettől függött állami létük is, pontosabban csak a nagyhatalmak megegyezése esetén juthattak teljes szuverenitásuk birtokába. Persze az sem volt számukra mellékes, hogy milyen lesz a megegyezés konkrét tartalma. A megegyezés tartalmának „megfogalmazásában” azonban az érintett országok maguk is szerepet játszottak. Mégpedig annak megfelelően, hogy mennyire képesek a bonyolult nemzetközi viszonyok között eligazodni, mennyire tudják saját, legalapvetőbb nemzeti érdekeiket felismerni. Ennek a kölcsönhatásnak a ténye azonban az egyes országokon belül is – a különböző politika

irányzatok magatartásában – eltérő módon tudatosult, másfajta következtetéseket vontak le belőle. Ez tükröződött mindennapi politikájukban s azokban a törekvésekben, amelyekkel megszabni próbálták a maguk és ezáltal végső fokon országuk jövőjét.

OSZTÁLYOK ÉS PÁRTOK A FELSZABADULT MAGYARORSZÁGON

A felszabadulás után a magyar társadalomban a legdöntőbb változás a nagybirtokosok osztályhelyzetében következett be. A föld-reform végrehajtása ugyanis azt eredményezte, hogy a nagybirtokosok mint osztály megszűntek létezni. Így a két volt uralkodó osztály közül tehát csak az egyik, a burzsoázia őrizte meg osztálylétének kereteit, feltételeit. De a burzsoázián belül csak a falusi burzsoázia szerepe növekedett, miután lényegében versenytárs nélkül maradt. Legfeljebb egyes képviselői kényszerültek arra, hogy a múltért vállalják a felelősséget. Ugyanakkor mint társadalmi csoport, a politikai hatalom közvetlen részesévé, egyik fontos tényezőjévé is vált. A városi burzsoázia a háborút és következményeit korántsem tudta oly módon átvészelni, mint falusi társa. Hiszen a városi burzsoázia legerősebb, leg-hatalmasabb rétegének egyik csoportja a Weiss–Chorin–Kornfeld–Mauthner családok, akiket gyáraik átadása fejében az SS 1944-ben semleges területre szállított, a háború befejezése után sem tértek vissza Magyarországra. Ezen-kívül a hitleristák számos tőkést is koncentrációs táborokba hurcoltak, s közülük sokan egyáltalán nem, vagy csak később, 1945 második felében tértek haza. Mások pedig a szovjet hadsereg elől menekültek nyugatra. Jellemző, hogy az Elhagyott Javak Kormánybiztossága 1945-ben mintegy 700 tőkés vállalatot nyilvánított gazdátlanoknak. De a tőke hatalmának korlátozását jelentette az MNFF programjának végrehajtása, az üzemi bizottságok megszületése, illetőleg működése is. A felszabadulás után a városi burzsoázián belül az angol–amerikai orientáció hívei kerültek előtérbe. Ők foglalták el a tőkés érdekvédelmi szervezetek vezető pozícióit és gyakoroltak leginkább hatást a politikai életre. Politikai képviselőtüket azonban általában átruházták a falusi burzsoáziára és a közvetlenül tőlük függő értelmiségiekre, akik a politikai pártokban helyezkedtek el.

A felszabadulás után jelentősen megváltozott a középrétegek társadalmi helyzete és súlya. A csendőr-, rendőr- és katonatiszti csoport – amely a két világháború között a politikában is igen nagy szerepet játszott, mintegy „fém-jelezte” az ellenforradalmi rendszert – korábbi szerepét úgyszólván teljesen elveszítette, kasztjellege megszűnt. A közigazgatás szervezetének lényegében változatlan formában való fennmaradása lehetővé tette, hogy a tisztviselői kar

több tízezres állománya elkerülje a fentebb említett csoport sorsát. De ők sem folytathatták tevékenységüket a régi feltételek mellett. Hiszen az igazolási eljárások megindításával, a nemzeti bizottságoknak a közigazgatásra gyakorolt hatásával egyidejűleg anyagi helyzetük is nagymértékben romlott, s korábbi társadalmi súlyuk a mélypontra süllyedt. Miután a közigazgatás volt lényegében a régebbi államgépezet egyetlen megmaradt része, elkerülhetetlenül vonzotta magához mindazokat az erőket, amelyek egy esetleges rendszerváltozásra építették a reményeiket. A közigazgatás helyzete és tevékenysége azonban az új államiság megteremtése szempontjából sem volt közömbös. Így a közigazgatás és annak tisztségviselői gyakran az egymással szemben álló osztályok – s ennek megfelelően a különböző pártok – figyelmének és harcának is a középpontjába kerültek.

A háború előtt és idején hozott ún. zsidótörvények főleg a kiskereskedők jelentős részét fosztották meg létalapjától, s később a hitleri Németországba hurcoltak nagy része a náci haláltáborokban pusztult el. De a jóval kisebb vérvesztéséget szenvedett kisiparosok létszámában beállt változás is jól szemlélteti a háború következményeit. 1943-ban még mintegy 190 000 kisiparos mester és 170 000 segéd volt az országban. Ezzel szemben 1945-ben hozzávetőlegesen 290 000 mestert és segédet tartottak nyilván. Az életben maradtak anyagi feltételeit a háborús rombolás szintén a mélypontra süllyesztette. Az elhatalmasodott infláció és áruhiány mellett azonban a kisiparosok és kiskereskedők egy része viszonylag gyorsan meggazdagodott. Az a körülmény, hogy az állam korlátozta a nagytőke lehetőségeit és működési területét, kedvezett ennek a rétegnek. Egy szűkebb csoportjától eltekintve, amelyre politikai és büntetőjogi felelősségre vonás várt, tömegesen áramlott be a különböző pártokba, és minden korábbinál aktívabb szerepet töltött be a politikai életben.

Az értelmiség jelentős része, lényegében a többsége a fasizmusból és a háborúból kiábrándulva, utat és történelmi távlatot veszítve, inkább csak passzív szemlélője volt az eseményeknek. Ilyen magatartásában szerepet játszott az is, hogy egyeseket szoros gazdasági, családi és egyéb kapcsolatok fűztek a régi uralkodó osztályokhoz. Korábbi magatartásuk miatt félték az esetleges felelősségre vonástól. Nagyon erős volt még a negyedszázados nacionalista, szovjetellenes és antikommunista propaganda hatása, valamint a régi életmódhoz való ragaszkodás és az új életformától való idegenkedés. Az ország romokban hevert, a háború éveiben megindult infláció fenyegető méreteket öltött, mindez egy széles körű értelmiségi munkanélküliség és nyomor árnyait vetítette előre. Döntően ezen okok következtében helyezkedett a tartózkodás, a kivárási politikájának álláspontjára. Nem változtatott e magatartás lényegén az sem, hogy sokan közülük – különösen a későbbi hónapok során – az egy-

mással versengő pártok „védőszárnyai” alá húzódva várták az események alakulását.

A földreform végrehajtásával lényegesen átalakultak a mezőgazdasági birtokviszonyok, a magyar parasztság társadalmi arculata. Jelentősen emelkedett a tulajdonnal rendelkező parasztok száma, s ezen belül is elsősorban az 5–10 holdasoké, ugyanakkor mintegy 300 000-rel csökkent a falusi proletárok száma és aránya. A háború idején a mezőgazdaságban fekvő nemzeti vagyonnak megközelítően $\frac{1}{5}$ -e pusztult el. Emellett a terménybeszolgáltatás, az iparcikkek hiánya, a hitellehetőségek korlátozott volta stb. megnehezítették a mezőgazdaság talpra állását és a birtokviszonyok átalakulása pozitív gazdasági és társadalmi következményeinek érvényesülését. De érezte hatását a parasztság életében és magatartásában a mezőgazdasági termelés hagyományaiból és színvonalából adódó különbség is. A parasztság tényleges érdekeinek kifejezését és azok védelmét nagymértékben korlátozta az a körülmény, hogy csak a kisebbik része rendelkezett a politikai életben való jártassággal, tapasztalattal, mégpedig sajátosan a legalsó és a legfelső rétegekben elhelyezkedők. Sőt, műveltségi színvonala is alacsonyabb volt a társadalmi átlagnál. Mindez nemcsak abban játszott szerepet, hogy politikai képviselőt többé-kevésbé az MNFF valamennyi pártjában kereste, hanem ezzel egyidejűleg széles tömegekben is jó ideig meglehetősen erős maradt az egyházak, főleg a katolikus egyház befolyása.

A munkásosztály lett a népi demokratikus rendszer vezető ereje. A munkásosztály azonban a politikai hatalomban való részesedésével egyidejűleg nem alakíthatta át azonnal a termelési viszonyokat. S ez azt jelentette, hogy kizsákmányolásának ténye, ha nem is maradt változatlan, de nem szűnt meg. Ugyanakkor a termelés megindításában, illetőleg folytatásában – a termelési viszonyok gyökeres átalakulását megelőzően is – érdekeltbb volt, mint a tulajdonos burzsoázia. Hiszen a háborús pusztítás következményeinek a felszámolásától, az újjáépítés sikerétől függött lényegében magának a népi demokratikus rendszernek a sorsa és a munkásosztály jövőbeni szerepe is. A társadalmi fejlődésért érzett felelősség és a napi érdekek között mutatkozó ellentmondás időről időre, legalábbis a munkásság egyes köreiben, kisebb-nagyobb konfliktusokhoz vezetett. Csökkentette ezt, sőt az ellentmondás megoldását segítette elő viszont az, hogy a munkásosztály a politikai hatalomban való részesedése révén és kezdetben a tőkés irányítás nélküli termelés felelősségétől vezetettve létrehozta a tőke ellenőrzésének és korlátozásának a szervét, az üzemi bizottságokat. A munkásosztály szerepének és hivatásának növekedése azonban olyan körülmények között ment végbe, amikor a munkásság létszáma jóval alacsonyabb volt, mint korábban. 1938-ban a gyáriparban 289 000 munkás dolgozott, 1943-ban a munkások létszáma elérte a 329 000 főt. Ezzel szemben még 1946 tavaszán is mindössze 225 000 mun-

kást foglalkoztatott a gyáripar. A magyar munkásosztálynak tehát létszámában megfogyatkozva kellett az új viszonyok között történelmi szerepét betöltenie. A munkásosztály e szerepének betöltését – létszámának csökkenése, a munkásság körében meglevő különbségek, eltérő sajátosságok ellenére – megkönnyítette és elősegítette a szakszervezeti mozgalom egysége.

Az ország felszabadított területein a Magyar Kommunista Párt kezdte meg elsőnek szervező munkáját. A párt szervezeti fejlődésének gyors ütemét mutatta, hogy 1945 februárjában a taglétszám megközelítette a 30 000-ret. De még ugyanezen év májusában elérte a 150 000-ret, októberben pedig már meghaladta a félmilliót. S ez azt jelentette, hogy az ország lakosságának 5,7%-a az MKP tagja volt. Azt a tényt, hogy a kommunista pártba elsősorban munkások léptek be, kétségtől igazolja a Budapesti és a Miskolci Területi Bizottság, valamint a Nógrád megyei bizottság taglétszáma. A Debreceni, Kecskeméti és főleg a Szegedi Területi Bizottsághoz tartozó kommunisták nagy száma pedig arról tanúskodik, hogy a párt a Tiszántúlon, tehát a döntően mezőgazdasági jellegű vidékeken is igen komoly eredményt ért el. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy az MKP kezdettől fogva nemcsak a munkásság, de a parasztság körében is figyelemre méltó befolyással rendelkezett. Igaz, ez a befolyás a parasztság körében közel sem volt egyenletes. Hiszen a Dunántúl – ellentétben a Tiszántúllal – éppen a kommunista paraszti befolyás gyengeségére irányította a figyelmet. A Duna–Tisza közének vidéke pedig valamiféle átmenetet jelentett az előbb említettek szempontjából. A kommunista párt szervezettségének foka a munkásság körében sem volt teljesen „kiegyensúlyozottnak” mondható. A sokkal jelentősebb észak-dunántúli iparvidék még 1945 októberében is mindössze néhány száz fővel járt Nógrád megye előtt. De az utóbbi mellett a Miskolci és a Pécsi Területi Bizottság számai is a bányavidékek különleges szerepére utaltak, arra, hogy a kommunista párt a bányavidékeken volt a legerősebb. Emellett főleg a budapesti taglétszám alakulása tanúskodott a nagyüzemi munkásság komoly pártbeli szerepéről. A munkások közötti kommunista befolyás méreteit és jellegzetességeit is érzékeltette a pártnak a különböző szakszervezetekben elfoglalt helye. A kommunista pártnak szinte kizárólagos befolyása volt a bányászszakszervezetben, döntő többsége az építőmunkások és a vegyipari munkások szakszervezetében, valamint részben a textilipari munkások körében és több kisebb szakszervezetben. Ugyanakkor viszonylag alacsony volt a párt befolyása a vasasszakszervezetben. A nyomdászok, valamint részben a közalkalmazottak körében pedig szinte elenyésző volt a kommunisták szerepe. Ez utóbbi viszont már átvisz bennünket más társadalmi rétegekhez, mindenekelőtt a középrétegekhez, ahol a kommunista befolyás 1945 első felében rendkívül csekély volt.

A Szociáldemokrata Pártot – a másik munkáspártot – politikailag és szer-

vezetileg egyaránt meglehetősen felkészületlenül érte a felszabadulás. 1944 novemberében – elsősorban az MKP ösztönzésére – láttak hozzá a helyi szociáldemokrata vezetők az ország keleti felében a párt újjászervezéséhez. A szervezés terén megmutatkozó előny azonban, amivel a kommunista párt az ország keleti felében rendelkezett, Budapesten nagyjában kiegyenlítődött. Sőt, magában a fővárosban és környékén a pártszervezetek létszámát tekintve, az SZDP – viszonylag rövid időn belül – a kommunista párt elé került. De a Szociáldemokrata Párt tagjainak a száma 1945 tavaszától vidéken is jelentősen gyarapodott. 1945 végére a pártnak már 2000 szervezete működött vidéken. A tagdíjat fizető tagság létszáma pedig 350 000–400 000 között mozgott. S ez azt jelentette, hogy az SZDP Budapesten valóban igen erős, de tagjainak több mint a fele mégis vidéken, főleg a vidéki városokban élt. A Szociáldemokrata Pártban a felszabadulás után is változatlanul jelentős tényezőként szerepelt a munkásság. A párthoz csatlakozott a munkásságnak az a része, főleg nyomdászok, vasasok, vasúti munkások stb., amely még a háború előtt kapcsolódott be a munkásmozgalomba. Továbbá nem kis számban olyanok is, akik a felszabadulás után kerültek a politikai élet vonzó-körébe. A felszabadulás után a főváros és környéke mellett a miskolci, pécsi, tatai, dorogi s nem utolsósorban a győri iparvidék játszott a szociáldemokrata mozgalomban figyelemre méltó szerepet. A viszonylag magas létszám az iparvidéken korántsem mindig a munkásság nagyarányú részvételéből adódott, még az üzemekben sem, hanem az alkalmazottak, tisztviselők és egyéb értelmiségiek belépéséből. Az SZDP befolyása sokkal nagyobb volt a kisiparosok s főleg a kiskereskedők körében, mint a kommunista párté. A Szociáldemokrata Párt a parasztság körében rendelkezett a legkisebb befolyással.

A két munkáspártnak a felszabadulás után lényegében sikerült megvalósítania azt, hogy a munkásosztály körében kizárólagos befolyásuk legyen. A parasztság körében érvényesülő befolyásukat, illetőleg annak kiszélesítését azonban nagymértékben gyengítette az a körülmény, hogy az SZDP ott nem tudott hatékony tényezővé válni.

A baloldali radikális Nemzeti Parasztpárt is kizárólag a dolgozó rétegek politikai képviselőit vállalkozott. A parasztpárt első, helyi szervezete 1944. december 1-én Szegeden alakult meg. De még ugyanebben a hónapban, elsősorban Szeged környékén 40–50 parasztpárti falusi szervezet kezdte meg működését. 1944–1945 fordulóján és az azt követő hetekben, hónapokban fokozatosan épült ki a párt hálózata a Tiszántúlon, zömmel Hajdú és Szabolcs megyében. Sőt, 1945 tavaszán a Duna–Tisza közén, Észak-Magyarországon és Budapesten is megjelent szervezetileg az NPP. Az ország nyugati felének, a Dunántúlnak a „meghódítására” is a többi párttal nagyjában egyidőben indult el. A szervezés terén megnyilvánuló kezdeti lendülete azonban a Dunán-

túlton megtorpant, és néhány megye (Veszprém, Zala) kivételével, nem tudott lépést tartani a koalíciós pártokkal. 1945 augusztusában a parasztpártnak 1400 szervezete működött az országban, és tagjainak száma meghaladta a 170 000-ret. Az NPP tömegbázisát – kezdettől fogva – döntően a szegény- és újbirtokos parasztság alkotta. A főváros környékén, Makón, Nagykőrösön, Borsod, Hajdu és Heves megye egyes helységeiben, valamint a Dunántúlton azonban módosabb parasztsztró is beléptek a pártba. Másutt viszont értelmiségiek és vasutasok csatlakoztak nagyobb számban a párthoz.

A két munkáspárt gyengébb paraszti befolyását az NPP tehát bizonyos fokig ellensúlyozta, elsősorban a szegény- és újbirtokos parasztság körében. A parasztság jelentős tömegeit azonban egyelőre még együttesen sem tudták befolyásolni a baloldali pártok. Így a parasztság – a magyar társadalom legnagyobb létszámú „osztálya” – erősen ki volt téve annak a veszélynek, hogy a politikában nem balfelé, hanem az MNFF másik két működő pártja s főleg a kisgazdapárt felé tájékozódik.

1944 végén a Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt is talpra állt a Tiszántúlton. A jövő iránti bizonytalanság, sőt bizalmatlanság azonban a párt szervezeti tevékenységét is nehezékké tette, politikai erejét pedig gyengítette. A kisgazdapárt vidéki szervező tevékenysége valójában Budapest felszabadulása után bontakozott ki a maga teljességében. 1945 nyarára a pártnak – a mintegy 900 000 fős tagságával – szervezetileg nagyjában sikerült átfognia az egész országot. A pártszervezetek kiépítésével egyidejűleg megkezdődött a különböző osztályok és társadalmi rétegek felzárkózása is a kisgazdapárt mögött. A volt nagybirtokosok és a városi burzsoázia, más lehetőséget nemigen látva, ebben a pártban kereste politikai képviselését. A falusi burzsoáziának pedig már hagyományosan is a kisgazdapárt volt a pártja. De itt kerestek és találtak „politikai menedéket” a közigazgatási tisztviselők és a polgári értelmiség nagy része is. A kisgazdapárthoz azonban falun nemcsak a gazdagparasztsztró csatlakoztak, hanem zömmel a középparasztság, valamint helyenként a szegényparasztság is. Békés, Csanád és Csongrád megyében az FKGP szociális bázisa döntően gazdagparaszti volt. Hajdú, Szabolcs és Szatmár megyében viszont elég jelentős dolgozó paraszti réteget tudhatott maga mögött a párt. A Duna–Tisza közén és Észak-Magyarországon sajátságosan a Nyírség és a Viharsarok elemei keveredtek egymással. A Dunántúlton azonban – Győrt, Tolnát és Zalát kivéve – a kisgazdapárt nemcsak a gazdagparasztság, hanem a többi paraszti réteg körében is szinte kizárólagos befolyással rendelkezett. A párton belül alapjában véve három politikai csoportosulás körvonalazódott. A balszárnyhoz – amely lényegében vállalta az MNFF programjának következetes végrehajtását – tartoztak a polgári tagozatban helyet foglaló baloldali értelmiségiek, valamint Dobi István szegényparaszti hívei. A párton belül a legerősebb és a legszervezettebb csoportot a Nagy

Ferenc-Kovács Béla-Varga Béla vezetése alatt álló centrum alkotta. A centrum vezetőinek az elképzelésében valamiféle paraszti-polgári demokrácia megvalósítása élt, amelynek vezető ereje a módos parasztság lett volna. Ez a felfogás – a bankokkal elégedetlen parasztságra való tekintettel – a pénztöke bírálatában radikálisabb, az állam és az egyház viszonyának a megítélésében viszont konzervatívabb volt a hagyományos polgári demokráciánál. A centrum vezetői egyetértettek ugyan az MNFF programjának antifasiszta, antifeudális követeléseivel, de kizárólag a polgári rend keretein belül. Ugyanakkor a népi demokratikus átalakulás szocialista távlatait mereven elutasították és az ennek irányába ható gyakorlati politikai intézkedésekkel élesen szembe- szegültek. Elsősorban külpolitikai okokból – a békeszerződés aláírásáig – nem kívánták a baloldali pártokkal kötött megállapodást felmondani és a függet- lenségi frontot szétszakítani. A meglehetősen nagyszámú, de egyelőre még nem eléggé szervezett jobbagyszárnyon helyezkedett el a polgári és kispolgári jobboldalnak, sőt bizonyos fokig a szélsőjobboldalnak is úgyszólván minden irányzata, a nyilasokat kivéve. A párton belüli erőviszonyokat figyelembe véve, a balszárny és a centrum kompromisszuma átmeneti jellegűnek ígérke- zett. S nem annyira a párton, sőt még csak nem is a belpolitikai viszonyokon múlt, hogy a balszárny és a centrum kompromisszumát mikor váltja fel a centrum és a jobbszárny összefogása. A jobbszárny jelenléte azonban így is az állandó tartalék szerepét töltötte be a centrum számára a balszárnyal foly- tatott vitában. Ez a körülmény a centrumnak kedvezett, és ennek időről idő- re meg kellett mutatkoznia az FKGP és a többi párt viszonyában is.

A felszabadulás után a „haladó polgárság” szószólójaként a Polgári De- mokrata Párt jelentkezett a politikai életben. Szervezetei elsősorban a megye- székhelyeken és a nagyobb városokban alakultak meg. A megyei szervezetek közül – az alapszervezetek létszáma tekintetében – a legjelentősebb a Pest megyei volt, ahol 50 helységben működött a pártnak szervezete. 1945 derekán a Polgári Demokrata Pártnak az országban – a főváros 14 kerületi szervezetén túlmenően – 162 szervezete volt, a párttagok létszáma pedig 50 000 körül mozgott. A pártot támogatta a városi burzsoáziának az a csoportja, amelyet Baranyai Lipót és Makay Miklós neve „fémjelzett”. Az utóbbi részvétele a párt munkájában a kereskedők, mégpedig a nagy- és kiskereskedők jelen- létére is utal. Emellett Budapesten és vidéken a kisiparosok egy része is a PDP felé orientálódott. Elég nagy számmal foglaltak helyet a párt soraiban és vezető testületeiben az ügyvédek, bírák, orvosok és egyetemi tanárok. Munkások és parasztok viszont szinte egyáltalán nem fordultak elő a párt soraiban. A Polgári Demokrata Pártot lényegében egyetlen társadalmi osztály vagy réteg sem tekintette kifejezetten a magáénak. A párt szociális bázisánál is heterogénebb politikai összetétele azt mutatta, hogy a PDP esetében nem lehet kialakult összetételű és orientációjú pártról beszélni.

A népi demokratikus államhatalom megteremtése, első demokratikus intézkedéseinek végrehajtása, mindenekelőtt a földreform megvalósítása után az ország gazdasági helyreállítása, pontosabban újjáépítése volt a legfőbb feladat.

Magyarország a második világháborúban igen nagy veszteségeket szenvedett. Az 1944. március 19-i német megszállás után többé-kevésbé rendszeressé vált légitámadások, majd a szeptember végétől több mint fél éven át tartó frontharcok úgyszólván romhalmazzá változtatták az országot. Egyedül a főváros lakóházainak 3,8%-a teljesen elpusztult, további 23,1%-a pedig súlyosan megrongálódott. A budapesti épületkárok 13 588 lakás teljes megsemmisülését, 18 775 lakás lakhatatlanná válását és közel 48 000 lakás részleges használhatatlanná válását jelentették. Szinte teljesen megbénult az ország közlekedése. A Duna és a Tisza hídjait a visszavonuló német fasiszták és nyilasok felrobbantották, de ilyen sorsra jutott a kisebb közúti hidak jelentős része is. A vasúti sínhálózat és a pályatestek közel 40%-át szintén szétrombolták, s több mint 100 nagyobb és 900 kisebb vasúti híd pusztult el. A vasút közel 70 000 járművéből 48 800-at hurcoltak nyugatra, az ország területén maradt mozdonyokat, személykocsikat és tehervagonokat pedig 43–60%-os károsodás érte. Az 50 személyhajóból 2, az 50 vontatóból viszont egyetlenegy sem maradt itthon sértetlen állapotban. A 252 uszályból álló parkból ugyancsak mindössze 4 darab volt használható állapotban. 3602 gyárat és üzemet, a vállalatok 90%-át érte kisebb-nagyobb károsodás. Az épületek és berendezések 50%-át, a hajtógépek $\frac{1}{3}$ -át, a munkagépek 75%-át pusztították el, illetőleg hurcolták ki az országból. Az egyes ágazatok közül a vas- és fémipar kapacitásvesztése 48,1%, a vegyiparé 48%, a ruházati iparé pedig 55,7% volt. Az egyes ágazatok vesztesége más ágazatok termelését, illetőleg termelésének lehetőségeit is befolyásolta. 1944 őszén a földeken a mezőgazdasági munkák nagyrészt elmaradtak, s ugyanakkor az állatállomány és a mezőgazdasági felszerelések rendkívül súlyosan károsodtak. A szarvasmarha-állomány 44%-a (1,2 millió db), a loállomány 56%-a (0,5 millió db), a sertésállomány 79%-a (2,2 millió db) és a juhállomány 80%-a (1,4 millió db) „vándorolt” nyugatra vagy pusztult el. Magyarország nemzeti vagyonának ezzel kb. 40%-a semmisült meg. A háborús károk összege 22 milliárd 1938. évi értékű pengőnek felel meg, ami az 1938. évi nemzeti jövedelem ötszörösét jelentette. Ennél is súlyosabb és borzalmasabb volt azonban az a veszteség, amit az ország emberéletben elszenvedett. A háborús események, a hadi cselekmények és az ártatlan emberek tömegeinek a különböző haláltáborokba történt hurcolása révén mintegy félmillió fővel csökkent Magyarország lakossága. 1945 márciusában Budapest lakossága

28,5%-kal volt kevesebb, mint a háború előtt. A háború utáni valóságos „népvándorlás” miatt ma már szinte lehetetlenség pontosan megállapítani azt, hogy a második világháború idején az ország emberéletekben ténylegesen mennyit veszített.

A kommunista párt felszabadulás utáni közvetlen politikai és gazdasági célkitűzéseit a „Magyarország demokratikus újjáépítésének és felemelkedésének programja” című dokumentum tartalmazta. Lényegében ennek a programnak a végrehajtásában szerzett tapasztalatok alapján fogalmazta meg a párt – 1945. május 20–21-i országos értekezletén – azokat a feladatokat, amelyeket „A Magyar Kommunista Párt országos értekezletének határozata a politikai helyzetről és a párt feladatairól” címen hozott nyilvánosságra, és ami további tevékenységének alapjául szolgált. A határozat leszögezte, hogy az országos értekezlet teljes egészében jóváhagyja és a jövőre nézve is érvényesnek tekinti a Központi Vezetőségnek az ország demokratikus és hazafias erőinek az összefogását, együttműködését szolgáló politikáját. „Az országos pártértekezlet utasítja tehát a pártvezetőséget – hangzott a határozat –, hogy politikájának tengelyévé a jövőben is a demokratikus erők szoros együttműködését tegye. Mélyítse el és szilárdítsa meg a munkásegységfrontot, a Szociáldemokrata Párttal való szoros együttműködést. . . , és utasítson el minden kísérletet, mely ennek az egységnek megbontására irányul. Működjön szorosan együtt a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front többi pártjával is, a Független Kisgazdapárttal és a Nemzeti Parasztpárttal.” Az országos értekezlet a párt és az ország előtt álló központi feladatul az újjáépítést jelölte meg: „Az újjáépítés a fiatal magyar demokrácia tűzpróbája, erre kell összpontosítani a nemzet minden erejét.” A konferencia helyeselte azt a konkrét célkitűzést is, amely az újjáépítés során a vasút és a posta helyreállítására fektette a fő súlyt, s emellett az építőipart és a mezőgazdasági gépipart helyezte előtérbe. Követelte az újjáépítés meggyorsítása érdekében a nyilasok és fasiszták vagyonának, üzeleinek azonnali elkobzását, továbbá a szénbányák államosítását. Egyidejűleg rámutatott azonban arra is, hogy bátorítani és támogatni kell azokat a tőkéseket, akik részt vesznek vagy részt akarnak venni az ország gazdasági talpra állításában. Az újjáépítés alapvető politikai feltételeként pedig a fasiszta maradványok következetes felszámolását jelölte meg.

A májusi konferencia külön határozatban rögzítette a kommunisták feladatait a szakszervezetekben. Döntő jelentőségű vívmánynak tekintette a szakszervezetekben megvalósult munkásegységet, amely a kommunisták és a szociáldemokraták szoros együttműködésében fejeződött ki. Éppen ezért különösen fontosnak tartotta, hogy a kommunisták és a szociáldemokraták a jövőben is együttesen hárítsák el a helyenként jelentkező „különállási” kísérleteket. A határozat – a sztrájkjogról való lemondás nélkül – az újjá-

építés érdekében elvetette a munkabeszüntetés eszközének alkalmazását. Ugyanakkor sikraszállt azért, hogy a munkaközvetítés joga kizárólag a szak-szervezeteket illesse meg.

Az értekezlet napirendjén szerepelt a párt szervezeti szabályzata, amelynek elfogadása megerősítette az MKP szervezési politikáját, a tömegpárt kiépítésének irányvonalát. Végül az országos értekezlet újjáválasztotta a Központi Vezetőséget és a Politikai Bizottságot is, amelynek a következők lettek a tagjai: Farkas Mihály, Gerő Ernő, Horváth Márton, Kádár János, Kiss Károly, Kossa István, Kovács István, Nagy Imre, Rajk László, Rákosi Mátyás és Révai József.

A kommunista párt első legális konferenciája fontos eseménye volt a népi demokrácia győzelméért folytatott küzdelemnek. A határozatok helyesen értékelték az elért eredményeket és jelölték ki az elkövetkező időszak feladatait.

A PÁRTOK KAPCSOLATAINAK FEJLŐDÉSE
ÉS AZ IDEIGLENES NEMZETI KORMÁNYON
BELÜLI ELLENTÉTEK FOKOZÓDÁSA
1945 TAVASZÁN-NYARÁN

A kommunista párt a májusi konferencia után bizonyos fókig módosította addigi nemzeti egységpolitikáját. Ezzel összhangban került sor az FKGP jobbszárnyán elhelyezkedő erők s főleg a Polgári Demokrata Párt elleni, a korábbinál erőteljesebb és nyíltabb támadásra. A kommunista párt a májusi konferencia után a PDP-t már nem tekintette a függetlenségi front tagjának. A baloldali pártok – mindenekelőtt a kommunista párt – kettős célt kívántak elérni a PDP elleni támadással: egyfelől a jobboldali erőket vagy legalábbis egy részüket kiszorítani a függetlenségi frontból, másfelől pedig a PDP által befolyásolt középrétegeket elvonnai ettől a párttól. A jobboldali erők azonban, néhány kisebb csoporttól eltekintve, nem mutatnak különösebb érdeklődést a PDP iránt, sőt az e pártot ért támadásokat követően még erőteljesebben zárkóztak fel az MNFF legnagyobb pártja, a kisgazdapárt mögé.

A politikai élet jobbratolódásának a megakadályozására s főleg a baloldal hatalmi pozícióinak a növelése céljából a kommunista párt már 1945 áprilisában kísérletet tett néhány jobboldali miniszternek – Faragho, Teleki, Vásáry – a kormányból történő kiszorítására. A terv végrehajtásának azonban nem kedvezett a nemzetközi helyzet, amellet a Szociáldemokrata Párt és a kisgazdapárt sem tartotta időszerűnek ezen lépések megtételét. Ugyanakkor a kisgazdapárt május elején felajánlotta a parasztpártnak, hogy a centrum vezetése alatt álló Parasztszövetséget közösen szervezzék át. Ennek az aján-

latnak a háttérben valójában az NPP fiatal szervezeteinek a beolvasztása és ezzel együtt végső fokon a kommunista párt falusi elszigetelése állt. Az NPP vezetői a kisgazdapárt ajánlatát nem tették ugyan magukévá, de nem is utasították el azonnal és határozottan. A kisgazdapárt egyidejűleg kísérletet tett a Szociáldemokrata Párttal 1943-ban kötött – lényegében kommunistaellenes élű – szövetség felújítására is. A baloldali szociáldemokrata vezetők, ha nem is minden nehézség nélkül, érvényesíteni tudták akaratukat az SZDP vezetőségében, és így változatlanul érvényesülhetett a két munkaspárt együttműködésének a politikája. A kommunistaellenes kisgazdapárti kísérletek kudarcában az SZDP és az NPP állásfoglalása, illetőleg magatartása mellett szerepet játszott az a körülmény is, hogy Tildy Zoltán és pártjának balszárnya sem kívánt olyan útra térni, amely esetleg a kommunista párttal való szakításhoz vezethetett volna.

A függetlenségi fronton és a koalíción belül keletkezett viták, ellentétek feloldását célozta május 11-én Gerő Ernőnek – Gábor József helyett – kereskedelem- és közlekedésügyi, valamint Nagy Ferencnek újjáépítési miniszterré történt kinevezése. Lényegében ugyanezt segítette a két munkaspártnak az az engedménye is, amellyel a dunántúli nemzetgyűlési képviselők június 24-i behívásánál valamelyest igyekeztek kárpótolni a mandátumok korábbi elosztása miatt elégedetlenkedő kisgazdapártot. A 160 behívott dunántúli képviselő mandátumainak pártonkénti megoszlása ugyanis a következő volt: FKGP 51, MKP 33, SZDP 33, NPP 20, szakszervezetek 20 és PDP 3 fő. Ezzel az Ideiglenes Nemzetgyűlésben most már 498 képviselő foglalt helyet.

A fentebbi döntések azonban nem józanítólag, hanem inkább bátorítólag hatottak a kisgazdapártra és a jobboldalra. Május 15-én Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök pártközi értekezlet összehívását kezdeményezte a rendőrség ügyében, amelynek célját abban jelölte meg, hogy a rendőrségnél „uralkodó” túrhetetlen állapotokat, szabálytalanságokat stb. megvizsgálják és kiküszöbölik. A pártközi értekezleten – ahol a kommunista párt visszautasította a rendőrséggel kapcsolatos jobboldali vádak – döntés és megállapodás nem született. Így a rendőrség ügye változatlanul napirenden maradt. A hosszabb ideje lappangó és egyre mélyülő kormányzati válság 1945 júliusában robbant ki, amit Valentiny igazságügy-miniszter minisztertanácsi előterjesztése idézett elő. Javaslatának az volt a lényege, hogy a demokratikus rendőrség szervezetétől különálló politikai rendőrséget kell felállítani és azt az igazságügy-miniszter alá rendelni. A kormány a parasztpárti Erdei Ferenc és a június 1-én Takács Ferenc iparügyi miniszter helyébe lépő Bán Antal, valamint a kommunista miniszterek tiltakozása ellenére a javaslatot elfogadta. A szóban forgó javaslat feletti szavazás nyomán tehát a kormányon belüli jobb- és baloldal között szakadás állt be. A kormányzati munkát megfelelő

politikai konzekvenciák levonása nélkül már nem lehetett tovább folytatni. A válság megoldásának alapvető feltételét az MKP és az SZDP egységes fellépése, s a kormányválság megoldására vonatkozó javaslatuknak az NPP részéről történt elfogadása teremtette meg. Az SZDP ugyanis Valentiny Ágostont lemondásra szólította fel, majd helyére Ries Istvánt jelölte igazságügy-miniszternek. Ezután került sor az MKP és az FKGP közötti tárgyalásokra, amelyek végül is azzal a megállapodással fejeződtek be, hogy a függetlenségi front pártjai végrehajtják az Ideiglenes Nemzeti Kormány részleges átszervezését. Ennek eredményeként 1945. július 21-én a már említett Ries István mellett a baloldali szociáldemokrata Rónai Sándor került Faragho Gábor helyére, a Közellátásügyi Minisztérium élére. Vásáry Istvánt pedig a kisgazdapárti centrum és a balszárny között ingadozó Oltványi Imre váltotta fel a kormányban.

A júliusi válság megoldása azonban nem szüntette meg a pártok közötti surlódásokat és ellentéteket. A kisgazdapárt jobbszárnya és centruma az augusztusi nagyválasztmányi ülésen határozatot fogadott el a paraszt-sztrájk-ról. A kommunista párt élesen támadta a paraszt-sztrájk-ról szóló határozatot, a másik két baloldali párt azonban ebben a kérdésben nem állt elég határozottan a kommunista párt mellé. Az MKP és az FKGP viszonya augusztus végétől tovább romlott, s szeptember második felére a két párt közötti ellentétek már annyira kiéleződtek, hogy azok újabb belpolitikai válság kirobbanásával fenyegettek. Augusztus végétől, szeptember elejétől a kommunista párt a centrumot is nyíltan támadta, igaz egyelőre csak fővárosi viszonylatban. A kommunista párt politikájában érlelődő, majd bekövetkezett változásra a másik két baloldali párt csak részben volt felkészülve. Az NPP esetében – bár kétségtelenül több jel mutatott arra, hogy a kisgazdapárti centrum elleni harcban is kész követni a kommunistákat – szeptember első felében még egyáltalán nem lehetett lezártnak tekinteni ezt a kérdést. Az SZDP baloldali vezetői vállalták és folytatták a polgári jobboldal, s benne a kisgazdapárti jobbszárny elleni harcot is, de a centrum elleni fellépésnek a párton belüli feltételei még a parasztpárténál is éretlenebbek voltak. Ugyanakkor a baloldali pártok együttműködését bonyolították, illetőleg nehezítették az egymás közötti kapcsolataikból eredő problémák is.

A kommunista párt a felszabadulás pillanatától kezdve nagy gondot fordított a Nemzeti Parasztpárthoz fűződő kapcsolatainak elmélyítésére. Támogatja és segítette az NPP-t szervezetei kiépítésében, a jobboldal, sőt a koalíciós pártok támadásaival szemben is. Az MKP úgy számolt a parasztpárttal mint falusi szövetségesével, amely komoly szerepet tölthet be a parasztság megnyerése és a kisgazdapárt növekvő falusi befolyásának csökkentése szempontjából.

A baloldali pártok együttműködését meglehetősen kedvezőtlenül befolyá-

solta az NPP és az SZDP viszonyának a rendezetlensége is. A szociáldemokraták – a felszabadulás után jó ideig – nem nagyon ismerték el a Nemzeti Parasztpárt önálló létjogosultságát. De e két pártot még más okok is elválasztották egymástól. Az NPP falun a szegény- és középparasztságnak arra a részére építhetett, amely még nem volt elég baloldali ahhoz, hogy a kommunista pártba lépjen, de radikálisabb volt annál, hogy sem a kisgazdapártban otthon érezze magát. Mivel az SZDP falusi bázisának a kiépítése során reálisan ugyancsak a parasztságnak ezzel a részével számolhatott, a parasztpárt falusi térhódítása végső fokon tehát a Szociáldemokrata Párt paraszti esélyeit is rontotta. Az NPP és az SZDP viszonyában azonban régebbi keletű ellentétek is éreztették hatásukat. Már a népi írók mozgalmának a Szociáldemokrata Párttal való találkozásai a két világháború között sem voltak mindig a legbékésebbek. Ennek örökségét a két párt a felszabadulás után is magában hordozta. A parasztpártban jelentkező kispolgári nacionalizmust az SZDP részéről élesen elítélték, de sokszor nem a marxizmus elvi álláspontjáról, hanem a szociáldemokrata „ortodox felfogás” szemszögéből. Az NPP és az SZDP ellentéteinek a felszámolása s kapcsolataik megjavítása azonban nem kizárólag rajtuk múlt, hanem sok tekintetben a két munkáspárt együttműködését zavaró tényezők kiküszöbölésétől is függött.

Az MKP és a Szociáldemokrata Párt együttműködésük alapelveit még a fasizmus elleni közös harcról és a munkásosztály egységének megteremtéséről szóló 1944. október 10-i dokumentumban fektették le, amelyet azután a felszabadulás után még több közös megállapodás követett. Az együttműködés objektív és meglevő szubjektív feltételei persze korántsem szüntették meg a két munkáspárt közötti esetenkénti véleménykülönbségeket és súrlódásokat. A kommunisták és a szociáldemokraták vitájának egyik fontos kérdése volt – különösen 1945 januárjától márciusáig – az egységes ifjúsági és nőszervezet. A kommunista párt egységes, demokratikus ifjúsági és női tömegszervezet létrehozására törekedett. A kisgazdapárt mellett azonban a Szociáldemokrata Párt sem osztotta ezt a véleményt. Még a baloldali szociáldemokrata vezetők is a külön, önálló szociáldemokrata ifjúsági és nőszervezet létrehozását szorgalmazták. A tömegszervezetek és a társadalmi egyesületek esetében – a szakszervezeteket kivéve – nem sikerült tehát a két munkáspártnak megegyezésre jutnia.

A felszabadulás után a munkásmozgalomnak a szakszervezetekben megvalósult egysége igen nagy jelentőségű vívmány volt, ami lehetővé tette, hogy a szakszervezetek a munkásosztály gazdasági érdekeinek védelmén túl a tőke ellenőrzésében és egyáltalán a politikai életben a pártokhoz hasonló kiemelkedő szerepet tölthettek be. A szakszervezeti egység már önmagában is a két munkáspárt együttműködésének erősítését szolgáló, jelentős tényező volt, megteremtése azonban nem ment zökkenők nélkül. A jobboldali szo-

ciáldemokraták több szakszervezetben, ahol hagyományosan nagyobb befolyással rendelkeztek, igyekeztek a kommunistákat a vezető pozícióktól távol tartani vagy onnan kiszorítani, annak ellenére, hogy a két munkáspárt a pozíciók paritásos alapon történő elosztásában egyezett meg. A paritás elvét gyakran a kommunisták sem tartották be, és a körülötte zajló viták úgyszólván mindennaposak voltak. A viták objektív alapja az volt, hogy az egyes szakszervezetekben meglehetősen eltérő volt a két párt befolyása. A mind a két párt oldaláról jelentkező túlzásokkal és a jobboldali szociáldemokraták munkásegység-lazító mesterkedéseivel szemben a két munkáspárton belül a józabb, az együttműködés megszilárdítását szolgáló erőfeszítések kerekedtek felül 1945 derekára. De változatlanul komoly gondot okozott az, hogy a szociáldemokrata baloldal „fent” minden fontosabb kérdésben érvényt tudott szerezni ugyan akarátának, de „lent”, az SZDP középső és alsó szerveiben, ahol a baloldal ereje és hatása jóval kisebb volt, együttműködésről sokszor még beszélni sem lehetett.

1945 derekán s különösen szeptemberében és októberében már nemcsak a belpolitikai, hanem a külpolitikai kérdések megítélésében is lényeges különbségek mutatkoztak a függetlenségi front pártjai között, a baloldal táborát is beleértve. A Szociáldemokrata Párt a Szovjetunióhoz való viszony tekintetében és az USA megítélésében közel azonos nézeteket vallott a kommunista párttal. Angliával kapcsolatosan azonban jelentősen eltért egymástól a két munkáspárt véleménye. Az MKP 1945. második felében lényegében már nem tett különbséget az USA és Anglia politikája, illetve magatartása között. Mind a két államot olyan imperialista hatalomnak tartotta, amelyek akadályozták, illetőleg akadályozni szándékozták a baloldali politika érvényre jutását Magyarországon. Ezzel szemben az SZDP Angliát – munkáspárti kormánya révén – a szociáldemokrata politika legfőbb európai megtestesítőjének tekintette, és tevékenységéhez komoly reményeket fűzött az európai és a magyar demokrácia támogatását illetően. Az MKP és a Nemzeti Parasztpárt között az USA és Anglia megítélésében nem volt számottevő véleménykülönbség, de a parasztpárt – a balszárny képviselőitől eltekintve – a kommunista párt egyértelmű és határozott szovjetbarát magatartásával szemben érezhetően tartózkodó álláspontra helyezkedett. Az NPP-t ez a tartózkodás közelíteni látszott a kisgazdapárthoz. A két párt közötti közeledés azonban gyakorlatilag mégsem következett be, mert a kisgazdapártot egyre inkább jellemző nyugatbarát magatartás a parasztpárton belül valamennyi irányzatra riasztólag hatott. A Szociáldemokrata Párt viszont Anglia megítélésével kapcsolatosan talált érintkezési pontokat a kisgazdapárttal, anélkül, hogy azonosítani lehetett volna a két pártnak, illetőleg egyes irányzatainak az álláspontját ebben a kérdésben. Sőt ez esetben tulajdonképpen az egymásnak ellentmondó nézetek sajátos találkozásáról volt szó, mert ugyanazon kormánypolitikát

végző fokon mind a két párt a neki kedvezőbb módon próbálta értelmezni és ebből a maga számára a következtetéseket levonni. A pártok külpolitikai elképzeléseiben és orientációjában jelentkező eltérő tendenciák és különbségek Magyarország ismert bel- és külpolitikai helyzete miatt – a kisgazdapárt jobbszárnyának és centrumának az álláspontját kivéve – nem jutottak és nem is juthattak élesen kifejezésre, mert hivatalosan nemcsak a kormány, hanem valamennyi párt a szövetséges nagyhatalmak együttműködésére és Magyarországgal szemben tanúsítandó jóindulatának a megnyerésére építette külpolitikai célkitűzéseit.

AZ 1945. NOVEMBER 4-I

NEMZETGYŰLÉSI VÁLASZTÁSOK

A választási előkészületek egyik legfontosabb eseménye annak a választójogi törvénynek a megalkotása volt, amelynek alapján a tervezett budapesti törvényhatósági és nemzetgyűlési választásokat le lehetett bonyolítani. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány a belügyminiszter által előterjesztett választójogi javaslatokat – az erre a célra összehívott pártközi értekezlet módosításait figyelembe véve – 1945. augusztus 28-án és 31-én véglegesítette. Ezzel a kormány határozatra emelte azt a sokat vitatott javaslatot is, mely szerint minden 20. évét betöltött magyar állampolgár választó és választható is egyben. Az elfogadott határozat a jobboldali elemeknek úgyszólván csak a töredékét zárta ki a választójog gyakorlásából. Ez utóbbi kérdés ilyen alakulásában azonban nem annyira a pártonkívüli miniszterek, valamint a kisgazdapárt ereje és magatartása játszotta a meghatározó szerepet, hanem a nemzetközi helyzet, s ezen belül is elsősorban Potsdam „szelleme”. A kizárási indokok jelentős korlátozása mellett lényegében minden más kérdést többé-kevésbé kompromisszumos alapon döntöttek el a pártok. Így az FKGP tudomásul vette, hogy a budapesti törvényhatósági választásokat rendelet fogja szabályozni, viszont kivívta, hogy a nemzetgyűlési választásokat választójogi törvény alapján bonyolítsák le. Ugyanakkor a kommunista párt elérte, hogy a budapesti törvényhatósági választásokat a nemzetgyűlési választások előtt, október 7-én megrendezik.

Az 1945. szeptember 12-én nemzetgyűlési vitára bocsátott választójogi törvényjavaslat alapelveiben és szellemében lényegében megegyezett az alig két héttel azelőtt megjelent választási rendelettel. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés – a funkciójából adódó különbségek mellett – néhány ponton, egyéb vonatkozásában is módosította a törvényjavaslatot. Míg a rendelet előre megszabta a törvényhatósági bizottságok, valamint a községi képviselőtestületek tagjainak létszámát, addig a törvény csupán azt írta elő, hogy a 16

választókerületben minden 12 000 érvényes szavazatra 1 mandátum jut. A törvény nem általában a 600/1945. ME. sz. rendelet 5. §-a alá esőket zárta ki a választójogból, hanem kizárólag azokat, akiknél „az elkobzási eljárás megindult”. Szigoritást jelentett viszont a rendelettel szemben az, hogy nem 22, hanem 25 volt jobboldali, fasiszta egyesület országos tisztségviselőit fosztotta meg választójoguktól. Hasonló sors várt továbbá azokra is, akiket az igazolási eljárások során foglalkozásuk gyakorlásától egy évnél hosszabb időre tiltottak el. A választójogi törvény, szelleme és betűje szerint, nemzetközi viszonylatban is igen demokratikus jellegű törvényalkotás volt. Legfeljebb abban a vonatkozásban nem járt el demokratikusan, hogy azokat is kirekesztette a választójogból, akik a felszabadulás előtt német nemzetiségűnek vallották magukat. Ettől eltekintve inkább azzal veszélyeztette a népi demokrácia érdekeit, hogy túlságosan is bőkezűnek bizonyult a választójog odaítélésénél.

Mielőtt a nemzetgyűlési választások időpontját a belügyminiszter nyilvánosságra hozta volna, feltétlenül tisztázni kellett, hogy a függetlenségi front pártjai mellett más pártok indulnak-e a választásokon. A választójogi törvény ugyanis ezt lehetővé tette. De ilyen pártok indulását a törvény az Országos Nemzeti Bizottság hozzájárulásától tette függővé. Az ONB 1945. szeptember 17-i ülésén bírálta el a választásokon indulni kívánó pártok kérelmét. Minden különösebb vita nélkül engedélyezte a Magyar Radikális Párt indulását, amely zömmel fővárosi baloldali radikális értelmiségieket és kispolgárokat tömörített soraiba. Demokrata Néppárt elnevezéssel azonban két kérelem is érkezett az ONB-hez. Az egyiket Barankovics István, a másikat gróf Pálffy József nyújtotta be. Az ONB Barankovics kérelmét fogadta el, feltehetően azzal a megfontolással, hogy a Barankovics-féle Demokrata Néppárt baloldali színezetű lesz és valamelyest lazább kapcsolatok fűzik a katolikus klérushoz is. Az ONB a Pálffy-féle Demokrata Néppárton kívül elutasította egyébként a Nemzeti Demokrata Párt nevű csoport jelentkezését is. A Barankovics-féle Demokrata Néppárt azonban nem vett részt sem a választási kampányban, sem a választásokon. A katolikus egyház vezető körei, élükön Mindszenty hercegprímással, a jobboldal egységének megbontását látták egy polgári ellenzéki párt indulásában, ezért az új párt alakítására irányuló korábbi elképzeléseiket elvetették és a kisgazdapárt támogatása mellett foglaltak állást. Ennek megfelelően a Demokrata Néppárt jelöltjei valamennyien a kisgazdapárt listáján indultak.

Az ONB döntése után néhány nappal a belügyminiszter 1945. november 4-re tűzte ki a nemzetgyűlési választások időpontját.

A kommunista párt 1945. szeptember 23-án nyilvánosságra hozott választási programja lényegében a májusi pártértekezlet határozatainak alapult. A párt változatlanul az ország újjáépítését tekintette a központi feladatnak.

Ezt a célt szolgálta a hároméves újjáépítési terv meghirdetése is. A háború okozta sebek begyógyítása és az infláció megszüntetése mindenekelőtt a kötött gazdálkodás következetesebb érvényesítését igényelte. Ezzel összefüggésben merült fel a függetlenségi front államosítási programjának végrehajtása és a tőke ellenőrzésének szélesebb alapokon nyugvó megvalósítása is. Ez a követelés legközvetlenebbül a munkástömegek érdekeit szolgálta és azok támogatását igényelte. Falun a földek telekkönyvi tulajdonba való átadásának követelése az újbirtokosok legfőbb kívánságával volt összhangban, sőt a mezőgazdaság termelési színvonalának emelését célzó egyéb javaslatok a szélesebb paraszti rétegekre is kedvezően hatottak. A szövetkezeti gondolat felvetése azonban még korainak tűnt. Nem növelte, hanem csökkentette a fentebb említett javaslatok és paraszti követelések fogadtatását, kedvező visszhangját. A párt világosan és egyértelműen foglalt állást a vallásszabadság biztosítása, valamint a család intézményes védelme mellett. A kommunista párt a magyar demokrácia győzelmének, s az ennek megfelelő kormányzat létrehozásának a biztosítékát a munkásegységben, a munkásság és a parasztság szilárd szövetségében látta.

A Szociáldemokrata Párt nem dolgozott ki külön választási programot, hanem a XXXIV. kongresszusán elfogadott munkatervét igyekezett népszerűsíteni. Az MKP választási programja és az SZDP munkaterve között – az eredeti rendeltetésükből és jellegükből adódó eltérések mellett – egyéb különbségek is mutatkoztak. Nem volt kétséges, hogy a Szociáldemokrata Párt is az ország újjáépítését tekinti a legfontosabb belpolitikai feladatnak. Ennek ellenére csupán vázlatosan körvonalazta az újjáépítés feltételeit, távlatait. Az azonnal megoldásra váró feladatok közé fel sem vette az infláció megszüntetését, valamint a közellátás biztosítására igénybe veendő eszközöket. Elvileg nem zárkózott el a kötött gazdálkodás bevezetésétől, elsősorban az ipar és a kereskedelem területén, de a mezőgazdaságot ebből a szempontból szinte teljesen figyelmen kívül hagyta. Állást foglalt a földreform végrehajtása érdekében a telepítések és a földbirtokrendezés mellett, ugyanakkor még említést tett sem a kiosztott földek telekkönyvi tulajdonba adásáról. Az SZDP munkaterve a gyáripart a „jóhiszemű és aktív magántőke” támogatásával kívánta talpra állítani. A kommunista párt ezzel szemben a magánvállalkozás érdekeinek a nemzetgazdasági érdekeknek való „alárendelését” húzta alá. Az SZDP szintén hirdette a faszizmus maradványainak következetes felszámolását, de még csak említést sem tett a közigazgatás megtisztításának szükségességéről. A szociáldemokrata „választási program” leggyengébb pontja vitathatatlanul a parasztsággal kapcsolatos. A belterjes gazdaság és a nagyüzem előnyeinek kidomborítása a parasztság alig néhány hónappal korábban földhöz jutott részében nem kelthetett még megfelelő visszhangot. A dolgozó

parasztság többi részét pedig, a földmunkásságot kivéve, ugyancsak nem túlságosan lelkesítették a párt munkatervének célkitűzései.

Ilyen körülmények között különleges jelentőségre tett szert az a kérdés, hogy a Nemzeti Parasztpárt milyen választási programmal lép fel. Az NPP a földreform végrehajtását csak az első lépésnek tekintette a parasztság helyzetének megjavításában. Sőt azt is világosan leszögezte, hogy a földreform végrehajtásával, a kiosztható földek korlátozott mennyisége miatt, a jogos igényeket csak részben lehetett kielégíteni. A párt az újbirtokosok számára vetőmagellátást, állatállomány-juttatást és mezőgazdasági felszerelések biztosítását követelte. Síkraszállt továbbá a paraszti beruházásokhoz szükséges hosszú lejáratú és kamatmentes kölcsönért, valamint a mezőgazdasági gépgyártásnak a paraszti kisbirtok igényeihez való igazításáért. A dolgozó parasztság gazdasági felemelkedését elősegítő „igazi” termelő- és fogyasztási szövetkezetek létrehozását sürgette, de ezzel egyidejűleg a belterjes gazdálkodást folytató, egyéni művelésen alapuló, a parasztság magántulajdonára épülő kisbirtokrendszer fenntartása mellett is állást foglalt. Az NPP a közép- és középrétegek közül az értelmiség iránt tanúsított megkülönböztetett érdeklődést. Ezzel összefüggésben merült fel újra a párt nemzeti jellege kidomborításának igénye. Sőt nemcsak felmerült, de egyes parasztpárti politikusok kifejezetten nacionalista vagy nacionalista ízű hangokat is megütöttek a választási program népszerűsítése során. Az NPP választási programja a szegény- és a kisparasztság számára kétségtelenül valamivel gazdagabbnak és vonzóbbnak is tűnt, mint a munkáspártok hasonló jellegű követelései. De a középparasztságnak valójában az NPP sem tudott túlságosan sokat mondani.

A kisgazdapárt választási programjának középpontjában a polgári demokrácia és a polgári életforma „örök eszméi” álltak. A párt nem annyira gyakorlati politikai követelések megvalósításáért szállt tehát síkra, hanem mindenekelőtt az „életformáért”. Ennek megfelelően a tőkés magántulajdon védelme mellett – a vállalkozás szabadságának hirdetésétől kezdve a politikától mentes közigazgatáson keresztül a félelem nélküli életig – minden olyan követelést felvett választási programjába, amely hathatott a burzsoaziára, a kispolgárságra, a tisztviselőkre, minden „pesti polgárra”.

Az FKGP a polgári egységet vidéken a paraszti egység létrehozására irányuló törekvéssel helyettesítette. S ezzel összhangban a magántulajdon védelmének jelszavát a paraszti tulajdon védelmére alkalmazta, a polgári egységet pedig a paraszti egység, illetőleg a „nemzeti egység” jelszavával váltotta fel. A kisgazdapárt már a választási küzdelmet megelőzően is tagadta osztálypárt jellegét. A párt osztályok felettségének hangsúlyozása a választási küzdelem során még nagyobb szerepet kapott. A nemzeti és hazafias érzelmek ápolásának jelszava viszont a legtöbb esetben erőteljes nacionalizmusba torkollott. De az FKGP még ezzel együtt sem érezte önmagában elég haté-

konyrnak az általa kiadott nemzeti egység jelszavát a paraszti-polgári egységfront megteremtése szempontjából. Ezért a vallásgyakorlat szabadságának a védelmét is bevonta választási propagandájába. A fentebbi követelések, illetőleg jelszavak a valóságban persze csak „keretét” jelentették annak a kisgazdapárti választási propagandának, amely sok helyen – főleg vidéken – a kifejezetten kommunista- és szovjetellenes agitáció formáját öltötte magára.

A függetlenségi front pártjaival nagyjában egyidejűleg a Polgári Demokrata Párt, illetőleg a Magyar Radikális Párt is nyilvánosságra hozta – zömmel a városi polgárság középső és alsó rétegeinek szóló – választási programját.

Az 1945 szeptemberétől kezdődő választási gyűléseken a pártok általában választási programjaikat népszerűsítették, de sok esetben túl is mentek azon. A hallgatóság összetételének megfelelően esetenként felvetettek új kérdéseket, vagy pedig olyan módon magyarázták célkitűzéseiket, amit az írásos forma már „nem bírt” volna el. A választási küzdelem, bár közvetlenül a választók minél nagyobb számának a megnyeréséért folyt, ugyanakkor valamennyi párt a választók körében kifejtett tevékenységét igyekezett saját szervezeti megerősödésével is összekötni.

A budapesti törvényhatósági választásokon, amelyek 1945. október 7-én zajlottak le, a kisgazdapárt szerezte meg az abszolút többséget (50,54%). Ugyanakkor a Dolgozók Egységfrontja, a két munkáspárt közös listája a szervezetek 42,76%-át kapta. A többi párt – NPP, PDP, MRP – nem ért el számottevő eredményt. A fővárosi törvényhatósági bizottságban így az FKGP 121, az MKP és az SZDP együttesen 103, a Polgári Demokrata Párt 9, a Nemzeti Parasztpárt 5 és a Magyar Radikális Párt 2 helyet biztosított magának.

Az FKGP a budapesti törvényhatósági választások eredményének ismeretében korábbi elképzeléseinél is biztosabb győzelmet várt a nemzetgyűlési választásokon. A kommunista párt a budapesti választások tanulságaként a kisgazdapárt elleni általános támadás megindítása és a polgári jobboldallal szembeni erélyesebb fellépés mellett foglalt állást. Taktikai okokból, Budapest „visszahódítása” érdekében egyetértett az SZDP-nek a külön listára vonatkozó javaslatával. Ez azonban nem érinthette a két munkáspárt korábbi együttműködését. De a választási küzdelem nem kedvezett a baloldali pártok együttműködésének. Az SZDP külön listája és sok tekintetben középpárt jellegű választási propagandája érezhetően távolította a két munkáspártot egymástól. Sok tekintetben hasonlóan alakult a kommunista párt és a parasztpárt viszonya is. Az NPP és az SZDP is, bár nem azonos módon és mértékben, a politikai életben keletkezett két ellentétes pólus – az MKP és az FKGP – között igyekezett elhelyezkedni és ez utóbbi pártok egymás elleni harcát is a maga javára kihasználni a választási küzdelemben. Ugyanakkor a kommunista párt és a kisgazdapárt választási harca olyan arányokat és

jelleget öltött, hogy az újabb válsággal fenyegetett. A polgári jobboldal egyre kiteljesedő egysége arra indította a demokratikus pártok baloldali vezetőit, hogy a politikai válsággal felérő helyzetből valamilyen kiutat találjanak.

1945. október 16-án a SZEB elnökének közreműködésével tárgyalások kezdődtek a függetlenségi front pártjai között a belpolitikai helyzet normalizálására és a túlfeszített választási küzdelem higgadtabb mederbe való terelésére. A pártközi tárgyaláson szóba került a kormány választások előtti átalakítása, továbbá az a javaslat, hogy az MNFF pártjai közös listával vegyenek részt a nemzetgyűlési választásokon. A közös listát és a mandátumok előzetes elosztásának a gondolatát a résztvevők – bár nem utasították el – elég vegyes érzelmekkel fogadták. S különösen akkor váltak nyilvánvalóvá az ellentétek a pártok vezetői között, amikor a szóban forgó javaslatok konkretizálására került a sor. A választási szövetség meghiúsulásának azonban nemcsak, sőt tulajdonképpen nem is elsősorban belpolitikai, hanem külpolitikai okai voltak: mégpedig a nyugati hatalmak beavatkozása. Anglia és az USA ugyanis a közös listáról való lemondástól tette függővé a kilátásba helyezett diplomáciai elismerést, az egyik alapvető feltételét a Magyarországgal megkötendő békének. Ilyen körülmények között született meg azután egy olyan közös nyilatkozat terve, amelyben a pártok kifejezik a választások utáni kormányzásban közösen vállalt felelősségüket és körvonalazzák a létrehozandó koalíciós kormány programját is.

A függetlenségi front pártjainak választási kiáltványa október 25-én jelent meg. A kisgazdapárt hivatalos vezetőinek magatartásától függetlenül a képviselőjelöltek, s főleg a klérus emberei, változatlan tartalmú és jellegű agitációt folytattak. Ezzel biztosították – tekintet nélkül a pártok közös választási felhívására – a kisgazdapárti választási propaganda folytonosságát és a jobboldal felsorakozását a párt mögött. Mindszenty hercegprímás 1945. október 18-i pásztorlevele pedig csak betetőzte, véglegesítette a jobboldal egységének létrejöttét. A pásztorlevél lényegében egyenlőségi jelet tett a népi demokrácia és a fasizmus közé, s egyenesen a népi demokráciával és ezen belül a baloldallal szembeni fellépésre hívta fel a katolikus hívőket. A pásztorlevelet az ország legtöbb katolikus templomában már a választások előtti héten felolvasták, sőt olykor nem is egy alkalommal. De a papság sok helyütt gondoskodott a november 4-én történő felolvasásáról is. Ezek után már nem volt meglepő, hogy a hívők – az ország számos helyén – egyenesen a templomból járultak a szavazóurnákhoz, úgy, ahogy Lentikápolnán: itt „négyes sorokban mentek az emberek, mint a katonák, szavazni”.

A november 4-i választásokon 4 774 653-an (92,4%) járultak az urnákhoz és 4 730 409 érvényes szavazatot adtak le. Az érvényes szavazatok pártonkénti megoszlása az alábbi képet mutatta:

A párt neve	Szavazatok száma	Szavazatok aránya (%)
Nemzeti Parasztpárt	325 284	6,87
Magyar Radikális Párt	5 757	0,12
Polgári Demokrata Párt	76 424	1,62
Magyar Kommunista Párt	802 122	16,95
Független Kisgazdapárt	2 697 508	57,03
Szociáldemokrata Párt	823 314	17,41

A fentebbiek alapján az FKGP 245, az MKP 70, az SZDP 69, az NPP 23 és a PDP 2 mandátumot mondhatott magáénak. Az MRP nem jutott mandátumhoz. A nemzetgyűlés első ülése azonban az ország közéleti és szellemi vezető személyiségei közül még további 12 képviselőt választott tagjai sorába.

Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választások lényegében tisztázták a politikai erőviszonyokat Magyarországon. Ezúttal is a kisgazdapárt szerezte meg a szavazatok abszolút többségét. A három baloldali párt megkapta a szavazatok 42%-át, amely azt jelentette, hogy őket többé már nem lehet mellőzni az ország sorsa feletti döntések meghozatalánál. A baloldal súlyát növelte az a körülmény is, hogy a győzelmet megszerző kisgazdapárton belül olyan balszárny helyezkedett el, amely továbbra is vállalta a baloldali pártokkal megvalósított együttműködést. A függetlenségi fronton belüli baloldali ország döntő tényezője volt az ország politikai életének.

A választásokkal egyidejűleg azonban befejeződött a polgári jobboldal egységének kialakulása is, amelynek képviselőjét a kisgazdapárt jobbszárnya látta el. Az FKGP centruma – a függetlenségi front baloldalától jobbra helyezkedett el – az adott körülmények között lényegében külön erőt képviselt, mégpedig a falusi burzsoázia vezetése alatt felsorakozott tulajdonos parasztság tömegeit.

A munkásosztály, a szegény- és kisparasztság jelentős része, valamint a városi kispolgárság és az értelmiség egy része a választásokon a baloldali pártok mellett foglalt állást. A falusi és városi középrétegek döntő többsége azonban olyan pártra adta le szavazatát, amelyben a falusi burzsoázia mellett a városi burzsoázia és a régi uralkodó osztályok úgyszólván minden csoportja és irányzata megtalálható volt.

A választások után létrehozandó kormány a bal- és a jobboldal első erőpróbjának ígérkezett. A kisgazdapárti centrum állásfoglalása a koalíciós kormányzás mellett arra utalt, hogy a politikai és társadalmi fejlődés, vagyis végső fokon a baloldal esélyei ígérkeznek a jövőre nézve kedvezőbbeknek. A kisgazdapárti centrum és a jobbszárny összefogásának veszélye ezzel még korántsem múlt el, legfeljebb elodázódott. Csak bonyolult és hosszadalmas politikai küzdelmek tisztázhatták a tulajdonos parasztság végleges állásfoglalását. Ennek a tisztázásnak a szempontjából is a legidősebb feladat a kormány programjának megfogalmazása, elfogadása és végrehajtása volt.

A függetlenségi fronton belüli küzdelmek 1945–1946 fordulóján és az 1946. évi tavaszi baloldali tömegmozgalmak hatása a koalíció politikájára. A pénzügyi stabilizáció

A TILDY-KORMÁNY MEGALAKULÁSA ÉS POLITIKÁJA

Az új kormány megalakítására irányuló pártközi tárgyalások már a választások napján megkezdődtek. Hivatalosan ugyan az MNFF egyetlen pártja sem vonta kétségbe a koalíciós kormányzás további fenntartásának szükségességét, de különösen az FKGP jobbszárnyán és centrumában többen is szóvá tették egy „tisztza” kiscgazdapárti kormány megalakítását. Tildy Zoltán egyértelmű kiállása a koalíció mellett és – az őt ebben a kérdésben támogató – Nagy Ferenc állásfoglalása után azonban a kiscgazdapárti kormány ügye lekerült a napirendről. Ezzel egyidejűleg lényegében az is tisztázódott, hogy ne Nagy Ferenc, hanem a baloldali pártok bizalmát is inkább élvező Tildy Zoltán legyen a miniszterelnök.

A Tildy-kormány – a pártok részesedésével és a személyi kombinációkkal kapcsolatos pártközi viták elhúzódása miatt – csak 1945. november 15-én alakult meg. A 14 tárcát a kiscgazdapárt és a három baloldali párt egymás között „megfelelte”. Mégpedig oly módon, hogy az FKGP kapta a Földművelésügyi, Honvédelmi, Közellátásügyi, Tájékoztatásügyi, Újjáépítési, valamint a Külügy- és Pénzügyminisztériumot, az MKP a Közlekedési, Népjóléti és Belügyminisztériumot, az SZDP az Igazságügy-, az Iparügyi, a Kereskedelmi és Szövetkezetiügyi Minisztériumot, s végül az NPP a Vallás- és Oktatásügyi Minisztériumot. Rákosi Mátyás, Szakasits Árpád és Dobi István államminiszterként kerültek a kormányba, majd az előbbi két politikus nem sokkal később miniszterelnök-helyettes lett. A kiscgazdapártnak jutott tárcák közül csupán a földművelésügyit töltötte be ismertebb politikus, Kovács Béla személyében. Ugyanakkor Nagy Ferenc, a párt elnöke, kimaradt a kabinettből. A parasztpárt, nem lévén a vezetői között katolikus vallású, az irodalomtudós Keresztúry Dezsőt jelölte a VKM élére. A kommunista miniszterek közül Gerő Ernő és Molnár Erik megőrizte korábbi tárcáját, Nagy Imre viszont a földművelésügyit a belügyivel cserélte fel. Ebben azonban döntően az játszott közre, hogy ő a kiscgazdapárt számára elfogadhatóbbnak tűnt, mint az energikusabb és jobb szervező hírében álló Rajk László, akit a kom-

munista párt eredetileg javasolt. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány „pártonkívüli” miniszterei tehát valamennyien kimaradtak a kormányból.

Sajátos módon a Tildy-kormány megalakulásának külföldi visszhangja jóval kedvezőbb volt a hazaiénál. Kisgazdapárti körökben egyébként amiatt elégedetlenkedtek, hogy nem sikerült a Belügyminisztériumot megszerezniük, sőt többen kifejezetten Tildyt tették felelőssé a belügyi tárca „elvesztéséért”. Az előbb említettekkel összhangban több állam (USA, Anglia, Jugoszlávia, Svédország, Törökország stb.) kormánya helyezte kilátásba a Tildy-kormány elismerését, de ezt az ígéretet 1945-ben egyedül az USA váltotta be. Ugyanakkor a Szovjetunió – még a nemzetgyűlési választások előtt, azok eredményétől függetlenül – október 15-én elsőként vette fel a diplomáciai kapcsolatot Magyarországgal.

A Tildy-kormány programja, legalábbis főbb vonásaiban, még a nemzetgyűlési választásokat megelőző pártközi tanácskozásokon kialakult. A kommunista párt a kormány programjába mindenekelőtt gazdasági és gazdaságpolitikai követeléseket kívánt felvételni, és a kormányon belül is azok következetes megvalósításáért szándékozott síkraszállni. Első helyen állott a dolgozók, s ezen belül a bányászok, a vasutasok és a nagyipari munkásság éllemmel és iparcikkkel való ellátása. Majd ezt követte az értékálló pénz megteremtésének a követelése, az állami jövedelmek fokozásával és az állami kiadások lényeges csökkentésével, valamint a gazdagok erőteljes megadóztatásával. Fontos helyet foglalt el az MKP követelése sorában a földreform befejezése, valamint a bányák és az erőművek államosítása. Ugyanakkor a párt sürgette a reakció elleni harc fokozását és az államgépezet megtisztítását is a „leigazolt” jobboldali, fasiszta elemektől. November végén a kisgazdapárt – saját programja nem lévén – nagyrészt elfogadta, legalábbis formálisan, az MKP kormányprogram-javaslatait, amelyeket az SZDP és az NPP is támogattak. Az együttműködés látszata így biztosítva volt, a közös gyakorlati tevékenység, a program valóra váltása azonban már sokkal kevésbé. A politikai élet felszínén mutatkozó egység ugyanis mély és súlyos ellentétet takart, s azok felszínre kerülése csak az alkalmon múlt. Ily módon a koalíciós kormány úgyszólván minden lépése egyúttal az egység megmaradásának és fenntartásának is a próbaköve volt.

A kisgazdapárt támogatását élvező tőkés körök aggodalommal vegyes ellenállással fogadták a kommunista párt, illetőleg most már a kormány gazdaságpolitikai célkitűzéseit. Ez jutott kifejezésre abban is, hogy a kisgazdapárti vezetők tudomásul vették ugyan a szénbányák államosításának tervét, de a további államosításokat élesen elleneztek. A kötött gazdálkodás bevezetése elől viszont nem zárkóztak el, maguk is kívánatosnak tartották azt. A kisgazdapárt kötött gazdálkodási elképzelései persze nem a tőke gazdasági hadállá-

sainak gyengítésére, hanem annak erősítésére irányultak. Ilyen érdekeket képviselt a kisgazdapárt természetesen az államhatalomban is.

A kommunista párt gazdaságpolitikájának kidolgozásával párhuzamosan, különösen a választások után, olyan külön állami szerv létrehozására törekedett, amely megfelelő hatáskörrel rendelkezik a kötött gazdálkodás bevezetése és a tőke korlátozása szempontjából. Az MKP ezt a szerepet a december közepén létrejött Gazdasági Főtanácsnak szánta. Ez a szerv nemcsak az Újjáépítési Minisztériumot és az Országos Gazdasági Tanácsot szorította perifériára, hanem az ahhoz fűzött kisgazdapárti s részben szociáldemokrata hegemonikus törekvéseket is. Emellett valóban kiemelkedő szerepet játszott a kötött gazdálkodás megvalósítása, majd a sorsdöntő „széncsata” sikeres megvívása, illetőleg a legnagyobb nehézipari üzemek állami kezelésbe vétele tekintetében. A Gazdasági Főtanácsnak azonban végső fokon a „formális” és „tényleges” hatalom birtoklása szempontjából is komoly jelentősége volt. Hiszen a kisgazdapártnak a törvényhozásban meglévő abszolút többsége ellenére a végrehajtó hatalomban valójában meg kellett elégednie a „kisebbség” szerepével.

KISGAZDAPÁRTI TÖREKVÉSEK
AZ ÁLLAMHATALMI POZÍCIÓK
„ARÁNYOSÍTÁSÁRA”
ÉS KÍSÉRLETEK A FÖLDREFORM
JOBBDALI FELÜLVIZSGÁLATÁRA

A kisgazdapárt az „arányosításért” folytatott harcával a törvényhozásban megszerzett többségéhez, illetőleg többségével a végrehajtó hatalomban – mindenekelőtt a rendőrségnél és a közigazgatásban – is megfelelő pozíciókhoz akart jutni, s így végső fokon fordulatot szeretett volna elérni a maga s ezen keresztül objektíve és részben szubjektíve is az egész jobboldal javára. Ez a jobboldal azonban meglehetősen sokszínű volt, így az „arányosításért” folytatott küzdelem sem korlátozódott egyszerűen a kisgazdapárti hatalmi pozíciók gyarapítására, hanem nyitánya lett egy általános kommunista- és baldalelles hullámnak, „rohamnak”, és kiterjedt a társadalmi és politikai élet minden területére. Az „arányosítási” akció ilyen jellege azonban csak részben felelt meg a kisgazdapárti vezetők, elsősorban Nagy Ferenc és csoportja elképzeléseinek. Hiszen a szélsőségesen jobboldali megnyilvánulások kompromittálták elképzeléseiket, lehetetlenné tették gyakorlatilag a polgári jobboldaltól való, még formális elhatárolódásokat is. S ez annál nyilvánvalóbban mutatkozott meg, minél nagyobb erőfeszítéseket tettek az „arányosítások” megvalósítása érdekében. A helyzetet tovább

Szovjet csapatok Szegeden (1944. október)

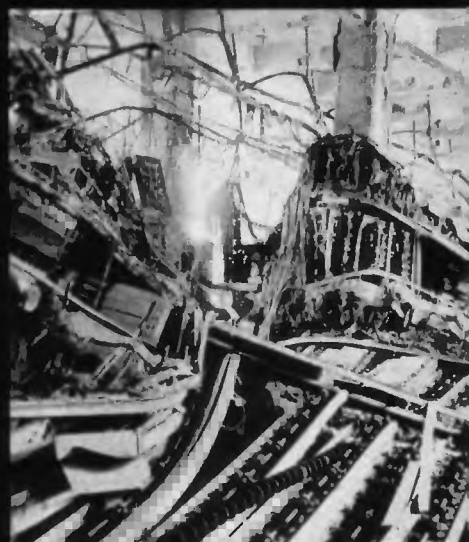
Szovjet
harckocsiegységek
Debrecen felé
tartanak

Tanácskozik az Ideiglenes Nemzetgyűlés Debrecenben
(1944. december 21.)

A budapesti Krisztina telefonközpont romjai

A debreceni MÁV Főműhely romjai

Szovjet csapatok Budapest határán

Csepeli munkások üdvözik a szovjet csapatokat

1945. május elseje a Hősök terén

Szálasi és társai a Népbíróság előtt

Szovjet katonák és magyar honvédek hidat építenek a Dunán

Szovjet katona
az újjáépítést segíti

Az ideiglenes
„Manci-híd”
építése

Romeltakarítás

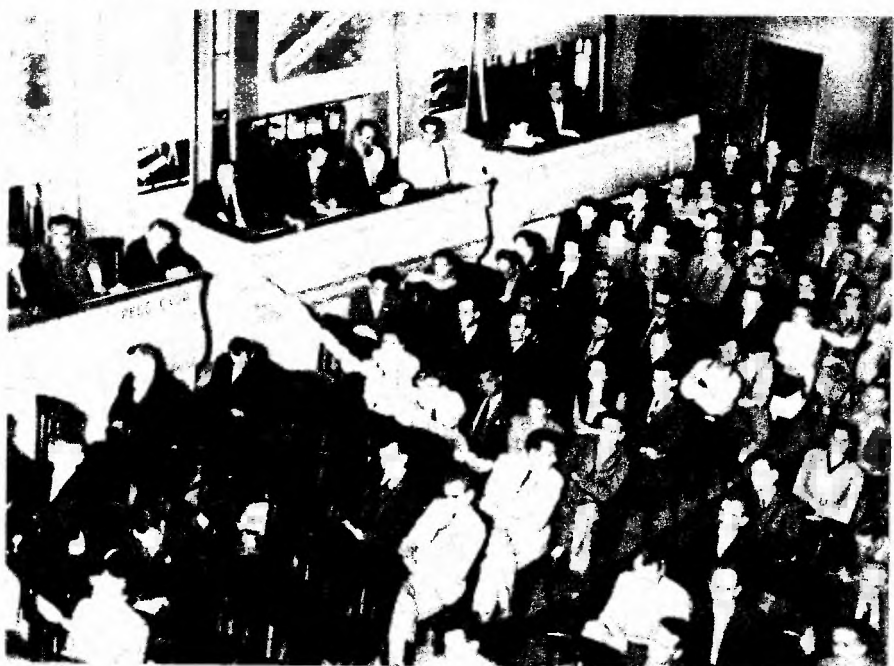
Földosztás

A bányászok széncsatája
(1945. november)

Az MKP pütkösi konferenciájának elnöksége és küldöttei (1945. május. 20-21.)

Az 1945. őszi nemzetgyűlési választások plakátjai

Lukács György előadást tart a Munkásakadémián

A Tildy-kormány (1945. november)

A köztársaság
kikiáltása
(1946. február 1.)

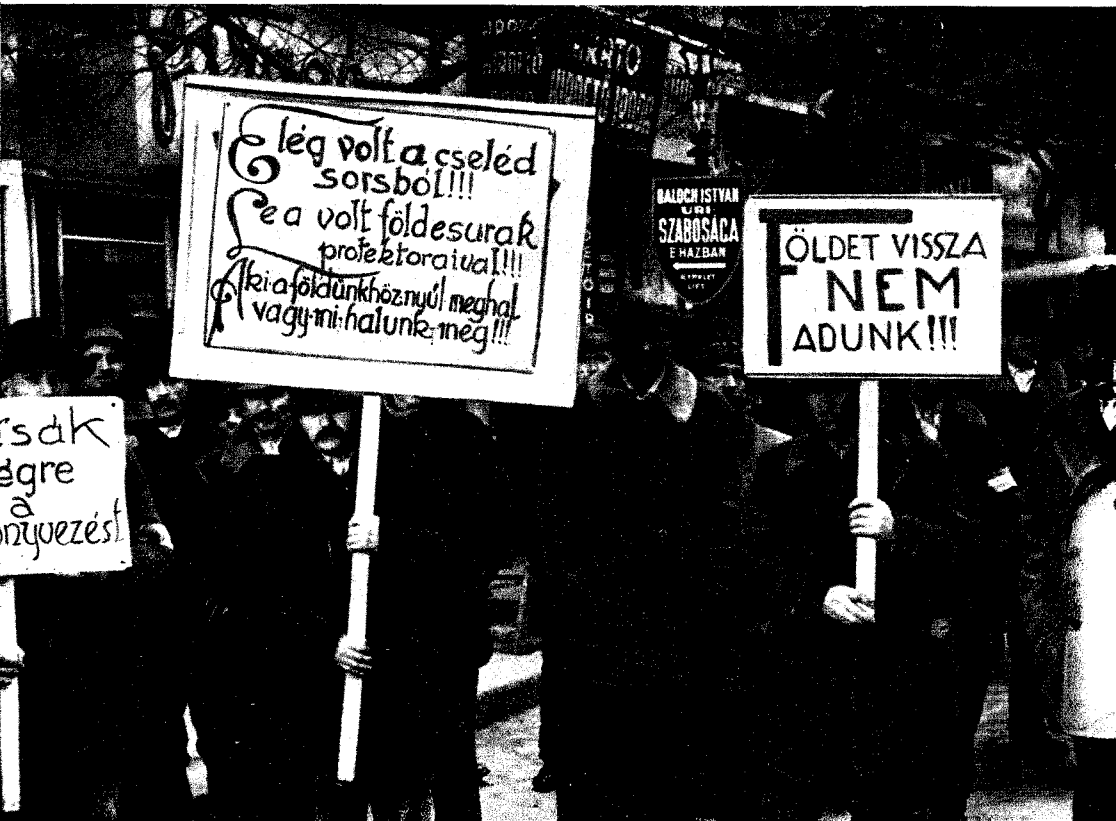
A Kossuth-híd
avatása (1946. január 18.)

Nagy Ferenc
miniszterelnök
bemutató beszéde
a nemzetgyűlésben
(1946. február 4.)

„Földet vissza nem adunk!”

A Baloldali Blokk vezetői a köztársasági elnöknel (1946. június)
Nőgyűlés a Sportszarnokban

Új árak a piacon

Elénk vásár vidéken a forint bevezetése után (1946. szeptember)

bonyolította az a körülmény, hogy az „arányosítást” célzó akciók körén túl-
lépő jobboldali „roham” célpontjává vált a földreform is, a népi demokratikus
rendszer eddigi kétségtelenül legnagyobb vívmánya.

A földreform jobboldali felülvizsgálatára irányuló törekvések már a nemzet-
gyűlési választások előtt nyíltan jelentkeztek. A földek visszaszerzésére indít-
ott akciók fő formái a földbirtokrendező szervekhez és bíróságokhoz benyúj-
tott fellebbezések voltak, de esetenként az is előfordult, hogy a régi birtokosok
kényszerűen alkalmaztak és erőszakkal üzték el földjeikről az újjgazdákat. Ugyan-
akkor a földreform végrehajtása körüli bizonytalanságra utalt az a tény is,
hogy 1946. január elejéig a megyei földbirtokrendező tanácsok mindössze
1700 községben, vagyis az ország lakott településeinek mintegy felében hagy-
ták csak jóvá a földigénylő bizottságok döntéseit.

A földreform végrehajtása körüli viták azonban nem egyszerűen a régi
nagybirtokosok és a parasztság ellentétének formájában jelentkeztek, hanem
sok helyen a parasztság különböző rétegeinek egymás elleni küzdelmében.
A rendelet végrehajtása során ugyanis a földigénylők több helyen a gazdag-
parasztok mentesített földjeibe is „belehasítottak”. Az 1945 nyarán meginduló
telepítések az ún. sváb földekre tovább növelték falun a parasztság különböző
rétegei közti ellentéteket, sőt a szociális ellentétek így már nemzetiségi színe-
zetet is kaptak. A közös és ellentétes érdekek 1945–1946 fordulóján gyakran
összefonódtak a magyar faluban, s olykor a valóságos érdekek torzulva jelent-
keztek a parasztság különböző rétegeinek a tudatában. A sokrétű és összetett
problémák „gerincét” azonban mindenesetre a földosztás jelentette a való-
ságban is, az emberek tudatában is.

A kiscgazdapárt kezdettől fogva a földreform végrehajtását sérelmezők
oldalára állt. Az FKGP ilyen magatartása részben azzal függött össze, hogy
a „sérelmezők” többségükben a párt tagjai vagy hívei voltak. A kiscgazdapárt
szerepét ebben a kérdésben az is növelte, hogy a földművelésügyi tárca élén
Kovács Béla, a párt főtitkára állt. Kovács Béla – miközben a Földművelésügyi
Minisztériumban és intézményeiben igyekezett gyengíteni a kommunista
párt pozícióit – elvetette Donáth Ferenc államtitkárnak a földreform gyors
befejezését célzó rendelettervezetét és a kiscgazdapárti Kerék Mihályt bízta
meg az új tervezet kidolgozásával. A Kerék-féle tervezet azt irányozta elő,
hogy minden 1000 kat. holdon aluli úri birtokosnak 100 holdat hagyjanak
meg, illetőleg ennyit kell visszaadni. Még olyan esetekben is szükségesnek
tartotta a családról való „gondoskodást”, ha a tulajdonos népellenességét
jogerősen megállapították. A tervezetnek az újjgazdák szempontjából az volt
a legsúlyosabb kitétele, hogy amíg jogerős határozat nincs, addig a földigény-
lő a kiosztott ingatlant csak mint „haszonbérllő” művelheti. A tervezet tehát
a jogvédelem címén valójában a jogbizonytalanságot kívánta előidézni az
újonnan földhöz juttatott százazrekben, azzal a céllal, hogy a paraszti elbi-

zonytalanodás légkörében lehessen végrehajtani a földreform jobboldali jellegű felülvizsgálatát.

A kommunista párt a nemzetgyűlési választások után igen határozottan felvetette az újgazdák alapvető érdekeinek a megvédését. Ezzel összefüggésben szállt síkra a telekkönyvezési munkálatok meggyorsításáért és mielőbbi befejezéséért. A kommunista pártot e kérdésben egyedül a parasztpárt támogatta kezdetől fogva. A baloldal összefogását az a körülmény hátráltatta, hogy a Szociáldemokrata Párt hosszú ideig nem tudta kiheverni a nemzetgyűlési választásokon való várakozás alatti szereplését és a belügyi tárca „ elvesztését”. A kudarc miatt a párt jobboldala a kommunistákkal együttműködő baloldali vezetőket hibáztatta. 1946 elején, az üzemi bizottsági választások alkalmával, a két munkáspárt együttműködése újabb erőpróba előtt állt. A kommunista párt közös listával és paritásos alapon kívánta az üb-választásokat lebonyolítani. Ezzel szemben a jobboldali szociáldemokraták ezúttal is a külön lista mellett kardoskodtak. Sőt, Peyer Károly ebben a kérdésben odáig ment el, hogy nyíltan meghirdette az SZDP „új” orientációjának szükségességét, konkrétan a kommunista párttól való elhatárolódást és a kisgazdapárti centrumhoz való közeledést, illetőleg a vele való összefogást. S amikor január második felében Peyer már egyenesen a Szociáldemokrata Párt kettészakítására vette az irányt, a baloldali vezetők megelégedtek a hajdani főtítkárnak – a pártból történő kizárása helyett – a politikai életből való „kivonásával”.

A KÖZTÁRSASÁG MEGTEREMTÉSE ÉS A NAGY FERENC-KORMÁNY MEGALAKULÁSA

A köztársasági államforma megteremtésének időszerűségét a Szociáldemokrata Párt vetette fel elsőként a koalíciós pártok közül, közvetlenül a nemzetgyűlési választások után. Ezt a véleményét megismételte a Tildy-kormány programjának parlamenti vitája során. Az SZDP javaslatát a kommunista párt elvileg azonnal a magáévá tette, de az időpontot illetően egyelőre nem nyilatkozott. Hasonlóan kedvező visszhangra talált a köztársaság gondolata a koalíción kívüli Magyar Radikális Párt és a Polgári Demokrata Párt körében is. 1945 végén és 1946 elején, a Veres Péter vezetése alatt álló Nemzeti Parasztpárt hivatalos megnyilatkozását követően, Dobi István és Tildy Zoltán is állást foglalt „egyénilag” a köztársasági államforma mellett. Végül, hosszas aggályoskodások és párton belüli viták után, a kisgazdapárti centrum, illetőleg Nagy Ferenc is tudomásul vette a köztársaság megteremtésének napirendre tűzését. Mindez azt jelentette, hogy a legitimista körök – élükön Mindszenty hercegprímással – gyakorlatilag már akkor elszí-

getelődtek, mielőtt még a nemzetgyűlés véglegesen döntött volna az államforma kérdésében.

A köztársasági törvényjavaslat kidolgozásával párhuzamosan a pártok figyelve egyre inkább a lehetséges elnökjelölt személyére összpontosult. A koalíciós pártok közül különösen a Szociáldemokrata Párt és a többségi kisgazdapárt vezetőit foglalkoztatta legtöbbit ez a kérdés. A Szociáldemokrata Pártban sokan támogatták Károlyi Mihály jelölését, és hozzájuk csatlakozott a Magyar Radikális Párt is. Károlyi jelölésének azonban nem volt realitása, mivel a kisgazdapárt a baloldali szociáldemokratákhoz és a kommunistákhoz politikailag akkor már közelebb álló politikust nem fogadta volna el. A kisgazdapárt, amely a köztársaság kikiáltását is csak nehezen vette tudomásul, mindenképpen saját jelöltjét kívánta köztársasági elnöknek. A párton belül gyakorlatilag két politikusnak volt komoly esélye a köztársasági elnökségre: Tildy Zoltánnak és Nagy Ferencnek. Az utóbbi esélyeit növelni látszott, hogy a pártban valójában ő rendelkezett többséggel, s a jobboldali körök is – beleértve Mindszentyt és az egész katolikus klerust – őt támogatták. Ugyanakkor mind a baloldali pártok, mind a szövetséges nagyhatalmak szempontjából Tildy Zoltán mutatkozott jobb jelöltnek. Ilyen körülmények között Nagy Ferencnek is tudomásul kellett vennie Tildy jelölését. Sőt, különböző okokból ennél többre is vállalkozott, a képviselői értekezleten ugyanis maga javasolta Tildy Zoltánt a kisgazdapárt köztársasági elnökjelöltjének.

A nemzetgyűlés közjogi és alkotmányjogi bizottsága január 28-án tárgyalta meg a köztársasági törvényjavaslatot, majd a következő napon a parlamentben Sulyok Dezső terjesztette elő a bizottság jelentését. Egyetlen képviselő, a „pártonkívüli” Slachta Margit vállalkozott arra, hogy a nemzetgyűlésben a királyságot nyíltan védelmébe vegye. Slachta legitimista tüntetés számba menő felszólalása után a nemzetgyűlés a törvényjavaslatot elfogadta. Január 31-én a nemzetgyűlés elnöke a Magyarország államformájáról szóló törvényt mint az 1946: I. törvénycikket „kihirdetettnek” nyilvánította, és 1946. február 1-én a nemzetgyűlés Tildy Zoltánt közfelkiáltással megválasztotta a Magyar Köztársaság elnökének.

A köztársaság kikiáltása a baloldali erők jobboldal elleni küzdelmének, s egyben a népi demokratikus államiság kiépítésének is kiemelkedő állomása volt. A legitimizmus magyarországi hívei súlyos vereséget szenvedtek, és ebben a kérdésben teljesen elszigetelődtek. A köztársaság megteremtésében megnyilvánult egység kétségtelenül kedvező hatással volt a baloldal összefogására. A saját erejükbe vetett hitet növelte azokban a munkás-paraszt tömegekben is, amelyek az országban jelentkezett jobboldali „rohamot” már nem sokáig szemlélhették tétlenül életbevágó érdekeik súlyos veszélyeztetése nélkül.

A nemzetgyűlés politikai bizottsága 1946. február 4-én döntött az új miniszterelnök személyét illetően. Erre a tisztségre Nagy Ferencet jelölte. Kinevezésével, a kormánypolitika folytonosságának látszólag zökkenőmentes biztosítása ellenére, a koalícion belüli együttműködés lehetőségei és feltételei még a korábbinál is problematikusabbakká váltak.

Nagy Ferenc nemzetgyűlési programbeszédében a gazdasági problémák megoldását, s köztük is elsősorban a pénzromlás, az infláció megszüntetését jelölte meg a legbonyolultabb feladatnak. A gazdasági helyzet konszolidálásával összefüggésben állást foglalt a közigazgatás „leépítése” mellett is. Az újjáépítés konkrét feladatairól szólva utalt arra, hogy a kormány egyfelől a függetlenségi front államosítási programjának elvi álláspontján áll, másfelől a gazdasági és pénzügyi problémák megoldása érdekében „összefüggő és egységes” tervet szándékozik kidolgozni. A mezőgazdasággal és a parasztság gondjaival kapcsolatosan, a földreform befejezését is beleértve, ugyanakkor a Tildy-kormány korábbi álláspontjára helyezkedett. A vitában a kommunista párt a földreform ellen megindult támadásoknak a kormány részéről történő erélyes visszautasítását sürgette, valamint gyakorlati rendszabályokat, megfelelő intézkedéseket követelt az újbirtokosok védelmére. A baloldali pártok a földreform vívmányainak megvédése mellett a közigazgatás megtisztításának az ügyében is egységesen léptek fel. A három baloldali pártban igen erőteljes visszhangot váltott ki a „katolikus hívők” február 10-i budapesti köztársaságellenes tüntetése, amelynek nyitányát Mindszenty József kifejezetten jobboldali hangvételű templomi beszéde jelentette.

A kialakult helyzetben egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy kormányzati úton, vagyis „felülről”, egymagában nem lehet a kormányprogram végrehajtását biztosítani, még kevésbé a kibontakozott jobboldali „rohamot” visszaszorítani. Döntően a kiosztott földek megvédését célzó vidéki, paraszti megmozdulások és a rendkívül súlyos gazdasági helyzet, valamint a legkülönbözőbb formában jelentkező jobboldali politikai törekvések miatt elégedetlen munkásság egyre szélesedő és határozottabb tömegtiltakozásai pedig már szinte követelték is a dolgozók tömegerejének igénybevételét a baloldal részéről. A kormányra „alulról” gyakorolt nyomás módszerének és eszközének alkalmazását a kommunista párt szempontjából megkönnyítette az a körülmény is, hogy a budapesti és a megyei, majd az azokat követő járási és városi pártkonferenciák mintegy előkészítették a párt alsóbb szerveit, helyi szervezeteit a tömegmozgalom irányítására és vezetésére. De a mind gyakoribbá váló tömegmegmozdulások maguk is sürgették a kommunista párt s általában a baloldali pártok mielőbbi állásfoglalását.

A fellendülő tömegmozgalom első, országos visszhangot keltő akciója a tiszántúli újbirtokosok nevéhez fűződött. 1946. február 12-én a szabolcsi újgazdák 200 tagú, valamint a hajdúszoboszlóiak 60 tagú küldöttsége Budapesten járt. A kiosztott földek megvédését, a telekkönyvi munkálatok mielőbbi befejezését követelték a kormánytól, illetőleg a koalíciós pártok vezetőitől. Ekkor hangzott el először a „Földet vissza nem adunk!” jelszó, amely viharos gyorsasággal terjedt el az egész országban. Az előbbieknél is nagyobb jelentőségű volt azonban a budapesti munkásság február 13-i tízperces tiltakozó munkabeszüntetése. Ezzel kívántak állást foglalni az újgazdák követelései és a közigazgatás megtisztítása mellett. A kommunista párt tulajdonképpen ekkor határozta el, hogy élére áll a városi és falusi dolgozók tiltakozó tömegmozgalmának. De hasonló szellemben határozott a két munkáspárt összekötő bizottsága is február 14-i ülésén : „A két munkáspárt szilárdan elhatározta, hogy a teljes munkásegység jegyében minden erejével s minden eszközzel felveszi a harcot a provokáló reakcióval.” Majd február 16-án a Sportcsarnokban rendezett gyűlésen ismertette a kommunista párt a legsürgősebb gazdasági feladatok megoldására és a jobboldali kísérletek visszaverésére vonatkozó javaslatait.

A budapesti sportcsarnoki gyűlés hatására Endrődön, Gyomán, Gyulán, Mezőkovácsházán és a Viharsarok más helységeiben ezren és ezren biztosították támogatásukról a kommunista pártot, a baloldalt. Február második felében Karcag, Szolnok, Nagykőrös, Hódmezővásárhely, Győr, Szombathely és Pécs vált több ezer fős tömegtüntetések színhelyévé. Március első napjaiban Szabolcsban és Szatmárban voltak a legnagyobb létszámú tömegmozdulások. Március elejére az egymást követő és gyakran megismétlődő gyűlések, tüntetések országos méretűekké váltak. A résztvevők azonban sok helyen nem elégedtek meg a határozatok egyszerű elfogadásával, hanem maguk igyekeztek közvetlenül is érvényt szerezni követeléseiknek. Így több helyen a közigazgatás helyi vezetőit kényszerítették a jobboldali, népellenes tisztviselők és alkalmazottak eltávolítására, illetőleg felfüggesztésére.

A baloldali pártok politikai tömegharca március elején újabb állomásához érkezett el. 1946. március 5-én – az MKP, az SZDP, az NPP és a Szakszervezeti Tanács részvételével – megalakult a Baloldali Blokk, amely követeléseit másnapi nyilatkozatában tárta az ország közvéleménye elé. A nyilatkozat leszögezte, hogy a baloldal együttes erővel veszi fel a harcot a demokrácia vívmányait veszélyeztető és a kisgazdapárt jobbszárnyán gyülekező jobboldallal szemben. Kifejezte továbbá a baloldal azon elhatározását is, hogy a munkásság és a parasztság egész tömegerejével kész megvédeni a

földreformot. Ezen túlmenően – az ország gazdasági talpra állítása és a nagytőke „reakciós szabotálásának leküzdése érdekében” – a nyilatkozat követelte a közigazgatás megtisztítását és a szakszervezetek képviselőinek a tisztogatást végző bizottságokba való bevonását, az MNFF teljes államosítási programjának a végrehajtását s a legfontosabb nehézipari üzemek állami kezelésbe vételét, valamint a bankok egész ügyvitelének állami ellenőrzését. Végül a nyilatkozat aláírói követeléseik alátámasztására március 7-re tömegtüntetésre szólították fel Budapest népét.

A március 7-i nagygyűlésre több mint 300 000 fővárosi dolgozó vonult fel „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!” jelszóval, és a Baloldali Blokk nevében előterjesztett határozati javaslat elfogadásával tett ismételten hitet az előző napi nyilatkozatban foglaltak azonnali végrehajtása mellett. A kisgazdapárt balszárnyának képviselői – Dobi István, Ortutay Gyula és mások – szintén 7-én hozták nyilvánosságra a Baloldali Blokk célkitűzéseit támogató állásfoglalásukat. Március 8-án pedig a Baloldali Blokk tagjai – a kommunisták kezdeményezésére – életre hívták a végrehajtó bizottságot, amely hivatalosan képviselte a baloldalt a kisgazdapárttal megindult tárgyalásokon.

Az FKGP Országos Elnöksége március 12-én jelentette be a Baloldali Blokk követeléseinek elfogadását és 20 nemzetgyűlési képviselője (Drózdny Győző, Halter Béla, Hegymegi-Kiss Pál, Lévy Zoltán, Nagy Vince, Nagyiván János, Némethy Jenő, Pásztorhy István, Sulyok Dezső, Vásáry István, Vásáry József stb.) kizárását a pártból. Majd néhány nap múlva Dessewffy Gyulát is felmentették a *Kis Újság* főszerkesztői tisztségéből, és helyére Kovács Bélát állították.

A nemzetgyűlés még 1946. március 12-én elfogadta az 1946: VII. tc.-et, vagyis a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló törvényjavaslatot. A törvény elfogadásával a baloldal olyan eszköz birtokába jutott, amely valóban hatásosan biztosíthatta a népi demokratikus rend védelmét minden jobboldali ellenséges kísérlettel szemben. Annál is inkább, mert a törvénynek meglehetősen széles volt a hatóköre és igen szigorúak a rendelkezései a bűncselekménynek, illetőleg vétségnek minősített különböző esetekben. De különleges jelentősége volt a törvénynek abból a szempontból is, hogy törvényes védelmet biztosított a „kisebbségi” végrehajtó hatalom intézkedéseinek a kisgazdapárti többségű törvényhozással szemben. A törvény elfogadása után jelentették be a nemzetgyűlésnek a kormány összetételében végrehajtott időközbeni változásokat is. Kovács Béla ugyanis már februárban távozni kényszerült a Földművelésügyi Minisztérium éléről és Dobi István lépett a helyére, Nagy Imrét pedig Rajk László váltotta fel a belügyminiszteri székben.

A vidéki tömegmozgalmak kiemelkedő sikerét jelentette az újbirtokosok háborítatlanságának biztosítása. A telepítésről és a földreform befejezésének

előmozdításáról elfogadott 1946: IX. tc. a földhözjuttatottakat megerősítette tulajdonukban és megvédte őket a különböző visszavételi kísérletekkel szemben. Azokban az esetekben viszont, amelyekben a végrehajtás során túllépték a földreformrendelet intézkedéseit, a törvény a volt tulajdonosoknak – ha olyanokról volt szó, akiknek élethivatása a földművelés – természetbeni kártalanítást helyezett kilátásba. S ezt telepítés formájában kellett megoldani. Más egyéb jogos esetekben pedig pénzbeli kártalanítást írt elő a törvény. Mind a telepítéseknél, mind a földreform befejezésével kapcsolatos vitás ügyekben változatlanul komoly szerepet és hatáskört biztosított az OFT-nek és a földigénylő bizottságoknak. Nem zárta le ugyan véglegesen a földreformot, de kétségtelenül jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a függőben maradt kérdések a parasztság szegényebb rétegei óhajának és a baloldal célkitűzéseinek szellemében oldódjanak meg.

A nemzetgyűlés 1946. május végén iktatta törvénybe a szénbányák államosítását. A szénbányák államosítása – a külföldi tulajdon érintetlenül hagyásával – természetesen korántsem lehetett teljes. Mégis jelentős esemény volt, mert egyúttal nyitányát képezte azoknak az intézkedéseknek, amelyek a tőkés tulajdon végleges kisajátításához vezettek Magyarországon.

A Baloldali Blokk a törvényhozás útján elérhető sikerek mellett egyéb vonatkozásban is igyekezett a március 12-i megállapodásokat realizálni. Mindenekelőtt a közigazgatás megtisztítása érdekében próbált döntést kierőszakolni, egyfelől kormányzati úton, másfelől a társadalmi szervezetek további aktivizálásával. Több hétig tartó viták után, 1946. május 6-án jött létre a pártközi megállapodás a B-lista végrehajtásáról, amely az állami és közigazgatási tisztviselők létszámát az 1938. évi állapotokhoz képest 10%-kal kívánta csökkenteni. Az 5000/1946. ME sz. rendelet az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében szükséges egyes rendelkezések tárgyában azonban csak 1946. május 19-én jelent meg. A kormányrendelet értelmében a leépítési ügyekben háromtagú bizottságok határoztak, amelyekbe egy-egy tagot a miniszterelnök, az illetékes miniszter és a Szakszervezeti Tanács delegált. 1946 októberéig – a Szakszervezeti Tanács felmérése szerint – mintegy 60 000 személyt bocsátottak el munkahelyéről B-listával. Ezek többsége kétségtelenül jobboldali beállítottságú közigazgatási tisztviselő, állami alkalmazott volt. Esetenként olyanok is B-listára kerültek, akik ellen különösebb politikai kifogás nem merült fel. S ebben nemcsak gazdasági, hanem párt-szemponatok is közrejátszottak. A B-lista mindezzel együtt – hiányosságai ellenére is – a baloldal sikerét jelentette a jobboldallal szemben. Fontos részét képezte azoknak az intézkedéseknek, amelyeket a Baloldali Blokk márciusban kényszerített ki a kisgazdapárt vezetőivel folytatott tárgyalásokon.

A baloldali pártoknak a március 6-i nyilatkozatukban megfogalmazott célkitűzéseiket, kivéve a kisgazdapárti jobbszárnyak a koalícióból való kiszorítását, május közepére alapjában véve sikerült megvalósítaniok. Ezzel szemlátomást csökkent az NPP s különösen az SZDP további érdekeltsege, illetőleg részvétele a baloldal közös tömegakcióiban. Ugyanakkor a falusi lakosság, s ezen belül az újbirtokosok figyelmét és erejét jórészt már a tavaszi mezőgazdasági munkák, a megvédett földek megművelése kötötték le. Mindehhez járult, hogy itt-ott – a kifáradás jeleit is magukon viselő tömegmozgalmak kísérő jelenségeként – olyan kilengések is előfordultak, amelyek a baloldali pártok között is sűrűlődsokat idéztek elő.

A kisgazdapárt május közepén – a baloldali tömegmozgalmak lanygulása láttán – elérkezettnek vélte az időt arra, hogy hivatalosan is nyílt követelésekkel lépjen fel a Baloldali Blokkal szemben. Az FKGP Politikai Bizottsága május 20-i ülésén többek között a „közélet minden területére” vonatkozó, megígért „arányosítás” végrehajtásáért, a demokrácia „teljessé tételére” az önkormányzati választások kiírásáért és a szövetkezeti ügy rendezéséért szállt síkra. Ez utóbbi igény lényegében azt célozta, hogy a néhány hónappal korábban – koalíciós megegyezés alapján – létrehozott munkáspárti Fogyasztási Szövetkezetek Országos Központja és az agrárpárti Mezőgazdasági Szövetkezeti Központ vagyonfelosztási vitájában a kisgazdapárti érdekeltségű MSZK szempontjai érvényesüljenek, konkrétan a Hangya vagyona minél kisebb mértékben vagy egyáltalán ne kerüljön a FSZOK kezébe. A kisgazdapárt vezetői a fentebbi követeléseket 1946. május 21-én levélben, valójában a baloldali pártokhoz intézett „memorandum” formájában terjesztették elő, s a politikai akció előkészítésével párhuzamosan szervezetileg is igyekeztek az FKGP sorait rendezni.

A Baloldali Blokk végrehajtó bizottsága május 31-én vitatta meg a kisgazdapártnak adandó választ. A végrehajtó bizottság nem utasította el eleve az FKGP követeléseit. Sőt, bizonyos engedményeket is kilátásba helyezett, de azok teljesítését a kisgazdapárti vezetőknek a jobbszárnyal szembeni előzetes és a korábbiaknál határozottabb intézkedéseitől tette függővé. Ilyen feltételek mellett viszont a kisgazdapárt nem volt hajlandó – legalábbis ez derült ki a június első napjaiban lezajlott pártközi megbeszéléseken – a koalíciós együttműködést helyreállítani.

A pártközi megbeszélések eredménytelensége azonban június elején mégsem vezetett nyílt belpolitikai válsághoz, illetőleg a koalíció felborulásához. A koalíciós kormányzást ugyanis végső soron mind a baloldali pártok, mind az FKGP fenn kívánta tartani. De ennél is nagyobb szerepet játszott a pártok

magatartásában az a körülmény, hogy a pénzügyi stabilizáció megteremtése és a békekötés előtt egyetlen politikai irányzat sem akarta egyedül vállalni, helyesebben nem vállalhatta a kormányzással járó felelősséget. Ennek következtében mindössze arról lehetett szó a kisgazdapárt részéről is, hogy a koalíció belüli erőviszonyokat, pontosabban a pártoknak a hatalomban való részesedési arányát módosítsa, mégpedig természetesen a maga javára. A Baloldali Blokk és az FKGP ellentéteinek – kompromisszum útján történő – feloldásához hozzájárult az is, hogy Tildy Zoltán is ebben az irányban kereste a kibontakozást. A koalíciós pártok vezetői június 5-én Leányfalun – a köztársasági elnök villájában és közreműködésével – végül is abban állapodtak meg, hogy egy évre szóló kormányzati programot dolgoznak ki, amely pontosan körvonalazza a megoldandó gazdasági és szociális jellegű feladatokat. Megállapodás jött létre néhány konkrét kérdésben is. Így elhatározták az önkormányzati választások „megfelelő időpontban” történő lebonyolítását, több kisgazdapárti rendőrtiszt kinevezését, a B-lista útján megüresedő alispáni és polgármesteri helyeknek kisgazdapárti emberekkel való betöltését stb. Mindezt természetesen annak vállalásával, hogy a pártok „vállvetve küzdenek a soraikon belül rejtőző reakció ellen”.

A kisgazdapárt azonban nem kompromisszumként, hanem saját győzelme-ként értékelte a létrejött pártközi megegyezést. Ennek megfelelően országos méretű akciót indított az állítólag őszre kitűzött törvényhatósági választásokkal kapcsolatosan. Ezzel nemcsak politikai befolyását igyekezett helyreállítani, illetőleg növelni, hanem a pártegységen mutatkozó „repedéseket” is megpróbálta eltüntetni. Június első felében ugyanis egyre nyilvánvalóbbá vált a kisgazdapárt egységének bizonytalan, ingatag volta. A balszárny képviselőit növekvő elégedetlenséggel töltötte el a párt vezetőinek, a centrumnak lavírozó politikája, valamint a jobbszárnyak tett ígéretei. Ugyanakkor a jobbszárny túlságosan is békülékenynek és erőtlennek ítélte Nagy Ferenc magatartását a baloldali pártok, s főleg a kommunista párt követeléseivel, nyomásával szemben. De a centrum vezetői közül tulajdonképpen Kovács Béla is a jobbszárnyéhoz hasonló felfogást vallott ebben a kérdésben.

A baloldali pártok, legalábbis „felül” – a Baloldali Blokk révén – egységesen léptek fel a kisgazdapárttal, illetőleg a jobboldallal szemben. Ugyanakkor ez az együttműködés legtöbbször úgy valósult meg, hogy egymás iránti fenntartásaikat, ellentéteiket – bár ezek időről időre enyhültek – tartósan és gyökeresen nem sikerült kiküszöbölni. S ez abból a tényből következett, hogy a baloldali pártok nemcsak szövetségesei, hanem egyúttal versenytársai is voltak egymásnak. A kommunista párt a baloldal egységének megszilárdítására májusban és még inkább június első felében több helyen is kísérletet tett a Baloldali Blokk megyei, járási és városi intéző bizottságainak megalakítására, de az SZDP-nek és részben az NPP-nek a Baloldali Blokk funkciójával és

jellegével kapcsolatos aggályai, bizonytalansága, valamint a baloldali pártok kölcsönös viszonyában mutatkozó egyéb problémák megakadályozták a Baloldali Blokk szóban forgó szerveinek kiépítését. Ennek ellenére néhány megyében és városban június folyamán megalakult az intéző bizottság.

A baloldali pártok teljes egységének hiánya kétségtelenül kedvezett a kisgazdapárt „ellenállásának”. Június végére – döntően a jobboldali akciók miatt – ismét olyan helyzet alakult ki az országban, hogy az nemcsak a kormány munkáját tette szinte lehetetlenné, hanem az egész politikai életet „robbanással” fenyegette. A felhalmozódott problémák tisztázását és valamilyen formában történő megoldását ezúttal viszont az sürgette, hogy a SZEB a kormányhoz intézett jegyzékében követelte mindazoknak az egyesületeknek és szervezeteknek a feloztatását, valamint személyeknek a felelősségre vonását, amelyeknek, illetőleg akiknek részük volt és lehetett a Vörös Hadsereg tagjai elleni merényletekben, s akik szerepet vállaltak a jobboldali, népi demokrácia ellenes propaganda felszításában, terjesztésében. Ezt követően a belügyminiszter, a jobboldal tiltakozásai ellenére, több tucat világi és egyházi egyesületet, szervezetet feloztatott.

A koalíciós pártok július 16-i értekezletén – Kovács Béla merev ellenállását leküzdve – született meg az az egyezmény, amelyet hivatalos közlemény formájában nyilvánosságra is hoztak. A koalíció pártjai ebben kötelezettséget vállaltak – a demokrácia gazdasági alapjainak megszilárdítása érdekében – közös „frontjuk” megerősítésére, valamint a kisgazdapártból kiszorult, illetőleg az FKGP-ben maradt reakciós elemek elleni harc következetes végigvitelére. A pártok megállapodtak abban is, hogy a közigazgatási reform és a választójogi törvény módosításával összefüggő munkálatokat oly módon és ütemben végzik el, hogy a községi választások még 1946 őszén megtarthatók legyenek. Igaz, ezzel egyidejűleg ismételten aláhúzta a közlemény azt is, hogy a pártközi megállapodások végrehajtásában „mindenkor” elsősorban a stabilizáció biztonságának és zavartalanságának az érdekeit kell szem előtt tartani. A közlemény utolsó mondatai érzékeltették leginkább, hogy ezúttal is csupán „fegyverszüneti” megállapodás jött létre a koalíción belül. Ez is nagy jelentőségű volt azonban, mert komoly mértékben hozzájárult a pénzügyi és gazdasági stabilizáció kommunista tervének sikeres végrehajtásához.

A KORMÁNY BÉKEELŐKÉSZÍTŐ TEVÉKENYSÉGE

A külügyminiszterek londoni értekezlete után az ellentétek bizonyos enyhülése következett be a nemzetközi politikában. Ebben döntő szerepet játszott az a tény, hogy az USA és Anglia kormánykörei is fel-

ismerték: a Szovjetuniót az atombomba fenyegetésével sem lehet az alapvető érdekeiről – amelyek egyúttal a haladó emberiség érdekeit is jelentették – való lemondásra kényszeríteni. Az ellentétek további fokozódása pedig még kilátástalanabbá tette volna a második világháború eredményeinek – békeszerződések formájában való – rögzítését. Végso fokon ez a belátás eredményezte a külügyminiszterek moszkvai értekezletének összehívását (1945. december 16–26.) és annak sikerét. A moszkvai értekezleten Anglia, az USA és a Szovjetunió külügyminiszterei megegyeztek a hitleri Németország volt szövetségeseivel kötendő békeszerződések tervezetének kidolgozásában. Elvben megállapodtak abban, hogy a békeszerződések csak akkor lépnek életbe, ha azokat az illetékes parlamentek, mindenekelőtt a győztes hatalmak törvényhozása ratifikálja.

Magyarország szempontjából a moszkvai értekezlet sikere azt jelentette, hogy megnyílt az út a békekötéshez s ezzel az ország teljes szuverenitásának a visszanyeréséhez is. A Külügyminisztérium békeelőkészítő tevékenysége a koalíció közös békeelőkészítő programjának hiányában jó ideig szinte teljesen „önálló úton” haladt. Az is bonyolította a helyzetet, hogy az ún. sváb kérdés, s még inkább a csehszlovákiai magyarok tervezett kitelepítésével és jogfosztásával kapcsolatos problémák egyelőre sem belpolitikailag, sem külpolitikailag nem nyertek megnyugtató megoldást.

1945. december 29-én jelent meg a 12 330/1945. ME. sz. rendelet a magyarországi német nemzetiségű lakosság kitelepítéséről. A rendelet szerint „Németországba áttelepülni köteles az a magyar állampolgár, aki a legutolsó népszámlálási összeírás alkalmával német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta magát, vagy aki a Volksbundnak vagy valamely fegyveres német alakulatnak (SS) tagja volt”. Ez a rendelet lényegében összhangban volt a nemzetközi előírásokkal és többé-kevésbé megfelelt az ország azon belső szükségletének és igényének is, hogy a fasizmus és a nácizmus hazai német nemzetiségű képviselőitől megszabaduljon. Ugyanakkor távolról sem fejezte ki a kormánynak a kollektív felelősség elvét hivatalosan elutasító álláspontját, valamint a koalíciós pártok – külön-külön vallott – felfogását erről a kérdésről. A német nemzetiségű lakosság első csoportjait 1946. január elején indították el Budaörsről Németország nyugati részébe, majd ezeket további csoportok követték az ország más vidékeiről is. Ezzel együtt 1946 közepéig – a Németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács által előírányzott 500 000 német nemzetiségű lakosból – csak mintegy 115 000–125 000 fő települt át Németország amerikai megszállási övezetébe. 1946 júniusában-júliusában teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy a németek Magyarországról való kitelepítése – döntően a nemzetközi helyzetben bekövetkezett változások miatt – a kitűzött határidőre egyáltalán nem valósítható meg. Röviddel ezután azonban az is kiderült, hogy maga a kitelepítés ügye is lekerül a napirendről.

A fentebbinél is nagyobb gondot okozott, s szorosabban összefüggött a pártok és a kormány békeelőkészítésével a csehszlovákiai magyarok ügye. Az 1946. februári prágai tárgyalások után került sor a magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezmény aláírására, amelynek lényege az volt, hogy ahány magyarországi szlovák jelentkezik kitelepülésre, a csehszlovák hatóságok ugyanannyi magyart telepíthetnek át Magyarországra. A magyar–csehszlovák viszony, s ezen belül a csehszlovákiai magyar nemzetiségű lakosság problémái – a lakosságcsere-egyezménnyel – nemhogy enyhültek volna, hanem sok tekintetben rosszabbodtak, bonyolultabbakká váltak. Ez a körülmény arra készítette a két állam kormányát, hogy a kétoldalú tárgyalásokkal szemben a nemzetközi rendezést részesítsék előnyben és attól várják a végső megoldást. Így az előbbiekkal összefüggésben is különleges jelentősége volt a magyar kormányküldöttség 1946. április 9–18-i moszkvai útjának, a szovjet állam vezetőivel folytatott tanácskozásoknak.

A koalíciós pártok képviselői – a moszkvai út után – a nemzetgyűlés külügyi bizottságának 1946. április 24-i ülésén vitatták meg behatóbban a kormány békeprogramját. A tanácskozáson figyelemre méltó eredmények születtek a magyar békecélok kialakítása szempontjából is. Többek között megegyezés történt arra vonatkozóan, hogy a magyar kormány kizárólag Romániával szemben – a román fegyverszüneti egyezmény idevonatkozó pontjára hivatkozva – jelent be területi igényt a békekonferencián.

A Külügyminiszterek Tanácsának 1946. május 7-i állásfoglalásából – amely a magyar békeszerződés tervezetében a határokat illetően az 1937. december 31-i állapotokat javasolta véglegesíteni – azonban a koalíciós pártok ellenkező előjelű következtetéseket vontak le. A kommunista párt – a realitásokkal jobban számolva – elsősorban a kisebbségi jogok biztosításának elérésére összpontosította figyelmét és erejét, a kisgazdapárt viszont a területi megoldásért szállt síkra, azt állította előtérbe. Ennek megfelelően határozta el magát Nagy Ferenc is a washingtoni és londoni látogatásra. A Nagy Ferenc vezette kormányküldöttség nyugati útja valójában teljes kudarccal végződött. A kisgazdapárt vezetői saját tapasztalataik alapján győződhetek meg arról, hogy a nyugati nagyhatalmak politikájához és a szövetségesek közötti ellentétek elmélyüléséhez fűzött reményeik nem váltak valóra. A Szovjetunióval szembeni tartózkodásuk, az egyoldalú nyugati orientációra való törekvés „jutalmaként” sem tudnak Magyarország számára olyan békét biztosítani, amelynek az eredményeit kisajátítva megvalósíthatnák eredeti belpolitikai elképzeléseiket: a baloldali pártok, mindenekelőtt a kommunista párt elszigetelését, valamint a koalícióból való kiszorítását. A kormányküldöttség nyugati útjának tapasztalatai egyszeriben romba döntötték azokat a terveket, amelyek arra épültek, hogy a kisgazdapárt helyzetének és politikájának megerősítése, illetőleg alátámasztása érdekében az USA és Anglia hajlandó konkrét fellé-

pésre, akár csak olyan formában is, hogy az FKGP által képviselt békecélok kezdeményezését a közeli békekonferencián magukra vállalják.

A magyar kormányküldöttség amerikai és angliai útjának kudarca azonban nemcsak abban fejeződött ki, hogy bizonytalanság és tanácstalanság lett úrrá a kormányon és főleg a kisgazdapárton, hanem abban is, hogy Magyarország alapjában véve elszigetelődött, érezhetően megromlottak kapcsolatai a szomszédos államokkal. Ily módon Magyarország, döntően a régi rendszer bűnei miatt, a koalíció ellentmondásaitól terhelten, lényegében magára hagyva és sok tekintetben csalódottan várta a békekonferencia tárgyalásait, amelyek hivatva voltak számára a békefeltételeket végső formába önteni.

A PÉNZÜGYI STABILIZÁCIÓ

A pénzügyi stabilizáció 1946 tavaszán-nyarán történt előkészítése és végrehajtása – a békekonferenciára való felkészülés mellett – a magyar politikai és gazdasági élet kétségtelenül legjelentősebb eseménye volt, hiszen végső fokon ezen állt vagy bukkott a népi demokratikus kormányzat sorsa, jövője.

1945. január és október között az állami kiadások meghaladták a 95,8 milliárd pengőt. Ezzel szemben a bevételek mindössze 10 milliárd pengő körül mozogtak. A szükséges pénzügyi fedezetet tehát csakis a bankóprés útján, papírpénz kibocsátásával lehetett előteremteni. Az infláció elhatalmasodása közepette a gazdasági helyzet, a pénz- és hitelélet lényegében áttekinthetlenné vált, s ez különösen kedvező mozgási lehetőséget nyújtott a tőkének. Az infláció kihasználására irányuló manipulációk (az újjáépítési és jóvátételi hitelekkel való visszaélések, a munkabérek csökkentése stb.) és a spekuláció igen nagy hasznot biztosított a tőkéseknek. A legnagyobbak mellett az infláció kisebb, de még mindig busás jövedelmekhez jutó haszonélvezői, a valutázók, feketézők és üzerek szintén meggazdagodtak. Ugyanakkor a dolgozó tömegek, különösen a bérből és fizetésből élők százezrei, sőt a családtagokkal együtt milliói nélkülöztek, nyomorogtak.

A tőkés manipulációk és a spekuláció hatására a pénzromlás természetesen felgyorsult, korábban soha nem látott méreteket öltött. 1945. december 31-én a forgalomban levő bankjegymennyiség 765,45 milliárd pengőt tett ki, egy negyedév leforgása alatt, 1946. március 31-re azonban már 34 001,60 milliárdot, újabb negyedév után, 1946. június 30-ára viszont a gazdasági életben nem is használt számokat, 6277 trilliót, július 31-én 47 349 492 trillió pengőt.

A koalíciós pártok vezetői 1946. február végén – Tildy Zoltán köztársasági elnök részvételével – vitatták meg a gazdasági és pénzügyi helyzet rendezésére vonatkozó kommunista, illetőleg szociáldemokrata javaslatokat, és abban álla-

podtak meg, hogy az előkészületek irányítására a Gazdasági Főtanács égisze alatt miniszteri bizottságot alakítanak.

A Gazdasági Főtanács március 18-án tárgyalta és fogadta el alapjaiban a kommunista párt által kidolgozott stabilizációs programot. Erre épült a kormány gazdasági és pénzügyi terve is, amelyet április 7-én hoztak nyilvánosságra. A szanálás előkészítése azonban a terv látszólag teljesen egyöntetű elfogadása ellenére sem haladt a megfelelő ütemben előre. Ennek az volt az egyik legfontosabb oka – eltekintve most a koalíción belüli politikai ellentétektől –, hogy a pénzügyi stabilizáció kérdésében is valójában eléggé eltért a pártok véleménye egymástól. Ezenkívül feltétlenül szerepet játszott az is, hogy a kommunista párton, s részben a Szociáldemokrata Párton kívül, a másik két koalíciós párt egyáltalán nem készült fel, vagy eleve nem is volt ereje ilyen feladatok megoldására.

A szanálási program kidolgozásának – néhány hetes stagnálás után – a kommunista párt május 8-i javaslatai adtak újabb lökést. E javaslatokat tartalmazó tervezet abból indult ki, hogy a valutastabilizáció legfontosabb feltétele az államháztartás egyensúlyának a helyreállítása. A tervezet készítői természetesen tisztában voltak azzal, hogy az egyensúly teljes helyreállítása azonnal nem valósítható meg, éppen ezért arra törekedtek, hogy a költségvetési deficit lehetőleg minél kisebb legyen. Ezt vették figyelembe akkor is, amikor a valutareform végrehajtásának időpontját 1946. augusztus 1-ben jelölték meg, mivel mindenképpen el kellett érni, hogy a mezőgazdasági termékek értékesítése már az új, értékálló pénzzel történjék. A kommunista párt tervezete az 1946–1947. gazdasági évre szóló szanálási költségvetés összeállításánál – 1938. évi pengőértékben kifejezve – 670 milliós bevétellel és 790 milliós kiadással számolt. Az értékálló pénz megteremtése és tartóssága lényeges előfeltételének tekintette a tervezet a valuta- és árutartalék gyűjtését, illetőleg biztosítását. A szóba jöhető arany- és devizatartalékokat, amelyet egyben az új pénz eszmei fedezetének is tekintett, a Magyar Nemzeti Bank amerikai letétben levő aranyának visszaszerzésével, valamint egyéb hazai forrásokból kívánta biztosítani. Ami pedig az árutartalékokat illeti, nemcsak, sőt nem is elsősorban az élelmiszer-tartalékokra gondolt, hanem a ruházati és egyéb iparcikkek formájában felhalmozott, pontosabban felhalmozandó készletekre. Ezen túlmenően a tervezet tételesen tartalmazta mindazokat a feladatokat, amelyeket még a stabilizáció előkészítése során meg kellett valósítani. Ezek a következők voltak: életbe léptetni az összes adóügyi, beszolgáltatási és közigazgatási intézkedéseket, rendezni a jótételi kötelezettségek teljesítésével összefüggő problémákat, tisztázni a nyugatra hurcolt nemzeti vagyont, elkészíteni a részletes költségvetést, előkészíteni az új pénz kibocsátását stb.

A szociáldemokraták fő vonalaiban egyetértettek az MKP szanálási tervezetével. Ugyanakkor túlzottnak tartották az állami bevételek nagyságrendjével

kapcsolatos kommunista várakozást. Ők az 1946–1947-es gazdasági évben maximálisan 500 millió pengővel számoltak, a kiadásokra pedig 440 milliót irányoztak elő. Ez persze azt jelentette volna, hogy az évi 240 millió pengőt kitevő nemzetközi kötelezettségek teljesítésére mindössze 60 millió marad. A költségvetési deficit tehát ténylegesen nem 120, hanem 180 millió pengő. Ilyen körülmények között viszont már aligha lehetett szó a szanálás sikeres megvalósításáról. Igaz, jó termés, a nyugaton levő nemzeti javak visszaszerzése stb. esetére már a szociáldemokraták is jóval kedvezőbbnek ítélték a stabilizáció kilátásait. A Nemzeti Parasztpártnak az volt a leglényegesebb kifogása, hogy az MKP tervezete a valóságosnál kedvezőbbnek látja a mezőgazdaság lehetőségeit, más szóval erején felül terheli majd meg a parasztságot. A fentebbi vélemények ismeretében a kommunisták határozottan lehetségesnek tekintették a baloldali pártok közös álláspontjának kialakítását a stabilizáció kérdésében. A baloldal stabilizációs terve természetesen csak akkor válhatott kormányprogrammá, ha azzal a kisgazdapárt is egyetértett. Ez egyáltalán nem ígérkezett könnyen elérhetőnek, hiszen az FKGP és a hozzá közel álló polgári szakemberek kifejezetten „egy külföldi kölcsön felvételének időpontjában” tartották kívánatosnak a szanálást végrehajtani. Ezzel egyidejűleg részleteiben is bírálták az MKP tervezetét. Így különösen azt kifogásolták, hogy az MKP az egyenes adókból (földadó, házadó, társulati adó stb.) származó bevételeket állította előtérbe, s az említettekén kívül még egy újabb vagyoadó kivetésével is számolt. De az előbbieknél nem kisebb jelentőséget tulajdonított az FKGP a stabilizáció sikere szempontjából a „bizalmi légkör” megteremtésének, vagyis a baloldal politikai engedményeinek.

A gazdasági és politikai előkészítés sikere szempontjából egyaránt kiemelkedő jelentőségű volt, hogy a Szovjetunió a lehető legnagyobb megértést tanúsította a magyar kormány stabilizációs erőfeszítéseivel kapcsolatosan. A szovjet kormány már 1946 áprilisában – a magyar kormányküldöttséggel folytatott tárgyalásai során – beleegyezett ugyanis abba, hogy a jótételi szállításokat Magyarország 6 esztendő helyett 8 év alatt teljesítheti. Félévi haladékot adott a gyapotszállítások fejében történő készáru visszatérítésére. Elengedte a magyar vasutak helyreállításának berendezési munkálataiért, a berendezések pótlásáért járó 15 millió dolláros tartozást. Május 11-én visszaadott 12 hajóegységet, köztük a „Tabán” motorost és több áruszállító uszályt. Július 22-én hozzájárult az Ausztria szovjet övezetében levő magyar javak hazaszállításához. A szovjet kormány – a magyar kormány kérésének eleget téve – beleegyezett abba is, hogy az 1946., 1947. és 1948. évben esedékes jótételi szállítások egy része későbbi időpontban legyen teljesíthető. S végül mentesítette az országot a jótétel nem idejekoráni teljesítése miatt már felhalmozódott mintegy 6 millió dollárnyi pönalé megfizetésétől is. Ily módon a szovjet támogatás erőteljesen növelte a stabilizáció megvalósításának realitá-

sát, és nagymértékben segített eloszlatni a koalíciós partnerek azon aggályait is, amelyek a nemzetközi kötelezettségek esetleges teljesíthetlenségével függtek össze. Ezenkívül nyilvánvalóan az is nem csekély mértékben befolyásolta az FKGP magatartását a stabilizációval kapcsolatosan, hogy az USA júniusban ígéretet tett a Magyar Nemzeti Bank aranykészletének visszaszolgáltatására.

Az USA őrizetében levő, 40 millió dollárra becsült aranykincs még az amerikai követelések levonása után is megközelítően 35 millió dollár értéket képviselt. Emellett a belföldi vállalatok, cégek, valamint magánosok tulajdonában levő aranykészletek és külföldön elhelyezett értékeik együttesen szintén 35–40 millió dollárra rúgtak. 70 millió dollárra persze nem volt szükség az új pénz aranyfedezetének biztosításához, s ezt még a polgári gazdasági szakemberek is elismerték. A kormány különböző intézkedésekkel (a beszállított arany és valuta értékének az új pénzben való azonnali kifizetésével, illetőleg kamatozó betétként való kezelésével stb.) igyekezett elősegíteni, hogy a fentebbi összeg az állam számára valóban hozzáférhetővé is váljon.

Az árutartalékok gyűjtése szempontjából is nagy hátrányt jelentett viszont az, hogy az USA a Németország és Ausztria amerikai megszállási övezetébe került – és 2 milliárd dollárra becsült – magyar javak (gépek, berendezések, vasúti kocsik, árukészletek, állatállomány stb.) visszaszerzéséhez nem járult hozzá. Ugyanakkor hajlandónak mutatkozott 10 millió dolláros hitelt nyújtani Magyarországnak, hogy az Európában állomásozó amerikai hadsereg feleslegessé vált készleteiből vásárolhasson. A magyar kormány kénytelen volt igénybe venni ezt a hitelt, mert 1946 tavaszán az így beszerezhető árukra is nagy szüksége volt. A megfelelő árutartalékot tehát szinte kizárólag belső forrásokból kellett előteremteni. Ezt szolgálta az a kormányintézkedés is, mely szerint a közszükségleti cikkek gyártó vállalatokat természetbeni adózásra kötelezték. Ezzel egyidejűleg szigorú jegyrendszert léptettek életbe, amely az elosztás és adagolás révén ugyancsak a készletek felhalmozását célozta. A szükséges árumennyiség felhalmozását azonban mindenekelőtt a munkások és parasztok, a dolgozó nép áldozatos, olykor hihetetlenül nehéz körülmények között végzett munkája tette lehetővé, pontosabban biztosította.

A stabilizáció előkészítésének lényeges mozzanata volt az új ár- és bérrendszer kidolgozása. Ennek alapelvét – a nemzeti jövedelem tényleges alakulását figyelembe véve – háború előtti bérszínvonal 50%-os arányú megállapítása, valamint a viszonylag magasabb ipari árak és az agrárrolló kialakítása képezte. Ennek megfelelően az 1939. évi árakhoz képest a mezőgazdasági termékek átlagos szorzószámát 3,3-ben, a mezőgazdasági ipariakét 3,8-ben, az egyéb iparcikkét pedig 4,6-ben határozták meg. Ugyanakkor a béreknél 75%-os teljesítményért 50%-os bért terveztek, amit az egyes szakmákban felfelé és lefelé is módosítottak.

A stabilizáció befejező állomását az államháztartás 1946. január 1–október 31. napjáig terjedő viteléről szóló törvényjavaslat beterjesztése és július 31-én történt elfogadása jelentette. A kormány stabilizációs költségvetésének tervezete, közelebbről a kiadás és a bevétel összegei az alábbiak szerint alakultak:

Kiadások (millió pengőben)		Bevételek (millió pengőben)	
1938-as pengőértékben kifejezve			
Személyi kiadások	160	Egyenes adók	150
Nyugdíjak	70	Forgalmi adók	95
Dologi és átmeneti kiadások	90	Illetékek	40
Újjáépítési kiadások	65	Fogyasztói adók	60
Üzemi beruházások	50	Jövedék	175
Önkormányzatok támogatása	35	Tárcabevételek	30
Nemzetközi kötelezettségek	240	Rendkívüli bevételek	60
Összesen	710	Összesen	610

A kiadási és bevételi előirányzatok között tehát 100 millió pengős különbség volt, azaz ilyen költségvetési deficit mutatkozott. Ezt a kormány – a korábbi elképzeléseknek megfelelően – az MNB-nál felveendő kölcsön formájában tervezte kiegyenlíteni. A stabilizációra – 1946. augusztus 1-én – olyan körülmények között került sor, amikor a régi pénz már teljesen elveszítette értékét; 1 új forint formailag 400 000 kvadrillió pengővel volt egyenértékű, más szóval az átváltására gyakorlatilag nem volt szükség.

Az értékálló pénz, a forint megteremtése – a világtörténelem egyik legnagyobb inflációja után – valóságos valutacsoda volt. A pénzügyi stabilizáció lezárta a felszabadulást követő, súlyos nehézségekkel terhelt időszakot, s egyben új szakaszt is nyitott a magyar népi demokrácia gazdasági életében. A stabilizáció megteremtése a népi demokratikus erők nagy sikerét jelentette gazdasági és politikai szempontból egyaránt, de – mint a kommunisták helyesen számoltak is ezzel – a tőke erősödésének a lehetőségét is magában rejtette. Kemény harcok dönthették csak el, hogy mely erők és osztályok fordíthatják végül is a saját javukra az 1946. évi pénzügyi stabilizációt.

A baloldali pártok befolyásának növekedése,
hatalmi pozícióik megerősödése
és a kisgazdapárt felbomlása.
Az 1947. évi országgyűlési választások

A PÁRIZSI BÉKEKONFERENCIA ÉS MAGYARORSZÁG

A második világháború 21 győztes államának békekonferenciája 1946. július 29-én nyílt meg Párizsban. A párizsi békekonferenciára várt az a történelmi jelentőségű feladat, hogy a második világháborút – a békeszerződések megalkotásával – véglegesen lezárja, mindenekelőtt a fasiszmus bármifajta újjáéledését megakadályozza, valamint a különböző államok jövőbeni politikai és gazdasági együttműködésének s ezzel együtt az emberiség tartós békéjének kedvező feltételeit megteremtse. De már a megnyitáskor nyilvánvaló volt, hogy ez a békekonferencia csak részben felelhet meg az említett követelményeknek, a haladó nemzetközi közvélemény jogos várakozásának. Hiszen Párizsban nem általában a legyőzött államok, hanem csupán a hitleri Németország volt szövetségeseinek (Olaszország, Románia, Bulgária, Magyarország, Finnország) sorsáról terveztek dönteni. A békeszerződés-tervezeteket előzetesen az arra a célra létrehozott területi és politikai bizottságokban készültek megvitatni, majd ezt követően a békeértekezlet plénuma elé terjeszteni. Ezenkívül külön katonai és gazdasági bizottságokban készítették elő az egyes államok békeszerződés-tervezeteit a békeértekezlet részére. Sem a békeértekezlet plénuma, sem az általa létrehozott bizottságok nem óhajtották azonban a békeszerződés-tervezeteket az érintett, legyőzött államok képviselőivel érdemben megtárgyalni, hanem mindössze a legyőzött államok álláspontjának kifejtésére, véleményük ismertetésére kívántak esetenként lehetőséget nyújtani. A Külügyminiszterek Tanácsa határozatainak módosításáról, pontosabban a legyőzött államok észrevételeinek, javaslatainak figyelembevételéről csak abban az esetben lehetett szó, ha azokat valamelyik győztes állam a magáévá tette.

Gyöngyösi János külügyminiszter 1946. augusztus 14-én ismertette a békeszerződés-tervezettel kapcsolatos magyar álláspontot a békekonferencia plénuma előtt. Gyöngyösi beszéde lényegében a korábban elfogadott koalíciós megállapodásokon alapult, néhány ponton azonban valamelyest a helyzethez jobban igazodónak tűnt. Így nemcsak Csehszlovákia, hanem Ro-

mánia vonatkozásában is erőteljesebben húzta alá a kétoldalú tárgyalások szükségességét. Nem tudta és nem is akarta viszont tudomásul venni, hogy a békeszerződés-tervezet gazdasági előírásainak enyhítésén kívül a határokon túl élő magyarság politikai, gazdasági és kulturális egyenjogúságának biztosítása lehet a magyar békeküldöttség legfőbb feladata a békekonferencián.

A magyar békeszerződés-tervezettel foglalkozó területi és politikai bizottság augusztus 17-én tartotta alakuló ülését. Érdemi tárgyalásokra azonban csak egy hét múlva került sor. Magyarország Erdély egy részére vonatkozó területi igényének kielégítése mellett a Romániában maradó magyarság nemzetiségi jogainak intézményes, konkrétan a békeszerződésben foglalt biztosítását kérte a bizottságtól. Ezzel szemben Románia mindenekelőtt a magyar területi igények teljes elutasítását szorgalmazta, és ezen felül jóvátelt követelt Magyarországtól. Augusztus 28-án a bizottság lényegében percek alatt eldöntötte Erdély sorsát, mert a magyar javaslatnak a bizottság tagjai között nem akadt egyetlen szószólója sem. A hasonló időpontban ülésező román területi és politikai bizottságban valamivel méltányosabban kezelték a magyar békeküldöttség kérését, mert négy és félórás ügyrendi vita után úgy döntöttek, hogy a magyar és román területi és politikai bizottság együttes ülésén hallgatják meg Magyarország és Románia képviselőit az erdélyi kérdésben.

Az együttes bizottság szeptember 2-i ülésén a román Tătărescu elutasította a magyar képviselő javaslatait. Kijelentette, hogy a szóban forgó terület – már csak mintegy 3000 km²-ről volt szó – elcsatolása súlyosan érintené Erdély gazdasági életét és közlekedési rendszerét. Hasonlóan visszautasította a Székelyföld területi önkormányzatára vonatkozó indítványt, és elvetette a közvetlen magyar–román tárgyalások gondolatát is. A bizottság szeptember 5-én visszaállította a bécsi döntés előtti magyar–román határt.

Ezt követően a magyar békeszerződés-tervezettel kapcsolatos számos csehszlovák módosító indítvány közül főképpen a Pozsony környéki területek és a 200 000 csehszlovákiai magyar egyoldalú kitelepítésének az ügye foglalkoztatta a magyar területi és politikai bizottságot. A magyar békeküldöttség – nyilvánosságra hozott észrevételeiben – az 1937. december 31-i magyar–csehszlovák államhatár változatlan fenntartását javasolta, valamint ezzel egyidejűleg azt is kérte, hogy a csehszlovák kormány szüntesse meg a magyar nemzetiségű lakossággal szemben foganatosított diszkriminációs rendszabályait. A bizottság, különös tekintettel Csehszlovákia területi igényének és egyéb követeléseinek a tanulmányozására, öttagú albizottságot küldött ki. Az albizottság szeptember 26-án fejezte be munkáját. A két érdekelt fél meghallgatása után Dunacsún, Horvátújfalu és Oroszvár átcsatolását fogadta el, és ezzel részlegesen helyt adott a csehszlovák területi igénynek. Nagyjában ezzel egyidejűleg folyt a magyar területi és politikai bizottság, s részben az

albizottság ülésein a 200 000 magyar kitelepítéséről szóló javaslat vitája. Az albizottság által kezdeményezett közvetlen magyar–csehszlovák tárgyalások sem hoztak azonban eredményt. Ezután került sor a nagyhatalmak képviselői közötti újabb megbeszélésekre, melyek eredményeként az alábbi szöveg felvételét javasolták a magyar békeszerződésbe: „Magyarország kétoldalú tárgyalásokat folytat Csehszlovákiával, hogy megoldja a Csehszlovákia területén élő magyar eredetű lakosok kérdését, akik nem kerülnek át Magyarországra az 1946. február 27-én kötött népcsereszerződés értelmében. Abban az esetben, ha nem jönne létre megegyezés jelen szerződés hatálybalépése után számított 6 hónapi határidőn belül, Csehszlovákiának joga lesz a kérdést a Külügyminiszterek Tanácsa elé terjeszteni és a tanácsnál segítséget kérni egy végleges megoldás meghozatalához.” A módosított indítvány feltétlenül kedvező volt Magyarországra nézve. Elvileg kizárta az egyoldalú csehszlovák akciók lehetőségét, és arra kényszerítette Csehszlovákiát, hogy közvetlen tárgyalásokon keresse a megoldást.

Bulgária, Magyarország és Románia gazdasági kötelezettségeit a Balkáni Gazdasági Bizottság tárgyalta. Ebben a bizottságban nem szándékoztak meghallgatni, s egyetlen esetben sem hallgatták meg a magyar békeküldöttséget. Így az ott folyó vitákról és megállapodásokról gyakran csak utólag és közvetett úton szerezhetett tudomást. Az USA Magyarország gazdasági megsegítése címén indítványozta a jóvátétel összegének 300-ról 200 millió dollárra való leszállítását. A Szovjetunió képviselője a gazdasági bizottság október 3-i ülésén válaszolt a fentebbi amerikai indítványra. Kifejtette, ha az USA valóban segíteni kívánt volna Magyarország nehéz gazdasági helyzetén, akkor már visszaadta volna az amerikai zónában levő magyar javakat. A nyugatra hurcolt javak értéke vitathatatlanul jóval nagyobb volt a jóvátételi kötelezettség összegénél. Arról már nem is szólva, hogy a magyar népi demokrácia szempontjából rendkívül fontos volt a magyar–szovjet viszony jövőbeni alakulása, amint az nyilvánvalóvá is vált a Balkáni Gazdasági Bizottság további tárgyalásai során. Az USA természetesen – presztízsveszteség nélkül – nem tarthatta fenn változatlanul Magyarországgal szemben a külföldi állampolgárok háborús veszteségeinek 100%-os megtérítésére vonatkozó eredeti javaslatát, különösen olyan körülmények között nem, amikor a Szovjetunió mindössze 25%-os kártalanítást indítványozott. A szovjet javaslatot elsősorban Anglia ellenállása miatt nem sikerült keresztülvinni a bizottságban, ahol végül is francia javaslatra 75%-os kártérítést állapítottak meg. Hasonlóan leszavazták azt a szovjet indítványt is, amely a külföldre hurcolt magyar javak visszaszolgáltatását szorgalmazta. De ugyanilyen sorsra jutott a Németországgal szembeni, több száz millió dolláros magyar követelés is. Ezekben az esetekben tehát az USA nemhogy nem támogatta a magyar érdekeket, hanem egyenesen gátolta azok érvényre juttatását.

A magyar békeküldöttség számára a békekonzferencián – amint az egyébként várható is volt – a legkevesebb gondot a katonai kérdések okozták. A békekonzferencia katonai bizottsága nem egészen egy óra alatt eldöntötte a magyar békeszerződés-tervezet minden katonai vonatkozású cikkelyét. Eszerint Magyarország szárazföldi hadseregének létszáma 60 000, légierejének személyzete pedig 5000 fő lehetett.

A békekonzferencia plénuma október 12-én szavazott a magyar békeszerződés-tervezet felett. A békekonzferencia plénuma sem tudta azonban véglegesen lezárni a békeszerződésekkel kapcsolatos összes kérdést. Így a békekonzferencia befejezése után a Külügyminiszterek Tanácsának novemberi ülészakára hárultak a békeszerződések „szövegezési” feladatai, és számos függőben maradt, érdemi kérdés eldöntése is. Magyarország a Külügyminiszterek Tanácsának New-York-i ülészakán tulajdonképpen már csak gazdasági kérdésekben és a dunai hajózás ügyének rendezésében volt közvetlenül érdekelve.

A KOALÍCIÓ BALOLDALÁNAK ELSZIGETELÉSÉRE IRÁNYULÓ JOBBDALI KÍSÉRLETEK KUDARCA

A pénzügyi stabilizáció megteremtése után és a magyar békeszerződés kilátásainak ismeretében a kispártvezetők a politikai kezdeményezést magukhoz ragadni. Nagy Ferenc és párhívei azt szerették volna tulajdonképpen elérni, hogy a koalíció fenntartása fejében olyan engedményekre kényszerítsék a baloldalt, amelyek biztosítékul szolgálhatnak számukra abban a tekintetben, hogy a népi demokrácia fejlődése nem a szocializmus, hanem a polgári társadalmi rend megszilárdításának az irányában halad, közelebről: nem kerül sor olyan további változtatásokra, amelyek alapjaiban rendítenék meg a tőkés termelési viszonyokat Magyarországon.

A kispárt – s ezen belül a centrum – országszerte megélték a tevékenysége egyik legfontosabb állomásának, parasztpolitikája erőpróbájának tekintette az 1946. szeptember 7–9-i budapesti parasztnapokat, amire – a parasztegység jegyében – pártállásra való tekintet nélkül „minden becsületes vidéki magyar embert” meghívtak. A parasztnapok központi rendezvénye a Hősök téréen tartott nagygyűlés volt. Nagy Ferencék az itt elfogadott kiáltványban és „Határozati javaslat”-ban fogalmazták meg a centrum politikáját és jövőbeni magatartását. A demokráciában három nemzetalkotó elemet ismertek el: a parasztságot, a munkásságot és a „dolgozó értelmiség”-et, vagyis a polgárságot. Azt követelték, hogy a szóban forgó társadalmi csoportok szabadon szervezhessék meg saját érdekeik védelmét. A fentebbiekkel össz-

hangban sürgették azután a nemzetgyűlés elé terjesztett mezőgazdasági érdekképviselőtről szóló törvényjavaslat mielőbbi tárgyalását és a Parasztszövetségnek a szakszervezetekkel egyenlő jogú elismerését, illetőleg működésének zavartalan biztosítását. Nagy Ferenc és párthívei a parasztnapokon elhangzott beszédekben, megnyilatkozásaikban valójában mind a polgári jobb-
oldal szélső csoportjaitól, mind a munkáspártoktól igyekeztek elhatárolni politikájukat, helyesebben csak abban az esetben mutattak hajlandóságot a velük való együttműködésre, amennyiben azok tudomásul veszik, hogy a kisgazdapárti centrum sem a „köztársaságtól” visszahátrálni, sem a „népköztársaság” irányában előrelépni nem kíván. A paraszti-polgári demokrácia ilyen felfogása természetesen azt feltételezte, hogy az FKGP nem csupán megőrzi paraszti befolyását, hanem a Parasztszövetség révén teljessé és kizárólagossá is teszi azt.

A kisgazdapárti centrum elképzelései azonban a parasztnapokkal kapcsolatosan – nem utolsósorban a munkáspártok közbelépésére, akik a parasztagység jelszavával a munkás-paraszt szövetség politikáját állították szembe – korántsem váltak valóra. A több százezres tömeg helyett ugyanis mindössze 50 000–60 000 paraszt, vidéki ember jött fel a fővárosba az FKGP és a Parasztszövetség meghívására. A kisgazdapárt tehát híveinek tömegerejével ez alkalommal sem tudta „lenyűgözni” a munkáspártokat, Budapest lakosságát. Emellett a hosszú utazás és a mostoha gondoskodás miatt elfáradt vidéki csoportok hangulata sem volt olyan harcias, mint ahogyan azt a pártvezetők szerették volna.

A kisgazdapárt persze nemcsak az utcát, sőt nem is elsősorban azt, hanem mindenekelőtt a nemzetgyűlést – ahol abszolút többsége volt – próbálta saját céljaira felhasználni. Az FKGP már 1945 novemberében felvetette a nemzetgyűlésben a mezőgazdasági érdekképviselő létrehozásának gondolatát. Majd 1946 elején a kisgazdapárt képviselői kidolgozták a mezőgazdasági érdekképviselőtről szóló törvénytervezetüket, amelyet a koalíciós partnerekkel – több alkalommal és változatban is – megvitattak. Az FKGP lényegében olyan Országos Mezőgazdasági Szövetség életre hívására gondolt, amely az ország mezőgazdaságának és mezőgazdasági népességének „egyetemes érdekeit” képviseli a kormánnyal szemben. Kiss Sándor, a Parasztszövetség igazgatója 1946. augusztus 23-án – a baloldali pártok tiltakozása ellenére – önálló kisgazdapárti indítvány formájában terjesztette elő a törvényjavaslatot a nemzetgyűlésben. A parlamenti vitára azonban végül is nem került sor, mert a törvényjavaslat olyan kitévelt is tartalmazott, amely ellentétben állt Magyarországnak a fegyverszüneti egyezményben vállalt kötelezettségével. A kisgazdapárt azon elképzelését, mely szerint a jövőben a munkaközvetítést ne a FÉKOSZ, hanem az OMSZ, más szóval a mezőgazdasági munkaadók és munkavállalók közös szervezete lássa el, kétségtelenül a korporációs szellem

megnyilvánulásának is lehetett tekinteni. Így a szóban forgó probléma előzetes tisztázása címén a nemzetgyűlés a mezőgazdasági érdekképviseletről szóló törvényjavaslatot levette a napirendről.

A közigazgatásban viszont elsősorban a B-lista revíziójától várta az FKGP meggyengült „hadállásainak” helyreállítását. Még be sem fejeződött a B-listáról szóló rendelet végrehajtása, amikor kisgazdapárti körökben – a végrehajtás túlkapásai címén – hangoztatni kezdték a B-lista revíziójának szükségességét. De a kommunista pártnak az is gondot okozott, hogy az NPP és még inkább az SZDP fenntartásokkal fogadta, nemegyszer ellene szegült a B-lista következetes végrehajtásának. A pártközi megállapodások értelmében a leépített közigazgatási tisztviselők 10%-ának az ügyét lehetett felülvizsgálni oly módon, hogy a felülvizsgáltak 40%-át vissza is helyezték a régi munkahelyükre. A kisgazdapárt tehát a revízió révén sem tudta a B-lista tényleges eredményeit kétségessé tenni.

A stabilizáció következményeként falun is szinte egyik napról a másikra felengedett az infláció okozta nyomott hangulat. Az örömben azonban némi üröm is vegyült, mivel a parasztság tömegei igen alacsonynak találták a mezőgazdasági termékek árait. Az alacsonyra szorított mezőgazdasági árszínvonalat, különösen az aszály sújtotta mezőgazdaság alacsony terméseredményei miatt sem lehetett tartósítani. A kisgazdapárt arra törekedett, hogy a stabilizációval járó agrárrolló tényét és a parasztság egyéb gondjait kihasználja, s a kommunista párt nevéhez fűződő pénzügyi stabilizációt lejárassa. A baloldali pártok véleménye megegyezett abban, hogy az agrárrollót elsősorban az ipari árak leszállításával lehet és kell szűkíteni, illetőleg fokozatosan megszüntetni. De az ipari árak leszállítása, ha azonnal meg is valósult volna, önmagában nem oldotta volna meg a parasztság problémáit. S még kevésbé dönthette el azt a kérdést, hogy politikailag kivel halad együtt és merre tart a parasztság a jövőben.

A kommunista párt végső fokon az egész dolgozó parasztságot kívánta – közvetlenül és közvetve – a maga oldalára állítani, de az adott körülmények között erre egyelőre kevés kilátása nyílt. Ezért figyelmét a mezőgazdasági munkások mellett döntően a szegény- és kisparasztokra, köztük az újbirtokosokra irányította. 1946 augusztusában és szeptemberében újabb erőfeszítéseket tett az újjazdák megszervezésére, az UFOSZ országos hálózatának kiépítésére. Ennek a döntően szegény- és kisparaszti rétegnek számos olyan problémája volt, amely nemcsak lehetővé, hanem egyben szükségessé is tette önálló szervezését, érdekvédelmét.

Az UFOSZ 1946. szeptember 15-én tartotta első kongresszusát. A dolgozó paraszti tömegek megnyerését célozta az 1946 nyarától mind erőteljesebben kibontakozó kommunista falujáró mozgalom is. Ennek valójában kettős célja volt: támogatni, megerősíteni a falusi pártszervezeteket és egyidejűleg folya-

matos, személyes kontaktust teremteni a dolgozó parasztsággal, hiszen a fellendülő falusi pártmunka és a helyszínen kialakult munkás-paraszt „párbeszéd” szolgálhatta a legeredményesebben a paraszti tömegeknek a kommunista párthoz való érzelmi, majd tudatos közeledését. Az MKP azt is világosan látta, hogy a dolgozó parasztság megnyerésének is döntő feltétele a kisgazdapárti balszárny megerősödése. A baloldali kisgazdapárti politikusok 1946. tavaszi önálló fellépésének tanulságaként, a kommunista párt arra vette az irányt, hogy „alulról” is kiépítse a kapcsolatokat a baloldali kisgazdákkal, illetőleg kisgazdapárti szervezetekkel. Az FKGP szervezetei és tagjai azonban – annak ellenére, hogy több helységben átléptek az MKP-ba – 1946 szeptemberében még kevés jelét árulták el annak, hogy akár a balszárny önálló fellépéseivel, akár a kommunista párthoz való szervezeti csatlakozással a koalíció baloldala irányában tájékozódniak politikailag.

A kisgazdapárt „megközelíthetlenségében” azonban szerepet játszott az is, hogy az MKP figyelmét és erejét eléggé lekötötték a baloldali pártok közötti nézeteltérések és feszültségek, pontosabban azok feloldása. Az SZDP vezetőségében és tagságában bizonytalanságot keltett és idegességet váltott ki a koalíció jobboldala és baloldala közötti ellentétek mélyülése, valamint a kommunista párt egyre határozottabb, a népi demokrácia továbbfejlesztését szorgalmazó lépései. A párt jobboldala mind erőteljesebb nyomást fejtett ki annak érdekében, hogy a szociáldemokrata politika és mozgalom „önállóságát” biztosítsa és lazítsa a kapcsolatokat a kommunista párttal. Az SZDP-n belül lezajlott vitákkal párhuzamosan a Nemzeti Parasztpártban is súlyos összeütközésre került sor a jobbszárny és a balszárny között. 1946. augusztus végén Kovács Imre memorandumot, ténylegesen ultimátumot nyújtott át Veres Péter pártelnöknek. Ennek közvetlen célja a pártközpont kommunista érzelmű munkatársainak eltávolítása volt, amely egyúttal az első lépés az NPP és az MKP kapcsolatainak „fellazításában”. De ennél persze – főleg a jövőt illetően – sokkal többről volt szó. A jobbszárny vezetői aggodalommal szemlélték a politikai élet eseményeit, és különösen attól féltek, hogy az MKP előbb-utóbb a „diktatúrára” tér át. Éppen ezért elhatározták, hogy megváltoztatják a parasztpárt politikáját és politikai orientációját. A Kovács-csoport azonban nem tudta fentebbi elképzeléseit valóra váltani, mivel Veres Péter és a mögötte álló parasztképviselek a kommunista párttal való együttműködés teljes felbontásába semmiképpen sem kívántak belemenni. A Nemzeti Parasztpárt válsága – balszárny részéről tett kisebb-nagyobb engedmények árán – szeptember végére október elejére átmenetileg megoldódott, de e párt változatlanul belső nehézségekkel küzdött.

Ilyen körülmények között úgyszólván elodázhatatlan feladattá vált a baloldal, mindenekelőtt a kommunista párt számára – az ország nemzetközi és belső helyzetének elemzése alapján –, hogy tisztázzák a népi demokrácia

továbbfejlesztésének legfontosabb politikai és gazdasági kérdéseit, vagyis tegyék világossá a népi demokratikus fejlődés útját, annak távlatait is. Az MKP III. kongresszusa lényegében erre vállalkozott.

A MAGYAR KOMMUNISTA PÁRT III. KONGRESSZUSA ÉS HATÁSA

A III. kongresszus 1946. szeptember 29. és október 1. között ülésezett. A kongresszus a párt jövőbeni politikai irányvonalát abban a jelszóvá vált követelésben fejezte ki tömören, hogy „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!” Ez a jelszó, illetőleg politikai célkitűzés végső soron a burzsoáziának a hatalomból való kiszorítására utalt. De a kongresszus határozata konkrétan nem a burzsoáziáról beszélt, hanem a reakciós jobboldal eltávolításáról. Ez utóbbit viszont szélesebben értelmezte az FKGP jobbszárnyánál. Az előbbiekkal függött össze az is, hogy a kommunista párt nem általában az FKGP-vel, hanem a kisgazdapárti demokratákkal, s különösen a párt paraszttömegeivel való együttműködési szándékát hangsúlyozta. Mindebből nyilvánvalóan következett, hogy a kommunista párt egyfelől Nagy Ferenc és párthívei jövőbeni magatartásától teszi függővé politikai „besorolásukat”, ti. azt, hogy az FKGP demokratáiként kezelheti-e őket, másfelől pedig – s kétségtelenül ez volt a határozat lényegi mondanivalója – a burzsoáziának a kormányzatból való fokozatos kiszorítását és ezzel a hatalomnak lépésről lépésre történő átalakítását irányozza elő.

A kongresszus a fentebbi politikai célkitűzéssel összhangban alakította ki a párt gazdaságpolitikáját is. Elsősorban azt igyekezett tisztázni, hogy a stabilizáció megvalósításával milyen úton haladjon tovább az ország gazdasági téren. A szóban forgó kérdésre a kongresszus határozatában az alábbi választ adta: „Tekintettel arra, hogy a demokratikus fejlődés alapja a nemzetgazdaságnak a nép érdekeinek megfelelő átszervezése, a Magyar Kommunista Párt a nemzetgazdaság demokratikus reformjáért száll síkra. Ennek megfelelően a Magyar Kommunista Párt küzd a közérdek érvényesítéséért, a profithajászó nagytőke önző érdekeivel szemben. Nem akarja gátolni a széles körű polgári magánkezdeményezést, de szigorú korlátozását követeli a nagytőke hatalmának a gazdasági életben. Küzd az állami és községi termelési formák fejlesztéséért. Küzd a szövetkezetek széles körű kiépítéséért a városban és a falun, mert a szövetkezeteknek a népi demokrácia egyik fő gazdasági pillérévé kell válniuk. Követeli a termelés és hitel állami irányítását, a bankok és a külkereskedelem állami ellenőrzését, a demokratikus pártok államosítási programjának haladéktalan végrehajtását, a köz érdekeivel szembehelyezkedő, a tulajdonukban levő termelőeszközöket nem gazdaságosan használó nagy-

tőkések üzemeinek állami igénybevételét, a kiskereskedelem és kisipar támogatását.” A határozat részletesen felsorolta azokat a konkrét követeléseket is, amelyek a stabilizáció megszilárdítását s ezzel együtt a munkások, parasztok és általában a dolgozó nép helyzetét, életszínvonalát voltak hivatva lényegesen javítani. A kongresszus megerősítette a pártnak azt a korábbi célkitűzését is, hogy a hároméves gazdasági terv kidolgozásával és megvalósításával építi újjá az országot. A kapitalizmus erősen fokozatos felszámolásának kommunista programja nemcsak gazdasági téren, hanem politikailag is megkönnyíteni látszott a törvényhozásban, a kormányzatban és a közigazgatásban tervezett változtatások végrehajtását.

A kongresszus világosan feltárta, hogy a magyar politikai életben a koalíción belül lényegében akörül folyik a harc, hogy „kivel megy együtt a parasztság zöme: a munkássággal-e előre a demokratikus fejlődés útján, vagy pedig a nagytőkével visszafelé oda, ahová a reakció akarja vinni az országot”. A parasztság megnyerésének és a mezőgazdasági termelés fejlesztésének az érdekeit szem előtt tartva, a kongresszus a parasztságnak védelmet ígért a kartellek és a bankok kizsákmányolásával szemben, továbbá követelte az újbirtokosok földjeinek 1947 júniusáig történő telekkönyvezését, a parasztság hitelellátását, a malmok államosítását, illetőleg községesítését, a telepítések folytatását és nem utolsósorban a parasztság szövetkezeti mozgalmának hatékony állami támogatását. A parasztkérdés jelentőségének a felismeréséből fakadt, hogy a kongresszus külön napirendként tárgyalta és fogadta el a mezőgazdasági termelés fejlesztésének és a parasztság helyzetének magjavítását célzó programtervezetet. A programtervezet valójában az egész dolgozó parasztságnak – a középparasztokat is beleértve – szólt. Nemcsak a kisbirtokon nyugvó mezőgazdasági termelés nyugalalmát és biztonságát garantálta, hanem számos javaslata a parasztság e tehetősebb rétegének az érdekét is szolgálta. Ugyanakkor a kongresszus maga is elismerte, hogy ez a program csak fokozatosan valósítható meg. Mindez egyúttal azt is jelentette, hogy a dolgozó parasztság tömegei megnyerésének az útja egyáltalán nem lesz rövid, különösen nem zökkenőktől mentes.

A kongresszus tehát nem tűzte ki azonnali célként a szocialista forradalom feladatainak megvalósítását, a proletárdiktatúra kivívását, hanem a szocializmushoz való békés és fokozatos átmenet programját fogadta el.

Az SZDP vezetői lényegében elégedettek voltak a kongresszus megállapításaival, határozataival és annak szellemével. Már a kongresszus befejezését követő napon javasolták a kommunista pártnak, hogy rövid időn belül összekötő bizottsági ülésen vitassák meg a teendőket, mindenekelőtt a kormányátalakítással kapcsolatos kérdéseket. A parasztpártban hasonlóan mély benyomást keltett a kommunista párt ereje, egysége és politikai érettsége. De az a tény, hogy a szocializmus kérdése napirendre került, a fenti álláspontok

ellenére érezhető bizonytalanságot keltett a parasztképviselőkből, a jobbszárnyon pedig riadalmat és elégedetlenséget váltott ki.

A kisgazdapárt vezetői a fejlődés lassúbb tempóját feltétlenül kedvezőbbnek ítélték saját lehetőségeik szempontjából. Ennek megfelelően igyekeztek a III. kongresszus ellenprogramját kidolgozni és azt a közvélemény elé tárni. Lényegében ilyen ellenprogramnak volt tekinthető Nagy Ferenc október 7-i kecskeméti beszéde is. A miniszterelnök az együttműködés első feltételeként azt szabta meg, hogy abban benne legyen a kisgazdapárt „minden egyes” tagja. Ezzel tulajdonképpen nyíltan ellene mondott a III. kongresszus egyik alapvető politikai célkitűzésének. Hasonlóan sikraszállt az önkormányzati választások feltétlen megtartásáért, mégpedig a választójog bármiféle szűkítésének a kizárásával. Nagy Ferenc szavakban tagadta, hogy pártja a nagytőke érdekeit védelmezné, de a magánkezdeményezés és főleg a magántulajdon tiszteletben tartásának címén ténylegesen mindenfajta tőke védelmezőjeként lépett fel.

A kommunista párt október első hetében az SZDP és az NPP vezetőivel külön-külön is megvitatta a kisgazdapárt magatartásával kapcsolatos teendőket. Abban állapodtak meg, hogy a Baloldali Blokk nevében felhívással fordulnak a kisgazdapárthoz. A Baloldali Blokk végrehajtó bizottsága október 18-án levelet intézett az FKGP-hez, amelyben többek között követelte az ipari árak 25%-kal történő leszállítását, minden magánérdeket szolgáló „kartell alakulat” feloszlását, a vegyészeti és mezőgazdasági gépipar államosítását, a nagy malmok államosítását és a kis malmok községi ellenőrzését, a földalapba befolyó összegeknek elsősorban az úgazdák támogatására való fordítását, valamint az 5 holdon aluli gazdák ideiglenes mentesítését a földadó alól. Ezenkívül a Baloldali Blokk levelében sikraszállt a bankok állami ellenőrzésének, a közigazgatás reformjának, a tankönyvkiadás állami monopóliumának és nem utolsósorban a választójog reformjának megvalósításáért is.

Az FKGP Politikai Bizottsága 1946. október 22-én tárgyalta meg a fentebbi levélre adandó választ, amelyet a *Kis Ujság* október 24-én leközzölt. A kisgazdapárt válaszába „őszinte örömmel” üdvözölte a Baloldali Blokk törekvését a nyugodt kormányzás biztosítására, és kifejezte a koalíciós kormányzás zavartalan továbbvitelének a szükségességét. Az FKGP is kívánatosnak tartotta az ipari árak leszállítását egy olyan bizottság közreműködésével, amelyben a szakszervezetek és a Parasztszövetség képviselői is helyet foglalnának. Tudomásul vette a kartellek feloszlását, az üzemi bizottságok hatáskörének kiszélesítését minden munkabér- és munkásjóléti kérdésre vonatkozóan, valamint nem kifogásolta a földadó mérséklését és a bankok ellenőrzését sem. Az önkormányzat fejlesztésével kapcsolatosan rendkívül fontosnak tartotta a községi választások még 1946 folyamán történő megtartását, a választójog reformja nélkül. Az FKGP néhány „új” kérdés felvetését is kezdeményezte a

közös, koalíciós munkaprogram összeállításánál. Így az „arányosítást”, a pártpolitikától mentes közigazgatás, rendőrség és honvédség megteremtését, valamint a bíróságok reformját, az egyházak anyagi támogatását és a B-listások intézményes foglalkoztatásának megszervezését.

Az október végén és november első felében lezajlott pártközi tanácskozáson a baloldal számottevő eredményeket ért el. Kétségtelenül sikernek könyvelhetők el az ipari árak leszállításáról, a földalapba befolyó összegek felhasználásáról stb. hozott döntések, amelyek révén elsősorban a parasztság alsóbb rétegeinek a helyzetén kívántak javítani. A nagytőke korlátozását is célozta a nagy malmok kényszertársításáról, a kereskedői haszonkulcs csökkentéséről, s még inkább a bankok állami ellenőrzéséről és a Rimamurányi Vasmű, a Ganz és Társa gyárüzemek, valamint a csepeli WM Acél és Fémmű állami kezelésbe vételéről szóló pártközi megállapodás. Nem sikerült viszont érdemlegesen előbbre lépni az államosítások, s főleg a kisgazdapárt jobbszárnyának elszigetelése, illetőleg a pártból való eltávolítása tekintetében.

A JOBBOLDALI PARASZTBLOKK LÉTREHOZÁSÁRA IRÁNYULÓ TERVEK BUKÁSA

1946 októberében–novemberében a kisgazdapárt vezetői újabb kísérleteket tettek a baloldal egységének megbontására, a kommunista párt elszigetelésére. Az 1943-as kisgazda–szociáldemokrata szövetség felújítására irányuló erőfeszítések azonban a baloldali szociáldemokrata vezetők ellenállása miatt lényegében sikertelenek maradtak. Ígéretesebbnek tűnt viszont az NPP és az FKGP kapcsolatainak alakulása. A parasztpártban ugyanis a kommunista párttól való eltávolodási törekvésekkel egyidejűleg erősödött az FKGP-hoz, pontosabban a kisgazdapárti centrumhoz való közeledés óhaja. Sőt, az októberben megindult kétoldalú tárgyalásokon már a Nagy Ferenc-féle csoport és az NPP egyesülése is komolyan felmerült. De ennek az elképzelésnek a realizálására egyelőre nem kerülhetett sor, mert az NPP 1946. november 2–3-án üléselő országos nagyválasztmányán – Veres Péter és hívei, valamint az Erdei–Darvas-csoport együttes fellépésére – sikerült elhárítani az NPP és a kisgazdapárti centrum egyesülésére vonatkozó javaslatot, amelyet különösen Kovács Imre szorgalmazott.

Az NPP nagyválasztmányának állásfoglalása után Nagy Ferenc – a további kétoldalú tárgyalásokat mellőzve – pártközi értekezleten javasolta az agrárpártok egyesítését. Ő ugyanis csak azon az áron lett volna hajlandó az FKGP megtisztításának az „áldozatát” vállalni, ha a Nemzeti Parasztpárttal való egyesülés útján megteremtheti a parasztegységet. Nagy Ferenc és társai

olyan „Független Parasztpárt” megalakítását tervezték változatlanul, amely a kisgazdapárt „paraszti törzsét” és az egész parasztpártot magába foglalta volna. A munkáspártok vezetői természetesen egyetértettek azzal, hogy az FKGP a jövőben baloldali jellegű politikai irányvonalat kövessen és együtt haladjon a másik három koalíciós párttal, ugyanakkor határozottan felléptek a Nagy Ferenc-féle tervezettel szemben, és élesen elutasították a két agrárpárt egyesülésének gondolatát, tervét. A kisgazdapárti ajánlatot egyébként a pártközi tanácskozáson Veres Péter sem fogadta el. Erre mintegy válaszul a kisgazdapárt vezetői olyan lépésre szánták el magukat, amellyel szinte provokálták koalíciós partnereiket, mert lényegében puccsszerűen személyi cserét hajtottak végre a kormányban. 1946. november végén Dobi István földművelésügyi minisztert Bárányos Károly közellátásügyi miniszter, Bárányos Eröss János, Balla Antal tájékoztatásügyi minisztert pedig Bognár József váltotta fel a kormányban. A kisgazdapárt ezen lépését a baloldali pártok közös nyilatkozatban ítélték el. Ugyanakkor a Baloldali Blokk azt is követelte, hogy az FKGP „állítsa át balra” a politikáját. 1946 végén a kisgazdapárt mindinkább az „időhúzásra” rendezkedett be, elsősorban hatalmi pozícióinak és parlamenti többségének megóvására törekedett. A kisgazdapárti vezetők ilyen politikájának és taktikájának kedvezni látszott az a körülmény is, hogy november végétől, december elejétől szemlátomást akadozott a kommunista–szociáldemokrata együttműködés, lazultak a két munkáspárt kapcsolatai.

Az SZDP jobboldalának legszélén elhelyezkedő Peyer-csoport a koalíció baloldala és jobboldala közötti ellentétek, valamint a baloldali pártok körében mutatkozó problémák láttán december elején önálló fellépésre szánta el magát. A memorandum – amelyet Peyer Károly, Valentiny Ágoston, Györki Imre, Brumiller László és Pozsgay Gyula írt alá – az SZDP vezetőségének az 1945 nyarán megtartott XXXIV. kongresszus óta folytatott politikáját úgyszólván minden tekintetben helytelennek és károsnak tartotta. A memorandum aláírói ebből azt a következtetést vonták le, hogy a Szociáldemokrata Pártnak „más politikai irányt” kell követnie. Ez az irány gyakorlatilag egyet jelentett volna az MKP-val való együttműködés és szövetség felmondásával, valamint olyan politikai kezdeményezéssel, amely egy újfajta kommunista-ellenes összefogásnak, a kommunisták nélküli koalíciónak vethette volna meg az alapjait. A szociáldemokrata vezetők erélyesen visszautasították a Peyer-csoport fellépését, de a politikai elmarasztaláson túlmenően nem vonták felelősségre őket, mondván, hogy majd a soron levő pártkongresszus dönt az ügyben.

A két munkáspárt viszonyát komolyan befolyásolták a politikai, gazdasági és a társadalmi élet különböző területein folyó pozícióharcok, s nem utolsósorban a szociáldemokraták szinte állandósult sérelmi politikája. Az SZDP 1946

második felében egyre tudatosabban törekedett arra, hogy döntő befolyásra tegyen szert a szakszervezetekben. Erre különösen jó alkalmat kínáltak az 1947 elején esedékes üzemi bizottsági választások. Az MKP Központi Vezetősége azt ajánlotta, hogy a kommunisták és a szociáldemokraták együttesen lépjenek fel az üb-választások elhalasztásáért, mivel tisztában volt azzal, hogy a választási kampány során elkerülhetetlenül erősödnek az ellentétek, s a választási küzdelem megosztja a munkásságot. A szociáldemokrata vezetők elutasították az MKP fentebbi javaslatát. Ilyen légkörben kezdődtek meg azután 1947. január 7-én az üzemi bizottsági választások. Az első héten megválasztott 50 új üzemi bizottságban az MKP a korábbi 275-tel szemben 408, az SZDP pedig a meglévő 146-tal szemben csupán 72 helyet szerzett. A szociáldemokrata vezetők különböző vélt vagy tényleges sérelmekkel magyarázták a sikertelenséget, de nem hunyhattak szemet afelett, hogy alapjában tévesen ítélték meg a két munkáspárt erőviszonyait az üzemekben. 1947. január 13-án az MKP és az SZDP vezetői a Szakszervezeti Tanács képviselőivel megállapodást kötöttek a választások elhalasztására és az üzemi bizottságok, valamint egyes szakszervezeti vezetőségek összetételének „korrigálására”. Az üzemi bizottsági választások elhalasztásának alapvető indokát valójában a munkásmozgalom körén kívül eső belpolitikai esemény szolgáltatta, mégpedig a köztársaságellenes szervezkedésnek és összeesküvésnek a felfedése.

A belügyi hatóságok a köztársaságellenes, illegális szervezkedés tényét még 1946. december közepén feltárták, de a közvélemény csak 1947. január 5-e után – a Belügyminisztérium hivatalos közleményéből és a sajtótudósításokból – szerzett arról tudomást, hogy egy horthysta politikusokból, hivatalnokokból és volt vezérkari tisztekből álló csoport, amely szoros kapcsolatban állt a Magyar Testvéri Közösségnek vagy Magyar Közösségnek utólag elnevezett titkos jobboldali társasággal, 1946 második felétől fokozódó köztársaságellenes tevékenységet fejtett ki. A közlemények az összeesküvés vezérkaraként az ún. Hetes Bizottságot jelölték meg, amelynek többek között Donáth György, Szentiványi Domokos, Szentmiklóssy István, Arany Bálint és a Nagy Ferenc szűkebb köréhez tartozó Saláta Kálmán voltak a tagjai.

A kisgazdapártot közvetlenül is érintő köztársaságellenes szervezkedés és összeesküvés felfedése után az MKP nem egyedül és nem is elsősorban az érintettek büntetőjogi felelősségre vonására törekedett, hanem a polgári jobboldalnak a kisgazdapártból való végleges kiszorítására, a baloldal és a jobboldal koalíción belüli erőviszonyának alapvető megváltoztatására. A köztársaságellenes szervezkedés leleplezése újra közelebb hozta egymáshoz a baloldali pártokat. Ez nemcsak hivatalos nyilatkozataikban, sajtójuk állásfoglalásaiban, hanem a tiltakozó mozgalomban való részvételükben is megmutatkozott. Ugyanakkor a kisgazdapárt egyre inkább elszigetelődött a koalíción belül, sőt a baloldal fokozódó nyomására helyzete is megrendült. Különösen

azok után, hogy Kovács Bélának, a párt főtitkárának a politikai felelőssége is felmerült az összeesküvéssel kapcsolatosan.

A kisgazdapárti vezetők a baloldal erősödő nyomására február elején több nemzetgyűlési képviselőt eltávolítottak a pártból és egy deklarációt tettek közzé, amelyben ismertették a politikai helyzetről vallott felfogásukat. Ebben kijelentették, hogy a párthoz hűséggel ragaszkodó széles demokratikus réteg iránti kötelezettségből, illetőleg a nemzet egyetemes érdekeit szem előtt tartva a legvégsőig levonják az összeesküvésből a konzekvenciákat. Ennek megfelelően minden szervezetre és párttagra kiterjedő vizsgálat megindítását ígérték. A koalíciós válság sürgős és őszinte megoldására pedig a pártközi értekezlet mielőbbi összehívását javasolták.

A kisgazdapárt 1947. február 4-i nyilatkozatát a koalíció baloldalán meglehetősen negatívan fogadták. Az FKGP és Nagy Ferenc miniszterelnök tudomására hozták, hogy az ígért intézkedéseket nem tartják kielégítőnek és változatlanul a politikai konzekvenciák határozott és egyértelmű levonását követelik. Sőt, a kommunista párt most már Kovács Béla büntetőjogi felelősségét vetette fel. Az MKP mellett a másik két baloldali párt is sürgette a pártfőtitkár ügyének tisztázását. A baloldali pártok egységes fellépésére az FKGP Politikai Bizottsága február 19-én – hosszas huzavona és párton belüli viták után – tudomásul vette főtitkárának lemondását, és helyére Balogh Istvánt állította. 1947. február 25-én Kovács Bélát a szovjet katonai hatóságok, amelyek a SZEB magyarországi szerveként működtek, letartóztatták.

1947 tavaszán a kisgazdapárti jobbszárny és a centrum jobbfelé húzó részének sorai erősen fellazultak, sőt rövid időre demoralizálódtak is. Emellett magának a centrumnak a párton belüli súlya is csökkent, nemcsak Kovács Béla kiválása miatt, hanem azáltal is, hogy Nagy Ferenc mind a pártban, mind a politikai életben elveszítette korábbi tekintélyét és befolyását. Ismét növekedett viszont Tildy Zoltán és a balszárny szerepe a kisgazdapártban. A köztársaságellenes összeesküvés felfedésével kapcsolatos események folytán közel 50 nemzetgyűlési képviselő – köztük Pfeiffer Zoltán, Futó Dezső, Pártay Tivadar, Eszterhás György stb. – és pótképviselő távozott a pártból. A budapesti kerületi vezetőségekből, valamint a megyei és járási szervezetek éléről ugyancsak számos régi embert távolítottak el. Az FKGP bomlásának a jele volt az is, hogy a pártvezetőség nagyrészt elveszítette befolyását és ellenőrzését a parlamenti képviselők felett, s a különböző irányzatok és csoportok lényegében egymástól független, önálló életet kezdtek élni a nemzetgyűlésben és azon kívül is. Ezzel egyidejűleg a kisgazdapárti helyi szervezetek működése – az ország legtöbb helységében – úgyszólván megbénult, és a tagság tömegesen hagyta el a pártot.

A Nemzeti Parasztpártban is komoly hatást váltott ki a köztársaságellenes szervezkedés feltárása, illetőleg annak kisgazdapárti következményei. Február

végén, Kovács Béla letartóztatása után az NPP jobbszárnyán elhelyezkedő – és egyre inkább elszigetelődő – Kovács Imre kilépett a pártból. Ezzel a parasztpárt vezetőségében alapjában véve újra megteremtődtek a két munkáspárttal való szorosabb együttműködés feltételei.

A koalíciós együttműködés helyreállítását célzó márciusi pártközi tanácskozásokon megegyezés született a hároméves terv kidolgozásáról, a szövetkezeti mozgalom egységének megteremtéséről és a fakultatív vallásoktatás bevezetéséről. Sőt, a március 13-i pártközi értekezleten a pártvezetők szokatlanul rövid idő alatt megállapodásra jutottak a kormányátalakítással összefüggő személyi kérdésekben is. A parasztpárt a már hetek óta „gazdátlan” Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot az építésügyi tárcával cserélte fel, Veres Péter miniszterségével. Egyidejűleg Ortutay Gyula vette át a VKM vezetését. Nyárádi Miklós és Mihályfi Ernő személyében új kisgazdapárti miniszter került a Pénzügy- és a Tájékoztatásügyi Minisztérium élére. A honvédelmi tárcát pedig némi ingadozás után – és a munkáspártok bátorításával – Nagy Ferenc Dinnyés Lajosnak ajánlotta fel. Ezzel tulajdonképpen véget ért a koalíció hónapok óta tartó válsága és a pártharcok egyik legkritikusabb szakasza.

Az 1947. március 11–13-i pártközi egyezmények azonban valójában csupán átmenetileg biztosították a koalíciós együttműködés zavartalanságát. Mégpedig legfőképpen azért, mert mind a baloldali pártok, mind az FKGP lényegében olyan kompromisszumnak tekintették azokat, amelyek számukra új, kedvezőbb kiindulópontul szolgálhatnak a további politikai küzdelmekhez. A koalíció valamennyi pártja végső fokon a parasztság tömegeinek megnyerésére, illetőleg megtartására építette fel terveit. A baloldal, s konkrétan a kommunista párt is csak úgy juthatott közelebb saját céljához, a népi demokrácia szocialista irányú és jellegű továbbfejlesztéséhez, ha jelentősen növeli a parasztság körében a befolyását.

A kisgazdapártra nehezedő és fokozódó nyomás s még inkább a parasztságnak az FKGP-ből való tömeges kiábrándulása folytán, a kisgazdapárti szervezetek 1947 március-áprilisától az ország több vidékén megbénultak, sok helyütt felbomlottak, széthullottak. Ennek ellenére a kisgazdapárti tagság változatlanul csak szórványosan lépett át a kommunista pártba. Sőt az átlépések üteme, mértéke áprilisban és májusban sem változott meg a februári-márciusi állapotokhoz képest. Ezzel szemben a párton kívüli parasztnak s ezen belül fiataloknak és nőknek a belépésével kétségtelenül folyamatosan gyarapodott az MKP taglétszáma, bár korántsem olyan mértékben, mint ahogyan azt a párt vezetői szerették volna. A kommunista párt paraszti befolyása azonban 1947 tavaszán mégis jóval nagyobb mértékben növekedett, mint ahogyan arra az előbbiekből következtetni lehetne. Mégpedig azért, hogy a parasztságnak a kommunista párthoz való közeledése nem kizárólag és nem is elsősor-

ban a pártba való közvetlen belépésben jutott kifejezésre, hanem sokkal inkább az MKP irányítása, illetőleg befolyása alatt álló tömegszervezetekhez történő csatlakozásban. Ebből a szempontból az UFOSZ és a FÉKOSZ töltött be kiemelkedő szerepet, amelyeknek 1947 áprilisában mintegy 300 000, illetőleg 400 000 főt számláló tagságuk volt. Mindez azt bizonyította, hogy a kommunista párt 1947 tavaszán döntően a szegény- és kisparasztság körében rendelkezett jelentős befolyással. A párt falusi befolyásának a számbavételénél nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy ebben az időszakban – az MKP által kezdeményezett és szervezett – földművesszövetkezeteknek is már közel 600 000 tagjuk volt. Ugyanakkor a középparasztság tömegesebb átáramlásáról és baloldali irányú tájékozódásáról még nem nagyon lehetett beszélni, még akkor sem, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a kommunista párt mellett az SZDP és az NPP is komoly erőfeszítéseket tett a parasztság megnyerése érdekében.

1947 tavaszán azonban a jobboldali ellenzék is nagy aktivitást fejtett ki falusi befolyásának növelésére, vidéki szervezeteinek kiépítésére. A Sulyok Dezső vezette Magyar Szabadság Párt vidéki szervezkedésének tulajdonképpeni célja a kisgazdapártból kiábrándult tömegek megnyerése és a polgári jobboldal erőinek a tömörítése, táborának országos méretű megszervezése volt. De a szabadságpárt – a baloldal tiltakozó fellépései következtében – nem tudott átütő sikert elérni. Hasonlóan kísérletek történtek – elsősorban Nyugat-Dunántúlon – a Demokrata Néppárt életre keltésére, amit egyébként a kisgazdapárti vezetők is támogattak. Élénkülő tevékenységet mutatott azonban az FKGP jobbszárnya is, különösen a vidéki gyűléseken. Ez utóbbiaknak a belpolitikai viszonyokra gyakorolt hatását jelentősen megnövelte az a körülmény, hogy ténylegesen a része, bizonyos fokig a folytatása volt annak a népidemokrácia-ellenes, „pártokon felülálló” jobboldali mozgalomnak, amelyet a katolikus egyház vezetői kezdeményeztek a fakultatív vallásoktatás bevezetése elleni tiltakozás címén.

A katolikus egyház vezetői meglehetősen korán tudomást szereztek arról, hogy a pártközi tanácskozásokon felmerült a fakultatív vallásoktatás bevezetésének az ügye. Mindszenty József hercegprímás március közepén pásztorlevélben hívta fel a híveket a fakultatív vallásoktatás bevezetése elleni tiltakozásra. A pásztorlevélre gyorsan mozgásba jött a katolikus egyház hazai gépezete. A papság irányítása alatt álló, illetőleg a közreműködésével létrehozott Katolikus Szülők Vallásos Szövetsége nevű szervezetek tömegesen küldték tiltakozó távirataikat, leveleiket a nemzetgyűlés elnökének, a miniszterelnöknek, valamint a pártok vezetőinek. Áprilistól kezdve az általános és középiskolákban működő hittantanárok szervezték a diákság tiltakozó fellépéseit, megmozdulásait. A katolikus klérus a fakultatív vallásoktatás bevezetése elleni akcióiba igyekezett a többi egyházat is bevonni. Az evangélikus egyház

vezetői, élükön D. Kapi Bélával, március végén szintén tiltakozásra szólították fel híveiket. A fentebbiekkel párhuzamosan a kisgazdapárti képviselők nagy része, valamint a pártból kivált „pártonkívüliek” és a szabadságpárti képviselők a nemzetgyűlésben egymást túllícitálva tiltakoztak felszólalásaik során a fakultatív vallásoktatás ellen. A tiltakozó mozgalom sikere láttán a hercegprímás egyenesen a miniszterelnökhöz fordult és azt követelte: az FKGP hivatalosan is lépjen fel annak érdekében, hogy a fakultatív vallásoktatást véglegesen vegyék le a napirendről. Ezt azonban Nagy Ferenc – a pártok „közhangulatára” hivatkozva – nem merte vállalni.

A fakultatív vallásoktatás ügye május végén, június elején, még mielőtt döntés született volna e kérdésben, lekerült a napirendről. Ebben komoly szerepet játszott az a körülmény, hogy a koalíción belül csupán a baloldali pártok és néhány kisgazdapárti politikus, mindenekelőtt Ortutay Gyula miniszter tanúsított a március 11-i pártközi egyezmény szellemének megfelelő magatartást.

Nagy Ferenc a fakultatív vallásoktatásról folyó viták idején „semlegességével”, hallgatásával nem csupán a baloldal, hanem végső fokon a jobboldal és ezen belül a katolikus klérus bizalmát is elveszítette. A baloldal elérte ugyan azt a célkitűzését, hogy jórészt sikerült „felbomlasztania” az FKGP és a katolikus klérus kapcsolatát, mégis inkább vesztesként került ki az egyházpolitikai küzdelemből. A kisgazdapártból kiáramló tömegek ugyanis zömmel a katolikus egyház közvetlen politikai befolyása alá kerültek, és csak a kínáló alkalmon múltott, hogy ezek a tömegek mikor és hogyan fognak felsorakozni egy katolikus színezetű polgári, „méréskelten” jobboldali ellenzéki párt mögött.

A HÁROMÉVES TERV BEVEZETÉSÉNEK ELŐKÉSZÍTÉSE

Az 1947. március 11-i pártközi tanácskozáson megegyezés született ugyan arról, hogy a hároméves terv kidolgozásához kiindulópontul az MKP és az SZDP egyeztetett tervét kell alapul venni, de valójában akkor még a két munkaspárt által kidolgozott tervjavaslatok egyeztetésének az eredményét, illetőleg az egyeztetés befejezésének az időpontját nem lehetett pontosan előre látni. Emellett az NPP és az FKGP készülő terveit is a legteljesebb homály fedte.

A koalíciós pártok közül elsőként ezúttal is az MKP javaslata készült el, amelyet Gerő Ernő 1946. december 20-án elhangzott beszédéből ismerhetett meg a közvélemény. A kommunista párt tervjavaslata abból indult ki, hogy három év alatt mind a termelés, mind az életszínvonal tekintetében el kell érni, illetőleg valamelyest túl is kell haladni az utolsó békeév szintjét. Ennek

megfelelően a mezőgazdasági termelésben a háború előtti színvonal elérését, az ipari termelésben és az életszínvonal vonatkozásában pedig a 26%-os, illetőleg a 9%-os túlhaladást jelölte meg célként. Mindehhez kb. másfél milliárd pengő (1938-as értékben) beruházását irányozta elő, ami éves átlagban a nemzeti jövedelem 11%-át vette volna igénybe. A tervjavaslat hangsúlyozta, hogy az újjáépítést nem kívánja egyszerűen a régi helyreállítására korlátozni, korszerűbb és egészségesebb arányokat törekszik kialakítani a nemzetgazdaságban az ágazatok között és az egyes ágazatokon belül egyaránt. A kommunista párt javaslata a tervet úgy készítette elő, hogy annak kizárólag saját erőforrásból való megvalósításával számolt. Mégpedig a háborús és inflációs nyereségből származó vagyon teljes elkobzása, más szóval a vagyondézsmá, valamint az erősen progresszív jövedelemadó bevezetése útján.

A Szociáldemokrata Párt a hároméves tervjavaslatát – amelynek kidolgozásában Káldor Miklós, a Labour Party neves gazdasági szakértője is közreműködött – az 1947. február 1–3-án ülésező XXXV. kongresszusán hozta nyilvánosságra. Ezután indultak meg a két munkáspárt között a tervegyeztető tárgyalások, amelyek gyors előrehaladását nehezítette az a körülmény is, hogy elég lényeges különbségek mutatkoztak közöttük a hároméves terv beruházási előirányzatait illetően. Az MKP a beruházásoknál 6113,4 millióval, az SZDP pedig 6726,9 millió forinttal számolt. Ezen belül a szociáldemokrata terv bányászati és ipari beruházási előirányzata duplája volt a kommunistákénak, viszont a kommunisták a mezőgazdasági beruházásokra kétszer nagyobb összeget kívántak fordítani, mint a szociáldemokraták. Ezenkívül az utóbbiak nem kis összegű külföldi kölcsön felvételét is tervezték hároméves tervjavaslatuk kidolgozásánál. Végül is március 20-a után több napos – különböző szintű – tanácskozás alapján sikerült a két munkáspárt közös hároméves tervjavaslatát véglegesíteni. A közös tervjavaslat három év alatt 6,3 milliárd forintos beruházást javasolt, s ebből a mezőgazdaságra 1038, a bányászatra és az iparra 1885,75, a közlekedésre 1727,2, az építkezésre és szociális célokra pedig 1649,2 millió forintot kívánt fordítani. Egyidejűleg elkészült a terv B változata is, amely 841,5 millió forintos külföldi kölcsönrel számolt.

A Nemzeti Parasztpárt vezetői alapján véve egyetértettek a tervjavaslattal és mindössze a mezőgazdaság fejlesztését szolgáló eszközök növelését szorgalmazták. A kisgazdapárt hivatalosan szintén nem ellenezte a hároméves tervet, de vezetői egyelőre hallgattak arról, hogy az ország gazdasági újjáépítését illetően valóban a tervgazdaságra, vagy az akkor Nyugat-Európában alkalmazott ún. irányított gazdaságra gondolnak-e, amely végső fokon a tőkés gazdaság megszilárdítását volt hivatva szolgálni. Saját hároméves tervet nem dolgoztak ki, ugyanakkor a terv finanszírozása ügyében állandó kritikával illették a munkáspárti javaslatot.

Az MKP képviselői a május 9-i pártközi értekezleten jelentették be, hogy

a hitelszervezet meglévő formája mellett nem látják biztosítottnak a hároméves terv végrehajtását. Félő, hogy a bankok szétforgácsolják a rendelkezésükre álló eszközöket, sőt esetleg egyenesen elvonják azokat a terv célkitűzéseitől. Ezért azt javasolták, hogy végre kell hajtani a négy legnagyobb bank (Magyar Nemzeti Bank, Magyar Általános Hitelbank, Pesti Magyar Kereskedelmi Bank és a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank) államosítását. Az MKP bankállamosítási terve azonban nemcsak az agrárpártokat, hanem a Szociáldemokrata Pártot is váratlanul érte. A pártközi tárgyaláson jelenlévő kisgazdapárti és szociáldemokrata képviselők nem fogadták el azt a kommunista érvelést, mely szerint a nagybankok államosítása a hároméves terv szerkesztésének része. Erre az MKP még ugyanezen a napon az angyalföldi munkásgyűlésen is megismételte a nagybankok államosítására vonatkozó javaslatát.

A bankok államosítása s következményei természetesen a kisgazdapárti vezetőket érintették a legérzékenyebben. Hiszen aligha lehetett kétséges számukra, hogy a párt mögött álló burzsoá körök, a „magánszektor” semmiképpen sem egyezik abba bele. Emellett a párt vezetőségének egész addig folytatott politikája és a jövőről alkotott felfogása is olyan problémákba ütközött, amelyek elől többé a „hagyományos” taktikázással már nem lehetett kitérni. Sőt, az is világossá vált, hogy személy szerint Nagy Ferenc is olyan „próbatétel” előtt áll, amely véglegesen eldöntheti politikájának és további közéleti szereplésének a sorsát. A kisgazdapárti vezetők, bár szinte egyöntetűen helytelenítették az MKP szóban forgó javaslatát, mégsem merték azt nyíltan elutasítani. Tisztában voltak ugyanis azzal, hogy a kommunista párt javaslatának az elutasításával olyan kormányzati válságot idézhetnek elő, amely könnyen az FKGP megsemmisülését vonná maga után. Éppen ezért inkább azt hangoztatták – köztük Balogh István főtitkár is –, hogy az FKGP elsősorban külföldi kölcsönök felvételével szeretné „helyettesíteni” a bankok államosítását. Ezt a célt szolgálta a GYOSZ és a TÉBE vezetőivel folytatott május 12-i tárgyalásuk is. A GYOSZ vezetői – Fellner Pál és Knob Sándor – azonban csak május 16-án voltak hajlandók a hároméves terv mellett nyilatkozni. De támogatásukat ahhoz kötötték, hogy további államosításokra, beleértve a bankokét is, nem kerülhet sor. Ezt a véleményt egyébként Nagy Ferenc is osztotta. Május 14-én – a svájci útja előtt – Tildy Zoltánnal is közölte, hogy a további államosításokhoz „semmilyen körülmények között” nem járul hozzá.

A kisgazdapárttal szembeni azonnali és határozott fellépésre azonban az MKP mégsem gondolhatott, mivel a másik két baloldali párt közül csak az NPP támogatta a nagybankok államosítását. Az SZDP elvben ugyan nem ellenezte a bankok államosítását, de vitatta annak időszerűségét, néhány vezetője pedig egyenesen tagadta. A kommunista párt május közepén – tekintettel az FKGP és az SZDP negatív állásfoglalására – elhatározta, hogy a

drágaság letörése és a bankok államosítása érdekében közvetlenül a tömegekhez fordul. Kőbányán, Újpesten, Pesterzsébeten, illetőleg több budapesti és vidéki üzemben gyűléseket tervezett. A fentebbi akciók sikere szempontjából is kétségkívül nagy jelentőségű volt, hogy május 17-én a Szakszervezeti Tanács állást foglalt a bankok államosítása mellett. Május 21-én a dohánygyárak munkásai tízperces sztrájkot tartottak és a bankok államosítását követelték. Ezt követően a textilmunkások és az építőmunkások szálltak síkra a bankok államosításáért. Vidéken a pécsi és a diósgyőri gyűléseken juttatták a résztvevők kifejezésre az MKP bankállamosítási tervével való egyetértésüket. A tömegek mozgósításával egyidejűleg a kommunista párt – a pártközi megegyezés elősegítése céljából – engedményeket is kilátásba helyezett a bankok államosítását illetően. Eszerint átmenetileg az államosítás csak a belöldi részvényeket érintené, sőt a Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank államosítására nem is kerülne sor, ha a bankok ellenőrzését azonnal megvalósítanák.

A május 23-i pártközi értekezlet napján – amelyen a fenti kérdésekről szándékoztak a pártok képviselői tanácskozni – az SZDP vezetősége is megtárgyalta a bankok ellenőrzésének, illetőleg államosításának a kérdését, és – nem kis meglepetésre – olyan határozatot fogadott el, hogy az egész hitel-szervezet államosítását követeli. A kommunista párt ezzel természetesen egyetértett, ahhoz ragaszkodott csupán, hogy a bankok államosításának időpontja egybeessen a hároméves terv indulásával, vagyis 1947. augusztus elsejével. A Gazdasági Főtanács május 28-i ülésén különösebb vita nélkül elfogadta a bankok állami ellenőrzéséről szóló rendeletet. A bankok azonnali ellenőrzésének a megvalósítását elhatározó pártközi értekezlet után a kisgazdapárt vezetőinek nagy része úgy érezte, hogy egyelőre sikerült levenni a napirendről az államosítások ügyét, vagy legalábbis elodázní a végrehajtást. Dinnyés Lajos volt szinte az egyetlen közülük, aki ceglédi beszédében a bankok államosítása mellett szállt síkra. A kisgazdapárt magatartását azonban május utolsó napjaiban olyan esemény befolyásolta, pontosabban változtatta meg, amely döntő jelentőségű kihatással volt nemcsak a bankok államosítására, hanem az egész magyar belpolitika alakulására. Ez az esemény Nagy Ferenc miniszterelnök lemondása volt.

NAGY FERENC BUKÁSA

ÉS A DINNYÉS-KORMÁNY MEGALKULÁSA

1946 végén és 1947 elején a pártok, valamint a közvélemény figyelme döntően a belpolitikai helyzetre, s ezen belül is elsősorban a köztársasággelens összeesküvés következményeire irányult. De a nemzetközi

események ebben az időben sem „engedélyezték” számukra a teljes befeléfordulást. Az angol, amerikai, illetőleg szovjet jegyzékváltások a magyarországi belpolitikai eseményekkel kapcsolatban, valamint a Truman-elv – amelyben az USA elnöke, politikai, gazdasági és katonai eszközök igénybevételét is kilátásba helyezve, lényegében kétségbe vonta az európai, s ezen belül főleg a közép- és délkelet-európai népeknek a saját politikai rendszerük, életformájuk megválasztására vonatkozó jogát – meghirdetése, pontosabban meghirdetésének hazai fogadtatása, majd a nemzetgyűlés márciusi külpolitikai vitája arról tanúskodtak, hogy a kisgazdapárti centrum nem kíván a baloldali pártokkal megegyezésre jutni az ország jövőbeni külpolitikai orientációját illetően. A baloldali pártok ugyanis több-kevesebb határozottsággal elutasították a nyugati jegyzékek állításait a „magyar ügy”-re vonatkozóan, és a korábbinál is erőteljesebben hangsúlyozták a Szovjetunióval és a népi demokratikus országokkal való együttműködési szándékukat. Ugyanakkor az FKGP többsége inkább a Sulyok Dezső által felvetett semlegesség felé hajlott. Nagy Ferenc szintén nem óhajtott olyan külpolitikát folytatni, amely megingathatta volna az USA-nak a kisgazdapárt iránti bizalmát.

A pártközi megegyezés a belpolitikában sem mutatkozott tartósnak. Nagy Ferenc a nemzetgyűlés felhatalmazási vitájában elhangzott áprilisi felszólalásában a koalíciót változatlanul nem a munkásság és a parasztság, hanem az említettek és a „demokratikus” polgárság politikai együttműködési formájaként fogta fel. Ez kétségkívül nyílt és határozott kifejezése volt annak, hogy ő nem hajlandó a polgárságnak, vagyis a tőkéseknek a koalícióból való eltávolításában közreműködni. A koalíció és Nagy Ferenc sorsát természetesen nem elsősorban a parlamenti viták döntötték el, hanem a fakultatív vallásoktatás bevezetése és a hároméves terv előkészítése nyomán kirobbant politikai harcok.

A fakultatív vallásoktatás, s még inkább a bankok államosítása körül támadt viták, koalíciós ellentétek nyilvánvalóvá tették, hogy a magyar belpolitika minden addiginál súlyosabb válsága felé halad. A baloldal és a jobboldal érdekei között olyan mély szakadék támadt a koalíción belül, amely a pártközi megegyezések szokásos módján már nem volt többé áthidalható. S ez egyúttal azt is jelentette, hogy Nagy Ferencnek az a törekvése, mely szerint a népi demokrácia továbbfejlesztésével kapcsolatos döntéseket – a baloldalnak tett kisebb-nagyobb engedmények árán – a békeszerződés ratifikálása utáni időkre halassza el, kudarcot vallott. A miniszterelnök politikája tehát olyan zsákutcába jutott, amely egyetlen irányban sem kínált számára elfogadható megoldást, mivel egyfelől a baloldali pártok, s mindenekelőtt az MKP célkitűzéseivel való őszinte egyetértése egész addigi politikájának és magatartásának gyökeres felülvizsgálatát igényelte, illetve feltételezte volna. Másfelől a kisgazdapárti jobboldal – és általában a polgári ellenzék – mind bizalmatlan-

nabbul szemlélte Nagy Ferencnek a baloldallal szembeni „gyengességét” és már „erősebb kezű vezért” keresett a párton belül vagy azon kívül. A miniszterelnök már hosszabb ideje érlelődő elszigetelődését – a koalíción és saját pártján belül is – csak betételte az a tény, hogy a baloldal politikai célkitűzéseit nem akarta, a jobboldalét pedig 1947 májusában nem merte vállalni.

Mindehhez járult, hogy a nemzetközi helyzet, a nyugati nagyhatalmak és a Szovjetunió viszonyának az alakulása, közelebbről a nemzetközi antifaszista koalíció felbomlásának meggyorsulása, amit a Truman-elv meghirdetése indított el, sem kedvezett a Nagy Ferenc által képviselt politikának. Sőt a belpolitikai kudarcot külpolitikailag is elmélyítette. A Truman-elv meghirdetése és gyakorlata (a belga, francia, olasz stb. kommunisták eltávolítása a koalíciós kormányokból, valamint a Törökországnak és Görögországnak nyújtott katonai segélyek) után természetesen a magyarországi baloldali erők sem nézhették többé a „rég szemmel” a belpolitikai események alakulását. Létérdekük fűződött ahhoz, hogy minél előbb véglegesen magukhoz ragadják a politikai kezdeményezést, egyszer s mindenkorra kizárják a lehetőséget annak, hogy a kisgazdapárt, illetőleg Nagy Ferenc és hívei Magyarországon is esetleg a francia—olasz „példával” kísérletezzenek.

A baloldal fellépésére az alkalmat közvetlenül kétségtelenül a szovjet kormánynak Nagy Ferenc jegyzékére adott válasza szolgáltatta. A miniszterelnök ugyanis még Svájcba történt május 14-i elutazása előtt – Schoenfeld budapesti amerikai követtel egyetértésben – jegyzékben kérte a szovjet kormányt, hogy Kovács Bélát adja ki a magyar hatóságoknak. A szovjet elutasító válasz megérkezése után Rákosi Mátyás ügyvezető miniszterelnök-helyettes május 28-án összehívta a minisztertanács rendkívüli ülését, ahol a kormány tagjai megismerkedhettek a jegyzékhez csatolt ama kihallgatási jegyzőkönyvekkel is, amelyek Nagy Ferencre vonatkozóan is terhelő vallomásokot tartalmaztak. A minisztertanács ezek alapján Nagy Ferenc azonnali hazahívása mellett döntött. Nagy Ferenc miniszterelnök azonban 1947. május 30-án – hazajövetel helyett – a berni magyar követségen megírta lemondását.

A Nagy Ferenc bukását követő nyugati, főleg hivatalos amerikai nyilatkozatok és a külföldi polgári sajtóban lábrakapott ellenséges szándékú híresztelések és rágalmak természetesen nem maradtak hatás nélkül a magyar közvéleményre. A polgári jobboldalra mért csapás azonban olyan súlyos volt, hogy az egyelőre képtelen volt komolyabb akciókra. Ugyanakkor a baloldali pártok mellett az FKGP új vezetői – élükön Dobi Istvánnal –, sőt a Polgári Demokrata Párt és a Magyar Radikális Párt is a belpolitikai helyzet mielőbbi konszolidálása mellett foglalt állást. Ez a körülmény nagymértékben elősegítette a belső viszonyok rendezését, de kétségtelenül ebbe az irányba hatott az is, hogy a nyugati nagyhatalmak – fenyegetéseik ellenére – konkrét

lépésekhez nem folyamodtak, hivatalosan nem tagadták meg a Nagy Ferenc-kormányt felváltó Dinnyés-kormány elismerését sem.

A köztársasági elnök 1947. május 31-én nevezte ki Dinnyés Lajost miniszterelnöknek. Az új kormány összetételében mindössze annyi változás történt, hogy Gyöngyösi Jánost Mihályfi Ernő váltotta fel a külügyminiszteri székben, aki azonban a tájékoztatásügyi tárcát is megtartotta. Ezenkívül az annyi „politikai vihart” átélte Balogh István szintén megvált miniszterelnökségi államtitkári tisztétől. Így a Nagy Ferenc lemondásával keletkezett kormányválság, legalábbis formálisan, a lehető legrövidebb időn belül megoldódott. A volt miniszterelnököt június 2-án Varga Béla, a nemzetgyűlés elnöke – és egyben a kisgazdapárti centrum utolsó vezéralakja – is követte nyugatra. A nyugati fővárosokban működő magyar követségek vezetőinek és beosztottainak nagy része szintén közösséget vállalt Nagy Ferencel és megtagadta a Dinnyés-kormány elismerését, illetőleg diplomáciai képviselőtét. Az elsők között mondott le Gordon Ferenc berni, Auer Pál párizsi, Szegedi Maszák Aladár washingtoni és Andaházy Kasnya Béla ankarai követ.

Dinnyés Lajos miniszterelnök június 10-én mutatkozott be a nemzetgyűlésben, és ismertette kormánya programját. Dinnyés meggyőzően cáfolta azokat a híreszteléseket is, amelyek elsősorban külföldön terjedtek el és megpróbálták kétségbe vonni az új kormány megalakulásának törvényességét. Megállapította, hogy kormánya elismeri a magántulajdont, az egyén szabadságát és jogait, s biztosítja a teljes nemzeti szuverenitást és függetlenséget. Ezután a miniszterelnök részletesen ismertette a kormány kül- és belpolitikai célkitűzéseit. Ez utóbbiakat illetően mindenekelőtt a szomszéd népekkel való barátság és együttműködés megszilárdítását jelölte meg feladatul. A belpolitikában viszont a hároméves terv megvalósítását tekintette a legfontosabb teendőnek, s ezzel összhangban a nagybankok államosítása mellett foglalt állást. Kilátásba helyezte – egyebek mellett – a közigazgatás reformját is. A művelődéspolitikai terén pedig az általános iskola fejlesztését állította első helyre. A koalíciós pártok képviselői – a kormányprogram vitája során – kivétel nélkül támogatásukról biztosították az új kormányt.

A Dinnyés-kormány terjesztette be a hároméves tervről szóló törvényjavaslatot, amelyet a nemzetgyűlés július 1-én emelt törvényerőre. Így a hároméves terv végrehajtása 1947. augusztus 1-én – az MKP korábbi célkitűzésének megfelelően – megkezdődhetett.

A Párizsban még 1947. február 10-én kötött békeszerződés ratifikálására is a Dinnyés-kormány hivatalba lépése után került sor. A törvényjavaslat vitáját június 24-én kezdte meg a nemzetgyűlés. A törvényjavaslat legfontosabb előírásai megegyeztek azokkal a döntésekkel, amelyeket a fegyverszüneti egyezmény rögzített. A nemzetgyűlési vitában Mihályfi Ernő külügyminiszter képviselte a kormány álláspontját. Higgadt és mértéktartó előadásában nem

titkolta el a békeszerződés ellentmondásait, különösen a nemzetiségi kérdés rendezetlenségével kapcsolatos aggodalmait. Ugyanakkor határozottan elítélte azokat a jobboldali kísérleteket, kétszínű megnyilatkozásokat, amelyek a törvényjavaslat feletti vitában elhangzottak és valójában csak újabb bel- és külpolitikai nehézségeket, konfliktusokat idézhettek elő. A külügyminiszter világosan és egyértelműen megfogalmazta Magyarországnak a békeszerződés ratifikálása utáni időben követendő külpolitikáját is: „Új kormányunk külpolitikájának az alapja az őszinte és fenntartás nélküli barátság szomszédainkkal, a dunai államokkal és elsősorban a szomszéd nagyhatalommal, a Szovjetunióval.”

A Dinnyés-kormány a ratifikációs törvényjavaslatnak a nemzetgyűlés által történt megszavaztatásával egyik legnehezebb feladatát oldotta meg. A szavazás azonban nem fejezte ki hűen a pártoknak, a különböző politikai irányzatoknak a békeszerződésről alkotott véleményét. A kommunista párt és általában a baloldal, sőt ide lehet sorolni az FKGP egy részét is, a békeszerződés ratifikálásában a népi demokratikus rendszer megszilárdításának, nemzetközi elismerésének fontos tényezőjét látta. Ezzel szemben a különböző polgári jobboldali csoportok tulajdonképpen már a ratifikációs vitát is politikai céljaik népszerűsítésére igyekeztek felhasználni.

A Dinnyés-kormány a hároméves terv törvénybe iktatásával és a békeszerződés ratifikálásával lényegében teljesítette feladatát. Ezek után már nagyobb jelentőségű kérdés – a választójogi törvénytervezetet kivéve – nem került a nemzetgyűlés elé. 1947. július 25-én Tildy Zoltán köztársasági elnök feloszlatta a parlamentet, hogy az – újabb választások alapján – olyan törvényhozásnak adja át a helyét, amely majd kedvezőbb lehetőségeket nyújt azoknak a törvényhozási feladatoknak a megoldására, amelyek közelebb hozhatják a néphatalom végleges győzelmének időpontját Magyarországon.

AZ 1947. AUGUSZTUS 31-I ORSZÁGGYŰLÉSI VÁLASZTÁSOK

Az egymást meglehetősen sűrűn követő és fokozatosan elmélyülő koalíciós válságok tanulságaként már 1947 elején felmerült a munkáspártok vezetőiben az a gondolat, hogy a nemzetgyűlés megbízásának lejárta előtt, újabb választások megtartásával tisztázzák a belpolitikai erőviszonyokat. A választások időpontjának az előrehozatalában azonban kétségtelenül igen komoly szerepet játszott az a körülmény is, hogy a kommunista pártnak a köztársasággellenes szervezkedés és összeesküvés felszámolásával összefüggésben sikerült az FKGP-t fokozatosan, lépésről lépésre felbomlasztania és „széttördelnie”, s ezáltal reális lehetőség nyílt a baloldal választási

sikerére. De véglegesen mégis csak Nagy Ferenc miniszterelnök lemondásával, illetőleg távozásával dőlt el a választások ügye.

A kommunista párt a választásoktól nem egyszerűen szavazatainak és mandátumainak jelentős gyarodását várta, hanem mindenekelőtt a baloldal olyan mérvű megerősödését a törvényhozásban – és a politikai életben is –, amely lehetővé teszi, vagy legalábbis lényegesen megkönnyíti a III. kongresszuson megfogalmazott célkitűzések megvalósítását. A szociáldemokrata vezetők a választásokat illetően azt tartották a legfontosabbnak, hogy azok ne csak a koalíción belül, hanem a két munkáspárt vonatkozásában is tisztázzák az erőviszonyokat, mégpedig természetesen az SZDP javára. A parasztpárti vezetők is helyeselték a választások megrendezését, mert abban bíztak, hogy az NPP megerősödve kerül ki azokból. A kisgazdapárton belül a két legerősebb csoport a választások ügyét is homlokegyenest ellenkező módon ítélte meg. A balszárny s a Dobi István vezette Politikai Bizottság támogatta a választások megtartását, sőt attól nem csupán a koalíción, hanem a párton belüli erőviszonyok tisztázódását is remélte. A B. Szabó István vezette „alkotmányvédők” – akik szavakban az FKGP 1930-as békési programjára hivatkoztak – s velük együtt a képviselőcsoport tagjainak a többsége viszont végig ellenezte a választásokat. Tisztában voltak ugyanis azzal, hogy az 1945. évi nemzetgyűlési választások – az adott körülmények között – nem ismételtethők meg. Ez pedig azt jelenthette, hogy mind politikai csoportként, mind egyénileg könnyen a parlament „sáncain” kívülre kerülhetnek, ami természetesen politikai pályafutásuknak is a végét jelentené.

A választások kiírásának gondolatával szinte egyidejűleg merült fel a baloldalon a választójogi törvény módosításának az igénye. A baloldali pártok lényegében kivétel nélkül nagyrészt a „szélesre tárt” választójogi törvénnyel magyarázták a kisgazdapárt győzelmét és saját, várakozáson aluli eredményeiket az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választásokon. 1947. július 23-án a nemzetgyűlés többsége elfogadta a választójog módosítására vonatkozó törvényjavaslatot. Az új törvény kétségtelenül számottevően szűkítette a választók és részben a választhatók körét is. Ezzel a baloldali pártok tehát valóban leszűrték a legutóbbi nemzetgyűlési választások negatív tapasztalatait, illetőleg azok egy részét. Az életbe léptetett korlátozások és szűkítések sem változtattak azonban a választójog alapvetően demokratikus jellegén. Erről tanúskodott egyébként az is, hogy az ellenzék nem annyira tárgyyszerűen bírálta a törvényjavaslatot, majd a törvényt, hanem a korlátozások mértékét messze eltúlozva döntően „elvi jellegű” kifogásokat hangoztatott. Ez utóbbiakat viszont már inkább választási propagandának és esetleges kudarcra előzetes indokának szánta a hazai közvélemény s főleg a külföld számára. De a választójogi törvény módosítása az előbb említettek ellenére sem volt minden tekintetben alaposan végiggondolt a baloldali pártok és az MKP részéről. Körültekintőbb

mérlegelés esetén ugyanis feltételenül megnyugtatóbban lehetett volna megállapítani azoknak a jobboldali szervezeteknek, egyesületeknek és társaságoknak a körét, amelyek tagjaira a korlátozások vonatkoztak. Ugyanakkor alaposabban lehetett és kellett volna mérlegelni az át- és kitelepített vagy erre váró németek, szlovákok és magyarok ügyét. Komoly érdeme és vívmánya volt a választójogi törvénynek a „laikus” összeíró bizottságok intézménye. Igaz, megalakulásukra és megfelelő felkészítésükre nem sok idő állt rendelkezésre. Ez a körülmény viszont azt a veszélyt rejtette magában, hogy döntéseiknél szubjektív tényezők is szerephez juthatnak.

A nemzetgyűlés feloszlata után minden párt és politikai csoport figyelme a küszöbönálló országgyűlési választásokra összpontosult. A koalíciós pártok a választások szervezeti előkészítése és a választási programok kidolgozása terén is általában megelőzték az ellenzéki pártokat. Ez döntően azzal függött össze, hogy amíg az előbbieket felkészülését elvileg semmi nem akadályozta, addig az utóbbiak, s főleg az újonnan induló ellenzéki pártok fellépése mindenekeelőtt az Országos Nemzeti Bizottság kedvező állásfoglalásától függött.

A baloldali pártok választási programjainak gerincét a hároméves terv célkitűzései jelentették. Az MKP és az NPP mellett azonban ezúttal már az SZDP is nagyobb figyelmet szentelt választási programja összeállításánál a parasztság követeléseinek. Emellett – kisebb-nagyobb fenntartásokkal – a baloldali pártok egyöntetűen állást foglaltak a magántulajdon mellett. Továbbá valamennyien ígéretet tettek a vallásszabadság biztosítására, illetve az állam és az egyház viszonyának rendezésére is. Építettek a választók hazafias érzéseire, sőt az NPP e téren bizonyos fokig nacionalista jellegű engedményeket is tett. Az FKGP külön választási programot nem dolgozott ki. Ugyanekkor választási propagandájában szembeűnő kettősség mutatkozott: egyrészt elég határozottan képviselte a baloldali pártokkal való együttműködés politikáját, másrészt pedig 1945-ös választási jelszavainak „modernizálásával” igyekezett hajdani, különösen polgári választóit megtartani.

A polgárság, pontosabban a középrétegek szavazatainak megszerzését tűzte ki célul a Magyar Radikális Párt, a Polgári Demokrata Párt és részben az időközben megalakult Független Magyar Demokrata Párt is. Ez utóbbi célkitűzéseiben és programjában annyiban tért el az előbbi két párttól, hogy paraszti szavazatokra is számított, s ennél fogva a „nemzeti” kérdésnek és a vallásszabadság biztosításának is nagyobb hangsúlyt adott versenytársainál. De ezzel együtt is az FMDP – az MRP-hez és a PDP-hez nagyjában hasonlóan – a koalíció „lojális” ellenzékének szerepét kívánta eljátszani.

A választási küzdelemben – programjából is kitűnően – két párt vállalkozott a koalíció tulajdonképpeni ellenzékének a szerepére. Az egyik a Demokrata Néppárt (Barankovics-párt), a másik pedig a Magyar Függetlenségi Párt (Pfeiffer-párt) volt. A Demokrata Néppárt programjának középpontjában

a keresztény állameszme XX. századi, „modernizált” változata állt. Ezzel ígérte felváltani a népi demokratikus rendszert választási győzelme esetére. Nem a katolikusok, hanem a keresztények pártjaként lépett fel, a keresztény egység megvalósításáért szállt síkra. Követelte a párturalmi törekvések megszüntetését, az egyházak iskolafenntartó jogának csorbítatlan biztosítását, a közületi önkormányzatok demokratikus kiépítését stb. Lényegében a DNP programját „egészítette ki” konzervatívabb kiadásban a Slachta-féle Keresztény Női Tábor választási propagandája is. A Magyar Függetlenségi Párt a „kossuthi tanítások” szellemében az osztálykiváltságok nélküli polgári életformát tekintette a „magyar élet” alapjának. Az MFP önmagát tüntette fel a hajdani kisgazdapárt igazi örökösének, s nagyrészt kisajátította az „isten, haza, magántulajdon” jelszavakat is, azzal a különbséggel, hogy „gerincesebb” magatartást ígért választóinak a népi demokratikus rendszerrel, a baloldali pártokkal szemben, mint amelyet szerinte az FKGP tanúsított. Nemcsak nyíltan ellenezte a népi demokrácia vívmányait, hanem végső soron azok megsemmisítésére vállalkozott egy konzervatív-liberális polgári államberendezkedés keretében.

A koalíciós pártok felújították az 1945. évi választási szövetségüket azzal a kifejezett céllal, hogy a választási küzdelemben egyrészt eleve mérsékeljék az egymás elleni harcot, másrészt pedig figyelmüket és erejüket az ellenzékre összpontosítsák. Az előzetes nyilatkozatokat és ígéreteket azonban nem igazolták a választási kampány későbbi eseményei. A baloldali pártok ugyanis valójában az FKGP választási kilátásait igyekeztek gyengíteni. De egyidejűleg a baloldal táborában is éles ellentétek keletkeztek, súlyos összeütközésekre került sor. Az MKP és az SZDP főleg a választási bizottságok összetételével és a választói névjegyzékekből való kihagyásokkal kapcsolatosan nem tudott közös nevezőre jutni egymással; majd a két munkáspárt egyesülésének felvétele az MKP részéről szinte jóvátehetetlenül elmergesítette a kommunisták és a szociáldemokraták kapcsolatát. Ugyanakkor a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt viszonylatában is – a paraszti szavazatok elnyeréséért folytatott versengésükben – szinte a rágalomhadjárat határait súroló kölcsönös vádaskodások hangzottak el.

Az egymással elfoglalt koalíciós pártoknak ténylegesen kevés erejük maradt az ellenzéki pártok elleni közös fellépésre. Azzal, hogy az ellenzék sikertelenül megosztaniok, nagyrészt elintéztnek vélték az ügyet. Emellett meglehetősen le is becstelték a polgári ellenzék erejét, s csak nagyon későn, a választási küzdelem befejező szakaszában kezdték felismerni, hogy az ellenzék a vártnál jóval nagyobb erőt képvisel. De a koalíció tagjai még ekkor sem hangolták össze az ellenzékkel kapcsolatos magatartásukat. Így fordulhatott elő, hogy míg az MKP döntően a Magyar Függetlenségi Pártra összpontosította támadását, addig az NPP jórészt a Demokrata Néppárttal és a Független Magyar

Demokrata Párttal, az SZDP viszont zömmel az említettekkel és a Magyar Radikális Párttal viaskodott. Mindez azt eredményezte, hogy a pártok „mindenki mindenki ellen” küzdve érkeztek el 1947. augusztus 31-hez, a választások napjához.

A központi választási bizottság 1947. szeptember 5-én hirdette ki az országgyűlési választások hivatalos végeredményét. Az 5 031 025 választó 4 998 338 érvényes szavazatot adott le. A szavazatok pártonkénti megoszlása és a mandátumok száma a következő volt:

A párt neve	A szavazatok száma	A mandátumok száma
1. Magyar Kommunista Párt	1 113 050	100
2. Független Kisgazdapárt	769 763	68
3. Szociáldemokrata Párt	744 641	67
4. Nemzeti Parasztpárt	415 465	36
5. Keresztény Női Tábor	69 536	4
6. Demokrata Néppárt	820 453	60
7. Magyar Függetlenségi Párt	670 547	49
8. Magyar Radikális Párt	84 169	6
9. Független Magyar Demokrata Párt	260 420	18
10. Polgári Demokrata Párt	50 294	3

A választási szövetség négy pártja (MKP, SZDP, NPP, FKGP) megkapta a szavazatok több mint 60%-át, de a választási szövetségen belül elég lényegesen megváltoztak az erőviszonyok. Az FKGP 1945-ös eredményéhez képest közel 2 millió szavazatot veszített és ezzel a második helyre szorult a koalíciós pártok „rangsorában”. Ugyanakkor az MKP 300 000-rel több szavazatot kapott, mint 1945-ben és – 22%-os részesedésével – a választási szövetség és az ország legnagyobb, legerősebb pártja lett. A Nemzeti Parasztpárt szintén számottevően előretört, a Szociáldemokrata Párt viszont közel 80 000 szavazattal maradt el az 1945. évi nemzetgyűlési választáson elért eredményétől. Ezzel együtt is a koalíció tagjai nem egyszerűen csak abszolút, hanem jelentős többséget is biztosítottak a maguk számára az új országgyűlésben.

A választások arra is rávilágítottak, hogy a polgári jobboldal még mindig komoly befolyással rendelkezik, hiszen a szavazatok mintegy 40%-a a hat ellenzéki párt között oszlott meg, bár távolról sem arányosan. A Demokrata Néppárt szerezte meg ugyanis a szavazatok 16%-át, a Magyar Függetlenségi Párt pedig 14%-ot mondhatott a magáénak. A többi ellenzéki párt ezúttal is csupán „töredék párt”-nak bizonyult.

A Magyar Kommunista Párt az 1947. évi országgyűlési választásokon alapjában véve elérte célját. A választások eredményei lényegében igazolták a párt politikáját, az 1945-ös nemzetgyűlési választások óta kifejtett tevékeny-

ségét. A munkásság többségének és a szegényparasztság tömegeinek támogatása biztosítékot nyújtott a további kitűzött feladatok sikeres megvalósításához. A tömegek, elsősorban a dolgozó parasztság megnyerése tekintetében azonban még távolról sem lehetett teljesen kielégítőnek mondani a választások mérlegét. A választások számszerű eredményeinél azonban nem kisebb jelentőségű volt a baloldal szempontjából az a tény sem, hogy a népi demokrácia polgári ellenzói alapjában véve kiszorultak a függetlenségi frontból, illetőleg a koalícióból, és a választások után csak nyílt ellenzékként léphettek fel.

Az 1947. évi országgyűlési választás a népi demokrácia szocialista jellegű továbbfejlesztéséért folytatott küzdelem kiemelkedő jelentőségű állomása volt. Nem döntötte el egymagában a hatalom kérdését, de nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy az MKP a korábbiaknál sokkal kedvezőbb politikai feltételek között vezethesse a munkás- és dolgozó paraszttömegek harcát a szocialista forradalom győzelméért.

A szocialista forradalom győzelme.
A két munkáspárt egyesülése:
az MDP megalakulása és programja

A DINNYÉS-KORMÁNY
ÚJJÁALKULÁSA ÉS PROGRAMJA

A választások után meglehetősen bonyolult helyzet alakult ki az országban. A választások eredményei ugyanis „pánikhangulatot”, sőt mi több, megrázkódtatást idéztek elő elsősorban az SZDP és az FKGP táborában. A koalíción belüli ellentéteket, a kibontakozó kormányzati válságot az ellenzék természetesen megpróbálta kihasználni. A Magyar Függetlenségi Párt már a szavazás előestéjén felajánlotta, hogy – a „polgári gondolat és életforma” védelmében – hajlandó együttműködni a kisgazdapárttal. Augusztus 31-én este, amikor a szavazatok összeszámlálása még tartott, Pfeiffer Zoltán, Balogh István és Barankovics István felkeresték Dobi Istvánt, az FKGP elnökét és arra igyekeztek őt rávenni, hogy a kisgazdapárt lépjen ki a koalícióból, pártjaik és az FKGP részvételével hozzanak létre egy új politikai tömörülést, amely adott esetben majd átveszi a hatalmat. Dobi István azonban rendkívül határozottan visszautasította az ellenzéki pártok vezetőinek felajánlkozását.

A kormányzati válságot közvetlenül Ries István lemondása idézte elő. A többi szociáldemokrata miniszter nem mondott ugyan le, de az igazságügy-miniszterrel való szolidaritásból ők sem jelentek meg hivatalukban, s ez néhány napos „miniszter-sztrájk”-hoz vezetett. Az 1947. szeptember 8-i országos pártválasztmányi ülésen a jobboldal, illetőleg egyes képviselői nyíltan követelték, hogy az SZDP lépjen ki a koalícióból és rendkívüli kongresszus döntson egy új pártvezetőség megválasztásáról. A szociáldemokrata jobboldal támadásainak középpontjában a munkásegység őszinte hívei, elsősorban Szakasits Árpád főtítkárs és Marosán György főtítkárhelyettes állottak. Ezenkívül a választások után tapogatózó tárgyalásokra került sor a szociáldemokrata és kisgazdapárti politikusok, valamint a Magyar Függetlenségi Párt vezetői között is, egy kommunisták nélküli koalíció létrehozása érdekében. Az SZDP jobboldala azonban több hetes kísérletezés után kénytelen volt tudomásul venni, hogy nem tudja megnyerni a párttagságot és a tömegeket a mun-

kásosztály akcióegységének a megbontásához, az ellenzéki politika támogató-sához.

A választási vereség a kisgazdapártban is nagy elégedetlenséget váltott ki, és a párton belül kialakult közhangulat a polgári tagozat soraiba tartozó baloldali vezetők távozását követelte. Ezzel egyidejűleg a Dobi-féle irányvonal kisgazdapárti ellenzői megbeszéléseket kezdeményeztek a Pfeiffer-párttal is, a két párt együttműködését illetően. De ez a próbálkozás szintén kudarcba fulladt, mert az FKGP vezetősége továbbra is a koalíció fenntartása, a baloldali pártokkal való együttműködés mellett foglalt állást.

A választások után valamelyest közeledett egymáshoz a két agrárpárt is. A kezdeményező fél ezúttal a Nemzeti Parasztpárt volt. Az NPP vezetősége szeptember első napjaiban úgy nyilatkozott, hogy a demokratikus paraszti erők összefogása és erősítése irányában keresi a kibontakozást. A közös tanácskozásról kiadott közlemény arról számolt be, hogy az NPP és az FKGP vezetősége „a demokratikus újjáépítés munkájához szükséges szilárd kormányzás megteremtését, és ezen belül a parasztság érdekeinek közös szolgálatát feltétlenül szükségesnek tartja”. A két párt közötti tárgyalások azonban – miután az elvi kérdésekben megállapodásra jutottak – később megszakadtak.

Szeptember első napjaiban, a Független Magyar Demokrata Párt kezdeményezésére, tárgyalások kezdődtek a kisgazdapárt és az FMDP között is az együttműködésről. A Balogh-párt egyenesen fúziót ajánlott fel a kisgazdapártnak. Ennek megfelelően szeptember 5-én jegyzőkönyvet írtak alá a két párt egyesüléséről.

Az egyesülés híre váratlanul érte a politikai pártokat. A munkáspártok helytelenítették az egyesülést. A parasztpárt vezetősége is határozottan leszögezte, hogy a Balogh-párt „nem térhet vissza a koalícióba”. A baloldali tiltakozás után az FKGP és az FMDP közötti további tárgyalásokat elnapolták. A két párt tárgyalásainak elhalasztásában szerepet játszott az a körülmény is, hogy 1947. szeptember 11-re összehívták az FKGP belső válságát is megoldani hivatott nagyválasztmány ülését, amelyen végül is a Dobi István által képviselt politika kerekedett felül.

A szeptember első hetében lezajlott események valójában inkább csak a felszíni „jelenségei” voltak annak a küzdelemnek, amely a hatalom birtoklásáért, a kormány átalakításáért és programja kidolgozásáért folyt a különböző politikai irányzatok között. Ezt a küzdelmet nagymértékben befolyásolta az a körülmény is, hogy az USA, különösen 1947 tavasza óta, szinte egymást követő akciókat indított a nemzetközi imperializmus pozícióinak megszilárdítására, illetőleg megerősítésére. Ezt szolgálta az 1947. június 5-én meghirdetett Marshall-féle segélyprogram is, amelynek keretében az amerikai kormány több százmillió dolláros kölcsönt ígért az európai államoknak a háborúban lerombolt és meggyengült gazdaságuk helyreállítására. Az Európa kettésza-

kítását célzó Marshall-terv kétségtelenül megtette a hatását. A szocialista fejlődés útjára lépett országok csoportjával szemben kialakult a segélyprogram által egységbe vont 16 tőkésállam blokkja, amelynek kormányai lényegében egységesen a kommunizmus elleni harcot tekintették a legfőbb feladatuknak.

1947 őszén a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának a megalkotását, pontosabban a Lengyelországban szeptember végén összegyűlt pártok tanácskozását, elsősorban az éleződő nemzetközi helyzet tette szükségessé. Az értekezlet javasolta, hogy egy közös imperialistaellenes és demokratikus program alapján a kommunista és munkáspártok fűzzék szorosabbra kapcsolataikat, hangolják össze tevékenységüket az imperializmus hatalmi törekvései ellen és gyorsítsák meg országaikban a társadalmi átalakulás folyamatát. A nemzetközi helyzet ilyen alakulása és a Tájékoztató Iroda létrejötte, valamint fentebbi állásfoglalása természetesen a Magyar Kommunista Párt jövőbeni politikájára is komoly hatással volt.

Az MKP Politikai Bizottsága 1947. szeptember 4-i ülésén tárgyalta meg és fogadta el a párt kormányprogram-javaslatát. A programjavaslat – amelyet a kommunista párt szeptember 6-án a Hősök terén rendezett nagygyűlésen hozott nyilvánosságra – többek között a munkanélküliség megszüntetését, a közellátás megjavítását, a drágaság letörését, a legszigorúbb takarékoság bevezetését, valamint a Magyar Nemzeti Bank és a nagy magánbankok október 31-ig történő államosítását követelte. Előírta továbbá a közigazgatás reformját, az egyház és az állam viszonyának rendezését, külpolitikai téren pedig állást foglalt a Szovjetunióval és a népi demokratikus államokkal kötendő barátsági szerződések előkészítése mellett. A választások utáni koalíciós válság szeptember második hetében érezhetően enyhült. A kisgazdák és a szociáldemokraták esetleges jobbrafordulásának a veszélye jelentősen csökkent, mivel mindkét párt választmánya bizalmat szavazott a baloldali vezetőknek. Hasonlóan a kibontakozás irányába mutatott az is, hogy az MKP és az NPP vezetői már a szeptember 5-i találkozójukon megegyeztek a kormányalakítás sürgősségében. De ennél is nagyobb jelentőségű volt a két munkáspárt vezetőinek szeptember 16-i tanácskozása, amelyen mind a kormányzati, mind a két párt viszonyát érintő kérdésekben közös nevezőre jutottak egymással.

A függetlenségi front pártjai szeptember 18-án kezdték meg kormányalakítási tárgyalásaikat. Az MKP választási győzelmére hivatkozva természetesen több miniszteri tárcát kívánt, ugyanakkor az SZDP is növelni kívánta minisztereinek számát. Az NPP vezetősége – szeptember 11-én tartott ülésén – arra az álláspontra helyezkedett, hogy elsősorban a földművelésügyi tárcára tart igényt, Veres Péter számára. Az FKGP, a koalíció negyedik tagja elképzeléseiről viszont egyelőre semmi biztosat nem lehetett tudni.

A pártközi értekezleten mindenekelőtt a miniszterelnök személye körül bontakozott ki kisebb vita. A kommunista párt javaslatára valamennyien újra Dinnyés Lajost jelölték a kormányfői tisztségre. A vallás- és közoktatásügyi tárca körül szintén nézeteltérések támadtak. Ennek oka egyrészt az volt, hogy az FKGP mellett az NPP is igényt tartott rá, másrészt pedig a miniszterjelöltek személyét illetően nehezen sikerült az egységes álláspontot kialakítani. Az NPP a kormányalakítási vitákban mind a három koalíciós partnerével szembekerült, és ebben a helyzetben végül is nagyobb engedményekre kényszerült. Ténylegesen csak a közellátási, építésügyi és honvédelmi tárcák között „válogathatott”. Mivel a pártközi értekezlet ragaszkodott Veres Péter személyéhez – mint a kormány tagjához –, ő került a honvédelmi tárca élére. A munkáspártok ígéretet tettek ugyan arra, hogy a későbbiekben majd visszatérnek a parasztpárt igényelte miniszterelnök-helyettesi pozícióhoz, de ez első sorban az SZDP ellenállásán megbukott.

Az új kormány 1947. szeptember 23-án alakult meg. Dinnyés Lajos miniszterelnök mellett még három kisgazda tagja (Nyárádi Miklós pénzügy-, Szabó Árpád földművelésügyi és Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter) volt a kormánynak. A minisztertanács kommunista tagjainak a száma ötre emelkedett (Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettes, Rajk László belügy-, Gerő Ernő közlekedésügyi, Olt Károly népjóléti, Molnár Erik külügyminiszter, aki azonban egyben a tájékoztatásügyi tárca vezetésére is megbízást kapott). A kormány tagja maradt a Szociáldemokrata Párt korábbi négy képviselője (Szakasits Árpád miniszterelnök-helyettes, Bán Antal iparügyi, Ries István igazságügy- és Rónai Sándor kereskedelem- és szövetkezetügyi miniszter). A parasztpártnak jutott – a honvédelmi tárcán kívül – az Építés- és Közmunkaügyi Minisztérium, amelynek élére Darvas József került. A koalíciós pártok megegyeztek egymással a főispáni tisztségek elosztását illetően is. A kommunista főispánok száma hatról tízre, a szociáldemokratáké ötről hétre, a parasztpártiaké háromról négyre emelkedett, a kisgazdapártiaké viszont tizennégyről hétre csökkent.

Az új kormány programját Dinnyés Lajos miniszterelnök 1947. október 7-én terjesztette elő az országgyűlésben. A miniszterelnök a hároméves terv végrehajtását jelölte meg kormánya központi feladatának. A nemzetgazdaság újjáépítése pénzügyi feltételeinek a biztosítása és az államháztartás egyensúlyának megszilárdítása érdekében szigorú takarékosági intézkedéseket és a vagyondézsmá bevezetését helyezte kilátásba. A tervszerű hiteligazdálkodás megvalósításával összefüggésben pedig ismételten állást foglalt a nagybankok államosítása mellett. De ezzel egyidejűleg a miniszterelnök ígéretet tett a munkanélküliség megszüntetésére, a dolgozók életszínvonalának emelésére, s a közellátás megjavítására is.

A miniszterelnök a hároméves terv célkitűzéseivel összhangban fogalmazta

meg az egyes tárcák tennivalóit. Így az iparügy terén a szén- és villamosenergia-termelés fokozását, valamint a dunántúli olajmezők jobb kiaknázását és az ország bauxitkincsén alapuló timföld- és alumíniumipar fejlesztését javasolta. A gyáripar fejlesztése mellett kiemelte a kisipar jelentőségét is, ahol elsősorban a háborús események következtében elpusztult termelőeszközök pótlásának és a meglévők korszerűsítésének a szükségességére utalt. A közlekedésügyi és az építésügyi tárca feladataival kapcsolatosan viszont mindenekelőtt a vasúti pályák helyreállítását, a budapesti Duna-híd megépítését és a fővárosi pályaudvarok felújítását említette meg.

A miniszterelnök a földreform lezárását ígérte. Ugyanakkor az egységes szövetkezeti központ (MOSZK) létrehozására is felhívta a figyelmet, amelynek meg kell oldania a szövetkezeti feladatokat. A kormány ugyanis a jól kiépített szövetkezeti hálózat révén kívánta a mezőgazdasági termelés fellendítését, valamint elsősorban az újjazdák gazdasági és szociális felemelkedését elősegíteni.

Az oktatásügy tekintetében a miniszterelnök a két legfontosabb feladatként az általános- és főiskolai oktatás reformját, valamint az „új szellemű” állami tankönyvek mielőbbi kiadását jelölte meg. Ezenkívül a kormány feladatai közé sorolta a népi kollégiumok fejlesztését is. Majd bejelentette, hogy a kormány a jövőben is az egyházakkal való jó viszony megteremtésére, az állam és az egyházak kapcsolatának végleges, megnyugtató rendezésére fog törekedni.

A miniszterelnök programbeszédében részletesen foglalkozott kormányának külpolitikájával is. A legidőszerűbb külpolitikai feladatként a Szovjetunióval való őszinte, baráti kapcsolatok további ápolását és a többi nagyhatalommal való jó viszony kialakítását jelölte meg. Ezután a legnagyobb elismerés hangján szólt a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság nemzetiségi politikájáról, ahol szerinte kedvezően rendezték a magyar nemzetiségű lakosság ügyét is. Romániát illetően pedig úgy nyilatkozott, hogy Petru Groza kormányában megvannak a „jó viszony feltételeit” biztosító törekvések, és elérkezett az ideje annak, hogy most már a két kormány, a reális együttműködés útján küszöbölje ki „azokat a tényezőket, amelyek akadályozzák a zavartalan jó viszony kialakulását”. A magyar–csehszlovák kapcsolatok megjavításával összefüggésben viszont további tárgyalások kezdeményezését helyezte ki látásba a miniszterelnök, amelyek a szlovákiai magyarság sorsát lesznek hivatva véglegesen rendezni.

A kormányprogramhoz elsőként Barankovics István, a DNP vezetője szólt hozzá. Arra hívta fel a figyelmet, hogy az ország szuverenitását elsősorban azok a kötelezettségek korlátozzák, amelyek teljesítésével a „leghatalmasabb világhatalmi rangú szomszédunknak”, a Szovjetunióhoz tartozunk. A külpolitikai „vonalvezetés” elsődleges céljaként a független államiság biztosítását

jelölte meg. Barankovics az államosítást, mint az új gazdasági életforma egyik tényezőjét, csak abban az esetben tartotta helyesnek, ha az állam- és párt-érdekek, illetőleg osztályérdekek helyére „az isten által szabadnak és egyenjogúnak teremtett emberi személyiséget” állítják. Szavakban támogatta ugyan a kormánynak az állam és az egyházak viszonyának rendezésére tett ígéretét, de ezt az alkalmat is arra használta fel, hogy pártja nevében kérje a feloszlatott egyházi egyesületek helyett az új katolikus és protestáns szervezetek működésének engedélyezését. Moór Gyula – Barankovicshoz hasonlóan – szintén az ellenzéki oldalról mondta el véleményét a kormány programjáról, illetőleg a politikai helyzetről az MFP nevében. Helytelenítette a népi demokratikus kormányzat addigi államosítását, illetve a bankok állami kezelésbe vételének még a felvetését is. Az új kormány és programja iránt „tökéletes és teljes bizalmatlanság”-ot jelentett be, s végül együttműködésre szólította fel az összes ellenzéki pártokat.

P. Ábrahám Dezső felszólalásában – az FMDP középpárti helyzetét és szerepét hangsúlyozva – arról beszélt, hogy a munkáspártokkal nem ellenséggként, hanem csak „ellenfélképp” állnak szemben. Ennek megfelelően a kormányprogramot illetően sem pro, sem kontra nem foglalt állást. A radikális párti Zsolt Béla nagyjából egyetértett ugyan a kormány programjával, mégsem fogadta azt el, mivel a „részleteiből” hiányzik azoknak a rétegeknek a védelme, amelyek őket a parlamentbe küldték. Hasonló álláspontot képviselt egyébként Supka Géza is, a PDP vezérszónoka, amikor azt hangsúlyozta, hogy „mi nagy részben ugyan elfogadjuk a kormányprogramot, de . . . elvi álláspontunknál fogva nincs módunkban a kormányprogramot magunkévá tennünk”.

A kislevelepárti Tóth László elfogadta az új kormány programját és bizalmat nyilvánított a jövőbeni működése iránt is. Ugyanakkor felhívta a figyelmet néhány olyan kérdésre (mezőgazdasági érdekképviseletek létrehozása, községi választások megtartása, az állam és az egyházak közötti viszony „köz-megnyugvást keltő” rendezése), amelyek mielőbbi megoldását az FKGP szempontjából különösen fontosnak tartotta. Erdei Ferenc az NPP nevében csatlakozott a kormányprogramot támogató kislevelepárti állásfoglaláshoz. Hangsúlyozta a közigazgatási reform gyors végrehajtásának a szükségességét és azt kérte, hogy a szövetkezeti élet rendezése önálló pontként kerüljön be a kormány programjába. A szociáldemokrata Révész Mihály felszólalásában elsősorban az ellenzék népi demokrácia ellenes kirohanásait utasította vissza, majd a hároméves terv végrehajtásának a fontosságára és a Dinnyés-kormány támogatására hívta fel a koalíciós pártok figyelmét.

A kommunista párt nevében Révai József fejtette ki a kormányprogrammal kapcsolatos véleményét. A kommunista párt – mint a program egyik kidolgozója – természetesen vállalta annak végrehajtását is, illetőleg a megvaló-

sításból ráeső részt. Ugyanakkor Révai felhívta a figyelmet azokra a gazdasági nehézségekre (kenyérrellátás, gabonahiány, munkanélküliség, spekuláció elleni küzdelem stb.) is, amelyeknek a megszüntetése már nem tűrt halasztást. A belpolitikai kérdések közül az erős, egységes, homogén koalíció szükségességét emelte ki. Végül határozottan elutasította Barankovicsnak az „evangéliumi szocializmus”-ról szóló fejtegetéseit és éles, nyílt támadást intézett a Pfeiffer-párt ellen, amely szerinte gyűjtőmedencéje „minden sötét erőnek” ebben az országban.

Az országgyűlés 1947. október 10-én fejezte be a kormányprogram feletti vitát. A vita is tükrözte, hogy a Dinnyés-kormány a népi demokratikus átalakulás meggyorsításának népfront jellegű koalíciója, amely egyre teljesebben betölti néphatalmi funkcióját. A kormányprogram megszavazásával a választások utáni politikai küzdelmek természetesen nem zárultak le. Sőt, a koalíció és az ellenzék között még élesebbé vált a határvonal: kezdetét vette a konzervatív-liberális polgári ellenzéknek és képviselőinek kiszorítása a politikai életből.

A KONZERVATÍV-LIBERÁLIS POLGÁRI ELLENZÉK KISZORÍTÁSA A POLITIKAI ÉLETBŐL

A Magyar Függetlenségi Párt és a Demokrata Néppárt vezetői – választási sikereik ismeretében és első magabiztos nyilatkozataik után – lényegében a „kivárás” álláspontjára helyezkedtek. Elég korán felismerték ugyanis azt, hogy a választások után, még a 40%-os ellenzéki szavazatok birtokában sem lehet „tisztá” polgári kormányt alakítani, a munkáspártok nélkül kormányozni. Elméletileg tehát az a lehetőség maradt, hogy a polgári pártok ellenzéki blokkot hozzanak létre, ha máshol nem, esetleg a parlamentben. Ezt viszont – a baloldal várható tiltakozása és fellépése mellett – egymás közötti nézeteltéréseik, ellentéteik akadályozták, tették végső fokon lehetetlenné. Ezért a polgári ellenzék számára legfeljebb arra nyílt mód, hogy kívülről próbáljon ellentéteket szítani a koalíció táborában, vagy a koalíción belül olyan elemekkel keressen kapcsolatokat, akik támogatják az ellenzéki politikát. Pfeiffer és az ellenzék más képviselői a kisgazdapárt mellett elsősorban a Szociáldemokrata Párt jobboldalára számítottak. Az SZDP szeptember első napjaiban tanúsított magatartásának ismeretében azt remélték, hogy a szociáldemokraták „erélyes fellépése” megakadályozza vagy legalábbis késlelteti a „szocialista fordulatot”. A fentiekkel összhangban Pfeiffer Zoltán az MFP 1947. szeptember 9-i vezetőségi ülésén annak a véleményének adott hangot, hogy „nekünk már nem kell mást tenni, csak összehúzódnva várni az eseményeket”, és ha majd kiírják a községi választásokat, amelyhez e párt vezetői

igen nagy reményeket fűztek, „akkor kell a szervezetekkel az érintkezést újra felvenni és akkor a párt még nagyobb győzelmet arat”. Így a pártszervezés tekintetében is arra az álláspontra helyezkedtek, hogy egyelőre csak „minőségi” szervezést folytatnak: elég ha két-három párttag tartja a kapcsolatot a központtal, mégpedig elsősorban olyanok, akik a tömegekre is hatással vannak.

Az MFP, illetőleg vezetői azonban csak a pártszervezés terén voltak passzívak. Sajtójukban és az országgyűlésben ugyanis minden alkalmat felhasználtak ellenzéki álláspontjuk kifejtésére. Az MFP elsőként csatlakozott a Polgári Demokrata Pártnak „az egész választás ellen” benyújtott petíciójához is.

1947. október 3-án a választási szövetség négy pártja és a Magyar Radikális Párt választási visszaélésekre, mindenekelőtt a hamis ajánlási ívekre hivatkozva petícióval támadta meg a Magyar Függetlenségi Párt mandátumait. A kommunista pártban is – nyomban a választások után – felmerült a petíció gondolata éppen a Pfeiffer-párt választási eredményeit illetően. Az MKP el szeretne volna érni, hogy ezt a petíciót a koalíció négy pártja közösen nyújtsa be. Az NPP és az SZDP vezetői lényegében támogatták a kommunista párt kezdeményezését, de a kiscsapatpárti vezetők ingadozása miatt nem sikerült az azonnali közös, koalíciós álláspont kialakítása. Az FKGP csatlakozása után viszont – nem kis meglepetésre – a szociáldemokraták jelentették be, hogy pártjuk még nem döntött véglegesen a petíció ügyében. Az SZDP magatartásának hátterében az állt, hogy a jobboldali szociáldemokraták valójában távol szerették volna magukat tartani ettől az akciótól, vagyis az MFP-nek az országgyűlésből való eltávolításától. Minden bizonnyal ők is tisztában voltak azzal, hogy az illetékes bíróság – az MFP-nek az ajánlási ívek összeállításánál elkövetett kétségtelen visszaélései miatt – nemigen hozhat más döntést, mint az érintett párt listáján bekerült képviselők mandátumainak a megsemmisítését. Végül a kommunisták és a baloldali szociáldemokraták együttes fellépése, az elszigetelődéstől való félelem bírta rá a jobboldali szociáldemokratákat arra, hogy támogassák a közös petíciót, és így alig néhány órával a benyújtás határidejének a lejárta előtt, az SZDP is aláírta a Magyar Függetlenségi Párt elleni beadványt. A petíció benyújtásával nagyjában egyidejűleg a kommunista párt, illetőleg a baloldal felhívására és ösztönzésére országsszerte tiltakozó gyűlések zajlottak le a Pfeiffer-párt betiltása érdekében.

Az MFP sorai azonban valójában már ezt megelőzően is bomlásnak indultak. A pártvezetőség körében ugyanis szeptember elején nézeteltérés támadt a mandátumok elosztása miatt. Pfeiffer Zoltán – ellentétben Pásztor Tamással és társaival – a budapesti jelöltek rovására is vidéki képviselőket szeretett volna az országgyűlésbe behozni. Dálnoki Miklós Bélának viszont az volt a terve, hogy az MFP azon képviselőivel, akik „politikai felfogásával és parlamentáris tevékenységével” egyetértenek, új pártot alakít.

Pfeiffer Zoltán, a párt elnöke, november 4-én váratlanul elhagyta az országot és nyugatra távozott. A pártelnök távozása után – és a baloldal egyre fokozódó nyomása alatt – a pártvezetőség még egyszer megpróbálta az MFP sorait rendezni. Dálnoki Miklós Béla, Zsedényi Béla és Pardi Ferenc háromtagú „direktóriumot” alkotva átvette a párt vezetését. Sőt, új Politikai Bizottságot is „választottak”, Vásáry József, Moór Gyula, Reicher Endre stb. részvételével. A párt teljes széthullását azonban így sem tudták megakadályozni, amelyben a fentebbi okok mellett annak is jelentős szerepe volt, hogy a megmaradt kisebb-nagyobb csoportok, klikkek nem tudtak egymással közös nevezőre jutni az MFP további tevékenységét, s főleg a mandátumok megmentését illetően.

Az Országos Nemzeti Bizottság 1947. november 19-én javasolta a kormánynak a Magyar Függetlenségi Párt haladéktalan feloszlatását. A Választási Bíróság november 20-i határozatát, amely a Magyar Köztársaság nevében kimondta, hogy „a Magyar Függetlenségi Párt listáján megválasztott valamennyi és az ítéletben név szerint felsorolt országgyűlési képviselő képviselői megbízatását, valamint valamennyi és az ítéletben felsorolt pótképviselő jelölését az 1946: VIII. tc. 56. §-ának c. pontja alapján választás eredményeinek helyesbítése mellett megsemmisíti”, az országgyűlés november 21-i ülésén ismertették. Az ítélet már egy teljesen szétbomlott, részeire szakadt csoportot talált. A nagyburzsoázia legális parlamenti képvisellete ezzel megszűnt létezni.

1947 őszén választút elé került a Demokrata Néppárt és a Keresztény Női Tábor is. E két párt vezetői – az MFP-hez hasonlóan – szintén csatlakoztak a Polgári Demokrata Párt által kezdeményezett petícióhoz, amely a választások eredményeinek a megsemmisítését tűzte ki célul. A Demokrata Néppárt, annak ellenére, hogy a választásokon az MKP után a legtöbb szavazatot kapta, októberben-novemberben mindössze Győr és Vas megyében fejtett ki bizonyos szervezeti tevékenységet. A Keresztény Női Tábor részéről viszont még csak próbálkozások sem történtek erre. Emellett a párt vezetőjének, Slachta Margitnak az országgyűlési bemutatkozása is meglehetősen rosszul sikerült. A felhatalmazási vita során elhangzott felszólalásában ugyanis sértő kifejezéseket használt a szomszéd államokkal – különösen a Szovjetunióval és Jugoszláviával – szemben, és ezért 1947. október 30-án a mentelmi bizottság javaslatára 60 napra kizárták az országgyűlésből.

A Demokrata Néppárt és a Keresztény Női Tábor nemcsak a kormányprogramra szavazott „nemmel” – ellenzéki magatartása bizonyítékként –, hanem hasonlóan foglaltak állást az államháztartás vitelére adott felhatalmazás, az uzsorabírósági különtanácsokról és a kormány részére adott felhatalmazás újabb meghosszabbításáról szóló törvényjavaslatok országgyűlési vitája után is.

A Magyar Függetlenségi Pártnak az országgyűlésből történt eltávolítása után jelentősen meggyengült az ellenzék, s ezzel együtt természetesen a Demokrata Néppárt hangja és ereje is. Ekkorra egyébként a DNP vidéki szervezetei is többnyire passzivitásba vonultak, nagyrészt véglegesen befejezték tevékenységüket. 1948 tavaszán a „szélsőjobboldal” kezdte elhagyni a pártot. Áprilisban Abay Nemes Oszkár, Matheovics Ferenc, Fehér Ferenc és Pócza Lajos jelenti be a pártból való kilépését, majd néhány hét múlva Barkóczy József követi őket. 1948 tavaszán-nyarán a párt széthullása már minden tekintetben előrevetette az árnyékát. Ebben az időszakban szüntette meg „hivatalosan” is tevékenységét a DNP Zemplén és Somogy megyében, de Győr és Vas megyében is minimálisra csökkent a párt befolyása. 1948 nyarán Barankovics és társai, korábbi sikertelen próbálkozásaik után, újabb kísérletet tettek arra is, hogy Mindszenty hercegprímás támogatását elnyerjék. Ez a felkínálkozás azonban hiábavalónak bizonyult, mert a hercegprímás és köre 1948 nyarán sem támogatta a Demokrata Néppártot. Ezzel a párt sorsa lényegében megpecsételődött.

A RADIKÁLIS DEMOKRATA PÁRTSZÖVETSÉG MEGALAKULÁSA

A városi közép- és kispolgárság, illetőleg a polgári értelmiség politikai képviselőit vállalkozott Polgári Demokrata Pártban és a Magyar Radikális Pártban a választások eredményei ellentétes hatásokat váltottak ki.

A Polgári Demokrata Párt elnöki tanácsa 1947. szeptember 5-i ülésén elhatározta, hogy megpeticionálja a választásokat. De amíg a petíció benyújtását illetően alapelőször véve egyetértés mutatkozott a pártvezetőségben belül, addig a párt választási eredményeit már korántsem egyformán értékelték. Vészy Mátyás – aki a párt országos szervezési vezetője volt – az ún. *Világ-Fáklya* csoportot (Supka Gézát, Kabakovits Józsefet, Bálint Imrét stb.) tette felelőssé azért, hogy a választás a PDP számára „nem járt kellő eredménnyel”. Vészy elképzelése tulajdonképpen az volt, hogy az október 26-ra összehívott nagyválasztmányi ülésen – a vidéki párttagokra támaszkodva, akik a PDP szavazóinak nagyobb részét tették ki – eltávolítja a pártvezetőségéből a baloldaliakat, vagy legalábbis háttérbe szorítja őket.

A nagyválasztmányon Bródy Ernő – aki Szent-Iványi Sándor külföldre történt távozása óta a pártelnöki teendőket ellátta – ismertette és értékelte a párt választási eredményeit. Majd abban jelölte meg a további célokat, hogy a Polgári Demokrata Pártnak „hivatása és feladata kitartani a polgári gondolat, a személyi jog, a politikai szabadság és jogegyenlőség szent eszméje

mellett". A PDP konkrét, gyakorlati feladataiként pedig mindenekelőtt a „polgári egzisztenciák” gazdasági védelmét, a korrupció megszüntetését, a közigazgatási bürokrácia leépítését stb. jelölte meg. A külpolitikai kérdések megítélésében a megbízott pártelnök meglegedett annak a kijelentésével, hogy „megint felbukkant a háborúnak a réme és mi ezzel szemben nem mondhatunk mást, mint hogy nem akarunk háborút. Mi békét akarunk!”

A nagyválasztmány azonban nem a pártelnöki beszámolót vitatta meg, hanem Ország József – a „vidékiek” nevében előterjesztett – deklarációját, amely valójában a pártvezetőséghez intézett ultimátum volt. Az volt a lényege, hogy a nagyválasztmányi ülésen „minden kerület küldöttje olyan arányban rendelkezék szavazati joggal, amilyen arányban a saját kerületében a PDP szavazatot kapott”. Ennek alapján a vidék 34, a főváros pedig csupán 16 tagot küldött volna abba a „bizottságba”, amely hivatva lett volna dönteni a pártelnöki, a főtítkári, a pártsajtó főszerkesztői stb. tisztségek betöltéséről. Hosszas viták, botrányos jelenetek közepette – a „vidéki” küldötteknek a nagyválasztmány üléséről való kivonulása után – elutasították a fentebbi indítványt és bizalmat szavaztak a pártvezetőségnek, illetőleg Vészy Mátyást, Rupert Rezsőt és a deklaráció aláíróit a „pártból kilépettnek” tekintették. A nagyválasztmány „maradványa” Bródy Ernőt elnöknek, Kabakovits Józsefet alelnöknek és Supka Gézát a *Világ* főszerkesztőjének választotta meg.

A Polgári Demokrata Pártban a baloldal győzelme egyúttal a párt kettészakadását is jelentette. A nagyválasztmányról kivonult képviselők ugyanis szintén elfogadtak egy „Nyilatkozat”-ot, amelyben többek között érvénytelennek jelentették ki a csonka nagyválasztmány rájuk vonatkozó határozatát. A „kilépettek” óvásának a PDP új vezetősége nem adott helyt. Vészy Mátyás és néhány társa erre valóban kilépett a pártból, s ez az esemény egyúttal a Polgári Demokrata Párt kezdődő tisztulását is jelezte.

A Magyar Radikális Pártot, illetve vezetőségét közvetlenül a választások után a mandátumok elosztása körüli problémák foglalkoztatták. Az MRP által szerzett 6 mandátumból 1 jutott Zsolt Bélának, Peyer Károlyra viszont – mivel ő szerepelt a legtöbb helyen listavezetőként – 5 mandátum esett. Peyer azt szerette volna, ha a fennmaradó 4 mandátumot a Szociáldemokrata Pártból vele együtt kivált társai (Györki, Pozsgay és mások) kapnák meg. Ezzel szemben az MRP elnöki tanácsa a választások után úgy döntött, hogy a szóban forgó mandátumokat „régí radikálisok”-nak kell adni, vagyis az MRP listáján – Peyer Károlyon kívül – öt „régí radikális” kerüljön be az országgyűlésbe. A fentebbi döntésben, egyéb tényezők mellett, kétségkívül szerepe volt annak is, hogy a Magyar Radikális Párt vezetői nem akarták feladni pártjuk korábbi baloldali politikai irányvonalát. A mandátumok elosztásával kapcsolatos vita a szó szoros értelmében veszekedéssé fajult. Peyer „mandátumtolvajok”-nak minősítette a radikális párti vezetőket, erre azok vála-

szul szeptember végén megszűntnek nyilvánították Peyer Károly párttag-ságát.

1947 őszén a Polgári Demokrata Párt és a Magyar Radikális Párt vezetői kétoldalú tárgyalásokat kezdtek a szorosabb együttműködésről. A közös tanácskozásokon az a vélemény alakult ki, hogy az MRP és a PDP – a létrehozandó pártszövetségben is – megtartják „jogi személyiségüket”, vagyis önállóságukat. A két párt közötti tárgyalások azonban 1948 elején az MRP-ben felszínre jutott személyi ellentétek miatt átmenetileg szüneteltek. A tárgyalások szüneteltetésében ezenkívül az is szerepet játszott, hogy az érintettek egyelőre nem látták világosan az MRP, illetőleg a PDP helyét és lehetőségeit az újjászerveződő függetlenségi frontban. De 1948 tavaszán ismét napirendre került a pártszövetség ügye. A PDP vezetősége április 11-én, az MRP elnöki tanácsa pedig április 23-án foglalt állást a pártszövetség létrehozása mellett.

A Radikális Demokrata Pártszövetség megalakulását 1948. május 13-án hozták nyilvánosságra. A pártszövetség – programja szerint – azokat a személyeket kívánta soraiba tömöríteni, „akik nem tagjai ugyan egyik jelenlegi koalíciós pártnak sem, de kifogástalan múltjuk és demokratikus meggyőződésük alapján jogot szereztek arra, hogy a magyar közéletben . . . tevékeny szerepük legyen”. Ez a dokumentum – a pártszövetség általános célkitűzéseként – együttműködést kívánt a többi párttal, elítélt mindenféle parancsuralmat és diktatúrát, s követelte a szabad véleménynyilvánítás és kritika jogát, a lelkiismereti és a teljes vallásszabadságot, valamint a magántulajdon védelmét. A program többek között az alábbi részköveteléseket tartalmazta: politikától mentes, korszerű hadsereg megteremtése; a törvényhatósági és községi választások mielőbbi megtartása; értékálló pénz és egészséges hitelpolitikai; valódi népi szövetkezetek létrehozása; a monopolisztikus nagyvállalatok szükség szerinti állami kezelésbe vétele; modern közegészségügy és teljes társadalombiztosítás megteremtése; az újbirtokosok földjeinek telekkönyvezése; a meglévő birtoktestek állandóságának biztosítása; a belterjes és kertgazdálkodás elmélyítése; az állami birtokokon mintagazdaságok létesítése. Végül az ország külpolitikáját illetően azt igényelte, hogy ott „Kossuth Lajos hagyományai érvényesüljenek”.

A Radikális Demokrata Pártszövetség irányítására 10 tagú egyeztető bizottságot hoztak létre. Ennek az MRP részéről Csécsy Imre, Halász Aladár, Kende Zsigmond, Szekeres János és Zsolt Béla, a PDP képviselőjében pedig Bálint Imre, Bródy Ernő, Gorzó Nándor, Kabakovits József és Supka Géza lettek a tagjai. A pártszövetség létrejöttét a munkáspártok jóindulatúan vették tudomásul. Sőt a *Szabad Nép* – az alakuló gyűlésről írt tudósításában – még azt is kilátásba helyezte, hogy a pártszövetséget az újjászülető függetlenségi frontban is minden bizonnyal szívesen látják.

1947. szeptember 11–13-án került sor a kisgazdapárt politikai irányvonala és jövője szempontjából is nagy jelentőségű országos nagyválasztmányi ülésre. A nem kellő körültekintéssel előkészített nagyválasztmányi ülés összetétele nem kedvezett a koalíciós politika további fenntartása melletti kiállásnak. Dobi Istvánnak és társainak valóban csak a legnagyobb erőfeszítések árán sikerült a párton belüli jobboldali „puccs” veszélyét elhárítani. A végrehajtott tisztújítás eredményeként a párt elnöke újra Dobi István, ügyvezető alelnöke Szabó Árpád lett. Bencsik Gyula, Brunszvik István, Filó Sámuel, Implom Ferenc, Szentiványi Lajos és Taksonyi János alelnökök lettek. Gyöngyösi Jánost, a volt külügyminisztert választották meg főtitkárnak. Az új pártvezetőségbe a jobboldal egyetlen ismertebb figurája sem került be, de a baloldali értelmiségi csoport vezetői is mindannyian kimaradtak a vezetőségből, sőt a paraszti balszárny is kisebb számban képviseltette magát, mint korábban.

A nagyválasztmányon elfogadott határozat állást foglalt ugyan a koalíció fenntartása mellett, de a koalíciós együttműködést feltételekhez kötötte. Így követelte többek között a választások tisztasága ellen vétők bíróság elé állítását, a községi választások megtartását, az egyház és az állam viszonyának rendezését, valamint a mezőgazdasági érdekképviselő megteremtését. Tiltakozott az erőszakos „párttoborzások” miatt, s sürgette az amnesztia- és az internálási rendelet felülvizsgálását. Javasolta, hogy a koalíciós pártok dolgozzanak ki hároméves politikai programot a „tisztá demokrácia” jegyében és a törvények tiszteletben tartásának szellemében.

A szóban forgó határozat alapvetően a jómódú, birtokos parasztság követeléseit tartalmazta. Az FKGP egyes vezetői tulajdonképpen abban reménykedtek, hogy a fentiek érvényesítésével esetleg elodázhathatják a szocialista fordulatot. Ez a határozat egyben azt is tükrözte, hogy a Pártay–Eröss-féle gazdagparaszti szárny 1947 őszén, bár szavakban támogatta a koalíciót, de bizalmatlansággal nézte a szocialista jellegű átalakulást, titokban továbbra is jobboldali fordulatban reménykedett.

A politikai élet balratolódásával párhuzamosan a kisgazdapártban is fokozatosan azok az erők kerültek előtérbe, amelyek – a dolgozó parasztság érdekeit szem előtt tartva – lépést kívántak tartani a társadalmi haladás ügyével. Az FKGP vezetősége 1947. november 12-i nyilatkozatában már a polgári demokráciával szemben – amelyet a választásokon még politikája alapelveként hirdetett – kiállt a népi demokrácia mellett. Igaz, ez utóbbi és a szocializmus között megpróbált határvonalat húzni.

A kisgazdapárt vezetősége az 1948. március 6–7-i balatonkenesei értekez-

letén foglalt állást az új politikai irányvonal mellett. Az értekezlet első részében, Gyöngyösi János főtitkár előadása nyomán, a kormány külpolitikáját és a nemzetközi helyzetet vitatták meg. Oltványi Imre, Ortutay Gyula, Bognár József és mások hozzászólása után egyhangú határozatot fogadtak el, amelyben helyeslőleg vették tudomásul a népi demokratikus kormányzat külpolitikáját. A belpolitikai helyzetről Dobi István pártelnök tartott előadást. A széles körű vita keretében Bognár József fejtette ki a legrészletesebben véleményét a népi demokrácia kérdéseiről. Ő a népi demokráciát már lényegében mint a szocialista társadalmi rend formáját határozta meg. A kisgazdapárti politikus a népi demokráciával összefüggésben abban jelölte meg az FKGP feladatait, hogy a többi demokratikus erővel összefogva vegyen részt az új társadalmi rend kialakításában, segítse a parasztságot és a demokratikus kispolgári rétegeket, hogy azok is megtalálják helyüket az épülő új társadalomban.

A belpolitikai vita alapján elfogadott egyhangú határozat leszögezte, hogy az FKGP teljes erejével részt vesz a koalíció demokratikus építő és kormányzó munkájában, helyesli a demokratikus erőknek az addigi koalíciós keretnél szorosabb összefogását, vagyis az új függetlenségi front létrehozását. Utalt arra is, hogy a párt teljesíti „természetes kötelességét” a magyar demokráciában, más szóval vezetni kívánja a parasztságot és a kispolgárságot a haladás útján. A határozat megfogalmazta az FKGP álláspontját a szövetkezeti kérdésben is. „Ennek a legalkalmasabb módja az önkéntes társuláson alapuló, államilag hathatósan támogatott szövetkezés – mutatott rá a határozat –, amivel nemcsak a termelési nehézségeket lehet áthidalni, hanem a későbbre várható mezőgazdasági értékesítési válságokkal szemben is ellenállóvá teszi a parasztságunkat és biztosítja gazdasági megerősödését.” Végül pedig a határozat állást foglalt a tekintetben, hogy a nagyválasztmányi ülésen végre kell hajtani azokat a szervezeti és személyi változásokat, amelyek alkalmassá teszik a pártot az új feladatok hiánytalan teljesítésére.

Az FKGP 1948. április 17–19-én ülésező nagyválasztmánya a márciusi balatonkenesei értekezlet szellemében választotta újjá a pártvezetőséget. A párt elnöke és főtitkára továbbra is Dobi István, illetőleg Gyöngyösi János maradt. Ügyvezető alelnök Bognár József, alelnökök: Barcs Sándor, Csizmadia Lajos, Gáspár Vince, Implom Ferenc, Rácz Lajos és Szabó Ferenc lettek. Filó Sámuel, Kálmán Ferenc, Mihályfi Ernő, Ortutay Gyula, Szabó Árpád és Szentiványi Lajos társelnökként kerültek a párt szűkebb vezetőségébe. Mindez azt jelentette, hogy a párton belüli erőviszonyok végérvényesen a baloldal javára dőltek el. A jobbszárny sorsa megpecsételődött, a Pártay–Eröss-csoport bomlása – különösen Eröss János külföldre szökése után, amely még a nagyválasztmány ülése előtt megtörtént – meggyorsult. A párttagság egy része – elsősorban azok, akik továbbra is a paraszti-kispolgári demokrácia talaján álltak – bizalmatlanul fogadta a balrátolódást és a szocializ-

mus perspektíváját. Az FKGP vezetősége tehát 1948 nyarán jutott el odáig, hogy vállalta: a szocialista rendszert falun is ki kell építeni.

A Nemzeti Parasztpárt az országos nagyválasztmány 1947. november 1–2-i ülésén igyekezett tisztázni álláspontját és magatartását a népi demokrácia továbbfejlesztésével összefüggésben. Veres Péter előadói beszédében, illetőleg Erdei Ferenc főtitkári beszámolójában világosan feltárta, hogy az országban végbemenő fejlődést tekintve két alternatíva között lehet választani: vagy azok mellett kell felsorakoznia a pártnak, akiknek az a vágyuk, hogy az országban valamiféle polgári demokratikus berendezkedés konzerválódjon, vagy azok mellé kell állni, akik a hatalmi viszonyokat a népi demokratikus erők javára fogják eldönteni Magyarországon. A nagyválasztmány a belpolitikai fejlődés ez utóbbi irányzata mellett foglalt állást. Az elfogadott határozat kifejezésre juttatta a párt ama igényét is, mely szerint minden korábbinál jobban törekszik a parasztság politikai öntudatának és demokratikus politikai megszervezésének fejlesztésére. A határozat követelte a gazdasági élet fokozottabb állami irányítását, közelebbről az államosítások folytatását és a szövetkezetek hatékonyabb támogatását. Majd állást foglalt a Szovjetunióhoz fűződő őszinte baráti viszony elmélyítése és a szomszédos népi demokratikus országokkal való kapcsolatok kiszélesítése mellett. Az országos nagyválasztmány megerősítette, illetőleg újólag bizalmat szavazott a Darvas József, Erdei Ferenc, Farkas Ferenc, Gém Ferenc, Nánási László, Szabó Pál, Veres Péter alkotta Végrehajtó Bizottságnak, amelyet még 1947 tavaszán állítottak a párt élére.

Az NPP-nek a népi demokrácia továbbfejlesztésére irányuló hajlandóságát, sőt igényét a szövetkezeti mozgalommal kapcsolatos állásfoglalása, konkrét munkája is bizonyította. A parasztpárt vezetősége már 1947. december elején hozzáfogott a hazai szocialista szövetkezeti mozgalom elméleti és gyakorlati kérdéseinek a kidolgozásához. A több hónapos munka eredményeit Erdei Ferenc főtitkár összegezte az NPP 1948. február 11-én rendezett szövetkezeti ankétján, a Fórum-klubban.

Erdei Ferenc a felszabadulás után kialakult szövetkezeti rendszer továbbfejlesztésének szükségességét az azóta bekövetkezett gyökeres politikai, gazdasági és társadalmi változásokkal indokolta. A szövetkezeti mozgalom továbbfejlesztése szempontjából a „népi szövetkezeti rendszer” kiépítését tekintette a legfontosabb feladatnak. Azt javasolta, hogy elsősorban a földműves-szövetkezeteket kell általános szövetkezetekké tenni, vezetésüket kell megerősíteni, működésüket kell fokozottabban ellenőrizni, gazdasági alapjaikat kell megszilárdítani és „mindenekelőtt a termelés fejlesztésére irányuló tevékenységüket” kell eredményessé tenni, és majd csak ez után lehet a „különböző falusi szövetkezeteket az így megerősített földművesszövetkezetek felé” irányítani. Ő tehát azokat a formákat részesítette előnyben, amelyek a korábbi

szövetkezeti tevékenység (beszerzés, értékesítés és fogyasztás) mellett az egyéni termelés valamely mozzanatának szövetkezeti úton történő ellátásával kívánták, helyesebben kívánják a termelés előbbrevitelét. Erdei úgy vélekedett, hogy csak a fentebbiek megvalósítása után lehet továbblépni, vagyis a termelőszövetkezetek kiépítésének az útjára térni. De ez azt is feltételezi, hogy „a szövetkezeti mozgalmon kívül álló tényezők . . . tervgazdaságunk további fejlesztése, az állami vállalatok jobb megszervezése, az állami gazdasági szervek céltudatos kiépítése és végül az államszervezet alsó szerveinek demokratikus átalakítása” megvalósuljon.

1948 elejétől az NPP vezetőinek a hatalmi viszonyok átalakítására irányuló tevékenysége is megélenkült. A párt Végrehajtó Bizottsága január 6-án hozott határozatában úgy foglalt állást, hogy „a magyar demokrácia fejlődési perspektívája a pártok népfront jellegű együttműködése”, tehát a parasztpárt ebben az irányban törekszik arra, hogy kezdeményező lépéseket tegyen. Az 1948. április 4–5-i nagyválasztmányi ülésen Veres Péter pártelnök az NPP jövő feladatait illetően elsősorban a szövetkezeti hálózat kiépítésében való részvételt emelte ki. Az újjászerveződő függetlenségi fronttal kapcsolatban pedig abban jelölte meg a résztvevő pártok feladatait, hogy „közös erővel, ki-ki a maga területén teljes szívvel és teljes felelősséggel végezze az országépítő munkát”. Erdei Ferenc főtitkár azonban még Veres Péternél is határozottabban foglalt állást a népi demokrácia továbbfejlesztése mellett és jelölte meg a párt követendő politikai magatartását. „A Nemzeti Parasztpárt céljainak és a parasztság felemelkedésében betöltött szerepének megfelelően, a népi demokrácia elveit – hangsúlyozta Erdei – mind általánosságban, mind egyes kérdésekben fokozott hangsúllyal és félreérthetetlen határozottsággal kell követni. Érvényesíteni kell ezt a törekvést mind külpolitikai, mind belpolitikai kérdésekben.” A külpolitikában a „kelet-európai népek demokráciáival való barátságot” és a nyugati kapitalista hatalmak imperialista törekvéseivel való szembefordulást, az azok elleni harcot jelölte meg Erdei a legidősebb feladatként. A belpolitikában pedig a népi demokrácia elveinek következetes érvényesítéséért és „a valóban demokratikus népi erőkkkel, elsősorban a munkásság pártjaival” való együttműködésért szállt síkra.

A nagyválasztmány határozatai megerősítették a fentebbi irányvonalat, és ezzel valóban új korszakot nyitottak a Nemzeti Parasztpárt életében.

A nagyválasztmány megerősítette Veres Pétert a pártelnöki, Czéh Józsefet és Szabó Pált az alelnöki, Erdei Ferencet pedig a főtitkári funkcióban. Az országos vezetőség tagjai a következők lettek: Andor Gergely, Balázs Ferenc, Bencsik István, Bettkó Pál, Bodnár Károly, Császár Balázs, Darvas József, Erdei Ferenc, Farkas Ferenc, Gém Ferenc, Gosztonyi János, Gyáni Imre, S. Hegedűs László, Kerék Gábor, Király Gergely, Kovács Máté,

Nagy Sándor, H. Nagy Gábor, Nánási László, Székely Béla, Szücs Ferenc, Tóth Endre, Varjú Ákos és Vas Antal.

1947 őszén a népi demokratikus erők újabb csapást mértek a burzsoázia gazdasági hadállásaira is. Megkezdték a nagytóke kisajátítását, amely 1947 végén és 1948 folyamán két nagyobb ütemben zajlott le.

A TÓKÉS RENDSZER FELSZÁMOLÁSÁNAK DÖNTŐ LÉPÉSEI

Az MKP Politikai Bizottsága 1947 szeptemberében foglalkozott a gazdasági élet problémáival és javaslatokat dolgozott ki a helyzet megjavítására. E javaslatok a legszigorúbb takarékoságot kérték a költségvetés egyensúlyának a biztosítására. Ugyanakkor a Politikai Bizottság elhatározta azt is, hogy kezdeményezi a Nehézipari Központ és a Magyar Állami Szénbányák átszervezését, valamint szorgalmazza a – még 1947 nyarán kiharcolt – bankállamosítás november végére történő végrehajtását. Ez utóbbi megvalósítása kétségtelenül a „gazdasági fordulat” egyik alapvető tényezője volt.

A minisztertanács október végén fogadta el a nagybankok államosításáról szóló törvényjavaslatot, amelyet az országgyűlés a november 12–21-i ülésein tárgyalta meg. Az 1947: XXX. tc. értelmében állami tulajdonba kerültek a nagybankok – a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Magyar Általános Hitelbank, a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár, a Belvárosi Takarékpénztár, az Angol–Magyar Bank, a Dunavölgyi Bank és a Községi Takarékpénztár –, valamint az érdekeltségi hálózatukba tartozó ipari és kereskedelmi vállalatok. Ez utóbbi következményeként jött létre az állami kereskedelem, amelynek vállalatai a belföldi nagykereskedelmi forgalom jelentős hányadát, valamint a külkereskedelem több mint 30%-át bonyolították le. A nagybankok köztulajdonba vételével a pénzügyintézetekben tartalékolttókéknak túlnyomó része is közvetlenül állami kezelésbe került. Ezzel a hitelélet állami szabályozása megszilárdult.

A nagybankok és az érdekeltségükben volt vállalatok államosításával alapvető változások következtek be a nemzetgazdaság szerkezetében. A bányászati és gyáriparban dolgozóknak mintegy 60%-át az állami szektor foglalkoztatta. A nagyüzemi közlekedésben teljes egészében, a hiteléletben pedig döntő mértékben az állami szektor vált uralkodóvá. Ezek a változások természetesen lényegesen módosították az államkapitalista szektor jellegét is.

1947 végén a kommunista pártban vita bontakozott ki a gazdasági struktúra értékelése és a követendő gazdaságpolitika tekintetében. 1947 novemberében az MKP Politikai Bizottsága által kiküldött bizottság, Gerő Ernő

vezetésével, javaslatot készített a gazdaságpolitikai irányelvekre vonatkozóan. Ez a javaslat – egyebek mellett – hangsúlyozta, hogy az államhatalom jellege s a gazdaságirányítást biztosító központi szervek megléte miatt nem lehet a gazdasági struktúrát kapitalistának feltüntetni. Ezzel szemben Nagy Imre azt fejtette ki az irányelvekkel kapcsolatos felszólalásában, hogy ha az államosítást a munkásosztály által vezetett népi hatalom végrehajtja, az „demokratikussá teszi” ugyan azt, de a termelés kapitalista jellegén nem változtat. A pártvezetőség elutasította Nagy Imre felfogását. „Ma határozottan állíthatjuk – szögezte le Gerő Ernő 1947. december 19-i előadásában –, hogy hazánk nem kapitalista úton halad tovább, mert átlépte a Rubicont a polgári és a népi demokrácia között.” Ugyanakkor újból aláhúzta azt is, hogy az államosított vállalatok már nem kapitalista, hanem „lényegében szocialista, bár még nem következetesen szocialista gazdasági rendszer alapját” jelentik.

A hatalom jellegében bekövetkezett forradalmi változást tudatosította az MKP 1948. január 10-i országos értekezlete is, amely kiadta a jelszót: „Tied az ország, magadnak építed!” Ezt a gondolatot, a bekövetkezett változás jelentőségét méltatta Kádár János is a konferenciát megnyitó beszédében: „Hazánk és népünk belső politikai és gazdasági viszonyaiban lényeges változás állott be. A fejlődés új, magasabb lépcsőfokára értünk, felzárkóztunk az előttünk haladókhöz, demokratikus szomszédainkhoz: szilárdan a népi demokrácia útjára léptünk, a szocializmus építésének útjára.” Ennek adott nyomatékot az egész konferencia munkája, amely megerősítette azt a felfogást, hogy a népi demokráciával egyben a szocializmust is építjük. Ezzel pedig olyan új erőforrások nyílnak meg, amelyek további, „nagyobb győzelmekre, demokráciánk és benne pártunk hatalmas erősödésére fognak vezetni”.

Az MKP Politikai Bizottsága 1948 februárjában ismételtelen megvitatta a gazdaságpolitikai irányelveket és – a gazdasági struktúra beható elemzése alapján – megállapította, hogy az országban négyféle „szektor” van egymás mellett: 1. egyszerű árutermelő, ide tartoznak a nem kulák parasztgazdaságok és a kisipar; 2. tőkés; 3. államkapitalista; 4. szocialista, amelybe az államosított és az állami kezelésbe vett üzemek, szövetkezetek stb. sorolhatók. A Politikai Bizottság ugyanakkor azt is leszögezte, hogy az említettek közül „súlyban és jelentőségében legfontosabb a szocialista szektor, amely már rányomja bélyegét az egész magyar nemzetgazdaságra”. S ez azt jelentette, hogy a magyar nemzetgazdaság már letért a kapitalizmus útjáról és folytonos, szakadatlan harcban a még jelentékeny kapitalista szektorral, fokozatosan a szocialista termelési viszonyok megvalósítása felé halad. A párt 1948 elején foglalkozott azoknak a módszereknek a kidolgozásával is, amelyek segítségével a gazdasági életben a további fokozatos átmenetet biztosítani lehetett. Eszerint az állami és magánszektor küzdelmében a politikai, s ha szükségessé válik, az adminisztratív

ratív eszközöket kell kombinálni a szorosan vett gazdasági módszerekkel. Ennek a gazdaságpolitikának a fő célkitűzése az állami szektor fölényének a biztosítása és bizonyítása volt a magánszektorral szemben.

A belpolitikai erőviszonyok alakulása mellett azonban a nemzetközi helyzet, s ezen belül a környező népi demokratikus országok fejlődése szintén befolyásolta a gazdasági téren végbemenő változások ütemét és módját. Miután a népi hatalom továbbfejlesztésének feltételei nemzetközileg is érlelődtek, ez a körülmény természetesen meggyorsította a hazai belső fejlődést is. Gerő Ernő 1948. március 3-án – a Politikai Bizottság részére készített előterjesztésében – a következőkkel indokolta a gazdaságpolitika felülvizsgálását: „A belpolitikai és nemzetközi helyzet lehetővé teszi, hogy az államosítások terén az iparban és részben a kereskedelemben eredeti elgondolásainktól eltérően újabb komoly lépést tegyünk előre.” Kezdetét vette tehát az ipari burzsoázia kisajátításának második döntő szakasza.

1948. március 25-én államosították nálunk a száznál több munkást foglalkoztató ipari üzemeket. A végrehajtott államosítások a magyar gazdasági élet, a hazai gyáripar történetének legnagyobb horderejű intézkedései voltak. Az államosítások 594 vállalatot és több mint 160 000 munkást érintettek. A kormánynak ezzel a lépésével a társadalmi tulajdon a gyáriparban és az egész népgazdaságban uralkodóvá vált. Ezután a bányászatban és a kohászatban a munkások közel 100%-a, a vas-, a fém- és a gépiparban 91%-a, a villamosenergia-termelésben 98%-a, az építőanyagiparban és a nyomdaiparban 92%-a állami tulajdonban levő üzemekben dolgozott. De a könnyűiparban is, ahol addig a munkások 77%-a a tőkésvállalatok alkalmazásában állt, ez az arány az államosításokkal 25%-ra csökkent. Mégpedig a bőriparban 91%-ról 13%-ra, a gumiiparban 100%-ról 6,5%-ra zsugorodott. Csupán a kisebb üzemtípusokat nagyobb számban felmutató iparágakban maradt jelentősebb a tőkés szektor aránya, így a papíriparban 46% és az élelmiszeriparban 45%.

A száznál több munkást foglalkoztató üzemek államosításával szinte egy időben – április első napjaiban – mondta ki önfeloszlatását a Gyáriparosok Országos Szövetsége is, amely mintegy jelképes aktausa volt annak a történelmi változásnak, amely az államosításokkal Magyarországon végbement.

A termelőeszközök tulajdonában 1948 tavaszán bekövetkezett gyökeres fordulat – kölcsönhatásban a végbement politikai eseményekkel, illetőleg fejlődéssel – kedvező feltételeket teremtett a hároméves terv sikeres végrehajtásához is.

A KÉT MUNKÁSPÁRT EGYESÜLÉSE:
AZ MDP MEGALAKULÁSA ÉS PROGRAMJA

A forradalmi fejlődés 1947 őszén bekövetkezett felgyorsulása nyilvánvalóvá tette, hogy a két munkáspárt egyesülését nem lehet sokáig halogatni. Az egyesülés napirendre kerülése rendkívüli módon nyugtalanította az SZDP jobboldalát, hiszen az számára a teljes politikai vereséget jelentette. A szociáldemokrata jobboldal 1947 őszén akciót indított a két munkáspárt egyesülése ellen. A támadás egyik mozzanataként a fővárosi és Pest környéki pártszervezetek jobboldali frakciója október 15-én provokatív célzatú memorandumot nyújtott be a pártvezetőséghez. Ebben elégedetlenségét fejezte ki a pártvezetőség politikájával szemben, sőt egyenesen azt róta fel a hibájául, hogy nem harcol következetesen az MKP ellen, a szociáldemokrata pozíciók megvédéséért és növeléséért. Egyidejűleg követelte a pártközpont baloldali munkatársainak az eltávolítását és saját embereivel való helyettesítését. Majd kilátásba helyezte azt is, hogy ha a szociáldemokrata követeléseket az MKP nem teljesítené, akkor az SZDP inkább oszlassa fel önmagát.

Az 1947. október 25–26-i választmányi ülésen a Kéthly–Szélig vezette jobboldal a „tömegekre” és a „proletárösztonre” hivatkozva, élettől elszakadt ideológusoknak minősítve támadta a baloldali vezetőket és azt követelte, hogy a baloldaliak vonják le a konzekvenciát, vagyis mondjanak le a pártvezetőségben viselt tisztségeikről. Ezzel szemben a baloldali vezetők azt hangsúlyozták, hogy a Szociáldemokrata Pártnak a munkásegység talajáról kell politizálnia, nem lehet kétarcú politikát folytatni, de ellenzéki politikát sem. A választmányi ülésen kibontakozott vita arról tanúskodott, hogy az SZDP-ben egyre inkább elkülönül egymástól a bal- és a jobboldal, kifelé azonban igyekeztek az egység látszatát megőrizni.

Peyer Károly – miután „otthagya” a Magyar Radikális Pártot – hozzáfogott az új szociáldemokrata párt megszervezéséhez. Peyer és csoportja az október 17-i összejövetelükön – Független Szocialista Párt néven – „hivatalosan” is megalakultnak nyilvánította magát. Peyer Károlyt elnöknek, Györki Imrét titkárnak nevezték ki, és 11 tagú vezetőséget is választottak. Peyer novemberben lépéseket tett abban az irányban is, hogy nemzetközileg is elismerjék új pártját. Levelet intézett a szociáldemokrata pártok Antwerpenben ülésező konferenciájához, amelyben kérte a Szociáldemokrata Pártok Tájékoztató Irodáját, hogy ismerjék el pártját. Peyer Károly hazai politikai ténykedése ezzel lényegében be is fejeződött, november 20-án ugyanis elhagyta az országot és nyugatra szökött.

A jobboldali frakció leplezetlen szervezkedése és nyílt támadásai arra készítették az SZDP baloldali vezetőit, hogy most már határozott ellentáma-

dásba menjenek át. De erre ösztönözték őket a nemzetközi helyzetben időközben bekövetkezett változások is. Emellett a kommunista párt is szükségesnek tartotta – különös tekintettel az egyesülés előkészítésére – a szociáldemokrata tömegek felvilágosítását az SZDP jobboldalának tevékenységéről és a nyugat-európai jobboldali szociáldemokrata vezetők politikájának igazi lényegéről. De az MKP a Szociáldemokrata Pártban megindult szétválást nemcsak politikai leleplezéssel, hanem ideológiai vitával is igyekezett elősegíteni.

A szociáldemokrata baloldalnak a külföldi, s még inkább a hazai jobboldalal való szakításában nagy jelentősége volt az SZDP november 30-i fővárosi összevont pártnapjának. Hasonlóan jelentős esemény volt az SZDP életében a Fővárosi Végrehajtó Bizottság december 4-i határozata, amely egyenesen felszólította a pártvezetőséget, hogy tiltakozzék a Francia Szocialista Párt jobboldali politikája ellen. A szóban forgó határozathoz egyébként a szociáldemokrata pártszervezetek egész sora csatlakozott. A Sportcsarnokban december 9-én megrendezett nagygyűlés, illetőleg „összevont pártnap” résztvevői szintén egyhangúan tették magukévá a Fővárosi Végrehajtó Bizottság fentebbi határozatát, és tüntető felvonulást rendeztek az SZDP központi székháza előtt.

A jobboldallal szembeni harc döntő fontosságú lépése volt a Fővárosi Végrehajtó Bizottság 1947. december 31-i ülése. Az itt hozott határozat jelentőségét az a tény is növelte, hogy most már a széles nyilvánosság előtt szólt a párton belüli jobboldal tevékenységéről, és szervezeti rendszabályokat követelt ellene. A határozat bizalmatlanságot jelentett be Szélig Imrével szemben, és követelte azt is, hogy minden funkcióban levő párttag és pártalkalmazott felülvizsgálatát végezzék el. Ez a határozat még nem irányult közvetlenül az egyesülés végrehajtására, hanem azt a célt szolgálta, hogy elősegítse az SZDP megtisztítását és megújulását, egységes baloldali vezetés alatt, baloldali politikai platform alapján.

A szociáldemokrata baloldal növekvő politikai befolyását és tekintélyét jelezte az is, hogy a fővárosi és vidéki szervezetek egymás után foglaltak állást a szóban forgó határozat mellett. A jobboldallal való szervezeti leszámolás az 1948. február 18-i nagy-budapesti összvezetőségi ülésen történt meg. Ez az ülés jóváhagyta azokat a személyi változásokat a párt vezetőségében – Kéthly Anna, Szeder Ferenc, Szélig Imre, Bán Antal és mások lemondását –, amelyek már február elején gyakorlatilag megvalósultak. Nem sokkal később a pártválasztmány több jobboldali és centrista tagja is lemondott tisztségéről. Ezután a szociáldemokrata jobboldal többé már nem volt képes újabb komolyabb akciót kezdeményezni, s mint politikai tényező a párton belül megszűnt létezni.

1948 januárjában a Szociáldemokrata Párt tagsága tömegesen áramlott

át a kommunista pártba. Ez a jelenség február hónapban még csak fokozódott. A „földcsuszamlás” február harmadik hetében érte el tetőpontját, amikor az SZDP tagjai számos üzemben testületileg léptek át a kommunista pártba. A fentebbi jelenséggel kapcsolatosan az MKP Politikai Bizottsága február 22-én határozatban foglalt állást: „Mivel azonban fennáll az a veszély, hogy pártunkba nemcsak meggyőződéses dolgozók lépnek be, hanem olyanok is beférkőznek, akik méltatlanok a kommunista párt tagságára, a Politikai Bizottság elhatározta: hogy a mai naptól kezdve 1948. március 15-ig általános tagfelvételi zárlat lép életbe.”

A Szociáldemokrata Párt 1948. március 6–8-án ülésező XXXVI. kongresszusa a baloldal teljes győzelmét eredményezte. A kongresszus jóváhagyta a korábbi intézkedéseket és utasította a megválasztott új vezetőséget, hogy „haladéktalanul kezdjen tárgyalásokat a Magyar Kommunista Párt vezetőségével az egységes munkáspárt megalakításához még szükséges ideológiai, politikai, szervezeti feltételek megteremtése céljából. E tárgyalások eredményeképpen gondoskodjék az új pártvezetőség arról, hogy mielőbb rendkívüli kongresszus hívassék össze a munkásosztály egységes pártjának megalakítására.”

Az MKP Politikai Bizottsága március 11-i határozatában üdvözölte az SZDP XXXVI. kongresszusának állásfoglalását. Az ülésről kiadott közlemény egyben azt is leszögezte, hogy a kommunista párt a maga részéről mindent megtesz, hogy az egyesülés minél egészségesebben, az összekötő bizottság által megállapított időpontig, 1948. július 1-ig a munkásosztály és a magyar demokrácia érdekének megfelelően végbemenjen. Ez az állásfoglalás teljesen összhangban volt a két munkáspárt összekötő bizottságának előző napi, vagyis március 10-i határozatával, amely egyfelől „az egységes politika kidolgozására és megvalósítására”, másfelől pedig az egyesülés „gyakorlati előkészítésére és végrehajtására” közös politikai bizottságot, illetőleg szervező bizottságot hozott létre.

Az egyesülés végrehajtására üzemi és területi egységbizottságok létesültek. Ezeknek az volt a feladatuk, hogy az átmeneti időszakban irányítsák mindkét párt szervezeteinek tevékenységét, valamint készítsék elő és valósítsák meg az egyesülést. Az egységbizottságok általában 2/3 részben az MKP és 1/3 részben az SZDP képviselőiből, tagjaiból alakultak. A pártszervezetek egyesítését, a központi szervek kivételével, még az egyesülési kongresszus előtt kellett végrehajtani úgy, hogy az már az egységes párt kongresszusa legyen. A közös politikai bizottság március 19-i ülésén határozta el, hogy az egyesülési kongresszust június 12–15-én tartják meg.

Az egyesülés gyakorlati lebonyolítása április 24-én 6 budapesti nagyüzem pártszervezeteinek egyesítésével indult meg. Ezután a fővárosban és vidéken is egymást követték az egyesítő konferenciák. 1948. június 12-ig – az MKP

IV. és az SZDP XXXVII. kongresszusának az összehívásáig – az egész országban mindenütt végbement az alsóbb pártszervek egyesülése.

1948. június 12-én a Magyar Kommunista Párt IV. és a Szociáldemokrata Párt XXXVII. kongresszusa határozatban mondta ki a két munkáspárt egyesülését, és még ugyanezen a napon megkezdődött az egyesült párt: a Magyar Dolgozók Pártja I. kongresszusa. Az egyesülési kongresszus határozatában méltatta a kommunisták és a szociáldemokraták egyesülésének történelmi jelentőségét a munkásosztály és a dolgozó nép, valamint a népi demokrácia továbbfejlesztése szempontjából. Majd világosan leszögezte, hogy „az egyesülés útján keletkező pártot programjában, politikájában, szervezeti felépítésében, egész munkájában” a marxizmus–leninizmus vezérli.

Az egyesülési kongresszus a széles körben megvitatott programtervezetet programnyilatkozat formájában fogadta el. A programnyilatkozat kijelölte azokat a közvetlen és távolabbi feladatokat, amelyek a népi demokrácia politikai és gazdasági megszilárdításával, a dolgozó nép életszínvonala emelésével, valamint a „szocializmushoz való fejlődés”-sel voltak kapcsolatosak.

A programnyilatkozat szerint a népi demokrácia a „népszuverenitáson alapuló demokratikus parlamentarizmusra” épül, biztosítja a demokratikus szabadságjogokat az ország minden polgára számára, de nem ad teret a demokrácia ellenségeinek, nem engedi, hogy a szabadságjogokkal népellenes csoportok és politikai irányzatok visszaéljenek. A programnyilatkozat a demokratikus erők szövetségének szorosabbra fűzése érdekében követelte a függetlenségi front újjászervezését. Mégpedig oly módon, hogy az új függetlenségi front – a pártok eddigi többé-kevésbé laza koalíciója helyett – a népi egység politikai tömegszervezete legyen.

A programnyilatkozat gazdasági téren a dolgozó nép életszínvonalának állandó és rendszeres emelését, az ország termelőerőinek fejlesztését, a munka termelékenységének fokozását, a mezőgazdasági termelés növelését, a kizsákmányolásból eredő jövedelem további csökkentését és megszüntetését helyezte kilátásba. Állást foglalt a tervgazdálkodás megszilárdítása és kiterjesztése, valamint a demokratikus, baráti országok „tervgazdasági együttműködése” mellett. A mezőgazdaság területén „a döntő feladat a paraszti kisbirtokokra épülő mezőgazdaság számára lehetővé tenni a technika és a tudomány alkalmazását” – állapította meg a programnyilatkozat –, mivel csak így valósítható meg az elmaradt mezőgazdasági termelés korszerű reformja, az ipar és a mezőgazdaság közötti aránytalanság kiküszöbölése és a mezőgazdasági ártermelés növelése. A dolgozó parasztság gazdaságának a fejlesztése szempontjából lényeges szerepet szánt „a falu beszerzési, értékesítő, termelő- és egyéb szövetkezeteinek”. A programnyilatkozat végül ismertette az MDP-nek a paraszti magántulajdonnal kapcsolatos álláspontját is: „A párt védi a paraszti magántulajdont, éppen ezért ellenzi a kisbirtokok további elapró-

zását, és sikraszáll a tervszerű állami birtokpolitika keretében a föld adásvételével az állam elővételi jogának gyakorlásáért a dolgozó parasztság javára.”

A pénzügyek terén követelte a programnyilatkozat az állami költségvetés egyensúlyának következetes megővését, a pénz értékállóságának biztosítását és a szigorú takarékossgot az államháztartásban. Az előbbiekkel is összefüggésben sürgette az adórendszer egyszerűsítését, a progresszív adózás következetesebb megvalósítását, „a városi és falusi kizsákmányoló rétegek jövedelmeinek fokozott megterhelését”. A programnyilatkozat a kisipar megrendelésekkel, nyersanyagokkal és hitellel való ellátását – a tervgazdaság szempontjából is – hasznosnak tartotta. Ugyanígy szükségesnek ítélte – a szövetkezeti és közületi kereskedelem támogatása mellett – a „népi demokrácia érdekeit szolgáló és törvényeit betartó magánkereskedelem felhasználását a nemzetgazdaság keretében”.

A programnyilatkozat a társadalombiztosítás fokozatos kiterjesztését ígérte a dolgozó lakosság minden rétegére. A dolgozók egészségvédelmének és szociális biztonságának fokozása érdekében többek között követelte, hogy az egészségvédelmi intézmények irányításában a szakszervezeteknek döntő befolyásuk legyen; fejlesszék tovább az anya- és csecsemővédő intézményeket, a napközi otthonok hálózatát.

A programnyilatkozat részletesen foglalkozott a Magyar Dolgozók Pártja kultúrpolitikájával is. A vagyonos osztályok műveltségi monopóliumának a megszüntetése érdekében követelte az általános iskolakötelezettségről szóló törvény végrehajtását; az általános iskola rendszerének megszilárdítását és kiépítését; a népi kollégiumok támogatását és hálózatának további bővítését; az iskolán kívüli népoktatás és népművelés állami támogatását; a közép- és főiskolai oktatás reformját; egységes állami tankönyvek bevezetését valamennyi iskolában és valamennyi fokozatban; az egyházi iskolák államosítását „az egyház hitoktatási jogának és a papnevelő iskolák egyházi jellegének csorbítása nélkül”. A tudomány és a művészet kérdéseiben a programnyilatkozat elutasította a „művészet a művészetért” polgári elvét és helyette a „magas színvonalú, a valóságos, tehát a nép életét és harcait ábrázoló, az igazságot kereső, a demokratikus népi eszmék győzelmét hirdető optimista művészet”-et kívánt. A programnyilatkozat megkülönböztetett figyelmet szentelt a Magyarországon élő nemzetiségek kulturális fejlődésének: „Az országban élő nemzetiségek... számára a párt teljes állampolgári egyenjogúság biztosítása mellett, haladó nemzeti kultúrájuk szabad fejlesztéséért, anyanyelvükön történő oktatásért, demokratikus, kulturális, társadalmi és politikai szervezkedésük teljes szabadságáért, a szomszéd országokban élő anya-nemzeteikkel való kultúracsere és érintkezés szabadságáért száll síkra.”

A programnyilatkozat külön fejezetben foglalkozott a külpolitikával.

Eszerint az MDP külpolitikájának az alapja a Szovjetunióval való szövetség, szoros együttműködés és barátság a népi demokráciákkal. A programnyilatkozat a párt és a magyar népi demokrácia szolidaritásáról biztosította a szabadságukért és a függetlenségükért harcoló népeket, majd leszögezte, hogy Magyarország „rendezett és békés gazdasági és politikai kapcsolatok szükségességét vallja minden országgal”, ha azok nem avatkoznak belső ügyeinkbe és nem támogatják demokratikus rendszerünk ellenségeit.

A kongresszus 66 tagú Központi Vezetőséget és 14 tagú Politikai Bizottságot választott. Ez utóbbinak Apró Antal, Farkas Mihály, Gerő Ernő, Harustyák József, Kádár János, Kossa István, Marosán György, Nagy Imre, Rajk László, Rákosi Mátyás, Révai József, Rónai Sándor, Szakasits Árpád és Vajda Imre lettek a tagjai. A kongresszus 10–10 főből álló Központi Ellenőrző Bizottságot, illetőleg Szervező Bizottságot is választott. Az MDP elnöke Szakasits Árpád, főtítkára Rákosi Mátyás, főtítkárhelyettesei pedig Farkas Mihály, Kádár János és Marosán György lettek.

A két munkáspárt egyesülése, a Magyar Dolgozók Pártja megalakulása történelmi jelentőségű esemény volt a magyar munkásosztály, a magyar munkásmozgalom életében. Ezzel megszűnt a magyar munkásmozgalom szervezeti megosztottsága, és létrejött a magyar munkásosztály egységes marxista–leninista pártja. Az egyesülés hatása ezen túlmenően kisugárzott a népi demokrácia, a szocializmus építésének útjára tért nemzet egész további fejlődésére, hiszen az egyesülés összefonódott a népi hatalom győzelmével, s mintegy betetőzte a hatalom kivívásáért folytatott forradalmi harcot.

A KULTÚRA DEMOKRATIZÁLÁSA ÉS AZ EGYHÁZI ISKOLÁK ÁLLAMOSÍTÁSA

A népi demokratikus átalakulással szoros kapcsolatban, kölcsönhatásban bontakozott ki a kultúra demokratizálásáért, a régi kultúrának az új kultúrával való felváltásáért folytatott küzdelem Magyarországon. Az új kultúra létrehozását azonban több körülmény is rendkívüli módon megnehezítette a felszabadulás után. Így a háborús pusztításoktól és a hitleri Németország rablásaitól sokat szenvedett gazdaság állapota; a negyedszázados ellenforradalmi rendszer politikai és ideológiai hatása; az állam és az egyházak viszonyának rendezetlensége.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány – a függetlenségi front antifasiszta programjával összhangban – első intézkedéseivel hatályon kívül helyezte a fasiszta ideológia és politika korábbi érvényesülését szolgáló törvényeket és rendeleteket. Feloszlatta a jobboldali, szélsőjobboldali egyesületeket és szervezeteket, valamint felszámolta az ilyen jellegű és funkciójú állami és tár-

sadalmi intézményeket. Gondoskodott továbbá azoknak a sajtó-, irodalmi és művészeti termékeknek az összegyűjtéséről, illetőleg megsemmisítéséről, amelyek kifejezetten a fasiszta szellemet és eszményt népszerűsítették. Hasonlóan a fasiszta maradványok leküzdését célozta azoknak az embereknek a kulturális élet különböző területeiről való eltávolítása és büntetőjogi felelősségre vonása is, akik akár a hatalom birtokosaiként, akár „alkotóként” a fasiszta ideológia és politika képviselői, terjesztői voltak. Ezek a zömükben adminisztratív jellegű intézkedések természetesen elsősorban azáltal szolgálták a kultúra demokratizálásának az érdekeit, hogy súlyos akadályokat hártottak el a fejlődés útjából.

Az új, demokratikus kultúra megteremtése szempontjából az első legjelentősebb lépés, még 1945 nyarán, a nyolcosztályos általános iskola életre hívása volt, amelyet a korabeli haladó közvélemény a magyar oktatásügy „föld-reformjaként” méltatott. Ezzel végérvényesen a múlté lett Magyarországon is az alsófokú oktatásnak az az Európában kirívóan elmaradott formája, amely a lakosság többségét éppen csak „átsegítette” az analfabetizmus küszöbén. Az általános iskola létrehozását országszerte az iskolák, oktatási intézmények nagyarányú, főleg társadalmi úton történő újjáépítése, rendbehozatala kísérte. Majd ezt követte a tanítók és tanárok ideológiai és szakmai át-, illetőleg továbbképzésének a megszervezése, döntően a pedagógus-szakszervezet révén. Végül, az egységes állami tankönyvek fokozatos bevezetésére is sor került valamennyi iskolában, lényegében tekintet nélkül az iskola fenntartójára.

Már az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendeletben szabályozta a nemzeti-ségi iskolai oktatást. Ennek értelmében ott, ahol tíz tanuló szülője kérte, titkos szavazással dönthettek arról, hogy gyermekeiket az általános iskolában anyanyelvükön kívánják-e taníttatni, a magyar nyelvnek mint tantárgynak a meghagyásával, vagy pedig az anyanyelvük tantárgykénti oktatását akarják-e. Később a népi demokratikus kormányzat ezt az intézkedését kiterjesztette a középfokú iskolákra is, sőt a nemzetiségi pedagógusképzésnek – a főiskolák mellett – a tudományegyetemen is megteremtette az intézményes feltételeit.

A népi demokratikus kormányzatnak igen nehéz és bonyolult problémát jelentett a munkások és dolgozó parasztok gyermekei közép- és felsőfokú iskoláztatásának a megszervezése, amelyet az ellenforradalmi rendszer nem egyszerűen csak bűnösen elhanyagolt, hanem a legkülönbözőbb módon tudatosan is nagyon háttérbe szorított. E súlyos „örökség”-gel való leszámolásban a – társadalmi támogatással létrehozott – népi kollégiumoknak kétségtelenül úttörő szerepük és jelentőségük volt. A Népi Kollégiumokat Építő Mozgalom – a kommunista párt és a baloldali erők ösztönzésétől és bátorításától kísérve – rövid időn belül átütő sikereket ért el. 1946 szeptemberében ugyanis

már 44 népi kollégium működött az országban, közel másfél ezer középiskolai tanulóval, illetőleg mintegy 500 egyetemi és főiskolai hallgatóval. Az oktatásügyi kormányzat 1945 decemberében esti tagozatos „osztályokat” állított fel a budapesti tudományegyetemen és a műegyetemen. Ugyanekkor a Szakszervezetek Országos Tanácsa tanfolyamokat indított a felnőtt dolgozók, elsősorban a munkások részére, az egyetemre való előkészítésük érdekében. 1946 tavaszára 2000-en végezték el a szakszervezeti előkészítőt, s további 1000 fő kezdte meg tanulmányait az újabb tanfolyamokon.

A felszabadulást követő években – a kulturális élet más területeivel való összehasonlításban – a legnagyobb figyelem feltétlenül az oktatásra irányult. Ez egyfelől a fiatal, felnövekvő nemzedékre váró feladatokkal, másfelől pedig az új értelmiség mielőbbi kiképzésének a jelentőségével függött össze. Az iskolán kívüli népművelést egyelőre nem annyira az állam, hanem a demokratikus pártok s különösen a szakszervezetek vállalták magukra. Mégpedig nem csupán a politikai, hanem a szakmai és az általános műveltséget mélyítő-szélesítő ismeretterjesztést is. Ennek a tevékenységnek sajátos megnyilvánulása volt a „Munkások a tudományért – tudósok a munkásokért” néven kezdeményezett mozgalom, amelynek keretében az üzemek és gyárak munkásai a háború idején károsodott felsőoktatási intézmények és tudományos intézetek helyreállításában önkéntesen és ingyenes munkával vettek részt, az egyetemek oktatói és a tudományos kutatók viszont az előbbiek részére tartottak természet- és társadalomtudományi előadásokat, előadássorozatokat. A fővárosból kiindult – és a legszebb eredményeket is itt felmutató – mozgalom szülte egyébként a máig is legnépszerűbb ismeretterjesztő folyóirat, az *Élet és Tudomány*. A tömegfelvilágosítás, a nevelés és a szórakozás szempontjából is lényeges helyet elfoglaló filmművészet szintén sajátos helyzetbe került a felszabadulás után. Hiszen a filmszínházak túlnyomó többsége a demokratikus pártok közvetlen felügyelete alatt működött, s így műsorterveik is lényegében az illető pártok politikai, és ezen belül kultúrpolitikai törekvéseit tükrözték. Hasonló volt a helyzet tulajdonképpen a rádióval, a sajtóval, az irodalommal, a könyvkiadással és nagyrészt a művészetekkel is.

Az új kultúra – és az új értelmiség – létrehozása szempontjából is kiemelkedő esemény volt a Magyar Kommunista Párt 1946 őszi üléséről III. kongresszusa. A kongresszus ama követelése, mely szerint egész kultúránkat és művelődésünket „demokratikus népi szellem”-ben kell megújítani, valójában a volt uralkodó osztályok művelődési és műveltségi monopóliumának a megszüntetésére utalt. Ennek jegyében sürgette a kongresszus a kulturális (oktatási, tudományos, művészeti stb.) intézményeknek a polgári jobboldali elemektől való megtisztítását, a régi értelmiség többségének megnyerését, a munkások és parasztok képviselőinek az állami és gazdasági élet kulcs-

pozícióiba való állítását, valamint marxista filozófiai tanszékek felállítását a tudományegyetemek bölcsészeti karain. A fentebbi célkitűzések egyúttal azt is jelentették, hogy Magyarországon fokozatosan a szocialista kulturális forradalom feladatai kerültek előtérbe.

Az 1947-es esztendő kétségtelenül legszembetűnőbb eredménye a kultúra, közelebbről az oktatás területén, hogy alapjában véve kiépült a középfokú felnőttoktatás. 1947 elején ugyanis már 115 dolgozók iskolája nyílt meg az országban, s ebből 46 gimnázium, 9 ipari és 3 mezőgazdasági középiskola, valamint 7 tanítóképző és 1 óvónőképző volt. 1947-ben jött létre az Esti Műszaki Főiskola, amelynek előkészítő tagozatán 225, első évfolyamán pedig 346 olyan munkás tanult, aki nappal dolgozott. Ezenkívül az 1947–1948. tanévben az egyetemek és főiskolák esti tagozatain is megindult a rendszeres felsőfokú szakemberképzés. 1947 októberében kormányrendelet jelent meg arról, hogy az esti tagozatos hallgatók minden különösebb megkötöttség nélkül átléphetnek a nappali tagozatra és a nappali tagozatos hallgatókéival azonos diplomát kaphatnak. A fentebbiek természetesen egyidejűleg azt is jelentették, hogy a felsőoktatási intézményekben általában megszűnt a képzés tanfolyamszerű jellege, és az esti tagozatok intézményesen beépültek az oktatás rendjébe, az oktatási rendszerbe.

1947-ben már több mint 100 népi kollégium működött az országban, amelyekben mintegy 6000 tanuló, köztük 1200 egyetemi és főiskolai hallgató nyert elhelyezést. Ez utóbbi létszám akkor a felsőoktatási intézmények hallgatóinak az 5%-át jelentette. 1948-ban a népi kollégista egyetemi és főiskolai hallgatók száma meghaladta a 2000 főt.

A munkások és dolgozó parasztok állami és gazdasági irányító munkakörbe való helyezésének megindulásáról, az úgynevezett „kiemelés” politikájának a gyakorlati alkalmazásáról tanúskodott az a tény, hogy 1946-ban a magyar diplomáciai kar 10%-a korábban munkás, illetőleg paraszt volt. 1947-ben az államosított bányák és a legnagyobb ipari üzemek élén többségükben szintén munkásigazgatók álltak. Létszámuk az 1948. évi tavaszi államosításokkal megtöbbszöröződött.

1948 közepére jelentős változások mentek végbe a régi értelmiségnek a népi demokratikus rendszerhez való viszonyában is. Döntő többségük tevékenyen részt vett az ország újjáépítésében, a hároméves terv megvalósításában; sokan közülük beléptek a kommunista párt befolyása alatt álló értelmiségi szakszervezetekbe; 40 000-re tehető azoknak az értelmiségieknek a száma, akik a kommunista párt tagjai lettek. A régi értelmiség soraiban tehát olyan folyamat ment végbe, amit leginkább azzal jellemezhetnénk, hogy megindult a tömeges átáramlásuk a munkásosztály oldalára.

A népi demokratikus forradalom győzelme, a proletárdiktatúra kivívása 1948 nyarán megteremtette a feltételeket az állam és az egyház szétválasztá-

sára. Az állam és az egyház viszonyának rendezése a felszabadulás pillanatától szerepelt a koalíció pártjainak programjában. A katolikus egyház vezetői, különösen Mindszenty József hercegprímás és köre azonban végig útjában állt a népi demokratikus állam és az egyház viszonya rendezésének, a normális kapcsolatok megteremtésének. Igaz, a kormányzatnak, pontosabban a koalíció jobboldalán elhelyezkedő erőknek is voltak olyan lépései, amelyek megnehezítették a kibontakozást. Ebből a szempontból mindenekelőtt a fakultatív vallásoktatás 1947 tavaszán történt felvetése érdemel említést.

A polgári jobboldalnak a koalícióból, majd a politikai életből történt kiszorításával és a kommunista párt tömegbefolyásának nagyarányú megerősödésével 1948 tavaszán az állam és az egyház viszonyának rendezése szempontjából is gyökeresen megváltozott a helyzet. Kedvező kilátás nyílt az egyházi iskolák államosításának sikeres végrehajtására. Ennek a jelentőségét akkor érthetjük meg igazán, ha azt is figyelembe vesszük, hogy a szóban forgó időpontban az alsófokú iskolák kétharmada, a középiskoláknak pedig közel a fele a különböző egyházak kezében volt. Mégpedig olyan feltételek mellett, amikor az említett oktatási intézmények fenntartási költségeit nagyrészt a népi demokratikus állam viselte. Az iskolák államosításának napirendre tűzése általában kedvező visszhangra talált a dolgozó tömegek körében is. A szülők felvilágosításában komoly szerepet vállaltak a pedagógusok, mindenekelőtt a pedagógus-szakszervezet aktivistái és tagjai.

A minisztertanács 1948. május közepén határozta el, hogy az országgyűlés elé terjeszti az egyházi iskolák államosításáról szóló törvényjavaslatát. Ugyanakkor a kormány nagy erőfeszítéseket tett az egyházak vezetőivel való meg egyezésre. Május végén sikerült is a református egyházzal előzetes megállapodást kötni. A katolikus klérus, Mindszentyvel az élén azonban változatlanul elutasította a kormány közeledését, a megegyezésre irányuló erőfeszítéseket.

Az iskolák államosítását június elejétől – a Nemzeti Parasztpárt mellett – több-kevesebb határozottsággal a kisgazdapárt is támogatta. Nem is beszélve a Polgári Demokrata Pártról és a Magyar Radikális Pártról, amelyek a kisgazdapárt állásfoglalását jóval megelőzően szorgalmazták ennek a kérdésnek a rendezését. Ez a körülmény kétségtelenül pozitívan befolyásolta a törvényjavaslat fogadtatását a közvéleményben. Az országgyűlés 1948. június 16-án – néhány nappal a két munkáspárt egyesülési kongresszusa után – fogadta el az államosításról szóló törvényjavaslatot. A törvényjavaslat parlamenti vitája során Barankovics István vállalta magára a nemleges kisebbségi vélemény előadását. Az országgyűlés azonban a Demokrata Néppárt, a Keresztény Női Tábor és a Független Magyar Demokrata Párt néhány képviselőjétől eltekintve egyöntetűen az iskolák államosítására szavazott. Az 1948:XXXIII. tc. alapján az állam összesen 6505 iskolát vett át, amelyből

5437 általános és népiskola, 98 tanítóképző és líceum, 113 pedig gimnázium volt. Az állami státusba került volt felekezeti pedagógusok létszáma megközelítette a 18 000 főt. Az iskolák államosításával megvalósult Magyarországon az egységes állami közoktatás rendszere. A népi demokratikus kormányzat, a szocialista építés igényeivel összhangban, ezután államosította a könyvkiadást, a filmgyártást és a filmszínházakat is.

A népi hatalom győzelme, a proletárdiktatúra kivívása 1948 nyarán maradéktalanul megteremtette mind a politikai, mind a gazdasági feltételeit a szocialista kulturális forradalom kibontakozásának.

Küzdelem a szocializmus alapjai lerakásáért

1948 - 1956

A szocialista építés kibontakozása
és megtorpanása.

A proletárdiktatúra politikai rendszerének
és államszervezetének kiépítése

A SZOCIALISTA ÉPÍTÉS NEMZETKÖZI
FELTÉTELEI AZ 1940-ES ÉVEK VÉGÉN
ÉS AZ 1950-ES ÉVEK ELEJÉN

1947–1948 folyamán a közép- és délkelet-európai népi demokratikus országokban a burzsoázia lényegében mindenütt kiszorult a hatalomból. A szocializmus nemzetközi előretörésére az imperializmus heves támadásokkal válaszolt. Egymást követték a szocialista világ visszaszorítására irányuló diplomáciai, politikai, gazdasági és katonai lépések. Az imperialista hatalmak – az Egyesült Államok vezetésével – új szövetségi rendszert építettek ki, majd hozzáláttak a katonai tömbök kialakításához is. Mindezzel valóságos frontvonalat húztak a szocialista és az imperialista világ államai közé.

A Truman-elv és a Marshall-terv eszméjéből táplálkozó imperialista hidegháborús politika, mindenekelőtt a német kérdés háború utáni rendezése kapcsán, Európában idézett elő rendkívüli feszültséget. A társadalmi változások lehetőségét is magában hordozó keletnémet fejlődéstől féltő amerikai vezetők ugyanis 1946 őszétől szakítottak a Potsdamban elhatározott egységes Németország megteremtésének célkitűzésével. J. F. Byrnes amerikai külügyminiszter szeptember 6-i stuttgarti beszédében határozottan szembe fordult a Ruhr- és Rajna-vidék közös nemzetközi ellenőrzésének gondolatával. Sőt, december 2-án az USA és Anglia – megszállási övezeteik gazdasági egyesítésével (Bizónia) – már konkrét lépéseket is tettek a szóban forgó területek feletti ellenőrzés megszerzése érdekében. Ez a körülmény eleve kizárta, hogy a Külügyminiszterek Tanácsának moszkvai ülészakán (1947. március 10.–április 24.) közös álláspont alakulhasson ki a német béke kérdésében. 1947 májusában az USA nyilvánosságra hozta tervzetét az angol-amerikai zónában egyoldalúan végrehajtandó pénzügyi reformra vonatkozóan, s ezzel egyidejűleg kezdeményezte Németország francia övezetének Bizóniához kapcsolódását is. A Külügyminiszterek Tanácsának londoni ülészakán (1947. november 25.–december 15.) a nyugati hatalmak képviselői

– bár Molotov ismételtén javasolta Németország gazdasági egységének helyreállítását, a központi német kormány megalakítását és a négyhatalmi békeszerződés tervezetének két hónapon belüli elkészítését – nemcsak kitértek e kérdések konkrét megvitatása elől, hanem egyszerűen megszakították a tárgyalásokat és újabb időpontot sem jelöltek ki azok folytatására.

A nyugati szövetséges hatalmak külügyminiszterei 1948. február 23-tól Londonban folytattak megbeszéléseket az amerikai–angol–francia övezeteknek a Marshall-tervbe való bevonásáról, valamint háromhatalmi Ruhr-bizottság felállításáról és külön nyugatnémet alkotmányozó gyűlés összehívásáról. Szokolovszkij marsall, a szovjet megszálló erők főparancsnoka a Németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács március 20-i berlini ülésén – amelyet az új valuta bevezetésével kapcsolatos kérdések tisztázása céljából hívtak össze – kért információt a londoni tárgyalásokról, de miután ezt a nyugati partnerek megtagadták, a szovjet delegátus elhagyta az ülést. Ezzel az NSZET működése gyakorlatilag megszűnt. A nyugati szövetségesek a június 1-i londoni különtanácskozásukon – a Benelux államokkal egyetértésben – elfogadták a nyugatnémet állam létrehozásának tervét, június 18-án pedig egyoldalú pénzreformot hajtottak végre. A szovjet megszálló hatóságok – hogy elkerüljék az átváltási spekulációval járó veszteségeket – lebélyegezték a márkát, ellenőrzésük alá vonták a vasúti szállítást, megtiltották a szovjet és a többi zóna közötti utasforgalmat. Így a nyugati zónák és a keleti övezet szívében fekvő Nyugat-Berlin között megszakadt az összeköttetés. A nyugati hatalmak erre június 23-án kiterjesztették a pénzreformot Nyugat-Berlinre is, s ellenblokádot léptettek életbe. Majd június 28-án létrehozták a berlini „légihidat”. Az USA szeptemberben az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé vitte a berlini kérdést. A Biztonsági Tanács nem állandó tagjai október 22-én, egyhónapi tárgyalás után, közös javaslatot terjesztettek elő, de ez – Sztálin korábbi javaslatával ellentétben – nem irányozta elő a szovjet valuta egész Berlinben való bevezetését, hanem kizárólag csak a blokádfelfüggesztéséről szólt. Visinszkij szovjet delegátus az indítványt természetesen megvétózta.

Az USA már 1948 tavaszán-nyarán, a berlini válság által teremtett forró nemzetközi légkörben, kísérletet tett egy kommunistaellenes katonai tömb megalakítására. Ehhez a „jogi alapot” a szenátus által 1948. június 14-én elfogadott A. Vandenberg-féle törvényjavaslat szolgáltatta, amely felhatalmazta a kormányt, hogy vegyen részt – az ENSZ alapokmányában foglalt feltételek mellett – „regionális és más kollektív egyezmények létrehozásában az egyéni és kollektív önvédelem végett”, illetőleg csatlakozzék „olyan regionális és más egyezményekhez, amelyek hatásos önszegélyen, valamint kölcsönös segítségen alapulnak s érintik az Egyesült Államok nemzetbiztonságát”. A katonai együttműködés tényleges alapját viszont az amerikai támogatással életre hívott Nyugat-európai Unió, vagyis a március 17-i

brüsszeli paktum teremtette meg, amelyet Anglia, Franciaország és a Benelux államok kötöttek egymással, formailag a német agresszió esetleges megújulásával szembeni védekezés indokával. 1948 júliusában az USA, Kanada és a brüsszeli paktum öt tagállamának képviselői értekezletet tartottak egy észak-atlanti védelmi közösség felállításáról. Az 1949. január közepéig elhúzódó tanácskozásokba később még Dániát, Norvégiát, Izlandot, Olaszországot és Portugáliát is bevonták. A megállapodásokat rögzítő szerződést 1949. április 4-én Washingtonban írta alá a fentebb említett 12 ország képviselője. A NATO megalakítása kétségtelenné tette, hogy az – atommonopóliumra, illetőleg az ebből származó katonai erőfölény tudatára épített – amerikai külpolitika, célkitűzéseit tekintve, új szakaszhoz érkezett. Arról tanúskodott, hogy a feltartóztatás doktrínája – amely 1947. márciusi–júniusi meghirdetése óta elsősorban politikai és gazdasági hadviselést jelentett – a jövőre vonatkozóan a katonai szempontokat helyezi előtérbe. Az előbbieket támasztja alá egyébként a Földközi-tenger, Délkelet-Ázsia és a Csendes-óceán térségében tervezett egyezmények sorozata, valamint a Szovjetunió bekerítését célzó légi és tengeri támaszpontok hálózatának kiépítése is. Az USA kül- és katonapolitikája tehát – idomulva a már 1946 óta atomcsapással fenyegetőzők követeléseivel – a Szovjetunió, a szocialista országok elleni háborús fenyegetések időszakába lépett, felidézve egy esetleges világháború kitörésének a rémét is.

1949 elején a Szovjetunió számolt az imperialista szervezkedés veszélyeivel. Úgy ítélte meg az észak-atlanti katonai szerződést, hogy az „az új imperialista háború egyenes, közvetlen előkészítésének eszköze”. E felismeréssel összhangban a szovjet kormány azonnal diplomáciai lépéseket tett a német kérdés kapcsán kialakult nemzetközi feszültség enyhítésére. Másfelől pedig – a második világháborús előkészületek mulasztásainak rossz emlékü tapasztalataitól is kísértve – tevékenységének középpontjába állította a fegyveres erő és a stratégiai biztonság növelésének ügyét.

Ph. C. Jessup amerikai és J. A. Malik szovjet ENSZ-megbízottak 1949. február 15. és április 10. között folytatott nem hivatalos megbeszéléseiken abban állapodtak meg, hogy május 12-én egyidejűleg felfüggesztik a blokádot és az ellenblokádot, s május 23-ra Párizsba összehívják a Külügyminiszterek Tanácsát. A külügyminiszterek értekezletén szovjet részről Visinszkij vett részt, aki időközben Molotovot váltotta fel a külügyminiszteri székben. A külügyminiszterek azonban ezúttal sem tudtak megegyezésre jutni Németország gazdasági és politikai egységének kérdésében. A tanácskozások sikerelensége lényegében abból fakadt, hogy ekkorra már, a külön pénznem bevezetésével, befejezett tényé vált Németország és Berlin „kettészakadása”. Sőt, 1948 novemberében Berlin két részében, 1949 májusában először Trizóniában, majd a keleti övezetben saját alkotmányt fogadtak el. A nyugati hatalmak mereven ragaszkodtak ezekhez az általuk előidézett állapotokhoz,

s nem fogadták el Visinszkijnek a német egység helyreállítására, a békeszerződés megkötésére tett javaslatait.

A szovjet kormány – a nemzetközi enyhülést szolgáló diplomáciai lépéseivel párhuzamosan – élénk tevékenységet fejtett ki stratégiai biztonsága fokozása érdekében is. 1949. február 5-én jegyzéket intézett – a Szovjetunió skandináviai határán fekvő és a NATO belépési meghívóját elfogadó – Norvégiához, amelyben megnemtámadási szerződést ajánlott neki. A március 3-i norvég válaszjegyzék azonban egyértelműen elutasító volt. Március 7-én pedig az ankarai szovjet nagykövet a török külügyminisztériumhoz fordult kérdéssel a készülő földközi-tengeri egyezményrel kapcsolatban. A válasz ezúttal az volt, hogy a paktum kizárólag „védelmi” jellegű, és idővel Törökország is csatlakozni szándékozik hozzá.

Ilyen körülmények között a Szovjetuniónak és a népi demokratikus országoknak – a NATO létrejöttével konkrét formát öltő háborús fenyegetések elhárítására – feltétlenül fokozniok kellett katonai potenciáljukat és koordinálni védelmi erőfeszítéseiket. Ezért emelték népgazdasági terveik előirányzatait és módosították azok arányait a felhalmozás, különösen a nehézipari beruházások javára. Ugyanakkor a kommunista pártok szerte a világon mozgósították a dolgozó tömegeket a béke megóvásáért. 1949 áprilisában Párizsban, illetőleg Prágában összeült az első béke-világkongresszus, amely a népekhez intézett felhívásában állást foglalt az atomfegyver betiltása, a nagyhatalmak fegyveres erőinek és hadikiadásainak csökkentése, a háborús propaganda beszüntetése mellett, az új világháború veszélyének az elhárítása érdekében. A béke-világkongresszus elhatározta továbbá azt is, hogy követeléseit háborúellenes tüntetésekkel, petíciók benyújtásával és aláírásgyűjtésekkel támasztja alá.

1949 második felében korszakos jelentőségű változások következtek be a világpolitikában, a két világrendszer erőviszonyainak alakulása szempontjából. Több évtizedes küzdelem után a kínai nép megdöntötte a Kuomintang-rendszert. A Kínai Népköztársaság létrejötté hatalmas mértékben megnövelte a szocialista világ gazdasági és katonai erejét. Ezzel szemben az USA elvesztette azokat a legfontosabb délkelet-ázsiai stratégiai pozíciókat, amelyek kulcsponjtját képezték a Szovjetunió bekerítésére irányuló terveinek. Augusztus végén kísérleti atomrobbantást hajtottak végre a Szovjetunióban. A váratlan hír nagy riadalmat keltett az imperializmus politikai és katonai vezető köreiben, miután úgy számoltak, hogy 1954-nél, de legjobb esetben is 1952-nél korábban nem készül el a szovjet atombomba. Az amerikaiakéval egyenértékű megsemmisítő fegyver elkészítése szintén jelentősen módosította a katonai erőviszonyokat. „A Szovjetunió azáltal, hogy véget vetett monopolhelyzetünknek – állapította meg akkoriban Dulles, a későbbi külügyminiszter –, gyökeresen a maga javára változtatta meg a stratégiai helyzetet. Az Egyesült

Államoknak azt a képességét, hogy atombombákat tud dobni Oroszországra, most jelentős mértékben semlegesíti Oroszországnak az a képessége, hogy atombombákat tud dobni az Egyesült Államokra és Nyugat-Európára.”

Truman elnök 1950. január 31-én elrendelte az atombombánál összehasonlíthatatlanul pusztítóbb hatású hidrogénbomba előállítását. Az amerikai kormány tehát a szovjet atomrobbantás után szinte nyomban megindította a hajsztát a „szuperbomba” mielőbbi birtoklásáért, ugyanakkor elzárkózott az atomellenőrzésre, az atombombák megsemmisítésére, az atomfegyver-kísérletek felfüggesztésére vonatkozó szovjet javaslatok megtárgyalása elől. Ezek után a Szovjetunióknak, a szocialista világrendszer biztonsága érdekében, természetesen vállalnia kellett a kihívást, a hatalmas anyagi áldozatokkal járó nukleáris fegyverkezési versenyt.

Az amerikai külpolitika – a katonai erőfölény visszaállításának féktelen igyekezete mellett – erőltetett ütemben folytatta a német kérdés egyoldalú lezárását célzó diplomáciai hadjáratát is. Angliával és Franciaországgal együtt – miután 1949 májusában elhárították a Szovjetunióknak az egységes német állam megteremtésére irányuló erőfeszítéseit – szeptember 7-én lehetővé tették, hogy övezeteik területén megalakuljon a nyugatnémet szövetségi gyűlés s létrejöjjön a Német Szövetségi Köztársaság. Ezzel Németország kettészakítása befejeződött és Nyugat-Németország az európai feszültség gócpontjává vált. Válaszul október 7-én a Német Néptanács kikiáltotta a Német Demokratikus Köztársaságot, és a szovjet katonai közigazgatás átadta funkcióit a megalakuló munkás-paraszt kormánynak.

Az USA, miután életre hívta a tőkés német államot, arra törekedett, hogy politikailag egyenjogúsítsa, gazdaságilag talpra állítsa és bevonja a nyugat „védelmi rendszeré”-be. A három nyugati külügyminiszter 1949. november 9–11-én Párizsban elvileg megegyezett abban, hogy a Német Szövetségi Köztársaságot rövid időn belül bekapcsolják a nyugat-európai gazdasági együttműködésbe, valamint a katonai szövetségek rendszerébe. Első lépésként november 24-én Bonnban egyezményt írtak alá, amelynek értelmében 1950 elején az NSZK tagja lesz a mindössze egy éve létező Európa Tanácsnak. Majd május 13-án R. Schuman francia külügyminiszter javasolta, hogy helyezték közös irányítás alá – a NATO európai hadiipari bázisának megteremtése céljából – Franciaország és az NSZK, valamint a hozzájuk csatlakozó tőkés országok szén- és acéltermelését. A gazdasági integrációs kezdeményezés megvalósítására 1951. április 18-án került sor, amikor Franciaország, az NSZK, Olaszország és a Benelux államok létrehozták az Európai Szén- és Acélközösséget (MONTÁNUNIÓ). Az alapító szerződés a vas- és acélipart kivette a tagállamok nemzeti szuverenitása alól, s egy államközi szuperkartelli kezébe adta. A tőkés Németország remilitarizálása is rendkívül gyorsan, de a politikai és gazdasági „egyenjogúsításánál” kisebb lépésekben haladt előre,

mert ebben a kérdésben – főleg Franciaország vonakodása miatt – a szövetségesek között sem volt teljes az egyetértés. 1950. szeptember 16-án a NATO Tanács 5., New York-i ülészaka már lehetségesnek tartotta, hogy „Európa szabadságának védelmében a németek is részt vegyenek egy nemzetközi hadseregben”.

A Szovjetunió és a népi demokratikus országok a rendkívül veszélyes imperialista manőver láttán 1950. október 21–22-én a külügyminiszterek részvételével Prágában tanácskozást tartottak, amelyen javasolták, hogy a négy nagyhatalom külügyminiszterei üljenek össze a német kérdés rendezésére. A NATO Tanácsa december 18-án, 6., brüsszeli ülészakán azonban figyelmen kívül hagyta a szocialista államok felhívását, mert arra hatalmazta fel a megszálló hatalmak nyugat-németországi főbiztosait, hogy „vizsgálják felül a megszállási státútumot és tanulmányozzák, hogyan lehetne bevonni Nyugat-Németországot az európai védelmi rendszerbe”.

A német militarizmus feltámasztásának szervezeti formáit keresve a francia kormány továbbra is ellenezte az önálló német hadsereget. Ezért Plevén francia hadügyminiszter még október 25-én áthidaló – és a nemzetgyűlés által is jóváhagyott – javaslatot terjesztett elő. Azt indítványozta, hogy ne különálló német hadsereget állítsanak fel, hanem a német csapatokat olvaszszák bele, szétosztva, egy „európai hadsereg”-be. Plevennek az Európai Védelmi Közösség felállítására vonatkozó tervét a Párizsban ülésező „európai védelmi konferencia” 1951 július végén elfogadta. Az USA és Anglia – miután az NSZK-nak a NATO-hoz való közvetlen csatlakozása egyelőre nem bizonyult járhatónak – szintén támogatásukról biztosították az Európai Védelmi Közösség eszméjét, illetőleg a fenti megoldást.

Még javában folytak az EVK létrehozásával kapcsolatos tanácskozások, amikor a Szovjetunió többszöri sürgetésére 1951. március 5-én Párizsban mégiscsak tárgyalóasztalhoz ültek a négy nagyhatalom képviselői. Itt – a prágai állásfoglalásnak megfelelően – a szovjet fél azt követelte, hogy Nyugat-Németország újrafelfegyverzését azonnal szüntessék meg, kössék meg a német békeszerződést, vonják vissza a megszálló csapatokat Németországból, és a két német állam képviselőiből álló paritásos Német Alkotmányozó Tanács tegyen kezdeményező lépéseket az egységes német kormány megalakítására. Az eredménytelenül végződött tárgyalásokat követően az EVK létrehozásának és Nyugat-Németország újrafelfegyverzésének terve a megvalósulás stádiumába jutott. Ezért 1952. március 10-én a szovjet kormány a nyugati nagyhatalmakhoz intézett jegyzékében sürgette a német békeszerződés megkötését. Eszerint Németország egységes, egyenrangú európai állam lenne, élén össznémet kormánnyal; minden külföldi fegyveres erőt kivonnának területéről; felmondana minden katonaiszerződést, amit a két különálló német állam kötött; saját fegyveres erőt állíthatna fel, de nem léphetne szö-

vetségre volt ellenfeleivel. Április 9-én az előbbieket a Szovjetunió még azzal egészítette ki, hogy indítványozta: tartsanak szabad választásokat egész Németországban, négyoldalú bizottsági ellenőrzés mellett.

A nyugati nagyhatalmak – az NSZK kormányával egyetértésben – elutasították a szovjet javaslatokat. Sőt, 1952. május 26-án aláírták a bonni szerződést, amely megszüntette a Németországgal fennálló hadiállapotot és gyakorlatilag elismerte az NSZK jogegyenlőségét. Másnap pedig Franciaország, Olaszország, Nyugat-Németország és a Benelux államok külügyminiszterei Párizsban jóváhagyták az EVK megalakításáról – 50 évre – szóló szerződést, amelyben lemondtak saját, önálló véderejükéről és azt, mint „Európai Hadsereg”-et, a NATO főparancsnoksága alá rendelték. (A szerződés azonban nem léphetett életbe, mert a francia nemzetgyűlés 1954. augusztus 31-én megtagadta ratifikálását.) Válaszul a Szovjetunió hozzájárult ahhoz, hogy a Német Demokratikus Köztársaság megalakítsa fegyveres erőit, egyelőre önkéntes rendfenntartó alakulatok formájában. De a szovjet kormány még 1952 augusztusában ismételten javasolta a négyhatalmi értekezlet összehívását a német kérdés megoldására. Az Egyesült Államok és szövetségesei azonban 1954 januárjáig makacsul kitértek a tárgyalások elől.

Ezekben az években egyébként más nemzetközi kérdésekben is a Truman-elv szelleme érvényesült az amerikai–angol magatartásban. 1951. szeptember 8-án a nyugati hatalmak különbéke-szerződést kötöttek Japánnal, és az USA kétoldalú szerződés alapján biztosította további katonai jelenlétét ebben az országban. Egy héttel korábban, pontosabban augusztus 30-án az USA a Fülöp-szigetekkel kötött katonai szerződést, illetőleg szeptember 1-én a NATO-hoz hasonló katonai tömböt hozott létre a Távols-Keleten, a Csendes-óceáni Biztonsági Szerződést, Ausztrália és Új-Zéland részvételével. Októberben pedig Törökországot és Görögországot is felvették a NATO-ba. A legsúlyosabb nemzetközi konfliktust azonban kétségtelenül a koreai polgárháborúba való beavatkozásával idézte elő az Egyesült Államok.

A népi Korea megalakításában részt vevő 71 különböző irányzatú politikai párt és társadalmi szervezet 1949 júniusában Egységes Demokratikus Hazafias Frontba tömörült és meghirdette az ország békés egyesítésének programját. 1950. június 19-én a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság népgyűlésének elnöksége javaslatot tett a két állam nemzetgyűlésének – egész Korea egységes törvényhozó testületévé történő – egyesítésére.

Dél-Koreában alig három héttel korábban – a demokrácia látszatát fenntartani igyekvő amerikaiak nyomására – tartottak választásokat, amelyen Li Szin Man és hívei vereséget szenvedtek, és az ellenzéki pártok jutottak többségre a parlamentben. A Li Szin Man-féle szélsőségesen reakciós csoport egy Észak elleni invázióval szándékozott megmenteni az uralmát. Ehhez az

USA-tól is bátoritást kaptak, Dulles külügyi tanácsadó és MacArthur távolkeleti katonai főparancsnok révén.

A dél-koreai hadsereg – Li Szin Man több hónapos inváziós fenyegetőzése után – június 25-én betört a Koreai NDK területére. A népi hadsereg alakulatai azonban nemcsak megállították az agresszorokat, hanem gyors, erőteljes ellentámadásba mentek át. Amikor az észak-koreai egységek átlépték a 38. szélességi kört, Truman azonnal elhatározta a katonai beavatkozást. A sietős döntésben nem kis szerepe volt annak a több éves tendenciózus hírverésnek, miszerint egy „szovjet támadás” állítólagos veszélye fenyegeti a „szabad világot”. Ezzel a koholmánnyal ijesztgették és mérgezték a nyugati közvéleményt, csakhogy megfelelő háborús légkört teremtsenek és ideológiailag is előkészítsék a háborút. Az amerikai elnök még a háború kirobbanása napján keresztülvitte, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsa agresszióval vádolja meg a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságot, és az USA ezen a „jogalapon” felhatalmazást kapott – „egyesített ENSZ-haderők” szervezésével palástolva – az észak-koreai hadsereg feltartóztatására. (Ezt a határozatot úgy tudta az Egyesült Államok elfogadtatni, hogy a vétőjoggal rendelkező Szovjetunió 1950 januárjától nem vett részt a Biztonsági Tanács ülésein, tiltakozva a Kínai Népköztársaság ENSZ-tagsága napirendre tűzésének halogatása ellen, s hogy a Tajvanra szorult kuomintangisták bitorolják Kína ENSZ-jogait.) Június 27-én Truman elrendelte a légi és tengeri, három nappal később a szárazföldi csapatok bevetését is a dél-koreaiak oldalán, valamint parancsot adott Tajvan elfoglalására.

A Koreai NDK csapatai szeptemberre a pusznai körzet kivételével majdnem egész Dél-Koreát felszabadították az intervenciós seregek megszállása alól. Az USA októberben nagy szárazföldi erőket vetett be és visszafoglalta az elvesztett területeket. Sőt, az amerikai katonaság a 38. szélességi kört is átlépte és Kína határai felé közeledett, illetőleg blokád alá vette a Koreával határos kínai partokat. Ekkor, 1950. október 25-én a Kínai Népköztársaság is beavatkozott a háborúba és 1951 elejére felszabadította a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság területét, valamint több helyen mélyen benyomult Dél-Koreába is. Az Egyesült Államokból és 16 más államból küldött – az ENSZ lobogójával álcázott – intervenciós seregeket súlyos vereség érte. Truman a visszavonulás legkínosabb perceiben egy 1950. november 30-ra összehívott sajtóértekezletén pendítette meg azt a gondolatot, hogy esetleg atombombát alkalmaznak Kína ellen. Ugyanakkor az amerikai kormány – a fegyverkezésre és a mozgósításra – olyan programot dolgozott ki, amelynek célja nemcsak a koreai háborúban való sikerek elérése volt, hanem egyszerűen az is, hogy előkészítsék az amerikai katonai körök akkori véleménye szerint 1953-ban vagy 1954-ben legvalószínűbb totális háborút.

A Szovjetunió és a népi demokratikus államok kezdettől fogva a koreai

háború beszüntetése mellett foglaltak állást. A Szovjetunió már 1950. július 4-én felhívta az USA és más államok kormányait, hogy vonják ki csapataikat Koreából és Tajvanról. S amikor 1950 júliusában Nehru indítványozta, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsa közreműködésével békés úton rendezzék a koreai kérdést, Sztálin nyilatkozatban csatlakozott az indiai miniszterelnök javaslatához.

1951 januárjától, a hadi helyzet korábbi gyors fordulatai után, lelassult a frontvonalak mozgása, állóháború alakult ki, ami az erőviszonyok kiegyenlítődsét tükrözte. Nem járt sikerrel az amerikaiak januári ellentámadása, s így márciusra csak a 38. szélességi körig jutottak előre. Ilyen körülmények között szólította fel a kongresszus Truman a kudarcba fulladt külpolitika felülvizsgálatára és a koreai tűzszünet elrendelésére. Az amerikai elnök azonban képtelen volt megtenni a békéhez vezető első lépéseket, mert mindenáron katonai győzelemmel akarta eldönteni a háború kimenetelét, nem vette tudomásul, hogy az egyetlen célravezető eszköz a békés megoldás. 1951 februárban az ENSZ Közgyűlése „agresszornak” minősítette a Kínai Népköztársaságot, majd három hónap múlva embargót léptettek életbe a vele való kereskedelemre is. Májusban az amerikai csapatok – nagy erővel – újabb támadást kezdtek a 38. körtől északra, de ez a próbálkozásuk is lényegében sikertelen maradt. Június végén a megoldatlan katonai helyzet, s még inkább az agresszív külpolitikával elégedetlen amerikai közvélemény nyomására az USA vezető körei és szövetségeseik beleegyeztek a tárgyalások felvételébe, amit a szovjet kormány már a háború kitörése, különösen pedig 1951. februárja óta állandóan sürgetett.

A fegyverszüneti tárgyalások július 10-én kezdődtek Keszongban, és két évig elhúzódtak. Az amerikaiak az erőpolitika pozíciójából diktálták egyoldalú feltételeiket, és nem voltak hajlandók az erőviszonyok reális számbavételén alapuló kompromisszumokra. Emiatt nem tudtak megállapodásra jutni a tűzszüneti vonal határában, a fegyverszünet végrehajtásának ellenőrzésében, a hadifogolycsere és az észak-koreai repülőterek kérdésében. Szeptember 19-től a tárgyalásokat Panmindzsonban folytatták, mert a megbeszélések semlegesnek nyilvánított területét az ENSZ-haderők többször megsértették. A tanácskozások idején a harci cselekmények tovább folytatódtak, az amerikaiak augusztusban, majd októberben újabb és újabb támadásokkal kísérleteztek, hogy kedvezőbb katonai helyzetből tárgyalhassanak. Ez zavarta, többször holtpontra juttatta a megbeszéléseket. Ezért a Szovjetunió 1952. január 3-án az ENSZ Közgyűlésén javasolta, hogy a Biztonsági Tanács, a külügyminiszterek részvételével, rendkívüli ülésen foglalkozzon a koreai fegyverszünet ügyével, amit az USA élesen visszautasított.

1952 novemberében a koreai béke helyreállításának programjával fellépő, köztársaságpárti Eisenhower tábornokot választották az Egyesült Államok

elnökévé, aki azonban igen sokáig várt ígéretének beváltásával. Az új elnök ugyanis inkább csak kortesfogásnak szánta a koreai háború befejezésének jelszavát. Azok a békeszerető erők, amelyek hatalomra segítették Eisenhower, továbbá az intervenciós koalíció gyors ütemű széthullása, a várt katonai győzelem elmaradása azonban tárgyalóasztalhoz kényszerítette az új amerikai vezetőket is. 1953. április 27-én kezdődtek meg a – még az előző év októberében megszakadt – fegyverszüneti tárgyalások, amelyeken az USA képviselői fokozatosan feladták a tűzszünet megkötését halogató taktikájukat. Ez Li Szin Man dél-koreai diktátor heves tiltakozását váltotta ki, aki mindvégig rendíthetetlenül ellenezte és szabotálta a fegyverszünetet. Azzal fenyegetőzött, hogy ha az Egyesült Államok, illetőleg az ENSZ-tagországok be is fejezik a háborút, ő tovább folytatja Korea egyesítéséig. Több hónapig tartott, amíg az amerikaiaknak sikerült lebeszélni Li Szin Mant erről, a saját rezsimje bukását jelentő öngyilkos tervről. 1953. július 27-én, háromévi és egyhónapi, hadüzenet nélkül folytatott háború után aláírták a fegyverszüneti megállapodást. Ezzel megszűnt a világháború veszélyét is magában rejtő távol-keleti háború, a legveszélyesebb tűzfészek.

A koreai egyezmény megszületésében jelentős szerepet játszott az a körülmény, hogy ekkor már átalakulóban voltak a nemzetközi katonai erőviszonyok. A koreai háború menete is megmutatta, hogy az amerikai erőfölényről szőtt elképzelések nagyrészt fikciók. A szocialista államok a rájuk kényszerített fegyverkezési versenyben – nagy erőfeszítéseik eredményeként – kedvezőbb pozíciókat vívtak ki. A hidrogénbomba előállításáért folyó versenyfutásban sem sikerült az amerikaiaknak számottevő előnyt szerezniük: az Egyesült Államok 1952. november 1-én, a Szovjetunió 1953. augusztus 12-én hajtotta végre az első termonukleáris robbantását. A Szovjetunió, megelőzve az amerikaiakat, már szállítható méretű fúziós bombával végezte a kísérletet, sőt a gyártás során más, viszonylag olcsóbb anyagokat használt fel. Az USA-nak csak 1954. március 1-én sikerült hasonló jellegű kísérletet végrehajtani.

Az erőviszonyoknak a szocializmus és a béke javára történő eltolódása alapján 1953-ban megkezdődött a világstratégia átértékelése mind a szocialista, mind a tőkés államokban. A szocialista külpolitika felismerte, hogy a megváltozott helyzet növeli a szocialista világ cselekvési lehetőségeit a szocialista forradalom előmozdítására és a világbéke egyidejű konszolidációjára. Ennek megfelelően a szovjet külpolitikában is – különösen Sztálin 1953. március 5-i halála után – megerősödött egy korábbinál rugalmasabb és aktívabb irányzat.

A tőkés nagyhatalmak ellentmondásosan reagáltak az erőviszonyok eltolódására. Az USA atommonopóliumra épített stratégiája megbukott, hiszen nem bírta az erő pozíciójából engedményekre kényszeríteni a Szovjetuniót, és a szocialista világrendszer növekedését sem tudta feltartóztatni. Ennek ellenére az amerikai uralkodó körök nem szakítottak agresszív elképzeléseik-

kel. A „feltartóztatás” elvét is azért vetették el, mert az szerintük túlságosan passzív stratégia, amely a szocializmusnak csak addigi határain való „megállítást” tervezi és a támadó hadműveleteket a tőkés világ „veszélyeztetett pontjai”-ra szűkíti. Ezért olyan offenzív politikát dolgoztak ki, amely már a szocialista világ visszaszorítására, illetőleg megsemmisítésére irányul. Ez a „felszabadítási” elv néven ismert politika fő vonásaiban az 1952-es választási kampány során körvonalazódott. Majd Eisenhower hatalomra jutása után proklamálták, és 1953 folyamán konkrét megfogalmazást is nyert a „tömeges megtorlás” katonai doktrínájában. Az USA az új katonapolitikai stratégia jegyében áttért a tömeges nukleáris csapásra alkalmas haderő kifejlesztésére, amelynek éveken keresztül nagy szerepe volt az enyhülés fékezésében. Az erőviszonyok eltolódásának újabb tényei hatására azonban az USA sem zárkózhatott el teljesen a realitások elől, és az 1950-es évek derekától fokozatosan rákényszerült a vitás nemzetközi kérdések tárgyalások útján való rendezésére.

A szocialista világ – a világháború „perspektívájában” gondolkodó imperialista hatalmak politikájára és magatartására – a társadalmi haladás útjára lépett országok szoros összefogásával, a nemzetközi kommunista mozgalom egységének fokozásával válaszolt. Az európai népi demokratikus országok egymás közötti viszonyának rendezése azonban korántsem volt könnyű feladat. A korábbi, hagyományos ellentétek (nemzetiségi és határviták) nem egy esetben komolyan késleltették az együttműködés, illetőleg az egység létrejöttét. A nyugati nagyhatalmak állandó beavatkozási kísérletei ezeknek az országoknak az életébe szintén nehezítették a szocialista államok külpolitikájának összehangolását. 1947–1948 folyamán lényegében valamennyi európai népi demokrácia kétoldalú szerződésre lépett egymással. Magyarország elsőként 1947. december 8-án Jugoszláviával kötött barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést. Ezt követte 1948. január 24-én a magyar–román, február 18-án a magyar–szovjet, június 18-án a magyar–lengyel, 1948. július 16-án pedig a magyar–bolgár és végül 1949. április 16-án – a csehszlovákiai magyar nemzetiségű lakosság ügyének rendezése után – a magyar–csehszlovák barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási egyezmény aláírása. Ezután a szocialista államok már azonos módon léptek fel a nemzetközi küzdőtéren, tiszteletben tartva azt a Tájékoztató Iroda által 1947 szeptemberében elfogadott elvet, hogy „a háború utáni korszak... fő feladatainak megoldásában a Szovjetuniót és külpolitikáját illeti vezető szerep”. De hasonlóan azonos módon foglaltak állást a népi demokratikus országok a belpolitika minden fő és számos részkérdésében is. Az összefogásnak ez a módja természetesen korlátokat szabott a nemzeti sajátosságok érvényesülésének, s visszafogta az egyes országok kommunista pártjainak önálló kezdeményezését, sőt az országépítő munkában szinte elkerülhetetlenül hibás és káros másolásokat, torzulásokat idézett elő.

A Jugoszláv Kommunista Pártjának az egységről vallott felfogása eltért ettől a gyakorlattól, és a nézeteltérések 1948 nyarára súlyos feszültséghez, majd Jugoszláviának a többi szocialista országtól való eltávolodásához vezettek. A jugoszláv és a bolgár kommunisták már a felszabadító háború utolsó szakaszában (1944. november–1945. január) kísérletet tettek – elsősorban a két ország között sok bonyodalmat okozó macedón területek hovatartozásának a tisztázása alkalmával – egy jugoszláv–bolgár föderáció létrehozására. De a szövetséges nagyhatalmak külügyminisztereinek – a jaltai értekezleten elhangzott – tanácsára elhalasztották ezt a lépést. 1947 júniusában a jugoszláv–bolgár barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződéssel kapcsolatos bledi, majd a novemberi várnai találkozón ismét felvetődött a föderáció kérdése, s annak fokozatos megvalósítása jegyében a kölcsönös árucserre-forgalom kiszélesítését, gazdasági terveik összeegyeztetését és vámunió bevezetését határozták el. Ezt megelőzően, 1946 tavaszán – a jugoszláv–albán barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés előkészítő tárgyalásain – elfogadták a jugoszláv–albán föderáció fokozatos kiépítésének programját, és a szerződés júliusi aláírásakor már létrejött a két állam fokozottabb gazdasági együttműködéséről szóló egyezmény is. Ezt az 1946. november 27-i szerződés egészítette ki, amely előírta a gazdasági tervek koordinálását, a valutakiegyenlítést, az egységes árrendszer bevezetését és a vámunió megteremtését.

A konföderáció célkitűzése jegyében kevésbé körvonalazott, de hasonlóan messzemenő elképzelések kerültek megvitatásra a gazdasági együttműködésről a jugoszláv–magyar, a jugoszláv–román és 1948 januárjában a bolgár–román barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződések megkötésekor. Január 21-én – a bolgár–román tárgyalásokat követően – Dimitrov újságírók kérdésére elmondotta, hogy megfelelő előkészítés után kiépítik a jugoszláv–bolgár–albán–román vámunió rendszerét. Ugyanakkor a föderációs terveket egyelőre még nem tartotta időszerűeknek.

A *Pravda* 1948. január 28-án közleményben hívta fel a figyelmet arra, hogy „problematikus és mesterséges” minden – a nemzeti államok kereteit megbontó – elsziett föderáció vagy konföderáció, illetőleg vámunió. A fenti kérdéseket a szovjet vezetők 1948 februárjában jugoszláv és bolgár pártküldöttségekkel is megvitatták. Ennek ellenére a felmerült nézeteltéréseket nem sikerült kiküszöbölni. Sőt, februárban már nem újították meg 1948-ra a szovjet–jugoszláv kereskedelmi szerződéseket sem. Március 18-19-én a szovjet kormány visszahívta Jugoszláviából katonai és polgári szakértőit. Március végétől pedig indulatos hangvételű levélváltás kezdődött az SZK(b)P és a JKP között, amelybe azután bekapcsolódtak – a JKP vezetőit elítélve – a Tájékoztató Iroda többi pártjai is. A pártok közötti vita – I. V. Sztálin kezdeményezésére – a Tájékoztató Iroda június 19–23-i ülése elé került, ahol meg-

bélyegző határozat született a JKP-val, illetőleg vezetőivel kapcsolatosan. (Az ülésen egyébként a jugoszláv párt képviselői többszöri felkérés ellenére sem vettek részt.) A Tájékoztató Iroda állásfoglalásában többek között az állt, hogy a jugoszláv párt vezetői nacionalisták, szovjetellenesek, az imperialista államok felé orientálódnak, eltúlozzák a népfelszabadító háború jelentőségét, favorizálják a népfrontot a párttal szemben, tagadják az osztályharc éleződésének elméletét s nem akarják a kisparaszti gazdaságok kollektivizálását. Kétségtelen, hogy a JKP a népfelszabadító háborúban és a szocialista fejlődés sajátos útját járva, sok értékes tapasztalatot gyűjtött az új társadalom építésével kapcsolatosan. E tapasztalatok azonban nemcsak nagy tekintélyt biztosítottak számára, hanem erkölcsi és politikai súlyukkal „rá is neheztek” a korabeli nemzetközi munkásmozgalomra, ami egyes kommunista pártoknál nehezítette a saját út keresését, míg másoknál ellenérzéseket váltott ki. A határozatból teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy a Tájékoztató Iroda pártjai, illetőleg a JKP egészen másként ítéli meg a szocializmus építésének lehetséges útjait, valamint a szocialista államok egymás közötti viszonyát.

A Tájékoztató Iroda 1948. júniusi határozata után önkényes támadás, durva hadjárat indult Jugoszlávia hatalmon levő kommunista vezetőinek megbuktatására. Ennek egyik velejárájaként W. Gomulkat, aki nem azonosult az előbb említettekkel, a Lengyel Munkáspárt Központi Bizottsága 1948 szeptemberében eltávolította a párt éléről, 1949-ben pedig megfosztották őt minden párt- és állami tisztségétől. 1949. november 16-án a Tájékoztató Iroda Jugoszláviát az új háborúra készülő agresszív imperialista hatalmak körébe sorolta. S ezzel egyidejűleg a jugoszláv párt vezetőit a kapitalizmus visszaállításával és a népi demokratikus rendszerek elleni összeesküvéssel vádolta. A minden tárgyi alapot nélkülöző összeesküvés vádak és rágalmakat azután több népi demokratikus államban azokkal a törvénysértő perekkel „támasztották alá”, amelyeknek 1949-ben – még a Tájékoztató Iroda szóban forgó ülése előtt – áldozata lett Albániában Koci Dzdodze belügyminiszter, Bulgáriában T. D. Kosztov miniszterelnök-helyettes és Magyarországon Rajk László külügyminiszter.

A nemzetközi kommunista mozgalom egységének megbomlása – az amúgy is rendkívül kedvezőtlen nemzetközi légkörben – tovább nehezítette a szocialista vilárendszer helyzetét. De a „jugoszláv kérdés” nemcsak nemzetközi szempontból érintette súlyosan a szocialista világot, károsan hatott az egyes országok kommunista pártjainak politikájára is. A JKP elítélése ugyanis azt a felfogást erősítette, amely elvetette a marxizmus elméletének alkotó alkalmazását a sajátos viszonyokra, amely figyelmen kívül hagyta a szocializmusba való átmenet többféle lehetőségét, amely a szocialista építésnek a Szovjetunióban követett útját tartotta csak járhatónak és amely azonosította a proletárdiktatúrát a Szovjetunióban történt megvalósulásával, az egypártrend-

szerrel. Ennek megfelelően 1948-tól a legtöbb szocialista államban fokozatosan felszámolták a népi demokratikus fejlődés szülte sajátos intézményeket, szervezeti formákat, politikai módszereket. Megszüntették vagy formálissá tették a jobboldali elemektől megtisztított volt koalíciós pártok tevékenységét, jóllehet a tömegek nem csekély része még elsősorban általuk kapcsolódott a forradalmi folyamathoz. Mindezek folytán természetesen elhalványult a népfront politikai jelentősége is.

A kommunista pártok tevékenységében megerősödtek a szektás, dogmatikus vonások és a személyi kultusszal együtt járó torzulások, törvénytelen-ségek. 1951 novemberében az osztályelvektől való eltérés, a „szektás munkamódszerek alkalmazása” indokával leváltották, 1952-ben pedig kivégezték Rudolf Slánskýt, Csehszlovákia Kommunista Pártja főtitkárát. Törvénytörő intézkedésekkel eltávolították tisztségeikből 1951 májusában Magyarországon Kádár János belügyminisztert, 1952-ben Romániában Ana Pauker külügyminisztert, Vasile Luca miniszterelnök-helyettest és másokat. A törvénytörések – kisebb-nagyobb arányban és mértékben – a társadalom egyes csoportjait is érintették ezekben az országokban.

A PROLETÁRDIKTATÚRA POLITIKAI RENDSZERÉNEK ÉS ÁLLAMSZERVEZETÉNEK KIÉPÍTÉSE

Az MDP vezetői a proletárdiktatúra győzelme után – elsősorban a jugoszláv tapasztalatokra támaszkodva – lényegében az egy-pártrendszer bevezetését tervezték Magyarországon. Közelebbről, a Magyar Dolgozók Pártja körül egy viszonylag széles, népfront jellegű mozgalmat igyekeztek létrehozni a polgári ellenzéki pártok felszámolásával, valamint a Nemzeti Parasztpárt és a kisgazdapárt tömegszervezeti jellegű átalakításával, illetőleg szervezeti önállóságuk későbbi teljes megszüntetésével. Ennek megfelelően az MDP már 1948 júniusában és júliusában országszerte népfrontgyűléseket rendezett, hogy mindenekelőtt a falusi lakosságot, a dolgozó parasztság tömegeit megbarátkoztassa a függetlenségi front fentebbi módon történő újjászervezésének a gondolatával. Ezzel egyidejűleg az MDP – lényegében minden szinten – felújította a koalíciós pártközi értekezleteket a parasztpártok baloldali erőinek az összefogása és a proletárdiktatúrával szemben álló vezetőknek és párttagságnak a politikai elszigetelése érdekében. Hasonlóan a régebbinél céltudatosabb és hatékonyabb együttműködésre törekedett az MDP az önkormányzatokban és a közigazgatásban is a parasztpártok demokratikus képviselőivel.

Az MDP politikai elképzelései valóra váltásának kedvezett az a körülmény,

hogy erre az időre nemcsak városon, hanem falun is kétségtelenül jelentősen megnövekedett a párt tekintélye és befolyása. Másfelől pedig a parasztpártok vezetői – és jórészt a tagjaik is – keresték és szorgalmazták az MDP-vel való szorosabb együttműködést. Így a Nemzeti Parasztpárt – 1948. szeptemberi értekezletén – fenntartás nélkül elfogadta a Magyar Dolgozók Pártja politikai irányvonalát, a marxizmus-leninizmus elvi alapjaira helyezkedett és egyetértését fejezte ki a Tájékoztató Iroda határozataival is. A kisgazdapárt pedig az 1948. tavaszi balatonkenesei értekezletén kidolgozott és az év októberében ugyanitt elfogadott új programjában állást foglalt a tervgazdaság továbbfejlesztése és a termelőszövetkezetek szervezése mellett. Elvetette „a parasztság hamis szólamát”, a „külön paraszti út” politikáját, és olyan függetlenségi front részese kívánt lenni, amelynek „társadalmi alapját a munkásság és a dolgozó parasztság szövetsége jelenti”. Az FKGP vezetői – szándékaik őszinteségének jeléül – felülvizsgálták megyei szervezeteiket, és a pártközi együttműködést ellenző vagy helytelenítő titkárokat, vezetőségi tagokat stb. leváltották.

1948. második felében érezhetően felgyorsult – a függetlenségi front „egyetlen, osztatlan tömegszervezetté” történő átalakítása jegyében – a két parasztpárt belső tisztulási folyamata. A tisztulás azonban fokozatosan tisztoztatássá vált, amit az időközben létrehozott összekötő bizottságok végeztek. A jobboldaliság ürügyén számos olyan kis- és középparasztot, értelmiségit mozdítottak el párttisztaságából, illetőleg zártak ki az NPP-ből és az FKGP-ből, akik korábban igen aktívan dolgoztak. Ily módon kiválásuk szinte elkerülhetetlenül maga után vonta az önálló pártszervezeti tevékenység elsorvadását. A kisgazdapártból pl. azon a címen távolítottak el több száz embert, hogy a „kulákság szószólói”. A parasztpárt fővárosi szervezetének 18 000 tagjából viszont a polgári befolyásra hivatkozva zártak ki 10 000 embert, vagyis a tagságnak több mint a felét.

A függetlenségi front újjászervezésének az ügye az 1948. szeptember 10-i pártközi értekezleten került „hivatalosan” is napirendre, amelyen egy szűkebb bizottságot jelöltek ki a programtervezet kidolgozására. Az MDP képviselői itt jelentették be azt is, hogy a párt a Tájékoztató Iroda 1948. júniusi határozatára való tekintettel – amely élesen bírálta az egypártrendszer Jugoszláviában megvalósult formáját – felülvizsgálja a függetlenségi fronttal kapcsolatos nézeteit. Erre a felülvizsgálatra Révai József tett kísérletet a *Szabad Nép* 1948. szeptember 26-i számában: „Nálunk népi demokrácia van, koalíció van, osztályok vannak, nem mosódtak el a munkásság és a parasztság közötti különbségek; ilyen körülmények között a pártok formális megszüntetésével egy lépést sem tennénk előre az osztályok különbségeinek megszüntetése felé.” Majd Révai határozottan állást foglalt a többpártrendszer mellett is, mivel „a szövetséges osztályok és rétegek még az önálló pártot tekintik a

munkássággal való szövetkezés legalkalmasabb keretének és formájának”. Ezek a megállapítások valóban hűen tükrözték mind a tényleges magyarországi viszonyokat, mind az MDP szövetségeseinek az óhaját, elképzeléseit. Ennek ellenére alig néhány héttel később már egészen más irányban és szellemen folyt a függetlenségi front újjászervezése. S ez azzal függött össze, hogy az MDP vezetőinek körében egyre inkább tért hódított a proletárdiktatúra dogmatikus felfogása.

A Magyar Dolgozók Pártja vezetői most már abban látták a „jugoszláv félrecsúszás” egyik alapvető okát, hogy ott állítólag az osztályidegen elemek is bekerültek a népfrontba. Ebből kiindulva Rákosi Mátyás a Központi Vezetőség 1948. novemberi ülésén ismét a „régiformák és intézmények” megszüntetésének a fontosságát hangsúlyozta. A pártvezetőségnek az államhatalom jellegével és formájával kapcsolatos álláspontját 1949. januárjában szintén Rákosi Mátyás fejtette ki részletesebben a *Szabad Nép* hasábjain. Eszerint a népi demokrácia „funkciójára nézve proletárdiktatúra, szovjet forma nélkül”. E megfogalmazás mögött az a megfontolás húzódott, hogy a népi demokráciában a proletárdiktatúra nem teljes, mert a munkásosztály – a többpártrendszer miatt – csak szövetségeseivel megosztva gyakorolhatja a hatalmat. Az előbbiekből következően tehát a népi demokráciáról át kell térni a proletárdiktatúrára, pontosabban a proletárdiktatúrának a Szovjetunióban kialakult formájára. Ennek érdekében viszont élezni kell az osztályharcot, erőteljesebben kell gyakorolni a diktatúrát és természetesen fel kell számolni a többpártrendszert. A fentieket a Központi Vezetőség 1949. márciusi ülésén nemcsak megerősítette, hanem bizonyos értelemben tovább is fejlesztette. A főtitkári beszámoló ugyanis egyértelműen leszögezte, hogy a demokratikus pártok pusztaléte „tartalékot” jelent az osztályellenség számára. A függetlenségi front tehát nem a pártok összefogásának a szerve, hanem a többi párt felszámolásának az eszköze. Ezen az ülésen – az osztályharc éleződésével és a proletárdiktatúra megszilárdításával összefüggésben – a korábbinál is nagyobb hangsúlyt kapott a kulákság elleni harc vitelének, illetőleg az állam elnyomó szerepe növelésének, valamint az erőszakszervezetek kifejlesztésének és az adminisztratív irányítás fokozásának a szükségessége.

1948 őszétől a parasztpártok erősen visszafogták, korlátozták működésüket és hamarosan elvesztették politikai-szervezeti erejüket, önálló tevékenységük pedig gyors ütemben elsorvadt. A parasztpártok vezetői 1948–1949 fordulóján – az MDP nyomásának engedve – véglegesen feladták önálló párttörekvéseiket. Ezen az sem változtatott, hogy a kisgazdapárt 12 országgyűlési képviselője – pártjuk felszámolása elleni tiltakozásul – decemberben lemondott mandátumáról. Sőt, ebben az időben már megindult az NPP és az FKGP szervezeteinek önfelszámolási folyamata is, amely 1949 őszére lényegében be is fejeződött.

A proletárdiktatúra kivívásával és a tőkés termelési viszonyok felszámolásával nagyjában egyidejűleg ment végbe a legnagyobb polgári ellenzéki párt, a Demokrata Néppárt politikai elszigetelődése is Magyarországon. A DNP-nek 1948 végén, 1949 elején itt-ott az országban még léteztek ugyan szervezetei, sőt sajtója rendszeresen megjelent, de egyoldalú népi demokrácia ellenességével és öncélú parlamenti ellenzékieskedésével legfeljebb csak a politikailag legelmaradottabb és legpasszívabb vallásos rétegek támogatására számíthatott. 1948 végén Barankovics István, a párt elnöke, egyik országgyűlési felszólalásában maga is reménytelenséggel nyilatkozott a DNP nehéz helyzetéről és bizonyos következtetések levonását helyezte kilátásba. Ez néhány héttel később meg is történt: Barankovics nyugatra távozott, majd röviddel ezt követően az itthon maradt vezetők 1949. február 4-én feloszlatták a jobbára már csak „vezetőségből” álló Demokrata Néppártot. Hasonló sorsra jutott a számottevő társadalmi bázist kezdettől fogva nélkülöző Keresztény Női Tábor is, amelynek megszűnésében a katolikus egyházi vezetők is szerepet játszottak azzal, hogy a „politikus” Slachta Margittól megvonták támogatásukat, és igyekeztek meggyőzni, hogy „ő először is (apácarendi) főnöknő, tehát kormányozza a társulatát”. 1949 tavaszán a KNT észrevétlenül „eltűnt” a politikai életből.

Másként alakult a koalíció lojális ellenzékének helyzete. A pártszövetségbe tömörült, majd később egyesült Magyar Radikális Párt és a Polgári Demokrata Párt, illetőleg a Független Magyar Demokrata Párt az egymással való szövetkezésben és a függetlenségi frontozás történő csatlakozásban vélte megtalálni jövőbeni működése, politikai-közéleti szereplése feltételeit. Reményeik annyiban valóban teljesültek, hogy végső fokon nem a polgári ellenzék, hanem a koalíciós parasztpártok sorsára jutottak: tagjai lettek az újjászervezett függetlenségi frontnak, részt vettek az 1949. májusi országgyűlési választásokon, s csak ezután fejezték be végérvényesen önálló pártpolitikai tevékenységüket.

A polgári ellenzéki pártok politikai vereségéhez, elszigetelődésükhöz a politizáló klérus, s különösen Mindszenty József tevékenysége és magatartása is hozzájárult. A kommunista- és népellenességéről hírhedt hercegprímás ugyanis mindenekelőtt attól tette függővé a katolikus egyház „jóindulatára” építő, illetőleg számító pártok, politikai csoportosulások támogatását, hogy azok milyen módon és mértékben veszik ki a részüket a népi demokrácia ellenes akciókból. A hercegprímás, főleg a Truman-elv meghirdetése után döntően a harmadik világháború kitörésétől és a nyugati imperializmus „bevonulásától” várta rögeszméje beteljesülését, a Habsburg-dinasztia hatalmának visszaállítását Magyarországon. Annyira hitt a közeli jobboldali fordulatban, hogy már a kormánylistát is összeállította a legszélsőségesebb legitimista és konzervatív arisztokrata elemekből. 1948 februárjában, amikor

a népi demokratikus kormány kezdeményezte az állam és az egyház viszonyának átfogó rendezését, a katolikus klérus, Mindszentyvel az élen, mereven elzárkózott ez elől. A szóban forgó kérdésben az volt a hercegprímás – nem is nagyon leplezett – véleménye, hogy „a tárgyalásba bocsátkozás veszedelmes és céltalan. . . a további időszerezés látszik az egyedül járható útnak”. A hercegprímás azonban nemcsak legális eszközökkel harcolt ádázul a népi demokratikus rendszer ellen, hanem – a nyugati imperialista körök és a Vatikán ösztönzéseiből bátorítást merítve – mindinkább az illegális szervezkedés útjára lépett.

A Magyar Dolgozók Pártja 1948 nyarán-őszén széles körű felvilágosító kampányt indított Mindszenty és követői politikájának, illetőleg e politika várható következményeinek a leleplezésére. E kampányhoz később mind a parasztpártok, mind pedig a kisebb, korábban ellenzéki polgári-kispolgári pártok is csatlakoztak. Nem utolsósorban az említetteknek köszönhetően sikerült végül is olyan közhangulatot teremteni az országban, – nemcsak az üzemekben és városokban, hanem a falvak jelentős részében is –, amely kifejezetten sürgette a „politizáló” Mindszenty hercegprímás büntetőjogi felelősségre vonását. 1948. december végén az illetékes belügyi hatóságok államellenes bűncselekményei miatt – a köztársaság védelméről szóló törvény megfelelő cikkelyei alapján – őrizetbe is vették a politikailag már nagyrészt elszigetelődött katolikus főpapot. Mindszenty vitathatatlanul rászolgált arra, hogy letartóztassák, majd az 1949. februári népbírószági tárgyalások eredményeként jogos börtönbüntetésre ítélik őt. Ugyanakkor a törvényes felelősségre vonás túlhangsúlyozott nyilvánossága, az azt kísérő rádió- és sajtómegnyilatkozások túlzásai azonban nem szolgálták egyértelműen a hazai és külföldi közvélemény meggyőzését az ítélet feltétlen megalapozottságáról. Mindszenty hercegprímásnak a politikai életből történt eltávolításával és bírósági elítélésével a magyar népi demokrácia ellenségei az utolsó és megingathatatlan hirt támaszukat veszítették el. Nem volt már többé olyan „zászló” Magyarországon, amely mögött a polgári restauráció nyílt és titkos hívei tömegesen felsorakozhattak volna.

1949. február 1-én megalakult a Magyar Függetlenségi Népfront, amely március 15-i első kongresszusán elfogadott programnyilatkozatában állást foglalt az MDP országépítő céljai, a szocialista átalakulás mellett. A népfrontban részt vevő pártok – a Magyar Dolgozók Pártja javaslatára – azt is elhatározták, hogy a legközelebbi országgyűlési választásokon már közös programmal és közös listán indulnak.

Az MFNF országos szerveinek a létrehozása után – és a májusra tervezett választások előkészítéseként – a Magyar Dolgozók Pártja szervezetei minden megyében, városban és községben életre hívták a helyi népfront-bizottságokat. E bizottságokban néhány taggal az NPP és az FKGP, illetőleg a radikális

Ülésezik az MKP III. kongresszusa (1946. szeptember 28–október 1.)

Gyöngyösi János
magyar külügyminiszter
alírja
a békeszerződést
(1947. február 10.)

Üzemi gyűléseken
ismertetik
a hároméves tervet

A Margit-híd újjáépítése (1946. október)

Az MKP választási gyűlése Karcagon (1947. július)

A Nemzeti Parasztpárt választási gyűlése az Országház téren (1947. augusztus)

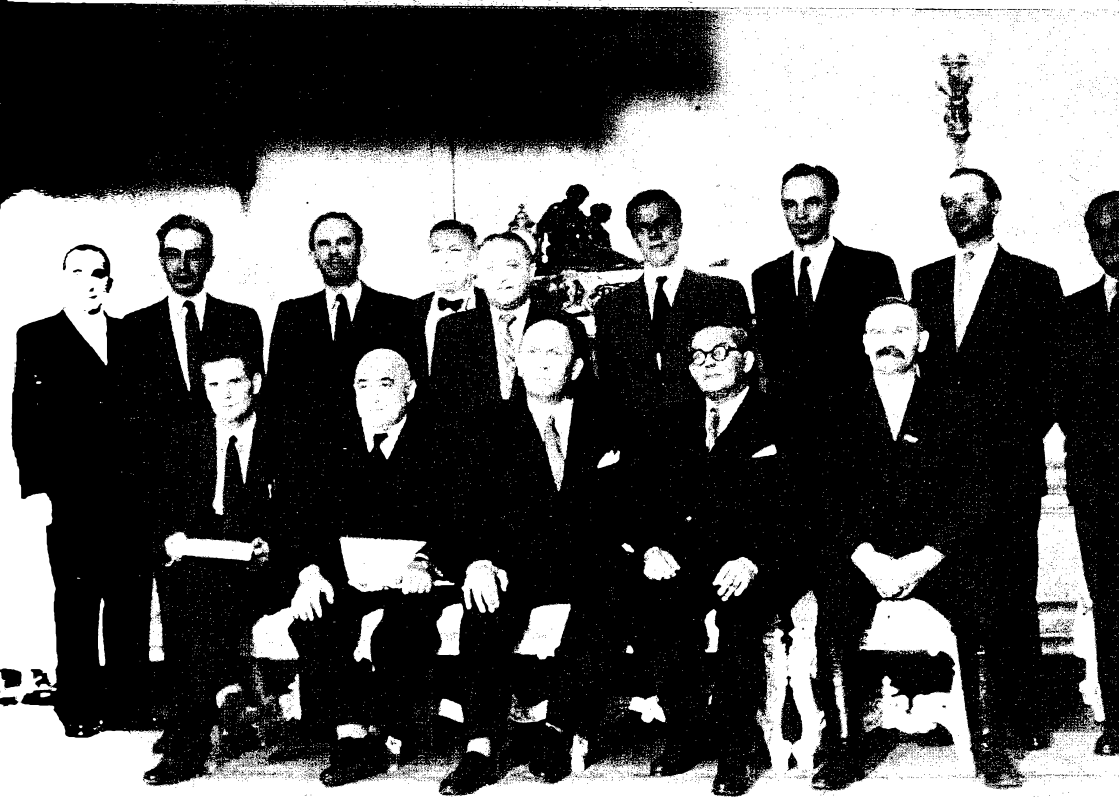

Váchartyán villanyt kap
(1948. december)

Az „Ötéves Tervkölcson” jegyzése

A Dinnyés-kormány

A magyar–szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés aláírása Moszkvában (1948. február 18.)

101 1948. XXI. évi Magyar–szovjet barátsági szerződés

XXI. TÖRVÉNYCIKK

a Moszkvában, 1948. évi február hó 18. napján aláírt magyar–szovjet barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés hitelesítőjéről.^{1*}

(A megteremtő okiratok Budapeston 1948. évi április hó 21. napján megteremtették.)
Megjeleni az Országos Törvénytar 1948. évi május hó 7-én kiadott 14. számbában.

1. §.^{2*} A Magyar Köztársaság és a Szocialista Szovjet Köztársaságok Szövetsége között Moszkvában, 1948. évi február hó 18. napján aláírt barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződés az ország törvényei közé iktatódik.

2. §. Az 1. §-ban említett szerződés eredeti magyar és eredeti orosz szövege a következő:

(Az orosz szöveget nem közöljük.)

^{1*} A törvényjavaslatot a Külügyminiszter 1948. évi március hó 5-én nyújtotta be. (1948. évi.) Az Országgyűlés Külügyi Bizottságának jelentése 1948. évi március hó 1-én kelt. (1948. évi.) Törvényterjesztés tárgyalás 1948. évi március hó 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12. napján.

^{2*} (1948. évi.) A Minisztertanácsnak 1948. évi február hó 12. napján kelt határozata alapján a Szocialista Szovjet Köztársaságok Szövetségével létrehozandó barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződésnek a Magyar Köztársaság részéről való aláírására a Magyar Köztársaság Kormányának miniszterelnökének adott felhatalmazást. A szerződést a magyar meghatalmazott Moszkvában, 1948. évi február hó 18. napján aláírta.

Az alkotmányos rendelkezések megteremtése a megteremtési okiratnak a Magyar Köztársaság Kormány részéről való kihirdetése előtt a szerződés hitelesítőjéről a vonatkozó törvényjavaslatot az Országgyűlésnek írásbeli formában be kell nyújtani.

A törvényjavaslat 1. §-a a szerződésről az ország törvényei közé iktatása iránt rendelkezik. A 2. §-a a szerződés eredeti magyar és orosz szövegeit foglalja magában. A 3. § a törvény hatálybalépésére és végrehajtására vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza.

A szerződés lényegese rendelkezései a következők:

A szerződés felismeri a szerződő felek és bizonyos általános elvek alapján a szerződés iránti kölcsönös barátságos és szolidaritásos viszonyt a Szocialista Szovjet Köztársaságok Szövetsége Legfelsőbb Tanácsának Kormányának megerősítésével, hogy a magyar nép és a Szovjetunió népe között a barátságos viszonyt az együttműködés és a barátság megteremtése megteremtésének legelőnyösebb és a legalkalmasabb módon előmozdítsa mindkét nép gazdasági fejlődését.

Magát a szerződés a következőkben állapítja meg:

Az 1. cikk a szerződésről a Szerződés Főcímében foglaltak alapján megteremtődik.

A magyar–szovjet szerződés törvényerőre emelkedik

A Shell Kőolaj Rt. államosítása 1948 tavaszán

Az MKP és az SZDP vezetőinek tárgyalása a két munkáspárt egyesüléséről 1948 tavaszán

A két munkáspárt egyesülési kongresszusán:
Szakasits Árpád és Rákosi Mátyás kézfogása (1948. június 12.)

Rajk László, Gerő Ernő és Molnár Erik a József Attila Népi Kollegiumban

„Törvény lett az iskolák államosítása”
(Szabad Nép, 1948. június 15.)

Az első Kossuth-díjak átadása

A Magyar Tudományos Akadémia új elnöksége (1949. november) |

Az MDP I. országos szövetkezeti konferenciája (1948. július)

A Magyar Függetlenségi Népfront Ideiglenes Országos Tanácsának alakuló ülése (1949. február 1.)

A DISZ kongresszusa

Tanácsválasztás (1950. október)

A dunaujvárosi
(sztálinvárosi) építők
egy csoportja

A Népstadion

A kazincbarcikai
erőmű építkezése

Felavatták a Dunai Vasmű martinüzemét. Az első csapolás

Felvonulás a beadáshoz Orosházán (1953)

pártszövetség is képviseltette még magát. Az elnöki és a titkári tiszteket azonban szinte kivétel nélkül mindenütt MDP-tagok töltötték be. Hasonlóan a közvetlen választási előkészületekben is csak meglehetősen szerény, formális szerep jutott a volt koalíciós pártok vezetőinek és tagjainak. Így a választási agitációban való részvételüket – néhány, az együttműködést demonstrálni hivatott nagygyűlésen kívül – csupán ott igényelték, ahol az MDP-nek közismerten viszonylag kisebb volt a befolyása és a többi párt esetleges távolmaradása előreláthatóan hátrányosan befolyásolhatta a választások eredményét.

Az 1949. május 15-i országgyűlési választások az MDP és a népi demokratikus erők átütő sikerét hozták. A választók 95,6%-a adta le szavazatát az MFNF jelöltjeire. Mindössze néhány helyen (Nagykőrösön, Mezőkövesden és a vecsési járásban, ahol az ellenszavazatok 21–29% között mozogtak) sikerült a klérusnak a vallásos tömegeket az MFNF-fel szembeállítania. A választási eredmények kétségtelenül tükrözték az országban uralkodó kedvező politikai légkört. Ugyanakkor az igen magas számszerű eredményekben a választási agitáció – gyakran az erkölcsi és az adminisztratív nyomás elemeit sem nélkülöző – hatása, sőt a választási eredmények iránti bizonyos közömbösség is kifejeződött.

A választások eredményeként gyökeresen megváltozott az országgyűlés szociális és politikai összetétele, arculata. A megválasztott 402 képviselő 45%-a a munkásság, 28%-a a parasztság és 23%-a az értelmiség soraiból került ki. A képviselők döntő többsége (71%-a) az MDP tagja volt. Az országgyűlési választások után természetesen a kormány is átalakult. Az új kormány elnöke – főként külpolitikai megfontolásból – Dobi István, a kisgazdapárt vezetője lett, aki már 1948 decemberétől, Dinnyés Lajos lemondása óta, betöltötte ezt a tisztséget. Rajta kívül Bognár József belkereskedelmi és Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter képviselte az FKGK-t a kormányban. Az NPP a földművelésügyi és az építésügyi tárcát kapta, Erdei Ferenc, illetőleg Darvas József miniszterségével. A fennmaradó 11 tárcát az MDP képviselői töltötték be. Az új kormány személyi összetételével kapcsolatosan tulajdonképpen csak az okozott meglepetést a közvéleményben, hogy Rajk László belügyminiszter, majd 1948 augusztusa óta külügyminiszter, kimaradt belőle. Rákosi Mátyás megtartotta miniszterelnök-helyettesességét, Gerő Ernő pedig államminiszterré lépett elő. Az MDP-nek az államhatalomban betöltött növekvő súlyát és szerepét húzta alá egyébként az is, hogy Tildy Zoltánt, aki 1948 augusztusában mondott le, Szakasits Árpád váltotta fel a köztársasági elnöki székben.

Az országgyűlés 1949. augusztus 18-án fogadta el – az országban végbe ment politikai, gazdasági és társadalmi átalakulással összhangban – a Magyar Népköztársaság alkotmányát. Az alkotmány rögzítette, hogy a népköztár-

saság „a munkások és dolgozó parasztok állama”, és ennek megfelelően „minden hatalom a dolgozó népé”. Megállapította továbbá azt is, hogy „népünk megkezdte a szocializmus alapjainak lerakását, s országunk a népi demokrácia útján halad előre a szocializmus felé”. Ezzel a szocializmus felépítése az alkotmányban lefektetett nemzeti cél rangjára emelkedett.

A proletárdiktatúra megszilárdulása, a népköztársaság konszolidált rendje a katolikus püspöki karban, s különösen Czapik Gyula egri érsekben és Bánáss László veszprémi püspökben is mindinkább érlelte azt a felismerést, hogy az egyháznak is érdeke a békés közeledés. Hiszen a népi demokratikus állammal szembeni merev ellenállás, az ellenségeskedés csak a klérus tekin-
télyét és tömegkapcsolatait, végső fokon az egyház létfeltételeit ássa alá. Emellett nyilvánvalóan az is hatással volt a katolikus főpapságra, hogy az alsópapság körében szemlátomást gyarapodott a megegyezést óhajtók és keresők száma. Nem is beszélve arról, hogy a református egyház már 1948 októberében, az evangélikus és az izraelita egyházak pedig decemberben rendezték kapcsolataikat az állammal. Mégis, amikor a kormány újra felvette a megállapodás megkötését, a püspöki kar – a megegyezést akadályozó Mindszenty hercegprímás letartóztatása miatt – sokáig elzárkózott a tárgyalások elől. A népi demokratikus állam és a katolikus egyház közötti megállapodás végül is – csak hosszas, több hetes, sőt hónapos huzavona, illetőleg előkészítés után – 1950 augusztusában jött létre. Az 1950. augusztus 30-i megállapodásban a püspöki kar kinyilvánította, hogy „támogatja a Magyar Népköztársaság államrendjét” és nem engedi meg „a hívők vallásos érzületének, valamint a katolikus egyháznak államellenes célokra való felhasználását”. Felhívta a katolikus hívőket, hogy „minden erejükkel vegyék ki részüket abból a nagy munkából, amelyet a népköztársaság kormányának vezetésével az egész magyar nép végez”, és helyeslését fejezte ki a kormány békepolitikájával kapcsolatosan is, illetőleg megígérte annak támogatását. Ezzel szemben a kormány az egyezményben biztosította a hívők teljes vallásszabadságát, az egyház szabad működését, néhány iskola és szerzetesrend, valamint az egyházi intézmény anyagi támogatását. A megállapodás keretében nem rendezett kérdéseket a kormány nem sokkal később egyoldalú elhatározással oldotta meg. Ezek közül legjelentősebb az az 1951. évi törvényerejű rendelet volt, amely kimondta, hogy Magyarországon az egyházi állásokat kizárólag az Elnöki Tanács előzetes hozzájárulásával lehet betölteni. A kormány és a püspöki kar szóban forgó megállapodása jelentős esemény volt: végérvényesen elválasztotta az egyházakat a magyar államtól.

Az állam és a katolikus egyház kapcsolata azonban a megállapodás ellenére sem javult meg rögtön alapvetően. De ennek most már nem egyedül a katolikus konzervatív körök változatlan bizalmatlansága és elutasító magatartása volt az oka, hanem az állami egyházpolitikában elkövetett hibák szintén

megnehezítették e téren a kibontakozást. Mindenekelőtt a vallásszabadság erőszakos korlátozását célzó megnyilvánulások és Grósz József kalocsai érsek – a megállapodás megszületésében közreműködő egyházi küldöttség vezetője – 1951. júniusi letartóztatása és értelmetlen bírósági meghurcoltatása mérge-sítette el az amúgy sem békés viszonyt. Ezen nem változtatott érdemlegesen az sem, hogy 1951 júliusában a katolikus püspöki kar – a Grósz-per elrettentő hatására – letette az esküt a Magyar Népköztársaság alkotmányára.

A Magyar Dolgozók Pártja, miközben megnyerte a csatát a nyílt reakció utolsó maradványaival szemben, továbbá „rákényszerítette” az egyházakat az együttműködésre, fokozatosan elveszítette harci szövetségeseit és lojális útítársait. Elveszítette, mert önmagán kívül nem is tartott igényt semmilyen más erő közreműködésére a politikai küzdőtéren. Az 1949. májusi választások után szinte egyik napról a másikra megszűntek a népfrentbizottságok, s ezzel együtt „eltűntek” a koalíciós pártok is. Nyilvánvalóvá vált, hogy a népfrent-bizottságok csupán a választások alkalmából megalakított ideiglenes alakula-tok voltak, amelyekre az MDP már tömegszervezeti jelleggel sem tart igényt. A szövetségesek e nagyfokú mellőzésének, a velük szemben táplált bizalmatlanságnak, az ennek során kialakult szűk szektaszellemnek az okai valójában az MDP belső helyzetében gyökereztek. 1948 második felétől ugyanis olyan egészségtelen és káros folyamatok fejlődtek ki az MDP vezetőségén belül, amelyek eltorzították a párt politikáját, az egész ország politikai életét.

Az egyesülés után szükségszerűen került az MDP belső életének homlok-terébe a két munkáspárt összekovácsolása, egységének és élcsapat jellegének erősítése. Hiszen az MKP-ban és az SZDP-ben valóban eltérőek voltak az ideológiai, politikai és szervezeti követelmények. Ugyancsak meg kellett küzdeni az új párttagok beilleszkedésével együtt járó szervezeti gondokkal, valamint a volt MKP- és SZDP-tagok között nem ritkán előforduló súrló-dásokkal is. Az egyesülés idejére rendkívül felduzzadt a párt taglétszáma (1,1 millió), és elérte a lakosság 12%-át. A párttagság ugrásszerű növekedésével együtt járó hígulás negatívan hatott az MDP társadalmi összetételére. 1948 júliusában a kispolgári, alkalmazotti és értelmiségi rétegek együttes részaránya (40%) megközelítette a munkásságét. A párt felhígulásának káros következményei természetesen szinte elkerülhetetlenül jelentkeztek a szervezeti élet területén is. Ilyen körülmények között feltétlenül indokolt volt meg-vizsgálni: „kik és miért jöttek be a pártba”.

Az MDP Politikai Bizottsága 1948. szeptember 2-án elrendelte a szeptem-ber 6-tól 1949 márciusáig terjedő tag- és tagjelölt-felvételi zárlatot, továbbá az egész párttagság felülvizsgálatát, a régi kommunista és szociáldemokrata tagsági könyvek kicserélését. A Politikai Bizottság felszólította a pártszerveze-teket, hogy távolítsák el soraikból az osztályidegen, korrupst és karrierista elemeket. Javítsák meg a párttagság társadalmi összetételét és minősítsék

vissza tagjelöltnek azokat, akik a párttagsággal járó követelményeknek nem felelnek meg. A felülvizsgálat 5 hónapja alatt az erre a célra létrehozott bizottságok több mint 1 millió párttaggal beszélgettek. A felülvizsgálat eredményeként a tagság mintegy 300 000 fővel csökkent. A tagfelülvizsgálat egészében erősítette a pártot. A karrierista, meggyőződés nélküli és ellenséges elemek kizárása növelte az MDP tekintélyét és befolyását. Kedvezően változott a tagság társadalmi összetétele is, amennyiben a munkásság és az értelmiség aránya növekedett, az alkalmazottaké és egyéb kategóriáké viszont csökkent. Ugyanakkor a parasztság létszáma és súlya tovább zsugorodott. A kizárások és a tagjelöltté történt visszaminősítések azonban nem minden esetben voltak indokoltak. Sőt, olykor egyenesen a politikai elfogultság, szűklátókörűség és a túlhajtott „éberség” jellemezte azokat. A felülvizsgálat nem vált ugyan a volt szociáldemokraták elleni általános támadássá, a kizárások mégis inkább azokat sújtották. Nem egy helyen csak azért távolították el őket a pártból, mert egykor az SZDP tagjai voltak vagy egyes kommunista párti vezetők így akartak „törleszteni” a régi valós és vélt sérelmekért.

Az MDP KV márciusban, illetőleg májusban a tagfelvételi zárlatot 1949. november 1-ig meghosszabbította, de a tagjelöltfelvételt június 1-től engedélyezte. A felvételt részletes utasítás szabályozta, előírva, hogy havonta hány tagjelöltet s ezen belül mennyi ipari és mezőgazdasági munkást, termelőszövetkezeti parasztot, értelmiségit, nőt és fiatalot lehet a pártba felvenni. A mechanikus központi szabályozás rövidesen a párt munkásjellegének a túlhajtásához vezetett. A munkásság aránya alig néhány hónap alatt – a tagfelülvizsgálat eredményeivel is számolva – mintegy 10%-kal növekedett. A munkásfelvétel erőltetése átcsapott tehát a másik végletbe: elmosta a párt és a munkásosztály közötti különbséget, határokat.

A Politikai Bizottság 1949. december 2-án a pártdemokráciát megfojtó bürokratizálódás és az ehhez társuló hibás munkamódszerek elburjánzásáért, valamint a párttagság körében jelentkező passzivitás miatt teljes egészében az alsóbb szerveket tette felelőssé, és semmit sem vállalt magára. Jóllehet a pártmunka bürokratikus kinövésai csupán a „szimptomái” voltak annak az egyre jobban elhatalmasodó káros folyamatnak, amely ekkor már egészében aláásta a pártéletet, a pártpolitika elvi alapjait. Az a bizalmatlanság és hatalmi léltékenység, amely 1948 második felétől lépésről lépésre megfosztotta a pártot szövetségeseitől, 1949 tavaszára nyarára elérte magát a pártot is. A párt vezetését és a tényleges hatalmat mindinkább egy szűk csoport (Rákosi Mátyás, Gerő Ernő és Farkas Mihály) ragadta magához, könyörtelenül félreállítva azokat, akik valamilyen módon és formában akadályát jelenthették a hatalom kisajátításának.

1949. május 30-án letartóztatták Rajk Lászlót és néhány más kommunista vezetőt (Pálffy Györgyöt, Szónyi Tibort, Szalai Andrást, Korondy Bélát,

Németh Dezsőt, Horváth Ottót stb.), majd bíróság elé állították és koholt vádak alapján halálra ítélték, kivégezték őket. A hamis per abból a célból fogant – ezt Rákosi Mátyástól tudjuk, aki az MDP 1949. szeptember 30-i nagy-budapesti aktívaértekezletén az egész ország nyilvánossága előtt csak ezzel a kérdéssel foglalkozott –, hogy leleplezze Jugoszlávia árulónak kikiáltott kommunista vezetőit. A politikai cselszövés és kalandorkodás útjára lépett Rákosi és társai azt állították, hogy a jugoszláv vezetők – beilleszkedve az amerikai imperializmus stratégiai tervébe – az összes népi demokráciában ellenforradalmi fordulatot akartak végrehajtani, és Magyarországon a nemzetközi összeesküvés szálait Rajk László tartotta kezében. Ez és a többi vádak azért is meglepőek voltak, mert néhány hónappal korábban – a KV 1948. november 27-i ülésén – még maga Rákosi hangoztatta a pártvezetőség teljes egységét, és kijelentette, hogy az MDP-n belül a jugoszláv kérdés nem okozott nézeteltéréseket. A Rákosi-féle csoport azonban nem nyugodott bele az egyértelmű helyzetbe, „megkeresték” és meg is találták a háború alatti hazai kommunista vezetők körében a külön „nemzeti vonalat”. Erre minden bizonytalanságuknál is nagyobb karrierizmusuk készítette őket. Az általuk kitervelt Rajk–Brankov-féle összeesküvésre épült ugyanis többek között a Tájékoztató Iroda 1949. novemberi határozata, amely az új háborúra készülõ agresszív imperialista hatalmak körébe sorolta Jugoszláviát és árulónak, imperialista ügynöknek nyilvánította a JKSZ vezetőit. A nagyobb nyomaték kedvéért a magyar kormány 1949. szeptember 30-án egyoldalúan felmondta a Jugoszláviával kötött barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést.

A vétkes pártvezetők a törvénytelen ségnek elkövetése után hisztérikus hangulatot szítottak az országban. A hisztérikus éberségi kampány Rajk László és a többi kommunista vezető kivégzése után érte el tetőpontját, amikor Rákosi Mátyás 1949. szeptember 30-án – az előbbieken említett – nagy-budapesti pártaktíván kiadta a jelszót: „Fokozni kell az éberséget!” Majd felszólított minden pártszervezetet, pártfunkcionáriust és párttagot, hogy „figyeljen fel a legkisebb ellenséges hangra vagy tetre; a hibák mögött keressen és találja meg az ellenség kezét”. Azt állította, hogy a Rajk-per bizonyossága szerint az ellenség mindenekelőtt a kommunista pártba igyekszik befurakodni, itt akar fontos pozíciókat szerezni kártevő munkájához. Ezért az ellenséget elsősorban a pártban kell keresni. Végül levonta azt az elvi konzekvenciát – ami az elkövetkező évek politikai gyakorlatának alapvető jellemzőjévé vált –, hogy „mindenütt, ahol a pártnak vagy a demokráciának nehézségei támadnak, az objektív okok mellett számba kell venni az ellenség munkáját”. Ezt követően állandósult a gyanúsítás, a minden áron való ellenségkeresés és háttérbe szorult a munka eredményeinek és hibáinak tárgyilagos elemzése. Már 1949 második felében megkezdődött a tisztségviselői gárda Rajk-perrel

összefüggő, tudatos lecserélése; majd 1950. február 10-én az MDP KV határozatot hozott a pártszervek és -szervezetek vezetőségeinek március és június hónapok közötti újjáválasztásáról. Az „éberségi kampány” gyengítette a párt káderállományát, törést okozott a pártmunka színvonalában, elhintette a félelmet az emberek közötti érintkezésben, és megmérgezte az ország politikai légkörét.

Az 1940-es és az 1950-es évek fordulóján befejeződött a társadalom politikai irányítási rendszerének kialakítása: az egypártrendszer kiegészült a tanácsrendszerrel. A népköztársaság alkotmánya a lakosság által választott megyei, járási, városi és községi tanácsokat tette az állam helyi szerveivé. Az erről szóló törvényt az országgyűlés 1950. május 18-án fogadta el. Eszerint a főispáni, polgármesteri stb. hivatalok, illetőleg a törvényhatósági bizottságok és képviselő-testületek megszűnnek, és a helyükbe lépő tanácsok töltik majd be a helyi önkormányzatok szerepét, s egyben a központi hatalom végrehajtó szerveivé válnak. Június–augusztus folyamán a megyéktől kezdve lefelé a községekig mindenütt ideiglenes tanácsok alakultak az országban. A pártonkívüliek aránya azonban szinte sehhol sem érte el a kívánatosnak tartott 40%-ot, és szembetűnően háttérbe szorultak – főként az ipari megyékben – az egyénileg dolgozó kis- és középparasztok. 1950. október 22-én került sor a 220 000 állandó tanácstag, illetőleg póttag megválasztására. A tanácstagoknak most már mintegy a $\frac{2}{3}$ -a – kiigazítva az ideiglenes tanácsok összeállításánál tapasztalt egyoldalúságot – a pártonkívüliek közül került ki; továbbá 67%-uk a dolgozó parasztságot, 15%-uk a munkásságot, 7%-uk az értelmiséget képviselte, a többiek pedig a kisiparosokat és az egyéb megánfoglalkozásúakat.

A tanácsok munkája egyoldalúan a gazdasági teendők ellátására összpontosult: lényegében a begyűjtésre, az adószedésre, a tagosítások végrehajtására és a közellátási nehézségek enyhítésére korlátozódott. A felsőbb államigazgatási szervek a rendeletek és az utasítások özönével árasztották el a helyi tanácsok végrehajtó szerveit és ezzel valósággal megbénították munkájukat. Mindehhez járult, hogy a pártszervek is gyakran helytelenül értelmezték irányító feladatukat: a tanácsokban vagy csak adminisztratív „gépezetet” láttak, amit egyes feladatok ellátására közvetlenül mozgósíthatnak, vagy egyszerűen félreállították a tanácsokat, s közvetlenül maguk végezték el az állami teendőket.

A tanácsok „begyűjtési szervként” való kezelése, önállóságuk formálissá tétele, minimális anyagi alapjaik hiánya, munkastílusuk elbürokratizálódása megakadályozta őket abban, hogy érdemben foglalkozhassanak a lakosság ügyeinek intézésével, a helyi kommunális, szociális, kulturális és egészségügyi szükségletek kielégítésével, a város- és községfejlesztéssel stb. A fentebbiek következtében nem alakulhatott ki megfelelő kapcsolat, együttműködés a

tanácsok és a lakosság között. Sőt azért, hogy csupán a lakosság kötelezettségeivel foglalkoztak, egyoldalúan a népszerűtlen központi utasítások eszközeivé váltak, a lakosság leginkább csak a büntető, a zaklató, az önkényeskedő hatóságot látta bennük.

1949. december 14-én a kormány rendeletben szabályozta – a közigazgatás átszervezésének részeként – az új megyehatárokat. Az 1950. január 1-től végrehajtott területrendezés során az addigi 25 helyett 19 megyét alakítottak ki. A kevesebb számú közigazgatási egység létrehozása – a korábbi területi elaprózottsággal szemben – valójában a központi, pontosabban a központosított irányítás és ellenőrzés erősítését szolgálta.

A párt- és az állami szervek mellett a politikai- hatalmi szerkezet harmadik láncszemét a tömegszervezetek alkották. Tevékenységüknek azonban már eleve határt szabott a népfrontpolitika háttérbe szorulása, az a körülmény, hogy a függetlenségi népfront csak formálisan létezett. Az MDP 1948 őszen lépéseket tett az „elhaló” parasztpártok tagságának megnyerésére, illetőleg egy egységes falusi tömegszervezetben való tömörítésükre. Ez az új tömegszervezet – az MDP vezetőinek elképzelése szerint – egyesítette volna magában a földmunkások és az újgazdák szövetségében – és az ezeken kívül – elhelyezkedő mezőgazdasági bérmunkásokat, szegényparasztokat, kis- és középparasztokat. Az UFOSZ és a FÉKOSZ 1948. december 18-án tartotta egyesítő kongresszusát, és a létrehozott új szervezet a Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége nevet kapta. 1949. február elején azonban az MDP vezetői megváltoztatták a DÉFOSZ jellegéről vallott korábbi nézeteiket, szervezeti kereteit leszűkítették az agrárproletárságra és a szegényparasztságra. Február és március folyamán felülvizsgálták a már létrejött DÉFOSZ-szervezeteket, ahol a vezetőségekben nem volt meg az MDP 60%-os többsége, ott személycserét hajtottak végre, vagy feloszlatták a szervezetet. Ezenkívül a munkásvezetés biztosítására – a felülvizsgálattal párhuzamosan – külön munkástagozatokat hoztak létre a DÉFOSZ-szervezeteken belül. Ezt követően a DÉFOSZ jellege és arculata teljesen eltolódott a szakszervezeti tevékenység irányába, működése legtöbb helyen a munkaközvetítésre szűkült, s így valóban célszerű volt azt a mezőgazdasági dolgozók szakszervezetévé átalakítani.

A szakszervezeti mozgalom 1949–1950-ben – az 1948. októberi XVII. kongresszusán történt elhatározás szerint – új országos kereteket alakított ki, a szakmai szervezetek rendszeréről áttért az iparági szervezetekre. Ekkor formálódott ki az a 19 szakszervezet, amely a felszabadulás utáni 50 szakszervezet helyébe lépett. Ezzel egyidejűleg került sor az „egy üzem – egy szakszervezet” elvének gyakorlati megvalósítására is. 1949. március 12-én a kormány – idevonatkozó rendeletével – az üzemi bizottságok még meglévő különállását megszüntette, amelyek ezután szintén beolvadtak a szakszervezetbe.

Az új üzemi szakszervezeti szervek kialakulása az 1949. márciusi választásokkal zárult. Alig több mint egy év múlva, 1950 július–augusztusában azonban ismét újjáválasztották – a volt szociáldemokraták kiszorítása célzatával – a nem régen életre hívott üzemi szakszervezeti bizottságokat. Majd 1950 decemberétől a „még megbúvó jobboldali szociáldemokrácia és egyéb ellenséges ügynökök” kizárása címén a volt baloldali szociáldemokrata szakszervezeti vezetők nagy részét végleg eltávolították a mozgalomból. Most már valóban semmi sem akadályozhatta meg, hogy a szervezett dolgozók mozgalmát lényegében megfosszák érdekvédelmi funkciójától, mesterségesen elszigeteljék az üzemek demokratikus ellenőrzésének feladataitól, s a vállalatvezetők egyszemélyi felelősségét messze eltúlozva, azok egyszerű függvényévé degradálják. A szakszervezetek tevékenységét az 1950-es évek első éveiben csaknem kizárólagosan a központi utasítások végrehajtása, a munkaversenyek adminisztratív szervezése jellemzi.

Az ifjúsági mozgalomban 1948 tavaszára – több éves nehéz és bonyolult küzdelmek árán – megvalósult a magyar fiatalok rétegszervezetekre épült, demokratikus egysége. Az ifjúság különböző rétegeinek (munkás- és parasztfiatalok, közép- és főiskolások) egységszervezeteit (SZIT, EPOSZ, MEFESZ, Úttörő Mozgalom stb.), illetőleg tevékenységüket a kommunista fiatalok vezetésével működő Magyar Ifjúság Népi Szövetsége koordinálta és irányította. Az MDP azonban olyan ifjúsági szövetség létrehozását sürgette, amely teljes szervezeti egységben végzi tevékenységét a párt ideológiája és programja alapján. A Dolgozó Ifjúság Szövetsége 1950 júniusában alakult meg, a rétegszervezetek összeolvasztásával. A DISZ-nek megalakulásakor mintegy félmillió tagja volt, 1952 júniusában pedig már 660 000 fős szervezetté vált. A DISZ munkájában úgyszólván létrejött pillanatától kiütköztek az MDP szervezeti életének és bürokratikus munkastílusának másolásából eredő problémák. A szervezet hitelét gyorsan kikezdte, hogy sokszor ellentétbe került azzal, amit a fiatalok környezetükben, mindennapi életükben tapasztaltak. A DISZ-szervezetek munkája szürke, jórészt formális volt, szinte kizárólag a taggyűlésekből, a munkaverseny, a tanulás stb. szervezéséből állt. A fiatalok legtöbbje a szervezeten kívül kereste és találta meg a kulturálódási, sportolási és szórakozási lehetőségeket. Ilyenformán még a tagság számottevő része is hamarosan kikerült a DISZ „hatósugarából”.

1949–1950-től a politikai közéletre mindinkább az MDP szerveinek „uralkodása” volt a jellemző. Ugyanakkor a párton belül a kollektív vezetés teljesen háttérbe szorult: a Rákosi Mátyás személye iránti feltétlen bizalom vált a párthűség alapvető követelményévé. Ezzel egyidejűleg folytatódott a pártalapítók és a hatalomért vívott harcokban megedződött kommunisták párt- és állami tisztségekből történő lecserélése, sőt a pártból való eltávolításuk is. E súlyos torzulások a párton belül mindenekelelt a pártdemokrácia el-

satnyulásában jelentkeztek, majd a diktatórikus és bürokratikus vezetési stílus elburjánzásával, s különösen az elkövetett törvénytelen ségek láncolatával összefüggésben a pártot és a társadalmat jórészt a bizalmatlanság, a gyanakvás és a rettegés légköre övezte.

1950 tavaszán a bizalmatlansági hullám elérte a párton belül a volt szociáldemokratákat is. A támadás a volt baloldali szociáldemokrata vezetők ellen tulajdonképpen már 1949-ben, a Rajk-per kapcsán megindult, amikor Justus Pált és Horváth Zoltánt, az MDP KV tagjait letartóztatták. Ezt követte 1950 áprilisában Szakasits Árpádnak, az MDP elnökének és az Elnöki Tanács elnökének, valamint augusztusban Marosán Györgynek, az MDP főtítkárhelyettesének és több más olyan személynek a bebörtönzése, akiknek kiemelkedő szerepük volt a két munkáspárt egyesítésében. 1951-ben Vajda Imrét, az Országos Tervhivatal elnökét távolították el. Emellett az egyszerű párttagok közül is sokakat, különböző „koncepció” vádak alapján bíróság elé állítottak.

1951 februárjában összehívták az MDP II. kongresszusát, amely tovább mélyítette a párt politikájában jelentkező torzulásokat. A kongresszus egészét – az osztályharc állandó éleződésével kapcsolatos sztálini felfogás hangsúlyozása mellett – az a szellem hatotta át, hogy a közeljövőben várható a világháború kirobbantása az imperialista hatalmak részéről. A kongresszus tulajdonképpen politikai mozgósító funkciót kívánt betölteni, felszólította a párttagságot és a lakosságot a rendkívüli helyzetből is következő túlméretezett feladatok maradéktalan végrehajtására. Az országnak egy esetleges háborúra való védelmi felkészítése már 1949 tavaszától folyt, a lakosság erkölcsi-politikai „felkészítése” azonban csak 1950 ősztől, a koreai háború kirobbanása után került napirendre. 1950 novemberében – a sokrétű védelmi feladatok koordinálása címén – létrehozták a Honvédelmi Bizottságot, Rákosi Mátyás, Gerő Ernő és Farkas Mihály részvételével. A hármas bizottság az MDP KV tudta nélkül jött létre és működött. Az elkövetkező két évben ténylegesen ez a bizottság döntött – teljhatalommal és minden ellenőrzés nélkül – az ország sorsát érintő valamennyi politikai, gazdasági, katonai stb. kérdésben.

A kongresszus után, 1951. május 22-én az MDP KV elrendelte a pártvezetőségek újjáválasztását. Erre az illegális korszak kommunista vezetőinek letartóztatása szolgáltatott ürügyet. Májusban koholt vádak alapján eljárást indítottak Kádár János, a párt főtítkárhelyettese, illetőleg Kállai Gyula külügyminiszter ellen és bebörtönözték őket. Zöld Sándor belügyminiszter letartóztatása elől – családjával együtt – az öngyilkosságba menekült. A hamis politikai indítékokkal „alátámasztott” újabb törvénytelen ségi akciók azután a vezetőségi választások során végiggyűrűztek a pártszerveken és a pártszervezeteken is. Az 1951. október–novemberi választások során leváltották a régi vezetőség tagjainak 46,4%-át, és a forradalmi múlttal rendelkező párttagok

zömmel háttérbe szorultak. A nagyfokú cserélődés és sok kommunista oktan eltávolítása a különböző szintű vezetőségekből feltétlenül gyengítette a pártot.

A szociáldemokraták elleni támadás azzal kapott új lökést, hogy a Rákosi-féle csoport most már ideológiai alapokat is gyártott a kampányhoz. Az MDP KV 1952. júniusi ülésén meghirdették – a klerikalizmus mellett – a szociáldemokratizmus elleni kérlelhetetlen küzdelmet is. Többek között ekkor jutott börtönbe Kisházi Ödön, a Szakszervezeti Tanács régebbi elnöke, és mentették fel Rónai Sándort is, aki Szakasits Árpádot követte – letartóztatása után – az Elnöki Tanács élén.

Az új államelnök Dobi István addigi miniszterelnök lett. A személycserékre valójában azért került sor 1952 augusztusában, mert Rákosi Mátyás – a háború közeli kirobbanásától tartva – elérkezettnek látta az időt arra, hogy – pártfőtítkári tisztségének megtartása mellett – miniszterelnök is legyen. A kormányátalakítás során – az időközben politikai rehabilitációban részesült – Nagy Imre miniszterelnök-helyettes lett.

Az 1953 tavaszán esedékes országgyűlési választások előkészületei, a szavazatok biztosítása rákényszerítette a párt vezetőit, hogy újra a tömegek felé forduljanak és valamelyest jobban odafigyeljenek problémáikra. Az országgyűlés 1953. március 18-án leszállította a választási korhatárt 18 évre. A törvény megszüntette az országos lajstromot, és előírta, hogy a választókerületek jelöltlistáira a függetlenségi népfront megyei (budapesti) bizottságai tegyenek javaslatot, a választói gyűlések által előterjesztett jelöltek közül. Képviselőjelöltet ezentúl a tömegszervezetek, az üzemek, a termelészövetkezetek, a hivatalok és intézmények dolgozói, valamint a fegyveres testületeknél szolgálatot teljesítők gyűlései is állíthattak. Végül, változást jelentett az is, hogy a megválasztott képviselők létszámát nem a választók, hanem a lakosság száma után állapították meg.

1953. március 28-án – megalakulása óta először – összehívták a népfront Országos Tanácsát. Április 12-én nyilvánosságra hozták az Országos Tanács választási felhívását, amelynek emelkedett hangja kiáltó ellentétben állt a valóság rideg tényeivel. A kiáltvány többek között azt állította, hogy a „munkások, dolgozó parasztok, értelmiségiek testvéri egységben építik az új magyar hazát”, „nem volt még országunknak olyan szilárd vezetése, olyan erős kormányzata, mint amilyen ma van”. Ezért arra szólította fel a magyar népet, hogy „Kövessük egy emberként a Magyar Dolgozók Pártját, népünk bölcs vezérét, Rákosi Mátyást!”

Március végén–április elején – az Országos Tanács újjáalakítása után – a pártszervek igyekeztek talpra állítani az időközben már elhalt helyi népfrontbizottságokat a megyékben, járásokban, városokban és községekben. Ezeket persze nem a volt koalíciós pártok szövetségeként fogták fel, hanem a párttagok és pártonkívüliek közös fórumaiként, szerveként. A megszakadt

tömegkapcsolatok újbóli kiépítése, az eddigi vezetési stílustól elütő, új munkamódszerre való gyors átállás azonban – változatlan politikai irányvonal mellett – nem járhatott számottevő sikerrel. Nem is beszélve arról, hogy a tömegmunkától „elszokott” alsó- és középszintű vezetők még ott sem vonták be a pártonkívülieket a népfrentbizottságokba, a választási munkába, a választási gyűlések és egyéb rendezvények érdemi előkészítésébe, ahol ennek egyébként nem lettek volna különösebb akadályai. Ezek a fogyatékoságok és hibák tulajdonképpen nem tükröződtek a május 17-i országgyűlési választások eredményében. A szavazók 98,2%-a ugyanis a népfrent képviselőjelöltjeire adta le a szavazatát. Minden bizonnyal azért, mert a szavazók a választásokat már korántsem tekintették olyan eseménynek, amely módosíthatta volna a párt és a kormány addigi politikáját. Ilyen körülmények között az országgyűlési választások lényegében rejtve hagyták a lakosságnak az MDP politikájáról alkotott véleményét.

A SZOCIALISTA IPAROSÍTÁS EREDMÉNYEI ÉS PROBLÉMÁI

Az újjáépítés felgyorsított tempója, közelebről a hároméves terv két és fél év alatt történő befejezése kiemelkedő sikereket eredményezett a népgazdaságban, mindenekelőtt az iparban. Az ipar fejlődése – ütemében és méreteiben – jelentősen meghaladta a tőkés konjunktúra legkedvezőbb esztendeit és a dolgozók életszínvonalának az emelkedésével járt együtt. 1949 végén a munkásság reálbére 10–20%-kal volt magasabb, mint 1938-ban, a parasztság pedig megközelítette a munkások és alkalmazottak fogyasztásának a 90%-át. A munkanélküliség lényegében megszűnt.

1949-ben az ipari termelés mennyisége már 28%-kal szárnyalta túl a háború előtti utolsó békeévét, de ezen belül a nehézipar termelése 66%-kal, a könnyűiparé viszont csak 15%-kal volt nagyobb. A termelés növekedésének az ipari állóteke nagyarányú (mintegy 20%-os) bővítése volt a döntő forrása, és a növekedés $\frac{2}{3}$ -a a munkáslétszám gyarapodásából származott. Mindezek kétségtelenül kedvező alapul szolgáltak egy korszerűbb termelési szerkezet kialakításához, ugyanakkor bizonyos gazdaságpolitikai szemléleti torzulások érvényesülését is sejtették.

Az MDP vezetőségének szemléletében – amint ez később teljesen nyilvánvalóvá vált – a gazdaságfejlesztés fogalma meglehetősen leszűkült, tulajdonképpen a nehéziparra korlátozódott. A teljesített ipari beruházások szinte teljes összege ($\frac{9}{10}$ -e) a nehéziparnak jutott. Ugyanakkor a mezőgazdaság a beruházásoknak mindössze csak a 15%-ából részesedett a hároméves terv időszakában. A mezőgazdasági beruházások elmaradása azután elsősorban

a gépesítés – a tervezettnél is lassúbb – fejlesztésében mutatkozott meg. Ennek is köszönhetően a hároméves terv befejezésekor a termésátlagok csupán megközelítették az 1938. évi színvonalat, pontosabban a mezőgazdasági össztermelés 15%-kal, a paraszti árutermelés 26%-kal volt alacsonyabb, mint a második világháború előtt. Ilyen körülmények között a mezőgazdasági termelés természetesen éppen hogy fedezni tudta a lakosság és a külkereskedelem szükségleteit, illetőleg igényeit.

Az ipar eredményeiben, az utolsó másfél év lendületes fejlődésében nagy szerepet játszottak a termelés növelésének szubjektív tényezői. Sőt, egyre gyakoribbá vált szerepük nem mindig megalapozott, egyoldalú túlhangsúlyozása. E jelenség valójában tudatos gazdaságpolitikai elhatározás eredménye volt, a szűkös anyagi lehetőségek kényszeréből és a fejlődés meggyorsítására irányuló türelmetlen törekvésekből fakadt. A hároméves terv átdolgozása-
kor – a teljesítés határidejének fél évvel előbbre hozása s főként a nehézipari fejlesztési célkitűzések erőltetése folytán – az 1949. évi beruházási és termelési tervet ugyanis feszítetten, a korábbi előirányzatot lényegesen meghaladó mértékben állapították meg. A beruházások egy részének azonban hiányzott az anyagi fedezete, ezért a munkatermelékenység fokozása az 1949. évi terv teljesítésének döntő feltételévé vált. Ezzel összefüggésben a munkaintenzitás különböző formáinak (munkaidő jobb kihasználása, új munkamódszerek bevezetése, normák rendszeres felülvizsgálása, munkaversenyek szervezése stb.) szorgalmazása és a munkafegyelem javítása nemcsak a termelési tervekben foglalt el kötelező erővel központi helyet, hanem az üzemek életében is elsőrendű politikai kérdés volt. De a „rejtett tartalékok” felszínre hozásának felülről és mindenáron való erőltetése nem mindig segítette, sőt gyakran egyenesen bénította a munkásoknak a termeléshez való új viszonyából eredő önálló kezdeményezését, öntevékenységüket.

Az 1949 elején esedékessé váló kollektív szerződéskötés, illetőleg az ennek keretében végrehajtott normarendezés lehetőséget kínált arra, hogy a termelékenység további emelésének feltételeit biztosítsák. A normák szigorítása a fenti kényszerű körülményektől függetlenül is időszerű volt, hiszen 1948 végére tömegessé vált a 100%-on felüli teljesítés. Az új normákat azonban központilag, egységesen – az 1948. október–novemberi teljesítmények 105%-ában –, s nem iparági-üzemi szintenként állapították meg. Ez sok zavart okozott a magas teljesítménnyel dolgozók körében, különösen azoknál, akiknek a kiemelkedő eredményei ténylegesen elvégzett munkán alapultak. Ezenkívül a kollektív szerződés új bértarifákat vezetett be, s ezt az egyes kategóriák alapbérének a csökkentésével kapcsolták egybe, ami a munkások körében szintén igen kedvezőtlen fogadtatásra talált. A vasiparban pl. fel is kellett ideiglenesen függeszteni a normarendezést, hogy ne történjen érzékeny csökkenés az alapberekben.

1949 nyarára úgy alakult a helyzet, hogy a fél évvel lerövidített és mennyiségileg feszített hároméves terv célkitűzései nem teljesülnek. Az év első felében ugyanis – 1948 utolsó 5 hónapjához képest – 4%-kal visszaesett a termelékenység. 1949. augusztus 31-én a nagy-budapesti pártválasztmány felhívással fordult az ország munkásaihoz a tervteljesítés érdekében, a következőkben jelölve meg ennek legfontosabb feltételeit: a munkafegyelem megszilárdítása, a bérrendszer hiányosságainak kiküszöbölése és – a brigádverseny helyett – az egyéni munkaverseny kibontakoztatása.

A fellendült egyéni versenymozgalomnak feltétlenül szerepe volt abban, hogy az év végére, még határidő előtt, sikerült a tervet teljesíteni. A verseny értékét viszont erősen lerontotta, hogy az üzemek előre meghatározott ütemterv szerint csatlakoztak a mozgalomhoz, vállalásaikat nem saját maguk, hanem felsőbb szerveik dolgozták ki. Ugyancsak káros volt, hogy néhány kiemelkedő munkás eredményének „görögtüze” kezdte elhomályosítani – különösen 1949 utolsó hónapjainak ún. sztálini munkafelajánlásai során – a dolgozó kollektívák áldozatkész munkáját, a tömegek munkaversenyét.

1949-ben felvetődött – a szocialista építés ütemének gyorsításával összefüggésben – a magánszektor további államosítása. A decemberi államosítási rendelet a legalább 10 munkást foglalkoztató üzemekre terjedt ki. De a helyi párt- és állami szervek a központi intézkedést igyekeztek úgyszólván mindennütt túlteljesíteni. Mégpedig „sztálini felajánlásban” felszámolták lényegében a kisipar és a kiskereskedelem jelentős részét is. Az államosítás végül is 1400 ipari vállalatot 20 000 munkással, 400 építőipari vállalatot 8000 munkással, 600 kis nyomdát 3000 munkással, 220 közlekedési vállalatot 2000 munkással és 80 vendéglátóipari üzemet mintegy 1400 alkalmazottal érintett. A nagyfokú türelmetlenség, ami az államosítások végrehajtása kapcsán megnyilvánult, egyfelől komoly zavarokat okozott a közellátásban, másfelől pedig súlyos riadalmat keltett a kisiparosok és a kiskereskedők körében. Mindazonáltal az ipar, a kereskedelem és a bankok kisajátításával lehetővé vált a hároméves tervvel meginduló tervgazdálkodás továbbfejlesztése.

Még 1948-ban, vagyis a hároméves terv időszakában megkezdődött az ötéves népgazdasági terv kidolgozása. A tervkészítés során azonban meg kellett küzdeni a tervezési munkában való járatlansággal, a tervgazdálkodás tapasztalatainak hiányával, a tervezési módszerek és eszközök kialakulatlan-ságával, a gazdaság irányítási rendszerének és intézményeinek kiépületlenségével, a hazai szocialista közgazdaságtan viszonylagos fejletlenségével stb. A terv első változata 1948 nyarán készült el. Abból indult ki, hogy az elmaradott gazdasági szerkezet megváltoztatása, az ipar súlyának növelése, a „rejtett” és nyílt munkanélküliség megszüntetése, a paraszti árutermelés és a lakosság növekvő közellátási igényei közötti feszültség feloldása érdekében a népgazdaságot új alapokra kell helyezni. Az ötéves tervben tükröződő iparo-

sítási politika a korszerű iparszerkezet belső igényének és a világgazdaság fő fejlődési tendenciájának megfelelően, de nem utolsósorban az első szovjet ötéves terv példáját is követve, a nehézipar elsődleges fejlesztése mellett foglalt állást. S hogy a fejlett ipari államok viszonylatában mutatkozó gazdasági elmaradottság mielőbb megszüntethető legyen, indokolt volt az ipar fejlesztési tempóját a tőkés fejlődés üteménél lényegesen magasabbra tervezni. Ugyanakkor már ezekben a kezdeti elképzelésekben is észrevehető volt bizonyos egyoldalú nehézipar-központúság, ami főként a beruházások elosztása terén nyilvánult meg, részben a nehézipar-fejlesztés túlhajtásában, részben pedig a mezőgazdasági és a könnyűipari termelés elhanyagolásában. Ezzel együtt is azonban az első iparosítási elképzelések alapján véve megfeleltek a népgazdaság szükségleteinek és lehetőségeinek. A belső igények széles körű kielégítésére irányuló törekvéseket fejezte ki egyébként az a tény is, hogy az ötéves tervhez szorosan kapcsolódott – és az első ötéves szakaszon annak részét képezte – a tízéves villamosítási és a tízéves öntözési program.

Az 1948. nyári tervcélkitűzéseket, s ezen belül az iparosítási elképzeléseket 1948. december és 1949. február között az MDP vezetősége felülvizsgálta. Mégpedig a Tájékoztató Iroda 1948. júniusi állásfoglalásának hatására, amely lényegében elvetette a szocializmusba való többféle átmenet lehetőségét. A terv átdolgozásának szempontjai között most már háttérbe szorult a gazdasági színvonal és szerkezet lehetőségeinek vizsgálata, s teljes egészében az első szovjet ötéves terv célkitűzései váltak mércévé, illetőleg kiindulóponttá. Ennek megfelelően lekerült a napirendről a tízéves villamosítási és öntözési program is. A terv átalakítását kísérő vitákban az egyoldalú nehézipar-fejlesztésre szűkített és erőltetett iparosítás álláspontja kerekedett felül. Ezzel összhangban olyan magasan állapították meg a nehézipar fejlesztésének mértékét, hogy az egyoldalú „ugrás” veszélyeit is magában hordozta. Ugyanakkor a tervkészítők – a „vas és acél országa” szemlélettől vezérelve – nem számoltak eléggé a korszerű nehézipar-szerkezet követelményeivel sem. A feszített ütemű iparosításhoz szükséges anyagi eszközök biztosítása érdekében – az eredetileg tervezett fogyasztási alap rovására – megemelték a felhalmozási hányadot és a beruházások mennyiségét. Az államosított ipar felhalmozása mellett, egyidejűleg számoltak a mezőgazdaság jövedelmének jelentős mértékű elvonásával is. A fentebbiek ellenére ez a tervprogram a gazdasági elmaradottság felszámolására irányuló feszített, de még a realitások határain belül mozgó célkitűzéseivel alapját képezhette volna az ország ipari bázisa kiszélesítésének.

A nemzetközi politika 1948–1949 fordulóján lejátszódó eseményei, mindekenelőtt a NATO létrehozása és más imperialista katonai tömbalakítási kísérletek állították előtérbe a honvédelem fokozottabb fejlesztését. Ez persze maga után vonta a márciusban elkészült terv főbb előirányzatainak az újabb

módosítását. Különösen azok után, hogy a hadsereg gyorsított ütemű fejlesztési programja aránytalanul magas katonai igényekkel számolt. 1950-ben pl. a hadikiadások a nemzeti jövedelem közel 20%-át vonták el. Még Gerő Ernő sem helyezte egyértelműen Farkas Mihály honvédelmi miniszter megalapozatlan követeléseit, attól tartott, hogy ez a hatalmas improduktív teher egyszerűen „kibillentí” az ország gazdasági és pénzügyi egyensúlyát. Ennek ellenére az eredetileg tervezett hadiipari kiadásokat építették be a tervbe, ami az 1949. évi nemzeti jövedelem felértékelésével (s ennek kapcsán az ötéves nemzeti jövedelem abszolút összegének magasabb szinten való megállapításával), részben pedig a lakosság fogyasztási alapjának a további csökkentésével történt.

Az 1949. decemberi törvényben, bár nem szorították háttérbe a túlméretezett hadseregfejlesztési célok az iparfejlesztés márciusban megfogalmazott célkitűzéseit, mégis megvalósításukat immár több tényező is bizonytalanná tette. Mindenekelőtt az, hogy a gazdasági élet irányítói, akik előzőleg nem számoltak súlyának megfelelően a helyreállítási időszak sajátosságaival, most kiterjesztették ezeket a bővítési periódusra is. Ezenkívül az sem erősítette a terv megalapozottságát, hogy a termelőberendezések kapacitásától, a technikai-technológiai adottságoktól szinte teljesen elszakítva vették számításba a dolgozók versenymozgalmában rejlő lehetőségeket. A legerősebb féket azonban – az iparosítási tervek végrehajtása szempontjából – kétségtelenül a folyamatosan felmerülő „tervezetten felüli” honvédelmi kiadások jelentették. Az újonnan jelentkező katonai igényekre az alapot ezúttal a Tájékoztató Iroda 1949. novemberi határozata szolgáltatta.

A jelentkező polgári és honvédelmi beruházások valójában már meghaladták a technikai kivitelezhetőség határait. Ezt a pártvezetőség maga is konstataulta, 1950 márciusában és júniusában mégis tovább feszítette az 1950–1951. évi terveket. Nagyon súlyos problémát jelentett, hogy a külkereskedelemben is hiányoztak az iparosítási terv realizálásának feltételei. Miután az ipar olyan ágainak fokozott fejlesztését erőltették, amelyekhez egyáltalán nem, vagy csak korlátozott mértékben voltak meg a belső feltételek, az amúgy is erősen külkereskedelemre utalt gazdaságban aránytalanul felduzzadt a termelés importanyagigénye. Az ugrásszerűen emelkedő alapanyag-behozatal biztosítása a külföldi piacon, az importszükséglet ellentételeinek előteremtése viszont itthon ütközött egyre nagyobb akadályokba. A külkereskedelmi nehézségek, a mind feszítettebb nehézipar-fejlesztési program teljesítése szükségszerűen a hazai szűkös nyersanyagbázis kiszélesítésére, a meglévő nyersanyagkészletek maximális hasznosítására kényszerítette a gazdasági kormányzatot.

Ezek az ellentmondások 1950 januárjától, az ötéves terv végrehajtásának megkezdésétől fokozódó mértékben álltak az útjában az 1949. márciusi iparfejlesztési célkitűzések megvalósításának. A „fordulat” e téren 1950 második

felében, rendkívül feszült nemzetközi légkörben, a koreai háború kitörése után következett be, amikor a termelési és beruházási előirányzatok ugrás-szerű változásai már egészében meghiúsulással fenyegették az iparosítási programot. A túlzottan az események hatása alá került pártvezetőség az ország háborús felkészítésére irányuló társadalmi, politikai és gazdasági tevékenységében a kapkodás, a zavar lett úrrá. Az MDP vezetői figyelmen kívül hagyták a gazdaság objektív törvényszerűségeit, a népgazdaság minden rendelkezésre álló erőforrását, a nemzeti jövedelemnek a lakosság minimálisra leszorított fogyasztási hányadán kívüli részét döntő mértékben – közvetlen vagy közvetett formában – védelmi, tehát improduktív célokra tervezték fordítani. Az ekkor fogant tervek és intézkedések már magukon viselték a hadigazdálkodás jegyeit, amelyek azután 1951–1953 folyamán váltak uralkodóvá.

A hadigazdálkodásra való áttérést az 1951 februárjában, az MDP II. kongresszusán bejelentett tervelmelések jelezték, amelyek ténylegesen törést okoztak az iparosítás menetében. A tervmódosítás értelmében az ipari termelés értékét háromszorosára, a nehéziparét pedig négyszeresére kívánták emelni öt év alatt. Ezzel az 1949. decemberi országgyűlésen elfogadott ötéves ipari és nehézipari tervet tulajdonképpen már 1951-re teljesíteni akarták. Ennek érdekében 51 milliárdról 85 milliárd forintra növelték a beruházások összegét, ezen belül kétszeresére az iparét, míg a mezőgazdaság beruházási részesedése tovább csökkent. A minden más háttérbe szorító honvédelmi célok korlátlan érvényre juttatása következtében szinte hihetetlen méreteket öltöttek a különböző ágazatok fejlesztési arányainak a torzulásai.

Az iparosítási program nagymérvű átalakítását a pártvezetők elvileg is igyekeztek „alátámasztani”, amikor azt bizonygatták, hogy az elmúlt négyöt éves időszakra jellemző rendkívüli gyors ipari fejlődés „egyáltalán nincs hozzákötve az újjáépítés szakaszához”, hanem a magas fejlődési ütem a szocialista építés sajátosságaiból következik. Az ipari termelés előirányzatainak és a beruházások tervszámainak felemelése a valóságban a többi népgazdasági ág, elsősorban a mezőgazdaság fejlesztésének és a lakosság szükségletei közvetlen kielégítésének mértéktelen visszaszorítását feltételezte.

Az 1951. februári szélsőséges tervfeszítést – ha lehet még inkább, mint a korábbi tervelmeléseket – az élőmunka határtalan kiaknázására, a dolgozók munkaintenzitásának korlátlan fokozására építették. Hiszen a szerény műszaki fejlesztés túlságosan is kevés volt ahhoz, hogy a termelékenység növekedése lépést tarthasson a „szárnyaló” gazdasági tervszámokkal. Az ötéves terv első munkafelajánlásai – az MDP KV 1950. januári határozata alapján – április 4-e tiszteletére születtek. Ezt követően a Csepel Vas- és Fémművek a diósgyőri dolgozókhoz intézett 1950. május 1-i versenyfelhívása váltott ki széles körű csatlakozást, amikor az éves terv teljesítése, az önköltség és a sejejt csökkentése stb. volt az elérendő cél. A munkaverseny fokozására és ki-

szélesítésére irányuló erőfeszítések – a Hoffer-gyár kezdeményezésével – az MDP II. kongresszusának a tiszteletére szervezett munkafelajánlásokkal érték el tetőpontjukat. A kongresszus után a dolgozók – a felemelt terv teljesítéséért – hosszú lejáratú versenyszerződéseket kötöttek. 1952-ben már annyi országos versenykampány zajlott, hogy a szervezők jóformán nem is tudták számon tartani. A negyedéves és féléves tervek határidő előtti teljesítése érdekében munkafelajánlásokat tettek a dolgozók március 8-ra, április 4-re, május 1-re, a júliusi „10 napos koreai műszakra”, augusztus 20-ra, november 7-re, december 21-re stb. 1953 első felében ugyanez lényegében megismétlődött.

A munkaverseny káros kinövései, amelyek a hároméves terv utolsó hónapjaiban már erősen jelentkeztek, az MDP KV 1950. januári határozata nyomán, az ötéves terv idején általánossá váltak. A határozatnak a verseny kiszélesítésére vonatkozó előírásai úgy valósultak meg, hogy a szervezés teljesen adminisztratív útra terelődött, és a részvétel minden önkéntességet nélkülözött, formálissá vált. A versenyfeladatok elbírálásánál egyoldalúan a mennyiségi szempontok domináltak. A mennyiségi szemlélet sajátos megnyilvánulása volt a terv ún. globális teljesítése, ami legtöbbször anyagpazarlást jelentett, hiszen a vállalatra kirótt termelési tervet sokszor hatalmas tömegű eladhatatlan termék legyártásával „teljesítették”. Ily módon a termelés összértékének gyakori „túteljesítése” a valóságban a legszélsőségesebb tervszerűtlenség forrása lett. A vállalatok ugyanis nem az előírt termékeket gyártották, hanem a legkönnyebben előállítható, esetleg leginkább anyagigényes cikkekből készítették felesleges mennyiségeket. A népgazdaság tényleges szükségleteit szem elől tévesztő többtermelési mozgalomnak az erőltetése tehát az eladhatatlan árukészletek felhalmozódásához is vezetett.

A Sztahanov-mozgalom fejlesztésére irányuló törekvéseket egészében a személyi kultusz szelleme hatotta át. A normájukat, tervüket sokszorosán túteljesítő sztahanovisták agyonreklámozott, hivalkodó középpontba állítása inkább taszított, mint vonzott. A munkatársak az ünnepeltekben nem a követésre méltó példát látták. Bántotta igazságérzetüket, hogy a verejtékes erőfeszítéseket együtt végezték, de a dicsőség már csak néhány „kiválasztott”-nak jutott osztályrészül. Homályba veszett a munkaversenyek legnagyobb varázsa, az 500–1000%-os tervteljesítések alapja, a közösségek önfeláldozó munkája, a munkáskollektívák összetartása. A párt és a kormány vezetői, bár szavakban elismerték az anyagi ösztönzés jelentőségét, gyakorlatilag azonban egyoldalúan a dolgozók öntudatára alapozták a versenyeket és a nagy tömegek anyagi érdekeit mellőzték.

A versenymozgalom folyamatossága megteremtette a „permanens” normarendezések feltételeit is, amelyek alkalmából a kiugróan magas teljesítményeket – szinte teljesen függetlenül a tárgyi és személyi feltételektől – azonnal „normásították”. Az 1950. júliusi normarendezéskor az áprilisi teljesít-

ményt kellett volna alapul venni, de ténylegesen az 1949. decemberi „sztálini munkafelajánlások” magas termelési százalékaiból indultak ki. Ugyanakkor az 1952-es normarendezés során már központilag írták elő, hogy az új normák megállapítása „az üzem legkedvezőbb termelési lehetőségeinek és a lehetőségeknek megfelelő legkorszerűbb technológiának, valamint az élenjáró munkások tapasztalatainak felhasználásával” történjen. Valóban csak így – mindig a pillanatnyilag legmagasabb teljesítmények tömeges túlszárnyalására való kényszerítéssel – lehetett legalább szándékban megfelelni annak az irreális követelménynek, hogy az üzemek állandóan 200–300%-ra teljesítsék tervüket.

A teljesítmények fokozására felhasználták a legkülönbélebb politikai és morális eszközöket. Így szinte kizárólag a tervteljesítés százalékaival mérték, hogy valaki jó kommunista-e vagy sem. A pártunkívüliek alkalmassága – a pártba való felvételre – ugyancsak a termelésben elért eredményeken dőlt el. Ha nehézségek támadtak a termelésben, a munkaversenyben, ezt is politikai szempontból minősítették és súlyos politikai értékítéletet mondtak az érintettekről. A vád ilyenkor legtöbbször úgy szólt, hogy a terveiket nem teljesítők az ellenség káros befolyása alá kerültek, esetenként mint ellenséget leplezték le őket. Az erkölcsi befolyásolást szolgálták a faliújságok és a rögtönzött műsorokat adó „csasztuska-brigádok” is, amelyek elmarasztalták a termelésben lemaradókat, dicsőítették az élenjárókat.

Általánosan elterjedt az adminisztratív eszközök alkalmazása is. Sőt olykor a hiányzókat bírósági úton vonták felelősségre. De nem voltak egyedi esetek a bírósági tárgyalást nélkülöző internálások sem. Az elharapódzó törvénysértésekre jellemző volt a túlóráztatás és a dolgozók gyakori berendelése vasárnapi munkára. Mindez együtt járt a parancsolgatás eluralkodásával, egyfajta „katonás szellem” meghonosodásával az üzemekben. Az előbbieket is kevésnek bizonyultak azonban a tervteljesítéshez a nyers- és alapanyag gyártásban, mindenekelőtt a szénbányászatban, ahol a legkiélezettebben jelentkeztek a megalapozatlan tervezésből fakadó feszültségek.

Már 1950 őszi válságos helyzet alakult ki a szénellátásban. Az ország rendkívül súlyos energiagondokkal küzdött, és a nehézségek fennakadással fenyegették a termelést. Az MDP KV és a kormány november 22-én – amellett, hogy a teljesíthetlenség határáig emelte a szénbányászat tervszámait – határozatot hozott az előirányzatok feltételeinek a megteremtéséről is. Ezek között a gépesítésen, a munkaszervezésen, a takarékoság fokozásán és a munkaerő-átcsoportosításon túlmenően szerepet kaptak a bányászok munkakedvének a serkentését célzó különböző kedvezmények, anyagi és erkölcsi ösztönzők is. Ugyanakkor éles támadás indult a bányában dolgozó kétlaki munkások életformája ellen. A párt és a kormány vezetői úgy látták, hogy a kétlaki munkás – egy másik megélhetési forrás tudatában és idő hiányában –

kevésbé törődik a bányamunkával, ezért nem folyik körükben kellő intenzitással a munkaverseny, s ezért sok a munkából való hiányzás, késés, korai távozás stb. A november 22-i határozat felszólította a falusi bányászokat, hogy – megfelelő megváltási ár ellenében – adják át az államnak, vagy adják bérbe kisebb-nagyobb földjeiket, továbbá szorgalmazta a kétlakiak bányásztelepeken való letelepítését. A kétlaki munkások ragaszkodtak csekély földterületükhöz, mert a család élelmiszer gondjait nagyrészt megoldó kis gazdaság jól egészítette ki a nem túl magas üzemi keresetet. Ezért a legtöbb helyen akadózott a földfelajánlás, az erőszakoskodások pedig csak további ellenállást váltottak ki.

Az MDP KV és a kormány, hogy biztosítsa a rendkívüli szénigények kielégítésének munkaerő-feltételeit, munkaerő-toborzást rendelt el. De már 1950 második felétől, a nehézipar túlfeszített fejlesztésétől, az új ipari centrumok (Dunaújváros, Kazincbarcika stb.) építésének indulásától kezdve szükségszerűen jelentkezett az újabb és újabb munkaerő bevonásának az igénye. Az 1951. februári felemelt terv ipari programjának végrehajtásához 650 000 fő „új” munkaerőre volt szükség. A munkaerő-toborzás elsősorban a mezőgazdaságban dolgozók köréből történt. Az ipar felfokozott munkaerőigénye végül is a mezőgazdaságban idézett elő munkaerőhiányt. A nagy társadalmi mozgás részeként meggyorsult a nők munkába állítása is, különösen a Népgazdasági Tanács ezt szorgalmazó 1951. április 26-i határozata után. A nők a gazdasági élet minden területére beáramlottak. A növekvő megélhetési gondok még a nagy erőfelfejtést kívánó munkák elvállalására is rákényszerítették őket. A munkaerő-toborzásra egészében a szervezetlenség volt a jellemző, de ilyen nagy tömegek fogadására, elszállásolására és étkeztetésére objektíve sem voltak meg a feltételek. Ezért az új munkásoknak csak kis része stabilizálódott. A nagyfokú feltöltődés, a gyakori vándorlás folytán a munkástörzsgárdák erősen felhígultak oda nem való kétes elemekkel. Az állandósuló munkaerő-hullámozás – főleg a bányászatban és az építőiparban – kedvezőtlenül befolyásolta a termelés alakulását is. Az említett ágazatokban egyébként honvédeket és szabadságvesztésre ítélteteket is alkalmaztak munkára.

Az ötéves terv legsúlyosabb ellentmondása, feszültsége abból származott, hogy a mind magasabb teljesítményekért folytatott állandó harcot nem követte az életkörülmények javulása. Sőt, az életszínvonal alakulásában visszaesés következett be, s így a termelési százalékok hajszolása értelmetlenné vált a dolgozók szemében. Az életszínvonal rovására végrehajtandó iparosítási elképzelések az ötéves terv első hónapjaira alapjában véve rendszerré formálódtak. A Rákosi Mátyás által megfogalmazott „spártai szellemű” életszínvonal-politika bevezetéseként 1949 októberében, az ötéves terv indulása előtt tervekölcsönjegyzési kampányt szerveztek. A tervekölcsön-agitáció és propaganda során az „áldozatvállalás” és ezzel egyetemben az áldozatvállalás

lást meghonosító módszerek kerültek a középpontba. Így sikerült elérni, hogy az eredetileg tervezettől is lényegesen (mintegy 50%-kal) több kölcsönt jegyeztettek a dolgozókkal.

1950 tavaszán zavarok jelentkeztek a közellátásban. Az MDP KV 1950. május 31-i ülésén a közellátási problémákért az ellenségre és a fogyasztókra hárították a felelősséget. Az ellenség tömeges bér- és normacsálásai következtében túl gyorsan emelkedtek a bérek – hangoztatta Gerő Ernő – és a megnövekedett vásárlóerőt nem sikerült a hiánycikkekből (hús, vaj, tojás stb.) kielégíteni. Ettől kezdve – az állandósuló áruellátási problémákért – a párt-szervek mindig a meghatározatlan ellenséget állították bűnbaknak, és mozgósították az önmegtartóztatás „spártai szellemé”-nek propagálására, az „ellenség közellátást megzavaró mesterkedéseinek” leleplezésére. Még ugyanabban az évben áremelésekkel, majd normarendezésekkel kívánták a „fölös” vásárlóerőt elvonni. A mezőgazdasági kivitel felfutása, a könnyűipari termékekkel való ellátottság visszaesése azonban olyan gyors volt, hogy a vásárlóerő csökkenése – a korlátozó rendszabályok ellenére sem – tarthatott lépést vele. Az üzletek és pékségek előtt órákon át hosszú sorok várták a kenyeret, illetőleg a lisztet és a cukrot, de legtöbbször csak a sor elején állóknak jutott. Az év végére a lakosság árualapja úgy összeszűkülött, hogy már csak adminisztratív úton lehetett többé-kevésbé biztosítani az alapvető fogyasztási cikkekből a szükségletek kielégítését. 1951 elejétől azután bevezették a jegyrendszert több élelmiszerre és iparcikkre. A súlyos áruellátási nehézségek folytán a lakosság életszínvonalának növekedése már 1950-ben megállt, illetőleg a munkások és alkalmazottak reálbére alig (1,3%-kal, a minőségromlást is figyelembe véve pedig csak 0,5%-kal) haladta túl az 1949. évi szintet.

Decemberben azonban már megszüntették az év elején bevezetett jegyrendszert, mert – ahogy Rákosi Mátyás fogalmazott a KV 1951. november 30-i ülésén – „tipikus háborús rendszabály” és „helytelen irányba sodorna bennünket”. A jegyrendszer eltörlése azonban semmit sem oldott meg, sőt bizonyos fokig súlyosbította a közellátási helyzetet. Hiába vezették be a mezőgazdasági termékek és termények szabad forgalmát, az árumennyiség az 1952. évi rossz termés következtében is tovább csökkent. 1952 folyamán és 1953 első hónapjaiban igen komoly élelmiszerhiány mutatkozott, főleg a városokban és az ipari településeken. Ezért – és a „jogtalan vásárlások” megakadályozása érdekében – ismét korlátozni kellett az élelmiszer-forgalmat. Ennek megfelelően maximálták a fejenként eladható árumennyiséget: lisztből 5 kg-ot, zsírból 1 kg-ot, burgonyából 5–10 kg-ot lehetett kiadni esetenként egy személynek. Emellett 1952 januárjától áremelések útján is megpróbálták egyensúlyba hozni az elégtelen árualapot az amúgy is igen szűk vásárlóerővel. Az árak emelését összekötötték a keresetek növelésével, hogy az árváltoztatások „élét” valamelyest tompítsák. De ténylegesen amíg az átlagbérindex

1952-ben 58,2%-kal, addig a fogyasztói árindex 87%-kal emelkedett 1949-hez képest. Ily módon a korlátozások megszüntetése ellenére is a dolgozók még nehezebben éltek, egyes rétegek alig jutottak élelmiszerhez, ruházati és iparcikkekhez. A munkások és alkalmazottak egy keresőre jutó reálbére 1951-ben 10,3 (a minőségromlást is figyelembe véve 12,1), 1952-ben pedig 17,7, illetőleg 20,3%-kal volt alacsonyabb, mint 1949-ben. Az életszínvonal 1952. évi mélypontjának kialakulásában kétségtelenül az aszályos mezőgazdasági év játszott elsősorban szerepet, de hozzájárult az újabb vásárlóerő-elvonást célzó normarendezés, valamint az évről évre növekvő előirányzatú békekölcsönjegyzés is. 1952 folyamán és 1953 első felében nem egy városi munkáscsalád ismerte meg újra a nélkülözést.

Az életszínvonal alakulásának fenti tendenciája következtében az ötéves terv legfontosabb társadalmpolitikai céljának realizálásában, az elmaradott életviszonyok történelmi örökségének felszámolásában nem sikerült ténylegesen előbbre jutni. Miután a rendelkezésre álló erőforrásokat túlzottan lekötötte az ipar, pontosabban a nehézipar fejlesztése, viszonylag kevés lehetőség nyílt az életkörülmények javítására, a közellátási, szociális és kulturális szükségletek kielégíthetlenségéből fakadó nagyfokú társadalmi feszültség feloldására. A mezőgazdaság elavult technikai szinten ragadása, a könnyű- és élelmiszeripar, a szolgáltatás, az infrastruktúra fejlesztésének teljes elhanyagolása folytán ez a belső ellentmondás továbbra is, sőt a megváltozott társadalmi viszonyok közepette talán még hatványozottabb mértékben, feszítő ereje maradt a magyar társadalomnak.

A történelem által felvetett feladatok sorában nem sikerült a követelményeknek megfelelő módon megoldani a véderő megerősítését sem. Sőt az ország teherbíró képességét meghaladó és a gazdasági fejlődésre bénítólag ható honvédelem-fejlesztés erőltetése, az életszínvonal említett ellentmondásainak a kielezésével gyengítette, megingatta a dolgozó emberekben a párt és a kormány iránti bizalmat, ami háború esetén a legdöntőbb erőtenyezőnek, a tömegbázisnak az összeomlását idézhette volna elő.

A gazdaságfejlesztés koncepciójának súlyos hibái, s az ennek nyomán 1952–1953-tól felszínre törő ellentétek és zavarok ellenére a magyar gazdaság – bár nem valósult meg a szocialista iparosítás 1949 elején megfogalmazott programja – mégis jelentős lépést tett előre a történelmi elmaradottság felszámolása útján. Az ipar rendkívül gyors ütemben fejlődött, termelése 1950 és 1954 között csaknem megkétszereződött. Ez mindenekelőtt a két világháború közötti időszakhoz képest jelentett lényeges változást. Az iparfejlődés évi üteme, a felszabadulás előtti negyedszázad 1,5%-ával szemben, a tervperiódus első négy évében 20% körül mozgott. A magas fejlődési tempó – előnyei mellett magában hordozva korlátait is – messze felülmúlta a fejlett tőkésországok iparosodási ütemét.

Nagymértékben megnövekedett az ipar népgazdaságon belüli súlya: amíg 1949-ben az ipar a nemzeti jövedelem 41,9%-át termelte, addig 1954-ben már 53,8%-át. (Figyelemre méltó ez az arányeltolódás még akkor is, ha tudjuk, hogy a mezőgazdasági termelés visszamaradása – 1950 és 1954 között még 6%-al alatta volt az 1934–1938. évi átlagnak – nem kis mértékben hozzájárult az ipari részesedés ilyen nagyfokú emelkedéséhez.) Az iparosodottság fokának jelentős növekedését bizonyítja a foglalkoztatottak számarányának alakulása is: 1949-ben az ipar a kereső népességnek 19,4%-át, 1954-ben pedig már a 24,5%-át foglalkoztatta. A lakosság foglalkozási megoszlása és a nemzeti jövedelem termelése terén végbement változások jelzik az ország gazdasági szerkezetében meginduló átalakulást, mutatják azt az utat, melyet az elmaradott agrárszerkezet ipari-agrár jellegűvé fejlesztésében rövid idő alatt sikerült elérni. De az ipar szerkezetében megnyilvánuló fejletlenség leküzdésében szintén jelentkeztek az első eredmények, a nehézipar, pontosabban a bányászat és a kohászat gyors ütemű fejlesztése következtében.

Az ugrásszerű iparosodás alapját az extenzív fejlesztés lehetőségeinek maximális kiaknázása, azaz a hatalmas beruházási tevékenység, illetve az ennek során létrejövő új ipari kapacitásbázis, valamint a jelentékeny számú tényleges munkanélküliek és a nagyarányú rejtett agrármunkaerő-főlősleg munkába állása képezte. 1949–1953 között a felhalmozás volumene átlagosan több mint kétszer olyan gyorsan nőtt, mint a nemzeti jövedelem. Ennek folytán az első ötéves tervben a nemzeti jövedelem 35%-a került beruházásra. Ez történelmi horderejű fordulatra utal, hiszen – a túlfeszítés negatív vonásai ellenére – a hagyományosan alacsony felhalmozási-beruházási múltat sikerült felszámolni, és a háború előtti beruházási rátának (évi 5–6%) hat-hétszeresét sikerült elérni. Mint ahogy a XX. század eleji Magyarország 15–20%-os ipari beruházási hányadához képest az is kétségtelen eredmény, hogy a tényleges beruházások 48%-át az iparba fektették, jóllehet ez a mezőgazdaság és az infrastruktúra fejlesztésének elhanyagolásával járt. Öt év alatt 65 új ipari nagyüzem létesült és 84 nagyobb arányú üzembővítés és újjáalakítás került végrehajtásra. Emellett az ország jóformán valamennyi gyárában, üzemében volt kisebb-nagyobb beruházás, bővítés és korszerűsítés. Az ötéves terv idején épült és lépett a működő kohászati üzemek sorába a Dunai Vasmű első részlege. Ekkor rakták le olyan új, szocialista városok alapköveit, mint Dunaújváros, Komló, Kazincbarcika, Oroszlány és Várpalota. Gyárak és üzemek létesültek olyan, azelőtt iparilag elmaradott helyeken, mint Békéscsaba, Kiskunfélegyháza, Debrecen, Gyöngyös, Szolnok, Jászberény, Hódmezővásárhely, Zalaegerszeg, Nyíregyháza, Gödöllő, Veszprém, Szeged, Kaposvár, Sarkad, Mezőkeresztes stb.

Az extenzív gazdaságfejlesztés persze nem lehetett tekintettel a gazdaságosság, a korszerű műszaki szint és a technológiai minőség követelményeire.

Ellene hatott ennek a feszített ütemű fejlesztés és az önellátás megvalósítási törekvése, amely a mennyiségi növekedést ítélte a legfontosabbnak, és amely nem volt tekintettel a költségtényezőkre.

A gazdasági növekedés másik jelentős forrását az új munkaerő tömeges alkalmazása jelentette a mezőgazdaságon kívüli ágazatokban. Az iparosítás első fázisában mintegy 400 000 fővel gyarapodott az ipari keresők száma, s a munkaslétszám 50%-kal bővült. A munkanélküliség már 1949–1950 során megszűnt, ezzel párhuzamosan megkezdődött a korábban nem dolgozó elartottak (elsősorban a nők) tömeges munkába vonása (100 keresőre 1949-ben még 134, 1954-ben már csak 118 fő jutott), és megindult a mezőgazdasági foglalkoztatottak egy részének az iparba való átáramlása. A mezőgazdaságban dolgozók arányszáma öt év alatt 54,5%-ról 43%-ra süllyedt. A magyar társadalmat több évtizeden át feszítő munkanélküliséget, a lakosság foglalkoztatását a szocialista tervgazdálkodás tehát pár év alatt radikálisan megoldotta.

E kétségtelenül pozitív társadalmi-gazdasági folyamatok, a jelentős növekedési ütem, a lényeges szerkezeti átalakulás mégsem vezettek a gazdaságnak az áldozatokkal arányban álló megerősödéséhez. Megakadályozták ezt azok a káros hatások, amelyek a nem ipari területek (mezőgazdaság, infrastruktúra, szolgáltatások) rovására végrehajtott fejlesztésből származtak, meggátolta továbbá az a kedvezőtlen termelékenységi-gazdaságossági szint, amely az iparfejlesztés korszerűtlen irányából, az alacsony műszaki színvonalból eredt. Az élesen aránytalan gazdaságfejlesztés, a „történelmi ugrás” kísérlete erőteljesen kiélezte nemcsak a gazdaság, de a magyar társadalom belső ellentmondásait is.

A MEZŐGAZDASÁG SZOCIALISTA ÁTSZERVEZÉSÉNEK NEHÉZSÉGEI ÉS A PARASZTSÁG HELYZETÉNEK ALAKULÁSA

Az 1940-es évek végére teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy a mezőgazdaság a földosztás nyomán kialakult agrárstruktúrával – különösen a szocialista iparosítás küszöbén, amikor ugrásszerűen növekszik a bérből és a fizetésből élők száma – nem képes tartósan kielégíteni sem a lakosság fokozódó élelmiszer-szükségleteit, sem az ipar nyersanyagigényeit. A kommunista párt 1948 februárjában gazdaságpolitikai irányelveiben körvonalazta – a nemzetgazdaság szocialista átalakításával összefüggésben – a mezőgazdaság jövőjével kapcsolatos elképzeléseit is. Majd két hónappal később, az áprilisban elfogadott szövetkezetpolitikai irányelvek már a mezőgazdaság szocializmusba való átvezetésének az átfogó kommunista tervét tartalmazták.

A szövetkezetpolitikai irányelvek a mezőgazdaság továbbfejlesztésének bázisává a földművesszövetkezeteket tette. Kimondta, hogy egységes falusi szövetkezeteket kell kialakítani a földművesszövetkezetek és a többi falusi szövetkezet egyesítésével, s ezen belül kell létrehozni a közös termelőtevékenységet folytató csoportokat. A szövetkezetpolitikai irányelvek abból indultak ki, hogy „nálunk ma még nincsenek meg a feltételei annak, hogy az egyéni gazdálkodás helyébe általánosan a termelőszövetkezetek lépjenek. . . Az átmenet az egyéni gazdálkodásról a szövetkezeti gazdálkodásra lassú folyamat, mely a parasztság önkéntes elhatározását, továbbá a türelmes átnevelését követeli meg.” Az irányelvek ennek szellemében javasolták a meglévő – és zömükben beszerző, értékesítő és fogyasztási – falusi szövetkezeteknek a földművesszövetkezetekkel való egyesítését, valamint ezzel egyidejűleg a szövetkezeti termelés fejlesztését – a legegyszerűbb termelési társulásoktól elindulva – a közös termelési tevékenységet folytató csoportok létrehozása útján. Ez a felfogás tükröződött lényegében az MDP programnyilatkozatában, sőt ez érvényesült még – néhány héttel később – a párt 1948. júliusi Országos Szövetkezeti Értekezletén is.

Mielőtt azonban a szövetkezeti irányelvek végrehajtása, pontosabban a földművesszövetkezetek általános szövetkezetté fejlesztése bekövetkezett volna, annak lényegét tagadó változások történtek az MDP agrárpolitikájában. A Tájékoztató Iroda 1948. júniusi ülését követően ugyanis a pártvezetőség – egy-két hetes bizonytalankodás után – a gyors ütemű átszervezés, illetőleg a gazdagparasztság elleni osztályharc élezése mellett foglalt állást. De a tavaszi szövetkezeti elvek feladását az MDP nem hozta azonnal nyilvánosságra. Így hivatalosan – helyesebben a gyakorlatban – még átmenetileg a lassúbb átszervezés, a földművesszövetkezetek keretei között kibontakozó termelőszövetkezeti mozgalom felfogása érvényesült. Jóllehet a „formálódó” eltérő álláspontot az alsóbb pártszervek már július közepén érzékelték, a szélesebb közvélemény pedig valamivel később észlelte. Erről tanúskodott Rákosi Mátyás augusztus 20-i kecskeméti beszédének a fogadtatása is, amelyet a falun és városon többé-kevésbé egyaránt úgy értékelték, mint a mezőgazdaság szocialista átszervezésével kapcsolatos türelmetlenség első megnyilvánulását. A szövetkezeti kérdés körüli bizonytalanságot és homályt szintén a párt főtitkára oszlatta el a KV 1948. november 27-i ülésén elhangzott beszámolójával: „Nekünk ezt a kérdést 3–4 éven belül oda kell vinnünk, hogy a parasztság 90%-a . . . szocialista közös társas művelésben művelje a földjét.” A beszámoló azt is feltételezte, hogy az átszervezés ilyen felfokozott üteme elkerülhetetlenül tovább élezi majd az osztályharcot, s ezért felvetette a gazdagparasztság teljes felszámolásának a szükségességét is. A fentebbiek alapján az 1949 márciusában elkészült ötéves terv mezőgazdasági fejezete azzal számolt, hogy 1952–1953-ra a szántóterület 55–60%-án már közös

gazdaságok lesznek. Ilyen körülmények között persze a mezőgazdaság szocialista átszervezése tulajdonképpen inkább csak az „utolsó kapitalista maradványok” eltüntetésének az eszköze és nem a fejlett nagyüzemi mezőgazdaság megteremtésének az objektív szükségletből fakadó követelménye. Az agrárpolitikában bekövetkezett változás 1949 áprilisában vitát váltott ki az MDP vezetőségében. Nagy Imre nem értett egyet az átszervezés túlfeszített tempójával, korainak ítélte a „kulákság” likvidálását, hibáztatta azt a fel fogást, amely az agrárpolitikában azonosította a középparasztot a gazdagparasztal, és amely az átszervezést a kis- és középparaszt „tönkretétele” útján vélte elérhetőnek. Ugyanakkor Nagy Imre a korábbi – az 1947–1948 fordulóján lezajlott vitákban már elvetett – álláspontjáról bírálta az agrárpolitikát, amelyben a hangsúly a kisbirtok (amit nem tekintett kapitalista jellegű gazdaságnak) hosszú idejű fenntartásán volt, s nem a mezőgazdaság szocialista átszervezésén. (Nézeteiért 1949 szeptemberében Nagy Imrét kizárták az MDP Politikai Bizottságából.)

1948 őszén az első termelészövetkezeti társulások még a földművesszövetkezetek kebelén belül jöttek létre, nagyrészt a gazdagparasztoktól igénybe vett bérleti földeken, földbérlő vagy táblás csoportok formájában. Az igénybevétel azon a kormányrendeleten alapult, amely 40 kat. holdban állapította meg a gazdagparaszi tulajdon és a bérelt föld együttes területének felső határát. Az év utolsó hónapjában azonban a különböző termelési társulások, illetőleg termelészövetkezeti csoportok – az MDP KV 1948. november 27-i határozatának megfelelően – kezdtek kiválni a földművesszövetkezetekből, önállósultak, a földművesszövetkezetek pedig ténylegesen falusi kiskereskedelmi (vegyeskereskedést, kocsmát, hússzéket stb. üzemeltető) vállalkozásokká alakultak át, és az állami nagykereskedelem függvényei lettek. Különösen azok után, hogy a kezelésükben levő malmokat, darálókat, szeszfőzdeket, traktorokat, cséplőgépeket stb. is át kellett adniok a gépállomásoknak és más állami vállalatoknak.

A földművesszövetkezetekből kivált termelészövetkezeti csoportokat 1948 végén – 1949 elején politikailag felülvizsgálták, majd fejlettségi fokuk szerint rangsorolták. 1948. december 18-án megjelent a termelészövetkezetek működési szabályzata, amely – a munkaszervezet fejlettsége, a közösen végzett munka fokozatai szerint – a termelési társulások három típusát határozta meg. A I. és II. típus (a táblás termelészövetkezeti csoport és az átlagosztású termelészövetkezeti csoport) inkább az egyéni gazdasághoz állott közelebb, a III. típusban viszont már a közös gazdálkodás vonásai uralkodtak. A Földművelésügyi Minisztérium által kiküldött bizottságok döntötték el, hogy mely szövetkezetek felelnek meg a három típus működési szabályzata szerinti követelményeknek. A „kulák” és „kapitalista” vezetés, illetőleg befolyás érvényesülésének a gyanúja miatt a szövetkezeti társulások 13%-át oszlatták fel.

1949 tavaszára – a termelőszövetkezeti csoportok önállósításával – lezárult a mozgalom kibontakoztatásának az előkészületi szakasza. Az MDP KV 1949. márciusi ülésén az is tisztázódott, hogyan viszonyuljon a pártpolitika a parasztság főbb rétegeihez a szövetkezeti szervezés szempontjából. E parasztpolitika középpontjában természetesen a szegény- és kisparasztság állott, amely ebben az időben a mezőgazdasági kereső és eltartott népesség túlnyomó többségét (79,1%-át) alkotta. Ezen belül a nincstelenek 17%-ot, a törpebirtokosok (1–5 kat. hold föld) 30,6%-ot és a kisparasztok (5–10 kat. hold föld) 31,5%-ot tettek ki. Az MDP úgy tekintett a parasztság e szóban forgó rétegére, mint a legmegbízhatóbb falusi politikai szövetségesre. Ez egyébként kifejezésre jutott az adó és a beszolgáltatás – számára előnyösen megállapított-mennyiségi előírásaiban is. Ezen túlmenően mindenekelőtt ennek a rétegnek a képviselői foglaltak helyet a községek képviselő-testületeiben, valamint a különböző társadalmi és politikai szervezetek helyi vezetőségeiben. Az MDP az első termelőszövetkezetek megalakításánál szintén rájuk kívánt támaszkodni. S valóban, az 1948 végén, 1949 elején alakult mintegy 500 termelőszövetkezeti csoportban a mezőgazdasági munkások, a volt cselédek és napszámosok alkották a tagság többségét. Az agrár-túlnépesedés következtében szünni nem akaró földtelenség és munkanélküliség ugyanis már eleve a szabad munkalehetőségek irányába terelte ezeket az embereket. Ennek folytán az új úton való elindulásukban talán nem is annyira a közös gazdálkodás öntudatos vállalása játszotta a meghatározó szerepet, hanem inkább a tarthatatlan helyzetükből való kilábalás szociális kényszere.

A középparasztság (10–25 kat. hold földdel rendelkezők) megnyerése a szövetkezés számára – már tömegénél fogva is – döntő kérdés volt, hiszen 1949-ben a mezőgazdasági kereső és eltartott népesség 18,1%-a tartozott ide, és ők rendelkeztek az egyéni gazdaságok területének 35,3%-ával. Ezeknek a kisárutermelő gazdaságoknak akkor még igen nagy jelentőségük volt az ország élelmiszer-ellátásában. 1949 tavaszán a termelőszövetkezeti csoportok tagságának mindössze 5%-a került ki a régi kis- és középparasztok köréből, sőt a földhözjuttatottak aránya is csupán 38%-os volt. 1952 végére azonban ez a helyzet gyökeresen megváltozott. Ekkor már ugyanis a birtokos dolgozó parasztok túlnyomó (a III. típusú közös gazdaságokban 77%-os, az alacsonyabbakban pedig 97%-os) többségbe jutottak. Az MDP vezetősége szavakban a középparasztsággal szövetséges magatartás fontosságát hangsúlyozta, a valóságban azonban nem nagyon bízott abban, hogy gazdasági és adminisztratív nyomás, valamint egyéb kényszer nélkül sikerül a középparasztot a szövetkezés útjára térítenie. Az 1950-es évek elején alkalmazott gazdaságpolitika azután a közép- és gazdagparasztokat végül is „egyérdekűségbe” szorította. Hiszen mind a teherviselés fokozódásában – legfeljebb csak

valamelyest kisebb mértékben –, mind az iránta tanúsított politikai magatartásban ténylegesen elmosódott a közép- és a gazdagparaszt közötti határ.

A parasztság főbb rétegei közül – a legkorábban és a legélesebben – a gazdagparasztsághoz fűződő viszony kérdése került a pártpolitika homlokterébe. Az MDP agrárpolitikája a gazdagparasztságot a politikai erőviszonyok valóságos mérlegelése nélkül – a kulák- és kulákosodási veszély erős eltúlzásával – eleve úgy állította be, mint a munkáshatalom esküdt ellenségét, a termelészövetkezeti mozgalom legnagyobb kerékkötőjét, amelyet ezért „ki kell iktatni” a magyar társadalomból. Rákosi Mátyás a KV 1949. márciusi ülésén azt bizonygatta, hogy „a kulákra csak a kemény kéz hat”, és – tette hozzá nem csekély demagógiával – a középparasztnak is imponál, „ha látja, hogy a népi demokrácia állama vaskézrel sújt le a kulákra”. Nem csoda, ha ez a „vaskezü” fenyegetés szorongást és riadalmat váltott ki az egész birtokos parasztságból, hiszen mindenkit izgatott a kérdés: vajon kiket sorolnak a megbélyegzett és a társadalomból kirekesztésre ítélt kulák réteghez.

1948–1949 fordulóján összeírták a kulákgazdaságokat az országban. Ennek meghatározásánál a gazdasági terület nagyságán (minimum 25 kat. hold föld) kívül számba kellett venni olyan tényezőket is, mint az idegen munkaerő foglalkoztatása, a föld minőségére utaló kataszteri tiszta jövedelem (minimum 350 aranykorona) és a más gazdasági ágakból származó jövedelem. A kulákká nyilvánítás azonban a gyakorlatban nem ezeknek a szempontoknak az együttes mérlegelése alapján történt, hanem elegendőnek ítélték ahhoz egyetlen tényező meglétét is az említettek közül. Ezek a törekvések ugyan kifejezetten a gazdagparasztként nyilvántartható és megterhelhető gazdák körének a kiszélesítésére irányultak, az így nyert eredmény sem „hitelesítette” azonban a kulákveszéllyel kapcsolatosan felülről táplált túlzásokat. Az összeírás során mintegy 70 000 kulákgazdasággal számoltak. Ugyanakkor a mintegy 47 000 birtokon gazdálkodó gazdagparasztok 1949-ben a mezőgazdasági kereső, valamint eltartott népességnek csupán a 3,3%-át tették ki, s az egyéni gazdaságok területének 16,5%-a tartozott hozzájuk. A kuláklistára felvett személyek azonban akkor sem kerülhettek le onnan, ha gazdaságukat – a dolgozó paraszti gazdaságok színvonalára – csökkentették, vagy teljesen felhagytak a gazdálkodással és munkásként helyezkedtek el. Amikor pedig elhagyták a községet, a megszűnt kulákgazdaságok helyett a középparasztok, sőt helyenként a kisparasztok gazdaságait, pontosabban tulajdonosaikat vették fel a listára.

A gazdagparasztok 1949 eleji számbavétele annak a megállapítására történt, hogy kik azok, akikre fokozott adó- és beszolgáltatási terheket kell rakni, illetőleg akik nem léphetnek be tagként a termelészövetkezetbe. De később, különösen 1951-től a „kuláklista” a hatalom országos és helyi szerveinek a kezében – az osztályharc állandó éleződésének dogmájától vezérelve – a tár-

sadalmi megbélyegzés, az állampolgárok ellen elkövetett törvénysértések eszközévé, kiindulópontjává vált. Ennek az eredendő oka abban rejlett, hogy a kulákság gazdasági korlátozásának – szükségszerűen alkalmazott – politikáját is mindinkább a gazdagparasztság felszámolásának gyakorlata váltotta fel. Ennek jegyében rendeletileg megtiltották az apaállattartást a kulákgazdaságokban, s lehetővé tették a traktorok és más munkagépek, sőt a lakóházak és a gazdasági épületek közvetlen vagy „felajánlás” útján való államosítását is. (1949–1953 között elvették a gazdagparasztok valamennyi ún. nagygépet, valamint 6500 lakóházát és 16 000 gazdasági épületét.) Ezenkívül a – gazdasági korlátozást felváltó – felszámolás politikájának az alkalmazásáról tanúszkodott a kulákgazdaságok fokozott megterhelése is, a teljesíthetetlenség határáig feszített adózási kötelezettségek és begyűjtési tervek, az adó- és beadási hátralék esetén kivetett kártérítési előírások, a különböző zaklatások és büntetőeljárások.

A kulákgazdaságok gyors visszaszorítása, illetőleg felszámolása elhamarkodottnak bizonyult, sokkal korábban történt, mint ahogyan az a mezőgazdaság szocialista átszervezése szempontjából indokolt és kedvező lett volna. A gazdagparaszti üzemekből származó árumennyiség ugyanis jóval gyorsabban csökkent, mint ahogyan azt a termelészövetkezetek és állami gazdaságok pótolni tudták. Ily módon a gazdagparaszti termelés alapjainak aláásása, a kulákgazdaságok felszámolása meglehetősen hátrányosan érintette az ország áruellátását is. Elsietettséget tükrözött a kulákság elleni „általános offenzíva”, nem tisztázódott: mi lesz a sorsa a gazdagparasztoknak e réteg felszámolása után. A kulákság és az e kategóriába sorolt parasztok „társadalmon kívülségre” ítélese – intézményes megakadályozásuk abban, hogy egyenrangú állampolgárok legyenek – nem oldotta meg a problémát, hanem éppen a rendszer ellenségévé tette őket. Sőt, azt a kitűzött célt sem sikerült elérni, hogy az osztályharc állandó szítása révén a kuláksággal szembeforduljon a parasztság dolgozó része, mert az indokolatlan erőszak és megfélemlítés ellenérzést, nemegyszer szolidaritást váltott ki belőlük, s a falu negatív érdekegyeségét táplálta.

A parasztpolitika torzulásai rányomták a bélyegüket a termelészövetkezetek szervezésére is, ami az 1948–1949-es gazdasági évtől kezdve 1953 tavaszáig gyors ütemben folyt. 1949 márciusában még elhangzottak ugyan olyan kijelentések az MDP KV ülésén, hogy „a kommunistáknak meg kell érteni a paraszt félelmét a szövetkezéstől”, hogy „parancsolgatással, kényszerrel, nyomással” nem lehet tartós eredményeket elérni az átszervezés terén. Az őszi tagtoborzási kampány időszakára azonban erejüket veszítették ezek az intelmek, és egyre jobban előtérbe került a szervező munka adminisztratív vonása. A falu legszegényebbjét, a nincstelenek és a törpebirtokosok jelentős részét tulajdonképpen nem sokáig kellett győzködni, önként beléptek a termelészö-

vetkezetbe: számukra ugyanis a közös gazdálkodás – amíg a tagok jövedelmi viszonyai nem romlottak – az anyagi és a társadalmi emelkedés útját jelentette. Egészen másként alakult azonban a helyzet akkor, főként 1950-től, amikor a kis- és középparasztok meggyőzésére került a sor. Itt már kiütközött a parasztság görcsös ragaszkodása az egyéni gazdálkodás hagyományaihoz, érződött erős idegenkedése az új életformától. Elsőrendű követelménnyé vált – és politikai rangra emelkedett – tehát a termelészövetkezeti szervezők türelme, tapintata, kitartó felvilágosító és meggyőző munkája.

A termelészövetkezeti szervezők azonban előre megadott, községi szintig lebontott központi keretszámok alapján végezték munkájukat, s annyi tagot igyekeztek toborozni, amennyit az előírások szükségessé tettek, illetőleg amennyi a termelészövetkezet megalakításához kellett. A párt- és állami szervek szigorúan ügyeltek az előírányzott keretszámok teljesítésére, s ahol lemaradás mutatkozott, a súlyos felelősségre vonástól és a kényszer alkalmazásától sem riadtak vissza. A túlzott ütem okozta gondokat csak tetézte, hogy az új termelészövetkezetek alakításánál a legmagasabb típusú gazdaságok szervezését szorgalmazták. Ez persze még inkább megnehezítette a kis- és középparasztoknak a közös gazdálkodáshoz való közeledését, a termelészövetkezeti mozgalomba való bekapcsolódását.

Az MDP II. kongresszusa – amely „döntő stratégiai feladattá” léptette elő az átszervezést és 1953–1954-re a szántóföldi terület korábbi 55–60%-áról 81,6%-ra kívánta emelni a szocialista mezőgazdaság arányát – fordulatot jelentett a mezőgazdaság szocialista átszervezése szempontjából is. Az átszervezésnek 2–3 év alatt történő befejezése azonban nyilvánvalóan megalapozatlan és teljesíthetetlen célkitűzés volt. Ennek ellenére 1951 első hónapjaitól országszerte hallatlan erőfeszítésekkel folyó tagszervező tevékenység bontakozott ki. 1952 elejére a mezőgazdasági szövetkezeti kereső népesség 5,7%-ról 15,2%-ra, a termelészövetkezeti szántóföld területe pedig 9%-ról 14,5%-ra emelkedett. De e számok mögött ténylegesen olyan erőszakoskodások húzódtak meg, amelyek legtöbbször oktalanul fájdalmakat és sebeket ejtő fellépésekben nyilvánultak meg, valamint az eszmét és a távlati célokat is kompromittálták.

1952 őszére, a sokasodó problémák hatására, gyakorlatilag lehetetlenné vált a termelészövetkezetek további szervezése. Az 1951 februárjától végletesen eltorzuló gazdaságpolitika következtében – egy rendkívül rossz termésű mezőgazdasági évben – valamennyi paraszti réteg, a termelészövetkezeti tagságot is beleértve, terhei többszörösére emelkedtek, úgyszólván elviselhetetlenné váltak. A termelészövetkezetekben végzett munkából származó jövedelem most már a hajdan legszegényebb embereket sem elégítette ki. A párt- és az állami szervek azonban figyelmen kívül hagyták, hogy a legkevésebb fellépés sem vezethet itt eredményre, tovább erőltették a termelő-

szövetkezetek számszerű növelését. Még az a körülmény sem befolyásolta őket különösebben, hogy az új tagok létszáma mind kevésbé múlja felül a kiáramlókét. Valójában 1953. április elejétől június végéig a termelőszövetkezeti tagok száma csökkent, végleg értelmét veszítette tehát a számszerű fejlesztés erőltetése.

A termelőszövetkezetek erőszakos szervezésének egyik fő módszere a tagosítási eljárás volt. Ott, ahol a termelőszövetkezet megalakult, a tagosítás természetesen elkerülhetetlenné vált, hiszen a közös gazdaság tábláit a belépők szétszórtnan fekvő apró parcelláiból és az állam által a szövetkezet használatába adott tartalék földekből másként nem lehetett volna kialakítani. A tagosítást azonban az esetek többségében úgy hajtották végre, hogy a termelőszövetkezet és az állami gazdaság a község legjobb földjeinek birtokába jusson, és a tagosítás által érintett, de a belépéstől vonakodó kis- és középparasztok gazdaságai, csereingatlanjai a rosszabb és tulajdonosaik lakóhelyétől távolabbi földeken legyenek. A földrendezés méreteire jellemző, hogy 1949 őszétől 1953-ig a községek 70%-ában és közel 4 millió kat. hold földön végeztek tagosítást. De a tagosított községeknek több mint a felében kétszer vagy többször is megismételték ezt az eljárást.

Az átszervezésbe befektetett hatalmas energia csak részben térült meg, nem is szólva a nyomás és a kényszerítés következtében felgyülemlett jelentős politikai kárról. A kitűzött célt bár nem sikerült elérni, hiszen a szövetkezeti átalakulás mértéke a tervezettől elmaradt, a mennyiségi változás mégis jelentősnek mondható. 1953. június 30-án 768 III. típusú termelőszövetkezeti csoport és önálló mezőgazdasági termelőszövetkezet, valamint 1456 I. és II. típusú termelőszövetkezeti csoport működött az országban. Az előbbieik összterülete 2,3 millió kat. hold föld (ebből a szántóterület 1,9 millió kat. hold) volt, a tagok száma pedig meghaladta a 300 000 főt. Az I. és II. típusú termelőszövetkezeti csoportokban több mint 75 000 tag 0,47 millió kat. hold földön (0,41 millió kat. hold szántóterületen) gazdálkodott. A valamennyi típusú közös gazdaság együttes szántóterülete az ország szántóterületének 24,6, háztáji gazdaságokkal együtt 26%-át, tagsága a kereső népesség 19,1%-át alkotta. Ugyanakkor 1945 óta az állami gazdaságok szántóterülete szintén többszörösére (az ország szántóterületének 12,2%-ára) növekedett, s dolgozóik aránya a keresők 13,2%-át tette ki. Mindent egybevetve, az ország szántóterületének 38,2%-a, a mezőgazdasági keresőknek pedig 32,3%-a tartozott már a szocialista jellegű mezőgazdasághoz.

A közös gazdaságok alakulásával természetszerűleg együtt járó nehézségeket fokozták a sietségéből és a megfelelő előkészítés hiányából eredő belső üzemi gondok. Az indulásnál kétségtelenül a termelőszövetkezetek egyoldalú agrár- és félproletár összetétele okozta a legtöbb problémát. Ezek a szövetkezeti tagok korábban a falu lakosságának „ranglétráján” alul helyezkedtek

el, gyakran a gazdálkodásban is kevesebb tapasztalattal rendelkeztek, s már csak ezért sem tudták a nagyüzemi gazdálkodást a birtokos parasztság szemében vonzóvá tenni. A termelőeszközökkel, az ígás- és haszonállatokkal való ellátatlanságuk ugyancsak növelte a termelőszövetkezeti mozgalom gazdasági nehézségeit. Nem is beszélve arról, hogy a mezőgazdasági nagyüzem megteremtésének anyagi-technikai és szakmai-vezetési feltételei jórészt szintén hiányoztak. A termelőszövetkezetek ezért az állam részéről fokozottabb műszaki-technikai, pénzügyi támogatásra szorultak, amit részben meg is kaptak, többek között a gépállomások felállításával.

Az állami gépállomási hálózat kifejlesztése 1948 őszén kezdődött meg. Az év végére már 110 gépállomás működött az országban, átlagosan 10 traktorral és a legfontosabb munkagépekkel. 1953-ban a 364 gépállomás mintegy 14 000 traktorral és egyéb munkagéppel segítette a termelőszövetkezetek munkáját. A gépállomások kétségtelenül döntő szerepet játszottak a termelőszövetkezeti mozgalomban, ugyanakkor a nagyüzemi mezőgazdasági géppark monopolizálásával gátolták is a gépesített nagyüzemi termelés térhódítását. 1949 tavaszán a párt és a kormány vezetői úgy foglaltak állást, hogy a nagyüzemi mezőgazdasági termeléshez szükséges ún. nagygépeket „nem dobjuk be az ingadozó termelőszövetkezetekbe”. Ez azt eredményezte, hogy a szövetkezetek traktort, kombájnt stb. nem vásárolhattak, nem birtokolhattak. Az idevonatkozó kormányrendelet ésszerűtlenségét mi sem bizonyította jobban, minthogy a gépállomások gépparkjának fejlődése messze nem tartott lépést a rohamosan szaporodó termelőszövetkezetek termelési igényeivel. A munkagép-ellátottságra jellemző, hogy míg a szövetkezeti szántóterület 1951–1953 között 2,7-szeresére, a gépállomások traktorállománya csak 37%-kal nőtt. Az aratásnál is mindössze 27,7%-os, a kapálásnál meg csupán 7,7%-os volt a gépi munka alkalmazása.

A kormányzat jelentős kedvezményekben részesítette a termelőszövetkezeteket, különböző akciók (állatvásárlás, szerződéses vetőmag, építkezések stb.) formájában. Emellett árkedvezményt is adott számukra a termelési és beruházási célokat szolgáló anyagok vásárlásánál: évről évre hiteleket folyósított, sőt bizonyos mennyiségű vissza nem térítendő pénzüsszeget is juttatott nekik. 1949–1953 között a termelőszövetkezetek – a közvetlenül biztosított állami támogatás keretében – mintegy 2,5 milliárd forint hitelt kaptak, s ennek körülbelül az 1/3-a beruházási célokat szolgált. 1950-től azonban már egyre jobban megmutatkozott, hogy az állami beruházások távolról sem elegendők valamennyi közös gazdaság fejlesztésére, a termelőszövetkezetek ugyanis mindössze 16%-kal részesedtek az ötéves terv mezőgazdasági beruházásaiból. Emellett az eredetileg tervezett 8 milliárdos (15,7%), illetőleg a felemelt 11 milliárdos (12,9%) előirányzatból is – 1953 közepéig – csupán 5 milliárd forint értékű mezőgazdasági beruházás valósult meg.

A termelőszövetkezetek gazdasági megerősödését – a kívánatosnál és a szükségesnél kisebb állami támogatás mellett – a rájuk nehezedő különböző terhek és kötelezettségek is komolyan gátolták. Így különösen nagy megterhelést jelentett számukra a beszolgáltatási kötelezettség, valamint a termelői és felvásárlói árak kedvezőtlen alakulása, a földadó és a gépállomási munkák díja. Beszolgáltatási terheik egyébként felülmúlták még az egyénileg dolgozó parasztokéit is. 1951-ben az egyéni gazdaságok az általuk megtermelt mezőgazdasági termékek és termények 32,6%-át, 1952-ben a 26,8%-át értékesíthették a szabadpiacon. Ezzel szemben a termelőszövetkezetek a 11,6, illetőleg a 12,1%-át. Továbbá a gépesítésből nyert teljes terméktöbbletet elvitte a gépállomási munkák díja, amit nagyrészt természetben kellett fizetni. Nem kedveztek a szövetkezetek jövedelmezőségének a termelői árak sem, mivel a növényi termelői árakat az állatinál lényegesen alacsonyabban állapították meg. A közös gazdaságok ugyanis elsősorban szántóföldi gazdálkodást, s ezen belül is döntően gabona- és kukoricatermelést folytattak, állattenyésztésük viszont meglehetősen fejletlen maradt. 1953-ban a termelőszövetkezetek állatállománya az országosnak csupán a 9%-át jelentette, s emiatt nem ritkán állatvásárlásra kényszerültek. Ily módon a növényi és állati termelői árak egyaránt sújtották őket, csak egyik esetben eladói, a másikban pedig vásárlói minőségben. Az előbbieket még párosultak az egyre szélesebbre nyitott agrár-ollóval, amelynek nyomasztó hatását főleg a beruházásoknál érezték meg. Hiszen éppen olyan anyagok és eszközök ára szökött a legmagasabbra, amelyek a közös beruházások többségét tették ki. Ilyen körülmények között az állami felvásárlás jelentette végső fokon az egyetlen bevételi forrást, amelynek pedig olyan alacsony volt az árszínvonala, hogy esetenként még az újratermelési költségeket sem fedezte. Ezért a termelőszövetkezetek a legszükségesebb építkezéseket is szinte kizárólag csak állami kölcsönök révén tudták megvalósítani. 1953 második felében a termelőszövetkezetek hitelállománya már meghaladta az 1,8 milliárd forintot.

A termelőszövetkezetek megerősödését jelentős mértékben gátolta az a körülmény, hogy rendkívül korlátozott volt gazdasági önállóságuk. Az állami felvásárló vállalatok szabták meg – a termelés helyi adottságaira és hagyományaira való tekintet nélkül –, hogy mit, s milyen arányban termeljenek. Sőt, még a gépállomások is jogot kaptak ahhoz, hogy beleszóljanak a termelőszövetkezetek termelési terveibe. A bankok pedig jövedelmük felosztásába és beruházásaikba szólhattak bele. A sok „gazda” felügyelete úgyszólván teljesen megkötötte a kezüket, visszafogta gazdálkodásukat és fejlesztési tevékenységüket.

A legkritikusabb esztendőket a termelőszövetkezetek – az egyéni gazdaságokhoz hasonlóan 1951 és 1953 között élték át. Ekkor nemcsak, hogy nem haladt előre szervezeti és gazdasági megszilárdulásuk, hanem még gyengébb-

bek lettek, mint azt megelőzően voltak. Ez a jelenség szoros összefüggésben állott az erőltetett ütemű iparosítás újabb „ritmusváltásával”, amikor a felhalmozás mértékét gyakorlatilag egyetlen szempont, az iparfejlődés ugrás-szerű növekedésének a kikényszerítése szabta meg. A megterhelt nemzeti jövedelem tetemes részének az iparosítás céljaira történő felhasználása ugyanis mindenekelőtt a mezőgazdaság megsarcolásával járt. A mezőgazdasági jövedelemelvonás és készletgyűjtés rendszerének legfőbb alkotóelemei az ár- és adópolitika, valamint a beszolgáltatás voltak. 1951 elejétől egyre több kormányrendelet jelent meg a mezőgazdasági terményeknek és termékeknek a termelőktől való fokozottabb elvonása érdekében. Ezek az intézkedések már a hadigazdálkodásra való áttérés jegyében fogantak, így betartásukat szigorúan megkövetelték és ellenőrizték.

Ennek az időszaknak az egyik legsúlyosabb és legsérelmesebb eljárása, az egész mezőgazdasági népességgel szemben, a beszolgáltatás volt. 1948 nyarán még gabonabeszolgáltatási társadalmi bizottságok segítették a közigazgatási hatóságok munkáját, de a módszerek már akkor is nagyon kemények voltak. Személyenként végezték az elszámoltatást, és ahol úgy vélték, hogy megsértették a cséplési és beszolgáltatási előírásokat, ott azonnal büntetéssel éltek. Kisebb rendellenességeknél elkobozták a cséplőgépeket, de a „feketézések” minősített esetekben a rendőri szervek avatkoztak be. Ennek során nem voltak tekintettel a szegényparasztoakra sem. Évről évre (1949–1950-ben), ahogy növekedtek a beadási kötelezettségek, úgy fokozódott a szigor a behajtásnál. Az 1951. és 1952. évi beszolgáltatási kivetés teljesítése érdekében kifejtett adminisztratív nyomás azonban minden korábbit felülmúlt. Igen magasan állapították meg a – birtokkategóriánként emelkedő – beadási előirányzatokat, és példátlanul leszorították az átvételi árakat. Ezzel egyidejűleg 17-ről 37-re növelték a beadásra kötelezett termények és termékek számát. A kalászosokat a csépléstől, a kapásokat a szedéstől, illetőleg a töréstől számított 8 napon belül kellett beszolgáltatni. Ha nem került határidőre a begyűjtőhelyre az előírt terménymennyiség, akkor a hátralék értékének 5%-ával, 15 napnál hosszabb késedelem esetén pedig 10%-ával felemelték a gazda kötelezettségét. 15 nap után – újabb határidőn túli nem teljesítés esetén – kártérítést vehettek ki, amelynek összege 1952 áprilisa után a hátralékos termények szabadpiaci ára és még 20%-os büntetés volt. A szándékos nem teljesítés feltételezése esetén viszont már 5 évig terjedhető börtönbüntetést lehetett kiszabni.

Az 1951. évi termés azonban olyan jó volt, hogy az még a begyűjtési tervszámokat magasan megállapító földművelésügyi kormányzat előzetes számításait is meghaladta. Ezért „menet közben” is emelték a beszolgáltatási kötelezettségeket, hogy „minden fölösleges szem gabona az állami begyűjtőhelyre kerüljön”. A felemelt begyűjtési terv gyakorlatilag a teljes termés-

főlöleg elvételét irányozta elő, s ennek érdekében a párt- és tanácsi szervek a szó szoros értelmében kíméletlen hajsztát indítottak nemcsak a kulákok, hanem a dolgozó parasztok és a termelőszövetkezetek tagjai ellen is. Sok községben azonban olyan parasztokat is elszámoltattak, akiknek nem is volt fölöslege és elmaradása sem, vagy akik éppen túlteljesítették a beadásukat.

Az elszámoltató bizottságok útját igen sok riasztó jelenség kísérte a falvakban. A parasztok ellenségesen fogadták a bizottságokat, bezárták előttük a kaput, sőt az is előfordult, hogy kizavarták őket a községből. A begyűjtési megbízottak valósággal menekültek ettől a munkától. A tanácselnökök és titkárok jobban féltek az elszámoltatástól, mint maguk a hátralekosok. A végrehajtók rendőri kísérettel járták a portákat. S amikor ipari munkásokat hívtak be az elszámoltatási bizottságok „megerősítésére”, azok sem értettek gyakran egyet az erőszakos terménybegyűjtéssel. A felsőbb párt- és állami szervek a „lazaság” felszámolása érdekében példát statuáltak: a begyűjtést „hátráltató” párttitkárok és tanácselnökök ellen fegyelmet indítottak, leváltották, illetőleg kizárták őket a pártból és nem egyet közülük bíróság elé is állítottak vagy internáltak.

1951-ben, az állami felvásárló szervezeteknek – a mezőgazdasági termés kedvező alakulása folytán – még volt miből begyűjteni. 1952-ben azonban annyira rossz volt az időjárás, hogy számos helyen még a család ellátására való sem termett meg. Ennek ellenére az állami kötelezettségek mértékét nem csökkentették, hanem tovább növelték. Ha nem termett meg a beadáshoz szükséges terménymennyiség vagy hiányoztak a beszolgáltatandó állatok, akkor a közös gazdaságoktól és az egyéni gazdáktól egyaránt megkövetelték – a minisztertanács 1952. áprilisi határozata alapján –, hogy felvásárlások útján tegyenek eleget az előírásoknak. 1952-ben a begyűjtött terménymennyiség közel azonos volt a jó termésű előző évvel. A nagyfokú termésnövekedés és a lényegében változatlan mennyiségű terményelvonás azzal a következménnyel járt, hogy 800 000 parasztcsaládnak (termelőszövetkezeti tagnak és egyéni gazdálkodónak) nem maradt télire való gabonája, kenyere és vetőmagja. 1953 elejére 330 000 dolgozó paraszt mintegy 164 millió forint begyűjtési hátralekkel kapcsolatos kártérítéssel tartozott az államnak. De ez csak egy része volt annak az adóterheknek, amely a dolgozó parasztságot – a megélhetési gondok mellett – még külön is sújtotta. Az adókötelezettség 1949 és 1953 között – az egyéni gazdaságok 1 kat. holdjára számítva – háromszorosára emelkedett, aminek az lett a következménye, hogy az esztendő során százezrekre rúgott a fizetni nem tudók, az adóhátralekosok száma. 1953 elejére a dolgozó parasztságnál majdnem egymilliárd forint adóhátralek halmozódott fel, egyidejűleg pedig a fizetésektelenség miatt foganatosított zálogolások közel negyedmillió termelőre terjedtek ki. 1952-ben a parasztság

egészenek reáljövedelme az 1949. évi 66%-ára süllyedt, és a fogyasztás reálértéke is alig (6,8%-kal) haladta meg a 3 évvel korábbit. A termelészövetkezeti parasztnak 1 főre jutó jövedelme azonban nem érte el még az egyéni gazdálkodók szintjét sem, csak 67,5%-át tette ki.

Az 1951–1953-as években rendkívül elkeseredetté vált a hangulat a parasztság körében. Különösen a termelészövetkezeti tagok zúgolódtak, hiszen gazdaságaik még az egyéniéknél is kedvezőtlenebb helyzetben voltak. A termelészövetkezeti csoportok jelentős része már 1951-ben sem tudta biztosítani a tagok részére a megélhetést, ezért nagyon sokan közülük más kenyérkereseti lehetőség után néztek. A gyorsan fejlődő ipar szinte korlátlan elhelyezkedési lehetőséget kínált számukra, emellett az állami gazdaságok és a gépállomások is szívesen látták az új munkaerőt. Így, főleg az iparosodott megyékben, hatalmasan megnőtt a termelészövetkezeteket önkényesen elhagyó tagok száma, a kilépési tilalom miatt ugyanis legálisan nem lehetett elhagyni a csoportot, és rohamosan csökkent a közösben dolgozó családtagoké is. Ugyancsak tömegesen terjedtek a munkából való részleges kimaradások, csökkent a ledolgozott órák száma, mert a tagok olyan munkát vállaltak (napszám, részes művelés, bérfuvarozás stb.), amiért fizetséget kaptak. A termelészövetkezeti családok munkaegységből eredő természetbeni és pénzbéli jövedelme 1952-ben mindössze 30,8%-a (1951-ben 55,7%-a) volt az 1949. évinek. Nem egy helyen a tagok a börtönbüntetés kockázatát is vállalva, nem törődve a beszolgáltatási kötelezettségekkel, maguk között osztották szét a termést. Másutt a termelészövetkezeti tagok a szövetkezeti földeken termelt burgonyát felében, harmadában szedték ki, negyedéért törték le a kukoricát. De nemcsak a terményjárandósághoz nem tudtak hozzájutni, hanem gyakran ahhoz a pénzjövedelemhez sem, amely amúgy sem volt soha elegendő szükségleteik fedezésére. Ezért nem egy csoportnál csak akkor voltak hajlandók dolgozni a tagok, ha a munkaegység helyett pénzbéli fizetést kaptak.

A megélhetést nem biztosító, eladósodott termelészövetkezetekben a felbomlás jelei mutatkoztak. A tagság több helyen kimondta az önfeloszlatást vagy önkényesen elhagyta a közös gazdaságot. 1953 júniusáig közel 100 000 tag ment el a termelészövetkezetekből és vándorolt más munkahelyre. A termelészövetkezeti mozgalom súlyos helyzetbe került, amit a párt és a kormány vezetői – nem akarván szembenézni a tényekkel – egyoldalúan a laza munkafegyelemre, a kialakulatlan munkaszervezetre és a termelészövetkezeti vezetőségek gyengeségére vezettek vissza. 1952 decemberében mégis rákényszerültek – ha nem akarták a bomlás általánossá válását –, hogy biztosítsák a vagyonihiánnyal zárult csoportok, vagy legalábbis egy részük számára a munkaegység-részesedések kifizetésének valamilyen lehetőségét. A kormány a szövetkezetek esedékes hiteltörlesztéseire haladékot adott, ennek

folytán azok közel 350 millió forint állami segélyhez jutottak, amelyből mintegy 54 milliót közvetlenül is a kifizethető munkaegységérték összegéhez csatoltak. Ezzel a szanálási akcióval azonban csak lelassult, de nem szűnt meg a termelőszövetkezeti mozgalom bomlási folyamata, amit a termelőszövetkezeti földfelajánlások is jeleztek.

A földfelajánlások még 1949-ben kezdődtek, s akkor mindenekelőtt a gazdagparaszságnak és az úri maradékbirtokosoknak a földtől való elválasztását szolgálták. 1949 és 1953 között közel egymillió kat. hold földterületből vált meg a gazdagparaszság, amelynek zöme 1950-re és 1951-re esett. 1950-től a kétlakiak földfelajánlása szökött magasra, amikor a minisztertanács december 10-i rendeletében az ipari munkások és a közlekedési alkalmazottak ingatlanjainak az állam részére történő felajánlásáról intézkedett. 1953 tavaszáig a kétlaki dolgozók 300 000 kat. hold földet ajánlottak fel az államnak. De 1950 után, s főleg 1952-ben, már a dolgozó parasztok is tömegesen ajánlották fel földjeiket, hogy azután az iparban, kereskedelemben vagy az állami gazdaságokban vállalhassanak munkát. A dolgozó parasztság földfelajánlása 1953 elejéig elérte a 350 000 kat. hold földet. A föld tömeges elhagyása azonban a tagosításokkal vált teljessé. A csereingatlanok mintegy 70%-át ugyanis nem művelték meg a magántermelők. S ezzel valójában összesen 3–3,5 millió kat. hold föld maradt gazdátlan az országban.

Az államnak felajánlott földeket az állami gazdaságok és a termelőszövetkezetek kapták meg használatra. De a tartalék földek hasznosítása óriási nehézségekbe ütközött, mivel munkaerő hiányában mindenki – a termelőszövetkezet és az állami gazdaság is – szabadulni igyekezett a földtől. Sőt, rövid időn belül maguk a termelőszövetkezetek is a földfelajánlók sorába léptek. 1953 júniusában csaknem egymillió kat. holdat tett ki azoknak az állami tartalék földeknek a mennyisége, amelyeket a szocialista mezőgazdasági üzemek már képtelenek voltak „felvenni”. A dolgozó parasztság földhöz való ragaszkodásának megingatása végül is a termelési kedv, a termőterület és a termelés visszaesését idézte elő.

Az ország elégtelen mezőgazdasági áruellátása amúgy is állandóan napirinden tartotta a termelés alacsony színvonalának a problémáját. A mezőgazdasági termelés közel sem tudott olyan szintet elérni, mint amit az iparosítás – az ellátásra szorulóknak tömegének kiszélesítésével, továbbá a mezőgazdasági kivitel fokozásával – igényelt volna. E követelmények kielégítése nyilvánvalóan a háború előtti mezőgazdaság eredményeinek a túlszárnyalását kívánta. Ehelyett a termelés igen lassan növekedett, illetőleg lényegében megrekedt. 1948-ban a mezőgazdasági termelés a háború előttinek 80%-át tette ki. 1953-ban a termésátlagok, bár valamelyest meghaladták a háború előtti utolsó 10 év átlagát, de a termelés mennyisége több növényfélésegnél a háború előtti szint alatt maradt. Nem is szólva arról, hogy az 1953-at meg-

előző években rendkívül kiegyensúlyozatlanul alakult a termelés színvonala. A termelés rapszodikus ingadozását jól mutatja a két egymást követő szélsőséges esztendőben a termésátlagok alakulása: búzából 1951-ben átlag 9,7 (1952-ben 7,1), árpából 9,3 (7,5), kukoricából 14,1 (6,4), burgonyából 58,1 (30), cukorrépából 132 (67) q termelt kat. holdanként. A növénytermesztésnél is kedvezőtlenebbül alakult a helyzet az állattenyésztésben, amely ágazatot 1950 és 1953 között inkább a visszafejlődés jellemezte. 1950-ben 100 kat. hold mezőgazdasági területre 23,8 szamosállat jutott, és 1953-ban sem sokkal több (23,9); a közbeeső két év pedig a mélypontot jelentette (21,4, illetőleg 22,6). Az 1951–1952. évi veszteség egyfelől abból fakadt, hogy az alacsony felvásárlási árak miatt nem volt jövedelmező az állattartás és a magántermelők inkább saját fogyasztásra vágták le az állatokat, másfelől pedig a takarmányhiány miatt az állatállomány egy részét nem lehetett átteleltetni és – mivel vágási tilalom volt – tízezrével pusztultak el a sertések és a juhek, ezrével a szarvasmarhák és a lovak. Az élelmezési szempontból oly fontos sertés 100 kat. holdnyi mezőgazdasági területre jutó átlaga az 1950. évi 43,2 db-ról 1951-re 33,7 db-ra zuhant le és 1953-ban sem érte el a korábbi szintet (39,4 db).

A termelősövetkezetek átlagos terméseredményei kalászosokból általában nemcsak elérték, hanem valamelyest meg is haladták az országos átlagot, kapásnövényekből és az állattenyésztés hozamaiból viszont alatta maradtak annak. De még a gabonafélékből sem tudták szántóföldi arányuknak megfelelően kivenni a részüket az országos árutermelésből, mert az alacsony árak miatt arra törekedtek, hogy terményfölségük nagyobb részét természetben osszák ki tagjaiknak. 1953-ban kenyérgabonából 17%-kal, kukoricából 9%-kal, szarvasmarhából 15%-kal és sertésből 8%-kal járultak hozzá az ország mezőgazdasági árutermeléséhez. A termelősövetkezetek ebben az időben tehát még nem váltak a kisüzem termelési színvonalát meghaladó, a tömegtermelést biztosító árutermelő nagyüzemekké. Nemcsak a termelősövetkezetek, de az egész magyar mezőgazdaság sem termelt annyit, mint amennyire – kiegyensúlyozott gazdasági-politikai körülmények között – képes lett volna. Ez viszont kifejezetten akadályozta az állami kenyér-, gabona- és a főbb hús-készletek mennyiségi növelését, ami – a súlyos életszínvonalbeli problémákkal összefüggésben – politikai válság kialakulásához vezetett.

A szocialista építés megindulásának, illetőleg kibontakozásának az időszakában változatlanul a közoktatás kérdései álltak a kulturális átalakulás középpontjában. A proletárdiktatúra győzelmével megnyílt a tanulás, a művelődés lehetősége a kultúrától addig távol tartott, elzárt széles dolgozó tömegek előtt. Másfelől pedig korábban ismeretlen mértékben megnőtt az igény a szakemberek, az értelmiség munkája iránt. A párt és a kormány részéről – politikai és társadalmi érdekből egyaránt – megkülönböztetett figyelem kísérte a munkások és dolgozó parasztok, valamint gyermekeik iskoláztatásának az ügyét, amelynek sikeres megoldása az egyik alapvető – és egyben szerves részét is – képezte az új magyar kultúra, s ezen belül a szocialista értelmiség megteremtésének.

Révai József 1948. szeptember 16-án a MÁVAG-ban elhangzott – és országos visszhangot keltett – beszédében hívta fel a figyelmet arra, hogy „a szocializmust a kultúra terén is fel kell építeni! Biztosítani kell a munkásosztály vezető szerepét nemcsak a gazdasági életben, a kormányzatban, hanem a kultúrában, az ideológiában is...” Majd ugyanitt ő jelentette be az MDP ama javaslatát is, miszerint még az 1948–1949. tanévben 1000 munkásgyereket kell gimnáziumba és 800 ifjúnunkást az egyéves egyetemi előkészítőre küldeni. Másnap miniszteri rendelet jelent meg a szakérettségire előkészítő tanfolyamok szervezéséről, amelyek a középiskolai képzésben nem részesült munkás- és parasztfiatalokat 1 év, illetőleg 1952-től 2 év alatt készítették fel az egyetemi és főiskolai tanulmányokra. Az 1948. október elsejével induló szakérettségis tanfolyamokon az első évben még csak 500, de a csúcspontot jelentő 1951–1952. tanévben már 6500 és az utolsó esztendőben (1955-ben) 1100 fő végzett. Ezzel a szakérettségis tanfolyamok – fennállásuk idején – összesen mintegy 20 000 munkás- és parasztfiatal részére tették lehetővé az egyetemi és főiskolai tanulmányok megkezdését. Ezek a tanfolyamok igen fontos szerepet tölthettek be a felsőoktatási intézmények nappali tagozatos hallgatói szociális összetételének a megváltoztatásában, bár a létszámok állandó erőltetése bizonyos felhígulást és színvonalcsökkenést is előidézett soraikban.

A közép- és felsőfokú oktatási intézmények tanulóinak, illetőleg hallgatóinak a szociális összetételében a döntő fordulat az MDP Politikai Bizottsága 1949. február 2-i határozatának a végrehajtásával következett be. A párthatározat állást foglalt a továbbtanulásra jelentkező fiatalok származás szerinti kategorizálása mellett, és kimondta, hogy a munkás- és dolgozó paraszti származásúak előjogot élveznek a felvételeknél. Ugyanakkor előírta, hogy

különösen ez utóbbiak tanulását az anyagi, szociális és nevelési feltételeit is biztosítani kell. Az 1949–1950. tanévben a munkások és dolgozó parasztok gyermekeinek aránya a középiskolákban elérte, az egyetemeken és főiskolákon pedig megközelítette az 50%-ot. Az 1951–1953-as években mind a középiskolákban (65%), mind az egyetemeken és főiskolákon a nappali tagozaton tovább emelkedett (55%) a munkás-paraszt származásúak aránya. A legtöbb munkás- és dolgozó paraszti származású fiatal a tanárképző főiskolákon és a mezőgazdasági felsőoktatási intézményekben tanult. Ezzel egyidejűleg ezen a téren is lényegében megszűnt a nők korábbi hátrányos helyzete, előttük is megnyíltak az oktatási intézmények kapui. A felszabadulás előtt a nőhallgatók aránya a felsőoktatásban 2–20% között mozgott, de a magasabb arányt kizárólag csak a pedagógusképző intézményekben érhették el. A munkások és dolgozó parasztok leánygyermekei viszont még 1%-ban sem voltak itt képviselve. Az 1950-es évek elejére az egyetemi és főiskolai nőhallgatók aránya átlagosan megközelítette a 40%-ot, s köztük már nem kevesen munkás- és dolgozó paraszti származásúak voltak.

A párt- és a társadalmi szervek (SZOT, MNDSZ, DISZ, szülői munkaközösségek) széles körű és szívós felvilágosító tevékenységet fejtettek ki azért, hogy a munkás- és dolgozó paraszt szülőket meggyőzzék gyermekeik továbbtanulásának a jelentőségéről. Szembeszálltak a katolikus klérussal, amely a legkülönbözőbb rágalmak terjesztésével próbálta a dolgozó embereket, főleg leánygyermekük taníttatásától elriasztani. Így 1949-ben egy „egyházi körirat” nyíltan felszólította a papokat a továbbtanulás elleni agitációra: „Értessék meg végre az otthon lelkipásztorai a szülőkkel, micsoda céltalan a leányokat egyetemre felküldeni és milyen borzalmas nagy elkallódási veszedelem fenyegeti őket ott.” Az 1950-es évektől azonban már nem annyira a konzervatív propagandával kellett a továbbtanulás szószólóinak megküzdenniük, hanem sokkal inkább a beiskolázási tervek túlfeszítettségével, amelyek miatt a továbbtanulásért folytatott erőfeszítések is eltorzultak, illetve bizonyos fokig szem elől tévesztették eredeti céljukat.

1949 elejétől a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium számos intézkedést (ösztöndíj, tanulmányi segély, diákétkeztetés stb.) foganatosított az oktatási intézmények megváltozott szociális összetételének a védelmében, közelebbről a munkás- és dolgozó paraszti származású tanulók, illetőleg hallgatók szociális és tanulmányi megsegítésére. Ezen belül nem csekély anyagi áldozatok árán folytatódott a diákokthoni hálózat kiszélesítése is. De ez már nem a Népi Kollégiumokat Építő Mozgalom keretében, hanem azon kívül történt. Az MDP Politikai Bizottsága ugyanis 1948. szeptember 19-i határozatában – valóságos és vélt hibákra hivatkozva – súlyosan elmarasztalta a NÉKOSZ-t. Valójában azonban arról volt szó, hogy az MDP vezetői a NÉKOSZ-t – amely egyidejűleg mozgalom és intézmény is volt – a koalí-

ciós időszak sajátos termékének tekintették, s ezért az már „nem fért bele” a proletárdiktatúra politikai rendszeréről alkotott felfogásukba. 1949 júliusában a szövetség III. országos közgyűlésén bejelentették a NÉKOSZ feloszlását, és a népi kollégiumokat államosították. Az államosított kollégiumok azután rövid időn belül diákszállókká alakultak át. A diákszállókból – a „NÉKOSZ-maradványok” ellen folytatott harc jegyében, amelynek nemcsak számos népi kollégiumi vezető és kollégista, hanem a mozgalom valóban értékes vívmányai is áldozatul estek – gyakorlatilag már nem folyt semmiféle nevelő munka. Holott az 1950-es évek elején a középiskolásoknak mintegy a 25%-a, az egyetemi és főiskolai hallgatóknak pedig közel a fele (46,4%-a) diákotthonokban, pontosabban diákszállókból lakott.

Az 1940-es évek végén és az 1950-es évek elején a tanulóifjúság antidemokratikus szociális összetételének megváltoztatása az oktatási intézményekben végrehajtott nagyarányú létszámnöveléssel párhuzamosan valósult meg. S ez azt is jelentette, hogy az értelmiségi és a városi kispolgári szülők gyermekei közül is többen tanulhattak tovább, mint az ezt megelőző évtizedekben. Az 1953–1954. tanévben a középiskolák nappali tagozatán 129 769 tanuló (az 1937–1938-as létszám 2,5-szerese) tanult. Az egyetemi és főiskolai hallgatók létszáma pedig ugyanerre az időre 3,3-szeresére (az 1937–1938. tanévi 11 740-ről 38 383 főre) emelkedett.

A tanulólétszám ilyen nagymérvű felduzzadása azzal a következménnyel járt, hogy túlszűfolttság alakult ki az oktatási intézményekben, és tömegesen kerültek az iskolákba, egyetemekre olyan fiatalok, akik nem rendelkeztek a továbbtanuláshoz szükséges felkészültséggel. A tanulmányi problémák különösen azokon az egyetemeken és főiskolákon jelentkeztek, amelyeken – az alacsonyabb jelentkezés miatt – „átírányítással” töltötték fel a hallgatói keretszámot. Az átírányított gyenge vagy közepes felkészültségű hallgatók jó része ugyanis kedv és hivatásérzet nélkül végezte tanulmányait.

A gazdaságfejlesztésben elkövetett hibák igen komolyan éreztették hatásvukat az oktatásban. Az iparosítás folyamatában megnyilvánuló „sietség” óriási szakemberszükségletet, a képzett munkaerőből különösen nagy hiányt teremtett, s ez rákényszerítette a közoktatásügyi kormányzatot a minél tömegesebb és gyorsabb szakemberképzésre. Ez a kényszerű helyzet a szakképesítést nyújtó iskolákban és a gazdasági élet szakembereinek kiképzésével foglalkozó felsőoktatási intézményekben okozott nagy szűfolttságot, illetőleg feszültséget. 1948 és 1953 között az ipari technikumokban közel ötszörösére, a műszaki egyetemeken pedig több mint a négyszeresére emelkedett a létszám.

Az iskolai viszonyok múltból örökölt elmaradottsága, az oktatási intézmények alacsony száma, aránytalan területi elhelyezkedése, szűk befogadóképessége, nem kielégítő kulturális-technikai színvonala, képzett pedagógusok-

kal való ellátatlansága, a kollégiumi elhelyezés úgyszólván teljes hiánya stb. akadályozta az oktatás ugrásszerű kibővítését. A továbbtanulás mozgalommá fejlesztését az addigi szűk közoktatási keretek bizonyos mérvű „kitágítása” tette csak lehetővé. Az általános iskolákban 1948-tól 1953-ig – a tanulólétszám csupán 1,3%-os emelkedése mellett – az osztálytermek száma 16,5%-kal nőtt, és a tanárok létszáma is 7905 fővel gyarapodott. A múltból örökölt iskolahálózat korszerűtlen volt, különösen a falvakban. Mindez azzal járt, hogy az általános iskolai tanulók 30%-a még az 1953–1954. tanévben is teljesen osztatlan intézményben tanult.

A több irányú – és megnövekedett létszámú – képzés biztosítása érdekében számottevően bővült a középiskolai hálózat is. A középiskolák száma – az 1937–1938. évi 285-ről – az 1953–1954. tanév elejére 441-re emelkedett. Itt az osztálytermi ellátottság is valamivel kedvezőbb volt, mint az általános iskolákban, fejlesztésük többé-kevésbé lépést tartott a tanulócsoportok számának növekedésével. A középiskolai tanárok létszáma a háború előtti helyzethez képest szintén közel megduplázódott (1937–1938-ban 3504, 1953–1954-ben 6970 fő), s csak néhány százalékkal maradt el az országos szűkségtől. Az 1 tanárra jutó középiskolai tanulók számának növekedése (az 1937–1938. tanévi 14,9 főről 18,6 főre) azonban sejtette, hogy – az egyenlőtlen megoszlás folytán – az egyes intézmények és iskolatípusok tanerőellátottsága nem kielégítő.

A felsőoktatásban is sikerült – a szakosítás kiszélesítésével és új intézmények létesítésével – a szakemberképzés legszükségesebb feltételeit megteremteni. Az egyetemek és főiskolák száma az 1937–1938. évi 16-ról 1953–1954-ben 33-ra és az itt működő karoké pedig 37-ről 56-ra emelkedett. Elsősorban a műszaki egyetemi oktatás bővült ki, de számottevő mértékben fejlődtek a többi egyetemek és főiskolák is. Az okatószemélyzet létszáma a felszabadulás előttinek ugyancsak a többszörösére (1937–1938-ban 1724, 1953–1954-ben 5409) nőtt. A megsokszorozódott egyetemi és főiskolai hallgatói létszámmal a legtöbb helyen a helyiségek és a felszerelések biztosítása nem tartott lépést. Ily módon úgyszólván kivétel nélkül minden felsőoktatási intézményben az elviselhetetlenség határait súroló túlzásfűlttség alakult ki.

Az oktatás, a művelődés demokratizálási folyamata természetesen nem állt meg az ifjúságnál, kiterjedt a tanulni vágyó felnőttekre, a széles néprétegekre is. 1948–1949-ben 11 562, 1953–1954-ben viszont már 42 505 felnőtt tanult az általános iskolák esti V–VIII. osztályaiban. A középiskolák esti tagozatai nem „mozgattak meg” ugyan ilyen hatalmas tömeget, de nem volt jelentéktelen az itt tanuló felnőttek száma sem (1948–1949-ben 10 217, 1953–1954-ben 24 394). A legdinamikusabban azonban kétségtelenül a felsőfokú felnőttoktatás fejlődött (1948–1949-ben 1384 fő, 1953–1954-ben pedig ennek már a hétszerese, vagyis több mint 9000 dolgozó végezte tanulmányait az

egyetemek és főiskolák esti tagozatán). A magas létszám kialakulását segítették a felvételi engedmények. Ezekben az években középiskolai végzettség nélkül is lehetett felsőfokú tanulmányokat folytatni. 1949 őszén – a gazdasági élet különböző területein fontos munkakört betöltő és a szükséges végzettséggel nem rendelkező dolgozók felsőfokú képzésére – külön Gazdasági és Műszaki Akadémia létesült. Az új intézmény alapvető hivatása az volt, hogy az államosított üzemek élére vezetőket képezzen, elsősorban munkásokból. 1951-ben azonban – amikor e feladatának eleget tett – megszüntették, s helyében megszervezték a műszaki egyetemek esti tagozatát. Azoknak a dolgozóknak, akik munkaköri beosztásuk miatt az esti tagozatot nem látogathatták, az 1951–1952. tanévtől levelező oktatás útján tették lehetővé a szükséges végzettség, illetőleg szakképzettség megszerzését. A levelező oktatás rövid időn belül nagy népszerűsége telt szert: az 1953–1954. tanévben az általános iskolákban 13 236, a középiskolákban 10 247, az egyetemeken és főiskolákon pedig együttesen 5941 dolgozó tanult.

Az iskolai oktatás szellemének, világnézetének fejlődésében az első lépést az iskolának az egyháztól való elválasztása, majd a kötelező vallásoktatás megszüntetése jelentette. 1949. szeptember 5-én az Elnöki Tanács törvényerejű rendeletben mondta ki a hitoktatás fakultatívvá tételét. A párt és a kormány – tiszteletben tartva a szülők szabad elhatározását – nem befolyásolta a beiratkozást, nem törekedett arra, hogy a gyermekeket a hittantól távol tartsa. Ugyanakkor a katolikus püspöki kar – a szóban forgó rendelet megjelenését követően – körlevélben szólította fel a szülőket, hogy irassák be gyermekeiket hittanra. Nyilvánvalóan ennek a hatására is még mind az általános, mind a középiskolákban a tanulók döntő többsége (86, illetőleg 80%-a) jelentkezett hitoktatásra. A konzervatív egyházi köröket azonban még ez sem elégítette ki. A „lelkipásztorok” a hittanra nem járó tanulókat igyekeztek elszigetelni társaiktól, sőt a klérus még bizonyos „szankciókat” is kilátásba helyezett az említettekkel, illetőleg szüleikkel szemben. Erre mintegy válaszul, a párt- és a társadalmi szervek – az MDP KV 1950. júniusi, a klerikális reakció elleni harcról szóló határozatának megfelelően – erőteljes kampányba kezdtek a szülők körében, annak érdekében, hogy minél kevesebben irassák be gyermekeiket vallásoktatásra. Az 1950–1951. tanévben radikálisan csökkent a hittanra járó tanulók száma (az általános iskolásoknál 43,9, a középiskolásoknál 10,5%-ra). Ebben persze már jelentős szerepet játszott az iskolák szociális összetételének a megváltozása, továbbá az a rendelkezés, amely a tanítóképzőkben, az ipari, mezőgazdasági és közgazdasági technikumokban, valamint az iparitanuló-intézetekben megszüntette a vallásoktatást. De a hittanbeiratások elleni küzdelemben már ekkor is, a következő években pedig még inkább tért nyertek az erőszakos befolyásolás módszerei is. Így az 1953

tavaszára 12,5%-ra leszorított jelentkezési arány már korántsem a meggyőzés, hanem inkább a fentebb említettek következtében alakult ki.

A szocialista igényű és szellemű közoktatás kialakításában jelentős szerepe volt a Politikai Bizottság 1950. márciusi köznevelési határozatának. A párt-határozatban megfogalmazott eszmei-politikai célok azonban a valóságban nem tudtak megfelelően érvényesülni az alsó- és középfokú oktatás tartalmában. Annak ellenére, hogy az 1949–1950. tanév újonnan megjelent tankönyvei alapján véve kétségtelenül leszámoltak a múlt „ideológiai örökségével”, illetve tervszerűen folyt a pedagógusok szakmai-ideológiai átképzése. A marxista ideológia friss, eleven szellemét ugyanis jórészt befagyasztotta a dogmatizmus merevsége, sematizmusa és vulgarizmusa. Ehhez járult, hogy a közoktatásügyi kormányzat elsősorban a napirenden levő politikai kérdések közvetlen támogatását kérte számon az iskolán, a pedagógusokon.

A köznevelési határozat nyomán került sor a középfokú oktatás reformjára. Az általános iskola életre hívása lehetővé tette, hogy a kormányzat olyan négy évfolyamos középfokú oktatási rendszert honosítson meg, amely biztosítja a népgazdaság szükségleteinek megfelelően a szakemberek széles körű kiképzését. A reform megtartotta az általános gimnáziumokat – amelyek különböző tagozatokkal (reál, humán, képző- és iparművészeti, zenei) működtek –, ugyanakkor megszüntette a humán gimnáziumok uralkodó jellegét. Ezt azzal érte el, hogy nagyobb teret biztosított a természettudományos ismereteknek. Az általános gimnáziumok reformját 1951-ben külön törvényerejű rendelet rögzítette. Még 1950-ben ugyancsak törvényerejű rendelettel hozták létre az ipari és mezőgazdasági technikumokat, valamint a közigazdasági középiskolákat (1952-től közigazdasági technikumokat). A technikumok feladata – a továbbtanulási „alapok” biztosítása mellett – az volt, hogy a népgazdaság, az ipar és a mezőgazdaság számára szaktechnikusokat, illetőleg könyvelőket, statisztikusokat, vállalati tervezőket stb. képezzenek. A technikumok szakokat azonban – tekintettel az erőltetett iparosítási tervek szakemberszükségletére – túlzottan elaprózták és a képzési időt is – a közigazdasági és mezőgazdasági technikumokban – négyről három évre szállították le, ami feltétlenül gyengítette az oktatás hatékonyságát. Ezzel együtt is a reform – a technikumok létrehozásával – a középfokú szakoktatást kiemelte elhanyagolt helyzetéből, illetőleg egyenrangúnak ismerte azt el a gimnáziumival képezés és jogosítás szempontjából.

A felsőoktatás megújulása tulajdonképpen az 1948–1949. tanévvel vette kezdetét. De az 1948. évi egyetemi reform tantervi jellegű rendelkezései csak alig egy-másfél évig maradtak érvényben. Az újabb reform alapelveit az 1950. decemberi minisztertanácsi határozat körvonalazta. Ez felölelte a felsőoktatás szerkezetének és szervezetének módosítását, a tanulmányi rendszer

gyökeres megújítását, valamint az oktatók és hallgatók társadalmi összetételének a megváltoztatását. A felsőoktatás régi, korszerűtlen szerkezetének átalakítása – a jogi oktatás túlsúlyának megszüntetésével – a természettudományi, műszaki, agrártudományi és közgazdasági képzés fejlesztését, kereteinek bővítését jelentette. A felszabadulás előtt – és egy ideig még utána is – az egyetemi hallgatók alig 10%-a készült mérnöknek, ugyanakkor madnem 40%-a jogi pályára kívánt lépni. A megnövekedett műszaki felsőoktatás igényeinek kielégítésére új egyetemeket hoztak létre: 1949-ben Miskolcon nehézipari és 1951 őszétől Veszprémben vegyipari egyetem kezdte meg működését. 1952 őszén keletkezett – a Budapesti Műszaki Egyetem „osztódásából” – az Építőipari Műszaki Egyetem és Szolnokon a Közlekedési Műszaki Egyetem. Hasonló folyamat ment végbe a mezőgazdasági felsőoktatás keretén belül is, azzal a nem csekély különbséggel, hogy ott már 1945-ben kezdetét vette az újjászervezés. 1948 őszén megszervezték – az 1953 tavaszától Marx Károly nevét viselő – közgazdaságtudományi egyetemet és egyidejűleg megszüntették a budapesti műegyetem közgazdasági karát. 1951-ben az orvosi karok is önállósultak, leváltak a tudományegyetemekről, s azóta az orvoscépzés önálló egyetemeken folyik. Évszázados, idejétmúlt gyakorlattal szakítottak akkor, amikor – a természettudományi képzés súlyának növelésére – önálló karokat létesítettek a budapesti, szegedi és a debreceni tudományegyetemen. Elsőként 1948 őszén a budapesti – 1950 szeptemberétől Eötvös Loránd nevét viselő – tudományegyetemen vált külön a bölcsészeti és a természettudományi kar. A jogászoképzés reformjának a jegyében szűntek meg a jogakadémiák, illetőleg a műegyetemi közgazdasági kar közigazgatási osztálya. A tanító- és az általános iskolai szaktanárképzés érdekében – az általános iskola létrejöttével mutatkozó nagyfokú szaktanárhiány kielégítésére – már 1947 novemberében a fővárosban, majd Szegeden Állami Pedagógiai Főiskola kezdte meg működését. 1948-ban Pécsen és Debrecenben (ez utóbbi 1949-től Egerben) alakultak hároméves (1950-től csak kétéves) főiskolák. A pedagógiai főiskolák alapításáról szóló törvényerejű rendelet azonban csak később, 1950-ben látott napvilágot. A pedagógiai főiskolákon összevonták az általános iskolai alsó- és felsőtagozatos képzést, ezzel párhuzamosan – 1948 tavaszán – megszüntették a felszabadulás előtti középfokú tanítóképzőket, amelyek döntő része felekezeti kézen volt. Miután a pedagógiai főiskolák nem tudták biztosítani az általános iskolák tanítósükségletét, 1949-ben a középiskolai reform visszaállította – pedagógiai gimnázium néven – a középfokú tanítóképzőket. 1950-től pedig megszervezték – a pedagógiai gimnáziumok helyett – az ötéves középfokú tanítóképzőket. 1951 szeptemberétől Műszaki Tanárképző Főiskolát létesítettek a szakmunkás-tanulók oktatói ellátására, illetőleg a műszaki tanárképzés megoldása érdeké-

ben. Végül, kiépült a művészeti főiskolák (színház- és filmművészet, iparművészet, képzőművészet, zeneművészet) hálózata is.

A felsőfokú képzés átszervezésének lendületében néhány olyan felsőoktatási intézményt is létesítettek, amelyek betöltötték a hivatásukat, önálló működésük bizonyos idő után feleslegesnek bizonyult. Ilyen volt az 1952 őszen alakult Lenin Intézet is, ahol az orosz nyelv és irodalom, valamint a marxizmus-leninizmus szakos egyetemi hallgatók képzése folyt. De itt lehet megemlíteni az 1948 őszen alapított – és a rövidebb életű intézmények között még jelentősebb szerepet betöltött – Külügyi Akadémiát (1952-től Külügyi Főiskola) és az 1951 őszen felállított Idegen Nyelvek Főiskoláját is.

A felsőoktatási reform lépéseket tett az alkotó munka tudományos színvonalának az emelésére és a marxizmus általános elterjesztésére. 1950-ben az ELTE bölcsészeti karán, 1952 ősztől pedig minden egyetemen önálló marxizmus-leninizmus tanszék létesült. Majd megkezdődött a marxizmus-leninizmus rendszeres oktatása és az oktatók ideológiai képzése is. Ennek ellenére még mindig a polgári irányzatok képviselői voltak túlsúlyban a felsőoktatásban, s a hallgatóság is megoszlott politikai és világnézeti szempontból. A felsőoktatás szellemi megújulását segítette, hogy a reform – az oktatás korábbi anarchikus állapotát felszámolva – kötött tanulmányi rendet vezetett be. 1950-ben új alapokra helyezték az egyetemek és főiskolák működési és szervezeti szabályzatát, illetve tovább folytatódott az egyetemek marxista és haladó szellemű oktatókkal való megerősítése is.

Az oktatásügy reformja közepette – anélkül, hogy kísérletet tettek volna az oktatási rendszerben való elhelyezésére –, 1949-ben került sor a szakmunkásképzés rendezésére. Addig a tanulóképzés központi irányítás nélkül, nagyrészt kisiparosoknál és kiskereskedőknél folyt. 1949 januárjában megszületett az új tanonc törvény, amely átfogóan szabályozta a szakmunkástanulók képzési rendjét, munkajogi és szociális helyzetét. 1950-től bevezették a munkaerő tartalékrendszerű oktatását. Létrejött a Munkaerő Tartalékok Hivatala (MTH), amely – a népgazdaság akkori és távlati szükségleteiből kiindulva – fokozatosan megteremtette a nagyüzemi tanulóképzés feltételeit és létrehozta – az iskola, a tanulóotthon, valamint a tanműhely szervezeti egységeként – az ipari szakmunkásképző intézeteket. Az 1950-es években kiépült a szakmunkásképző intézetek és tanműhelyek országos hálózata.

Az iparosítás kezdetén igen nagy volt a kereslet szakképzett munkaerőben. Ennek következtében a szakmunkástanuló-létszám 1949–1950-ben hirtelen felszökött (60 205), majd ezt követően csökkent, s 1953–1954-ben a szükségesnél már kevesebben (45 472) jelentkeztek ipari tanulónak. Jellemző a szakmunkás-utánpótlás gondjaira, hogy az 1950-es évek elején szinte valamennyi ágazatban, még a bányászatban és a nehézipari szakmákban is, képeztek leánytanulókat. A nagy szakmunkáshiány miatt a szükséges előképzettség

nélkül is felvették a jelentkezőket ipari tanulónak. Így 1951–1952-ben az elsőéves ipari és kereskedelmi tanulók több mint a fele (51%-a) nem végezte el az általános iskola VIII. osztályát.

Az ötéves terv első éveiben főként a vas- és építőiparban, valamint a bányászatban képeztek fiatalokat. Ezzel szemben a könnyűipari szakmákban és a kereskedelemben egyáltalán nem, vagy csak egészen csekély létszámban. A szolgáltató iparágakban egyáltalán nem gondoskodtak a szükséges szakmunkás-utánpótlásról.

A szakmunkásképzést a különböző szaktanfolyamok egészítették ki, amelyek lehetővé tették a legfontosabb szakmai ismeretek viszonylag rövid időn belüli elsajátítását. Sok vállalatnál és intézménynél szerveztek szaktanfolyami oktatást, amelyeken nagyrészt ekkor még szakmunkásképzés folyt, a továbbképzés nem volt jelentős. A tanfolyamok összes hallgatóinak létszáma 1952-ben érte el a csúcst, ekkor megközelítette a 300 000-et.

A könyvkiadást a hatalmas mennyiségi növekedés és a tömeges méretű megjelenítés jellemezte ezekben az években. 1953-ben a kiadott művek száma az 1938. évinek a 2,3-szeresére, példányszáma pedig a 3-szorosára nőtt. A gyors növekedés jórészt a brosúrirodalom erőteljes felfutásából származott, de egyedül a könyvekből is jóval többet adtak ki, mint a felszabadulás előtt. 1949–1953 között a brosúrák példányszáma az összes kiadványnak több mint a felét tette ki. Így fordulhatott elő, hogy a kiadott művek számának és példányszámának leggyorsabb emelkedése idején is hiány mutatkozott egyes, főleg szépirodalmi és ifjúsági művekből. A szépirodalmi könyvkiadást az egyoldalú válogatás jellemezte, amely meglehetősen leszűkítetten értelmezte a magyar klasszikus és szocialista örökséget, illetve a nyugat-európai és az amerikai irodalom jelentős egyéniségeit, alkotásait. Az orosz és a szovjet irodalmi művek kiadásában nagy elmaradást kellett pótolni. Az igazi értékek mellett több gyenge, sematikus mű látott napvilágot. Igen magas szintet ért el azonban a marxizmus-leninizmus klasszikusainak a kiadása. 1949-ben közel 30 mű jelent meg mintegy másfél milliós példányszámban. A könyvkiadáshoz hasonlóan növekedett a sajtótermékek (újságok és folyóiratok) terjesztett példányszáma is. 1951-ben 326,1 millió, 1953-ban viszont már 476,6 millió volt az összpéldányszámuk. Ezzel egyidejűleg kiszorultak a sajtóból a különböző polgári politikai és ideológiai nézetek, valamint megszűnt a rosszízü szenzációhajhászás. Ugyanakkor mind jobban tért hódított a sajtóban is a személyi kultusz szolgálata, a jelszószerűség, a kritikátlanság és a szűrkesség.

Az 1950-es évek elején az egész országban elterjedt a mozi, s jelentősen kiszélesedett a színházak hálózata. Az 1950-ben működő 17 színház 1953-ig 30-ra szaporodott, a filmszínházak száma pedig megháromszorozódott (1949-ben 862, 1953-ban 2752). A színházkultúra fejlesztésében kiemelkedő

szerepe volt az 1949-ben alapított Déryné (Falu) Színház, továbbá a vidéki és fővárosi színtársulatok tájelőadásainak. 1950 és 1953 között a mozilátogatók száma másfélszeresére, a színházlátogatóké kétszeresére emelkedett. A műsorpolitikában eluralkodó sematizmus azonban a színházak és mozik művészi nevelő hatását is erősen mérsékelte.

1949-től a művelődéspolitikai igen nagy súlyt fektetett a közművelődési és az üzemi-szakszervezeti könyvtárak fejlesztésére. 1950-ben 4333 tanácsai és szakszervezeti könyvtárat tartottak nyilván. 1953-ra a közművelődési könyvtárak száma 10 000 fölé emelkedett, s az 1,1 millió beiratkozott olvasó már 6 millió könyvből válogathatott. 1953-ban egyébként csaknem minden község, üzem és hivatal rendelkezett saját könyvtárral. A kis településekre, a tanynavilágba stb. az ún. mozgókönyvtárak szállították az olvasnivalót. A közművelődési hatóságok, illetőleg szervek – a könyvbeszerzés szigorú szabályozásán túl – egyéb módon is igyekeztek befolyásolni az olvasókat. Az olvasómozgalomtól azonnali nevelő hatást és konkrét termelési eredményeket vártak. A könyvtárakban rendezett „olvasóórák”-on a legfrissebb politikai irodalom egy-egy terméséből tartottak felolvasásokat.

A művelődési otthonokban elsősorban az öntevékeny művészeti mozgalom talált helyet magának. Ezekben az években szembetűnően megnőtt a népi táncscsoportok, a színjátszó és bábegyüttesek, a kórusok, a dalkörök és a zenekarok száma, amelyeknek az országos irányítója az 1951-ben létrehozott Népművelési Intézet lett. A tanácsok és a szakszervezetek 1953-ban több mint 18 000 művészeti csoportot mondhattak a magukénak. Az öntevékeny művészeti csoportok tevékenységében is a tömeges részvételen és a napi politikát közvetlenül „alátámasztó”, azt dicsőítő szereplésen volt a hangsúly.

1949 novemberében – több éves belső válság után – újjáalakult a Magyar Tudományos Akadémia. Ezzel nagyjában egyidejűleg jöttek létre – az Akadémia fennhatósága alatt – a különböző tudományos kutatóintézetek is. 1949-ben szerveződött az Állam- és Jogtudományi Intézet, a Történettudományi Intézet, a Nyelvtudományi Intézet és a Közgazdaságtudományi Intézet. 1950-ben alakult meg az MTA – máig is legnagyobb természettudományi kutatóintézete – a Központi Fizikai Kutató Intézet. Az Akadémia mellett azonban a minisztériumok és más főhatóságok is egymás után hozták létre saját kutatóintézeteiket. Sőt, ez utóbbiak száma rövid időn belül messze meghaladta az előbbieket. A kormány 1950-ben hívta életre – elsősorban a tudományos utánpótlás biztosítása céljából – a Tudományos Minősítő Bizottságot, amely az új rendszerű tudományos fokozatok odaítélését is végezte.

A társadalmi-politikai átalakulással együtt, illetőleg kölcsönhatásban az irodalomban és a művészetekben – a kultúrának ezekben a nagyon bonyolult régióiban – is megindultak a szocialista változások. Az irodalomban és a mű-

vészetekben polgárjogot nyert a szocialista eszmeiség, a marxista világnézet, az elkötelezettség és az új realista stílus. Ugyanakkor a súlyos politikai és ideológiai hibák talán itt fejtették ki a legszembetűnőbben torzító és romboló hatásukat. A dogmatizmus ugyanis az elszürkülés, az elsekélyesedés veszélyével fenyegette az irodalom és a művészetek, az alkotók fejlődését.

Az új társadalom építésének ígérete magával ragadta mindazokat az írókat és művészeket, akik szemben álltak a régi renddel, s legfeljebb – amikor már eluralkodott a személyi kultusz – a lelkesedés, illetőleg a tartózkodás „mélységében” mutatkoztak eltérések. A művészi magatartás alakulása azonban ekkor nem pusztán meggyőződés kérdése volt, erősen befolyásolták azt a külső körülmények is. Így a pártonkívüliség olyan mozgási lehetőséget biztosított politikai és ideológiai szempontból, amelyet a párttag írók és művészek nem engedhettek meg maguknak. Továbbá az irodalmi és művészeti életben elburjánzott erkölcsi terror – ami legtöbbször fojtogató kritikai támadással, hamis vádaskodással kezdődött, és szinte kivétel nélkül elítéléssel, nyilvános megbélyegzéssel, önkritikára kényszerítéssel végződött – eleve kiváltott egy elvtelen alkalmazkodást.

A fentebbiekkel függött össze, hogy még a legkiválóbb idősebb kommunista írók és művészek is rákényszerültek és kivették részüket az MDP vezetőinek – s különösen Rákosi Mátyásnak – a dicsőítéséből, tevékenysége és szerepe jelentőségének az eltúlzásából, kijelentései magasztalásából és dogmává merevítéséből. Sőt, a sematikusán értelmezett szocialista realizmus „nyomait” még saját munkásságukban sem tudták elkerülni. A kultúrpolitika „derékhadát” azonban kétségtelenül azok az írók és művészek jelentették, akik a változás óhajától indítva 1945 után csatlakoztak a kommunistákhoz és nem rendelkeztek elég tapasztalattal ahhoz, hogy ne vállalják a személyi kultusz igényeinek elvtelen kiszolgálását. Ezek az írók és művészek voltak a lehangosabb védelmezői a dogmatikusán értelmezett szocialista realizmusnak. Ezek támadták és rágalmazták meg a burzsoá ideológia terjesztésével mindazokat, akik nem voltak elég sematikusak a szemükben.

Ezekben az években a sematikus, művészi mércével nem mérhető művek, illetőleg alkotások mellett kiemelkedő értékek is születtek. A nagy írói-művészi egyéniségekben a meginduló társadalmi átalakulás hatásának élményanyaga át tudta törni a dogmatikus politika és ideológia sematizmusának, vulgarizmusának korlátait. Nem utolsósorban ezért állítható teljes bizonyossággal, hogy az 1950-es évek elejének ideológiai, kulturális élete összetett volt. Egyfelől fellendülés, nagyfokú aktivitás jellemezte, másfelől viszont rendkívül mély ellentmondások feszítették. Nagy károkat okozott, hogy a munkásosztálynak a gazdaság és a politika területén betöltött szerepét már akkor érvényesíteni kívánták a kultúra területén, amikor még a szocialista eszmék hegemoniája sem volt meg. A helytelen vágányokra tért politika, s

ezen belül a kultúrpolitika „termelte” és „újratermelte” az illúziókat, s amikor a valóság feltárult a maga bonyolultságában, a dogmatikus gondolkodás és magatartás kérdőjeleket kapott. A politikai vezetők hajlottak arra, hogy a hibákért a tömegek tudatát tegyék felelőssé, holott a bajok fő forrása nem a tömegek illuzionált tudata volt, hanem sokkal inkább az MDP által elkövetett tényleges hibák.

Kísérletek a hibák kijavítására –
a politikai irányvonal változásai
és a társadalmi ellentétek kiéleződése.
Belpolitikai válság és ellenforradalom 1956-ban

AZ MDP KV 1953. JÚNIUSI HATÁROZATA
ÉS AZ „ÚJ SZAKASZ” POLITIKÁJA

1953 tavaszán pattanásig feszült légkör alakult ki az országban. A néhány évvel korábbi őszinte lelkesedést, bizakodást akkora már az aggodalom és a csalódottság, sőt (nem egy emberben) a kiábrándulás és az elkeseredés érzése váltotta fel. A dolgozó emberek ugyan változatlanul helyeselték és magukénak vallották a felszabadulás óta lezajlott forradalmi átalakulás vívmányait, de a kiéleződött nemzetközi helyzetben, a szocializmus építése közben elkövetett súlyos gazdasági és politikai hibák is hatottak rájuk, ami végeredményben válságos helyzetet idézett elő.

Szocializmusellenes eszmei és politikai irányzatok még nem bontakoztak ki, mert a párt, valamint az államgépezet az adott irányvonal védelmében még alapjában véve egységes volt, a kizsákmányoló osztályok maradványai pedig jobbra nem voltak abban a helyzetben, hogy fel tudták, vagy fel merték volna emelni a fejüket. A párt és az államgépezet egysége azonban már nem volt annyira szilárd, mint régebben, s tömegkapcsolatai is meggyengültek. Az állami bevételeket és a termelési előirányzatokat, az érvényben levő gazdaságpolitika alapján, nem lehetett tovább növelni. Az állami irányítás már-már belefűlladt a rendeletek, az utasítások, a jelentések tengerébe, és a nehézségekkel szemben hovatovább tehetetlenné vált. Így a proletárdiktatúra rendszerének hatékonysága és vele az államhatalom ereje is csökkent. S mivel bizonyos együttérzés, sőt szolidaritás volt kialakulóban a dolgozó tömegek egy része és a burzsoázia maradványai között, a szocializmusellenes eszmei és politikai irányzatok újjáéledésének és kibontakozásának a veszélye is fokozódott.

Hasonló nehézségek és válságtünetek akkor – a korszakalkotóan nagy eredmények ellenére – a szocialista világ országainak majd mindegyikében keletkeztek, bár mértékük és veszélyességük foka jelentősen különbözött egymástól. A legnagyobb belső feszültség a Német Demokratikus Köztársaságban és a Magyar Népköztársaságban alakult ki. Ilyen körülmények között az 1953 tavaszáig alkalmazott politikát és vezetési módszereket az

európai szocialista államokban nem lett volna célszerű és nem is lehetett változtatás nélkül tovább fenntartani.

A politika és a vezetési módszerek helyesbítésére, illetőleg a hibák kiküszöbölésére irányuló kezdeményezés a Szovjetuniótól indult ki. Az SZKP Központi Bizottsága Sztálin 1953. március 5-én bekövetkezett halála után megkezdte a személyi kultusz bírálatát és következményei felszámolását, s ugyanezt tanácsolta a többi szocialista ország vezető kommunista pártjának is. Az MDP vezetősége elfogadta az SZKP tanácsait és felhasználta határozatai kidolgozásánál.

A magyarországi tennivalókat első ízben az MDP KV Titkárságának 1953. június 3-i ülése körvonalazta. A Titkárság állást foglalt a nagy befektetéssel járó és lassan megtérülő létesítmények megvalósításának lassítása vagy a tervekben való törlése, továbbá a termelési tervek olyan megváltoztatása mellett, hogy a fogyasztási javak mennyisége és minősége, az új lakások száma stb. lényegesen emelkedjen. Szükségesnek mondotta ki, hogy a párt és az állam vezetésébe bevonják a felszabadulás óta felnőtt fiatal kádereket, különösen az új értelmiségieket. Szóvá tette, hogy a kormány létszáma magas, már 32 tagú (miniszterelnök, 5 miniszterelnök-helyettes és 26 szakminiszter), ezért arra kell törekedni, hogy a minisztertanács létszáma (minisztériumok összevonásával) a közeljövőben 17–18 főre csökkenjen. Végül elhatározta, hogy a miniszterelnöki és a pártfőtitkári tisztséget – mindkettőt Rákosi Mátyás töltötte be – személyileg ketté kell választani.

A nyugati imperialista körök igyekeztek elébe vágni a szocialista világon belüli társadalmi feszültségek feloldásának, kihasználni (amíg nem késő) a felgyülemlett elégedetlenséget. Ezért ügynökeik útján 1953. június 17–18-án az NDK-ban – Kelet-Berlinben és több más városban – felkelést robbantottak ki. A német munkásság forradalmi erői a Szovjetunió segítségével hamarosan úrrá lettek az ellenséges provokáción, de a berlini eset intő jel volt a szocialista országok kommunista pártjai számára is: arra figyelmeztette őket, hogy a hibákat habozás nélkül ki kell javítani.

Ilyen előzmények után került sor 1953. június 27–28-án az MDP Központi Vezetőségének ülésére, amely sorsdöntő jelentőségű határozatot hozott. Feltárta a pártvezetőség legfőbb hibáit, amelyek a politikai irányvonalban, a gazdaságpolitikában és a gyakorlati tevékenységben nyilvánultak meg – a kollektív vezetés hiánya, a személyi kultusz eluralkodása és általában a párton belüli demokrácia visszaszorítása következtében. A határozat – melyet az a szándék hatott át, hogy ismét kiszélesítse a párt tömegkapcsolatait, megszilárdítsa a népi demokratikus állam alapját jelentő munkás-paraszt szövetséget, megnövelje és megerősítse a munkásosztály tekintélyét, valamint vezető szerepét a munkás-paraszt szövetségen belül – a konkrét tennivalókat a következőkben jelölte meg.

Gyökeresen meg kell változtatni a párt gazdaságpolitikáját: csökkenteni kell az iparosítás ütemét (mindenekelőtt a nehézipar fejlesztésének ütemét), felül kell vizsgálni a népgazdaság fejlesztési terveit, s ennek kapcsán a beruházásokat. Az új gazdaságpolitikai irányvonal alapvető célkitűzése a lakosság, mindenekelőtt a munkásság életszínvonalának lényeges és állandó emelése, a dolgozók szociális és kulturális ellátottságának megjavítása. A szocialista iparosítás további – bár lassúbb ütemű – folytatása változatlanul a párt „fő irányvonala” maradt. Az ipari termelés emelkedésének mértékét és a beruházások tervezett összegét már 1953-ban csökkenteni kell. 1954-re pedig az ipari termelés emelkedését mintegy 8%-ban kell előirányozni.

Döntően meg kell változtatni a nehézipar, valamint a könnyű- és az élelmiszeripari termelés fejlesztésének arányát az utóbbiak javára, fenntartva azt az elvet, hogy a termelőeszközök termelésének viszonylag gyorsabban kell fejlődnie, mint a fogyasztási eszközökének. Ennek érdekében jelentősen fokozni kell a beruházásokat a könnyű- és az élelmiszeriparban, melynek Magyarországon adottságai vannak, s ahol különösen nagy a lemaradás. Hasonlóképpen növelni kell a beruházásokat a mezőgazdaságban. Felül kell vizsgálni az összes beruházásokat – különösen a nehézipari beruházásokat – annak eldöntése érdekében, hogy melyikeket kell folytatni, illetőleg ideiglenesen vagy véglegesen beszüntetni. A döntésnél azt kell szem előtt tartani, hogy az adott beruházás mennyiben szükséges és gazdaságos. Emellett figyelembe kell venni a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal való gazdasági együttműködés, munkamegosztás lehetőségét, és semmi esetre sem szabad autarchiára törekedni. Felül kell vizsgálni a tervezett vagy elhatározott ipari beruházásokat abból a szempontból is, hogy azok mennyiben felelnek meg az ország gazdasági és természeti adottságainak, a népgazdasági ágak arányos fejlesztése követelményének. 1954-ben abszolút összegben is csökkenteni kell a beruházások mértékét 1953-hoz képest, s a következő (második) ötéves tervben a beruházásokra olyan ütemet kell megállapítani, amely megfelel az ország teherbíró képességének.

A mezőgazdaságban emelni kell a beruházásokat, növelni kell a termelést és a hozamokat, lassítani kell a termelőszövetkezetek számszerű fejlesztését, s nem szabad megengedni, hogy az állami gazdaságok területe tovább növekedjen. Jelentős termelési segítséget kell adni az egyénileg gazdálkodó parasztnak, hogy fejleszthessék gazdaságukat, teljesíthessék beadási kötelezettségüket, megfizethessék adójukat és – ezenfelül, valamint saját szükségleteik fedezésén túl – a szabadpiacra is jelentékeny mennyiségű árut vihessenek. Lehetővé kell tenni számukra azt is, hogy fokozottabban igénybe vehessék a gépállomások gépeit, jelentős mennyiségben – szabadon és hivatalos áron – vásárolhassanak műtrágyát. Meg kell szüntetni a termelési szerződések kényszerjellegét, illetve vonzóakká kell tenni azokat, nagyobb mennyiségű ipari

termék juttatása révén. Minden mezőgazdasági termelő számára ingyenessé kell tenni az állatorvosi szolgálatot. Megerősítették, hogy a termelőszövetkezet marad a falu szocialista építésének útja, de a soron következő feladat nem a számszerű fejlesztés, hanem a meglévő szövetkezetek gazdasági megerősítése (terméshozamaik emelése, állattenyésztésük megjavítása, jövedelmezőségük növelése). A szövetkezés önkéntességének következetes biztosítása érdekében a párt javasolja a termelőszövetkezeti alapszabály ama pontjának megváltoztatását, mely szerint a termelőszövetkezeti tag a belépéstől számított 3 éven belül nem léphet ki a szövetkezetből, s lehetővé kell tenni, hogy aki akar, a gazdasági év végén kiléphessen. Ott, ahol a tagság többsége ezt kívánja, engedélyezni kell szövetkezetek feloszlását is. Új termelőszövetkezetek létesítését a földművelésügyi miniszter a jövőben csakis az illető járási tanács végrehajtó bizottságának javaslatára engedélyezze.

Felül kell vizsgálni a termelőszövetkezeteknek az állammal szemben fennálló ama tartozásait, amelyek visszafizetési határideje már lejárt (ezek összesen 450 millió forintra rúgtak), s közülük el kell engedni azokat, amelyek jogosságát az állami szervek megfelelő dokumentumokkal igazolni nem tudják, vagy behajthatatlanok. Ily módon kb. 200 millió forint összegű tartozást kell törölni. Ezenkívül teljes mértékben törölni kell azt a még ki nem fizetett – és kb. 400 millió forintot kitevő – kártérítést, amit az állam a begyűjtés nemteljesítése miatt vetett ki a termelőszövetkezetekre és az egyénileg gazdálkodókra. Azoknak a termelőszövetkezeteknek és egyénileg gazdálkodóknak a hátralékait, akik az 1953. évi begyűjtési kötelezettségeiket pontosan teljesítik, el kell engedni. A mezőgazdasági termelés biztonságának fokozása érdekében 1953 őszén és 1954 tavaszán részleges tagosítást nem szabad végrehajtani. Gondoskodni kell a tartalék földek megműveléséről és arról is, hogy e földek területe tovább ne növekedjen, ellenkezőleg, csökkenjen. Ennek érdekében vissza kell adni – amennyiben azt kéri – azoknak a földjét, akik azt az államnak felajánlották. 1953 őszén vetőmagkölcson és gépi munkát kell biztosítani a visszaadott földek megműveléséhez. Azoknak pedig, akik a tartalék földekből bérbe akarnak venni, kedvezményes feltételek mellett – az eddigi egyéves időtartam helyett ötéves időtartamra – kell bérletet juttatni. Felajánlott földet az állam ezentúl ne fogadjon el; helyette engedélyezze a föld szabad bérbeadását és bérbevételét. 1954-től kezdve új – és az előbbinél egyszerűbb – beszolgáltatási rendszert kell bevezetni oly módon, hogy a begyűjtés rendszere és az a kötelezően beszolgáltatandó termékmennyiség, amely egy-egy termelőt terhel, több éven át változatlan maradjon. A gazdagság korlátozásának és elszigetelésének a politikáját folytatni kell, de abba kell hagyni az említettek zaklatását. Ennek érdekében meg kell szüntetni a kuláklisztát is. Az új begyűjtési rendszer bevezetésekor csökkenteni kell a szóban forgó gazdaságok terménybeadási kötelezettségét és adózási terhe-

lését. Ám a tényleges teherbíró képességnek megfelelően megállapított kötelezettségek teljesítését feltétlenül és maradéktalanul meg kell követelni. A mezőgazdasági beruházások összegének és népgazdasági arányának növelése mellett meg kell változtatni e beruházások irányát is. A korábbiaknál nagyobb összegeket kell fordítani olyan beruházásokra – belvizek levezetésére, futóhomok megkötésére, talajjavításra stb. –, amelyek növelik a termelés biztonságát, gazdaságosságát és jövedelmezőségét. Támogatást és kedvezményeket kell nyújtani a termelészövetkezeteknek és az egyénileg dolgozó paarsztoknak gyümölcsösök és szőlők telepítéséhez.

Gyökeresen meg kell javítani mindenekelőtt a munkásság, s ezen túlmenően a parasztság és általában a lakosság anyagi javakkal való ellátottságát. Lényegesen fejleszteni kell a városok és a falvak kommunális szolgálatait. Ezzel összefüggésben gondoskodni kell arról, hogy az ipari és szolgáltató szövetkezetek, a helyi ipari vállalatok, valamint a magánkisiparosok mindennütt – városokban és falvakban egyaránt – kielégítsék a lakosság szükségleteit. A magánkisiparosoknak – szükség szerint – iparendélyt kell adni. Fokozni kell az állami lakásépítést – mindenekelőtt a munkások számára – Budapesten, a megyeszékhelyeken és a fontosabb ipari gócekban. Ezzel egyidejűleg fejleszteni kell a falusi kislakás- és a bányász sajátház-építési akciót is, állami támogatással. El kell érni, hogy 1954-ben állami eszközökből vagy részbeni állami támogatással az 1953. évi 24 000 lakással szemben 40 000 új lakás épüljön. Hasonlóan meg kell gyorsítani a lakóházak és a lakások tatarozását (1954-ben a lakbérekből befolyt összeg 40%-át kell tatarozásra fordítani). Végül csökkenteni kell a hadsereg, valamint a túlzottan felduzzadt államgépezet létszámát, és az így elért megtakarítást ugyancsak a lakosság életszínvonalának az emelésére kell fordítani.

Minden téren és minden eszközzel helyre kell állítani a törvényességet. Fel kell számolni a törvénytelen ségek és törvénytiségek gyakorlatát az állami szervek munkájában. Az Országgyűlés küszöbönálló ülése elé törvényjavaslatot kell terjeszteni az amnesztiáról, és ennek alapján szabadon kell bocsátani mindazokat, akiknek a bűne nem olyan súlyos, hogy szabadon bocsátásuk az állam biztonságát vagy a köz- és vagyonbiztonságot veszélyeztetheti. Meg kell szüntetni az internálások rendszerét és fel kell oszlatni az internáló táborokat. 1953. október 1-ig létre kell hozni a Legfelsőbb Államügyészséget mint a törvényesség egyik legfontosabb biztosítékát.

A KV határozatilag megszüntette a párt főtitkári tisztségét, s helyébe Rákosi Mátyást első titkárnak választotta; a miniszterelnöki tisztségre Nagy Imrét, az általa 1952 óta betöltött miniszterelnök-helyettesi posztra pedig Gerő Ernőt javasolta.

Az MDP KV 1953. júniusi határozata fő vonásaiban helyesen jelölte meg a cselekvés irányát és a konkrét tennivalókat, s alkalmas volt a válságból való

kilábalás elindítására. Volt azonban néhány kedvezőtlen körülmény, amely a későbbiekben a határozat következetes végrehajtásának az akadálya lett.

A határozati javaslat kidolgozását és vitáját nem előzte meg a korábbi politika és gazdaságfejlesztés mélyreható elméleti és közgazdasági elemzése. A határozatnak az iparosítási politika módosítására vonatkozó része így túlságosan sematikus lett, nem zárta ki sem a jobboldali, sem a „baloldali” irányzat szájíze szerinti értelmezés lehetőségét. Az ülésen Nagy Imre, aki 1948–1949-ben – noha jobboldali álláspontonról – bírálta az MDP parasztpolitikáját, a KV elméleti elbizonytalanodása folytán megdicsőült, ami hamarosan nagyon megbosszulta magát. Ugyanígy az ülés – a törvénytelenségek bírálatánál – eltúrte, hogy Rákosi Mátyás és legszűkebb csoportja hallgasson a törvénysértő perekről, ami később szintén súlyos következményekkel járt.

Az ülés után a KV Titkársága – Rákosi javaslatára – akként döntött, hogy a határozatot teljes terjedelemben nem teszik közzé, sőt a párt középszintű szerveihez is csak egy rövid, kivonatos változatát juttatják el, a párttagságnak és a szélesebb közvéleménynek pedig Nagy Imre országgyűlési beszéde és egy *Szabad Nép*-cikk útján hozzák tudomására.

Az Országgyűlés július 3–4-én tartotta meg az 1953. május 17-i választások utáni első ülését. Az ülés újjáválasztotta a kormányt. A kormány elnöke – a leköszönő Rákosi Mátyás helyett – Nagy Imre lett. A miniszterelnök első helyettesének posztját Hegedűs Andrással, a volt állami mező- és erdőgazdasági miniszterrel töltötték be, a korábbi miniszterelnök-helyettesek közül pedig csupán Gerő Ernőt választották újjá. A Belügyminisztérium élére – Györe József helyett – Gerő Ernő került, aki azt ezután miniszterelnök-helyettesi teendőinek az ellátása mellett igazgatta. Erdei Ferencről Hegedűs András vette át a Földművelésügyi Minisztérium irányítását, aki viszont igazságügy-miniszter lett. A Belkereskedelmi Minisztériumot és a Külkereskedelmi Minisztériumot összevonták Bognár József, a korábbi belkereskedelmi miniszter vezetése alatt. A Kohászati Minisztérium ismét Kohó- és Gépipari Minisztériummá alakult át, s vezetését Zsofinyecz Mihály volt kohászati miniszterre bízták. A közlekedésügyi és a postaügyi tárcát szintén összevonták, és vezetője Bebrits Lajos, az addigi közlekedésügyi miniszter lett. Ugyanígy összevonták a Felsőoktatási Minisztériumot és a Közoktatásügyi Minisztériumot is, Erdey-Grúz Tibor volt felsőoktatási miniszter vezetése alatt. Az Általános Gépipari Minisztérium, az Építőanyagipari Minisztérium, a Helyi Ipari Minisztérium, valamint a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium valamelyik összevont minisztériumba, illetőleg az újonnan létrehozott Nehézipari Minisztériumba olvadt be, amelynek Hidas István lett a vezetője. Az átalakult Állami Gazdaságok Minisztériumának az irányításával Pogácsás Györgyöt bízták meg. A Honvédelmi Minisztérium élére Farkas Mihály helyett Bata István, a Külügyminisztérium élére Molnár Erik

helyett Boldóczy János és a Népművelési Minisztérium élére Révai József helyett Darvas József volt közoktatásügyi miniszter lépett. A begyűjtési tárcát Tisza József, az egészségügyit Zsoldos Sándor, az élelmiszeriparit Altomáre Iván, az építésügyit Szijártó Lajos, a könnyűiparit Kiss Árpád és a pénzügyit Olt Károly megtartotta.

Nagy Imre országgyűlési beszédében ismertette az új politika – ezen belül a gazdaságpolitika – fő vonalát és a legfontosabb teendőket. De ezekről – a Titkárság említett határozata értelmében – csak mint a kormány programjáról szólt, ami a közvélemény előtt elködösítette azt a tényt, hogy a múlt hibáit ért bírálat és az intézkedési javaslatok a párt Központi Vezetőségétől származnak.

A miniszterelnök rádióon közvetített beszéde – amelyet szinte az egész ország feszült figyelemmel hallgatott végig – a munkásokra és a dolgozó parasztságra általában megnyugtatóan, a kizsákmányoló osztályok maradványaira és egyéb ellenséges elemekre viszont bátorítóan hatott. A munkások körében a helyeslés mellett helyenként kritikát váltott ki. Aggodalmat okozott, hogy a kormányprogram munkásokra vonatkozó része elégtelen volt, s a beruházási politika módosítása bizonytalanra tette némelyik munkáskollektíva helyzetét. Volt azonban aggodalmuknak politikai oka is: a párt-egység, a hatalom proletár jellege és a szocialista társadalmi vívmányok féltése. A régi, politikailag tapasztalt és öntudatos munkások legalább annyira tisztában voltak vele, mint bárki más, hogy a helyzet súlyossá vált, és a hibákat – a szocialista átalakulás folytatása érdekében – ki kell javítani; de érezték, hogy az adott helyzetben a pártra és az államra nehezedő polgári, kispolgári nyomás fokozódni fog. Az aggodalom – amely nem volt teljesen alaptalan – a párt szervezeteiben is kifejezésre jutott.

E fejlemények miatt az MDP KV 1953. július 11-én Budapesten aktívaértekezletet hívott össze, ahol Rákosi Mátyás és Nagy Imre beszélt a júniusi határozatról. Együttes szereplésük a pártvezetőség egységét volt hivatva bizonyítani, illetőleg az ellenséges erők reményeit igyekezett eloszlatni. Az aktívaértekezlet azonban tovább növelte a zavart, mert nyilvánvalóvá tette, hogy a pártvezetőség nem egységes a júniusi határozat értelmezésében.

Rákosi állást foglalt ugyan a szocialista iparosítás, a nehézipar fejlesztés lassúbb üteme mellett, de ugyanakkor leszögezte, hogy „jövőre is több szemet és több acélt akarunk termelni, mint az idén és többet is kell termelnünk. . .” Ha le is szállítjuk az ipari, nehézipari beruházások volumenét, nem lehet csökkenteni az 1951-ben felemelt termelési előirányzatokat. Sőt, a tervteljesítés érdekében fokozni kell a munkatempót, mert „nem áll az, hogy a mi terveink általában túlfeszítettek”. Ez a vád az ellenségtől ered, aki „azt hirdeti, hogy most már nem érvényes a terv, hogy most már nem kell tartani a normákat, hogy most már nincs szükség munkafegyelemre”. – Rákosi tehát

továbbra sem mondott le az egyoldalú nehézipar-fejlesztésről, ezen belül is a nyers- és alapanyag-termelés mennyiségi felfuttatásának erőltetéséről.

Nagy Imre felszólalásában a kormány „hivatalos” gazdaságpolitikáját képviselte, de – bizonyos hangsúlybeli eltolódások alapján – már látható volt az, ami a végrehajtás során bontakozott ki teljességében: ő is eltért a KV júniusi határozatának szellemétől, és egy ellenkező végletet képviselt. Állásfoglalásában ugyanis a KV júniusi határozatából – egyoldalúan és teljesen önkényesen – csak a mezőgazdaság, valamint a könnyűipar fejlesztésére és a kisáru-termelés nagyobb lehetőségeinek megteremtésére vonatkozó megállapításokat emelte ki, s ennek rendelte alá az ipar termelését is.

Június után a kisparaszti gazdálkodásra nehezedő nyomás várható enyhülése, a megígért termelési támogatás reménye, a termelészövetkezetből való kilépés lehetősége elmélyítette a termelészövetkezeti mozgalom 1952 óta érlelődő, de 1953 júniusáig még lappangó válságát. A válság most nyíltan a felszínre tört. Emellett falun a felbátorodott osztályellenség és egyéb termelészövetkezet-ellenes elemek – a szövetkezeti táblákba betagositott földjeik, valamint más ingatlanaik és ingóságai visszaszerzésének reményében – széles körű agitációba kezdtek és számos helyen a szövetkezet javai ellen törtek, amit az elbizonytalanodott helyi szervek eleinte tétlenül szemléltek. Sok termelészövetkezet készült feloszlani, illetőleg sok tag akart kilépni termelészövetkezetéből. A bomlási folyamat nem csupán az életképtelen és az igen gyenge termelészövetkezeteket érintette, hanem sok jó és közepes szövetkezetet is, ahonnan volt mit kivinni az újjáalakítandó egyéni gazdaságokba.

A termelészövetkezetek feloszlásának, illetőleg taglétszámuk, földterületük, állatállományuk (és egyéb gazdasági eszközeik) csökkenésének a párt és az állam központi és helyi szervei elsősorban gazdasági kedvezményekkel és politikai meggyőzéssel igyekeztek határt szabni. 1953. július 12-én az Elnöki Tanács eltörölte az egyéni gazdálkodókra és a termelészövetkezetekre a beadás elmulasztása miatt kivetett kártérítéseket, elengedte a beadási hátralékokat és 10%-kal csökkentette a termelészövetkezetek 1953. évi beadási kötelezettségét. Augusztus elején a minisztertanács engedélyezte, hogy a termelészövetkezetek a tagok háztáji földjének területét – az addigi 0,5 kat. holdról – 1 kat. holdra növeljék. Ezt követően a minisztertanács elengedte a termelészövetkezetek és az egyénileg gazdálkodó parasztok gépállomási díjtarozásait és leszállította a gépállomások által végzett munkák díjtételeit, fokozott kedvezményt nyújtva a termelészövetkezeteknek. Augusztus második felében pedig törölte a termelészövetkezetek esedékes hiteltarozásait, valamint meghosszabbította egyes hitelek visszafizetési határidejét. A parasztság 1954. évi jövedelemadójának kivetésekor a termelészövetkezetek az egyéni gazdálkodóknál kedvezőbb elbánásban részesültek. Szeptember első felében a minisztertanács – mivel a kilépések következtében számos termelészövetke-

zetben munkaerőhiány keletkezett, az ipari üzemekre érvényes állami rendelkezések viszont gátolták a munkások munkahely-változtatását – rendszerileg biztosította azt, hogy az iparba távozott termelőszövetkezeti tagok visszatérhessenek a mezőgazdaságba.

A beadási, pénzügyi és adózási kedvezmények javították a termelőszövetkezeti gazdálkodás kilátásait, s alapot teremtettek a párt és állami szerveknek a szövetkezetek együttmaradása érdekében kifejtett meggyőző munkájához. Hozzájárultak tehát a termelőszövetkezetek bomlási folyamatának korlátozásához és a mozgalom konszolidációjának előkészítéséhez. Az adott helyzetben azonban szükség volt olyan adminisztratív és gazdasági intézkedésekre is, amelyek korlátozták az ellenséges elemek termelőszövetkezet-ellenes agitációját, illetőleg szabályozták és megnehezítették a termelőszövetkezetek feloszlását és a kilépéseket.

A termelőszövetkezetek feloszlását és a kilépés feltételeit a földművelésügyi miniszter belső rendelkezései, valamint a termelőszövetkezetek új alapszabálya foglalta össze. Ezek szerint a feloszlási határozat csak akkor vált érvényessé, ha az erre a célra összehívott közgyűlésen valamennyi tag jelen volt, a tagságnak legalább $\frac{2}{3}$ -a a feloszlás mellett döntött és e döntést a földművelésügyi miniszter jóváhagyta. A feloszlásra kizárólag a gazdasági év végén kerülhetett sor. A szövetkezet feloszlató zárszámadása alkalmával azonban a szövetkezeti alapot képező épületeket, berendezéseket, állatokat, kertészetet, szőlőt, gyümölcsöst, továbbá az állam által a termelőszövetkezet használatába adott földet szétosztani nem lehetett; ezeket a földművelésügyi miniszter más termelőszövetkezetnek adta át. Ezután a tag bármelyik év októberében kiléphetett a termelőszövetkezetből, de ilyen szándékát legalább 6 hónappal előbb írásban be kellett jelentenie és októberig a közös munkában is részt kellett vennie. A kilépő tagnak – azért, hogy a szövetkezet tagosított tábláit meg ne bontsák – az állami tartalék földekből, a termelőszövetkezet tagosítatlan parcelláiból, vagy pedig a szövetkezeti táblák széléből mértek ki lehetőleg annyi földet, valamennyit egykor a szövetkezetbe bevitt. Ugyanakkor a kilépő tagoknak vállalniuk kellett a szövetkezet közös adóssága arányos részének megfizetését. Ezenkívül bevitt állataik, felszereléseik stb. értékének a 35%-át a fel nem osztható szövetkezeti alaphoz csatolták és munkaegység-részesedésük 50%-át is visszatarthatta a szövetkezet.

A termelőszövetkezetek bomlási folyamata az év végére meglassúbbodott. A mozgalom vesztesége azonban így is meglehetősen nagy volt. 1953. június 30. és december 31. között a III. típusú termelőszövetkezeti csoportok és önálló mezőgazdasági termelőszövetkezetek száma 461-gyel, összterülete 708 000 kat. holddal (ezen belül szántóterülete 643 000 kat. holddal), a taglétszáma pedig 107 042-vel csökkent. Az I. és II. típusú termelőszövetkezeti csoportok száma ugyanezen idő alatt 227-tel, összterülete 121 000 kat. hold-

dal (ezen belül szántóterülete 109 000 kat. holddal) és a taglétszáma 19 037-tel fogyatkozott meg.

A mezőgazdasági termelőszövetkezeti mozgalom 1953. december 31-i állapotát az alábbi táblázat adatai szemléltetik:

	Mezőgazdasági termelőszövetkezetek és III. típusú tszcs-k együtt	I. és II. típusú tszcs-k együtt
Száma	3 307	1 229
Összterülete (kat. hold)	1 631 000	355 000
Szántóterülete (kat. hold)	1 294 000	305 000
Családok száma	146 518	51 240
Taglétszáma	193 328	56 681

A megmaradt 3307 termelőszövetkezetnek azonban csak mintegy $\frac{2}{3}$ -a (2079) volt valóban szilárd, mert ezekből (szeptemberben, a válság mélypontján) vagy csak kevesen kívántak kilépni, vagy senki sem jelentkezett kilépésre. De ez a szám is – az előzményekhez és a körülményekhez mérten – hatalmas eredmény volt: a mezőgazdaság szocialista átszervezése időszerűségének kétségtelen bizonyítéka. Az önálló mezőgazdasági termelőszövetkezetek és a III. típusú tszcs-k közötti különbségeket az új alapszabály megszüntette, s ettől fogva a nevük egységesen „mezőgazdasági termelőszövetkezet” lett.

A kilépések idején általában éles ellentét alakult ki a szövetkezetekben bent maradó tagok és az eltávozók között a bevitt föld és egyéb értékek visszatartása vagy kivitele, továbbá a kilépők tsz-adósságokkal történt megterhelése miatt. A bentmaradók a kilépőket sok helyütt a mozgalom árulóinak tekintették, s akkor sem akarták visszafogadni őket, amikor azok már szívesen visszatértek volna. A kilépők nagy része viszont sokáig úgy tekintett a bentmaradottakra, mint akik megkárosították őt.

A kilépett termelőszövetkezeti tagoknak általában nem volt könnyű visszatérniük a kisparaszti gazdálkodáshoz. Sokuk évekre eladósodott, majd felhagyott a kínlódással és elment az iparba dolgozni. A többiek azonban a nehézségek ellenére is megmaradtak visszaállított kisgazdaságaikban. Eme tény, továbbá az állami tartalék területek visszaadása vagy bérbeadása következtében 1953 őszén a kisparaszti gazdálkodás országosan kiszélesedett.

A már említett gazdasági intézkedések nyomán, a lassan bár, de javuló áruellátás hatására az egyénileg gazdálkodó parasztság termelési kedve visszatért. Megszűnt a földtől való menekülés. Munkába vették a parlagokat, szőlőt és gyümölcsösöket telepítettek. Az egyéni gazdaságok gazdálkodási

egyensúlyának helyreállítását azonban két dolog még mindig nehezítette: a magas adók és a súlyos beszoigáltatási kötelezettségek.

A mezőgazdasági lakosság 1953. évi adóját a minisztertanács az MDP KV júniusi ülése előtt – a 200 millió forintos hátralék behajtását is számításba véve – összesen 3154 millió forintban állapította meg. Júliusban viszont a minisztertanács akként határozott, hogy ez utóbbi összeget 52 millió forinttal csökkenti, és annak az adózónak, aki előző évi adóhátraléka felét befizeti, a hátralék másik felét elengedi. 1953-ban a pénzügyi szervek a mezőgazdasági lakosságra végül is összesen 3091 millió forint adót vetettek ki, tehát 76 millió forinttal kevesebbet, mint 1952-ben.

A parasztemberek örültek az adózási kedvezményekről szóló híreknek, de csak addig, amíg augusztus elején kézhez nem kapták adóívüket, mert ebből az derült ki, hogy egyéenként a vártnál több adót kell fizetniök, mint az előző esztendőben. Az adóemelést az idézte elő, hogy az adóztatható földalap 1952. óta kb. kétszer annyival csökkent, mint amennyivel az év első felében kidolgozott adózási terv számolt. Ezt a tényt a pénzügyi szervek júliusban – az adózási terv módosításakor – már ismerték, de a népgazdaság és az államgépezet szükségleteire való tekintettel már nem tudták figyelembe venni. Úgy gondolták, hogy a 3091 millió forint kivetése adózónként átlagosan „csak” 24,1%-os emelkedést fog előidézni. Arra, hogy ennél nagyobb lesz az emelkedés, csak az adótételek lebontásakor derült fény. A párt és a kormány a hiba kijavítása érdekében elrendelte, hogy a fellebbezések kapcsán valamenynyi adóügyet alaposan felül kell vizsgálni és a túl magasán megállapított adótételeket csökkenteni kell. A fellebbezések felülvizsgálatakor a pénzügyi szervek összesen csaknem 400 millió forintot engedtek el, miáltal a mezőgazdasági lakosságra 1953-ban kivetett adó végeredményben 2719 millió forintra csökkent. Ez az összeg majdnem pontosan megegyezett a parasztság 1952. évi tényleges adóbefizetéseinek az összegével. (Az előző évhez képest a nem mezőgazdasági lakosság adója is csökkent 555 millió forinttal, és már csak 1056 millió forintot tett ki, tehát az összlakosság adója 1953-ban 3775 millió forint volt.)

A terménybeadási kötelezettségeket a kormány – a hátralékok elengedésén túl – az egyénileg gazdálkodó parasztság számára 1953-ban nem mérsékelte, holott a begyűjtési rendelet a parasztság beszoigáltatási kötelezettségeit az előző évinél általában magasabban állapította meg. A mezőgazdaság 1953-ban szerencsére jó közepesnek mondható gazdasági évet zárt: össztermelésének értéke – változatlan áron számítva – az 1949. évi 112%-a volt. Ilyen körülmények között az egyénileg dolgozó parasztnok nagy többsége maradéktalanul eleget tudott tenni beszoigáltatási kötelezettségeinek, s emellett maradt annyi terménye, amennyi fedezte családi és gazdasági szükségleteit, sőt valamenynyi még a szabadpiacra is jutott belőle. De abban az évben is

voltak olyan megyék, járások és községek, ahol az átlagosnál sokkal gyengébb volt a termés, s nem kevés szegényparasztnak az elszámoltatáskor nem maradt kenyérrevalója és vetőmagja. Sok más dolgozó paraszt pedig – szintén önhibáján kívül – egyéb termény vagy termék (kukorica, hús, tej, tojás stb.) beadását nem tudta egészében teljesíteni. Most azonban ezek a termelők sem kerültek olyan nehéz helyzetbe, mint az előző években, mert a hatóságok igyekeztek segíteni rajtuk.

A begyűjtési miniszter 400 vagonnyi kenyérgabonát osztatott szét közöttük az állami készletekből begyűjtési áron, háztartási és vetőmagszükségletük fedezésére. Ezenkívül a kormány 10%-kal csökkentette valamennyi egyénileg gazdálkodó paraszt kukorica-, napraforgó- és burgonya-beadási kötelezettségét. A mezőgazdasági termelés ösztönzésére és fejlesztésére a minisztertanács felemelte 51 szerződéses növény állami felvásárlási árát, az őszi minőségi vetőmagakció keretében előnyös cserefeltételek mellett 4000 vagon vetőmagot bocsátott a termelők rendelkezésére, és mintegy 1000 vagon gabonát juttatott az elemi kárt szenvedett egyéni és szövetkezeti gazdaságoknak. 1953 második felében a mezőgazdaságban végrehajtott közvetlen beruházások összege 70,1%-kal haladta meg az előző félévit. Ugyanebben az időben az ipar számottevően növelte a mezőgazdasági gépek, szerszámok és termelési anyagok gyártását.

A viszonylag jó termés, a szorgos munka, valamint a kormánysszervek intézkedései következtében az év második felében a mezőgazdasági lakosság anyagi helyzete számottevően javult. A parasztság egy főre jutó fogyasztása ugyan 1953-ban még csak 1%-kal haladta meg az 1949. évit, de készletei (termény, állat stb.) ennél nagyobb arányú növekedése folytán egy főre jutó reáljövedelme 1949-hez képest 7%-kal emelkedett. A mezőgazdasági termelés növekedése jótékonyan hatott a városok ellátására is. A piaci felhozatal Budapesten szeptember óta jobb volt, mint 1949 óta bármikor, s a termelői piac árai novemberben átlagosan 13,3%-kal voltak alacsonyabbak, mint egy évvel korábban. Az élelmiszeripar pedig 1953 második felében az év első feléhez képest nyers húsból 10,1%-kal tudott többet termelni. A kenyér- és lisztellátást azonban az állam csak úgy tudta javítani, hogy az exportra szánt búza mennyiségét csökkentette.

Bár a „hivatalos” gazdaságpolitika figyelme mindenekelőtt a mezőgazdaságra irányult, a heves csaták mégis az ipar visszafejlesztése körül zajlottak. A vas- és acéltermelés fokozására „beállt” gazdasági vezetők értetlenül tekintettek a júniusi határozat iparral kapcsolatos megállapításaira. Az iparfejlesztés körüli ellentétes vélemények – amelyek a budapesti pártaktíván nyilvánosságra kerültek – még csak fokozták a zavart. A felemás helyzetet érzékelve, a vezetők szemléletükben vagy megmaradtak a korábbi, hibásnak bizonyult gazdaságpolitikai elvek mellett, vagy az iparosítás szükségességét tagadók

nézeteinek a hatása alá kerültek; de gazdasági munkájukban egyelőre mindnyájan igyekeztek a kormányprogram címén támasztott követelményeknek megfelelni. Ám e követelményeket a nagyfokú tisztázatlanság jellemezte, főleg abban a tekintetben, hogy mi lesz az elmúlt időszakban erősen felduzzasztott – sok esetben befejezetlen – nehézipari kapacitás jövője. Az iparfejlesztés „hogyan tovább”-jára ugyanis a júniusi határozat nem adott megfelelő támpontot: csak azt hangsúlyozta, hogy a továbbiakban miben kell viszszalépni az iparpolitika területén, de nem mondta meg, hogy ha lassul az iparosítás, a nehézipar-fejlesztés, és ha csökken az erre fordítható beruházási keret, valamint az ipari termelés tervelőirányzata, akkor hogyan hasznosuljon a létrehozott új ipari, nehézipari kapacitás „fölsleges része”, és mi legyen a sorsa az elkezdett, de még be nem fejezett és beszüntetésre ítélt nehézipari beruházásoknak. Nem foglalkozott azzal sem, hogy miként kell átcsoportosítani az ipari beruházási eszközök jelentős részét úgy, hogy az átállítás ne okozzon törést az ipari termelésben. Miután pedig ezek a kérdések megválaszolatlanok maradtak, az iparban sok át nem gondolt lépésre került sor 1953–1954-ben. Az egymásnak ellentmondó, bizonytalanságot tükröző gazdaságpolitikai intézkedések zavarokat idéztek elő az ipari szerkezet, a gyártmánystruktúra, a termelési profil alakulásában, s megtörték az iparfejlődés korábbi lendületét. Így az iparosítás korábbi hibái újakkal tetéződtek, s a helyzet súlyosbodott.

Az iparfejlesztési feladatok tisztázatlansága, az egységes gazdaságpolitikai koncepció hiánya – melyek a politikai vezetők ellentétes gazdaságpolitikai felfogásából és törekvéseiből fakadtak – szükségszerűen az iparosítási ütem csökkentésének helytelen értelmezéséhez és a nehézipar-fejlesztés leállítására körüli huzavonához vezettek. A kormányprogram alapján 1953 második felében módosították az 1953. évi beruházási terv szerkezetét: a nehéziparnak az összeruházásokból való részesedését 39,9%-ra (1952-ben 44,1%), az egész iparét 42,9%-ra (1952-ben 46,9%) csökkentették. A beruházások átcsoportosítása azonban nem valósult meg a tervben előírt mértékben, mert az iparosítás hívei, ahol csak lehetett, akadályozták a nehézipari beruházási keretszámok tervezett leszállítását. A teljesített beruházások hányada 1953-ban lényegesen magasabb volt a módosított beruházási tervben előírt arányoknál és majdnem elérte az 1952. évi szintet (a nehézipar 43,7%-kal, az egész ipar 46,9%-kal részesedett ténylegesen a beruházásokból). Az összes beruházások értéke pedig az 1950. évi 9,7, az 1951. évi 13,1 és az 1952. évi 16 milliárd forinttal szemben 1953-ban 16,8 milliárd forintra emelkedett. 1954-ben viszont már sikerült keresztülvinni a kormánynak az ipari jellegű beruházások erőteljes csökkentését. A minisztertanács 1954-re – az ötéves terv utolsó évének eredeti előirányzataihoz képest – olyan tervet fogadott el, amely az előző évhez viszonyítva 16,8 milliárdról 11,8 milliárd forintra szál-

lította le az összes beruházások összegét. Ugyanakkor 45%-kal növelte a mezőgazdasági beruházásokra fordítandó hányadot, és 2,8 milliárd forint „anyagfedezetes kerettel” csökkentette az 1954. évi ipari beruházási tervet. A tervcsökkentés végrehajtása során elsősorban azokat a beruházásokat igyekeztek leállítani, illetve csökkenteni, amelyek megvalósítására 1954-ben – kivitelezői kapacitás vagy anyag hiányában – amúgy sem volt lehetőség. A nehézipar tényleges befektetésének aránya 1954-ben csak 33,6%-ot, az egész iparé pedig 38,7%-ot tett ki. Különösen erőteljesen visszaesett a beruházások értéke a kohászatnál (160,3%-kal), az építőanyag-iparnál (136%-kal), a gépiparnál (121,3%-kal), a vegyiparnál (35,6%-kal) és a bányászatnál (31,2%-kal). Befagyasztották a folyamatban levő nehézipari beruházásokat – a Csepel Autógyárét, a Debreceni Gördülőcsapágy-gyárét, a Dunai Cement-és Mészművet stb. Félbeszakadt a nehézipari üzemek rekonstrukciója – a Diósgyőri Vasgyáré, a Salgótarjáni Acélműé, a Láng Gépgyáré stb. Lassították, illetve részben vagy teljesen leállították az ötéves terv négy legjelentősebb – s egyben legköltségesebb – nagylétesítményének, a dunapentelei vasműnek és városépítésnek, a borsodi kooperációnak (kazincbarcikai nitrogénműtrágya-gyár, berenteni erőmű és kokszolómű, feketevölgyi bánya, városépítés), a várpalotai kooperációnak (inotai erőmű és alumíniumkohó, bányafejlesztés, városépítés) és a budapesti földalatti gyorsvasútnak az építését. A kormányprogram értelmében teljesen leállított beruházások az üzembe nem helyezett beruházások 1953. december 31-i állományának 14%-át tették ki. A megkezdett, de leállított létesítmények közül 325 beruházás 20–50%-os, 232 pedig 50–99%-os készültségi fokon, illetve színvonalon volt. A leállított beruházásoknál az 1954-ben állagmegóvásra biztosított összeg az eredeti rendeltetés szerinti befejezéshez szükséges összegnek 15–20%-át is elérte. A nehézipar visszafejlesztésével szemben a könnyű- és élelmiszeripari beruházások értéke viszont növekedett: 1953-ban az előző évhez képest 25,5%-kal, 1954-ben pedig 8%-kal.

A nehézipar fejlesztésének visszafogása a nehézipari nagyüzemek népgazdasági szerepének félreértésével, azzal a vulgáris felfogással párosult, amely a nehézipari üzemek feladatát a lakossági és mezőgazdasági szükségletek közvetlen kiszolgálásában látta. Az iparpolitika alárendelése az agrárpolitikai szempontoknak a kormányprogram ama megállapításából táplálkozott, amely szerint „a kormány elsőrendű feladatának tekinti az egyéni gazdaságok termelésének felkarolását, termelési és munkaeszközökkel, felszereléssel, műtrágyával, nemesített vetőmaggal és az agrotechnika más eszközeivel való megsegítését”. Ennek értelmében a visszafejlesztéssel fölöslegessé váló nehézipari kapacitást az ipar irányító szervei a lakosság közszükségleti cikkeivel és a parasztság „kertgazdaságainak” munkaeszközökkel való ellátására állították át. A vas- és acélgyárak, valamint a gépgyárak termékstruktúrájában 1953

június után nagy helyet foglaltak el a kisüzemi, egyéni gazdálkodáshoz szükséges mezőgazdasági szerárúk és a különböző közszükségleti cikkek. E profil-módosulás az üzemek számára átmenetileg – amíg a piac meg nem telt – hasznos üzletnek bizonyult, mert nagy termelékenyséű berendezésekkel a viszonylag egyszerű mezőgazdasági technikai felszerelések tömeges termelése igen jól jövedelmezett, a népgazdaság számára azonban káros volt, mert kisüzemileg is előállítható termékek gyártására fecsérelte el a nagyüzemek értékes kapacitását. A nehézipari üzemek azonban nemcsak gyártották, hanem javították is a mezőgazdasági gépeket, munkaeszközöket. A nehézipari üzemekben a mezőgazdaság megsegítésére irányuló mozgalom részeként – 1954 első hónapjaiban – patronáló brigádok alakultak, a brigádok tagjai kijártak a gépállomásokra, az állami gazdaságokba és a termelőszövetkezetekbe téli gépjavitásra.

Az a gazdaságpolitika, amely egyoldalúan csak az erőltetett iparosítás megszüntetésének célját tartotta szem előtt és nem mérlegelte ennek gyakorlati feltételeit, az ipari termelés csökkenését idézte elő. Az ipari termelés nettó értéke 1954-ben 2,9%-kal, s ezen belül a gyáripari termelésé még nagyobb mértékben, 7,6%-kal csökkent az előző évhez képest. A nehézipar termelése 1953-ra az 1949. évi háromszorosára emelkedett, 1954-ben azonban visszaesett, és csak 288,2%-ot tett ki. A bányászati és a kohászat termelése stagnált, a gépgyártás és az építőanyag-ipar termelése pedig az 1953. évi színvonal alá süllyedt. A bányászat teljesítményének 1953. június utáni kedvezőtlen tendenciája következtében 1954 első hónapjaiban – amikor szokalanul szigorú volt és hosszúra nyúlt a tél – az ország villamosenergia-hiánnyal küzdött. Az ipari üzemekben ez gyakran leállásokhoz vezetett.

Az ipar háttérbe szorulása a gazdaságfejlesztésben megingatta a munka- verseny-mozgalomnak az üzemek életében, a termelésben betöltött kiemelkedő szerepét. Bár az irányító szervek – gyakran adminisztratív formában (pénzbírság, fegyelmi büntetések alkalmazása stb.) – erőfeszítéseket tettek a versenyszellem ébren tartására, de a nehézipar-fejlesztés leállítása eleve meggátolta, hogy fenntartsák a mozgalom korábbi felfokozott lendületét. A munkaintenzitás növelésére irányuló nyomás enyhülése aztán természetes módon elvezetett a túlhajtott munkatempó oldódásához; a munkások ti. belefáradtak a több éves – sokszor már az egészségükre ártalmas – túlfeszített munkába. Ily módon az iparosítás ütemének csökkentése a magas termelési százalékok visszaesésével, a munkafegyelem meglazulásával és nagyméretű munkaerő-hullámmal párosult. A tervek mennyiségi teljesítése, illetőleg túlteljesítése már nem tudott igazán vonzó erő lenni. Nem váltott ki különösebb hatást az a versenyfelhívás sem, amelyet a Csepel Vas- és Fémművek 1953 június után a kormányprogram megvalósítására hirdetett meg. Emellett késett a verseny-célok új körülményeknek megfelelő megfogalmazása is. Csak 1954 januárjában

került sor a mennyiségi szemlélettől átítatott versenykoncepció felülvizsgálatára.

A minisztertanács és a SZOT Elnökségének 1954. január 17-i határozatában továbbra is nagy hangsúlyt kapott a terv- és normateljesítés követelménye. Ezen túlmenően azonban a határozat olyan versenyfeltételek megállapítását szorgalmazta, amelyek a minőség javítására, a nagyobb takarékosagra, az újításra, az élenjáró munkamódszerek átadására, illetőleg átvételére, valamint a munkafegyelem betartására ösztönzik a dolgozókat. S a határozat biztosítani kívánta, hogy a kitüntető címeket (a sztahanovista és a szakma kiváló dolgozója) az eddiginél lényegesen több dolgozó érhesse el. Ennek érdekében kimondta, hogy a normateljesítési követelmény megállapításánál figyelembe kell venni a műhelyek konkrét adottságait, s a verseny társadalmi ellenőrzésének erősítése céljából a címek odaítélésébe be kell vonni a műhelykollektívákat is. Már a megreformált munkaverseny szellemében bontakozott ki az a széles körű termelési kampány, amely a párt 1954. májusi III. kongresszusa alkalmából indult. A kongresszus után azonban e verseny lendülete is alábbhagyott.

Elsősorban a munkások helyzetének javítására a kormány 1953 júliusában és szeptemberében részleges árleszállítást hajtott végre, és az év második felében hozzáfogott a lakásprogram végrehajtásához.

1953-ban állami erőből 9000, állami támogatással magánereőből 2000, magánereőből pedig 5000 lakás épült fel országosan, ami persze rendkívül kevés volt. A városokban ekkorra már nagyarányú lakáshiány keletkezett, mert a szocialista iparosítás kibontakozása, a mezőgazdaság szocialista átszervezése, az államgépezet növekedése, valamint a kulturális fejlődés meggyorsította a falusi népesség városba áramlását, s a nagy- és közepesen nagy városok lélekszáma elérte, illetőleg meghaladta az 1941. évi szintet.

1949-től 1956-ig Magyarországon 173 332 lakást építettek fel: 66 079-et az állam, 106 253-at (részben állami kölcsönrel, részben anélkül) a magánépítetők készítettek el. Ezzel szemben használhatatlanná vált és megszűnt 69 477 lakás, valamint ezrekre tehető azoknak a lakásoknak a száma is, amelyeket közintézmények más célra (pl. irodának) vettek igénybe. Ezért az ország lakásállománya a jelzett években mindössze kb. 95 000-rel gyarapodott. Ilyen körülmények között a lakáshelyzet – a lakásállomány minőségének némi javulásától eltekintve – országosan évről évre romlott. 1949-ben 100 lakásra – az országos átlagot tekintve – még csak 365 lakos jutott, viszont 1953-ban 371, 1954-ben 372, 1955-ben 373, 1956 végén pedig 370 lakos. (Az 1956 végén tapasztalható „javulás” nem annyira a lakásépítések gyorsulásának, mint inkább az ellenforradalom okozta sajnálatos embervesztéseknek – főleg a tömeges disszidálásnak – volt a következménye.) Hasonló képet mutat a 100 lakóhelyiségre jutó lakosok száma, amely 1949-ben 257,

1953-ban 262, 1954-ben 263, 1955-ben 264 és 1956 végén 261 volt. A városi lakáshelyzet romlása azonban az országosnál sokkal gyorsabb és nagyobb mérvű volt. Az új lakásoknak csak mintegy a fele épült a városokban, holott az ország 1949 és 1956 közötti népességnövekménye (kb. 700 000 fő) szinte egészében a szóban forgó településekre esett. A városokban – és ezeknek is elsősorban a munkáslakosság körében – kialakult lakásínség oka általában véve a lakásépítés, különösen azonban az állami lakásépítés ütemének a lassúsága volt, ami az infrastruktúra fejlesztésének általános elmaradásával függött össze. Az új állami lakások ugyan nagyrészt a városi lakásállományt gyarapították (és javították), de számuk mélyen alatta maradt az ország területén megszűnt és más célra igénybe vett lakásokénak. Az elosztható új lakások viszonylag csekély száma miatt – noha a hatóságok mindig vigyáztak arra, hogy ezek egy része évről évre az arra leginkább rászorult munkáscsaládoknak jusson – nagyobb számarányuk következtében a munkások a lakáselosztásnál rosszabbul jártak, mint a hivatalok, a fegyveres testületek, valamint a tudományos és egészségügyi szervek dolgozói. Így, egyebek mellett, a lakáshiány is társadalmi ellentéteket szült. A júniusi határozat értelmében a kormány által meghirdetett lakásprogram a társadalmi ellentéteknek ezt az okát lett volna hivatva megszüntetni, de elégtelennek bizonyult hozzá.

A párt és a kormány a munkások körében tapasztalható feszültség leküzdésére néhány intézkedést foganatosított. A minisztertanács 1953. július 22-én 60 millió forinttal felemelte a munkavédelmi és szociális beruházásokra szánt évi keretösszeget, a továbbiakban pedig 40 millió forinttal toldotta meg az üzemi bölcsődék és óvodák beruházási keretösszegét. Emellett a bérből és fizetésből élők helyzetének javítására számos bérügyi intézkedést hozott, amelyeknek egy évre eső összesített bérkihatása 762 millió forint volt. Az Elnöki Tanács 1953. november 29-én a dolgozók jogainak kiterjesztése és fokozott védelme érdekében törvényerejű rendeletet hozott a Munka Törvénykönyvének módosításáról és kiegészítéséről. Kiterjesztette a nők és a fiatalok védelmét, a terhes és szoptató anyák jogait, megszigorította a túlóra elrendelését, szabályozta a dolgozók felmondási jogát, eltörölte a pénzbüntetést és rendbírságot, büntető rendelkezéseket írt elő azokkal a vezetőkkel szemben, akik csorbítják a munkások törvényes jogait, valamint részletesen szabályozta a szakszervezetek jogait és kötelezéseit a Munka Törvénykönyv végrehajtásával kapcsolatban.

Az ár- és bérintézkedések némileg javították a bérből és fizetésből élők anyagi helyzetét, de nem kellő mértékben. Ezt az is bizonyítja, hogy a gyárak és vállalatok vezetői, akik közvetlenül érzékelték a feszültségeket, 1953 második felében és 1954 első negyedében – a „bérfegyelmet” megsértve – terven felül több mint 830 millió forint beralapot használtak fel. A munkások és alkalmazottak egy keresőre jutó reálbére 1953-ban így is csupán 87%-a

volt az 1949. évnek. Ezen belül a gyáripari munkások egy keresőre jutó átlagos reálbére 1953-ban – az 1949. évihez viszonyítva – 88% volt, noha a magyar gyáripar nettó termelése ugyanezen idő alatt 216%-ra növekedett.

A társadalmi viszonyok szocialista átalakításának megindulása és az ország iparosítása gyökeresen változtatott a munkások helyzetén. A szocialista iparosítás megnövelte a munkások létszámát, a társadalmon belüli arányát, valamint a munkanélküliség felszámolásával javította a munkáscsaládok létbiztonságát. Az állam a munkásság egészére kiterjesztette a nyugdíjrendszert, sokoldalúan gondoskodott egészségügyi helyzetük javításáról, valamint pihenési, művelődési, testedzési, szórakozási lehetőségeik bővítéséről. A fordulat éve óta a munkások tízezrei kerültek vezető beosztásba és iskolákba. Gyermekük közép- és felsőfokú képzését az állam tervszerű beiskolázással mozdította elő és jelentős anyagi eszközökkel támogatta. Ennek ellenére a munkásosztály társadalmi helyzete még nem volt mentes az ellentmondásoktól. A régi ellentmondások bizonyos maradványain kívül (ide számítjuk némelyik szakma munkásainak az átlagosnál hagyományosan és jóval alacsonyabb bérét, a pihenés, a művelődés, a továbbtanulás nem egyenlő feltételeit valamennyi munkáscsoport számára, a munkáslakás-kérdés némely vonatkozásait, a magánszektorban folyó kizsákmányolást stb.) a munkásosztály társadalmi helyzetét két lényeges új ellentmondás is terhelte: a) azok a munkások, akik a termelésben maradtak – az államszervezet elbürokratizálódása és egyéb okok folytán – kívül rekedtek a politika alakításán, és társadalmi szerepük szinte csak az anyagi javak termelésére korlátozódott; b) a termelés gyors ütemű növekedése ellenére az alkalmazott gazdaságpolitika miatt a munkások reálbére 1950 után visszaesett, számos munkáskategóriánál alacsonyabb volt, mint a Horthy-rendszer idején. Ilyen értelemben még mindig létezett a munkáskérdés, pontosabban szólva: a kapitalizmus korától eltérő, sajátos munkáskérdés keletkezett. 1953 végére, miután a parasztkérdésben elkövetett kirívó hibákat a párt és a kormány már kiküszöbölte, ténylegesen eme sajátos munkáskérdés vált az ország legfontosabb társadalmi problémájává, anélkül, hogy az agrárkérdés megoldása mint feladat lekerült volna a napirendről. Az újabb keletű munkáskérdés mibenlétét és elsőrendű fontosságát azonban teljes terjedelmében sem a Rákosi-féle csoport, sem Nagy Imre és köre nem ismerte fel.

A kialakult termelési szerkezet mellett egyes megkezdett nehézipari beruházások leállítása, valamint a beruházási összegek részleges átcsoportosítása a személyes fogyasztási javakat termelő ágazatokba 1953 második felében még nem tette lehetővé a lakosság személyes fogyasztásának nagyarányú növelését. A személyes fogyasztási javak behozatalának a fokozása elé viszont az ország külkereskedelmi helyzete állított nehezen tágítható korlátokat. A külkereskedelem ugyan az első ötéves terv időszakában – az 1952-es év

kívételével – nyereséges volt: 1950–1954-ben átlagosan évi 135,7 millió devizaforintnyi többletet tudott felmutatni. Ámde többlet csupán a szocialista országokkal folytatott külkereskedelemben képződött; a tőkés országokkal folytatott külkereskedelem évről évre hiánnyal zárult. 1950–1954-ben az import átlagosan évi 5018 millió devizaforint volt, amelynek 30,1%-a származott a tőkés országokból. Ezzel szemben az export átlagosan évi 5153,7 millió devizaforintra rúgott, melynek 23,6%-a irányult a tőkés országokba. Így tőkés viszonylatban esztendőről esztendőre átlagosan több mint 290 millió devizaforintnyi külkereskedelmi adósság – öt év alatt összesen csaknem másfél milliárd devizaforintnyi hiány – keletkezett. Igaz, a személyes fogyasztási cikkek (élelmiszerek, élelmiszeripari nyersanyagok és egyéb fogyasztási cikkek) az importnak csak kis hányadát (1950–1954-ben évi átlagban 11,3%-át) alkották. A személyes fogyasztási cikkek behozatalának növelése azonban ezekben az években főképp csak a tőkés országokból származó termékek importjának a fokozása révén volt lehetséges, mert a többi szocialista ország – a magyarországihoz hasonló gazdaságpolitikát folytatva – szintén szűkében volt az ilyen termékeknek. A tőkés import fokozásával viszont a növekvő eladósodás miatt feltétlenül csínján kellett bánni.

Az MDP KV 1953. júniusi határozata értelmében az állam irányító szervei még júliusban hozzáfogtak az igazságszolgáltatás továbbfejlesztéséhez, a törvényesség és a jogrend megszilárdításához, valamint a sérelmek orvoslásához. A minisztertanács július 23-án megszüntette a belügyminiszter helyi tanácsok feletti felügyeleti jogkörét. Az Elnöki Tanács július 24-én Molnár Eriket nevezte ki a Legfelsőbb Bíróság elnökének. Július 25-én az Elnöki Tanács törvényerejű rendeletet adott ki a közkegyelem gyakorlásáról, amelyet az illetékes hatóságok október végéig végre is hajtottak. Július 30-án az Elnöki Tanács újabb törvényerejű rendeletével létrehozta a Legfőbb Ügyészséget és elrendelte az ügyészi szervezet országos kiépítését. Ezenkívül a kormányzat megszüntette a rendőrhatalom alá helyezést és feloszlatta az internáló táborokat, valamint feloldotta a fővárosból kitelepített „osztályidegen” személyek kényszerlakhelyhez kötöttségét és eltörölte a rendőrbíráskodás intézményét. Majd 1954. március 10-én a minisztertanács rendeletileg megszüntette a rögtönbíráskodást is.

A közkegyelem gyakorlása és az internáló táborok feloszlata után sok ártatlanul elítélt és ítélet nélkül fogva tartott, a megérdemelnél súlyosabban büntetett ember szabadult ki, térhetett vissza otthonába és munkájához. Az ártatlanul elítéltek – bár gyakran megkésetten és nem minden esetben elegendő mértékben – anyagi kártalanítást is kaptak az államtól. Mindemellett azonban két súlyos hiba is történt. Az ártatlanok és a kisebb bűnösök mellett a közkegyelem gyakorlása során nagy számban kiengedtek olyan súlyos államellenes cselekedetekért elítélt személyeket is, akiket a börtönben

eltöltött évek nem változtattak meg, sőt büntetésük ideje alatt is szervezkedtek. Így, az ő révükön azok az illegális fasiszta és egyéb jobboldali csoportok, amelyek a börtönökben alakultak meg, ezentúl nagyrészt a börtönök falain kívül folytatták tovább – nagyobb arányokban, valamint a nyugati kémközpontokkal és emigráns szervezetekkel kapcsolatba lépve – földalatti aknamunkájukat. Ugyanakkor Rákosiék – s ez még az előbbinél is sokkal súlyosabb hiba volt – egy lépést sem tettek a személyi kultusz időszakában elítélt kommunista vezetők és más baloldali személyiségek elleni nyílt és titkos politikai perek felülvizsgálatáért; mélyen hallgattak róluk, sőt az elítéltek egy részét továbbra is fogva tartották, miáltal csak növelték azt a politikai kárt, amelyet a törvénytörő perekkel és más törvényteleniségekkel a pártnak és a szocializmus ügyének okoztak.

Az ország közvéleménye, mindenekelőtt a párttagság várta a teljes igazság felderítését és a törvénytörésekért felelős személyek megbüntetését. Hiszen a huzavona és Rákosiék gyanús hallgatása szemlátomást az ellenséges erők malmára hajtotta a vizet, a párton belül pedig a kiformalódóban levő jobboldali, revizionista csoportnak kedvezett. Ezért Rákosiék – amikor már nem lehetett tovább halogatni a felelősségre vonást – kénytelenek voltak feláldozni azokat, akik az ő eszközeik voltak a törvénytörések elkövetésében: Péter Gábort, az Államvédelmi Hatóság volt vezetőjét és társait. (Péter Gábor 1954. március 13-án életfogytiglani börtönbüntetést kapott.) E felelősségre vonás kapcsolatban állt azzal a ténnyel, hogy rövidebb idővel utána meg kellett kezdeni az MDP 1954. május 24-re összehívott kongresszusának az előkészületeit. A párt tagjai előtt ugyanis azt a látszatot kellett kelteni, hogy a törvénytörések kivizsgálása és jóvátétele már megtörtént, a kisebb hibák kijavítása pedig folyamatban van, s most már az államgépezet munkájának javításában csak az a feladat, hogy – miként ezt Rákosi Mátyás kongresszusi beszámolójában is mondotta – „megvalósítsuk azokat az alapkövetelményeket, amelyeket Lenin állított a szocialista államapparátus elé: a szoros kapcsolatot a széles népi tömegekkel, a gazdaságosságot, a dolgozók alkotó kezdeményezésének serkentését, a harcot a bürokratizmus minden megjelenési formájával szemben”. Ezek feltétlenül helyes és rég időszerűvé vált követelmények voltak, de őszintétlen és bűnrészességgel komolyan gyanúsítható vezetőkkel nem lehetett őket megvalósítani.

Az MDP tragédiája az volt, hogy a Rákosi-féle csoportot és Nagy Imrét még 1954 tavaszán sem tudta a párt és a kormány éléről eltávolítani, aminek oka a magyar és a nemzetközi kommunista mozgalom akkori állapotában keresendő. Ebben az időben Rákosi Mátyás és Nagy Imre egymás politikai hibáiból merítették a maguk erejét. Ezért egyelőre – bár végső soron mind-egyikük a másik megbuktatására tört – egymásra voltak utalva, következőképpen újból és újból kompromisszumot kötöttek egymással. Ez történt a III.

kongresszus előkészületeinél és a kongresszuson is. Nagy Imre nem feszegette a még tisztázatlan perek ügyét és teljesen lemondott a gazdasági kérdésekhez való hozzászólásról, vagyis kitért az éppen befejezés előtt álló ötéves terv teljesítésének elemző értékelése és a második ötéves terv irányelveihez való hozzászólás elől; Rákosi Mátyás viszont hallgatott a párt vezető szerveiben és másutt a Nagy Imre körül kialakuló jobboldali csoportosulásról, a jobboldali jelenségeket csak mint helyi jellegű hibákat bírálta, és a nyilvánosság előtt támogatta Nagy Imre irányvonalát.

Az MDP III. kongresszusa 1954. május 24–30-án ülésezett, s azt igyekezett dokumentálni, hogy a pártvezetőség egységes, a tagság pedig egyöntetűen sorakozik fel a vezetők mögé. Ennek megfelelően a kongresszust Nagy Imre nyitotta meg és Rákosi Mátyás zárta be, és ők voltak a két fő napirendi pont előadói is. „Nem kétséges, hogy kongresszusunknak minden küldöttét az a felemelő gondolat és erős akarat vezérli, hogy pártunknak és vezetésének elvi egységét még acélosabbá kovácsoljuk, sorait még szilárdabbá forrasszuk. Pártunk elvi-politikai egysége az a gránitalapzat, amelyen dolgozó népünk, szép hazánk boldog, szocialista jövője épül” – mondotta megnyitó beszédében Nagy Imre. „A kongresszus minden megnyilvánulása azt mutatta, hogy pártunk és népünk egységesen és összeforrottan támogatja a szocializmus további építésére vonatkozó terveinket... Erőt az egység ad, azért ápoljuk és őrizzük pártunk szilárd egységét, mint a szemünk világát!” – hangoztatta zárszavában Rákosi Mátyás.

Rákosi Mátyás előadói beszédében – a népgazdaság fejlődéséről szólva – értékelte az első ötéves terv várható eredményeit, majd a második ötéves terv kérdésére tért át.

Noha az első ötéves terv 1954-ben zárult, a KV nem tudta előterjeszteni a második ötéves tervet. Ehelyett azt javasolta a kongresszusnak, hogy az 1955-ös esztendő az előkészítésre használják fel, és ilyen módon a második ötéves terv időszaka 1956–1960 legyen. Rákosi Mátyás a KV nevében – konkrét népgazdasági terv helyett – irányelveket terjesztett elő a második ötéves tervhez, amelynek kidolgozásánál majd figyelembe kell venni – mint mondotta – „a szocializmus építése új szakaszának jellegzetességeit hazánkban”.

Az „új szakasz”, az „új szakasz politikája” gyakran emlegetett fogalmak voltak ekkoriban. A nyilvánosságra hozott, illetőleg hozzáférhető dokumentumok alapján úgy tűnik, hogy Nagy Imrétől származnak, aki 1953. júliusi programbeszédében használta először az „új szakasz” kifejezést, de egyelőre csupán a parlamenti tevékenység fejlesztésére és a kormány megnövekedett szerepére alkalmazva azt: „... a most összeült országgyűléssel fejlődésünkben új szakasz veszi kezdetét, amelyben fokozottabban kifejezésre kell jutni a nép szuverenitásának, a parlament nagyobb szerepének az állami élet

törvényes irányításában, a felelős kormányzás alapelveinek és célkitűzéseinek meghatározásában, valamint az országgyűlés alkotmányos jogainak gyakorlásában”. Később „új szakasz”-nak általánosan az 1953 júniusa utáni időszakot nevezték. Első ízben talán szintén Nagy Imre, aki 1954. január 23-i országgyűlési beszédében kijelentette, hogy a júniusi határozat és a július 4-én elhangzott kormányprogram „fejlődésünkben új szakaszt nyitottak, új politikának vetették meg az alapjait”. Azt is mondta, hogy ez „a szocializmus építésének új szakasza”, s az „új szakasz politikája” a lakosság életviszonyainak a megjavítását tartja szem előtt.

Rákosi Mátyás kongresszusi beszédében külön fejezetet szentelt az „új szakasz” jellegzetességeinek. Az „új szakasz” politikai jellegzetességeit Rákosi a következőkben jelölte meg: az államhatalomnak és a hatalom alapját alkotó munkás-paraszt szövetségnek további, következetes megszilárdítása; a munkás-paraszt szövetség gazdasági bázisának kiszélesítése és megerősítése; az összes hazafias és békeszerető erő összefogása a népfontra támaszkodva; az államot és a népet vezető marxista-leninista párt politikai, szervezeti és ideológiai egységének és tömegkapcsolatainak megerősítése; a vezetés elvi alapokon nyugvó teljes egységének és kollektív jellegének biztosítása az egész pártban, de különösen a vezető pártszervekben.

Az „új szakasz” gazdasági jellemzőiről pedig fő vonásaiban az alábbiakat mondta:

A termelőerők fejlesztése a legszorosabban egybekapcsolódik a munkásosztály, az egész dolgozó nép életszínvonala állandó emelésével. Az iparban viszonylag lassul az „A” szektor, a termelési eszközök termelésének növekedése, s viszonylag gyorsul a „B” szektor, a fogyasztási javak termelésének fejlődése.

A korábbi időszaknál következetesebben érvényesül a népgazdaság ágazatai közötti arányos fejlődés törvénye is, amennyiben központi feladattá válik az elmaradt mezőgazdaság fokozott fejlesztése, elsősorban a szocialista szektoré, de emellett a kisárutermelőié is.

A szocialista iparosítás, mint a szocializmus építésének fő eszköze, s általában a szocialista gazdaság építése fokozottabb mértékben támaszkodik a szocialista tábor országaival való gazdasági együttműködésre, és ezt az együttműködést magasabb síkon valósítja meg, különösen a magyar népgazdasági tervnek az európai népi demokratikus országok és a Szovjetunió népgazdasági terveivel való összehangolása révén.

A város és a falu között a termelési, az áruforgalmi és a kulturális kapcsolatok egységben történő, erőteljes kifejlesztése.

Mindenhhez Rákosi – mintegy a kétkedők megnyugtatására – hozzátette, hogy a szocializmus építésének ez az egyedül helyes és célravezető politikája: „nem »parasztpolitika«, mint ahogyan ezt egyesek helytelenül gondolják,

hanem a munkásosztály politikája dolgozó népünk javára, hazánk felvirágoztatására”. Az „új szakasz” politikai jellegzetességeiként tehát azokat az alapelveket sorolta fel, amelyeknek a szocializmus kialakulása egész történelmi korszakát jellemeznük kell. Tulajdonképpen csak a gazdaságpolitika „specifikumait” tudta megragadni. De köztük is vannak olyanok – az ipar „B” szektora és a mezőgazdaság fokozott fejlesztésének a feladata –, amelyek nem az előző fejlődés eredményeként, hanem a korábbi gazdaságpolitika hibái folytán kerültek a június utáni időszak gazdaságpolitikájának homlokterébe.

A kongresszuson előterjesztett és elfogadott gazdaságpolitikai irányvonal szükségszerű és helyes eleme volt az a törekvés, hogy a termelőerők fejlesztése szorosan egybekapcsolódjon a munkásosztály és az egész dolgozó nép életszínvonalának állandó emelésével. Helyes volt benne az a felismerés is, hogy ez a feladat csak megfelelő népgazdasági arányok kialakítása esetén és a szocialista országok gazdasági együttműködésének továbbfejlesztésével oldható meg, s hogy a megfelelő népgazdasági arányok kialakítása érdekében a mezőgazdaságot és a könnyűipart az eddiginél gyorsabban kell fejleszteni. Ugyanakkor hibás volt benne az a vonás, hogy a mezőgazdaság fejlesztését szinte elkülönítette az iparfejlesztés kérdésétől, továbbá az, hogy az iparon belül az arányosítást nagyobbreszt megoldhatónak vélte az „A” és a „B” szektor fejlődési ütemének a módosításával.

Nagy Imre kongresszusi előadói beszéde az államigazgatás és a tanácsok feladatairól szólt. A bevezetőben többek között a tanácsok létrehozásának történelmi jelentőségével, a népi demokratikus forradalom két szakaszával és a proletárdiktatúrával foglalkozott. A beszéd további részében pedig a tanácsok helyzetét, munkáját elemezte. Nagy Imre kifogásolta, hogy a tanácsok mint államhatalmi szervek egy államigazgatási szerv – a Minisztertanács – alá tartoznak. Azt javasolta, hogy irányításukat közvetlenül az Országgyűlés és az Elnöki Tanács lássa el, s csupán a tanácsok végrehajtó bizottságainak (azaz a tanácsok államigazgatási funkcióit betöltő szerveinek) a felügyelete maradjon meg továbbra is a minisztertanács hatáskörében. Rámutatott, hogy a helyi tanácsok működésében döntő szerepet kell betölteniük a tanácsuléseknek. A tanácsokon belül ki kell fejleszteni az állandó bizottságok tevékenységét, meg kell javítani a tanácstagok tájékoztatását, s a tanácstagoknak – a tanácson belüli tevékenységük mellett – rendszeresen felvilágosító, nevelő társadalmi és politikai munkát kell kifejtteniük választóik körében annak érdekében, hogy a tömegek bekapcsolódjanak az államügyek helyi intézésébe. A tanácstagok és választóik közti kapcsolat fejlesztése, továbbá a választottak felelősségének érvényesítése és visszahívhatóságuk érdekében a tanácstagokat ezentúl nem listákon, hanem lakókörzetenként személy szerint kell megválasztani. A tanácsokon belül világosan meg kell határozni a végrehajtó bizottságok, valamint az alájuk rendelt hivatali szervezet szerepét és feladatkeretét. A végre-

hajtó bizottságok tevékenységében a kollektív vezetés elvének kell érvényesülnie. A végrehajtó bizottság (mint kollektív vezető testület) egyetemlegesen és tagjai külön-külön is felelősek – mégpedig a kettős alárendeltség elvének megfelelően – mind az őket megválasztó tanácsnak, mind a felsőbb végrehajtó bizottságnak, illetőleg a minisztertanácsnak. A helyi tanácsokon belül az államigazgatási feladatok ágazatokra tagozódnak. Az államigazgatás ágazatait országosan a minisztériumok fogják össze és irányítják, így a tanácsi hivatali szervezet a minisztériumok helyi szerve; a tanácsnak és a végrehajtó bizottságnak azonban – amely az adott terület dolgozóinak közvetlen választott szerve – nem közömbös, hogy az igazgatás feladatait területükön miként valósítják meg. Ezért a tanácsi hivatali szervezet, pontosabban a tisztviselők nekik is felelősséggel kell hogy tartozzanak.

Az államigazgatás és a helyi tanácsok munkájának az államépítés szocialista elvei alapján való átszervezése megköveteli a gazdasági szervezet átépítését, a hatalmi és igazgatási szervekkel való összhangját, a túlzott központosítás megszüntetését, az egész állami és gazdasági hivatali szervezet racionalizálását, egyszerűsítését és csökkentését. A helyi tanácsok gazdasági tevékenységét rendkívül hátráltatja az, hogy költségvetési rendszerük merev, beruházási és egyéb terveik nagyrészt a minisztériumoktól függenek, azok pedig a tanácsok beruházási és anyagkeretét gyakran önhatalmúlag változtatgatják. A helyi tanácsok csak abban az esetben válnak területük igazi gazdájává, ha továbbfejlesztik önállóságukat a tervezés, a pénzgazdálkodás, a beruházás, az anyaggazdálkodás, a központi feladatok helyi feltételeinek megteremtése, valamint a lakosság gazdasági és kulturális igényeinek a kielégítése terén. Az államigazgatás egyszerűbbé és olcsóbbá tétele, illetőleg a tömegekhez való közelebbvitele érdekében különösen fontos feladat a bürokratizmus elleni harc. A tanácsi munka bürokratikus vonásainak kiküszöbölése azonban csak akkor válik lehetségessé, ha a központi államigazgatási szervek (a minisztertanács és a minisztériumok) lényegesen csökkentik rendeleteik és utasításaik számát, amivel elárasztják a tanácsokat és valósággal megbénítják a községi tanácsok munkáját. Változtatni kell a pártszervezeteknek a tanácsokat irányító tevékenységén is. A pártszervezetek a tanácsot (és hivatalát is) ez ideig egy személyn, a végrehajtó bizottság elnökén keresztül irányították. Most a pártnak a kongresszus elé kerülő új szervezeti szabályzata a tanácsokon belül MDP-csoportok létesítését javasolja, miáltal pártszerű alapokra helyeződik a tanácsok pártirányítása, ami elő fogja segíteni megszilárdulásukat.

Mindez elvileg helytálló, gyakorlatilag pedig időszerű és hasznos volt. Ennek ellenére Nagy Imrének a proletárdiktatúrára, a munkáshatalom államformájának népi demokratikus változatára és a proletárdiktatúra rendszerére vonatkozó felfogása több dologban lényegesen eltért a lenini tanításoktól, illetőleg a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet politikai követel-

ményeitől. A proletárdiktatúra lényegével foglalkozó lenini tanítások a proletárdiktatúrát a munkásosztály kizárólagos, más szóval osztatlan hatalmaként jellemzik, mely hatalom a proletariátus és a dolgozók nagyszámú nem proletár rétege (vagy azok többsége) közötti szövetségre támaszkodik. Nagy Imre előadói beszéde hallgatott a munkáshatalom osztatlan jellegéről, tehát e hatalom ama lényegi sajátosságáról, amely azt minden más forradalmi néphatalomnál fejlettebbé teszi, s egyoldalúan csupán azt hangoztatta, hogy ez a hatalom „a munkás-paraszt szövetségen nyugvó szélesebb osztályszövetség”.

A Rákosi-féle csoporthoz hasonlóan Nagy Imre is fenn akarta tartani a helyi tanácsok egyoldalú függését az állam központi szerveitől, és ezzel együtt meg kívánta őrizni a bürokratikus kormányzás egyéb biztosítékait is. A miniszterelnök kongresszusi javaslatai csupán a bürokrácia túlburjánzásának megfékezésére s a helyi tanácsok részleges önállóságának és demokratikus önkormányzatának a helyreállítására irányultak. Nagy Imre emellett erősíteni kívánta az állam központi szervezetének a parlamentáris demokráciákra jellemző jegyeit is, mert éppen ezeket tekintette a szocialista állam népi demokratikus változata legfontosabb sajátosságának. Rákosi Mátyás és Nagy Imre tehát egyaránt szektariánus volt, de az egyikük politikája a szektarianizmus álbaloldali, a másikuké annak jobboldali változatát testesítette meg.

Nagy Imre a kongresszuson a népfront kérdéséről is beszélt. Az elmúlt évek tapasztalataira hivatkozva, de a történeti elemzést mellőzve azt állította, hogy a szocialista átalakuláshoz szükséges népi egységnek „sem a párt, sem a tanács, sem más tömegszervezet nem lehet átfogó szerve. Ezt a szerepet csak a népfront vagy népfront jellegű mozgalom képes betölteni.” Majd kifejtette, hogy a „népköztársaságunk alkotmányában lefektetett demokratikus elvek és a szocializmus építése platformján új Függetlenségi Népfrontot kell létrehozni, melynek mint széles népi társadalmi és politikai mozgalomnak demokratikus elveken kell felépülnie, országos és helyi szervekkel, melyek formájának kialakításában tág teret kell engedni a tömegkezdeményezésnek és a hagyományos formák, gazdakörök, olvasókörök stb. felelevenítésének. . . az új népfront ne politikai pártoknak vagy töredékeiknek legyen az egyesülése, hanem pártunk részvételével és vezetésével a dolgozók legszélesebb rétegeit felölelő tömegszervezeteké és népi bizottságoké, melyben helyet foglalnak a szakszervezetek, a Dolgozó Ifjúság Szövetsége, a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége, a tudományos, kulturális és szociális téren működő társadalmi szervezetek, az Országos Béketanács és bizottságai, a különböző népi bizottságok, termelési bizottságok, az állami, társadalmi és egyházi élet vezető egyéniségei, az értelmiség képviselői és így tovább”. Az új Függetlenségi Népfront tervét, mely az MDP KV-től származott, a III. kongresszus jóváhagyta. A terv eredetileg a párt tömegbefolyása kiszélesítésére irányult. A párt régi tömegbefolyását azonban nem tudta helyreállítani, ugyanakkor

az ellenséges elemek aktivitása és politikai térnyerése a tömegek körében fokozódott. A pártban uralkodó bizonytalanság és jelentkező politikai bomlás, továbbá a tömegek körében lejátszódó folyamatok háttérben döntően az ország gazdasági helyzetének nehézségei állottak.

A mezőgazdasági beruházások 1954. évi jelentős (mintegy 45%-os) emelése egyelőre a termelésben nem hozta meg a várt eredményt. Részben az előző évinél kedvezőtlenebb időjárás, részben egyéb okok miatt a mezőgazdaság termelése mindössze 2%-kal haladta meg az előző esztendőét. Az állatállomány összességében nőtt (a sertés-, juh-, ló- és baromfiállomány emelkedett, a szarvasmarha-állomány jelentékenyen csökkent). A növénytermelés eredményei viszont nagyjából alatta maradtak az előző esztendőének. Ugyanakkor javult az egész lakosság, közte most már a munkások és alkalmazottak anyagi helyzete is. Ez az előző évi árleszállítások és béremelések 1954. évi hatásán túl annak volt köszönhető, hogy a kormány 1954 márciusában csökkentette a hús- és zsírárakat, az év folyamán újabb bér- és fizetésemeléseket hajtott végre, valamint mérsékelte a mezőgazdasági lakosság adóját is. 1954-ben a munkások és alkalmazottak egy keresőre jutó átlagos reálbére 2%-kal, ezen belül a gyáripari munkásoké 4%-kal haladta meg az 1949. évit. Ennél is kedvezőbben alakult azonban a munkás- és alkalmazott népesség egy főre eső átlagos reáljövedelmének az indexe. Munkaviszonyból származó reáljövedelmük ugyanis – 1949-hez viszonyítva – 20%-kal, összes reáljövedelmük pedig 15%-kal emelkedett. (1953–1954-ben azonban a munkásoknak és alkalmazottaknak még csak mintegy a fele részesült bér-, illetőleg fizetésemelésben, igen jelentős hányaduk anyagi helyzete tehát változatlanul rosszabb volt az 1949. évinél.) A parasztság egy főre jutó összes reáljövedelmének emelkedése 1954-ben lassult, s csupán 10%-kal haladta meg az 1949. évi értéket.

A dolgozó tömegek anyagi helyzetének folytatódó javulása – a fentebbiekben említett okoknál fogva – ellentétbe került a termelés és a termelékenység nagyon kedvezőtlen alakulásával. Az életszínvonal emelése csupán úgy volt keresztülvihető, hogy az állam felhasználta állandó élelmiszer-tartalékainak bizonyos hányadát, csökkentette a fogyasztási cikkek exportját, illetőleg növelte ezek importját. A kivitel csökkentése és a behozatal növelése azonban meggyorsította az ország nyugati külkereskedelmi adósságainak a felhalmozódását. Ugyanakkor a tömegek jelentős részét e javulás nem elégitette ki, mert – nagyon alacsony alapról indulva – abszolút mértékkel mérve eléggé szerény volt, éppen hogy csak enyhítette anyagi gondjaikat.

A mezőgazdasági termelés lendületesebb fejlődését most – miután a termelőszövetkezetek erőszakos szervezése megszűnt s a mezőgazdaság a korábbinál jóval több géphez, műtrágyához, növényvédőszerhez stb. jutott – elsősorban a mezőgazdasági felvásárlási árak súlyos aránytalanságai, a me-

zőgazdasági termelői árszínvonal átlagosan alacsony volta és a begyűjtési rendszer merevségei akadályozták.

Az állami felvásárlási árak legnagyobb hibája az volt, hogy éppen az alapvető termelési ágakat – a kenyér- és takarmánygabona-termelést, továbbá a szarvasmarha-tenyésztést – nem ösztönözték. De nem ösztönözték számos olyan cikk (bor, baromfi, libamáj, paprika stb.) termelését sem, amelyből Magyarországnak régebben jelentős kivitele volt. A búza beszolgáltatási ára mázsánként 60, a rozsé 54, az árpáé és a zabé 50, a kukoricáé (májusi morzsolt) 52 forint volt. Ezek az árak az akkori átlagos termelési költségeknek csak mintegy a harmadát-negyedét fedezték. A másodosztályú tehén begyűjtési ára 1953-ban kilogrammonként 2,70, 1954-ben 3,80 forint volt, ami szintén csak egy kis hányadát fedezte a szarvasmarha-tenyésztés költségeinek.

1954 januárjában új beszolgáltatási rendszer lépett életbe, mely több dologban előnyösen különbözött a korábbitól. Nem egy évre, hanem háromra előre megszabta – évről évre változatlan mennyiségben – a mezőgazdasági termelősövetkezetek és az egyénileg dolgozó parasztok beadási kötelezettségeit. A kötelezettség megállapításánál kizárólag a szántó- és rétterület nagyságát, valamint annak jövedelmét vette alapul; az egyéb művelési ágakat (erdő, nádas, legelő stb.) figyelmen kívül hagyta, és megszüntette a szőlő ötszörös, a gyümölcsös (kert) négyszeres területtel történő számításba vételét. A termelősövetkezetek terménybeadási kötelezettségét 25%-kal, állat- és állati termék beadási kötelezettségét 20%-kal, míg az egyéni gazdaságokét a terménybeadás esetében 10%-kal, az állat és állati termék beadása esetén pedig 15%-kal csökkentette. Végül jelentékenyen felemelte azoknak a terményeknek és termékeknek az állami felvásárlási árát, amelyeket a termelősövetkezetek és az egyénileg dolgozó parasztok a kötelező beadás teljesítése után az államnak ajánlottak fel megvásárlásra. Így a búza mázsájának szabad felvásárlási árát 220, a rozsét 190, az árpáét, zabét és kukoricáét 200 forintban állapította meg. A baromfi kilogrammjáért az állam a szabadpiacon 18, a hízott sertéséért 19–22, a szarvasmarháért viszont itt is csupán 6,50 forintot fizetett.

Ezek az intézkedések elviselhetőbbé tették a dolgozó parasztság számára a beszolgáltatási rendszert, de nem változtattak azon a tényen, hogy terményfeleslegük nagy részét (azt, amelyik beszolgáltatási kötelezettség alá esett) ezután is igen kedvezőtlen árakon kellett értékesíteniök; és azon sem, hogy a beszolgáltatási rendszer súlyosan fékezte a mezőgazdasági termelés specializálódását, hiszen a fő termények és termékek termelését a maga beszolgáltatási előírásaival az ország valamennyi vidékén és gazdaságában ténylegesen kötelezővé tette. A beszolgáltatási rendszer eme merevségeért legfőképpen a kenyérgabona-termelés elmaradottsága volt a felelős. A kenyérgabona hozamai Magyarországon ekkor még alig haladták meg a század eleji szintet, s e

hozamok világviszonylatban az utolsó helyek egyikén álltak. Ezért az ország kenyérgabonáját (és a kivitelre szánt mennyiséget) csak úgy lehetett biztosítani, ha termelésére évről évre aránytalanul nagy területet (az 1950-es évek első felében országosan a termelőterület 35%-át) vettek igénybe. A kenyérgabona-termelést az állam azokban a megyékben is erőltette, ahol a talaj a búza és a rozs termelésére csak kevésbé volt alkalmas.

Hegedüs András, a miniszterelnök első helyettese – aki a kormányban egyúttal a földművelésügy irányítója is volt – 1954 novemberében a gabonakérdés megoldására – és a mezőgazdaság termelési szerkezetének javítására – az alábbi elgondolást terjesztette az MDP KV Politikai Bizottsága elé: Magyarország mondjon le a kenyérgabona kiviteléről; csak arra rendezkedjen be, hogy ellássa a hazai fogyasztókat és megfelelő mennyiségű állandó tartalék álljon a rendelkezésre. Emellett a gabonatermelés anyagi ösztönzésének fokozásával, valamint új, nagy hozamú gabonafajták termesztésének bevezetésével és az agrotechnika fejlesztésével növelje a kenyérgabona- és a kukoricatermelés hozamait. Mindez lehetővé tenné, hogy az ország a kenyérgabonát a jelenleginél jóval kisebb területen termelje meg, bővítse számos exportra alkalmas terménye termőterületét, valamint a hazai állattenyésztés takarmánybázisát. A takarmánybázis növelése lehetőséget nyújtana általában az állattenyésztés, ezen belül különösen a szarvasmarha-tenyésztés fellendítésére; az utóbbihoz azonban az is szükséges, hogy megfelelő anyagi ösztönzésben részesüljön. A mezőgazdaság termelésének ilyen átalakítása annak általános fellendülését s egyúttal exportképességének a fokozódását is eredményezné. A Politikai Bizottság egyelőre nem döntött e javaslatról, ezért az csak jó fél évvel később – megváltozott körülmények között és erősen módosult formában – emelkedhetett határozattá.

A termelőszövetkezeti mozgalom 1954-ben már szilárdulóban volt, noha még nagy nehézségekkel küzdött. Ebben az esztendőben is 43 000-en léptek ki a termelőszövetkezetekből – köztük sok középparaszt – és lassú ütemben folytatódott a szövetkezetek felbomlási folyamata. 1954 őszén a zárszámadást készítő szövetkezetek közül 1323 zárt aktív mérleggel, 1931 viszont mérleghiánysnak mutatkozott. A termelőszövetkezetek összes vagyona e zárszámadás szerint 5,1 milliárd forint volt, de összes adóssága is 4,2 milliárd forintra rúgott. Ezzel szemben az év folyamán teljesen önkéntesen mintegy 25 000-en – főleg szegényparasztok – léptek be a termelőszövetkezetekbe, és új termelőszövetkezetek is alakultak. A munkafegyelem a szövetkezeti gazdaságokban fokozatosan javult, a földeket jobban megművelték, a kapásnövényeket gondosabban ápolták, mint eddig. Több takarmányt termeltek, miáltal állatállományukat is jobban el tudták látni. 1954-ben a szövetkezetekben a növénytermelés és az állattenyésztés hozamai – a gabona kivételével – általában jobbak voltak, mint az előző években, és megközelítették az egyéni gazdaságokét.

A szövetkezeti állóvagyon egy év alatt mintegy 22%-kal nőtt, főleg belső felhalmozás eredményeképpen. Valamelyest növekedett a tagok egy főre jutó átlagos évi részesedése is, de a mérleghiányos termelőszövetkezetekben csak az esedékessé vált adósságok visszafizetésének az elhalasztása árán. A termelőszövetkezeti családok fogyasztása azonban változatlanul nem érte el az egyénilag gazdálkodó parasztcsaládok fogyasztási átlagát. Ekkoriban kezdtek áttérni a szövetkezetek a rendszeres – havonkénti vagy nagyobb időközönkénti – előlegosztásra. Ez nagy lépés volt előre a korábbi állapotokhoz képest, amikor a tagoknak egy évig kellett várniuk a munkájuk után járó részesedésre; de továbbra is komoly gondok forrása volt, hogy a munkaegységek értéke – a kivételesen jó szövetkezetekét nem számítva – alacsony vagy nagyon alacsony volt.

Munkaegység a tagoknak központilag meghatározott munkateljesítmény után járt. A munkaegységeket – az ipari üzemekben bevezetett munkanormákhoz hasonlóan – a különböző munkafajtákra úgy állapították meg, hogy teljesítésükhöz egy átlagos testi erejű felnőtt dolgozó egésznapos, folyamatos erőkifejtésére volt szükség. (Egy serdülőkorú vagy idős termelőszövetkezeti dolgozó egésznapos munkával általában csak $\frac{1}{2}$ vagy $\frac{3}{4}$ munkaegység teljesítésére volt képes.) Az 1953–1954-es gazdasági évben a munkaegységek tervezett értéke országos átlagban még mindössze csupán 8,29 forint volt. Ez az összeg gyakorlatilag többet ért, mint névlegesen, aminek az volt az oka, hogy ennek mintegy $\frac{2}{3}$ részét a szövetkezetek kenyérgabonában és más terményekben adták ki, s a természetbeni részesedést állami begyűjtési árakon számolták el tagjaikkal. Így a tagok, ha elegendő számú munkaegységet gyűjtöttek össze, a közös gazdaságban végzett munkával biztosíthatták az évi kenyérüket és részben azt a takarmányt is, ami háztáji állataiknak kellett, de pénzt általában keveset kereshettek. Pénzjövödelmüket a háztáji gazdaságukban folytatott árutermeléssel kellett kiegészíteniük. Az a tény, hogy a munkaegységekre a termelőszövetkezetek a természetbeniek mellett igen kevés pénzt osztottak, leginkább a kisegítő családtagként dolgozó fiatal termelőszövetkezeti tagokat nyomasztotta, akik családalapítás előtt nem kaphattak külön háztáji földet, szüleik háztáji gazdaságának jövedelmével pedig természetesen nem rendelkeztek. A mezőgazdaság szocialista átalakításának ezek a fiatal úttörői a falusi ifjúság valamennyi csoportjánál hátrányosabb helyzetben voltak és lenézettekkel váltak (ami egyebek mellett a párválasztásban is akadályozta őket, és már 1953–1954-ben megindította a szövetkezetekből való kiáramlásuk folyamatát).

Az 1954. évi gyenge gabonatermés miatt igen sok termelőszövetkezet nem tudta teljesíteni gabonabeadási tervét. A munkaegységekre is csak úgy tudott gabonát osztani, hogy kenyérgabona-beadási kötelezettsége egy részét – az állam engedélyével – kukoricával róttá le, és az államtól vetőmagnak több

mint 300 vagon kenyérgabonát kapott. Számos helyen egy-egy munkaegységre csak 2,5 kg kenyérgabonát tudtak kiadni, sőt voltak termelészövetkezetek, ahol ennél is kevesebbet (0,4–1,0 kg-ot). 1954 őszén ez volt a termelészövetkezetekből való kilépések legfontosabb oka.

1954 nyarán az állami szervek – az MDP III. kongresszusán elfogadott határozatok értelmében – hozzáfogtak a gazdasági irányítás és az államigazgatás megjavítását, egyszerűsítését célzó intézkedések kidolgozásához. E munka eredményeképpen augusztusban, szeptemberben és októberben a minisztertanács egy sor fontos határozatot fogadott el: egyszerűsítette a gazdálkodás tervezését, módosította a beruházások és felújítások tervezésének és lebonyolításának szabályait, javításokat hajtott végre a vállalatok és intézmények létszám- és bérgazdálkodási rendszerén, szabályozta a vállalatok anyaggazdálkodását, nagyobb önállóságot biztosított az ipari vállalatok igazgatóinak, valamint elrendelte az államigazgatási és a vállalati ügyintézés racionalizálását, a létszám jelentős csökkentését is beleértve.

A racionalizálást az tette szükségessé, hogy 1954-re az államigazgatás létszáma 1949-hez viszonyítva 164%-kal, az 1930-as évek végéhez viszonyítva pedig 215%-kal növekedett, vagyis több mint a háromszorosára, kerekén 280 000 főre ugrott. De ez a szám nem foglalta magában a – szintén vízfejűre nőtt – gazdasági (az ipari üzemi, kereskedelmi és közelekedési vállalati, pénzügyintézeti stb.) szervek tisztviselői és alkalmazotti létszámát. A Központi Statisztikai Hivatal számításai szerint a gyáriparban a munkások 1938. évi létszáma 1954-re 332 000-ről 706 000 főre (212,6%) emelkedett, ugyanakkor az alkalmazottaké 68 000-ről 243 000 főre (357,3%). Valószínűnek kell tekinteni, hogy a gazdasági tisztviselők és alkalmazottak létszáma az iparon kívüli gazdasági területeken is hasonló mértékben gyarapodott, ami azt jelenti, hogy ez utóbbiak együttesen – viszonylagosan és abszolút számban egyaránt – felülmúlták az államigazgatás létszámát. A tisztviselői és alkalmazotti létszámok ilyen alakulása – a hivatalok és irodák fenntartásának, valamint az ügyintézésnek a megsokszorozódott költségeivel kiegészülve – hatalmas összegeket emésztett fel és vont el más, produktív céloktól, noha a hivatali személyzet többnyire meglehetősen alacsony fizetést kapott. A túlzott létszám- és költségnövekedés alapvető oka a gazdaságpolitika és vele együtt a gazdaságirányítás bürokratikus módja volt.

A racionalizálás azonban végül is csak igen szerény eredménnyel járt: átmenetileg megállította az államigazgatási tisztviselők és a gazdasági alkalmazottak létszámának a növekedését, anélkül azonban, hogy azt országosan csökkentette volna. A racionalizálás eleinte nyugtalanságot váltott ki az érintettek körében, s kiélezte a közigazgatáson és a gazdasági vállalatok „hivatalain” belül a személyi és politikai ellentéteket.

1954 őszen, a gazdasági és politikai nehézségek hatására, az MDP Központi Vezetőségén belül is elmélyültek az ellentétek, amelyek a KV 1954. október 1–3-i ülésén, a népgazdaság helyzetéről szóló napirendi pont vitája során nyíltan felszínre törtek. E napirend előadója Szalai Béla volt, aki – a Politikai Bizottság álláspontját ismertetve – a nehézségek fő okát abban jelölte meg, hogy mind ez ideig nem folyt kielégítő harc az „új szakasz” politikájának a megvalósításáért. A gazdasági nehézségek – mondotta – nem az „új szakasz” politikájában gyökereznek, hanem az azzal szembeni ellenállásban és e politika liberális eltorzításában. Ezenkívül „a vezetésben” mutatkozó határozatlanság és bürokratikus módszerek szintén akadályozzák az „új szakasz” politikájának következetes, maradéktalan megvalósítását. A nehézségek leküzdésére mindenekelőtt helyre kell állítani a normális egyensúlyt a lakosság megnőtt vásárlóereje és a rendelkezésre álló árualapok között, de nem az életszínvonal, a vásárlóerő csökkentése, hanem az árualapok növelése útján. A párt és a kormány a következő időszakban még egyszer – az elmúlt évihez hasonló arányú – életszínvonal-emelést nem tud végrehajtani, de a következő év során is – mint minimumot – biztosítani akarja az elért életszínvonal fenntartását, s mindent megtesz annak érdekében, hogy a jövőben az életszínvonalat emelni is lehessen. Az életszínvonal stabilizálását és emelését a termelés növelésével, a termelőerőknek a közszükségleti és exportcikkre előállítására való határozott és gyors átállításával, valamint az önköltség rendszeres leszorításával ajánlotta biztosítani. Szalai a fentebbiekben vázolt célkitűzések sikeres megvalósítása konkrét feltételeként jelölte meg – 1955-re vonatkozóan – az ipari termelés legalább 5%-os és a mezőgazdasági termelés mintegy 5%-os növekedését. Az iparban azonban – mondotta – a fogyasztási javak termelésének gyorsabban kell növekednie, mint a termelőeszközökének. Ezért a könnyűipari termelés legalább 8–9%-os fejlődését kell előirányozni. Ugyanígy a Kohó- és Gépipari Minisztériumhoz tartozó nehézipari üzemeknek 80–100%-kal több közszükségleti cikket kell termelniük, mint 1954-ben. A beruházások során – az előadásból kitűnően – a mezőgazdaság fejlesztésére körülbelül annyit terveztek fordítani, mint amennyit e célra eredetileg az 1954-es terv már előirányzott, de ténylegesen nem sikerült megvalósítani, a könnyűipari és az élelmiszeripari beruházások arányát viszont az 1954-es tervhez képest is emelni szándékoztak. A felújítások összegét – a termelőberendezések fokozott karbantartásának a biztosítása céljából – 1955-ben az előző évhez képest mintegy 30%-kal kívánták növelni; ez volt ugyanis a legfontosabb előfeltétele annak, hogy az ipari termékek önköltsége legalább 3%-kal csökkenthető legyen. A mezőgazdaságtól már a közeljövőben a kenyér-

gabona-kérdés megoldását várták, számítva arra, hogy ez csak a parasztság érdekeltségének a fokozásával lesz elérhető. Hasonlóan az ipar importnyersanyagai zavartalan beszerzése érdekében – a felvásárlási árak emelésével – tervezték ösztönözni a régi, ismert magyar mezőgazdasági exportcikkek termelését is. Szalai Béla, pontosabban az általa ismertetett előadás, azzal is számolt, hogy az anyagi érdekeltség növelése és a szabadpiaci kapcsolatok szélesítése jelentős többlettermelést fog eredményezni a mezőgazdaságban, ami – a parasztság vásárlóerejének a gyengítése nélkül – elősegíti a magas szabadpiaci árak megfelelő csökkenését, és ez az egész népgazdaság, különösen pedig a munkásosztály javát fogja szolgálni.

A vitában felszólaló Szobek András a súlyos kenyérgabona-helyzetről és a parasztság hangulatáról beszélt. Elmondta, hogy a fogyasztók szükségletét a begyűjtési terv maradéktalan teljesítése esetén sem lehetne a hazai terméssel fedezni. Ugyanakkor a begyűjtési tervet kenyérgabonából várhatóan csak alig 80% felett lehet majd teljesíteni. A parasztságnál már csak az ország nyugati és északnyugati részén van némi tartalék, viszont az Alföldön – főleg a Duna–Tisza közén – a parasztság hiányt szenved. Legalább 130 000–140 000 parasztszaládnak nincs elegendő kenyérnekvalója, úgyszintén számos termelősövetkezetnek sincs egész évre való gabonája. Ezek az egyéni és szövetkezeti parasztok tehát az év folyamán a közfogyasztás céljaira biztosított készletekből lesznek kénytelenek a kenyeret és lisztet megvásárolni. Az OT számításai szerint 31 000–33 000 vagonnyi kenyérgabonát szükséges importálni, de valójában még ez sem lesz elegendő. Várható, hogy a dolgozó parasztság többsége önként teljesíti beadási kötelezettségét; mintegy 130 000–140 000 gazdálkodót azonban adminisztratív úton kell kényszeríteni erre. A cséplés megindulásakor a termelősövetkezetek jártak a beadás élén, de amikor nyilvánvalóvá váltak az alacsony termésátlagok, ők is visszahúzódtak a beadástól. A takarmánybeadás terén szintén komoly nehézségek voltak. A begyűjtési megbízottakat – a végrehajtás során – több helyen bántalmazták.

Berei Andor arra mutatott rá, hogy a fogyasztási alap a nemzeti jövedelemnek most jóval kisebb részét teszi ki, mint 1949-ben. Ezért a vásárlóerő azóta bekövetkezett 15–20%-os növekedése nem tekinthető túlzásnak, hiszen a termelés ennél sokkal nagyobb mértékben nőtt. Nem a vásárlóerő aránytalan „felduzzadása” vezetett a nehézségekhez, hanem az, hogy az árualapok nem gyarapodtak kellő időben és mértékben. Ennek okai: a beruházások szükséges mértékben való csökkentésére csak több hónappal a fogyasztási alap megemlése után, kapkodásszerűen és nem megfelelő módon került sor; a népgazdaság szerkezete az előző években eltorzult (a termelés egyre nagyobb része nem a lakosság szükségleteinek a kielégítésére szolgált), s mind ez ideig nem került sor tényleges változtatásokra; az utolsó évben a termelés egy helyben topogott. A vásárlóerő és az árualapok megfelelő egyensúlyának a helyreállítása

érdekében egyfelől úgy kell átalakítani a népgazdaság szerkezetét, hogy az elsősorban azt termelje, amire a lakosságnak szüksége van, másfelől pedig véget kell vetni a termelés stagnálásának, biztosítani kell a bővített újratermelés normális menetét. Annál is inkább, mert a vásárlóerő leszállítása elkerülhetetlenül súlyos bajokat idézne elő. Berei egyébként úgy vélekedett, hogy a vásárlóerőt elméletileg kétféleképpen lehetne csökkenteni: egyfelől a parasztság adójának jelentékeny megemelésével, másfelől a racionalizálási intézkedésekkel, amelyek a takarékoság, a pazarlás elleni küzdelem helyes szempontjaiból indultak ugyan ki, de együttes és merev végrehajtásuk esetén jelentős rétegeknek leszállítanák az életszínvonalát. Egyik út sem járható. Az előbbi csökkentené a parasztság anyagi érdekeltségét, derékba törné termelési kedvét, megszakítaná a mezőgazdaság fejlődését és megláztatná a júniusi határozat után megszilárdult munkás-paraszt szövetséget. Ám az utóbbi is súlyos következményekkel járhat, mert máris tapasztalható, hogy az említett intézkedések komoly nyugtalanságot keltettek, méghozzá nemcsak az alkalmazottak körében, hanem az értelmiségben és a munkásosztály jelentős részében is.

Az égetően fontos kérdések körül kibontakozott vitát Nagy Imre és csoportjának néhány más tagja – elérkezettnek látva az időt a hatalmi harc eldöntésére – a „baloldali ellenállók” elleni támadásra használta fel. Nagy Imréék helyesen tették szavá, hogy az új gazdaságpolitikára való átállás következetlen és anarchikus, mert nincs egységes gazdaságpolitikai elképzelés, valamint nem készült átfogó és konkrét átállási terv, de ezért olyan szerveket és személyeket okoltak, akik – a Politikai Bizottság megfelelő döntése nélkül – ilyeneket nem dolgozhattak ki. Ezenkívül mélyen hallgattak arról is, hogy a Politikai Bizottság ilyen döntését elsősorban Rákosi Mátyásnak és Nagy Imrének kellett volna kezdeményeznie. Hasonlóan jogosan kifogásolták, hogy nem hajtották végre azokat az intézkedéseket (termelésnövelés, átállítás, mezőgazdaságfejlesztés stb.), amelyek biztos alapját képezték volna az életszínvonal emelkedésének. Ugyanakkor a gazdasági szervezet, a termelői és fogyasztói árrendszer, a prémium- és hitelrendszer mind-mind a régi maradt, holott adott formájukban ezek a régi gazdaságpolitika szolgálatában alakultak ki. Ámde megint csak elhallgatták, hogy a fő felelősség ezekért is Rákosi Mátyást és Nagy Imrét terheli. Helyesen tették szavá továbbá, hogy a beruházásoknál és a termelés átállításakor nem elegendő csupán a népgazdasági ágak és az ipari ágazatok arányainak a módosítása; ezek belső arányait is úgy kell módosítani, hogy az az eddiginél jobban szolgálja a népgazdaságnak mint egésznek a fejlődését és a dolgozók életszínvonalának az emelését. Itt sem foglaltak azonban állást a nehézipar elsőlegességével kapcsolatosan. A mezőgazdaság kérdésében pedig – miközben helyesen húzták alá, hogy fokozni kell a parasztság anyagi érdekeltségét a termelés növelésében – azon véleményüknek

adtak hangot, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezését belátható időn belül nem lehet befejezni.

Rákosi Mátyás egyelőre meghátrált. Azt állította, hogy a Politikai Bizottság egységesen itéli meg a KV 1953. júniusi határozatát, az MDP III. kongresszusának állásfoglalását és azokat a kérdéseket is, amelyek az átállásnak és a mezőgazdaság fejlesztésének a hibáira vonatkoznak, „abban a formában is, ahogyan Nagy elvtárs a hibákat hozzászólásában élesebben aláhúzta”. Nyomatékosan hangsúlyozta, hogy az életszínvonalat nemcsak tartani, hanem növelni kell, és ennek kell minden egyéb feladatot alárendelni. A mezőgazdasági termelés fejlesztése a dolgozó nép, elsősorban az ipari munkásság életszínvonala emelésének is az előfeltétele. Rákosi véleménye szerint, ha fejleszteni akarjuk a mezőgazdasági termelést, akkor „hagyni kell a parasztságot keresni”. Nem kell félni a paraszti vásárlóerőtől. Nem engedhetjük meg magunknak azt a fényűzést, hogy a parasztság kétévenként csalódjék bennünk, és kétévenként újra vissza kelljen csalogatni őket a népi demokrácia oldalára. Igazuk van azoknak – mondta –, akik szóvá tették, hogy az „új szakasz” gazdaságpolitikája kidolgozatlan és a beruházások leépítése az ipar szerkezetén egymagában semmit sem változtat. Éppen ezért bizonyos iparágak fejlesztésének visszatartása és az iparosítás ütemének általános lassítása mellett más iparágakban növekedést kell előirányozni. Fontos a racionalizálás is, de ezt egyrészt jobban elő kellett volna készíteni, másrészt ennek a végrehajtása közben „egy pillanatra sem szabad elengedni azt a fontos láncszemet”, amit a termelés jelent. Végül Rákosi elismerte, hogy az egy évvel azelőtt elhatározott helyes rendszabályok megvalósításával elkéstek, s most ezt a késedelmet haladéktalanul be kell hozni, mert már „egy veszteni való perc” sincsen.

Nagy Imre – Rákosi meghátrálását kihasználva – a *Szabad Nép* 1954. október 20-i számában terjedelmes cikket jelentetett meg „A Központi Vezetőség ülése után” címmel – saját álláspontja népszerűsítésére. A cikk fokozta a pártban levő zavart és – a pártvezetőségen belüli nézetkülönbségek kitergetésével – bátorította a jobboldali erőket. Ezt követően Nagy Imre és csoportja megkísérelte, hogy a Hazafias Népfrontot a maga fórumává és a pártot háttérbe szorító törekvések eszközévé tegye.

A Hazafias Népfront szervezésének előkészítése 1954 augusztusában kezdődött meg. Szeptemberben és október elején egymás után csatlakoztak a népfronthoz a tömegszervezetek, majd ennek megtörténte után a városokban és falvakban tömeggyűlések fogadták el – közfelkiáltással – a HNF helyi bizottságait. A HNF alakuló kongresszusa 1954. október 23–24-én ülésezett. A kongresszus az MDP Politikai Bizottsága javaslatára Jánosi Ferencet választotta meg a népfront főtitkárává, aki Nagy Imre csoportjának egyik vezető képviselője volt. Ám Nagy Imrééknek az a törekvése, hogy a Hazafias

Népfrontot a maguk eszközévé tegyék és fokozatosan minden területen előrenyomuljanak, a nemzetközi helyzet alakulása folytán csakhamar megbukott. Ettől függetlenül, de főként szintén a nemzetközi helyzet alakulásából következően, módosult a kormány gazdaságpolitikája is.

A szocialista államok gazdaságpolitikájának olyan megváltoztatását, amely a korábban kialakult népgazdasági aránytalanságok megszüntetését és a dolgozó tömegek életszínvonalának emelését helyezte előtérbe, az tette lehetővé, hogy 1953-ra a Szovjetunió és a szocialista tábor katonai védelmi képessége jelentősen megnövekedett, az imperializmus agresszív erőit viszont a nemzetközi szinten több érzékeny katonai és politikai vereség érte, miáltal repedések keletkeztek az imperialista nagyhatalmak hidegháborús politikáján.

A megváltozóban levő nemzetközi erőviszonyok kedvezően hatottak az imperialista gyarmatosítás elleni nemzeti felszabadító mozgalmakra. Egyiptomban – ahol a Nágib tábornok és Nasszer alezredes vezette „Szabad Tisztek” csoportja lemondásra kényszerítette Fárúk királyt – forradalmi átalakulási folyamat eredményeként 1953. június 18-án kikiáltották a köztársaságot. 1954. február 25-én Szíriában felkelés tört ki, s a katonák helyreállították a polgári demokratikus rendszert. 1954 áprilisában megnyílt India, Pakisztán, Ceylon, Burma és Indonézia kormányfőinek colombói értekezlete, amely követelte az atomkísérletek beszüntetését, az indokínai háború befejezését és a Kínai Népköztársaság felvételét az ENSZ-be. 1954. május 6-án a vietnami néphadsereg elfoglalta Dien Bien Phu erődjét, s ezzel döntő csapást mért a francia gyarmatosítókra. 1954. június 28-án Nehru indiai és Csou En-laj kínai miniszterelnök közös nyilatkozatot írt alá a békés egymás mellett élés öt alapelvéről, mely alapelveket később (1955. április 18–24-én) az afro-ázsiai országok bandungi értekezletén 29 állam tette magáévá. 1954. augusztus 10-én megszűnt a Holland–Indonéz Unió, s Indonézia elnyerte teljes nemzeti függetlenségét. 1954 novemberében Algériában megindult az a szabadságharc, amely később (1962 tavaszán) a francia gyarmatosítók teljes vereségével és Algéria felszabadulásával végződött. Az algériai szabadságharc megindulása utáni napokban a francia kormány kénytelen volt beleegyezni abba, hogy Francia-Marokkóban a függetlenségért harcoló erők alakítsanak kormányt és vegyék át az ország igazgatását. Az imperialista hatalmakat azonban nemcsak Ázsiában és Afrikában érték komoly vereségek, hanem Európában, az „öreg földrész”-en is.

1953 júniusában Olaszországban megbukott a szélsőségesen amerikai barát De Gasperi-kormány, Franciaországban pedig 1954. június 19-én a radikális párti Mendès-France alakított kormányt, s a néptömegek nyomására a francia nemzetgyűlés 1954. augusztus 30-án elutasította az Európai Védelmi Közösség ratifikálását.

Ebben a helyzetben a Szovjetunió – a népi demokratikus államokkal kar-

öltve – fokozta békekezdeményezéseit: a vitás kérdések tárgyalások útján történő megoldásáért, a békés egymás mellett élés feltételeinek megteremtéséért. 1953. május 28-án a Szovjetunió megszüntette a németországi Szovjet Ellenőrző Bizottságot és felmentette az NDK területén levő szovjet csapatok főparancsnokát az ellenőrzés funkciói alól. 1953. augusztus 15-én pedig ismételt javaslatokat tett a német kérdés rendezésére: békeértekezlet összehívására, ideiglenes össznémet kormány megalakítására és a szabad választások kiírására.

A nyugati hatalmak nem tudtak kitérni a tárgyalások elől. 1954. január 25-én a négy nagyhatalom – Anglia, Franciaország, a Szovjetunió és az USA – külügyminiszterei Berlinben konferenciára ültek össze. A konferencián elhatározták, hogy a Kínai Népköztársaság képviselőjének bevonásával – a koreai és az indokínai helyzet rendezésére – nemzetközi értekezletet hívnak egybe. A két német állam egyezménye alapján létesítendő össznémet kormányra vonatkozó szovjet javaslatot azonban a nyugati külügyminiszterek elvetették. Indokína és Korea ügyét az 1954. április 26-án Genfben összeült külügyminiszteri értekezlet tárgyalta meg. Korea kérdésében az értekezlet a nyugati hatalmak magatartása miatt nem jutott eredményre, az indokínai háború befejezéséről viszont szerződést írtak alá, melyben Franciaország elismerte Laosz, Kambodzsa és a 17. szélességi fok mellett kettévágott Vietnam függetlenségét.

A külügyminiszteri értekezleten született részleges megállapodások ellenére az imperializmus agresszív erői nem mondtak le eredeti terveikről és a hidegháborús légkör fenntartásáról. Washingtonban 1954. június 25–28-án Eisenhower, Churchill, Dulles és Eden megállapodtak abban, hogy az USA és Anglia mindent megtesznek a katonai paktumok megerősítéséért és fokozzák a felforgató tevékenységet a szocialista országok gazdasági és társadalmi rendszere ellen. 1954. szeptember 8-án az USA, Anglia, Ausztrália, a Fülöp-szigetek, Franciaország, Új-Zéland, Pakisztán és Thaiföld Manilában létrehozta a NATO-hoz hasonló Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezete nevű agresszív katonai blokkot. Ennek nyomán az 1954. szeptember 28. – október 3-án Londonban Belgium, Kanada, Franciaország, az NSZK, Olaszország, Luxemburg, Hollandia, Anglia és az Amerikai Egyesült Államok részvételével megtartott kilenchtalmai értekezleten újabb határozatokat hoztak Nyugat-Németország újrafelfegyverzéséről, továbbá arról, hogy az NSZK-t hamarosan felveszik a NATO-ba. E döntéseket október 19–23-án az USA, Anglia, Franciaország és az NSZK külügyminiszterei Párizsban szerződésbe foglalták. (A párizsi szerződések 1955. május 5-én léptek életbe.)

Az imperializmus agresszív törekvéseinek fokozódására a szocialista országok újabb békekezdeményezéssel válaszoltak. 1954. november 29-e és december 2-a között lezajlott moszkvai tanácskozásuk ismét javasolta a nyu-

gati hatalmaknak, hogy hozzanak létre egy össznémet demokratikus kormányt, tartsanak össznémet választásokat, kössék meg a békeszerződést és vonják ki a megszálló csapatokat Németországból. Miután e kezdeményezésük hatástalan maradt és a párizsi szerződés is életbe lépett, 1955. május 7-én a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa semmisnek nyilvánította az 1942-ben kötött szovjet–angol és az 1944. évi szovjet–francia szövetséget, mert Anglia és Franciaország a párizsi szerződéssel megszegte e két szövetségi szerződés elveit. 1955. május 11–14-én pedig az európai szocialista államok Varsóban együttműködési és segítségnyújtási szerződést írtak alá, és – védekezésül a NATO-val szemben – határozatot hoztak a tagországok hadseregeinek közös vezetéséről.

A nemzetközi kapcsolatok ilyen alakulása elkerülhetetlen szükségessé tette a szocialista államok katonai védelmi képességének fokozását is, következképp védelmi iparuk erőteljesebb fejlesztését. A szocialista államok vezetői 1954 decemberétől kezdve ismét nyomatékosan hangsúlyozták a nehézipar elsődleges fejlesztésének szükségességét, de hozzátették, hogy a többi iparágnak és a mezőgazdaságnak a nehéziparral párhuzamosan kell fejlődnie. Tehát a szocialista államok gazdaságpolitikája – amely az előző másfél évben a hangsúlyt a mezőgazdaság és az ipar fogyasztási cikkek termelő ágazatai fejlesztésére s velük együtt a kialakult népgazdasági aránytalanságok felszámolására helyezte – most ismét módosult. A módosítással azonban a szocialista államok vezetői nem kívántak visszatérni az aránytalan fejlesztést eredményező és súlyos ellentmondásokat felidéző régi gazdaságpolitikához.

E fejlemények eldöntötték az MDP vezetőségében dülő hatalmi harcot, ám nem Nagy Imre, hanem Rákosi csoportja javára. Nagy Imre 1955 elején – egészségügyi okokra hivatkozva – kénytelen volt visszavonulni. (A miniszterelnöki posztról való leváltására és a Politikai Bizottságból történő visszahívására azonban csak valamivel később, 1955 áprilisában került sor.) A politikai irányvonal módosulását – első ízben – az MDP KV 1955. március 2–4-i határozata hozta nyilvánosságra.

Az MDP KV 1955. márciusi határozata leszögezte, hogy az 1953-as júniusi határozat teljesen helyesnek bizonyult, de végrehajtásában hibák és fogyatékoságok is voltak, „sőt a határozatokat egyesek opportunistá, antimarxista módon eltorzították, ami káros jobboldali hibákhoz, jobboldali elhajláshoz vezetett”. A jobboldali nézeteket és hibákat a határozat mindenekelőtt a nehézipar elsődlegessége elvének tagadásában jelölte meg, amely, ha győzedelmeskedne, „hazánkat végső soron az elmaradott országok sorába taszítaná vissza, mivel a nehézipar elsorvasztása lehetetlenné tenné a mezőgazdaság s a könnyűipar fejlesztését, s ezért nem növekvő, hanem állandóan csökkenő árualapot tudna csak biztosítani dolgozó népünk számára”, tehát aláásná a népgazdaság fejlődését és „épülő szocialista hazánk védelmi képességét”.

A határozat – a parasztpolitikában jelentkező jobboldali hibákról szólva – bírálta annak elhallgatását, hogy a munkás-paraszt szövetség célja a szocializmus felépítése, és e szövetséget a munkásosztálynak kell vezetnie. Majd rámutatott arra is, hogy „némelyek” a faluban végzett munkájukban nem támaszkodtak a szegényparasztságra és nem harcoltak a gazdagparasztság ellen, tagadni kezdték a mezőgazdaság szocialista átszervezésének parancsoló szükségszerűségét, és ezen a címen a termelősövetkezeti mozgalom elgáncsolására törekedtek, sőt helytelenül foglaltak állást a begyűjtés kérdésében is.

A feladatokról szólva a határozat megállapította, hogy az 1953. júniusi határozat alapján – a jobboldali torzulások kiküszöbölésével egyidejűleg – folytatni kell a népgazdaság erőinek és eszközeinek szükségessé vált átcsoportosítását, hogy helyreállítsuk a népgazdaságban az arányosságot; az átcsoportosítás a mezőgazdaság, illetőleg a könnyű- és az élelmiszeripar termelésének, valamint a közszükségleti cikkek gyártásának a növelését célozza. Falun szintén folytatni kell a mezőgazdaság szocialista átépítését, a termelősövetkezetek fejlesztését az önkéntesség alapján; emellett továbbra is biztosítani kell az egyénileg gazdálkozó parasztság támogatását, az anyagi érdekeltség elvének érvényesítését, hogy növelhessék termelésüket, mindenekelőtt ártermelésüket. A szocialista ipar termelését – az 1955. évi népgazdasági terv keretében – 1954-hez képest 5,7%-kal, a mezőgazdaságét pedig 7,3%-kal kell emelni. 1955-ben beruházásokra mintegy 9 milliárd, felújításokra pedig 4,8 milliárd forintot kell fordítani.

Nagy Imrének a Politikai Bizottságból és a Központi Vezetőségből való leváltását, valamint minden olyan funkcióból való visszahívását, ahová a párt javaslatára került, az MDP KV 1955. április 14-én határozta el. A KV határozatában a következőkkel indokolta álláspontját: Nagy Imre olyan politikai nézeteket képviselt, amelyek éles ellentétben állanak a párt általános politikájával, a munkásosztály, a dolgozó parasztság, a népi demokrácia érdekeivel; arra törekedett, hogy fékezze a szocialista építés motorját, a szocialista iparosítást, benne különösen a nehézipar fejlesztését, falun pedig a termelősövetkezeti mozgalmat, mindezzel akadályozta a népjólét emelésének szilárd megalapozását; igyekezett háttérbe szorítani, elhomályosítani a párt vezető szerepét, s megkísérelte szembeállítani az állami szerveket és részben a Hazafias Népfrontot is a párttal; antimarxista, antileninista nézetei összefüggő rendszert képeznek és kiterjednek a politikai, a gazdasági és a kulturális élet legkülönbözőbb területeire; jobboldali, opportunista politikájának megvalósítása érdekében pártszerűtlen, pártellenes, sőt frakciós módszerekhez folyamodott. A KV áprilisi ülése Farkas Mihályt is visszahívta a Politikai Bizottságból és a KV Titkárságából. Farkas Mihály, aki régebben a Rákosi-féle csoporthoz tartozott és számos súlyos törvénysértés bűnrészes volt, 1953 júniusában Nagy Imréhez csatlakozott, és a párt vezető szerveiben az ő leg-

főbb támogatója lett. 1954 decembere óta azonban Farkas „szembefordult” Nagy Imrével, és ismét az ellenkező oldalra állt. Rákosi márciusban még igyekezett megmenteni őt tisztségeiben, de áprilisban – a párt vezető testületeiben kialakult többségi vélemény hatására – kénytelen volt beleegyezni eltávolításába, egyelőre azzal a feltétellel, hogy Farkas más pártmegbízást kap.

A KV az álbaldali irányzatot csak formálisan ítélte el, és a jobboldal elítélése sem párosult a vitás kérdések részletekbe menő tisztázásával és mélyreható kétfrontos eszmei harccal. Ezért a fenti döntések egyfelől az álbaldali irányzat újabb megerősödését mozdították elő, másfelől pedig a jobboldali-revizionista irányzatra sem tudtak döntő csapást mérni. Rákosi ugyan ismét erőt merített Nagy Imre hibáiból, s felülkerekedése folytán a jobboldalnak vissza kellett vonulnia, de mert a jobboldal nem semmisült meg eszmeileg és Rákosi Mátyás 1955-ben részben megismételte régi hibáit, a revizionista csoport egy év leforgása alatt erősebbé vált, mint valaha volt.

1955. április 18-án – négy nappal a KV ülése után – az országgyűlés Nagy Imrét felmentette miniszterelnöki tisztségéből és Hegedűs Andrást választotta meg miniszterelnöknek. A miniszterelnök első helyettese ezúttal Gerő Ernő lett, az ő megüresedett miniszterelnök-helyettesi posztjára pedig Mekis József került. Más tekintetben a kormány most nem változott. Ennek ellenére létszáma és összetétele mégis különbözött az 1953. július 4-eitől, mivel az azóta eltelt egy és háromnegyed év alatt – a korábbi döntéssel ellentétben – a minisztériumok számát ismét szaporították, és egy-két már meglevő minisztérium is gazdát cserélt.

1953. november 27-én Apró Antal, 1954. október 31-én Hidas István miniszterelnök-helyettes lett, miáltal a miniszterelnök-helyettesek létszáma kettőről négyre emelkedett. 1954. január 29-én hozták létre a Város- és Községgazdálkodási Minisztériumot, melynek élére Szabó János került. 1954. július 6-án a Begyűjtési Minisztérium vezetését Tisza Józseftől Szobek András vette át. A Bel- és Külkereskedelmi Minisztériumot pedig ismét szétválasztották. A Belkereskedelmi Minisztérium élére az eddigi miniszter, Bognár József került, a Külkereskedelmi Minisztérium vezetője Háty László lett. Ugyanekkor Gerő Ernő – miniszterelnök-helyettesi posztját továbbra is megtartva – lemondott a Belügyminisztérium vezetéséről, s Piros Lászlót választották meg belügyminiszternek. 1954. október 9-én a Nehézipari Minisztérium megszűnt, illetőleg két új minisztérium alakult a szétválasztásával: a Szénbányászati Minisztérium, valamint a Vegyipari és Energiaügyi Minisztérium. Az előbbinek a vezetését Czottner Sándor, az utóbbiét viszont Kiss Árpád vette át. Ezzel egyidejűleg Szalai Béla lépett – könnyűipari miniszterként – Kiss Árpád régi helyére. De változás következett be a Kohó- és Gépipari Minisztérium élén is, ahol Zsófinyecz Mihálytól Csergő János vette át

a tárca vezetését. 1954. október 31-én Hegedűs András – Gerőhöz hasonlóan megtartva miniszterelnök-helyettesi posztját – Eredei Ferenc javára lemondott a Földművelésügyi Minisztérium irányításáról. Őt viszont Molnár Erik váltotta fel az igazságügy-miniszteri székben. 1955. február 20-án Zsoldos Sándor helyett Román József lett az Egészségügyi Minisztérium vezetője.

A Hegedűs-kormány 1956. október 25-ig maradt hivatalában. Ez alatt az idő alatt, pontosabban 1956 júliusáig csak annyiban változott, amennyiben 1955. augusztus 26-án megalakult az Állami Ellenőrzési Minisztérium, melynek élére Házi Árpád került; Szalai Béla könnyűipari minisztert – az MDP titkárává történt 1955. szeptember 7-i megválasztása után – Nagy Józsefné váltotta fel; 1955. november 15-én Erdei Ferenc földművelésügyi miniszter miniszterelnök-helyetessé lépett elő, s utóda Matolcsi János lett; és végül 1956. április 13-án a Belkereskedelmi Minisztérium vezetését Bognár Józseftől Tausz János vette át.

A kormány beruházási politikája 1955-ben csak csekély mértékben tért el az 1954. évitől. A KV 1955. márciusi határozatában szereplő beruházási terv-előirányzatot (az összesen 13,8 milliárd forintot) nem sikerült teljesíteni. Sőt, az 1955. évi összes beruházások értéke 600 millió forinttal alatta maradt az előző évinek, s mindössze 11,2 milliárd forintot tett ki. Az évi beruházások értéke 1950 óta egyszer sem állt ennél alacsonyabban. Azt viszont kétségtelenül eredményként lehetett elkönyvelni, hogy 1955-ben először sikerült komolyabb mértékben csökkenteni az üzembe nem helyezett beruházások állományát (az 1953. évi 10,9 milliárdról és az 1954. évi 10,8 milliárdról 10,3 milliárd forintra), és az üzembe helyezett beruházások értéke is mintegy 100 millió forinttal felülmúlta az az évi összes beruházásokét. 1955-ben a felhasznált 11,2 milliárd forintnyi beruházási összegből az iparnak 41,9%, az építőiparnak 0,8%, a mezőgazdaságnak 23,8%, a közlekedésnek 8,5%, a kereskedelemnek 3,2%, a kommunális, igazgatási és egyéb beruházásokra pedig 21,8% jutott. Az új beruházások népgazdasági ágak közti megoszlása tehát 1955-ben még lényegesen eltért az első öt éves terv éveitől, és valóban az 1953 júniusában meghatározott célokat követte. Nagyjából hasonló következtetés vonható le a beruházási összegek népgazdasági ágakon belüli felhasználásából is. Az ipari beruházásokon belül a bányászat, a villamosgépipar, a villamosenergia-ipar, a vegyipar, továbbá a könnyűipar és az élelmiszeripar beruházási részesedése nőtt, ellenben a kohászaté és a gépiparé csökkent. Sajnálatos módon erősen csökkent azonban a finommechanikai- és tömegcikk-iparé, valamint az építőanyag-iparé is.

Az 1955. évi terv termelési előirányzatait mind az ipar, mind pedig a mezőgazdaság túlteljesítette. A gyáripár nettó termelése az 1938. évinek 309%-át tette ki. A mezőgazdaság 1955. évi össztermelésének mennyisége pedig az 1949. évinek 128%-ára rúgott. Az ipari termelés meggyorsulásában a terme-

lésben foglalkoztatottak számának és a befejezett beruházások arányának növekedésén túl fontos szerepe volt annak, hogy 1955-ben a munka termelékenység fokozódott. De ez nem csupán a műszaki fejlesztésnek és a munkafegyelem megszilárdításának volt köszönhető, hanem része volt benne az újból visszatérő – részben megalapozott, részben megalapozatlan – normarendezéseknek is. S kedvezőtlen jelenség volt az is, hogy a mindenáron való tervteljesítés következményeként megnőtt a raktárakban heverő eladhatatlan áruk tömege. A mezőgazdaság jó eredménye – a továbbra is érvényben levő ösztönzők mellett – döntően a kedvező időjárás következménye volt.

A nemzeti jövedelem 1955-ben – elsősorban az ipari és a mezőgazdasági termelés jelentős emelkedése következtében – az előző évhez képest 9%-kal nőtt. Ugyanakkor lassult a fogyasztás, illetőleg a reálbérek és a reáljövedelmek emelkedésének folyamata. Az egy lakosra jutó összes fogyasztás az 1953. évi 9%-os és az 1954. évi 7%-os emelkedéssel szemben 1955-ben csak 3%-kal nőtt. 1955-ben a munkások és alkalmazottak reálbére az 1949. évinek a 106%-a volt, csak alig valamivel múlta felül tehát az előző évit. A munkások és alkalmazottak egy keresőre jutó átlagos reálbéréhez hasonlóan csökkent a munkás- és alkalmazotti népesség egy főre jutó átlagos reáljövedelmének a növekedési üteme is. Viszont a parasztság reáljövedelmének növekedési üteme – a munkásokéval és alkalmazottakéval ellentétben – valamelyest gyorsult.

A jövedelmek és a fogyasztás jelzett alakulása nem a véletlen műve volt, hanem az év folyamán életbe léptetett jövedelemmérséklő intézkedéseké, amelyek a társadalom valamennyi rétegét érintették, legérzékenyebben azonban az ipari munkásokat, valamint azokat a szegényparasztokat, akik a kötelező beadás miatt nem rendelkeztek a szabadpiacon értékesíthető terményfelesleggel, hacsak nem a szájuktól vonták meg a falatot, hogy valamit pénzzé tehessenek. A munkások bérének és ezáltal reáljövedelmének emelkedését elsősorban a már említett normarendezések mérsékeltek. Emellett egy sor olyan más intézkedés is, amelyek hatása a munkásokon kívül az alkalmazottakra is, illetőleg az egész lakosságra kiterjedt. Így az év elején a munkások és alkalmazottak által fizetendő nyugdíj járulék az addigi 1% helyett 3%-ra emelkedett, ami egymagában véve évi 700 millió forinttal csökkentette keresetüket. 1955-ben a kormány – az előző két évtől eltérően – ismét fel-emelte a jegyeztetett békekölcsönök összegét. Ezen túlmenően a hatóságok megszigorították a betegek táppénzre való felvételének a feltételeit, növelték a gyermektelenségi adó fizetésére kötelezettek körét és burkolt áremeléseket is végrehajtottak. 1955-ben a kormány megemelte a mezőgazdasági lakosság adóit is (de a megemelt adók összege még nem érte el az 1953 júniusa előtti szintet). 1954-ben – az eredeti terv szerint – az összlakosságtól 3550 millió forintnyi pénzdát és 240 millió forint értékű terményadót kellett behajtani.

(A pénzadóból 150 millió forint ún. terven felüli feladat volt, amit a pénzügyi szervezeteknek az illetékbevételek növelésével, a hátralékok behajtásával stb. kellett teljesíteniök. A terményadó a beadási kötelezettség olyan részét képezte, amelyért a parasztságnak semmiféle ellenszolgáltatás nem járt.) A fenti adóösszegekből a mezőgazdasági lakosságot 2194 millió forintnyi pénzadó és 240 millió forint értékű terményadó-kötelezettség terhelte. Az egyéb lakosság (városi és falusi ház- és telektulajdonosok, kisiparosok, kiskereskedők stb.) 1954. évi adókötelezettsége összesen 1206 millió forintra rúgott. A mezőgazdasági lakosság az év folyamán pénzadójából 2108 millió forintot, terményadójából pedig 200 millió forintot rótt le, tehát hátralékban maradt 86 millió forint pénzadóval és 40 millió forint értékű terményadóval. (Ugyanakkor azonban a tűz- és jégkár elleni kötelező biztosítás címén is beszédtek tőle 150 millió forintot.) Az „egyéb lakosság” az év folyamán 1333 millió forintot fizetett be adóba, valamint kb. 90 millió forintot más címeken (kötelező biztosítás, tartozások stb.). 1955-ben a kormány a mezőgazdasági lakosság adóját 143 millió forinttal, a kisiparosokét és a kiskereskedőkéét 60 millió forinttal emelte meg. Ily módon a mezőgazdasági lakosságra 2337 millió forint pénzadót és 240 millió forint értékű terményadót – összesen 2577 millió forintot – vetett ki. S a vonatkozó határozat azt is kimondta, hogy ezen összegben felül a parasztság hátralékaiból is 250 millió forintot be kell hajtani. A parasztság hátralékai között – az adóhátralékok mellett – jelentős összeget (319 millió forintot) tettek ki azoknak az 1945-ben földhöz juttatott parasztnak a földmegváltási tartozásai, akik az elmúlt nehéz években a megváltási díj esedékessé vált részleteit csak részben tudták befizetni. A kormány 1955-ben – nem utolsósorban azért, hogy meggyorsítsa a termelősövetkezetek fejlesztését – ezeknek a szegényparaszti tartozásoknak a behajtását is fokozott mértékben szorgalmazta. (Annak a földhözjuttatottnak, aki belépett a termelősövetkezetbe, megváltási díj tartozását mindaddig felfüggesztették, amíg az illető ott maradt.)

Az „egyéb lakosság” adóján belül a kisiparosok és kiskereskedők adója az emeléssel 300 millió forintra növekedett, ami még mindig nem volt magas, tekintve, hogy a magánkisiparosok száma 1954. december 31-én 108 000-re, a magán-kiskereskedőké pedig 9000-re rúgott, és így egy-egy kisiparosra és kiskereskedőre átlagosan évi 3000 forint sem jutott. Eme adótétel elfogadásával együtt azonban született egy olyan határozat is, mely szerint a nélkülözhetetlen kisiparosok és kiskereskedők kivételével a többit – különösen a henteseket – terven felül úgy meg kell adóztatni, hogy lehetőleg beadják az iparigazolványukat. Azoknak a kisiparosoknak és kiskereskedőknek, akik 1953 óta kaptak iparigazolványt és működési engedélyt, csaknem 70%-a a fővárosban és a megyei városokban nyitott műhelyt vagy üzletet, s ott sem annyira a perifériákon (ahol leginkább szükség lett volna rájuk), hanem nagyjából

az üzleti negyedekben; és sokan voltak köztük, akik nem a lakosság részére dolgoztak, avagy csak egy vékony, jól kereső réteg éledező luxusigényeit elégítették ki. Az ő fokozott megadóztatásukat, sőt visszaszorításukat a munkások és a dolgozó parasztok csak helyesléssel fogadhatták. A fokozott megadóztatásra ítélt kisiparosok közül azonban a hentesekre továbbra is szüksége lett volna a lakoságnak, mert az állam a falvak nagy részében még ekkor sem méretett húst, de a nagyközségek, sőt a városok állami húsellátása sem volt kielégítő.

A fokozott adóztatás miatt a magánkisiparosok száma 1955-ben 11 000 fővel, a magán-kiskereskedőké viszont csak jelentéktelen mértékben csökkent. De a magánkisiparosok közül sem annyira a nagy forgalmú üzleti negyedekben működők hagytak fel az iparúzással – ezek szolgáltatásaik árának emelésével ellensúlyozni tudták a magas adók hatását –, hanem sokkal inkább a gyengébb forgalmú helyeken (a városok perifériáin és a falvakban) letelepedett, egyedül dolgozó mesteremberek. Ezt bizonyítja az is, hogy miközben a magánkisiparosok száma csökkent, a magánkisiparban legálisan alkalmazott munkásoké és ipari tanulóké a szóban forgó évben 14 572-ről 27 324 főre növekedett. A tőkés tendenciák elleni harc e téren tehát nem volt elég hatékony, ugyanakkor a széles tömegek igényeit kielégítő szolgáltatások javulása is lelassult. A spekuláció elleni harc jegyében az állam egyébként átmenetileg megkísérelte felszámolni azokat a boltokat és vásárcsarnoki állandó standokat is, amelyeket mezőgazdasági termelészövetkezetek tartottak fenn. A hentesek, a magán élelmiszer-kiskereskedők üzletei és a termelészövetkezeti boltok, standok felszámolásának kísérlete a spekuláció elleni szükséges harcon túl a szabadpiac szűkítését és az 1955-ben ismét felemelt beadási kötelezettségek maradéktalan behajtását célozta.

A kormány – az érvényben levő több évre szóló terménybeszolgáltatási előírásokat megszegve – a termelészövetkezetek és az egyéni gazdaságok beszolgáltatásait 1955-ben és 1956-ban oly módon emelte fel, hogy a beszolgáltatási rendeletben meghatározott mennyiségeken felül kötelezően előírta annak a termény- és termékmennyiségnek a beszolgáltatását is, amelyet az állam eredetileg a szabadpiacon szándékozott felvásárolni a termelőktől. Ettől az időtől fogva a parasztság beszolgáltatási kötelezettsége három részből állt: terményadóból, amelyért a parasztság nem kapott ellenszolgáltatást; a beszolgáltatási rendeletben meghatározott beadási kötelezettségnek a terményadón felüli részéből, amelyért alacsony, ún. „beszolgáltatási ár” illette meg a parasztságot; az állami „szabad” felvásárlási áron kötelezően beszolgáltatandó termény- és termékmennyiségből. Ez utóbbi anyagilag általában nem volt előnytelen a parasztságnak, de ama szőszegés miatt, amit a kötelező beadás felemelése jelentett, mégis nagyon sokat ártott a párt és az állam tekintélyének.

A fentebbi intézkedések kereset- és jövedelemmérséklő hatása legérzékenyebben a munkásokat és a szegényparasztságot érintette. Ennek következtében ismét szakadék keletkezett a párt és a kormány vezetőinek a szavai és a tettei között, s az a helyes cél, hogy meg kell szilárdítani a párt munkásbázisát, növelni kell a munkásosztály vezető szerepét, falun pedig a szegényparasztságra kell támaszkodni – nagyjából nem teljesülhetett. Ilyen körülmények között a tőkés tendenciák elleni harc fokozása és a jobboldali-revizionista csoport elleni politikai kampány is nagyrészt hatástalan maradt.

A bérek, a jövedelmek és a fogyasztás növekedésének mérséklésére irányuló intézkedések, valamint a beszolgáltatási kötelezettségek megemlése háttérben elsősorban az ország megnövekedett külkereskedelmi adósságai állottak. Ezeket a Hegedüs-kormány nem annyira a termelési szerkezet javításával, mint inkább a mezőgazdasági és ipari kivitel fokozásával, a kevésbé fontosnak ítélt közszükségleti cikkek és anyagok behozatalának csökkentésével, a munkások és alkalmazottak, valamint a parasztság fogyasztásának korlátozásával – s túlságosan gyorsan akarta megszüntetni.

A kivitel nagyarányú fokozása eredményeképpen az ország külkereskedelmi mérlege 1955-ben jelentős többlettel zárult. Míg az előző öt esztendőben a külkereskedelem átlagosan évi 135,7 millió devizaforint többletet tudott felmutatni, addig az 1955-ös külkereskedelmi nyereség összege 873,9 millió devizaforintra rúgott. Ez a tendencia 1956 őszéig folytatódott, ezért a külkereskedelem – az 1956-os évben az ellenforradalom ellenére, 336,4 millió devizaforint nyereséggel zárult. Magyarország ezekben az években a tőkés országok közül az Ausztriába, Finnországba, Franciaországba, Nagy-Britanniába és Írországra, az NSZK-ba, Olaszországba, Svájcba, Svédországba, Törökországba és Argentínába irányuló kivitelét, a szocialista országok közül viszont csupán az NDK-ba és Kínába irányuló kivitelét fokozta. A Szovjetunióba és Lengyelországba irányuló kivitel 1955–1956-ban jelentősen, a Csehszlovákiába, Romániába és Bulgáriába irányuló kivitel pedig mérsékeltebben csökkent. 1955-ben Magyarország 7147,9 millió devizaforint értékű kivitelének 28,5%-a, 1956-ban 5809 millió devizaforint értékű kivitelének 32,2%-a irányult tőkés országokba. Magyarország behozatalának, mely 1955-ben 6274 millió devizaforintot tett ki, 40,9%-a származott tőkés országokból, viszont 1956-ban 5472,6 millió devizaforintnyi importjának csak 33,5%-a volt tőkés eredetű.

Magyarország tőkés külkereskedelmi mérlege 1955-ben – az erőltetett ütemű kivitel ellenére – több mint félmilliárd devizaforint hiánnyal zárult; más szóval ebben az esztendőben a tőkés országokkal szemben fennálló tartozások még jelentékeny mértékben növekedtek. Ehhez hozzá kell tenni, hogy az 1955-ben keletkezett adósságok terhesebbek voltak, mint a korábbiak, mert a tőkés fokozták a magyar népi demokrácia elleni gazdasági nyomást,

s az esetek jelentékeny részében csak igen kedvezőtlen feltételek mellett voltak hajlandók hitelt nyújtani az országnak. Az 1955-ös tőkés külkereskedelmi mérleg jelzett alakulását az okozta, hogy ebben az évben számos alapvető ipari nyersanyag tekintélyes részét a tőkés országokból kellett importálni, és az előző évi gyenge termés miatt 1954 második felében és 1955 első felében mintegy félmilliárd devizaforint értékű lisztet, kenyérgabonát és takarmánygabonát kellett az ország számára a tőkés piacon vásárolni; ugyanakkor az ipar nem volt képes megfelelő mértékben növelni azoknak az áruknak a termelését, amelyek a tőkés országokban is értékesíthetők voltak. A kormány – számot vetve e helyzettel – 1955 végén az import növekedésének megállítása, valamint az export további növelése mellett döntött, és úgy határozott, hogy az ország tőkés adósságait két év leforgása alatt „egészséges szintre” szorítja vissza, még akkor is, ha ez ismét csökkenti a dolgozók életszínvonalát. 1956-ban az éves terv szerint a tőkés adósságokat 500 millió devizaforinttal kellett volna csökkenteni, de ebből ténylegesen csak 37 milliót sikerült teljesíteni. A kudarc alapvető okát e terv irreális voltában kell keresni – hiszen egy olyan folyamat, amely döntő mértékben az ország termelési szerkezete sokéves alakulásának és termékei viszonylagos korszerűtlenségének volt a következménye, ilyen rövid idő alatt nem fordítható meg –, de része volt benne az október 23-án kitört ellenforradalomnak is, amelyet a szocializmus ellenségeinek nem utolsósorban e voluntarista gazdaságpolitika miatt sikerült kirobbantaniuk.

A mezőgazdaság szocialista átszervezését az MDP III. kongresszusának döntése értelmében nagyjából a második öt éves terv végéig kellett befejezni. A párt Politikai Bizottsága a termelészövetkezeti mozgalom egyhelyben toporgása megszüntetésére már 1955 elején úgy határozott, hogy fellép ama bizonytalanság megszüntetéséért, ami a pártban és az államszervezetben a mezőgazdaság szocialista átszervezésének kérdésében a jobboldal nyomása folytán eluralkodott, tavasszal megkezdte az átszervezés folytatásának politikai előkészítését, ősszel pedig megindítja a termelészövetkezetek számszerű fejlesztését is. Az őszi szövetkezetfejlesztés során a termelészövetkezeti tagok számát 40 000–50 000 fővel gondolta növelni, s a szervezést ekkor és később is úgy kívánta irányítani, hogy a mezőgazdaság termelése vissza ne essen, sőt az átszervezés éveiben is növekedjen. E kettős feladat megoldásához szükséges gazdasági intézkedéseket és politikai tennivalókat a Politikai Bizottság egy terjedelmes dokumentumban foglaltatta össze, és e dokumentumot, mely „A mezőgazdaság szocialista átszervezésének és a mezőgazdasági termelés fellendítésének további feladatairól” címet viselte, 1955. június 7-én terjesztette a Központi Vezetőség elé elfogadás végett, amely azt határozattá emelte.

Az 1955. júniusi ülés eme napirendi pontjának előadója, Hegedüs András – a Politikai Bizottság véleményét tolmácsolva – leszögezte, hogy az átszer-

vezés folytatásakor nem szabad megismételni az 1953 júniusa előtti hibákat, és mindenképpen biztosítani kell a termelősövetkezeti mozgalom egyik legfontosabb elvének, az önkéntességnek a betartását, de a szocializmus ügye a mezőgazdaságban csakis a párt és az állam céltudatos politikai és gazdasági szervező munkájával jöhet létre; az önkéntesség elvét nem sérti, sőt annak betartásához elengedhetetlen, ha minden pártszervezet és minden állami szerv napról napra szívós felvilágosító munkát végez a szövetkezés érdekében. E helyes elvekkel és a határozat számos hasznos előírásával ellentétben az előadói beszéd és a határozat olyan elemeket is tartalmazott, amelyek az ősszel meginduló szövetkezetszervezésben és a mezőgazdasági termelés irányításában a kényszer és az adminisztratív módszerek feléledését vonták maguk után. A KV ugyanis – a tényleg meglévő és a szocialista átalakítás folytatása érdekében kihasználható lehetőségeket túlbecsülve – magáévá tette azt a véleményt, mely szerint „ma már megvannak” az átszervezés és a mezőgazdasági termelés fellendítése együttes megoldásának a feltételei, s ennek alapján „nagyobb léptekkel mehetünk előre” a mezőgazdaság szocialista átszervezése és egyidejűleg a termelési színvonal növelése útján. A határozat – Sztálin ismert hibás tételét alkalmazva – azt is kimondta, hogy „a mezőgazdaság szocialista átszervezése éles és egyre éleződő osztályharcban megy végbe”, ami a nagyobb léptekkel való előrejutásra kötelezett helyi szerveknek óhatatlanul azt sugallta, hogy a szövetkezetekbe szervezendő parasztok esetleges ellenállása mögött törvényszerűen és feltétlenül az osztályellenség áll. Emellett a KV azon a címen, hogy „a termelősövetkezet nem átjáróház”, megváltoztatta az 1953. júniusi határozatnak a termelősövetkezetekből való kilépés engedélyezésére vonatkozó részét, ti. kimondta, hogy „vissza kell állítani az alapszabálynak azt a korábbi helyes rendelkezését, hogy a termelősövetkezetből való kilépési engedélyt csak a belépéstől számított három év eltelte után lehet a közgyűléstől kérni”. A határozat a kenyérgabona vetésterületét legkevesebb 3,3–3,4 millió kat. holdban jelölte meg, és azt javasolta, hogy a kenyérgabona termelése a tervben meghatározott területen kötelező legyen. Az egyénileg gazdálkodók beadási könyvében már 1955 őszén írják elő, hogy kenyérgabonából mennyit vessenek, s a termelők kötelesek legyenek a vetés megtörténtét a tanácsnál bejelenteni, a tanács viszont a bejelentés valóságát ellenőrizni; azoktól a termelők-től pedig, akik az előírt vetésterületen nem teljesítik a vetést, vonják meg a beadással kapcsolatos kedvezményeket. A határozat a beszolgáltatási rendszert tulajdonképpen időtlen időig fenn kívánta tartani, mondván: „A kötelező beadás hazánkban nem ideiglenes rendszabály, hanem gazdasági rendszerünk állandó és jellegzetes vonása, amely a szocializmusban is fennmarad.” S követelte, hogy a „törvény teljes szigorával” lépjenek fel azokkal szemben, akik beszolgáltatási kötelezettségüket nem teljesítik.

A termelősövetkezeti mozgalom 1955-ben kétévi visszaesés, illetőleg egy

helyben topogás után ismét számszerű fejlődésnek indult. Az év folyamán – a Politikai Bizottság által meghatározott előirányzatnak megfelelően – mintegy 60 000-rel nőtt a termelőszövetkezeti családok (és mintegy 76 000 fővel a termelőszövetkezeti tagok) száma; 617 új termelőszövetkezet, illetőleg termelőszövetkezeti csoport alakult, és 219 új termelőszövetkezeti község jött létre. E 60 000 család zöme az ősze elején megindított átszervezési kampány idején lépett a szövetkezeti gazdálkodás útjára. 1955 novemberében az MDP KV úgy határozott, hogy az átszervezést állandó jellegű feladattá teszi, így a termelőszövetkezeti agitáció és szervezés 1956 első hónapjaiban is folytatódott, s február végéig ismét mintegy 20 000-ren, márciustól júniusig pedig 18 000-ren léptek be tagként a termelőszövetkezetekbe. (A Politikai Bizottság irányelvként azt adta meg, hogy 1956 végéig ismét 60 000-rel kell növelni a termelőszövetkezeti családok számát.) A belépők óriási többsége néhányholdas szegényparaszt volt; az újonnan belépő családok által a szövetkezetbe bevitt földterület nagysága 1955-ben átlagosan 4,4 kat. holdat, 1956 elején pedig már csak 3,6 kat. holdat tett ki. De voltak megyék, ahol az átlag sokkal alacsonyabb volt, s alig-alig haladta meg a szövetkezeti tagoknak járó háztáji föld területét. A középparasztok belépésére jobbra csak olyan községekben került sor, ahol új termelőszövetkezet alakult és általános vagy részleges tagosítást hajtottak végre.

E számszerű fejlődés részben a termelőszövetkezeti gazdálkodás javuló eredményeinek volt a következménye: 1955-ben a termelőszövetkezetek termésátlagai a szántóföldi növények többségénél meghaladták az egyéni gazdaságokéit, s a jó és a közepes termelőszövetkezetekben a tagok jövedelme általában felülmúlta a szegényparasztokét (néhányütt a középparasztokét is). A belépők között sok volt az olyan visszalépő, aki 1953 őszeén hagyta el termelőszövetkezetét, azóta viszont megbánta e lépést. Az 1955 őszeén megindult átszervezési kampány számszerű eredményei azonban számos helyen nem a meggyőzésen alapultak. A kormány 1955 júniusától ismét engedélyezte a tagosítások felújítását. Az önkéntesség elvének betartása érdekében azonban főleg csak az általános tagosításokét (ezt ti. csak ott volt szabad végrehajtani, ahol a helység parasztjainak már 80–90%-a aláírta a belépési nyilatkozatot, ezért a földrendezésnek ez a formája a szövetkezetszervezés eszközeként alig-alig volt alkalmazható). Ennek ellenére az őszi szövetkezetszervezési kampány során végrehajtott részleges tagosítások száma – az utóbbi tág teret adott az egyénileg gazdálkodó parasztságra gyakorolható gazdasági nyomásnak – jóval felülmúlta az általános tagosításokét. A szervezési kampányban nagyrészt csak más helységekre való hivatalos emberek vettek részt – a helyi termelőszövetkezeti tagok általában tartózkodtak az agitációban való részvételtől –, s ha nem is oly mértékben, mint 1953 júniusa előtt, a szervezők néhány járásban, községben adminisztratív kényszerrel is alkalmazták a szövetkezetbe belépni

nem akaró dolgozó paraszttal szemben. A kirívóan súlyos esetekért, az önkéntesség elvének megsértéséért felelős funkcionáriusokat most törvény elé állították – és a pártból is kizárták –, de a kényszer „enyhébb formái” felett a párt és a kormány vezetői szemet hunytak.

A régi módszerek bizonyos mértékű feléledése tovább rombolta a párt tekintélyét falun, ami a KV tagjai és a párttagság körében is nyugtalanságot keltett. Ezt Rákosi 1955 őszén, az MDP Pártfőiskoláján tartott előadásában azzal az érveléssel igyekezett leszerelni, hogy „csak vízben lehet megtanulni úszni”, más szóval csak termelőszövetkezetben válhat valaki meggyőződéses szövetkezeti gazdává, és hogy az legyen, előbb be kell léptetni oda.

Az MDP parasztpolitikájában feléledt szektás vonások kedvezőtlen hatással voltak a Hazafias Népfront fejlődésére is. A Rákosi-féle csoport – ahelyett, hogy a párt befolyását és a népfront munkabázisát igyekezett volna megerősíteni – ismét e mozgalom elsorvasztására vett irányt. A városokban ehhez elegendő volt az, ha nem fejlesztik ki vagy csak formálisan tartják fenn a HNF-hoz csatlakozott tömegszervezetek és a népfrontbizottságok kapcsolatát. A falvakban viszont, ott, ahol léteztek a HNF által életre hívott gazdakörök és olvasóegyletek (tehát a népfront saját szervezeti bázisára támaszkodott), e mozgalom elsorvasztása csak eme „alapszervezeteknek” a népfronttól való elszakításával vagy betiltásával volt megoldható. A betiltás nem jöhetett számításba, mert erre 1955-ben még semmi ok sem volt, ezért – Rákosi javaslatára – a miniszteriális irányítás alatt álló helyi népművelési szervezethez kapcsolták őket. Rákosi azzal indokolta javaslatát, hogy a HNF szervezeteiként működő gazdakörök és olvasóegyletek a termelőszövetkezetek szervezésekor esetleg a paraszti ellenállás gócaivá válnak.

A gazdasági nehézségek és a párt irányvonalának változásai ellenére az a hatalmas és korszakalkotó jelentőségű kulturális átalakulás, melynek Magyarország felszabadulása és a proletárdiktatúra győzelme nyitott utat, 1953 után is folytatódott. Ám közvetve vagy közvetlenül mindaz, ami azóta történt – a szocialista átalakulás megtorpanása, a népgazdaságban kialakult új ellentmondásoknak a dolgozó tömegek anyagi helyzetére gyakorolt hatása, az ellentmondások feloldási kísérleteinek és a szocialista átalakulás folytatására irányuló erőfeszítéseknek eredményei és hibái, a párt tömegkapcsolatainak meglazulása, a párt és az államgépezet politikai egységének kezdődő megbomlása, a polgári-kispolgári gondolkodás, törekvések és magatartási formák feléledése és bizonyos fokú térhódítása, a külső és a belső ellenséges erők befolyásának növekedése – kifejezésre jutott vagy nyomot hagyott az ország kulturális fejlődésében is.

A nyolcosztályos általános iskola tanulói létszáma évről évre nőtt. Az általános iskolások száma az 1952–1953-as tanévben 1 196 000, az 1956–1957-es tanévben pedig 1 255 000 fő volt. A tanulói létszám csaknem 60 000-

rel történő növekedése ellenére az egy tanerőre jutó tanulók száma 30-ról 24-re csökkent, ami az általános iskolák tanerőellátottsága gyors javulásának volt köszönhető (az általános iskolai pedagógusok létszáma az 1952–1953-as tanévi 39 869-ről az 1956–1957-es tanév kezdetére 52 214 főre emelkedett). Ugyanekkor javultak az oktatás tárgyi feltételei is, bár a tanerő-ellátottságnál jóval kisebb mértékben. Az egy osztályteremre jutó átlagos tanulói étszám a szóban forgó időszakban mindössze 1,7 fővel csökkent, s még az 1956–1957-es tanévben is 45,9 főt tett ki. A tantermek tehát változatlanul túlszűfoltak voltak, illetőleg az iskolák jelentős részében „váltott műszakban” folyt a tanítás, ami megnehezítette az oktatást, csökkentette a nevelés hatékonyságát, fokozta a pedagógusok és a tanulók megterhelését, és – az esetek jelentős részében – megnehezítette a gyermekek szülői felügyeletét is. Emellett az iskolaépületek nagy része elavult, felszerelése pedig hiányos volt.

A középiskolai tanulók létszáma az 1952–1953-as tanévben még 139 500, az 1956–1957-es tanévben pedig már 172 800 volt. Az 1953 óta bekövetkezett középiskolai tanulói létszám növekedésében igen komoly szerepe volt az esti oktatás kiszélesülésének. 1953–1956 között elsősorban azoknak a középiskolásoknak a száma emelkedett, akik munkájuk mellett, tehát a fiataloknál nehezebb körülmények között tanultak és az iskolában csökkentett óraszámban vették át a tananyagot. Emellett az esti tagozatosokat ugyanazok a tanárok tanították, akik a nappaliakat, mégpedig túlórában, s ez szintén az oktatás minőségének a rovására ment. A tanárok túlórázását a pedagógusok alacsony fizetése, valamint a középiskolai tanárok létszámának viszonylag lassú emelkedése tette szükségessé. A középiskolák nappali tagozatán az egy tanárra jutó tanulók száma az 1952–1953-as tanévben ugyan 19,5 fő volt s ez a szám az 1956–1957-es tanévig 15,8-re csökkent, de még ez utóbbi is magasabb volt a felszabadulás előttinél. Ha viszont az esti tagozattal együtt vizsgáljuk ugyanezt a kérdést, még rosszabb a kép: az egy tanárra jutó tanulók száma az 1952–1953-as tanévben 22,8, az 1956–1957-es tanévben pedig 21,7 fő volt. Ezzel egyidejűleg a középiskolák alaposabb képzést nyújtó nappali tagozatán romlott a hallgatók szociális összetétele is. Az 1952–1953-as tanévben a nappali tagozatos középiskolás tanulóknak még 41%-a volt munkás- és 25,7%-a parasztszármazású fiatal. Az 1956–1957-es tanévre a munkásszármazású középiskolások aránya 36,1%-ra, a parasztszármazásúaké pedig 18,8%-ra csökkent. A visszaesés mindkét kategória esetében 1954-ben kezdődött el.

1953–1956 között az egyetemi és főiskolai hallgatók létszáma az 1953–1954-es tanévben volt a legmagasabb. Ekkor az előző évi 49 400-ról 53 300-ra emelkedett; ettől fogva viszont évről évre csökkent, s az 1956–1957-es tanévben 40 800-ra esett vissza. Közülük a nappali tagozatos egyetemi és főiskolai hallgatók létszáma az 1953–1954-es tanévben 38 400, az 1956–1957-es tanévben pedig 28 900 volt. (A többiek részben esti, részben levelező tagozatra

jártak. Az esti tagozatosok létszáma a nappaliakénál is gyorsabb ütemben csökkent, viszont a legkisebb óraszámúban oktatott levelező hallgatóké csaknem megduplázódott.) A nappali tagozatos egyetemi és főiskolai hallgatók szociális összetételének alakulását ugyanaz a tendencia jellemzi, mint a középiskolásokét. Az 1952–1953-as tanévben a nappali tagozatos egyetemi és főiskolai hallgatóknak még 33,7%-a volt munkásszármazású és 22,8%-a parasztszármazású, viszont az 1956–1957-es tanévben a munkásszármazásúak számaránya már csak 32,7%, a parasztszármazásúaké pedig 21,9% volt. A szociális arány romlása itt nem volt oly mértékű, mint a középiskolákban, de a munkás- és parasztszármazású hallgatók aránya az egyetemeken és a főiskolákon sohasem volt olyan magas, mint ott. Az 1952–1953-as tanévben a nappali tagozatos egyetemi és főiskolai hallgatóknak az 56,5%-a, az 1956–1957-es tanévben pedig már csak az 54,6%-a volt a papírforma szerint munkás-paraszt származású.

E tények nem támasztják alá azt a véleményt, hogy az értelmiség az 1950-es években a szocialista forradalom következtében túlnyomórészt munkás-paraszt származású értelmiséggé vált; csupán azt bizonyítják, hogy az értelmiségen belül – eleinte csak a legfiatalabb korosztályban – egy ideig ugrásszerűen nőtt a munkás-paraszt származásúak aránya, ám nem oly nagy mértékben és nem oly soká, hogy az utóbbiak az egész értelmiségen belül valaha is túlsúlyra juthattak volna. A szocialista építés kezdetén a régi polgári-kispolgári értelmiség nagy többsége is a proletárdiktatúra oldalára állt (ki valódi és mély, ki felszínes meggyőződésből, ki karrierizmusból, ki félelemből). Amikor viszont súlyos nehézségek jelentkeztek s a párt és a tömegek kapcsolata meglazult, az értelmiség egy része az ellentétes oldalra csapódott át és a jobboldali eszmék szószólója lett. Az értelmiség java azonban nem ilyen pályát futott be – beleértve a régi értelmiség legjavát is –, hanem hazája szeretetétől áthatva, a társadalmi haladást igenelve becsületesen teljesítette kötelességét, noha a hibák és a nehézségek egyre mélyülő aggodalommal töltötték el, s passzivitásra készítették vagy meg is zavarták.

Az értelmiségen belüli problémákat az országos – gazdasági és politikai – helyzet alakulása mellett a kulturálpolitika hibái és fogyatékoságai okozták: az oktatás, az irodalmi és művészeti élet, az egészségügy stb. irányításának gyakori szakszerűtlensége, egyoldalúságai és merevsége, az értelmiség jelentős hányadát igazságtalanul érintő és általánosító gyanúsítgatások, az időnkénti oktalan felelősségre vonások, a kulturális és egészségügyi intézmények anyagi ellátottságának az elégtelensége, valamint az értelmiség zömének alacsony fizetése. 1954-ben a párt – egyebek mellett a KV kongresszusi referátuma – megkezdte a nem anyagi természetű hibák korrigálását. Így állást foglalt amellett, hogy a magyar történelem forradalmi és szabadságharcos hagyományain kívül egyéb haladó hagyományokat, a haladó irányú reformokért küzdő

személyiségek, történelmi nagyjaink emlékét és szellemi hagyatékát is ápolni kell; s mindazok mellett, akik már eljutottak a szocialista hazafiságig, azokra az emberekre is támaszkodni kell politikailag, akiket őszinte demokratikus hazafiság hat át. Ugyanakkor azonban a kormányzat – anyagi szükségből, de egészében véve nem indokolhatóan – 1954-től kezdve csökkentette a kulturális terület anyagi ellátását, és nagyjából befagyasztotta az egészségügyi költségvetést. Egyebek mellett csökkentette a középiskolai, valamint az egyetemi és főiskolai felvételi keretszámokat, a diákotthoni elhelyezést, az ösztöndíjakat és a diákok szociális juttatásait, s nem utolsósorban átszervezte az ipari tanulók képzését. 1953 után a kormány radikálisan csökkentette a kulturális beruházásokat is.

Az állam kulturális beruházásokra – a kommunális beruházások keretében – az első öt éves terv időszakában még átlagosan évi 488 millió, viszont 1955-ben csak 317 millió forintot, 1956-ban pedig mindössze csupán 287 millió forintot fordított. Az első öt éves terv éveiben a kulturális beruházások együttesen még a kommunális beruházások 24,7%-át, viszont 1955-ben már csak 13,6%-át, 1956-ban pedig 11,9%-át tették ki.

A különböző színezetű jobboldali erők – a revizionistáktól a polgári demokratákon, a horthysták maradványain, a klerikális reakción át a fasiszta szélsőjobboldal maradványaiig – a hibákat, a fogyatékoságokat, a megingást és a bizonytalanságot a maguk javára igyekeztek kamatoztatni: a reformeszméket a forradalmisággal szemben kijátszani, a demokratikus hazafiságot a nacionalizmus felszításával a szocialista hazafiság ellen fordítani, a tömegek vallásos érzelmeinek sérelmére építve egyházi rendezvények alkalmával demonstrációt szervezni stb. Ennek nyomán a szellemi életben csökkent a marxizmus-leninizmus hatása – amit egyébként az értelmiség zöme (a párt hibájából is) legfeljebb csak kiragadott szemelvényekből ismert –, a művészeti és szórakoztató intézményekbe pedig betört az értékes mellett az értéktelen nyugati szórakoztató zene is, valamint az eddig méltatlanul mellőzött hazai és külföldi polgári irodalmi és képzőművészeti alkotásokon túl a régi és újabb polgári giccs.

Rákosi Mátyás és köre – a szektariánus irányzat újabb megerősödése idején – e folyamatokat már nem volt képes megállítani, illetőleg megfordítani. Ugyanakkor azzal, hogy a nacionalizmus és a klerikális befolyás elleni harc szándékától hajtva korlátozta 1848. március 15-e évfordulóinak a megünneplését és az adminisztratív akadályok szaporításával igyekezett csökkenteni a valóságoktatásban részt vevő fiatalok számát, olajat öntött a tűzre.

A Rákosi-féle csoport megkísérelte lezárni a Rajk-per ügyét is – amelyről mindeddig mélyen hallgatott, de melyről tudnia kellett, hogy a párt és az ország közvéleménye nem tért napirendre fölöttes –, s az MDP KV 1955. júniusi ülésén maga hozta elő azt félrevezető módon. Rákosi Mátyás nem

mondta meg nyíltan, hogy Rajk László ártatlan volt-e avagy sem azokban a vádokban, amelyekért elítélték és meggyilkolták; ugyanakkor hangoztatta, hogy Rajk eltitkolta a párt előtt első letartóztatásának „súlyos körülményeit” és egyebeket is. Rákosi tehát sejteni engedte, hogy a Rajk-perben talán félreértés is történt, azt viszont határozottan állította, hogy Rajk László más dolgokban bizonyosan bűnös vagy valami ehhez hasonló volt. (Rákosiék efféle hazug manővereket más törvénysértő perek eltussolására is alkalmaztak.)

Ily körülmények között a belpolitikai légkör nem javult, sőt romlott – noha egyelőre csak lassú ütemben. A pártban az egykor oly pezsgő élet nem tért vissza az alapszervezetekbe: a párttagok – a szocializmus iránti elkötelezettségből –, amit feladatul kaptak, még végrehajtották, de kedvetlenek voltak. A párt- és a munkáshatalom legfontosabb bázisaiban, a nagyüzemekben – mintegy a munkástömegek hangulatának mutatójaként – a munkás párttagok száma fokozatosan csökkent; vele egyidőben falun, a termelőszövetkezeti tagok körében, a paraszti párttagok létszámának növelésére irányuló erőfeszítések csak kevés eredményt tudtak felmutatni.

A belpolitikai légkör romlása erőt öntött Nagy Imre csoportjába. Nagy Imre Losonczy Gézával, a *Magyar Nemzet* főszerkesztőjével együtt híveivel – illegálisan – szervezett frakciót alakított. Az MDP Központi Ellenőrző Bizottsága 1955. december 3-án Nagy Imrét kizárta a pártból, de a nyílt eszmei harc, Nagy Imre nézeteinek és tevékenységének mélyreható bírálata ezúttal is elmaradt.

BELPOLITIKAI VÁLSÁG ÉS ELLENFORRADALOM 1956-BAN

Magyarország 1956. évi népgazdasági terve a nehézipar fokozott fejlesztését írta elő és több vonatkozásban rendkívül feszített volt.

A beruházási terv 12,2 milliárd forint felhasználását irányozta elő, ami az 1955-ben végrehajtott beruházások értékét 1 milliárd forinttal haladta meg. Az összeg mintegy 40%-át kellett a nehézipar, 18%-át a mezőgazdaság és 9–10%-át a közlekedés fejlesztésére fordítani. E beruházási terv tehát a nehéziparban és főként a közlekedésben növelni, a mezőgazdaságban viszont jelentős mértékben csökkenteni akarta a beruházásokat az előző évhez képest.

1956-ban a nehézipar termelését – a terv szerint – 10,2%-kal kellett növelni. A nehéziparon belül azonban a gépgyártást – főleg az export fokozása céljából – 15%-kal, a vegyipar termelését 13,8%-kal, a timföld termelését 15,6%-kal, az alumíniumtömbök gyártását pedig 10,8%-kal kellett emelni. A villamosenergia-termelés emelésének előirányzata most 8,7%, a széntermelésé 7,2% és a kőolajtermelésé 6,6% volt. Az élelmiszeriparnak 1956-ban 9,6%-kal kellett többet termelnie, mint az előző évben. A könnyűipar tőkés

piacról származó nyersanyag-behozatalának a csökkentése érdekében – és bizonyos gazdaságtalan textil- és cipőipari termékek exportjának megszüntetése miatt – a terv a könnyűipar termelésének 3–4%-os csökkentését írta elő, a belső piacra történő termelés további fokozása mellett. A mezőgazdasági termelésnek 1956-ban a terv szerint – az 1955-ös jó termésű évhez képest – 3%-kal kellett növekednie.

A terv feszítettsége több tényezővel függött össze. Az ipari termelés tervezett növelését és a tervezett beruházásokat az előző évinél nem nagyobb nyersanyag- és gépiport mellett kellett teljesíteni. Az iparban a terv az egy munkásra eső munkatermelékenységet anélkül kívánta 5%-kal emelni, hogy számottevő bérjavítást irányzott volna elő. Az építési kapacitás növekedése elmaradt az építési beruházások és a lakásépítések növekedési üteméhez képest. A mezőgazdasági termelést az időjárástól függetlenül kellett 3%-kal növelni, a mezőgazdasági beruházások nagyarányú csökkentése és a szocialista átszervezés folytatása mellett, s ráadásul olyan körülmények között, amikor a parasztság termelési érdekeltségét még nem biztosították minden tekintetben.

A mezőgazdasági termények és termékek begyűjtését a terv – a szervezett szabad felvásárlás növelésével és a termelési szerződések kibővítésével számolva – az 1955. évinél 7,5%-kal magasabban irányozta elő. Ugyanakkor a mezőgazdasági lakosság adóját 400 millió forinttal megemelte, hogy az így kiáramló pénzt a parasztságtól részben visszavegye.

Az 1956-os terv számos részletében folytatta a magyar népgazdaság termelési szerkezetének javítását, amit az ország valutáris helyzete most már parancsolóan írt elő, ám emellett – és ez a terv legjellemzőbb vonása – főleg az import és a személyi fogyasztás növekedésének drasztikus visszafogásával kívánta a nemzetközi adósságok nagyfokú csökkentését előmozdítani. A tervet – a személyi fogyasztás növekedésének visszafogása miatt – a megfelelő anyagi ösztönzés hiánya jellemezte, amit a párt és a kormány vezetői az állampolgári fegyelem (terv-, munka-, adózási- és beadási fegyelem) fokozásával kívántak pótolni.

A tervezett 12,2 milliárd forintnyi beruházásból 11,6 milliárd forint értékű beruházás valósult meg. Eme összeg 46,6%-át kapta az ipar, 15,5%-át a mezőgazdaság és 8,7%-át a közlekedés. (24,1% jutott belőle kommunális és igazgatási feladatok megoldására, 1,7%-át használta fel az építőipar és 3,4%-át a kereskedelem.) Az ipari beruházások aránya feltűnően magas – felülmúlja az első ötéves terv időszakának évi átlagát –, a mezőgazdasági beruházásoké viszont feltűnően alacsony – nem éri el a tervezettet, s nem sokkal magasabb az első ötéves terv évi átlagánál. Ebben a vonatkozásban tehát 1956-ban már a beruházási politikai is visszakanyarodott az 1954 előttihez.

A gyáripár nettó termelése, 1938-hoz viszonyítva, az előző évi 309%-ról 1956-ban 281%-ra esett vissza – az október 23-án kirobbant ellenforradalmi

lázadás következtében. Az egy lakosra jutó összes fogyasztás pedig, 1949-hez viszonyítva, az előző évi 109%-ról 1956-ban 117%-ra emelkedett – nagyobb-részt talán az év vége felé végrehajtott nagyarányú béremelések miatt. A mezőgazdasági össztermelés mennyisége 1956-ban az 1949. évihez viszonyítva 112% volt, ami azonos az 1953. évvel, de számottevően kisebb az 1955. év 128%-os eredményénél. E nagymértékű csökkenést főleg az okozta, hogy a szántóföldi növények termésátlaga a kedvezőtlen időjárás miatt többnyire messze elmaradt az előző esztendőétől:

A szántóföldi növény megnevezése	Az 1 kat. holdra eső termésátlag (q)	
	1955-ben	1956-ban
Búza	9,0	7,6
Kukorica	13,0	10,1
Burgonya	61,7	53,8
Cukorrépa	114,1	97,0
Takarmányrépa	183,3	147,7

A mezőgazdasági termelés csökkenése miatt a begyűjtés, illetőleg a felvásárlás 7,5%-os emelése is teljesíthetatlenné vált. 1956-ban csupán a vágóállatok, valamint a tej és a tojás felvásárlását sikerült némileg fokozni 1955-höz képest, viszont kenyérgabonából 273 000 tonnával, kukoricából 296 000 tonnával, burgonyából 65 000 tonnával kevesebb került az állami raktárakba, mint az előző esztendőben.

Az 1955–1956-os gazdaságpolitika új lendületet adott az ország iparosításának – különösen a nehézipar fejlesztésének –, és részlegesen előmozdította a magyar népgazdaság szerkezetének javítását; de túlzásai (főként az a törekvése, hogy nagyon rövid idő alatt mintegy a felére csökkentse az ország nyugati adósságait) óhatatlanul kapkodásra vezettek, következtelenné tették a termelési szerkezet javításának folyamatát és kedvezőtlenül hatottak a dolgozó tömegek anyagi helyzetére. Arra sarkallták az irányító szerveket, hogy olyan területeken is, ahol nem utasítgatásra van szükség, a gazdasági ösztönzés és a meggyőzés fogyatékosságait parancsolgatással és büntetések kilátásba helyezésével igyekezzenek pótolni. Ezek után – noha az életszínvonal most egyáltalán nem csökkent, a törvényesség sem rendült meg és az irányítás régi módszerei is csak részben éledtek fel – a dolgozók nagy része maradék bizalmát is elveszítette a párt és a kormány vezetői iránt. Az a meggyőződés alakult ki bennük, hogy azok – Rákosival az élen – a régebbi állapotok teljes visszaállítására törnek.

A Rákosi-féle csoport 1955-ben – különösen az év felső felében – még minden bizonnyal arra számított, hogy a hidegháború ismét fokozódni fog,

s ennek visszahatásként a Szovjetunió és az európai népi demokráciák belpolitikája is a régi vágányokra kanyarodik vissza, s ennek következtében a múltat nem feszegetik. Ám másként történt. A Szovjetunió az NSZK-nak a NATO-ba való felvétele után is folytatta békeoffenzíváját.

1955. május 15-én, egy nappal a Varsói Szerződés aláírása után (mely szerződés is a békés egymás mellett élés biztosítását szolgálta és szolgálja mind a mai napig) a Szovjetunió, az USA, Nagy-Britannia és Franciaország államszerződést kötött Ausztriával, melynek értelmében nyugati szomszédunk visszanyerte teljes szuverenitását. A július 27-én életbe lépő szerződésben Ausztria kötelezte magát, hogy nem vesz részt katonai tömbben, nem csatlakozik Németországhoz és nem engedélyezi nemzetiszocialista szervezetek működését; a négy nagyhatalom pedig kötelezettséget vállalt arra nézve, hogy október végéig kivonja csapatait Ausztriából. Június 1-én Ausztria semlegesnek nyilvánította magát. 1955. május 26. és június 2. között N. Sz. Hruscsov vezetésével szovjet párt- és kormányküldöttség látogatott el Jugoszláviába, a Tájékoztató Iroda 1948-as határozata után kialakult feszültség felszámolására s a két állam közti kapcsolatok normalizálására. 1955. június 18–23-án Genfben a négy nagyhatalom kormányfői (Bulganyin, Eisenhower, Eden és Faure) tanácskozásra ültek össze Németország, az európai biztonság, a leszerelés, valamint a Kelet és a Nyugat közti kapcsolatok megtárgyalására. A tanácskozás – ahol a Szovjetunió első ízben javasolta, hogy a Varsói Szerződés és a NATO kössenek egymással megnemtámadási egyezményt – jelentős enyhülést eredményezett a nemzetközi helyzetben. (A kormányfők által kialakított irányelvek alapján a négy nagyhatalom közti tárgyalások október 27. és november 16. között Genfben külügyminiszteri szinten folytatódtak.) A nagyhatalmak kormányfőinek genfi tanácskozása után, 1955. szeptember 9–13-án a Német Szövetségi Köztársaság kormányküldöttsége Konrad Adenauer vezetésével Moszkvába utazott, ahol a tárgyalások eredményeként egyezményt kötöttek a Szovjetunió és az NSZK közötti diplomáciai kapcsolatok felvételéről, a háborús állapot befejeztével adódó kérdések rendezéséről s a két ország közti kereskedelmi kapcsolatok kölcsönös fejlesztéséről. Néhány nappal később, szeptember 20-án, szerződés jött létre a Szovjetunió és a Német Demokratikus Köztársaság között, amelyben a Szovjetunió elismerte az NDK teljes szuverenitását. S vele egy napon kötötték meg a szovjet–finn szerződést is, amelyben a Szovjetunió lemondott a Porkkala-Uddban levő katonai támaszpontjáról.

1955. december 14-én, a nemzetközi enyhülés eredményeként Magyarországot (tizenöt más országgal együtt) felvették az ENSZ-be.

A szovjet–jugoszláv tárgyalásokról a Szovjetunió párt- és kormányküldöttsége Bukarestben – hazafelé utaztában – tájékoztatta a magyar, a csehszlovák és a román vezetőket. Ezután az érintett országok közös közleményben jelen-

tették be, hogy készek együttműködni Jugoszláviával. Magyarország és Jugoszlávia együttműködése kiszélesítésének egyik feltétele a két ország közti gazdasági és pénzügyi problémák rendezése volt. (Főként arról volt szó, hogy Magyarország a két állam kapcsolatainak megszakadása után nem teljesítette jóvátételi és egyéb kötelezettségeit.) Az erről folytatott első tárgyalások azonban 1955 szeptemberében eredménytelenül végződtek. Elengedhetetlenül hozzátartozott a két szomszédos szocialista állam közti jó viszony kialakításához azoknak a súlyos, alaptalan vádaknak a visszavonása is, amelyekkel a Rajk-perben – és e perre hivatkozva másutt is – a magyar hivatalos szervek (személy szerint Rákosi Mátyás is) Jugoszlávia vezetőit és politikáját illették; úgyszintén hozzátartozott általában a személyi kultusz idején törvénytelenül elítélt személyek rehabilitációjának a meggyorsítása is, mert egyedül csak ez bizonyíthatta be, hogy egyfelől büntelenekek tekintik őket, másfelől a párt és az állam vezetői teljesen szakítottak régi, súlyos hibáikkal. Ez volt a külpolitikai háttere és döntő oka annak, hogy Rákosi Mátyás a Rajk-per ügyét – a már ismertetett félrevezető formában, a törvénytelenül elítéltek rehabilitációjáról szóló jelentés kapcsán – az MDP KV 1955. júniusi ülése elé vitte.

1955 júniusa után a „koncepciók perék” valamennyi bebörtönzött áldozatát kiengedték a börtönből – ekkor szabadult ki másokkal együtt Kádár János is –, de a törvénytelenül elítéltek rehabilitációja ezután is vonatottan haladt, a párt alsóbb szerveit és alapszervezeteit pedig (az ország közvéleményéről nem is szólva) sokáig teljes bizonytalanságban hagyták. A Rajk-per ügyét azonban nem lehetett eltemetni. Az SZKP Központi Bizottságának 1955. júniusi ülésén a jugoszláv kérdésben elfogadott határozat egyebek között tartalmazta, hogy a Kommunista- és Munkáspártok Tájékoztató Irodája, a benne részt vevő pártok megegyezése alapján, érvénytelenítette 1949-es határozatát (1948-as határozatát – elvi kérdésekben – helyesnek nyilvánította, de hozzáfűzte, hogy már ebben is szerepeltek alaptalan vádak a JKP ellen). Ezt a tényt Rákosi Mátyás az MDP KV 1955. novemberi ülésén elhangzott referátumában nem kerülhette meg, de ha már kitért rá, kénytelen volt a Rajk-perről is szólni. Rákosi azonban ezúttal sem mondta meg a teljes igazságot. Most is azt hangoztatta, hogy Rajk László eltitkolt dolgokat a párt előtt, s Péter Gáborék, Berija cinkosai ezt használták fel arra, hogy a pártot és a kormányt koholt, kierőszakolt vallomásokkal félrevezessék, a Rajk-perrel összefüggésben a Jugoszlávia Kommunista Pártja, a jugoszláv állam vezetőit megrágalmazzák, s ellenségeskedést szítsanak Jugoszlávia és a szocialista tábor országai között. Rákosi tehát ismét igyekezett befeketíteni a per áldozatának, a magyar kommunista mozgalom egyik legkiemelkedőbb egyéniségének és odaadó harcosának, Rajk Lászlónak az emlékét – nyilvánvalóan saját politikai felelősségének a csökkentése érdekében. Az utóbbiról

viszont a következő formában szólott: „Meg kell mondani, hogy a Rajk-perrel kapcsolatban súlyos felelősség terhel bennünket is, mert e provokátorok működésével szemben nem voltunk elég éberek, hagytuk magunkat félrevezetni. . .” Saját súlyos politikai felelősségét tehát Rákosi csak a másoké mellett ismerte el, holott a fő politikai felelősség őt terhelte a perért, a Központi Vezetőség túlnyomó többségének a legcsekélyebb szerepe sem volt a per felidőzésében. A párt alapszervezetei ez után az ülés után kaptak először – a fentebbieknek megfelelő értelmű – tájékoztatást a Rajk-perről. E tájékoztatás természetesen nem elégítette ki őket, hiszen még nagyon sokan emlékeztek az országban Rákosinak ama 1949-es beszédére, amelyben azt állította, hogy Rajk „leleplezése” az ő éberségén múltott. A régi és az új kijelentések ellentétessége teljesen megrendítette a Rákosi Mátyás szavahihetőségébe vetett hitet. Ezért nőttön-nőtt a gyanú, hogy a Rajk-perről kapott tájékoztatás nem tartalmazza a tulajdonképpeni igazságot. Ilyen helyzetben érte az MDP-t és vezetőit a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa.

Az SZKP történelmi jelentőségű XX. kongresszusa 1956. február 14-től február 25-ig tartott. Határozata a nemzetközi kommunista mozgalomban első ízben szögezte le azt az alapvető jelentőségű tényt, hogy a szocializmus túlnőtt egy ország keretein és világrendszerévé vált, ami a régi gyarmati rendszer széthullásának meggyorsulásával együtt meggyengítette az imperializmust, és a szocializmus, a béke, a demokrácia erői javára változtatta meg a nemzetközi erőviszonyokat. Az imperializmus léte továbbra is a háborús veszély állandó forrása, de a nemzetközi erőviszonyok változása következtében a háború már nem végzettszerűen elkerülhetetlen: a harmadik világháború kitörése nemcsak elodázható, hanem megakadályozható. S növekedett a lehetősége annak is, hogy a tőkés országok legalább egy részében a munkássztrálya forradalma békés úton (polgárháború nélkül) győzzön. A XX. kongresszus a lenini tanításokra támaszkodva hangsúlyozta, hogy a szocializmusba való átmenet formái, a konkrét történelmi feltételektől függően, a részletekben országonként különbözhetnek egymástól, s a szocialista átalakulás megkönnyítése érdekében valamennyi szocializmust építő országban nagyobb gondot kell fordítani a konkrét feltételek elemzésére és figyelembevételére. A kongresszus elsőként foglalkozott sokoldalúan és konkrét formában a személyi kultusz következményeivel, megbélyegezte a Sztálin vezetése alatt elkövetett törvénysértéseket, továbbá nyomatékosan hangsúlyozta a pártélet lenini normái, a kollektív vezetés lenini elve érvényesítésének, valamint az igazgatás bürokratizmusának csökkentésének a szükségességét.

Az SZKP XX. kongresszusa Magyarországon – miként az egész nemzetközi munkásmozgalomban is – rendkívül mély hatást keltett; egyrészt azzal, hogy határozottan szembeszállt a szocializmus építése közben elkövetett hibákkal és megjelölte kijavításuk módját, másrészt azzal, hogy feltárta a

békéért, a tőkés rendszer megdöntéséért folyó küzdelem új lehetőségeit. Az MDP tagsága – a kongresszusról szóló első tudósítások megismerésétől kezdve – azt várta és remélte, hogy a pártvezetőség levonja a szükséges következtetéseket, a hibák határozott kijavításának az útjára tér, ami majd feloldja a kialakult ellentmondásokat és megszünteti a növekvőben levő társadalmi feszültséget. Az elkövetkező események azonban csakhamar bebizonyították, hogy a Rákosi-féle csoport nem változtat addigi politikáján. Ez a tény meggyorsította a párt válságát, illetőleg a párton belüli és kívüli jobboldali erők megerősödésére vezetett.

Az MDP KV 1956. március 12–13-i ülésén tartott beszámolójában Rákosi Mátyás az MDP III. kongresszusa határozatainak és főleg a KV 1955. márciusi határozatának a helyességére hivatkozva azt bizonygatta, hogy az SZKP XX. kongresszusa a Magyar Dolgozók Pártja eddig követett irányvonalának a helyességét igazolja. S aki netán másként vélekedne erről, az jobboldali: „. . . nálunk a jobboldali elemek azon az alapon, hogy »éhes disznó makkal álmodik«, azt várták, hogy a kongresszus vonala őket fogja igazolni. Most mindenki számára világos, hogy a várakozások nem váltak be, hamisnak bizonyultak.” Az ülésen a KV tagjai közül többen s lényeges kérdésekben bíralták a politikai gyakorlatot. Szóvá tették, hogy a pártvezetőség nem épít a dolgozó tömegek aktivitására, takargatja a bajokat, őszintétlen a munkásosztállyal szemben, a mezőgazdaság szocialista átszervezésére irányuló kampány egyre inkább csak formális eredményeket hoz s a rehabilitációt nem vitték végig. Farkas Mihály, aki nemcsak politikailag felelős a törvénysértő perekért, még tagja a Központi Vezetőségnek, s Rajk Lászlóról máig sem mondták meg az országnak, hogy ártatlan volt. Rákosi Mátyás nagyrészt visszautasította a bírálatokat. „Az a véleményem – mondotta –, hogy a párt tekintélye emelkedik.” Azt azonban megígérte, hogy a kollektív vezetést fejleszteni fogják, az év folyamán bérkorrekciókra kerül sor (amelyek évi anyagi kihatása 800 millió forint lesz), a rehabilitációkat április 4-ig befejezik, tovább szilárdítják a szocialista törvényességet, s a munkásosztály vezetésével szélesítik és politikai tartalommal töltik meg a Hazafias Népfrontmozgalmat.

A párt aktivistái és tömegei megdöbbenéssel és felháborodással vették tudomásul, hogy Rákosiék semmit sem tanultak és nem is akarnak a helyzeten változtatni (a felsorolt ígéretekről eddigi tapasztalataik alapján tudták, hogy azok nagyjából csak üres szavak). E megdöbbenéshez járult az a megrendítő hatás, amit a nyugati rádióadók Sztálinnak a törvénysértő perekben és más cselekedetekben játszott szerepéről közöltek, éles szovjetellenes kommentárokkal fűszerezve. Az események nyomása alatt Rákosi Mátyás március 27-én a Heves megyei pártaktíva-értekezleten bejelentette, hogy Rajk Lászlónak és társainak a pere provokáción alapult, s rehabilitálásuk megtörtént;

május 18-án pedig a Sportcsarnokban, a budapesti pártaktíva előtt ismerte be, hogy ő maga is felelős a személyi kultusz következményeiért és a törvényteleniségekért.

A Nagy–Losonczy-csoport messzemenően kihasználta azt a tényt, hogy Rákosiék nem akarták levonni a XX. kongresszus tanulságait, valamint azt is, hogy a pártban erkölcsi válság alakult ki, és a párt tömegeinek nagy része ilyen körülmények között eszmeileg és politikailag elbizonytalanodott. A jobboldali-revizionista irányzat képviselői önmagukat a XX. kongresszus eszméi igaz híveinek, a „hibák kijavítása” bajnokainak kiáltották ki, és a „magyar viszonyokra alkalmazott szocializmus”, illetőleg a „demokratikus szocializmus” jelszavával egyre szélesedő agitációba kezdtek.

Az MDP mélyülő válságát és a tömegek növekvő elégedetlenségét kihasználva egyre aktívabbá váltak a volt koalíciós pártok jobboldali irányzatai, valamint a horthysta, monarchista és nyilas pártok maradványaiból verbuválódott vagy verbuválódóban levő nyíltan ellenforradalmi csoportosulások is, amelyek – főképp a nyugati ellenséges rádiókból merítve eszméiket és „érveiket” – magasztalták a „szabad választásokat”, a polgári parlamentáris rendszert, a nyugati jólétet, valamint mind nyíltabban és féktelenebbül támadták a Szovjetuniót, illetőleg általában a szocialista viszonyokat. Az ellenforradalom eme ideológiailag és politikailag is meglehetősen vegyes összetételű tábora egyelőre – többé-kevésbé egységesen – a revizionista frakció mögé, Nagy Imre támogatására sorakozott fel. A polgári restauráció hívei ugyanis Nagy Imrétől és csoportjától várták az MDP felbomlasztását, és őket kívánták a politikai rendszer megdöntésénél is „faltörő kosként” felhasználni. Hiszen a dolgozó tömegek szemében változatlanul gyűlöletes polgári ellenforradalmi erők saját zászlaik alatt semmiképpen sem vezethették a proletárdiktatúra elleni rohamot. Nagy Imre és társai vállalták a nekik szánt szerepet, sőt közvetlen vagy közvetett formában a kapcsolatot is kiépítették az említett erőkkel. Ennek az volt az oka, hogy alapvető politikai kérdésekben (a Varsói Szerződésből való kilépés, a Szovjetuniótól való eltávolodás stb.) a revizionisták közel kerültek a tőkés restauráció polgári erőihez vagy azok egy részéhez. Nagy Imréék abban bíztak, hogy a polgári jobboldal meg fog elégedni alárendelt szerepével, vagy nem lesz ereje ahhoz, hogy csoportjukat félresöpörje. Ezenkívül Nagy Imre és társai abban is reménykedtek, hogy az általuk képviselt „nemzeti kommunista” irányzat félreállítása, megbuktatása a Nyugatnak sem áll majd érdekében, mert a polgári rend nyílt és reakciós formák között történő visszaállítása kompromittálná a többi szocialista államban is fellelhető revizionista irányzatokat, és eleve megnehezítené a szocialista államok közösségének további bomlasztását. Valóban, az imperialisták által az USA-ban kidolgozott „kétlépcsős” terv szerint a szocialista tábor felbomlasztása céljából először és hosszabb időre a „nemzeti kommu-

nistákat” kellett a népi demokratikus országokban hatalomra segíteni. De ha az imperialisták stratégiai terve a „nemzeti kommunistáknak” hosszabb ideig engedélyezte volna is ellenforradalmi „vezető szerepük” fenntartását, mint azt a hazai polgári ellenforradalmi erők akarták, ez nem változtathatott azon a tényen, hogy a revizionista csoportnak az imperialisták is csupán átmeneti szerepet szántak, mert az ő végcéljuk szintén a nyílt polgári restauráció volt az európai népi demokratikus országokban.

A revizionistáknak, elsősorban az értelmiség soraiban és szervezeteiben, sikerült gyors ütemben növelni befolyásukat. Ennek révén azután utat találtak a sajtóhoz, a rádióhoz, az egyetemekhez és főiskolákhoz, sőt számos párt- és állami szervhez, valamint tömegszervezethez is. Az üzemek, vállalatok alkalmazotti és munkásgárdájával alig volt közvetlen kapcsolatuk; itt viszont értelmiségi, tisztviselői beosztásban, illetőleg munkásként számos olyan deklaszszált elem dolgozott, aki politikailag a revizionisták szövetségeseihez, a polgári ellenforradalmi csoportok valamelyikéhez kapcsolódott.

1956 májusában és júniusában a Petőfi Kör – a Dolgozó Ifjúság Szövetsége értelmiségi klubja –, melynek vezetése a revizionisták kezébe került, nyilvános vitákat rendezett a második ötéves terv irányelveiről, a történettudomány helyzetéről és feladatairól, a marxista filozófia problémáiról, a sajtóról és a tájékoztatásról – a fennálló viszonyok bírálata, a revizionista csoport álláspontjának a propagálása és az értelmiségiek befolyása érdekében. A hangos és leplezetlen ellenforradalmi megnyilvánulásokkal tarkított, zabolátlanná váló viták mind nagyobb létszámú hallgatóságot vonzottak, s a vitákban felszólaló revizionisták is egyre nyíltabban tárták fel az álláspontjukat. Így a „filozófus-vitában” az volt fő következtetésük, hogy a marxizmusnak csak a módszere maradandó, más szóval a marxizmus-leninizmus elmélete elavult. A sajtóról és a tájékoztatás kérdéseiről rendezett vitában pedig kimondták, hogy a rendszer azonnali „strukturális” megváltoztatására van szükség.

Június 30-án az MDP KV határozatban ítélte el a Petőfi Körön belüli pártellenes megnyilvánulásokat, és a Belügyminisztérium betiltotta a Petőfi Kör működését. A revizionisták azonban nem tették le a fegyvert: azt, amit a Petőfi Körben elkezdtek, folytatták a többi fővárosi értelmiségi klubban és szakmai szövetségben, valamint ezek vidéki rendezvényein, illetőleg a sajtóban és a rádióban is. S mivel kritikájuk „alapját” az élet különböző területein fellelhető hibák, ellentmondások alkották és az elégedetlen tömegek elveszítették abbéli bizalmukat, hogy ezeket az MDP vezetői ki tudják javítani, tömegbefolyásuk gyorsuló ütemben nőtt.

1956 júniusában a válságosra fordult belpolitikai helyzet miatt eddig soha nem tapasztalt méretű és intenzitású vita bontakozott ki a párt alapszervezeteiben is. A taggyűléseket a sok felszólaló miatt nem lehetett a szokott néhány óra alatt befejezni (igen sok taggyűlés két-három napig tartott). E taggyűlé-

seken a kommunisták – a helyi visszásságok mellett – részletesen kifejtették véleményüket az országos problémákról is. Követelték az alacsony keresetű munkások és egyéb dolgozók bérének az emelését, a lakásépítés meggyorsítását és a lakáselosztás igazságtalanságainak a megszüntetését, a bürokratizmus csökkentését és a dolgozók észrevételeinek a figyelembevételét, a begyűjtési rendszer megreformálását, a marxizmus–leninizmus elveitől idegen és a szocialista törvényességet sértő módszerek alkalmazásának egyszer s mindenkorra történő megakadályozását, a pártélet lenini normáinak következetes érvényesítését stb. Voltak pártszervezetek, ahol nyíltan megmondták, hogy Rákosi Mátyás elveszítette a tömegek bizalmát, és javasolták a Központi Vezetőségnek, hogy váltsa le őt tisztségéből. A revizionista elemek a pártban uralkodó nyugtalanságból is igyekeztek tőkét kovácsolni maguknak: a taggyűléseken – az építő javaslatokat mellőzve – csak bíráltak, pontosabban megpróbálták a bírálatot túlhajtani azon a határon, ameddig a kritika még a politikai válságot előidéző okok megszüntetését szolgálta.

A pártban végighullámzó vita szoros kapcsolatban állt azzal a ténnyel, hogy az MDP KV április végén – helyesen – vitára bocsátotta a második ötéves terv irányelveit. Az irányelvekhez júliusig mintegy 35 000 írásos hozzászólás érkezett – közgazdászok, műszaki és agrárszakemberek, párt- és állami funkcionáriusok, munkások, parasztok stb. részéről. Az észrevételek és javaslatok nagy többségükben hasznosak voltak. Sokan javasolták azt, hogy a kormány az iparban – az ütemesebb és gazdaságosabb termelés érdekében – az alapanyagok és a félkész gyártmányok termelésének gyorsabb fejlesztésével oldja fel azt a feszültséget, ami az üzemek anyagellátásában évről évre megmutatkozik, s ami a hó és év végi „hajrák”, a mértéktelen túlóráztatások, a selejtgyártás és a gyenge minőség egyik legfőbb okozója. Ugyancsak számosan észrevételezték, hogy a mezőgazdaságban az elégtelen takarmánytermesztés nem teszi lehetővé az állattenyésztési terv maradéktalan teljesítését, ami az egyik legfőbb akadálya a mezőgazdaság belterjes irányú fejlődésének, a mezőgazdasági termelés gazdaságosabbá tételének. Indokoltak és hasznosak voltak azok a javaslatok is, amelyek a tervező és a gazdasági irányító szerveket az érték-törvény következetesebb figyelembevételére intették; de akadt néhány közgazdász, aki – a revizionista csoport törekvéseivel összhangban – az érték-törvény és a piacmechanizmus akadálytalan, illetőleg szabályozatlan érvényesüléséért szállt síkra, s a szocialista tervgazdálkodás alapjait kérdőjelezte meg.

A második ötéves terv irányelveinek vitára bocsátása után a kormány május 1-től részlegesen leszállította a közszükségleti cikkek árát. Május 6-án határozatot hozott a dolgozók bejelentéseinek és panaszainak a felülvizsgálására és elintézésére. Majd megkezdte az MDP KV márciusi ülésén bejelentett bércorrekciók végrehajtását. Falun pedig megindította a kuláklistára fel-

vett középparasztok nyilvános rehabilitálását, valamint a déli és nyugati határ menti községekből 1949-ben kitelepített délszláv nemzetiségű lakosok visszatelepítését és anyagi kártalanítását. Júliusig az igazságügyi szervek is befejezték a törvénytörő perekkel kapcsolatos rehabilitációkat.

A nemzetközi enyhülés következtében – azzal egyidejűleg, hogy a szovjet kormány több részletben leszerelést hajtott végre – a magyar kormány jelentősen csökkentette a honvédség állományát, s 1956. május 8-án elrendelte az ország nyugati határán kiépített műszaki zár megszüntetését. Ez utóbbi lépés azonban az adott helyzetben – amikor a külföldi diverzió veszélye és a diverziós cselekmények száma hónapról hónapra nőtt – súlyos hiba volt, s egyik fontos bizonyítéka annak, hogy a válságba jutott párt- és állami vezetők kezdtek elveszíteni a talajt a lábuk alól. Ezt a hibát a Politikai Bizottság és a kormány júniusban és júliusban azzal tetézte, hogy az állami szervek munkájának egyszerűsítéséről és megjavításáról, továbbá a vállalati igazgatók és tanácsi szervek nagyobb jogkörének a biztosításáról szóló újabb – és hasznos – rendelkezéseit követően (e rendelkezések június 3-án láttak napvilágot) hozzáfogott a megyék megszüntetésének, valamint az államigazgatási létszám radikális csökkentésének az előkészítéséhez. (A megyéket és a járásokat nagyobb területű közigazgatási egységekkel kívánta helyettesíteni.) Az átszervezés és a racionalizálás előkészületeinek megkezdése, a kritikus belpolitikai helyzetben, az államgépezet tekintélyes részét az érdemi munkáról a belső szervezeti kérdések megoldására állította át, s vezetők és beosztott tisztviselők tízezreinek adott munkakörét vagy állását is kérdésessé téve jelentős mértékben szétzilálta az államgépezetet.

1956. június 28-án a lengyelországi Poznańban – a poznaí nemzetközi vásár idején – a munkások elégedetlenségét kihasználva az ellenséges elemek súlyos zavargásokat provokáltak. A rendet csak a hadsereggel lehetett helyreállítani, viszont ennek utána a párt és a kormány intézkedéseket hozott a munkások jogos követeléseinek teljesítésére. Poznań az MDP KV számára is figyelmeztető volt abból a szempontból, hogy a párt válságát mielőbb meg kell oldania s a dolgozó tömegeknek a pártba vetett bizalmát vissza kell szereznie. Ezekről a kérdésekről határozott a Központi Vezetőség 1956. július 18-21-i ülése.

A KV Rákosi Mátyást – leromlott egészségi állapotára hivatkozva – felmentette első titkári tisztsége és politikai bizottsági tagsága alól; Farkas Mihályt pedig, a törvénytörésekben játszott szerepe miatt, kizárta a Központi Vezetőségből és a pártból. Ugyanakkor a KV tagjául választotta többek között Kádár Jánost, Kállai Gyulát, Marosán Györgyöt és Mező Imrét, majd a Politikai Bizottságot Kádár Jánossal, Kiss Károllyal, Marosán Györggyel és Révai Józseffel egészítette ki. Kádár Jánost egyúttal a KV titkárának is meg-

választotta. Rákosi Mátyás helyére a KV első titkári posztjára Gerő Ernő került.

Rákosi Mátyás leváltása (noha a KV a leváltás valódi okait Rákosi régi érdemeire való tekintettel nem hozta nyilvánosságra), valamint Farkas Mihály kizárása kétségtelenül megszabadította a pártot legnagyobb politikai teherteleitől. Az újonnan beválasztott tagok pedig a Központi Vezetőségnek azt a marxista-leninista magját erősítették meg, amely erre az időre már elhatárolódott nemcsak a jobboldali-revizionista, hanem a szektás-dogmatikus irányzattól is. Így a pártvezetőségben a lenini irányvonal következetes képviselőinek a befolyása megnőtt, a szektás irányvonal híveié viszont csökkent (bár még továbbra is jelentős maradt, amit Gerő Ernő első titkárrá történt megválasztása is bizonyít).

A Központi Vezetőség júliusi határozata állást foglalt a szocialista demokrácia továbbfejlesztése mellett, s ennek érdekében célul tűzte ki az Országgyűlés és állandó bizottságai szerepének, a helyi tanácsok jogkörének, a szakszervezetek és más társadalmi szervezetek munkájának fejlesztését, a népfrontmozgalom kibontakoztatását, valamint a gazdaságirányítás túlzott centralizmusának fokozatos kiküszöbölését. Kiállt a mezőgazdaság szocialista átszervezésének a folytatása mellett, s leszögezte, hogy az átszervezés fő útja továbbra is a legfejlettebb típust képviselő mezőgazdasági termelészövetkezetek alakítása marad. Ugyanakkor megállapította, hogy a jövőben az eddiginél nagyobb segítséget kell adni az alacsonyabb típusú termelészövetkezeti csoportok megalakításához és fokozatos továbbfejlesztéséhez is, illetőleg a termelészövetkezeti termelés támogatása mellett az egyénileg gazdálkodó parasztokat is segíteni kell abban, hogy növeljék termelésüket.

A Központi Vezetőség – a személyi döntések és az általános politikai irányvonal kijelölése mellett, a korábbi nyilvános vita tanulságait is figyelembe véve – módosította és elfogadta a második ötéves terv tervezetét. A vitára bocsátott irányelvek az ipari termelés növekedését öt év alatt még 50–52%-ban, viszont a KV júliusi ülésén elfogadott terv 47–50%-ban határozta meg. Az ipar két fő ága közül a terv elsődlegesen a nehézipart kívánta fejleszteni. A termelési eszközök gyártásának 58–60%-os, a fogyasztási cikkek termelésének pedig 38–40%-os növelését irányozta elő. Az egyes iparágak közül – az iparnak műanyagokkal, a mezőgazdaságnak műtrágyával és vegyszerekkel való jobb ellátása érdekében – leggyorsabban a vegyipart akarta fejleszteni. A könnyűipar termelésének a terv szerint (az ország könnyűipari exportjának csökkentése miatt) csak 25%-kal kellett volna növekednie. A hazai piacra kerülő könnyűipari termékek mennyiségének azonban öt év alatt 40%-kal kellett volna emelkednie. A mezőgazdasági termelés növekedési előirányzata 27% volt. A beruházások összegét a KV júliusi ülése – az eredeti tervjavaslat szerinti 78–80 milliárdról – 76–78 milliárdra, a nemzeti jövedelem növekedé-

A Nagy Imre-kormány (1953. július 3.)

A Varsói Szerződés alakuló ülése (1955. május 11–14.)

Rajk László, Pálffy György, Szönyi Tibor és Szalai András temetése

A magyar párt- és kormányküldöttség jugoszláviai tárgyalása (1956. október)

Tüntetés a Bem-szobornál (1956. október 23.)

Könyvégető ellenforradalmárok

Ellenforradalmárok a Köztársaság téri pártház előtt

Szovjet tankok a Margit-híd pesti hidfőjénél (1956. november)

A vasas munkásörtség zászlóavatása a népligeti Vasas sporttelepen
(1957. március)

A KISZ alakuló
kongresszusa
(1957. március 21.)

1957. május elseje a Hősök terén

Az MSZMP országos pártértekezletének elnöksége (1957. június 27–29.)

Ho Si Minh a csillebérci úttörőtáborban (1957)

NÉPSZABADSÁG

1957. november 22. péntek

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT KÖZPONTI LAPJA

II. évfolyam, 276. szám

*A szocialista országok kommunista és munkáspártjai képviselőinek
1957. november 14-16-i, moszkvai értekezletén elfogadott*

NYILATKOZAT

Az Alban Munkáspárt, a Bolgar Kommunista Párt, a Magyar Szocialista Munkáspárt, a Vietnami Dolgozók Pártja, Nemzetköz. Szocialista Egyesülés, a Kínai Kommunista Párt, a Kínai Munkáspárt, a Mongol Népi Felszabadítási Párt, a Lengyel Egyesült Munkáspárt, a Ruman Munkáspárt, a Szovjetunió Kommunista Pártja, Csehszlovákia Kommunista Pártja képviselői az Értekezleten megvitaták a jelenleg nemzetközi helyzet, valamint a szocializmusért folytatott harc idősebbé problémáit és az egymással szembe fordított kérdéseket.

A vélemények, melyek megmutatták az Értekezleten képviselői kommunista és munkáspártok közötti egyeztetés szükségét, az országok közötti szilárdabb és szorosabb kapcsolat, nemcsak a helyzet értékelésében, az Értekezleten eszméletű a nemzetközi kommunista országok, bizonyos problémáinak is. Az Értekezlet résztvevői a nyilatkozat elfogadását követően a következőképpen foglalkoztak a kapitalista országok munkáspártjainak helyzetével, és a szocialista országok munkáspártjainak helyzetével.

KÖZLEMÉNY A SZOCIALISTA ORSZÁGOK KOMMUNISTA ÉS MUNKÁSPÁRTJAI KÉPVISELŐINEK ÉRTEKEZLETÉRŐL

A szocialista országok kommunista és munkáspártjainak képviselői 1957. november 14-16-án Moszkvában értekezletet tartottak. Az értekezletre részt vettek: az Alban Munkáspárt, a Bolgar Kommunista Párt, a Magyar Szocialista Munkáspárt, a Vietnami Dolgozók Pártja, Nemzetköz. Szocialista Egyesülés, a Kínai Kommunista Párt, a Kínai Munkáspárt, a Mongol Népi Felszabadítási Párt, a Lengyel Egyesült Munkáspárt, a Ruman Munkáspárt, a Szovjetunió Kommunista Pártja, Csehszlovákia Kommunista Pártja képviselői.

Az értekezlet egyhangúlag elfogadta a szocialista országok kommunista és munkáspártjainak nyilatkozatát, amelyet az alábbiakban közlünk.

Az értekezleten megvitaták a jelenleg nemzetközi helyzet, valamint a szocializmusért folytatott harc idősebbé problémáit és az egymással szembe fordított kérdéseket.

A vélemények, melyek megmutatták az Értekezleten képviselői kommunista és munkáspártok közötti egyeztetés szükségét, az országok közötti szilárdabb és szorosabb kapcsolat, nemcsak a helyzet értékelésében, az Értekezleten eszméletű a nemzetközi kommunista országok, bizonyos problémáinak is. Az Értekezlet résztvevői a nyilatkozat elfogadását követően a következőképpen foglalkoztak a kapitalista országok munkáspártjainak helyzetével, és a szocialista országok munkáspártjainak helyzetével.

Egyesült Államok bizonyos egyesült körű politikáikkal igyekeznek maguk köré gyűjteni a kapitalista világ társas reakciós erőit. Ezzel szemben a munkáspártok és a szocialista országok képviselői a nemzetközi helyzetet a legmagasabb szintre emelték. Ezek a politikák a nemzetközi helyzetet a legmagasabb szintre emelték. Ezek a politikák a nemzetközi helyzetet a legmagasabb szintre emelték.

Amíg az imperializmus fenntartja, addig megmarad az agresszív háború veszélye. Az agresszív háború veszélye az amerikai, angol, francia és más imperialisták és lelkészek háború folytatásáért folytatnak Indonéziában, Indonéziában, Kuvaitban, Malajziában, Kuvaitban, Guatemalában, Egyiptomban, Algeriában, Ománban és Jemenben. Egyesült Államok az agresszív imperialista és a munkáspártok közötti kapcsolatokat a legmagasabb szintre emelték. Ezek a politikák a nemzetközi helyzetet a legmagasabb szintre emelték.

A szocialista országok kommunista és munkáspártjainak nyilatkozata (1957. november 16.)

Kádár János
és Münnich Ferenc
az Országgyűlés
1958. áprilisi ülészakán

Az Országgyűlés 1958. szeptemberi ülészaka

Szavazás
a MÁVAG-kolóniában
(1958. november 16.)

Az Országgyűlés 1958. novemberi ülészaka

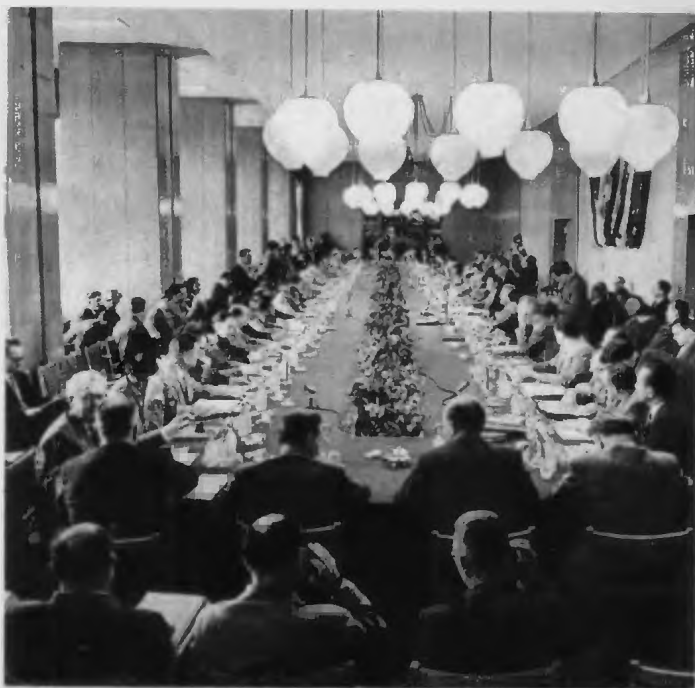
A Széchenyi-hegyi televíziós adóállomás átadása (1959. február 22.)

Utcai vita a termelőszövetkezetekről 1959 őszén Mérges községben

A magyar küldöttség az ENSZ közgyűlésén (Kádár János, Sik Endre és Péter János)

A KGBT
XIII. ülészaka
Budapesten
(1960. július 26.)

Tanácskozik az MSZMP VIII. kongresszusa (1962. december)

sét pedig 42–43%-ról 40%-ra csökkentette, viszont változatlanul fenntartotta a munkások és alkalmazottak reálbérének, valamint a parasztság egy főre eső átlagos reáljövedelmének 25–25%-os növekedési előirányzatát, s nem csökkentette a lakásépítés és a szociális beruházások tervszámait sem. A tervjavaslat egyik legfontosabb előírása az volt, hogy az életszínvonal növekedésének folyamatosnak kell lennie, s a nemzeti jövedelemnek évente átlagosan 70,4%-át kell a lakosság személyes fogyasztására fordítani. (Az első öt éves terv éveiben személyi fogyasztásra évente átlagosan a nemzeti jövedelem 64,6%-a jutott.) A Központi Vezetőség – saját korábbi elképzelésétől eltérően – 1956. júliusi ülése alkalmával úgy döntött, hogy az önkéntesség elvének betartása érdekében a mezőgazdaság szocialista szektora (az állami gazdaságok és termelőszövetkezetek) szántóterületét az öt éves terv végéig az ország szántóterületének mindössze 55–60%-ára kell növelni – a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztésével. (A KV tehát most nem azt írta elő, hogy 1960 végéig nagyjából be kell fejezni a mezőgazdaság szocialista átszervezését.) A termelőszövetkezeti mozgalom eme mérsékeltbb fejlesztésének viszont valamennyi feltételét igyekezett biztosítani. A második öt éves terv – az elsőhöz hasonlóan – a szocialista iparosítást, a mezőgazdaság szocialista átszervezését, a dolgozó nép kulturális felemelkedését és az ország védelmének a biztosítását szolgálta. Előirányzatai azonban az első öt éves tervénél jóval realisabbak voltak: számoltak az ország gazdasági adottságaival, fokozottabban figyelembe vették a népgazdaság arányos fejlesztésének és a termelés gazdaságosságának a követelményeit, s tekintettel voltak arra, hogy a gazdasági fejlesztést a dolgozó tömegek anyagi érdekeltségének a biztosításával kell megalapozni.

Rákosi Mátyás leváltása és a júliusi ülés többi határozata némileg csökkentette a belpolitikai feszültséget, de a helyzet kritikus maradt. Gerő Ernő első titkárrá választása sehol sem keltett lelkesedést; viszont alkalmat adott arra, hogy a jobboldal ismét bizalmatlanságot szítson a párt irányvonala iránt. A KV júliusi határozata alkalmas kiindulópont lett volna a politikai kibontakozáshoz, ha a párt és az állam vezető szervei egyrészt azonnal és határozottan hozzáfognak a szektás politika következményeinek a felszámolásához, másrészt eszmeileg és politikailag képesek felvenni a harcot a revizionista és polgári jobboldal ellen, s leleplezni külföldi segítő társait, valamint azok propagandaszervei és kémszervezetei aknamunkáját. A gyors és határozott cselekvés azonban elmaradt, mert a vezető szervek továbbra sem voltak egységesek a múlt megítélésében, a tennivalókat és a jobboldal ellen alkalmazandó politikát illetően, s nem voltak tisztában a veszély teljes nagyságával sem.

Gerő Ernő a KV júliusi ülésén tartott beszámolójában – az 1955. évi márciusi határozat utáni időről szólva – hibának nevezte, hogy egyfelől nem léptek fel határozottan a szektás jelenségek ellen, másfelől nem folytattak következetes eszmei-politikai küzdelmet a jobboldali csoport ellen sem; a jelenre

nézve mégis azt javasolta – s javaslata nem váltott ki ellentmondást a KV tagjaiból –, hogy nyissanak „tisztá lapot”, vagyis ne feszegessék tovább, hogy melyik fél miben hibázott. A múlt mélyreható elemzésének elmulasztása azonban eleve gátat vetett a kétfrontos harc kibontakoztatásának.

1956. július 30-án Gerő Ernő kivált a kormányból, a miniszterelnök első helyettese Hidas István lett, az ő megürült miniszterelnök-helyettesi posztjára pedig Marosán György került. Ugyanekkor az élelmiszeripari tárca vezetését Altomáre Ivántól Nyers Rezső, a külügyi tárcát Boldóczy Jánostól Horváth Imre, az oktatási tárcát pedig Erdey-Grúz Tibortól Kónya Albert vette át. A Szénbányászati Minisztériumot és a Vegyipari és Energiaügyi Minisztériumot Bánya- és Energiaügyi Minisztériummá, illetőleg Vegyipari Minisztériummá szervezték át. Az előbbi vezetésére a volt szénbányászati miniszter, Czottner Sándor kapott megbízatást, az utóbbit a lelépő Kiss Árpád helyett Szabó Gergely vette át.

A pártvezetőség és a kormány bizonytalansága, tétlenkedése miatt júliustól október közepéig alig történt valami olyan intézkedés, amely valamennyi dolgozó – idősebbek és fiatalabbak – számára egyaránt „kézzelfoghatóan” bizonyította volna a politika megváltozását. Július 19-én az Elnöki Tanács rendeletileg engedélyhez kötötte a földrendezést és a tagosítást. Augusztus elején a minisztertanács 15 000 fővel csökkentette a honvédség létszámát, szeptember elején pedig határozatot hozott a mezőgazdasági termelészövetkezetek fejlesztéséről – megkönnyítve számukra a hitelek felvételét és visszafizetését, a beszolgáltatási kötelezettségek teljesítése után megmaradó terményfeleslegük szabadpiaci értékesítését, bizonyos termékeik és terményeik elsődleges feldolgozására szolgáló melléküzemek létesítését, továbbá engedélyezve számukra traktorok és tehergépkocsik megvásárlását. (A határozat állást foglalt az alacsonyabb típusú termelészövetkezeti szakcsoportok és társulások alakítása, illetőleg fejlesztése mellett is.) Október 4-én a minisztertanács bejelentette, hogy megszüntette a békekölcsönök kibocsátását, majd október 11-én felemelte az állami gazdaságok alacsony keresetű dolgozóinak bérét. Ezek az intézkedések külön-külön mind fontosak voltak ugyan, de a dolgozók nagy többségét csupán a békekölcsönök kibocsátásának a megszüntetése érintette, ami viszont egymagában elégtelen volt. Az egész társadalomra kiterjedő feszültség feloldásához ekkor alapvetően három intézkedésre lett volna szükség: az ipari munkások és az összes kis keresetű értelmiségiek és alkalmazottak (pedagógusok, egészségügyi dolgozók, tanácsi alkalmazottak, rendőrök, kereskedelmi dolgozók stb.) bérének azonnali lényeges felemelésére, a kötelező beszolgáltatási rendszer azonnali eltörlésére, s olyan nagyarányú lakásépítési akció megindítására, mely alkalmas lett volna a lakáshelyzet romlásának megállítására, és reményt nyújtott volna arra, hogy a fiatal házaspárok és a sokgyermekes családok belátható időn belül saját lakáshoz jutnak. Mind-

erre azonban a párt és a kormány vezetői – noha a tömegek köréből kaptak ilyen javaslatokat – nem tudták rászánni magukat, s az értékes időt elveszítették.

Szeptemberben a revizionista jobboldal ismét támadásba lendült – a Magyar Írók Szövetségében, az *Irodalmi Újságban* és más lapokban, a betiltott, de tevékenységét ismét felújító Petőfi Körben, valamint az e kör mintájára a fővárosban és vidéken megalakult egyéb szervezetekben. S velük együtt fokozta tevékenységét a polgári jobboldal is. A revizionista erők új akciójának elsődleges célja Nagy Imrének a pártba való visszavétele volt. Ezzel egyidejűleg a revizionisták és szövetségeseik (annak megfelelően, hogy július 22-én a Szabad Európa Rádió kiadta a magyar párt „megtisztításának” a jelszavát) frontális támadást indítottak a „szektások”, a „sztálinisták” és a „rákosisták” ellen, e jelzőkkel illetve mindenkit, aki szót emelt a proletárdiktatúra, a szocialista átalakulás eredményei és a Szovjetunió mellett, s nem utolsósorban a fokozódó ellenséges tevékenység ellen.

A Központi Vezetőség 1956. júliusi ülése Nagy Imre ügyében – a vele folytatott előzetes tárgyalások után – úgy foglalt állást, hogy nem zárja el a pártba való visszatérésének az útját, ha megszakítja kapcsolatait a körülötte gyülekező ellenséges elemekkel s politikai hibáit elismerve nyilvános önkritikát gyakorol. (Augusztusban a Politikai Bizottság megismételte ezt az álláspontot.) Nagy Imre október 4-én kérte levélben a Központi Vezetőségtől párttagsága visszaállítását – megígérve, hogy a párt határozatait magára nézve kötelezőnek fogja tartani. Önkritikát azonban nem gyakorolt. (Azt igényelte, hogy korábban elmarasztalt nézeteit és cselekedeteit nyilvánosan vitassák meg. E vita eredményétől tette függővé önkritikáját.) Az MDP Politikai Bizottsága – a ránehezedő külső nyomás csökkentése reményében és bízva Nagy Imre ígéréteiben – október 13-án visszavette őt a pártba, s a ténylegesen elkövetett hibáinak megállapítását, valamint annak a tisztázását, hogy a korábbi párthatározatokban voltak-e túlzások vagy helytelen megállapítások – későbbre halasztotta. Nagy Imre ebben az időben politikailag a Jugoszláv Kommunista Szövetsége vezetőinek a köréből is támogatásban részesült, ezért a pártba való visszavételében szerepe lehetett a magyar–jugoszláv kapcsolatok alakulásának is.

Magyarország és Jugoszlávia viszonya 1956-ban a szovjet–jugoszláv viszonyal párhuzamosan – és különösen az MDP KV júliusi ülése után – megjavult. Végre sikerült tisztázni a két állam közti vitás kérdéseket, s a szeptember 13–19-i belgrádi tárgyalásokon jegyzőkönyvet írtak alá a gazdasági együttműködésről. Október első napjaiban Jaltában Tito jugoszláv államelnök – a szovjet vezetők mellett – Gerő Ernővel is nem hivatalos megbeszéléseket folytatott. E megbeszéléseket követően pedig a JKSZ meghívására október 15-én Gerő Ernő vezetésével magyar párt- és kormányküldöttség

utazott Jugoszláviába az államközi kapcsolatok kiszélesítése és a pártközi kapcsolatok felvétele érdekében. A küldöttség az ellenforradalom kirobbanásának napján, október 23-án reggel érkezett vissza Budapestre.

1956 szeptemberében az MDP Politikai Bizottsága határozatot hozott arról, hogy a „konceptiók perek” áldozatául esett kommunisták – Rajk László, Pálffy György, Szőnyi Tibor, Szalai András és mások – hamvait méltó módon, díszsírhelyen kell elhelyezni. Rajk László és mártírtársai temetésére október 6-án, a honvédség és a rendőrség mártírjainak a temetésére október 13-án és 20-án került sor – sok ezer ember részvételével. A revizionista csoport – s nem kevésbé a polgári restauráció többi irányzatai – a temetéseket, a törvénytelen ségek okozta morális megrendülést az érzelmek felkorbácsolására, a rendszer elleni uszításra használták fel. Október 6-án jobboldali csoportok már kisebb méretű politikai tüntetéseket is rendeztek Budapest egyes pontjain. Október 17-én az Írószövetség pártszervezetének vezetősége határozatot hozott, amelyben kérte a pártkongresszus összehívását, s határozatát a sajtóban nyilvánosságra hozta. Október közepétől kezdve az egyetemeken és főiskolákon lázas hangulat uralkodott, ami rövidesen áttért a diákok fiatalabb korosztályaira is. (A revizionisták és más jobboldali csoportok a diákok elégedetlenségének a felszítására a szociális problémákat, az oktatási intézmények belső rendjének bizonyos merevségeit, az orosz nyelv kötelező oktatását és az oktatási intézmények DISZ-szervezetei irányításának korábbi hibáit használták fel.) Október 16-án a szegedi egyetemisták gyűlése kimondta, hogy kiválik a DISZ-ből és megalakítja – az egyetemi és főiskolai hallgatók egykori egységes szövetsége mintájára – a MEFESZ-t. Október 22-én a budapesti, a miskolci, a szegedi, a pécsi és a soproni egyetemeken, illetőleg főiskolákon megtartott diákgyűlések – ahol az irányítók nem egy esetben külső személyek voltak – határozatot hoztak a MEFESZ-hez való csatlakozásról és pontokba foglalták követeléseiket. A Budapesti Műszaki Egyetem diákgyűlése másnapra tüntetésre hívott fel, mely felhíváshoz azután a többi budapesti egyetem is csatlakozott. A Petőfi Kör vezetőségi ülése október 22-én ugyancsak „határozatot” hozott, amelyben követelte a párt Központi Vezetőségének az összehívását, Nagy Imrének és csoportja több más tagjának a vezetésbe való bevonását, Rákosi Mátyásnak a KV-ból való kizárását, Farkas Mihály ügyének nyílt tárgyalását (Farkast ti. október első felében a rendőrhatalóságok a szocialista törvényesség megsértése miatt letartóztatták), valamint a Petőfi Körre vonatkozó és más párthatározatok felülvizsgálatát.

A revizionisták az október 23-i tömegdemonstrációt színleg a lengyel kommunisták melletti szimpátiatüntetésként propagálták és szervezték. Az MDP Politikai Bizottsága és a kormány október 23-án délelőtt a tüntetés ellen foglalt állást, illetőleg betiltotta azt, néhány órával később azonban – a revizionisták által szervezett tiltakozások hatására – visszavonta előbbi

döntését és engedélyezte a tüntetést. Ráadásul a Politikai Bizottság és a DISZ Központi Vezetősége felszólította budapesti szervezetei egy részét, hogy vegyenek részt a tüntetésen és akadályozzák meg annak esetleges elfajulását.

A tüntetés délután három órakor kezdődött Petőfi Sándor szobránál. Innen a tömeg a Bem térre, onnan pedig a Parlament elé vonult, ahol Nagy Imre mondott beszédet. A tüntetők közt meghúzódó revizionista és szervezett polgári jobboldali csoportok – akik nacionalista és szovjetellenes jelszavakat hangoztattak, a magyar nemzeti lobogóból kivágták a Magyar Népköztársaság címerét, letépték a vörös zászlókat és leverték az intézmények homlokzatáról a vörös csillagokat – estig a tömeg egy részét a maguk befolyása alá vonták, s a városnak azokra a pontjaira irányították, ahol valamely intézmény ellen fegyveres támadást készítettek elő. Az esti és éjszakai órákban a fegyveres ellenforradalmi csoportok megtámadták a Magyar Rádió, valamint a *Szabad Nép* székházát, a telefonközpontot, a Lakihegyi rádióadót, továbbá fegyverek és gépjárművek szerzése végett több fegyverraktárt, laktanyát, rendőrörsöt, üzemet és egyéb intézményeket. A Dózsa György úton pedig – hangulat-keltés céljából – ledöntötték a Sztálin-szobrot.

A fegyveres ellenforradalmi lázadás kirobbantása, amely szemmel láthatólag tervszerű – politikailag és katonailag jól átgondolt – akció eredménye volt, szorosan összefüggött a nemzetközi helyzet alakulásával.

A nemzetközi erőviszonyok megváltozása a nyugati imperialista hatalmakat válaszüte elé állította: vagy szakítanak a hidegháborús módszerekkel és elfogadják az enyhülést, vagy megkísérik a szocialista erők és a nemzeti felszabadító mozgalmak visszaszorítását. 1956 folyamán e két irányzat közül – a vezető imperialista államokban – ismét a második kerekedett felül. Ennek több oka volt. A leszerelési irányzat érzékenyen érintette a hadiiparral kapcsolatban álló monopóliumokat. A genfi csúcsértekezlet után a tőkés világban erősödtek a semlegességi irányzatok, éleződtek a tőkés országok közötti ellentétek, erősödött az USA hegemoniájának és a NATO-nak a bírálata. 1956 tavaszán Franciaországban és Olaszországban nőtt a kommunista párt és általában a baloldal befolyása, valamint annak a lehetősége, hogy új népfrontmozgalom alakul ki. Ugyanakkor Ázsiában és a Közel-Keleten az imperialista politika újabb jelentős nehézségekbe ütközött. 1956. július 26-án Egyiptom államosította a Szezei-csatornát. A nemzetközi olajmonopóliumok ezt veszedelmes precedensnek tekintették, melyet – ha megtorlatlan marad – követhet a közel-keleti olajkutak államosítása is. Anglia és Franciaország előbb diplomáciai nyomással próbálta térdre kényszeríteni Egyiptomot, mivel azonban ez nem sikerült, október felső felében a nyílt katonai beavatkozás mellett döntött, melynek végső terveit október 16-án egyeztették Eden, Lloyd, Mollet és Pineau párizsi találkozásánál. Az enyhülési irányzat térhódításának

a megakadályozása és a szocialista erők visszaszorításának a szándéka mellett ez a háborús terv volt az oka annak, hogy az imperialisták a szocialista táboron belül olyan zavart igyekeztek kelteni ügynökeik révén, ami politikailag és katonailag leköti, illetőleg megakadályozza a Szovjetuniót abban, hogy támogassa Egyiptomot. Ezt a célt szolgálta a magyarországi ellenforradalom is, amelyet azonban elsősorban az USA agresszív erői készítettek elő az angol és francia imperialista körök támogatásával. (Az Egyiptom elleni támadást Izrael indította meg október 29-én. Anglia és Franciaország október 31-én csatlakozott az intervencióhoz. A szovjet kormány azonban – a magyarországi ellenforradalom ellenére – fegyveres segítséget ígért a megtámadott Egyiptomnak, ami meghátrálásra készítette az agresszorokat.)

A fegyveres lázadás kirobbanása után éjjel összeült az MDP Központi Vezetősége. Állást foglalt amellett, hogy ellenforradalom robbant ki, ugyanakkor Nagy Imrét és csoportjának több tagját – mivel elismerték, hogy ellenforradalom kezdődött és megígérték, hogy közreműködnek a lázadás leverésében – bevonta a maga soraiba. (Nagy Imre és Losonczy Géza tagja lett a Politikai Bizottságnak is.) Együttal javasolta az Elnöki Tanácsnak, hogy Hegedűs András helyett Nagy Imrét nevezze ki miniszterelnöknek. Nagy Imre október 24-én foglalta el hivatalát. Ettől kezdve a kormány összetétele szinte naponként módosult. Október 26-án a következő személyekből állt: Nagy Imre miniszterelnök, Apró Antal, Bognár József és Erdei Ferenc miniszterelnök-helyettesek, Tildy Zoltán államminiszter, Ribíánszky Miklós az állami gazdaságok minisztere, Czottner Sándor bányá- és energiaügyi, Gyenes Antal begyűjtési, Babits Antal egészségügyi, Nyers Rezső élelmiszeripari, Apró Antal építésügyi, Kovács Béla földművelésügyi, Janza Károly honvédelmi, Molnár Erik igazságügyi, Csergő János kohó- és gépipari, Nagy Józsefné könnyűipari, Bebrits Lajos közlekedés és postaügyi, Bognár József külkereskedelmi, Lukács György népművelési, Horváth Imre külügy-, Kónya Albert oktatásügyi, Kossa István pénzügy-, Nezvál Ferenc város- és községgazdálkodási és Szabó Gergely vegyipari miniszter. A minisztertanács létszáma 24 főre emelkedett és mintegy felerészben kicserélődött. Ezt követően, október 29-én Bebrits Lajos közlekedés- és postaügyi minisztert Csánádi György váltotta fel. Október 31-én pedig Kádár János és Losonczy Géza került be államminiszteri rangban a kormányba.

A kormány személyi összetételének módosításával a Központi Vezetőség – legalábbis ama része, amely nem tért le a forradalmi marxizmus talajáról – eredetileg azt igyekezett bizonyítani, hogy a párt teljesen szakított régi politikai irányvonalával és az ország szocialista átalakítását az eddiginél szélesebb bázisra támaszkodva, a haladás és a nemzeti felemelkedés valameny-nyi igaz hívével összefogva kívánja folytatni. S ezzel azt szerette volna elérni, hogy azok az emberek, akiket csupán a szocializmus építésének hibái állí-

tottak szembe a párttal és az államhatalommal, szakítsanak a tudatos ellenforradalmárokkal és térjenek vissza a munkáshatalom hívei közé. E remény azonban nem teljesült, s a kormány mely november 3-ig működött, a fegyveres lázadást nem tudta felszámolni, és fokról fokra meghátrált az ellenforradalom előtt. A helyzet ilyen alakulásának nem az volt az oka, hogy – néhány régebbi és újabb pártönkivüli miniszter mellett – a volt kisgazdapárt két olyan vezetője is bekerült a kormányba, mint Tildy Zoltán és Kovács Béla. Az alapvető ok egyrészt a miniszterelnök árulása, másrészt a revizionisták gyors térnyerése, valamint a kommunisták között uralkodó zűrzavar és tanácstalanság volt. Ez akadályozta meg a fegyveres ellenforradalmi gócok felszámolását, ez hiúsította meg a kommunisták szervezett felsorakozását az ellenforradalom ellen, s ez tette lehetővé, hogy a Nagy–Losonczy-frakció a Központi Vezetőségben és a Politikai Bizottságban – melyek döntéseitől a kormány irányvonala is függött – a lényeges kérdésekben végül is mindig keresztül tudta vinni az akaratát. A revizionista csoportoknak olyan fontos intézményeket sikerült a kezükbe kaparintaniuk, mint a *Szabad Nép* szerkesztősége, a Budapesti Rendőr-főkapitányság stb.

Október 23-án este a fegyveres lázadás a párt és a kormány vezetőit felkészületlenül érte: Budapesten csak az ÁVH fegyveres alakulatai és a néphadsereg kis létszámú helyőrsége állt a kormány rendelkezésére. Először ezekből rendelték ki néhány egységet a Rádióhoz a rend helyreállítására. A néphadsereg harcokszó egysége azonban olyan parancsot kapott, hogy lőszert ne vigyen magával és az alakulat tisztjei rábeszéléssel igyekezzenek meggyőzni a fegyveres támadókat a harc értelmetlenségéről. Ennek az lett a következménye, hogy a lázadók a harcokszókat elfoglalták, és elhíresztelték, hogy a honvédség átállt a felkelőkhöz. A KV csak a késő esti órákban fogadott el olyan határozatot, hogy a kormány rendeljen fel Budapestre vidéki ezredeket és egyúttal kérjen segítséget a főváros körzetében tartózkodó szovjet csapatoktól a rend helyreállítására, akik azután október 24-én a Rádiót, a *Szabad Nép* székházát és az ellenforradalmárok által elfoglalt más objektumok többségét is visszafoglalták. A habozás oka ekkor – és később is – részben az volt, hogy az ellenforradalmi erőknek kezdetben a klérus reakciós elemei és az oktatási intézményekben működő revizionista és egyéb jobboldali csoportok segítségével sikerült több száz megfélemlített diákot, ipari tanulót és más fiatal bevonniuk a fegyveres csoportokba, és sikerült fegyveres akcióik jelentős részét tömegmegmozdulásokkal kombinálniuk. A befolyásuk alá került fiatalokat és általában a tömegeket a tudatos ellenforradalmárok azzal tévesztették meg, hogy „forradalmároknak” álcázták magukat, a „demokratikus szocializmus”, a „nemzeti függetlenség” jelszavával operáltak, s „minden magyar” összefogására szólítottak fel. Ám azoknak a fasiszta, félfasiszta és egyéb reakciós elemeknek, valamint a mögöttük álló politikai csoportoknak,

szervezeteknek, kémközpontoknak és rádióadóknak (az utóbbiak közül első sorban a Szabad Európa Rádióknak), akik, illetve amelyek a fegyveres csoportokat irányították és az egész ellenforradalmat kezdettől fogva vezényelték, a valódi célja a tőkés rend restaurálása volt. Ezért amellet, hogy politikai eszközökkel is harcolni kellett az ellenforradalom elfojtásáért, az elsődleges feladat a fegyveres lázadás teljes felszámolása volt.

Október 24-én az MDP KV felhívással fordult a lakossághoz, amelyben rámutatott, hogy az ellenséges támadás célja a népi demokratikus rend megdöntése, a Szovjetunió iránti bizalom megingatása, Magyarország elszakítása a szocialista országok családjától, valamint a tőkés és nagybirtokosok hatalmának visszaállítása. Ugyanakkor a belügyminiszter kijárási tilalmat rendelt el, a kormány pedig rendeletet adott ki a statárium bevezetéséről, de amnesztiát biztosított azoknak, akik néhány órán belül leteszik a fegyvert. A statárium bevezetését a miniszterelnök rádiónyilatkozatban hozta nyilvánosságra. (Nagy Imre eme nyilatkozata a fegyveres lázadást még ellenforradalmi jellegűnek nevezte.)

Nagy Imre október 24-i rádiónyilatkozata ellentétes későbbi cselekedeteivel és véleményével, látszólag ellentmond annak a ténynek is, melyet a későbbi vizsgálat derített ki róla, hogy ti. szövetségeseivel fenntartott kapcsolatát ekkor sem szakította meg, sőt kapcsolatban állott egyes fegyveres csoportokkal is. Eme ellentmondásoknak az a magyarázata, hogy Nagy Imre, aki a revizionista csoport hatalomra jutása érdekében vállalta el a miniszterelnökséget, a kormány fejévé még csak úgy lehetett, ha látszólag elvállalja, hogy segít leverni az ellenforradalmat; a hatalmat azonban csak úgy vélte megtarthatónak, ha a párt forradalmi erőivel szemben korábbi szövetségeseire támaszkodik.

Október 25-re a fegyveres lázadók kritikus helyzetbe kerültek: a még szét nem szórt csoportjaikat is a felszámolás veszélye fenyegette. Az a bizottság, amely Apró Antal vezetésével a lázadás leverésének az irányítására alakult, erre a napra is kijárási tilalmat rendelt el a tisztogatás befejezésének a megkönnyítésére. Nagy Imre azonban megakadályozta a kijárási tilalom kihirdetését. Így a főváros lakossága elindult munkahelyére, bevásárolni, vagy csak „megnézni, hogy mi történt”, és járművek híján a tömegek ellepték a főútvonalakat. Ez az állapot megakadályozta a tisztogató akció folytatását, ugyanakkor az ellenségnek lehetőséget adott sorai rendezésére, fegyveres csoportjai feltöltésére, valamint újabb tömegmegmozdulások és véres provokációk szervezésére. Ezen a napon alakult meg számos vállalatnál és intézményben – revizionisták és a régi rendszer aktivizálódó hívei kezdeményezésére – a helyi „forradalmi bizottság”, végső soron azzal a céllal, hogy felszámolják a munkahelyi pártszervezeteket és átvegyék ott a tényleges irányítást. (Kezdetben kommunisták is bekerültek a „forradalmi bizottságok”-

ba, ők azonban – hacsak nem árulták el elveiket – hamarosan kiszorultak e szervekből.) Délelőtt az ellenforradalmi erők kezdeményezésére sokezres tüntető tömeg vonult a Parlament elé, ahol a Földművelésügyi Minisztérium padlásán megbúvó fegyveres csoportjuk – gyorstüzelő fegyverekből – tüzet nyitott a Kossuth téren gyülekező emberekre. A sok halálos áldozatot követelő fegyveres provokációt azután az ÁVH-ra fogták és egy gyűlölethullám előidézésére használták fel. Hasonló provokációt hajtottak végre a párt Központi Vezetőségének a székháza előtt is, ahol – az egyik szemközti épületből – az egyetemi oktatók küldöttségére nyitottak tüzet. Október 25-én délelőtt Nagy Imre és csoportja a kijárási tilalom és a tisztogatás befejezésének meg-
hiúsítása mellett a KV ülésén már azzal a követeléssel lépett fel, hogy kezdjenek tárgyalásokat a felkelőkkel. A vita során Gerő Ernő elfogadta Nagy Imre javaslatát, ugyanakkor lemondott első titkári tisztségéről. A KV Kádár Jánost választotta meg a párt első titkárának, akit a pártban és a párton kívül is nagy tisztelet és tekintély övezett. Ezután a KV úgy döntött, hogy meg kell kísérelni a fegyveres felkelés vérontás nélküli felszámolását. A délután folyamán Kádár János beszédet mondott a rádióban. Rámutatott, hogy az október 23-i felvonulás ugyan békésnek indult és a résztvevők nagy többsége céljaiban becsületes volt, de a bekapcsolódott ellenforradalmárok néhány óra múltán a népi demokrácia elleni fegyveres támadássá változtatták a tüntetést. Az ellenforradalmi fegyveres támadást vissza kell verni s helyre kell állítani a rendet és a békés építő munkát.

A budapesti ellenforradalmi lázadás hírére október 24-től kezdve a nagyobb vidéki városokban is ellenforradalmi tüntetések robbantak ki, fegyveres csoportok, „forradalmi bizottságok”, „munkástanácsok”, „forradalmi tanácsok” stb. alakultak. Október 25-én Győrött az ellenforradalmi tüntetők ledöntötték a szovjet hősi halottak emlékművét s kiszabadították a börtönből a rabokat. Október 26-án vidéken is több helyen került sor harcokra. Mosonmagyaróvár és Hegyeshalom térségében az ellenforradalmárok véresen leszámoltak az ott állomásozó, kis létszámú határőregységekkel és birtokba vették a fontosabb határátkelőhelyeket – szabad utat nyitva az emigráns csoportok és más fegyveresek számára. Október 27-én Vácott kiszabadították a fegyház rabjait. Ózdon és Miskolcon az ellenforradalmárok súlyos terrorcselekményeket hajtottak végre. Ezt követően az ellenforradalom kiterjedt az egész országra.

Budapesten az ellenforradalmi fegyveres csoportok október 26-án ismét támadásba mentek át: megrohanták és feldúlták a XXII., a XX., a II. és a VIII. kerületi pártbizottságokat, hogy megakadályozzák kommunista ellenállási góccok kialakulását.

A Központi Vezetőség még 24-én határozatot hozott a kommunisták fel-fegyverzéséről, ezt azonban a fegyveres testületek vezető szerveiben is teret

nyert árulók szabotázsza megakadályozta. A fegyveres erőktől azok a gyári őrsegek sem kaptak elegendő fegyvert, amelyek a nagyüzemekben az ellenforradalom kirobbanása után alakultak. Így ezek a munkásőrsegek nem sokáig tudtak ellenállni a gyárakon belül szerveződő vagy oda kívülről behatoló ellenforradalmi fegyveresek nyomásának. Az ellenforradalmárok végül is kiszorították őket az üzemekből és saját gyári őrsegeket szerveztek, amelyek viszont már elegendő fegyverrel rendelkeztek. Hasonló folyamat játszódott le a gyárak munkástanácsaiban is. E szervek megalakítását október 25–26-án a kommunisták kezdeményezték: október 28-a után azonban ezeket a munkástanácsokat az ellenforradalmárok feloszlatták vagy újból és újból átalakították. Az ellenforradalmárok vezetése alá került „munkástanácsok” – saját fegyveres őrsegeikre támaszkodva – a budapesti üzemekben és a vidéki üzemek egy részében magukhoz ragadták a vezetést, és egyelőre megakadályozták a munka megindítását.

Nagy Imre – a KV október 25-i határozatára hivatkozva – továbbra is megíúsította a statárium érvényesítését, a fegyveres ellenforradalmároknak újabb és újabb haladékot adott a harc beszüntetésére. Az ellenforradalmárok azonban – amellet, hogy nem tették le a fegyvert – a Szabad Európa Rádió naponkénti útmutatásai szerint egyre fokozták követeléseiket. Nagy Imre pedig – mintegy a „nép” óhajának téve eleget – „engedett”, s frakciójára támaszkodva a Központi Vezetőséget is e követelések elfogadására sarkallta.

Október 26-án Nagy Imre azzal a javaslattal állt elő, hogy nyilvánítsák a felkelést „nemzeti demokratikus forradalomnak”. A KV visszautasította a javaslatot, ugyanakkor hozzájárult ahhoz, hogy a kormány még tárgyaljon a felkelőkkel a fegyverletételről. Október 27-én a pártvezetőség kommunista tagjai tervet dolgoztak ki a fegyveres ellenforradalmi gócok felszámolására, arra az esetre, ha az ellenforradalmárok a fegyverletételre megadott újabb határidőt sem tartják be. A revizionisták azonban ennek a tervnek a végrehajtását is megíúsították. A *Szabad Nép*, a párt központi lapja a revizionisták kezdeményezésére vezércikket közölt, mely úgy foglalt állást, hogy az utóbbi napok eseményeit nem lehet ellenforradalomnak tekinteni; a felkelés nemzeti és demokratikus jellegű mozgalom, amelybe azonban bekapcsolódtak ellenforradalmi elemek is. E cikkel a revizionisták súlyos csapást mértek a munkáshatalmat védelmező erőkre, akiket ezáltal mintegy a forradalom ellen-segeiként bélyegeztek meg, s a munkáshatalom felszámolásához nyitottak utat.

Október 28-án a KV jóváhagyta az ellenforradalom forradalommá nyilvánítását, s egyúttal hozzájárult a felkelők több követelésének a teljesítéséhez is. Ezt követően Nagy Imre rádiónyilatkozatban adta hírül, hogy a „forradalom” elérte célját: egyezmény született a szovjet csapatok Budapest területéről való kivonulásáról, s tárgyalások kezdődnek a szovjet haderők Magyarországból

való teljes kivonulásáról is; megszüntetik az Államvédelmi Hatóságot, a fegyveres erőknek tűzszünetet adtak ki, a felkelők osztagait beillesztik az állam fegyveres testületeibe, felemelik az alacsony fizetéseket és nyugdíjakat, illetve rendezik a béreket és a normákat; a különböző helyi hizottságok működésének koordinálására megalakult a Hazafias Népfront Országos Nemzeti Bizottsága, a kormány javaslatot terjeszt az Országgyűlés elé, hogy az ország címere a Kossuth-címer legyen és március 15-ét ismét nemzeti ünneppé nyilvánítsák.

A Központi Vezetőség azt remélte, hogy ennyi engedmény árán majd nyugalmat teremt. Ennek azonban éppen az ellenkezője következett be, mert a fegyveres csoportok mögött álló burzsoá restaurációs erők – és az őket támogató imperialista körök – a párt demoralizáltságát, szervezetlenségét és vezetőségének bénultságát látva még csak most indultak rohamra igazi céljaikért – a hatalom megszerzéséért, a tőkés rend visszaállításáért és Magyarországnak a szocialista országok családjából való kiszakításáért. Az ellenforradalmi fegyveresek október 28-tól kezdve, a tűzszünettel mit sem törődve, folytatták a pártbizottságok feldúlását. Megrohmozták a rendőrőrszobákat és a kerületi kapitányságokat – ahol nem ütköztek ellenállásba, mert a budapesti rendőr-főkapitány a rendőrség ellenállását megtiltotta –, behatoltak az üzemekbe és más objektumokba. Emellett folytatták a bűnözők kiszabadítását s az utcákon megkezdődtek az embervadászatok az „ÁVH”-sok és a kommunisták kézrekerítésére, akiket a kiszabadított bűnözők helyére a börtönökbe zártak vagy a helyszínen meglincseltek. A kormány ama határozatát, hogy a fegyveres csoportokat beépítik az állami fegyveres erőkbe, az ellenforradalmárok arra használták fel, hogy minden szinten átvegyék az állami fegyveres erők vezetését. Saját csoportjaikat azonban nem oszlatták fel, hanem megerősítették és újakat is szerveztek. Az első napok múltán a diákok és más megtevesztett fiatalok jó része – rádöbbenve, hogy kik irányítják őket – ott hagyta a fegyveres lázadók csoportjait. Helyükre most a börtönökből kiszabadított bűnözők és más lumpenelemek ezrei álltak be „forradalmárnak”.

Október 28–29-én – a helyzet alakulása láttán – a Budapesti Pártbizottság vezetői tervet készítettek a forradalmi erők tömörítésére és ellenakció indítására, amihez Nagy Imréeket is meg akarták nyerni. Ilyenképpen a terv az ellenforradalmárok katonai vezetőinek is a tudomására jutott, akik október 30-án délelőtt – több fegyveres csoportjukat összevonva – ágyúk bevetésével támadást indítottak a Budapesti Pártbizottság Köztársaság téri székháza ellen. Több órás tűzharc után a székházat elfoglalták, feldúlták és védői közül 25 embert bestiális kegyetlenséggel lemészároltak. A párházat védő sorkatonák és rendőrök mellett meggyilkolták Mező Imrét, a pártbizottság első titkárát, valamint Asztalos János és Papp József honvéd ezredeseket.

Nagy Imre, akinek egy szava sem volt a Köztársaság téri vérengzés ellen,

még aznap délután bejelentette az egypártrendszer megszüntetését és a koalíciós kormányzati rendszer visszaállítását, továbbá azt is, hogy a kormányon belül egy szűkebb kabinet alakul a volt koalíciós pártok képviselőinek részvételével. Ettől fogva azonban a burzsoá restauráció szélsőjobboldali csoportjai, akik az ellenforradalmi kezdeményezést most már egyedül a maguk kezébe kívánták összpontosítani, kezdték félreállítani a revizionistákat is, mondván, hogy ők is kommunisták voltak vagy támogatták a kommunistákat. Október 30-án Győrött, nyugati ügynökök közreműködésével – mintegy ellenkormányként – megalakult a Dunántúli Nemzeti Tanács, készen arra, hogy az ország nyugati felét – imperialista fegyveres beavatkozás esetén – „híd-főállásává” tegye. A Dunántúli Nemzeti Tanácshoz még aznap csatlakozott Borsod és Bács-Kiskun megye, valamint Csepel „küldöttsége”, s közösen csatlakozásra szólították fel az ország „forradalmi tanácsait”. Október 30-ról 31-re virradó éjjel Pálinkás-Pallavicini György őrnagy csoportja kiszabadította Felsőpetényből – ahol megérdemelt büntetését töltötte – és Budapestre hozta Mindszenty József volt hercegprímást. Mindszenty ettől fogva egy leendő államfőhöz hasonló szerepet kezdett játszani.

Október 30–31-re a volt koalíciós pártok közül újjászerveződött a Szociáldemokrata Párt, a Független Kisgazdapárt és Petőfi-párt néven a Nemzeti Parasztpárt – túlnyomórészt jobboldali elemeik vezetésével. Rajtuk kívül számos szélsőjobboldali párt – Magyar Forradalmárok Pártja, Magyar Függetlenségi Párt, Demokrata Néppárt, Keresztény Demokrata Néppárt, Keresztény Magyar Párt, Keresztény Front stb. – is alakult. E hangzatos nevek mögött többnyire a régi „keresztény kurzus” feltámadt politikusai és követői húzódtak meg. Vidéken megindult a nyilaskeresztesek szervezkedése is.

Október 30-án az MDP KV – október 28-án létesített – Elnöksége, két-napi éles vita után, kimondta a párt feloszlását. S helyette – Magyar Szocialista Munkáspárt névvel – egy új párt alakítását határozta el, melynek vezetésére Ideiglenes Intéző Bizottságot hozott létre. Az MSZMP IIB tagjai, Kádár János kivételével, Nagy Imre csoportjából és annak támogatói közül kerültek ki.

November 1-én Nagy Imre a minisztertanács szűkebb kabinetjének döntése értelmében – a miniszterelnökség megtartásával – átvette a külügyminiszteri tárcát is. Ezt követően rádióbeszédben jelentette be, hogy Magyarország kilépett a Varsói Szerződésből, semlegesnek nyilvánítja magát, és egyúttal kéri az ENSZ-et, hogy tűzze napirendre a magyar kérdés megtárgyalását. Ezzel minden akadály elhárult a tőkés restauráció elől, csupán egy olyan kormányra volt szükség, amely ezt végrehajtja. Ez a kormány november 3-án alakult meg, a korábbi szűkebb kabinet utódjaként, a következő összetételben: Nagy Imre miniszterelnök és külügyminiszter, Tildy Zoltán, Kovács Béla, B. Szabó István, Kéthly Anna, Kelemen Gyula, Fischer József, Bibó

István, Farkas Ferenc, Losonczy Géza és Kádár János államminiszterek, valamint Maléter Pál honvédelmi miniszter. Kádár János nevének szerepeltetése a kommunisták megtévesztését szolgálta. Ő ugyanis Apró Antallal, Münnich Ferencsel és Kossa Istvánnal együtt már eltávozott Budapestről. A Nagy Imre-kabinet tagjai közül a revizionistákat a miniszterelnökön kívül Losonczy Géza és Maléter Pál, a kisgazdapártiakat Tildy Zoltán, Kovács Béla és B. Szabó István, a szociáldemokratákat Kéthly Anna, Kelemen Gyula és Fischer József, a parasztpártiakat pedig Bibó István és Farkas Ferenc képviselte.

Azt, hogy az ország hova jutott az ellenforradalom következtében, s hogy valóban fennáll a tőkés restauráció közvetlen veszélye, a néptömegek előtt leginkább Mindszenty József november 3-i rádióbeszéde leplezte le. Mindszenty e beszédében bejelentette, hogy nem ért egyet az új kormánnyal sem. Félre kell állítani és felelősségre kell vonni mindazokat, akiknek a népi demokratikus rendszer létrehozásában bármilyen részük volt. Az ország rendjét a magántulajdon alapjára kell helyezni és vissza kell állítani a konzervatív egyház régi szerepét is.

A néphatalom
helyreállításától
a szocializmus alapjai
lerakásának befejezéséig

1956-1962

**Az ellenforradalom leverése
és a néphatalom megszilárdítása.
A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány
megalakulása és politikája**

**A MAGYAR FORRADALMI
MUNKÁS-PARASZT KORMÁNY
MEGALAKULÁSA ÉS POLITIKÁJA**

Az 1956. október 23-át követő események, az ellenforradalom nyílt fellépése és fegyveres garázdálkodásai nyomán mind több ember döbönt rá arra, hogy Magyarországon végveszélybe került a néphatalom, a szocialista rendszer. Ennek következtében a munkások, parasztok és értelmiségiek, a kommunisták és pártontkíüliek körében is szinte napról napra növekedett azoknak a száma, akik egy új forradalmi központ létrejöttére vártak, hogy mögéje felsorakozva részt vállaljanak az ellenforradalmi lázadás elfojtásában, illetőleg az ellenforradalom következményeinek a felszámolásában.

Az új forradalmi központ november 3-án Szolnokon jött létre. Mégpedig az MDP KV október 28-án életre hívott Elnökségének azon tagjaiból (Kádár János, Münnich Ferenc, Apró Antal, Kiss Károly), akik szakítottak a szocializmus ügyét eláruló Nagy Imrével és revizionista csoportjával, valamint a magyar forradalmi munkásmozgalom olyan személyiségeiből, mint Biszku Béla, Fehér Lajos, Kállai Gyula, Marosán György és mások. Elhatározásukat támogatta – és velük harcolt – Dobi István, a népköztársaság Elnöki Tanácsának az elnöke is. Ennek a forradalmi központnak a kezdeményezésére alakult meg a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány a következő összetételben: Kádár János miniszterelnök, Münnich Ferenc miniszterelnök-helyettes, valamint a fegyveres erők és a közbiztonsági ügyek minisztere, Dögei Imre földművelésügyi, Apró Antal iparügyi, Rónai Sándor kereskedelemügyi, Horváth Imre külügy- és Kossa István pénzügyminiszter. A kormány másnap, november 4-én, ugyancsak Szolnokról – rádió útján – kiáltványt intézett a magyar néphez, amelyben mindenkit az építómunka folytatására szólított fel. A kiáltvány röviden tájékoztatott a kormányprogramról is: a nemzeti függetlenség biztosítása; a szocialista rendszer és vívmányainak védelme, a szocialista építés folytatása; a törvényes rend és béke helyreállítása; a baráti viszony fenntartása minden szocialista állammal, mindenekelőtt

a Szovjetunióval. A kiáltványban a kormány azt is bejelentette, hogy „munkásosztályunk és hazánk érdekében azzal a kéréssel fordult a Szovjet Hadsereg parancsnokságához: segítsen népünknek a reakció sötét erőinek szétverésében és abban, hogy helyreállítsuk a rendet és nyugalmat hazánkban”. A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány azért folyamodott ehhez a lépéshez, mert – a szocializmushoz hű fegyveres erők még nem szerveződtek meg – mindenáron el akarta kerülni a polgárháború kirobbanását, illetőleg annak az esetleges elhúzódását igyekezett eleve megakadályozni, nem utolsósorban a lehetséges imperialista katonai beavatkozás elhárítása érdekében.

1956. november 4-én a Szovjet Hadsereg egységei – a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány kiáltványának az elhangzásával szinte egyidejűleg – akcióba léptek, és viszonylag rövid időn belül, gyakorlatilag néhány nap alatt szétzúzták, illetőleg szétszórták az ellenforradalom kisebb-nagyobb fegyveres ellenállást tanúsító csoportjait. Az ellenforradalmi fegyveres csoportok Győr, Komárom és Pest megyében, s különösen a fővárosban próbáltak erőteljesebb ellenállást kifejteni. De súlyosabb fegyveres összecsapásokra tulajdonképpen csak Budapesten került sor, ahol az ellenforradalmároknak többé-kevésbé kiépített állásaik, „fészekük” voltak. A fegyveres összecsapások nem csekély anyagi veszteségekkel és emberáldozatokkal jártak, főleg a polgári lakosság köréből. Az ellenforradalmárok ugyanis legtöbbször a lakóházakat használták fel fegyveres provokációik elkövetésére. Majd ezt követően, ha módjukban volt, szétszéledtek a lakosság körében és később másutt újra gyülekeztek.

Nagy Imre – a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulásának és a Szovjet Hadsereg segítségnyújtásának hírére – az ENSZ-hez fordult és a nyugati hatalmak katonai beavatkozását sürgette „koalíciós kabinetje” nevében az ellenforradalom támogatására. Az ellenforradalmi kormánynak egyébként ez volt az utolsó „legális” megnyilvánulása. Hiszen Nagy Imre és revizionista csoportjának több tagja – a „végsőig való kitarásra” vonatkozó ígéreteik ellenére – már november 4-én reggel elhagyta az Országgyűlés épületét és Jugoszlávia budapesti követségére menekült. Ugyanezt tette Mindszenty József is, azzal a különbséggel, hogy ő az USA követségét választotta. A revizionista csoport másik része, továbbá az ellenforradalomban szerepet vállalt – polgári és jobboldali szociáldemokrata – politikusok, az esküjüket megszegő katonatisztek és más ellenforradalmi elemek többsége (Aczél Tamás, Faludi György, Ignotus Pál, Kéthly Anna, Király Béla, Kóvágó József, Mérai Tibor stb.) viszont nyomban a nyugatra való szökés útját választotta. De ez utóbbiak csupán a kezdetét jelentették annak a nyugat-európai tőkés államokba való „áramlásnak”, amely a későbbi napokban, hetekben bontakozott ki és mintegy 150 000 ember eltávozását eredményezte az országból. A nyugati polgári – hivatalos és nem hivatalos –

körök által „magyar szabadságharcosok”-ként népszerűsített tömeg azonban valójában politikailag is rendkívül vegyes összetételű volt. Az eltávozottak egy részét kétségtelenül azok az ellenforradalmárok alkották, akik itthon különböző bűncselekményeket követtek el és a jól megérdemelt büntetés elől menekültek el. A köztörvényes bűnözők és elítéltek többsége, akik az ellenforradalom napjaiban szöktek ki börtöneikből, ugyancsak a távozást választotta. Ezenkívül sokan mások, köztük fiatalok és iskolás gyermekek is elhagyták az országot. Mégpedig elsősorban a nyugati hírközlő szervek által terjesztett rémhírek és hamis ígéretek hatására. De voltak közöttük olyanok is, nem is kevesen, akiket a könnyű érvényesülés, a meggazdagodás stb. lehetősége vagy egyszerűen csak a kalandvágy csábított nyugatra. (Az átmenetileg megtévesztett, különben azonban vétlen emberek jelentős része, a nyugati valósággal való közvetlen megismerkedés után, visszatért az országba.)

A katonailag szétzúzott és legyőzött ellenforradalom nem adta fel azonnal a „terepet”, az államszervezetben, valamint a gazdasági és kulturális életben megszerzett pozícióit. A törvényes rend felbomlását és az országban uralkodó zűrzavart kihasználva, hosszabb ideig tartó „utóvédharcok”-ra próbált berendezkedni. Ugyanakkor a fegyveres provokációk mellett elsősorban különböző rémhírek terjesztésével igyekezett befolyását megőrizni, illetőleg növelni a lakosság körében. Az ellenforradalom ilyen tevékenységét sokoldalúan támogatták az imperialista hatalmak kormányai és hírközlő eszközei, sőt a nyugat-európai szociáldemokrata pártok is. De kivette részét az ellenforradalom támogatásából az ENSZ is, az Amerikai Egyesült Államok „szavazógépezete” révén. A Biztonsági Tanács már 1956. október 28-án vitát kezdett a „magyar kérdésről”, amit Magyarország és a Szovjetunió képviselőjének a tiltakozására – új időpont kitűzése nélkül – azután elnapolt. Az USA és Ausztrália azonban nem sokkal később ismét a Biztonsági Tanács elé vitték a „magyar kérdést”. A nyugati hatalmak ezúttal elsősorban a „szovjet beavatkozást” kívánták elítélni. Miután ez a kísérlet sem járt sikerrel, az amerikai képviselő a II. rendkívüli sürgős közgyűlés összehívását kezdeményezte a Biztonsági Tanácsban. Ez 1956. november 4–10-én ülésezett és több határozatot hozott: megbízta Dag Hammarskjöld főtitkárt, hogy a „magyarországi helyzet megvizsgálására küldjön ki megfigyelőket”, felszólította az ENSZ menekültügyi főbiztosát a „magyar menekültek” megsegítésére stb. A „magyar kérdés” – a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány tiltakozása ellenére – az ENSZ XI. közgyűlésén is a napirenden szerepelt. A nyugati hatalmaknak ezzel az volt a közvetlen céljuk, hogy a magyar delegációt megfosszák mandátumától, pontosabban Magyarország ENSZ-tagságát felfüggeszék. A mandátumvizsgáló bizottságban ezt a többség – amerikai javaslatra – meg is szavazta. Ezután a magyar delegáció kivonult a közgyűlésről. A mandátumvizsgáló bizottság indítványára elfogadott közgyűlési határozat után

sajátos helyzet állt elő: a magyar delegáció mandátumát még évekig nem fogadták el, de nem is utasították el. Ily módon a magyar delegáció ugyanazokat a jogokat gyakorolhatta az ENSZ-ben, mint a többi tagállam, vagyis felszólalt, szavazott stb. (Ennek a helyzetnek a fonákságát mutatta az is, hogy eközben az USA és a NATO többi tagjai diplomáciai viszonyt tartottak fenn Magyarországgal.) A nyugati hatalmak azt is szerették volna elérni, hogy az imperialistabarát Hammarskjöld hivatalosan Magyarországra utazhasson. Ez – szerintük – igazolta volna a világszervezet illetékességét a „magyar kérdésben”, és ezzel egyidejűleg hitelesítette volna az ellenforradalmi erőknek ama elég széles körben elterjedt híresztelését, mely szerint a nyugat nem hagyja cserben a „magyar forradalmat”. A magyar kormány természetesen nem járult hozzá az ENSZ főtitkárának budapesti hivatalos látogatásához sem. Erre a közgyűlés elfogadta az ún. ötös bizottság felállításáról szóló javaslatot, azzal a feladattal, hogy tájékozódjon a „magyar kérdésben”. Az ötös bizottságnak Ausztrália, Ceylon, Dánia, Tunézia és Uruguay képviselői lettek a tagjai. Miután a magyar kormány az ötös bizottság magyarországi látogatásához, illetőleg működéséhez nem járult hozzá, a bizottság tagjai disszidens személyektől és más, tárgyilagosnak egyáltalán nem tekinthető hírforrásokból, egyelőre kialakított állásponthez válogattak érveket.

A bizottság 1957. január 21-én hozta nyilvánosságra jelentését. De az ellenforradalmi erők szempontjából magánál a jelentésnél is fontosabb volt az, hogy a jelentés készítése ürügyén terjeszthették a rémhíreiket. Az ellenforradalom elsősorban az üzemekben működő ún. munkástanácsokra, valamint a társadalmi és kulturális szervezetekben, intézményekben (Magyar Írók Szövetsége, Magyar Újságíró Szövetség stb.) tevékenykedő „forradalmi bizottságok”-ra támaszkodott, amelyek időről időre a – budapesti jugoszláv nagykövetségen „berendezkedett” – Nagy Imre-féle revizionista csoport tagjaitól is kaptak még, illegális úton, útmutatásokat. Nagy Imre körét egyébként a JKSZ vezetőinek magatartása is felbátorította, akik november 2–3-án, az ellenforradalom elleni fegyveres harc megindításának az előkészületei során még egyetértettek a forradalmi központ elhatározásával és támogatásukról biztosították azt. Decemberben viszont már olyan irányban igyekeztek az MSZMP vezetőségét befolyásolni, hogy elsősorban a munkástanácsokra építse az ország politikai rendszerét.

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulása pillanatától élesen megkülönböztette egymástól az ellenforradalom tudatos – és gyakran bűncselekményekben is vétkes – résztvevőitől az általuk befolyásolt, megtévesztett embereket. Míg az előbbieket szigorú megbüntetése mellett foglalt állást, addig az utóbbiakat az ellenforradalom elszigetelését célzó intézkedéseivel és türelmes meggyőzéssel igyekezett a békés építőmunka számára megnyerni. A kormány eredményes tevékenységét azonban nagyban

gátolta az a körülmény, hogy az államgépezet lényegében elveszítette cselekvőképességét. Ennek a helyzetnek a megváltoztatása érdekében a kormány november 7-én felszólította a minisztériumok és más főhatóságok tisztviselőit és alkalmazottait, hogy azonnal vegyék fel a munkát, folyamatosan lássák el rendeltetésszerű feladataikat. Erre annál is inkább szükség volt, mert az említett helyeken már hetek óta nem folyt érdemi munka, s a gyakorlati semmittevésben kifejezésre jutó „semlegesség” és „politizálgatás” tulajdonképpen az ellenforradalmi erők szándékainak és céljainak kedvezett. A szóban forgó felszólítással egyidejűleg a kormány azt is világosan és határozottan leszögezte, hogy a megyéktől a községekig bezárólag a „törvényes állami végrehajtó szerv mindenütt a tanácsok végrehajtó bizottsága”. Ez után az állásfoglalás után az ellenforradalom által erőszakkal elmozdított vagy félreállított tanácsi vezetők (elnökök, elnökhelyettesek és titkárok) többsége valóban munkához látott, elfoglalta korábbi helyét és szervezte a megújuló közigazgatást. A végrehajtó bizottságok talpra állását segítették a kinevezett megyei kormánybiztosok is. Ez utóbbiakra főleg azért volt szükség, mert a megfélemlített és elbizonytalanodott tanácsi vezetők több helyen – a „forradalmi bizottságok” nyomása alatt – nem hajtották végre a kormány intézkedéseit. Nem is beszélve arról, hogy egyes helyeken előbb az ellenforradalom idején „megválasztott” embereket kellett eltávolítani, illetőleg a megüresedett posztokat új erők beállításával pótolni a tanácsi munka megújítása érdekében. A kormány mindenekelőtt az ellenforradalmárok elszigetelésére, a közigazgatásból való eltávolítására törekedett. Ezt szolgálta az a hivatalos bejelentés is, mely szerint a kormány a munkahelyüket el nem foglaló vagy a munkájukat hanyagul végző tisztviselőkre és alkalmazottakra a továbbiakban nem tart igényt. Ugyanakkor a közigazgatás területén alakult „forradalmi bizottságok” intézményes felszámolásáról egyelőre még nem intézkedtek. A kormány határozott és céltudatos lépéseinek köszönhetően a közigazgatásban is elkezdődött a munka, megindult országszerte a közigazgatás „gépezete”.

A kormány megkülönböztetett figyelmet szentelt a fegyveres erők újjászervezésének, ütőképessége helyreállításának. Münnich Ferenc, a fegyveres erők és a közbiztonsági ügyek minisztere november 7-i utasításában szabályozta a rendőrség és a honvédség újjászervezésével kapcsolatos teendőket, s ezzel összefüggésben azonnali hatállyal megszüntette a katonai „forradalmi tanácsok” és „forradalmi bizottságok” működését. A legfontosabb feladatnak a forradalmi karhatalom azonnali felállítását tekintette, amelynek igen komoly szerepet szánt az ellenforradalmi fegyveres csoportok elleni küzdelemben, a törvényes rend és a közbiztonság helyreállításában, illetőleg megszilárdításában. Az önkéntes forradalmi karhatalom soraiba elsőként a kommunisták, az antifasiszta ellenállás volt harcosai, a spanyol polgárháború magyar veteránjai, az üzemek és a termelőszövetkezetek legöntudatosabb

dolgozói, valamint más hazafiak léptek be. De hozzájuk csatlakoztak a néphadsereg hivatásos és tartalékos tisztjei, továbbá a volt államvédelmisták és a rendőrség tagjai közül is sokan. A néphadsereg tisztjeinek döntő többsége nyilatkozatban kötelezte el magát a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány politikájának a támogatására, a szocialista rendszer fegyveres szolgálatára. A fentebbiek eredményeként rövid időn belül három Honvéd Forradalmi Karhatalmi Ezred szerveződött, amelyek tagjai vállvetve harcoltak – a Szovjet Hadsereg katonáival együtt – az ellenforradalom ellen s vettek részt az ellenforradalmi fegyveres csoportok és maradványaik leküzdésében. A forradalmi karhatalom – az újjászerveződő rendőrséggel karöltve – először az „utcat” tisztította meg az ellenforradalmároktól. Majd a rend és a közbiztonság lépésről lépésre történő megteremtésével elősegítette azt is, hogy a közlekedés, az áruforgalom, a kereskedelem és a közellátás megindulhasson, valamint nem utolsósorban az iskolák és a többi oktatási intézmények is megnyithassák kapuikat.

A törvényes rend és a közbiztonság megteremtése terén elért kétségtelen sikerek lehetővé tették, hogy a kormány rendelkezésre álló erőit és eszközeit most már mindinkább a termelés biztosítása érdekében mozgósítsa. November 5-én a kormány – a termeléssel és a közellátással összefüggő rendkívül súlyos problémák enyhítésére – a baráti államokhoz fordult segítségért a „normális élet helyreállításához”. A Szovjetunió minisztertanácsa még aznap üzenetében közölte, hogy ipari nyersanyagokban és élelmiszerekben ellenszolgáltatás nélküli segítséget nyújt Magyarországnak. Néhány nappal később Csehszlovákia 90 millió korona, a Német Demokratikus Köztársaság 22 millió márka, Jugoszlávia 150 millió dinár és Lengyelország 100 millió zloty értékű áru- és értéksegélyt nyújtott. 1957 folyamán a Szovjetunió 875 millió rubel értékű áruval és szabad devizával, Lengyelország 40 millió rubeles, Csehszlovákia 100 millió rubeles, a Kínai Népköztársaság 100 millió rubeles hosszú lejáratú hitellel segítette Magyarországot. A munkakedv fokozását – és bizonyos korábbi sérelmek helyrehozását – célozta a kormány november 10-i rendelkezése, amellyel eltörölte a gyermektelenségi adót és 8–15 %-kal felemelte az iparban, az építőiparban, a helyi iparban és a bányászatban dolgozók bérét. November 4-e után a bányák és a vidéki üzemek többségében megindult a normális termelés. Ezzel szemben a fővárosi üzemek jelentős részében komoly bajok és nehézségek mutatkoztak a zavartalan termelésben. A legfőbb akadályt az ún. munkástanácsok tevékenysége jelentette. Az ellenforradalom ugyanis ezek közreműködésével remélte utóvédharcait megvívni. A „munkástanácsok” többsége még az ellenforradalom fegyveres támogatása mellett jött létre, akkor, amikor az üzemek dolgozói nagyrészt már elhagyták munkahelyüket. Ezek a testületek, bár jórészt a régi uralkodó osztályok deklasszálódott elemeiből verbuválódtak, hangos demagógiájukkal

sikeresen használták ki átmenetileg a munkásság körében meglévő jogos elégedetlenséget is. Mégpedig azért, mert jobbára élvezték mind a Nagy Imreféle revizionista csoport, mind a volt jobboldali szociáldemokraták támogatását, akik szintén a munkások érdekeinek az „igazi” képviselőiként és védelmezőiként léptek fel. A „munkástanácsok” általában saját fegyveres üzemi őrsegeket szerveztek, amelyek állománya a legtöbb helyen kiegészült az üzemekbe visszahúzódott, az ott menedéket kereső fegyveres ellenforradalmi csoportok tagjaival. Leváltották az igazgatókat, főmérnököket stb. és helyükre a saját embereiket állították. De ezzel még korántsem elégedtek meg, hanem különböző politikai követelésekkel álltak elő, és ezek teljesítésétől tették függővé a „munkásság” kormánytámogatását. Így többek között követelték Nagy Imre ellenforradalmi kabinetjének a visszaállítását, vagy legalábbis a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány kiegészítését az előbbi tagjaival, a szovjet csapatok „azonnali kivonulását” és más ehhez hasonlókat. A kormány, számolva azzal, hogy a „munkástanácsok”-kal szembeni erélyesebb fellépése esetén az üzemekben komoly károk keletkezhetnek, megpróbálta vezetőit, tagjait – közvetlen tárgyalások útján – jobb belátásra bírni. Ennek az eljárásnak a helyességét igazolni látszott az a körülmény is, hogy a „munkástanácsok” befolyása kiterjedt a munkások egy részére is. Igaz, nem kizárólag politikai eszközökkel, hanem inkább a bérek munkavégzés nélküli kifizetésével, sőt azok felemelésével, valamint olyan ruházati és egyéb fogyasztási cikkek ingyenes osztogatásával, amelyekhez ezek a testületek az ellenforradalom idején – és még egy ideig azután is – többnyire szabálytalan úton jutottak hozzá. A kormány november 13-án – a SZOT vezetőivel egyetértésben – rendeletileg szabályozta a munkástanácsok működését az üzemekben. Elismerve részvételüket az üzemek vezetésében, valamint beleszólásukat a termelés rendjét és menetét, a bérezést és a szociálpolitikát érintő kérdésekbe, azzal a feltétellel, „ha az nem ellentétes az általános érvényű törvényekkel és rendeletekkel”. Ugyanakkor azt is előírta, hogy a munkástanácsokat a legközelebbi időn belül – „az üzem összes dolgozóinak részvételével” – újjá kell választani. A szóban forgó rendelet megjelenése nyilvánvalóvá tette, hogy a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány nem kifogásolja a munkásság beleszólását az üzemek életébe, sőt egyenesen kívánatosnak tartja azt, ha a munkástanácsok a dolgozók tényleges érdekeit képviselik. Ennek elősegítését célozta a munkástanácsok újjáválasztására vonatkozó rendelkezés is. A kormány november 13-i lépésének várható következményeit azonban – úgy tűnik – a „munkástanácsok” többsége is megérezte, illetőleg felismerte. Valószínűleg ezért is határozták el – mielőtt még elszigetelődtek volna az üzemekben – a „Nagy-Budapesti Központi Munkástanács” létrehozását. A november 14-én megalakított testület „munkás” jellegét viszont nemcsak az kérdőjelezte, hogy a „munkástanácsok” kisebbségének a képviselőiből alakult, de

a különböző értelmiségi „forradalmi bizottságok” tevékeny közreműködése is. Hasonlóan a programja – amely lényegében a „munkástanácsok” korábbi követeléseit foglalta össze – szintén arról tanúskodott, hogy a munkásokat valóban érintő kérdésekről nincs mondanivalója. A „Nagy-Budapesti Központi Munkástanács” igazában az „ellenkormány” szerepét próbálta betölteni és a Nagy Imre-féle ellenforradalmi kabinet utódja kívánt volna lenni a megváltozott viszonyok között. Ezt támasztja alá az is, hogy néhány nap múlva „Országos Munkástanács”-nak nyilvánította magát és olyan jogokat követelt, amelyek gyakorlása esetén a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány feltétlenül háttérbe szorult volna. Az „Országos Munkástanács” ereje és tömegbefolyása demonstrálására november 22–23-ára 48 órás általános sztrájkot hirdetett. A kalandorság ilyen útján azonban már az „üzemi munkástanácsok” egy része sem óhajtott vele együtt haladni. Ezzel magyarázható, hogy a csepeli, a tatabányai, a győri stb. munkástanácsok elhatárolták magukat a sztrájktól és a termelés folytatása mellett foglaltak állást. A november 22–23-i sztrájk hatására számos budapesti üzemben és gyárban, valamint hivatalban megállt a munka, a fővárosi villamos- és autóbusz-közlekedés pedig szinte teljesen megbénult. A budapesti utcák képe azonban csak részben tükrözte a valóságot. Az OMT nem érte el eredeti célját, sőt tulajdonképpen kudarcot vallott. Hiszen vidéken alig volt fogamatja a sztrájkra való felhívásnak és a fővárosban sem vált a sztrájk általánossá, legalábbis ami az ipari üzemeket illette. A sztrájkolók között is szép számmal voltak olyanok, akiket a fegyveres ellenforradalmárok kényszerítettek a munka abbahagyására, illetőleg a munkába menőket már bezárt gyárkapuk fogadták. Sokan otthon maradtak – a fegyveres provokációk következményeitől tartva – anélkül, hogy azonosították volna magukat a sztrájkfelhívással. Az OMT a tekintélyén – az általános sztrájk idején – esett csorbát a december 4-i nőtüntetéssel igyekezett „kiköszörülni”. De ez alkalommal is kudarcot vallott. A néhány száz főből álló asszony és leány felvonulását ugyanis csak erős túlzással lehetett „a” budapesti nők OMT melletti kiállításának vagy a kormány elleni tömegtüntetésének minősíteni. Sőt, válaszul, december 6-án a kommunisták szerveztek tüntetést a főváros több pontján, a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány mellett. A tüntetés során fegyveres ellenforradalmi provokáció történt, ami halálos áldozatokat is követelt. Az OMT vidéken is megkísérelte a kormányellenes tömegtiltakozások szervezését. Ezek közül kétségtelenül a Nógrád megyei „munkástanács” december 8-i provokációja volt a legsúlyosabb, amelynek 80 halottja és több sebesültje volt. 1956. december 11–12-re az OMT újabb általános sztrájkot hirdetett, ami végül is az OMT – és vele együtt az egész ellenforradalom – csúfos vereségével végződött. A munkásság többsége ugyanis már nem volt hajlandó sztrájkolni. Sőt, a munkások nagy részét azzal sem lehetett véleményének a megváltoztatására bírni, hogy a

sztrájk idejére is megígérték teljes bérük kifizetését. (A korabeli közvélemény ezért nevezte a „munkástanácsok” által szervezett sztrájkokat „összkomfortos” sztrájkoknak, mert a résztvevők munka nélkül is megkapták a bérüket.) Így a munkabeszüntetések kieroszakolásának az lett a következménye, hogy rövidesen maguk a „munkástanács”-ok szigetelődtek el vagy fordultak szembe az OMT-val. Az OMT vereségét úgyszólván betetézték azok a fegyveres provokációk és merényletek, amelyeket az ellenforradalmárok a vidéki városokban (Miskolcon, Ózdon, Egerben stb.) követtek el a sztrájk idején. A lakosság túlnyomó többségétől elszigetelődött fegyveres ellenforradalmárokat a forradalmi karhatalom tagjai mindenütt megadásra kényszerítették, illetőleg megsemmisítették. Ezután az OMT többé már nem volt képes számottevő akciót szervezni sem az üzemekben, sem azokon kívül. December második felétől az ország összes üzemeiben – vidéken és a fővárosban egyaránt – lényegében zavartalanul folyt a termelés. Az ellenforradalom gazdasági kártevésének a következményei azonban még sokáig éreztették a hatásukat.

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1956. november 27-i felhívása fejtette ki először részletesen falusi politikájának irányvonalát. A felhívásban a kormány bejelentette, hogy eltörölte a kötelező beszolgáltatás rendszerét, beszüntette az erőszakos tagosításokat, elítéli az önkéntességet sértő szövetkezetszervezést, támogat minden olyan szövetkezeti és magángazdálkodást, amely fokozza a mezőgazdasági termelést, ugyanakkor meggátol minden kizsákmányolásra irányuló tevékenységet. A parasztság szabad elhatározására bízta a gazdálkodási mód, vagyis a szövetkezetek fenn tartásának, alakításának, valamint a szövetkezés formáinak a megválasztását. Olyan termelőszövetkezeteknek, amelyek jól gazdálkodnak és gazdaságosan működnek, hiteleket és kedvezményeket nyújt. Szabaddá teszi a termelőszövetkezeti feldolgozó üzemek létesítését, a mezőgazdasági nyersanyagok feldolgozását, márkázását, a termékek szállítását és értékesítését. Támogat a parasztság által létrehozott minden olyan szövetkezeti formát (termelési, géphasználati, beszerzési, értékesítési társulatokat és szövetkezeteket), amely a mezőgazdasági termelés fejlesztésére, a dolgozó parasztság jövedelmének növelésére irányul, és semmiféle beavatkozást sem tűr a szövetkezet ügyeibe.

Az ellenforradalom a falvakat is felkavarta, de itt olyan tömegbázisra, mint Budapesten és némelyik nagyvárosban, még átmenetileg sem tudott szert tenni. Ezúttal is bebizonyosodott tehát, hogy a parasztság, a falu népe a régi világ visszatérését tekintette a legfőbb rossznak. Ennek veszélyéről és kilátásairól éppen Mindszenty József rádióbeszéde győzte meg leginkább. Ily módon az esedékes őszi mezőgazdasági munkák szinte egy napra sem akadtak el. Az ellenforradalmi elemek fő törekvése falun a néphatalom helyi szerveinek felbomlasztása, szétverése, valamint a termelőszövetkezetek feloszlata volt, amit a termelőszövetkezeti vezetők elleni merényletekkel, üldözéssel, a tagok

megfélemlítésével, gyűjtogatásokkal és a termelőszövetkezeti javak széthordására való uszítással próbáltak elérni. 1956 nyarán a termelőszövetkezeti mozgalom gyengülésének csupán első jelei mutatkoztak. A feloszlatási vagy kilépési szándék főleg a legutóbbi erőszakos szervezési kampány alkalmával alakított szövetkezetek, illetőleg beléptetett tagok körében vert gyökeret. Ez a bomlási folyamat az ellenforradalom nyomása alatt érthetően felgyorsult, de korántsem olyan mértékben, mint azt az ellenforradalmi erők várták. Október végén és novemberben, amikor az ellenforradalmi erők falun még többnyire szabadon garázdálkodhattak, amikor tehát a feloszlások és kilépések számának alakulásában a külső ellenforradalmi nyomás játszott döntő szerepet, a termelőszövetkezeteknek és a termelőszövetkezeti csoportoknak együttesen mintegy a 14%-a esett szét és nagyjában ugyanennyi ingott meg erősebben. (Ami más oldalról annyit jelent, hogy a termelőszövetkezetek és a termelőszövetkezeti csoportok 72%-a változatlanul együtt maradt.)

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány december első felében – növekvő tekintélyére és tömegbefolyására támaszkodva – újabb határozott lépéseket tett az ellenforradalom maradványainak a felszámolására. 1956. december 5-én feloszlatta az állami, gazdasági és kulturális élet területén esetleg még tevékenykedő „forradalmi bizottság”-okat és a többi hasonló elnevezésű ellenforradalmi szervet. Néhány nappal később, december 9-én pedig törvényen kívül helyezte az OMT-t, valamint a budapesti kerületi, megyei és városi „munkástanács”-okat.

1957. január közepén a kormány kénytelen volt ideiglenesen felfüggeszteni az Írószövetség és az Újságírószövetség működését is, amelyek az ellenforradalom befolyása alá került csoportokkal vállaltak közösséget és nyíltan szembehelyezkedtek a konszolidációs törekvésekkel, sőt mi több, ellenforradalmi propagandát folytattak. Az októberi ellenforradalmi lázadást a magyar nép „legnagyobb, legtisztább forradalmának” minősítették, olyan történelmi pillanatnak, amikor „csak egy lépés választott el egy boldogabb kor ígértétől”. Az Írószövetség elnöksége még az 1956. december 28-i – különben nyugaton széleskörűen terjesztett – „Gond és hitvallás” címet viselő kiáltványában is az ellenforradalom védelmében lépett fel.

Mindezekkel az intézkedésekkel a kormány tulajdonképpen lehetetlenné tette, hogy az ellenforradalom a későbbiekben akár a területi „munkástanács”-okat és a „forradalmi bizottság”-okat, akár más szerveket használhasson fel különböző provokációi elkövetésére.

Az Elnöki Tanács december 11-én – a kormány javaslatára – törvényerejű rendeletet bocsátott ki a rögtönítélő bíraskodás bevezetéséről, a löfegyverek engedély nélküli tartására és az ezekkel elkövetett gyilkosság, rablás, fosztogatás stb. büntetvére. (Az Elnöki Tanács 1957. január 13-án a rögtönítélő bíraskodást kiterjesztette a népi demokratikus államrend elleni szövetkezés,

a lázadás és hűtlenség, a közérdekű üzemek megrongálására való izgatás és a közlekedés szándékos veszélyeztetése büntetvére is.) Ezzel egyidejűleg szabályozta a gyári munkásörsegek fegyverviselését. Az Elnöki Tanács december 12-i törvényerejű rendeletében ideiglenesen – 1957. március 31-ig – engedélyhez kötötte a gyűlések és a felvonulások rendezését is. 1956 decemberétől, 1957 januárjától a bíróságok megkezdték tevékenységüket, és egymás után vonták büntetőjogilag felelősségre az ellenforradalmi kártevések legismertebb elkövetőit. (1957. január 19-én kivégezték Dudás Józsefet és Szabó Jánost, az ellenforradalom e két leghírhedtebb figuráját, az ellenforradalmi bűncselekményekben játszott vezető szerepük miatt.) Nagy Imre és csoportjának tagjai, akik november végén elhagyták a jugoszláv követséget és onnan Romániába távoztak, 1957. február 6-án kerültek a Legfelsőbb Bíróság Népbírószáki Tanácsa elé, amely több hónapos tárgyalás után június 15-én ítélték meg ügyükben. Az ellenforradalmi cselekményekben való részvételük miatt – a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 1946. évi VII. tc. alapján – Nagy Imrét, az ellenforradalmi kormány miniszterelnökét, Maléter Pál honvédelmi minisztert, valamint Gimes Miklós és Szilágyi József újságírókat halálra ítélték és kivégezték; a beteg Losonczy Géza újságíró pedig még a bírósági eljárás előtt meghalt. Ezenkívül Kopácsi Sándort, a budapesti volt rendőr-főkapitányt életfogytiglani, míg másokat (Donáth Ferencet, Fazekas Györgyöt, Haraszi Sándort, Háy Gyulát, Jánosi Ferencet, Tánczos Gábort, Tildy Zoltánt, Vásárhelyi Miklóst stb.) több évi börtönre ítélték.

A néphatalom megszilárdításában, s ezen belül különösen a dolgozó tömegek felvilágosításában és az ellenforradalom okozta eszmei-politikai zűrzavar leküzdésében kiemelkedő szerepet töltött be az újjászerveződő kommunista párt, a kommunisták áldozatos, gyakran az életveszéllyel is dacoló munkája. A párt Ideiglenes Központi Bizottsága 1956. november 6-án alakult meg. Az IKB a kommunistákhoz, az MDP volt tagjaihoz intézett felhívásában világosan és egyértelműen leszögezte, hogy „Pártunk elvi alapjai változatlanok! A marxizmus–leninizmus megdönthetetlen igazságai vezérelnek bennünket; a szocializmus megvalósításáért küzdünk; megvédjük a népi demokrácia államát és annak alapját, a megbonthatatlan munkás-paraszt szövetséget; a munkásosztály nagy, nemzetközi táborához tartozunk.” A felhívás azt is tisztázta, hogy az újjászerveződő párt elhatárolja magát mind a Rákosi-klikk káros politikájától és vétkes módszereitől, amelyek megrendítették a széles dolgozó tömegeknek a kommunista pártba vetett bizalmát és alapjaiban ásták alá annak az erejét, mind a Nagy Imre–Losonczy Géza-féle csoporttól, amely a munkásosztály és a népi hatalom pozícióit feladva, a nyílt szovjetellenes harcra való felhívással, nacionalista alapra helyezkedve utat nyitott az ellenforradalmi erőknek és ezzel ténylegesen elárulta a szocializmus ügyét. Az IKB

felszólította a pártszervezeteket és a párttagokat, hogy álljanak talpra, vegyenek részt az ellenforradalom leküzdésében és a néphatalom helyreállításában: „Álljanak talpra pártszervezeteink! Minden párttag, aki kész a tömegekre támaszkodva harcba szállni a dolgozó nép hatalmáért, pártunk politikájáért, jelentkezék haladéktalanul pártszervezetében és lásson munkához.” Az IKB felhívása azt is közölte, hogy a párt – az MDP hibáitól való nyílt elhatárolódás kifejezésére – a Magyar Szocialista Munkáspárt nevet vette fel.

A párt újjászervezésének gyakorlati kérdései a kommunisták között is vitákat váltottak ki. Voltak, akik – a közlekedés bénultságából, a „munkástanácsok” ellenállásából és más okokból kiindulva – úgy vélekedtek, hogy a pártszervezeteket nem az üzemekben és a gyárakban, illetőleg a hivatalokban, vagyis a munkahelyeken kell megalakítani, hanem a lakóterületen. Ez a felfogás nem utolsósorban a visszavonuló ellenforradalmi erők – amelyek e vitákba bekapcsolódva igyekeztek a párt újjászervezését megakadályozni – propagandájának a hatására keletkezett és terjedt el, főleg a megtévedt, jóhiszemű MDP-tagok körében. A párttagság többsége azonban elvetette ezeket az elképzeléseket, illetőleg felfogást. S olyan állásfoglalás született, hogy a pártot elsősorban az üzemekben kell megszervezni, összekapcsolva azt a termelés megindításával, a kommunisták e téren való példamutatásával. (Az újjászerveződő pártba való belépéseket gyakran éles viták kísérték, sok esetben ugyanis egyáltalán nem volt könnyű megállapítani, hogy személy szerint kit és mennyire érintettek a szektás politika hibái vagy az ellenforradalmi fertő.)

Az MSZMP újjászervezése, és általában a politikai konszolidáció megteremtése szempontjából is döntő jelentőségű esemény volt az IKB 1956. december 2–5-i ülése és határozata, amely behatóan elemezte a magyarországi eseményeket, vette számba azok okait, valamint megjelölte a további teendőket. A december 8-án megjelent határozat megállapította, hogy az októberben bekövetkezett eseményeknek „négy alapvető oka, illetve mozgató tényezője” volt, amelyek már jóval az ellenforradalmi felkelés kirobbanása előtt „egyidőben, egymás mellett, egymásba kapcsolódva és egymással kölcsönhatásban hatottak, s együttesen vezették az eseményeket tragikus alakulásuk felé”. Ezek az okok a következők voltak: „A Rákosi–Gerő-klikk, amelynek az MDP Központi Vezetőségében és a Magyar Népköztársaság Kormányában döntő befolyása volt, 1948 végétől kezdve letért a marxizmus–leninizmus elvi alapjáról . . .”; „Az októberi események keletkezésében és azok tragikus fordulatában súlyos szerepet játszott a korábbi években kialakult és állandóan növekvő pártellenzéknek az a szárnya is, amely Nagy Imrét és Losonczy Gézát választotta zászlajául . . .”; „Az októberi események előkészítésében és kirobbanásában alapvető tényező volt a Horthy-fasiszta és a magyar kapitalista-földesúri ellenforradalom, amelynek jelentős erői működtek illegálisan

idehaza . . .”; „A magyarországi eseményekben végül döntő és alapvető szerepet játszott a nemzetközi imperializmus, amelynek céljai természetesen túlmentek a magyar kérdésen.” A decemberi határozat lehetővé tette az események megértését, illetőleg megértetését, hozzájárult a helyes ítéletalkotáshoz nemcsak a lendületesen gyülekező párttagság, hanem a szélesebb közvélemény körében is. Az ellenforradalmat előidéző négy ok egységes „egész-ként” történő értelmezése elősegítette a kétfrontos harc eredményes megvívását, a pártegység erősödését szolgálta.

A decemberi határozatot követően nagyobb lendületet vett a forradalom erőinek ellentámadása. Egymást követték a tömeggyűlések, a szabad pártnapok, a dolgozókkal folytatott csoportos és egyéni beszélgetések. A párt vezetői járták az országot, az üzemeket, és rámutattak az ellenforradalom igazi céljaira és jellegére, valamint magyarították az MSZMP törekvéseit, megvilágították új politikai irányvonalát. Nyílt, őszinte szóval fordultak a munkásokhoz, a parasztokhoz, az értelmiségiekhez, és meggyőző erővel bizonyították, hogy Magyarországon a szocializmus építése úgy folytatódik tovább, hogy nem térnek vissza a személyi kultusz időszakában elkövetett politikai és gazdasági hibák; az MSZMP megteremti politikai gyakorlatában a szavak és a tettek egységét. A párt felszabadulás előtti fővárosi tagjai jórészt a Táncsics Körben tömörültek, s 1957 januárjától elméleti vitákat rendeztek, márciustól pedig *Magyarország* címmel hetilapot is indítottak. 1957 áprilisától a pártvezetőség és a kormány tagjai a Politikai Akadémián tartott előadásaik keretében válaszoltak azokra a kérdésekre, amelyek a párttagságot és a pártönkívüliek legszélesebb rétegeit foglalkoztatták, és egyben elvégezték az októberi események marxista elemzését is. Így Kállai Gyula „A magyarországi októberi ellenforradalom”, Kiss Károly „Az MSZMP a munkásosztály forradalmi pártja”, Fehér Lajos „A magyar mezőgazdaság továbbfejlesztésének útja”, Biszku Béla „A proletárdiktatúra időszerű kérdései hazánkban”, Horváth Imre „A szocialista tábor egysége, függetlenségünk biztosítója” címmel tartott előadást. 1957-ben ismét megjelent a *Társadalmi Szemle*, a párt elméleti folyóirata, továbbá a *Pártépités*, a *Nemzetközi Szemle*, és összefoglaló megkezdődött a rendszeres pártoktatás is. A pártoktatás középpontjában az ellenséges nézetek elleni harc, az eszmei-politikai és gazdasági konszolidáció kérdései állottak. A széles körű felvilágosító munkába bekapcsolódott a párt-sajtó is, beleértve a megyei pártbizottságok és a nagyüzemek lapjait. A cél tudatos, szívós és kitartó tömegpolitikai tevékenység eredményeként az eszmei-politikai zűrzavar állapotát – amely 1956 végére eluralkodott az országban – 1957 tavaszára fokozatosan a tisztulás folyamata váltotta fel. Csillapultak az ellenforradalom által felkorbácsolt kommunistaellenes indulatok, oszladozott a felszított szovjetellenes hullám, visszaszorulóban voltak a „nemzeti kommunizmusról”, a „tisztá demokráciáról”, a „semlegességről”, az ér-

telmiség és az ifjúság vezető szerepéről stb. vallott hamis nézetek, szölamok. Egyre szélesebb körben váltotta fel az ellenséges vagy közömbös hangulatot a párt és a kormány iránti bizalom. 1957. május 1-én a Hősök terén rendezett nagygyűlésen – ahol Kádár János beszélt – már mintegy 400 000 ember vett részt. Ezenkívül a vidéki városokban tartott ünnepi gyűlésekre is tíz- és tízezrek vonultak fel. A május 1-i gyűlések – és az azokon résztvevők megnyilatkozásai – arról tanúskodtak, hogy az MSZMP a tömegek megnyeréséért folytatott közel féléves nehéz, bonyolult küzdelemben döntő sikereket ért el.

1956. december 1-én az MSZMP-nek 1980 szervezete és 37 812 tagja volt az országban. December közepéig a taglétszám megduplázódott, és a szervezetek száma is gyarapodott városon és falun egyaránt. Egy hónappal később, pontosan 1957. január 14-én a párttagság létszáma már meghaladta a 125 000 főt, ami az MDP ellenforradalom előtti tagságának a 14,6%-át jelentette. Ennél azonban kedvezőbb volt az arány Baranya (16,6%), Bács (24%), Békés (19,4%), Csongrád (18,1%), Fejér (16%), Heves (21,4%), Nógrád (18%), Somogy (18%), Szabolcs (21,6%), Szolnok (20,5%), Tolna (25,4%), Veszprém (19,1%) és Zala (15,6%) megyékben. Ugyanakkor Borsod (13,6%), Győr (8,8%), Hajdú (13,7%), Komárom (13,1%), Pest (12,4%) és Vas (14,1%) megyékben az MSZMP taglétszáma az országos átlag alatt maradt. De hasonló volt a helyzet Budapesten is, ahol ez az arány csupán 9,9%-os volt s a szervezetek száma szintén nem érte el az országos átlagot (25,2%, illetőleg 23,9%). Ezek a szám adatok is azt bizonyították tehát, hogy a döntően mezőgazdasági jellegű vidékeken (megyékben) az átlagosnál gyorsabb volt az MSZMP újjászervezésének az üteme. Ezzel szemben Győr, Komárom és Pest megyében, valamint elsősorban a fővárosban az ellenforradalom, s különösen a „munkástanácsok” tevékenysége szemmel láthatóan megnehezítette, kedvezőtlenül befolyásolta az MSZMP taglétszámának a fejlődését is.

Az MSZMP politikai befolyásának és szervezeti erejének a fokozódásával nagyjában párhuzamosan haladt előre a tömegszervezetek újjászerveződése, illetőleg az ellenforradalmi, revizionista befolyástól való megszabadulásuk is. A SZOT kommunista vezetői (Somogyi Miklós, Gáspár Sándor és mások) szinte megalakulása pillanatától támogatták a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány politikáját. Az egyes szakszervezetekben azonban a Nagy-Losonczy-féle revizionista csoportnak átmenetileg több-kevesebb követőre sikerült szert tennie. Nem is beszélve az üzemi „munkástanácsok”-ról, amelyek számos helyen úgyszólván megbénították a szakszervezeti tevékenységet. A Szakszervezetek Országos Tanácsa az 1957. január 25-i teljes ülésén vitatta meg a szakszervezetek jövőbeni feladatait, valamint a szakszervezetek és a párt viszonyát. A teljes ülés – a vita után elfogadott határozatában – a termelés segítésére és a dolgozók érdekeinek hatásosabb védelmére –

mint e két, egymástól el nem választható feladat megoldására – hívta fel a szakszervezeteket. Elutasította a sztrájkjog jelszavával üzött ellenforradalmi demagógiát, s rámutatott, hogy az érdekvédelem tulajdonképpen ott kezdődik, ha a szakszervezetek segítik növelni azokat a javakat, amelyeket fel lehet osztani. Hasonlóan elítélte a SZOT szóban forgó határozata a „független” és „szabad” szakszervezetek követelését és elismerte az MSZMP vezető szerepét, mint a néphatalom megszilárdításának, a további társadalmi előrehaladásnak a feltételét. A SZOT 1957. januári ülése után viszonylag rövid időn belül sikerült megtisztítani a szakszervezetek vezetőségeit az ellenforradalmi, revizionista befolyástól. S a magyar dolgozók e mintegy 2 milliós szervezete valóban arra az útra tért, amelyen haladva – mind a termelés fellendítésével, mind tagjainak igazi érdekvédelmével – igen lényeges tényezőjévé vált a néphatalom megszilárdításának.

Az MSZMP november 4-ét követően elsősorban arra törekedett, hogy megakadályozza az ellenforradalom szervezkedését az ifjúság körében. Különböző rétegszervezetek alakultak: a Magyar Forradalmi Ifjúsági Szövetség, az Egységes Parasztifjúság Országos Szövetsége, a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége, valamint a diákszövetség. Ezek az ifjúsági szervezetek kétségtelenül segítették a pártot és a kormányt a rend helyreállításában, a termelőmunka megindításában és az iskolai oktatás megkezdésében, de többé-kevésbé valamennyien az MSZMP-től való függetlenségüket is hangoztatták. Az IKB december 5-én elhatározta – az ifjúság körében végzendő eszmei-politikai nevelő munka kibontakoztatása érdekében – az Ifjúsági Titkárság létrehozását és az ifjúsági titkárok hálózatának kiépítését a pártszervezetek mellett. Ugyanekkor határozat született arról is, hogy bizonyos idő eltelte után újjá kell alakítani a párt ifjúsági szervezetét. Az úttörőszervezetet viszont változatlanul fenn kell tartani, s helytelen ezt az igen életképesnek bizonyult mozgalmat eredeti útjáról letéríteni vagy akárcsak „örszem-mozgalomnak” elnevezni.

Az ifjúsági politika szempontjából nagy jelentőségű volt az IKB 1957. február 26-i határozata, amely állást foglalt az egységes kommunista ifjúsági szövetség életre hívása mellett. A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség 1957. március 21-én – a Tanácsköztársaság kikiáltásának évfordulóján – bontott zászlót az Erkel Színházban tartott nagygyűlésen. A KISZ céljait világosan kifejezték jelszavai: „Hűség a néphez, hűség a párthoz!”, „Együtt az ifjúság tömegeivel a szocialista Magyarországért!”. Már a következő napokban létrejöttek a kommunista fiatalok első szervezetei, főleg az üzemekben, ahol korábban is támogatták a párt és a kormány politikáját és kezdettől az egységes szervezet mellett voltak. A KISZ első tagjai közé nagy számban léptek be a MAFISZ soraiból. A lelkes szervező munka és a pártszervezetektől kapott támogatás nyomán a KISZ létszáma gyorsan nőtt. Három hónap

alatt 4000 alapszervezet létesült, és a taglétszám elérte a 120 000 főt. 1957 októberében összehívták a KISZ I. Országos Értekezletét, amely elfogadta az ifjúsági szövetség programértékű határozatát és szervezeti szabályzatát, s ezzel megszűnt ideiglenes jellege. A KISZ Központi Bizottságának első titkárává Komócsin Zoltánt választották. A KISZ létrejötte és működése nagyban előmozdította az ifjúság politikai tisztánlátását, sorainak rendezését, egységének megteremtését. A termelés fokozása érdekében kifejtett tevékenységével, az ifjúsági munkabrigádok szervezésével pedig jelentékeny támogatást nyújtott a gazdasági élet helyreállításához is.

Erre annál is inkább szükség volt, mert a termeléssel összefüggő – változatlanul igen súlyos – gondok és problémák hovatovább már a politikai konszolidáció terén elért addigi sikereket is megkérdőjelezték. Az ellenforradalom közvetlen pusztításai mintegy 3 milliárd forint kárt okoztak a népgazdaságnak. De ennél is sokkal nagyobb (kb. 20 milliárd forint) volt az a kár, ami a termelés kieséséből keletkezett. 1956 novemberében–decemberében a gyár-
ipar termelése az előző év megfelelő időszakának csupán a 20–30%-át tette ki. Ilyen körülmények között valóban reális veszéllyé vált az infláció és a munkanélküliség, amelyek természetesen a bérből és fizetésből élőket, s azon belül is elsősorban a munkásokat érintették volna a legérzékenyebben. 1957 elején a kormány újabb lépéseket tett az ipari termelés fellendítésére. Mindenkitől számon kérte a termelésre és munkafegyelemre, valamint a bér-
gátlódásra vonatkozó előírások betartását. Január közepén kiadott rendeletében szigorú takarékosági intézkedések kidolgozására szólította fel az állami vállalatok vezetőit. A Ganz, a MÁVAG és az Egyesült Izzó vállalatokat felhatalmazta az önálló külkereskedelmi tevékenység folytatására. Ugyanekkor a még mindig meglevő egyenlőtlenségek és béraránytalanságok kiküszöbölésére, vagy legalábbis számottevő enyhítésükre több szakmában rendezte a kormány a béreket. Így a bányászok, az állami iparban dolgozó munkások és kisegítők bérét évi 1,2 milliárd forinttal felemelte. Hasonlóan a közlekedési dolgozók bérét 265 millió forinttal, az építőipariakét pedig 560 millió forinttal egészítette ki. A bérrendezés keretében megkülönböztetett figyelmet fordítottak a bányászokra, akiknek munkája döntő mértékben meghatározta a népgazdaság, s különösen az ipar energiaigényeinek a biztosítását. A kormány gondoskodott a kisipari termelőszövetkezetek továbbfejlődéséről, valamint különböző kedvezményekkel bátorította és ösztönözte a magánkisipart is. A kormány fentebbi intézkedéseivel egyidejűleg a párt és a szakszervezetek, valamint a KISZ tömegpolitikai munkájukkal igyekeztek hozzájárulni ahhoz, hogy a munkások mind szélesebb rétegei váljanak cselekvő, öntudatos részeseivé annak a hatalmas küzdelemnek, amely a gazdasági élet helyreállítását és továbbfejlődésének feltételeit volt hivatva megteremteni. 1957 első három hónapjában az ipari termelés átlagosan már megközelítette

az előző évi 80%-át. A munkához való megváltozott viszonyt mintegy jelképezte a MÁVAG dolgozóinak 1957. április 2-i állásfoglalása. A főváros – és egyben az ország – egyik legnagyobb nehézipari vállalatának dolgozói ugyanis üzemi gyűléseiken elhatározták, hogy április 4-e tiszteletére felelevenítik a szocialista munkaversenyt.

Sajátos módon a termelészövetkezeti mozgalom bomlása a külső nyomás csökkenése idején öltött nagyobb méreteket – a mélypont 1957 január közepére tehető –, aminek döntő oka most már az volt, hogy felengedvén az egyéni gazdálkodásra nehezedő korábbi gazdasági és adminisztratív nyomás, a szövetkezetekben levő közép- és kisparasztok zöme ismét az egyéni gazdálkodás felé fordult, valamint az, hogy a kormány megemelte az ipari munkások bérét, a volt agrárproletár és törpebirtokos szövetkezeti tagok egy része az iparban kívánt elhelyezkedni. A kormány állásfoglalásainak és intézkedéseinek köszönhetően 742 mezőgazdasági termelészövetkezet, továbbá sok, ma már kideríthetetlen számú termelészövetkezeti csoport lényegében változatlanul megmaradt. Számos termelészövetkezet és termelészövetkezeti csoport viszont csak területileg és létszámbelileg kisebbedett, sőt december első felétől kezdve – a felozslási és kilépési folyamattal párhuzamosan – megindult a felozlott tsz-ek és tszcs-k önkéntes újjászerveződése is. (Nem egy községben a felozlott nagy termelészövetkezet helyén két kisebb alakult, vagy a kilépett termelészövetkezeti tagok egy része tszcs-be tömörült.) A mezőgazdasági termelészövetkezetek helyzetét a következő adatok szemléltetik:

Időpont	Tsz-ek száma	Összterület (kat. hold)	Ebből szántó (kat. hold)	Családok száma	Taglétszám
1956. X. 15.	3954	2 268 175	1 897 347	235 571	298 474
1957. V. 1.	2570	1 187 219	884 131	96 940	122 296

Rajtuk kívül – 1957. március 31-i felmérés szerint – a földművesszövetkezetek keretein belül 1811 szakcsoport és társulás (méhészeti, rizstermelő, gyümölcs- és szőlőtermelő, zöldségtermelő, állattenyésztő stb.) működött. Ez utóbbiak taglétszáma 51 135 fő, közös földterülete pedig összesen 38 397 kat. hold föld volt. A szocialista termelészövetkezeti mozgalom – bár nagy veszteségeket szenvedett – ellenállóbbnak bizonyult az ellenforradalom viharával és a kisárutermelés vonzásával szemben, mint bárki is hitte volna, s immár a magyar parasztság körében is kitéphetetlen gyökereket eresztett. Elsősorban a volt mezőgazdasági nincstelének és törpebirtokosok tartottak ki termelészövetkezeteik mellett, de számos kis- és középparaszt is. A termelészövetkezetek nagy vonzereje egyelőre az a tartalék föld volt, amelyet az állam örök használatra nekik átengedett. De nem egyedül ez, hanem vele együtt a

szövetkezeti életforma is, amely a napszámos és cselédsorstól való szabadulást, az emberi méltóságot jelentette a volt falusi szegények, illetőleg a biztos jövő elérhető közelségét a szövetkezés mellett minden körülmények között kitartó kis- és középparasztok számára. Az 1957 tavaszi mezőgazdasági munkák egyébként – mind a közös gazdaságok tábláin, mind az egyéni gazdaságok parcelláin – bizakodó hangulatban, rendben folytak, és a nagyobb és „fehérebb” kenyér ígéretével biztatták az ország lakosságát.

A politikai és a gazdasági konszolidáció érdekében kifejtett erőfeszítések sikere nem csupán feltételezte a kormányzati munka megszilárdítását, illetőleg megjavítását, hanem ezek kölcsönhatásban is voltak egymással. 1957. január 8-án a fővárosi és a megyei tanácselnökök országos értekezletén vitatták meg az időszerű politikai, gazdasági és államszervezési kérdéseket. A kormány – az ott szerzett tapasztalatokat is felhasználva – előírta az állami élet bürokratikus kinövéseinek lefagyasztását, az államszervezet egyszerűsítését és racionalizálását, továbbá meggyorsította az államigazgatásban még meghúzódott ellenforradalmi elemek eltávolítását. Lényegében ugyanezt a célt szolgálta a kormány 1957. május 31-i rendelete a személyzeti munka újjászervezéséről. (Átmenetileg érvényben maradt – a közállapotok megszilárdítása és a felforgató elemek határozott megrendszabályozása céljából – az internálás intézménye, valamint a volt uralkodó osztályok tagjainak bizonyos tisztségek viselésétől való eltiltása is.) Az Elnöki Tanács 1957. január 26-i törvényerejű rendeletével felállította a Munkaügyi Minisztériumot a munkás-ság kérdéseivel való hatékonyabb állami foglalkozás, s ezen belül a szocialista munkaerő- és bér-gazdálkodás, valamint a szakmunkás-utánpótlás biztosítása érdekében. Fontos lépést jelentett – a kormányzati munka eredményesebbé tétele szempontjából – a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1957. február 28-án történt részleges átalakítása, illetőleg kiegészítése. Az Elnöki Tanács Münnich Ferencet a miniszterelnök első helyettesének, Biszku Bélát belügy-, Révész Gézá-t honvédelmi, Kállai Gyulát művelődésügyi és Dole-schall Frigyes-t egészségügyi miniszternek nevezte ki.

A hatalmi szerek rendteremtő munkáját 1957 márciusától a Munkásőrség is segítette. Az MSZMP IKB 1957. február 12-i határozata szerint a Munkásőrség célja „a kommunisták, a szocializmushoz hű munkások és parasz-tok felfegyverzése” volt. A Munkásőrség feladata – az Elnöki Tanács ugyan-csak február 12-i törvényerejű rendelete értelmében –, hogy a népköztársaság egyéb fegyveres erőinek és testületeinek segítséget nyújtson a néphatalom, a rend, az építőmunka védelmében. A Munkásőrség tagjai lehettek „azok a munkások, szegényparasztok, tsz-tagok, állami gazdasági és gépállomási dolgozók, akik az 1919-es forradalmi harcokban részt vettek, partizánok vol-tak, akik 1945 előtt részt vettek a munkásmozgalomban, valamint azok, akik a felszabadulás utáni években a szocializmus építésében szilárdan helytálltak

és nem inogtak meg az október 23-át követő hetekben sem”. Ezzel az a gondolat vált valóra, hogy a termelő munkában részt vevő munkások, parasztemberek, valamint értelmiségiek és alkalmazottak önként, fegyveresen is segítsenek helyreállítani a Magyar Népköztársaság törvényes rendjét, s örökdenek a nép hatalmán. A Munkásörtség soraiba, az eredeti elképzeléseket és az előirányzott létszámot messze meghaladva, sok tízezren jelentkeztek. Az első munkásör-zászlóalj 1957. február 28-án alakult meg Kőbányán.

A szétzúzott ellenforradalom illegálitásba vonult töredék csoportjai március 15-e alkalmából tervezték újra hallatni a hangjukat. Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc évfordulóján a „Márciusban Újra Kezdjük!” jelszavával próbálták a néphatalom elleni provokációjukat elkövetni. Az imperialista államok hírközlő eszközei által is beharangozott ellenforradalmi fellépésből azonban valójában nem lett semmi. Az egész országban nyugalom volt, mindössze néhány helyen fordult elő röpcédulázás és ellenséges jelmondatok falra festése. A dolgozó tömegek magatartását a józanság és az éberség jellemezte. Már a szándékát is elítélték annak, hogy itt újból rendbontás legyen. A munkások és parasztok százezrei vigyáztak – a karhatalommal együttműködve – az üzemekre, a közösségi vagyionra, az utcák rendjére, és csírájában fojtottak el minden provokációs kísérletet, bármilyen formában és oldalról jelentkezett is az. Az ellenforradalmi kísérlet teljes veresége minden kétséget kizáróan bebizonyította, hogy 1957 tavaszán Magyarországon az ellenforradalom már elszigetelődött, nem számíthat többé tömegtámogatásra.

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1957. május 9–11-én számolt be az Országgyűlésnek a néphatalom helyreállítása és megszilárdítása érdekében kifejtett féléves tevékenységéről, illetőleg a további feladatokról. Az Országgyűlés jóváhagyta Kádár János miniszterelnök beszámolóját és szentesítette az Elnöki Tanács időközbeni törvényerejű rendeleteit. Majd az Elnöki Tanácsot új tagokkal, a kormányt pedig új miniszterekkel egészítette ki. Ekkor választották meg Apró Antalt miniszterelnök-helyettesnek, Tausz Jánost belkereskedelmi, Incze Jenőt külkereskedelmi, Kovács Imrét élelmezésügyi, Trautmann Rezsőt építésügyi, Nezvál Ferencet igazságügyi, Csergő Jánost kohó- és gépipari, Nagy Józsefnét könnyűipari, Kossa Istvánt közlekedés- és postaügyi, Kisházi Ödönt munkaügyi és Czottner Sándort nehézipari miniszternek. Az Országgyűlés – a néphatalom további megszilárdításának az érdekeit szem előtt tartva – törvényt fogadott el saját megbízatásának egy évvel történő meghosszabbításáról, illetőleg az alkotmány módosításáról. Az Országgyűlés egyébként erre az időre vonatkozóan is lényegében változatlan összetételben fejthette ki törvényalkotói tevékenységét, hiszen a 298 országgyűlési képviselő közül összesen 28 mondott le vagy vesztette el mandátumát. Többségükben a Rákosi–Gerő-féle csoport tagjai voltak, néhányan pedig a Nagy Imre-féle revizionista irányzathoz tartoztak. Az Ország-

gyűlés az 1957. június 3–6-i ülésén megvitatta és elfogadta az 1957. évi népgazdasági tervet és költségvetést. Ezzel is kifejezésre juttatva azt, hogy immár – a végrehajtó hatalom mellett – a törvényhozás is zavartalanul teljesíti hivatását Magyarországon.

A SZOCIALISTA ÉPÍTÉS ÚJABB KIBONTAKOZÁSÁNAK POLITIKAI ÉS GAZDASÁGI MEGALAPOZÁSA

A néphatalom megszilárdításának, a politikai és gazdasági konszolidáció megvalósításának az útján fontos állomás volt a Magyar Szocialista Munkáspárt 1957. június 27–29-i Országos Értekezlete. Az újjászervezett kommunista párt eme seregszemléjének és megnyilatkozásának jelentőségét az is növelte, hogy a hazai közvélemény mellett a külföld – barát és ellenség egyaránt – szintén élénk érdeklődéssel és figyelemmel kísérte.

Az MSZMP-be való belépések és átigazolások folyamata 1957 márciusa után érezhetően felgyorsult. Hetenként átlagosan 10 000–15 000 taggal gyarapodott a párt és május 1-re már meghaladta a 283 000-ret (április 1-én 227 400 tagja volt az MSZMP-nek, ami az MDP létszámának a 26,5%-át jelentette). A főváros legnagyobb üzemeiben a dolgozók 10–13%-a tagja lett az MSZMP-nek. Az ellenforradalmi események okainak őszinte és nyílt feltárása, a párt céljainak folyamatos megvilágítása, valamint munkastílusának a megváltozása feltétlenül fokozták az MSZMP iránti érdeklődést és bizalmat az emberekben, köztük a volt MDP-tagokban.

A május elejétől június végéig terjedő időszakban lényegében befejeződött az MSZMP újjászervezése. A párttagság létszáma 345 733 főre emelkedett (ez a volt MDP-tagság 40,2%-át jelentette). A párttagok 57,9%-a munkás, 16,7%-a paraszt, 6,9%-a értelmiségi és 10,4%-a eredetileg alkalmazott volt, s végül 8,1%-a az egyéb kategóriához tartozott. A párttagok 85,2%-a tagja volt a Magyar Dolgozók Pártjának. A pártalapszervezetek száma 12 985 volt. A párt soraiban három nemzedék munkálkodott, küzdött együtt: az 1919-es veteránok, a Horthy-rendszer idejéni illegális harcosok és a felszabadulás óta felnőttek sokezres tábora. Az országos pártértekezlet idejére az MSZMP ideológiailag, politikailag és szervezetileg egységes, erős párttá fejlődött.

Az Országos Értekezleten Kádár János ismertette az Ideiglenes Központi Bizottság beszámolóját a párt féléves munkájáról és küzdelmeiről, valamint a feladatokról. Az IKB beszámolója behatóan elemezte az októberi események okait, menetét és jellegét. Részletesen megvilágította a pártnak és a kormánynak az ellenforradalom leverése, illetőleg a néphatalom helyreállítása és meg-

szilárdítása érdekében folytatott politikáját. Majd sokoldalúan foglalkozott azokkal a feladatokkal is, amelyek sikeres végrehajtásától függött a szocialista építés újabb kibontakozása Magyarországon.

Az Országos Értekezlet – egyhangúlag elfogadott határozatában – jóváhagyta és a jövőre vonatkozóan is érvényesnek jelentette ki az IKB által kidolgozott politikai irányvonalat. Ennek megfelelően teljes egyetértését fejezte ki a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakításával és az ellenforradalom leverésére tett intézkedéseivel, illetőleg lépéseivel, beleértve a Szovjetuniótól kért katonai segítséget is. Hasonlóan megerősítette az IKB 1956. decemberi határozatának az ellenforradalmat kiváltó okokkal kapcsolatos értékelését és rámutatott: „Az ellenséggel szembeni kérlelhetetlenség és a megtévesztett, jó szándékú emberek felvilágosítása a néphatalom további erősödésének egymással szorosan összefüggő alapvető fontosságú feladata”. A határozat a párt újjászervezését döntő jelentőségű tényezőnek minősítette az ellenforradalom leverése szempontjából. Ugyanígy mind a néphatalom további erősítésével és a szocialista építőmunka sikerével összefüggésben kulcskérdésként kezelte a párt ideológiai és szervezeti egységének megszilárdítását, amit viszont kizárólag a dogmatikus és revizionista nézetek elleni egyidejű és következetes harc útján vélt elérhetőnek, megvalósíthatónak. „A pártnak az elméleti és politikai munkában a harcot jelenleg elsősorban a revizionista nézetek és az ellenforradalmár ellenséggel való mindenfajta megalkuvás ellen kell vívnia. Ezt a harcot azonban – hangsúlyozta a határozat – oly módon kell vezetni, hogy a párt egyben lehetetlenné tegye a dogmatikus és szektás hibák megismétlődését. 1953 nyara után a pártvezetésben a hibák következetes felszámolása helyett szektás, illetve revizionista végletekbe átcsapó politika folyt. Ez a mindkét irányban sokszor szélsőséges politika bizonytalanná tette a vezetést s magát a párttagságot is. Ezért rendkívül fontos, hogy soha többé sem jobbra, sem balra ne engedjük eltéríteni a pártot a helyes útról.” A határozat megvilágította a párt vezető szerepének helyes értelmezését és állást foglalt a többpártrendszer ügyében. E szerint az MSZMP a népi demokratikus rendszer vezető ereje, vagyis politikailag irányítja az állami, gazdasági és társadalmi szervek munkáját. Az ellenforradalom a párt és a munkásosztály vezető szerepének a tagadásával ténylegesen a proletárdiktatúra ellen lépett fel, azt kívánta megszüntetni. Lényegében ugyanezt a célt szolgálta a többpártrendszer visszaállításának az igénye is. Ehhez járult azonban még az is, hogy az ellenforradalom idején létrejött pártokban többnyire a polgári jobboldali, sőt szélsőjobboldali irányzatok ragadták magukhoz a kezdeményezést, s azok képviselői jutottak be a szóban forgó pártok vezetőségébe is. Ez alól nem jelentettek tulajdonképpen kivételt az újjászerveződő volt koalíciós pártok sem, hiszen ezeknek a vezetőségében is a hajdani jobboldaliaknak volt szinte kizárólagos befolyásuk. Ilyen körülmények között nemcsak a szocialista építés

ügye került végveszélybe, hanem a népi demokrácia azon vívmányai is, amelyek a koalíciós időszak történetéhez fűződtek. Az IKB tehát feltétlenül meg gondoltan járt el akkor, amikor határozottan elutasította a többpártrendszernek „a mi viszonyaink között reakciós követelését”. Ugyanakkor a határozat – a jövőt illetően is – nagyon lényegesnek tartotta annak az elvnek a gyakorlati érvényesítését, hogy nálunk a párttiszttség kivételével minden közfunkciót – a legalacsonyabbtól a legmagasabbig – pártonkívüliek is betölthetnek. Kádár János már előadásában is rámutatott annak a jelentőségére, hogy a pártban olyan szellem érvényesüljön, amelyben „uralkodó a tömegek iránti bizalom és az ellenséggel szembeni bizalmatlanság”. A dogmatikus gondolkodásmód és a szektás politika tömegeket lebecsülő követőivel szembeszegezve pedig azt hangsúlyozta, hogy „ne féljünk a tömegektől, nyugodtan támaszkodjunk rájuk, bízunk abban, hogy a tömegek megértenek és támogatnak bennünket”. És vitába szállt – az IKB más tagjaival együtt – Révai Józseffel, aki felszólalásában úgy nyilatkozott, hogy a revizionizmus elleni harc erejét gyengíti a korábbi szektás politika elítélése. A határozat a párt és a tömegek szoros kapcsolatát a proletárdiktatúra ereje leglényegesebb kérdésének tekintette. Mégpedig a párt és a tömegek közvetlen, illetőleg a tömegszervezetek és a tömegmozgalmak (szakszervezetek, ifjúsági és nőszerzetek stb.) révén megvalósított kapcsolatát. Ez utóbbiak közül is azonban – különös tekintettel az egypártrendszerre – kiemelkedő szerepet szánt a Hazafias Népfront-mozgalomnak. „A hazánkban sajátos egypártrendszer nem zárja ki, sőt az adott körülmények között még fokozottan megköveteli – állapította meg a határozat –, hogy a párt irányítása alatt a Hazafias Népfrontban tömörítsük mindazokat a pártonkívülieket és korábban más pártokban tevékenykedő, a népi hatalomhoz hű személyeket, a nemzet összes haladó erőit, amelyek készek közéleti, tudományos, kulturális és szakmai tevékenységükkel az ország szocialista építésében részt vállalni.” A határozat az államhatalom fejlesztésével kapcsolatosan ismételtelen leszögezte, hogy az eszmei és politikai harc, a gazdasági feladatok megoldásáért folyó küzdelem és a törvényes rendnek karhatalmi és büntetőeszközökkel való védelme „együttesen eredményezi a népi hatalom további erősítését”.

Az Országos Értekezlet határozata körvonalazta a párt gazdaságpolitikáját is. Mindenekelőtt alapelveként szögezte le, hogy a gazdaságpolitikának egyfelől biztosítania kell a szocialista társadalom felépítését, másfelől pedig a dolgozók anyagi és kulturális igényeinek növekvő színvonalú kielégítését a termelőerők állandó fejlesztésének az útján. A határozat állást foglalt a szocialista iparosítás, s ezen belül a nehézipar „szükséges mértékű” fejlesztése mellett. Rámutatott, hogy csak az ipar fejlesztése nyújt biztos alapot a mezőgazdasági termelés növeléséhez és a lakosság közszükségleti cikkekkkel való egyre javuló ellátásához. „Népgazdaságunkat jelenleg az jellemzi, hogy a szocialista ipar,

közlekedés és kereskedelem mellett a mezőgazdaság csak kisebb részben szocialista. Éppen ezért – mutatott rá a határozat – a szocializmus további építésének központi kérdése – a mezőgazdaság általános fejlesztésével egyidőben és ennek érdekében – a mezőgazdaság szocialista átalakítása.” A határozat a kiskereskedelemben, s különösen a kisiparban működő magántőke szerepét a későbbiekre vonatkozóan is hasznosnak ítélte, ha az olyan területen elégíti ki igényeket, ahol egészségesen kiegészíti a szocialista ipar és kereskedelem tevékenységét. A határozat őszintén feltárta a népgazdaság területén meglévő nehézségeket és problémákat, illetőleg azok okait. E szerint a nehézségek részben a népgazdaság szerkezetében korábban bekövetkezett aránytalanságokból, nagyjából pedig az ellenforradalom által közvetlenül és közvetve okozott gazdasági károkból, valamint az életszínvonalnak a termeléssel még nem teljesen fedezett jelentős emelkedéséből adódtak. A fentiekből következően a nehézségek leküzdésének egyik feltétele az 1957. évi népgazdasági terv maradéktalan teljesítése. De ezen belül is megkülönböztetett figyelmet kell fordítani a termelékenység növelésére, az önköltség csökkentésére, az energiával és az importanyaggal való takarékosagra, valamint az állami felvásárlási tervnek az előirányzott árakon való teljesítésére. Fel kell karolni a munkaversenyt, mint a dolgozók sok üzemben megnyilvánult értékes kezdeményezését, alkotó erejük igen fontos megnyilvánulását. A határozat arra is felhívta a figyelmet, hogy az éves népgazdasági terv teljesítése egyben előkészíti a második hároméves terv megkezdését is. „E három év alatt el kell érniünk – hangsúlyozta a határozat –, hogy saját erőnkől biztosítsuk népgazdaságunk egyensúlyát és egészséges továbbfejlődését.”

Az Országos Értekezlet a párt vezető szerveinek újjáválasztásával – és kiegészítésével – e téren is megszüntette az ideiglenességet. A Politikai Bizottságnak Apró Antal, Biszku Béla, Fehér Lajos, Fock Jenő, Kádár János, Kállai Gyula, Kiss Károly, Marosán György, Münnich Ferenc, Rónai Sándor és Somogyi Miklós lettek a tagjai, illetőleg Komócsin Zoltán és Nemes Dezső a póttagjai. A pártértekezlet állásfoglalásai és határozata mind az itthoni, mind a külföldi haladó közvéleményben igen kedvező visszhangot keltettek. S ez kétségtelenül megbízható alapul szolgált azoknak a politikai és gazdasági célkitűzéseknek a valóra váltásához is, amelyeket a pártértekezlet fogalmazott meg, illetőleg hagyott jóvá.

A kormány – az MSZMP gazdaságpolitikai célkitűzéseivel összhangban – egyelőre csupán az 1957. évre dolgozta ki a gazdasági tennivalókat. Erre több tényező kényszerítette; mindenekelőtt azok, amelyekkel a pártértekezlet is behatóan foglalkozott. Ezenkívül a bérek és a mezőgazdasági felvásárlási árak emelése, illetőleg emelkedése miatt is – a valóságos szükségletnél – kevesebbet lehetett beruházni, a fejlesztésre fordítani. Nem is beszélve arról a kárról, amit az ellenforradalom a munkafegyelem és a munkamorál aláásával

okozott. De akadt még más gond is. Mégpedig az, hogy a nyugati tőkés cégek elsősorban a rendelések nem teljesítésével idéztek elő nehézségeket és zavarokat a termelésben, teremtettek komoly fennakadásokat az anyagellátásban. Ilyen körülmények között az éves terv csupán a legközelebbi és a legégetőbb gazdasági feladatokat foglalhatta magában: a gazdaság helyreállítását, az életszínvonal stabilizálását a belső erőforrások, a dolgozók fokozott mozgósítása révén, valamint a második hároméves terv előkészítését. A konkrét előirányzatokban ez úgy tükröződött, hogy a kormány az ipari termelést – az 1956. évihez képest – mintegy 2%-kal tervezte emelni. Ezen belül azonban a nehézipar termelését 3,4%-kal csökkenteni, míg a könnyű- és az élelmiszeriparét 9%-kal növelni kívánta. Ugyanakkor a mezőgazdaság termelési értékét 3,2%-kal magasabban állapította meg. Elsősorban a kenyérgabona, a kukorica, a cukorrépa és a napraforgó termelési előirányzata volt nagyobb az 1956. évinél. A kormány a népgazdaság beruházásaira 7,6 milliárd forintot kívánt fordítani. Ez kevesebb volt, mint 1949 óta bármikor. A fentebb említett összegből 2,7 milliárd forint a kieső állóalap pótlására, ugyanennyit a nemtermelő állóalap fejlesztésére, további 2,2 milliárdot pedig a bővített újratermelésre irányzott elő. A külkereskedelmi kivitelben 12%-os csökkenéssel, a behozatalban viszont több mint 30%-os növekedéssel számolt. (A hiány fedezetéül a Szovjetuniótól kapott áru- és devizahitel szolgált.) Az egy keresőre jutó reálbért 14–15%-kal, a reáljövedelmet 9–10%-kal tervezte növelni. A begyűjtés eltörlése, a felvásárlási árak emelése 4 milliárd forint többletbevételt jelentett a parasztságnak. A bérből és fizetésből élők, valamint a parasztság együttes fogyasztása 6%-kal lehetett több az előző évinél.

A terv alapvető összefüggéseinek az elemzéséből kitűnik, hogy a kormány a korábbi esztendőkhöz képest a nemzeti jövedelem kisebb, a fogyasztás jóval – 8%-kal – nagyobb emelkedésével számolt. Ez az ellentmondás alapvetően a népgazdaság korábbi, 1956 előtti helyzetéből és az ellenforradalom által okozott nehézségekből keletkezett. Az azonnali vagy rövid időn belüli feloldásáról viszont szó sem lehetett. A termelés növekedéséhez ugyanis mindenképp több nyersanyagra lett volna szükség. A tőkés piacokról azonban továbbra is akadozott a szállítás. A bizonytalanra nem lehetett tervezni. A termelés korszerűsítést igényelt, de ennek határt szabott az ország anyagi ereje. A beruházások alacsony színvonala nem adott lehetőséget a termelőberendezések számottevő fejlesztésére. A népgazdaság szerkezetének az átalakítására, műszaki fejlesztésére ugyancsak nem telt. Az állami vállalatok veszteségeinek megtérítése nagy terhet rótt a népgazdaság költségvetésére. A forgalmiadó-bevétel megcsappant. Az elhatározott életszínvonal-emelést viszont ilyen körülmények között is feltétlenül végre kellett hajtani. Közvetlenül az ellenforradalom előtti években az életszínvonal – az ismert okokból – meglehetősen kedvezőtlenül alakult. Ennek indokolt jóvátételénél azonban nagy elő-

vigyázatosságra volt szükség. Övni kellett a forint vásárlóértékét, stabilitását, ami – a keresletnél 3,3 milliárd forinttal kisebb árukészlet mellett – egyáltalán nem volt könnyű. A kormány elhatározta, hogy a baráti államoktól jelentős hiteleket vesz fel, és szigorú takarékossgot vezet be. (Ezért 20 000 fővel csökkentették az államigazgatási tisztviselők és a közalkalmazottak létszámát.)

Az 1957. évi terv nem teremtette meg a népgazdaság komolyabb fejlődésének a feltételét, de a gazdasági helyzet megszilárdítását kétségtelenül segítette. Ezzel együtt is reális és helyes gazdaságpolitikai döntésre épült. Feszítettebb tervet, magasabb célkitűzéseket nem lehetett elhatározni. Ebben már lényeges „elem” volt az a tanulság, amit a kormány az 1956 előtti tervekből, a gazdasági irányításból leszűrt. Az erősen feszített, sokszor irreális tervek mellett az üzemek nem voltak – és nem is lehettek – tekintettel a termelés gazdaságosságára. A párt és a kormány vezetői arra a következtetésre jutottak, hogy ennek a módszernek a visszatérését nem szabad megengedni. Hiszen ez vitathatatlanul rossz módszer, helyette a minőségi követelményeket kell, pontosabban kellett előtérbe állítani. Az 1957. évi terv ténylegesen ezt vette figyelembe, és egyúttal megjelölte azokat a forrásokat, eszközöket, módszereket stb. is, amelyek a feladatok végrehajtása szempontjából meghatározó jelentőségűek. Ennek megfelelően a kormány arra hívta fel a vállalatok figyelmét, hogy a tényleges szükségletre termeljenek, az anyaggal gazdaságosan bánjanak, minél több jó minőségű terméket állítsanak elő.

A termelékenység emelését hátráltatta a „kapun belüli” munkanélküliség is. Az üzemek többségében időbérben dolgoztak, ami persze elleplezte az üzem- és munkaszervezés, a munkafegyelem fogyatékoságait. Sok helyen gyakorlatilag 5,5–6 óra volt a munkaidő. Ilyen körülmények között az önköltség elkerülhetetlenül megnőtt. 1957 első negyedében – az 1956. év azonos időszakával való összehasonlításban – 1,3 milliárd forint veszteség keletkezett. Határozott intézkedéseket kellett tehát tenni a teljesítménybérben dolgozók számának a növelésére.

A kormány – a gazdasági irányítás szempontjából is – jelentős változtatásokról határozott. Növelte a vállalati önállóságot. Csökkentette a kötelező tervmutatók számát. Ezt követően a minisztériumok csak a legfontosabb 4–5 mutatót (termelési profil, bér, létszám, beruházás) határozták meg. Ugyancsak csökkentették a központilag elosztásra kerülő termékek körét. Bevezették a vállalati nyereségrendszert: a vállalatok ettől kezdve a terven felüli nyereség egy részét megtarthatták fejlesztési célokra, a másikat pedig a dolgozók kapták éves teljesítményük alapján. Változtatásokat hajtottak végre a bérrendszerben is, megszűnt a népgazdasági érdekből származó megkülönböztetés, de a nehéz fizikai munka, a veszélyesség stb. a besorolásnál változatlanul lényeges előnyt jelentett. A fentebbieken túlmenően intézkedés történt a mun-

kások és a műszaki értelmiségiek bevonására a vállalatok és az üzemek irányításába.

Az 1957. évi terv teljesítését segítette a korábbi hibáktól megtisztult, szelvény mértékben megindult munkaverseny. A munkások legjobbjai, kommunisták, szakszervezeti és KISZ-aktivisták tették az első felajánlásokat, szervezték a versenyt. Ellenzés, tévhit és félreértés egyaránt előfordult. Eleinte sokan tartottak az ellenforradalom előtti módszerek visszatérésétől, a munkaintenzitás mindenáron való fokozásától. Miután bebizonyosodott, hogy a részvétel önkéntes – és anyagilag is előnyös –, a versenyszellem fokozatosan teret hódított, terjedt a munkások körében.

Az 1957. évi terv teljesítése a vártnál jobban alakult: a tervet túl is teljesítették. A népgazdaság helyzetének megszilárdulása gyorsabb ütemben következett be, mint azt előzetesen feltételezni lehetett. Az állami ipar az éves tervet 10%-kal, az 1955. évi szintet pedig 2%-kal haladta meg. A szövetségi ipar 25%-kal termelt többet, mint 1955-ben. Az egész ipar 1957-ben 6%-kal szárnyalta túl az 1955. évi eredményt. A termelékenység azonban még mindig kb. 20%-kal a két év előtti szint alatt maradt. Az éves terv teljesítése nyomán valamelyest módosult a népgazdaság szerkezete is. A műszer-, a híradástechnikai és az erősáramú ipar gyorsabban növelte termelését, mint a gépipar többi ága. Kezdeti eredmények mutatkoztak a gazdaságosság javításában. Ennek ellenére a pozitív irányú változások még nem váltak általánossá, bár tendenciájuk érezhetően erősödött. Ezt az is mutatta, hogy a mezőgazdaságban is megnövekedett a termelési kedv, a termelőszövetkezetek egy része újjászerveződött, sőt újak is alakultak.

Az életszínvonal kézzelfoghatóan emelkedett. A reálbérek 14%-kal növekedtek. A dolgozók – munkások, parasztok, értelmiségiek és a városi kispolgárság – nagyobb biztonságban éltek, mint az előző években bármikor. A forint szilárd maradt. A takaréketét-állomány gyarapodott, a belkereskedelem készlete bővebb volt, mint 1956 előtt. De a legnagyobb eredmény kétségtelenül az volt, hogy a munkanélküliség veszélye végérvényesen elhárult. Sőt, a vállalatoknál, az üzemekben 350 000-rel többen dolgoztak, mint 1956-ban. Az ellenforradalom leverése után kialakított gazdaságpolitika helyesnek bizonyult. A munkások tömegesen, a műszaki értelmiségiek pedig egyre nagyobb számban támogatták a párt és a kormány gazdasági célkitűzéseinek a megvalósítását. Az eredmények biztatóak voltak a jövő szempontjából is. Hiszen az 1957. évi munkával – és a szocialista államok baráti támogatásával – valóban sikerült megalapozni a második hároméves tervet.

A gazdasági fegyelem megszilárdítása és a társadalmi tulajdon hatékonyabb védelme mellett, egyúttal a népgazdasági feladatok teljesítését is szolgálta a népi ellenőrzés szervezetének létrehozása. A népi ellenőrzés állami szervezetének kiépítéséről és működéséről az Országgyűlés – az MSZMP KB Politi-

kai Bizottságának 1957. július 16-i állásfoglalása nyomán – az 1957 decembe-
rében megalkotott törvény életbe léptetésével gondoskodott. A szóban forgó
törvényt az indokolta, hogy az Állami Ellenőrzés Minisztériumának 1956-ban
történt megszüntetése óta egyáltalán nem működött ilyen feladattal megbízott
önálló szervezet Magyarországon. Az új szervezet azonban – lényegében azo-
nos feladatai ellenére – nem egyszerűen a régi „folytatása” volt. A Központi
Népi Ellenőrző Bizottságnak – amelynek munkáját a kormány felügyelte –
és területi szerveinek ugyanis döntően a dolgozók, s különösen a szakemberek
önként vállalt munkájára kellett építeniök tevékenységüket. Ezzel valóban
megnyílt a lehetősége annak, hogy a dolgozó emberek „alulról” és „felülről”
is befolyásolják a gazdasági életet, pontosabban közvetlenül és intézményesen
közreműködjenek azoknak az esetleges visszaéléseknek, valamint rendelle-
nességeknek és visszasságoknak a felszámolásában, amelyek következményei
leginkább őket sújtották vagy sújthatták.

A párt és a kormány azonban – a népi ellenőrzés szervezetének a kiépítésén
túlmenően – más jellegű határozataival, illetőleg intézkedéseivel is ösztönözte
a népgazdaság előtt álló feladatok sikeres megoldását, az 1957. évi terv mara-
déktalan teljesítését. Így 1957. július 20-án kormányhatározat jelent meg a tel-
jesítménybérek szélesebb körű alkalmazásáról a munkásoknak és a népgazda-
ságnak előnyös helyeken. A szóban forgó határozat természetesen nem általá-
ban az időbérezés ellen irányult, hanem csupán az ellenforradalom idején
e téren meghonosodott káros túlzásokat, többek között a „kapun belüli”
munkanélküliséget kívánta felszámolni. Mégpedig oly módon, hogy a köz- és
az egyéni érdek valóban összhangba kerüljenek egymással, más szóval a ter-
melés égetően szükséges növekedésével párhuzamosan a dolgozók anyagi
helyzete személyre szólóan is javuljon. Augusztus 4-én újabb kormányhatá-
rozat látott napvilágot, amely a szocialista munkaversenyben élenjáró dolgo-
zók és vállalatok jutalmazásáról intézkedett. Ez a határozat elsősorban azt a
célt szolgálta, hogy az üzemeket és vállalatokat, illetőleg dolgozóikat egyaránt
érdekeltté tegye a munkaverseny kibontakoztatásában. Emellett mintegy elő-
készítette a „talajt” a szakszervezetek szeptember 21-i felhívása számára.
A SZOT Elnöksége ugyanis ezen a napon szólította fel a szervezett dolgozó-
kat arra, hogy a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 40. évfordulója tisz-
teletére szocialista munkaversenyt indítsanak. A Hazafias Népfront Országos
Tanácsának szeptember 21-22-i ülése pedig az ország népéhez fordult fel-
hívással, amelyben a szocialista építésben való aktív részvétellel szólított fel.
A kormány november 27-i határozata az építőanyag-termelés fokozását írta
elő. A több építőanyagra az ipari és a mezőgazdasági beruházások teljesítése,
valamint a lakásépítés meggyorsítása érdekében volt rendkívül nagy szükség.
A kormány gazdasági irányító és szervező munkáját, valamint a szakszerve-
zetek és más társadalmi szervek termelést támogató akcióit igen komoly mér-

tékben segítette a pártszervek, s ezen belül az üzemi pártszervezetek javuló gazdasági szervező tevékenysége. Az MSZMP Politikai Bizottsága 1957. július 30-i határozata nyomán – amely megszabta a pártszervezetek feladatait a gazdasági szervező munkában – érezhető változások következtek be ezen a területen. Az üzemi pártszervezetek fokozatosan megszabadultak a korábbi rossz módszerektől (közvetlen utasítgatások, a termelés operatív irányításának kisajátítása stb.), és elsősorban a dolgozók körében kifejtett politikai felvilágosító munkával, az MSZMP gazdasággazdasági célkitűzéseinek a tudatosításával járultak hozzá a termelési feladatok teljesítéséhez. Támogatták a gazdasági és műszaki vezetők érdemes kezdeményezéseit, a termelés színvonalának az emelésére irányuló erőfeszítéseit. Igyekeztek a műszaki értelmiséggel megfelelő kapcsolatot teremteni, szem előtt tartva a Politikai Bizottság útmutatását. „A műszaki dolgozókat anyagi megbecsülésükön túl igazi társadalmi megbecsülésben kell részesíteni, ami elsősorban azt jelenti, hogy részt vesznek a szakmai vezető testületek munkájában, a párt s a kormány igényli segítségüket, megvalósítja helyes javaslataikat.” Ezekben a hónapokban – a párt és a kormány gazdasági irányító és szervező munkája eredményeként – olyan beruházások is (1957. október 19-én ünnepélyesen felavatták a Dunai Vasmű II. sz. új nagyolvasztóját; december 13-án átadták rendeltetésének a Tiszapalkonyai Hőerőmű első gépegységét; december 20-án elkészült a Dunai Vasmű kokszttermelő gyárában és a vegyiművekben az ország legkorszerűbb benzolkinyerő üzeme és az ország első kénkinyerő és -feldolgozó üzeme) megvalósultak, amelyekre tulajdonképpen már a széles közvélemény is odafigyelt. Ilyen körülmények között a kormány kétségtelenül megalapozottan és bizakodással készíthette el a következő évi népgazdasági tervet, amelyet az Országgyűlés 1958. január 27–28-i ülésén Münnich Ferenc, az új miniszterelnök, aki Kádár János helyébe lépett, terjesztett elő jóváhagyásra. (Münnich Ferenc megválasztásával egyidejűleg Kádár János államminiszter, Apró Antal a miniszterelnök első helyettese, Kállai Gyula pedig miniszterelnök-helyettes lett. Ugyanakkor Horváth Imrét Sík Endre, Kállai Gyulát Benke Valéria váltotta fel a Külügyminisztérium, illetőleg a Művelődésügyi Minisztérium élén.)

A termelés fokozatosan emelkedő tendenciája és az életszínvonal kedvező alakulása pezsdítőleg hatottak a politikai életre, az emberek politikai közérzetére is. Szemlélatomást növekedett a párt tekintélye és befolyása, fokozódott az érdeklődés a tömegszervezetek és a tömegmozgalmak munkája iránt is. 1957. augusztus első felében országszerte sikeresen lezajlottak a szakszervezeti küldöttválasztó gyűlések. Ezekon 30 000 szakszervezeti bizalmi vett részt, és 1050 küldöttet választottak az országos bizalmi értekezletre. Augusztus 16-án a Szakszervezeti Tanács határozatot hozott az ellenforradalom miatt megszakadt szakszervezeti választások lebonyolítására és a szakszervezeti

kongresszus 1958. március 31-re történő összehívására. A szakszervezeti mozgalom a választások eredményeként lényegében az alsó és középső szinten is megszabadult azoktól az elemektől, akiknek jelenléte fékezte a legjelentősebb tömegszervezet megújulását. A SZOT 1958. február 4-én hozta nyilvánosságra a XIX. kongresszus határozattervezetét és az alapszabályokat. Az MSZMP politikai és gazdasági célkitűzéseivel teljesen összhangban levő határozattervezet arról tanúskodott, hogy a szakszervezetek a termelés támogatása mellett, többet és hatékonyabban kívánnak a jövőben a dolgozók érdekvédelmével, politikai és kulturális nevelésével foglalkozni, mint a szocialista építés időszakában bármikor. A szakszervezetek XIX. kongresszusa 1958. február 28. – március 2. között zajlott le. A végzett munkáról és a szakszervezetek feladatairól szóló beszámolót Gáspár Sándor főtitkár tartotta. A kongresszus megszabta a szakszervezetek feladatait a népgazdaság fejlesztésében, a műszaki színvonal emelésében, a termelékenység és a termelés gazdaságosságának a növelésében. Felhívta a szakszervezeteket, hogy a dolgozók élet- és munkakörülményeinek megjavítására – a népgazdaság érdekeit figyelembe véve – dolgozzanak ki átfogó tervet; kulturális tevékenységüket a szocialista művelődéspolitikai szellemében fejtsék ki; munkájuk középpontjában a munkások mindennapi kérdéseinek a megoldása álljon. A kongresszus végül három felhívást fogadott el: „A Dolgozó Nőkhöz”, „A Dolgozó Fialakhoz” és „Az élet nevében a békéért” címmel. A kongresszus a megválasztott vezető testületek összetételének megfelelő kialakításával is kedvező feltételeket teremtett a szakszervezeti mozgalom fejlődéséhez.

1957. augusztus 13-án megtartotta első ülését – a talán legnehezebben talpra álló társadalmi szervezet vezetősége – az újjászervezett Magyar Nők Országos Tanácsa. Majd három hónappal később, november 16–17-én lezajlott a MNOT országos konferenciája is, amely a nők társadalmi helyzetéről és a dolgozó asszonyok munkájának megkönnyítéséről tanácskozott. Az országos konferencia után a MNOT a korábbiaknál kétségtelenül aktívabb tevékenységet fejtett ki, bár hatóköre korántsem terjedt ki a dolgozó nők többségére.

Az MSZMP Országos Értekezlete után – a párt ösztönzéseiből és támogatásából erőt merítve – szemmel láthatóan megélnékvült a Hazafias Népfrontmozgalom. Ezt jelezte a HNF megyei és városi bizottságai titkárainak 1957. július 12-i értekezlete is, amely a mozgalom politikai feladatairól és a szervezeti kérdésekről tárgyalt. Alig két héttel később a HNF Országos Elnöksége – Münnich Ferenc vitaindítója alapján – tárgyalta meg a mozgalom széles körű kibontakozását a lehetőségeit. A HNF Országos Tanácsa lényegében 1957. október 21–22-i ülésén rendezte sorait, és közzétett nyilatkozatában a szocialista építés egyértelmű támogatása mellett foglalt állást. Ezt követően az MSZMP Politikai Bizottsága 1957. november 21-i határozatában foglal-

kozott a Hazafias Népfront-mozgalom megerősítésével. A határozat abból indult ki, hogy a kormányzás egypártrendszerének a fenntartása mellett szükség van egy erős és széles népfontra, amely az ország hazafias, haladó erőit tömöríti a munkásosztály, a párt és a kormány köré. „A népfrontpolitika a szocializmus építésének, az osztályszövetségnek sajátos, történelmileg meghatározott módja: a munkásosztály és a szocializmushoz hű erők összefogása azokkal a társadalmi rétegekkel és csoportokkal, amelyek nem mindenben értenek egyet velünk – hangsúlyozta a határozat –, de olyan alapvető kérdésekben, mint a népköztársaság erősítése, a szocializmus építése, a béke védelme, hazánk függetlensége, az életszínvonal emelése és más kérdésekben – helyeslik a párt és a kormány politikáját, készek ezek megvalósításában részt venni.” A népfront vezető, irányító ereje – társadalomban elfoglalt helye és szerepe folytán – az MSZMP-vel az élén a munkásosztály, társadalmi és politikai alapja pedig a munkás-paraszt szövetség. A HNF-nek igen fontos szerepe van abban, hogy növelje a parasztság politikai aktivitását, megnyerje a többi dolgozó rétegeket a szocializmus építése ügyének. „A népfront nem tömegszervezet – mutatott rá a határozat –, hanem széles demokratikus társadalmi, politikai tömegmozgalom, amely mint a népi nemzeti egység kifejezője összekapcsolja a tömegszervezeteket, társadalmi, kulturális szerveket, de legyen szélesebb ezeknél, hogy hatása terjedjen ki a szervezeteken kívüli hazafias tömegekre is. E tömegek között is végezzen politikai nevelő, felvilágosító munkát, köztük is hirdesse a párt és a kormány politikáját.” A Politikai Bizottság határozata kimondta, hogy a Hazafias Népfrontnak általános politikai programra nincs szüksége, mert politikai tevékenységének az alapját a párt és a kormány politikája képezi. De annál inkább szüksége van akcióprogramokra, amelyek mozgósítják a társadalom erőit bizonyos meghatározott célok érdekében. A határozat különösen az országgyűlési és tanácsválasztások előkészítésében, illetőleg lebonyolításában szánt kiemelkedő szerepet a népfrontnak. Így a népfrontbizottságoknak kellett állást foglalniuk abban is, hogy a jelölógyűléseken elhangzott javaslatok alapján kit fogadnak el a HNF jelöltjének vagy kit utasítanak vissza. Majd arról szintén a népfrontbizottságoknak kellett gondoskodniuk, hogy a megválasztott képviselők és tanácsstagok szoros kapcsolatban maradjanak választóikkal. „A népfrontnak olyan fórummá kell válnia – állapította meg a határozat –, ahol a dolgozók bátran elmondhatják véleményüket, javaslatukat, bírálatukat az országos és helyi kérdésekről.” 1958. január 25-én a HNF Országos Elnöksége Apró Antal helyett Kállai Gyulát választotta meg elnöknek és Ortutay Gyulát főtitkárnak. Ezek után bontakozott ki erőteljesen a HNF szervező tevékenysége, s ennek kapcsán készítették elő a területi népfrontbizottságok újjáválasztását.

1958. április elejéig a 3441 (megyei, városi és községi) népfrontbizottságba 127 000 tagot választottak. A HNF-nak komoly szerepe volt a békemozgalom

megújításában, az 1958. június 7–8-i V. magyar békekongresszus előkészítésében és lebonyolításában. A HNF politikai tevékenysége – amint az várható is volt – az őszi országgyűlési választások idejére lendült fel. 1958. szeptember 26-án – a választójogi törvény módosítása után – az Elnöki Tanács feloszlatta az Országgyűlést és november 16-ra írta ki az új választásokat. A HNF, illetőleg a területi népfrentbizottságok október folyamán mintegy százezer jelölőgyűlést szerveztek. Október közepétől pedig már – a HNF felhívása jegyében – országsszerte zajlottak a választási gyűlések, amelyeken a népfrent jelöltjei, köztük a párt és a kormány vezetői ismertették a törvényhozás előtt álló feladatokat, a második hároméves terv célkitűzéseit és a lakosság érdekében kifejtendő majdani munkásságukat.

A választási kampány befejező szakaszának jelentős eseménye volt a magyarországi egyházak megnyilatkozása, amely szintén arról tanúskodott, hogy erre az időre lényegesen megjavult az állam és az egyházak kapcsolata. Az egyházi reakció támadása a néphatalom ellen az ellenforradalom fegyveres leverése után sem szűnt meg. A nemzetközi és a hazai ellenforradalmi erők támogatásával és ösztönzésével utóvédharcot folytatott a konszolidáció megteremtése ellen, erőfeszítéseket tett, hogy a már régebben elveszített kulcspozíciót visszaszerezze. Felbomlasztotta a katolikus papi békemozgalmat, a tömegek körében ellenséges akciókat kezdeményezett, erőszakosan szorgalmazta az egyházi szolgálatok igénybe vételét. A hitoktatás szabadsága címén valóságos lelki terrort igyekezett alkalmazni azokkal a szülőkkel szemben, akik nem akarták hittanra jártni gyermekeiket. 1957 elejétől azonban fokozatosan sikerült megállítani az egyházi reakció előretörését, illetőleg egy sor intézkedéssel politikai befolyását csökkenteni. Ezzel egyidejűleg megerősödtek az egyházon belüli haladó erők; megindult a papi békemozgalom tevékenysége; az egyházak vezetői kinyilvánították bizalmukat és támogatási készségüket a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány mellett; elítélték az állami és társadalmi rend ellen irányuló törekvéseket. A katolikus püspöki kar – az Országos Béketanáccsal együttműködő – önálló békeszervezetet hozott létre, Opus Pacis néven, amelyben a politikailag haladóbb püspökök és a katolikus békemozgalom vezetői vettek részt. 1957-ben törvényerejű rendelet szabályozta a vezető egyházi tisztségek betöltéséhez szükséges állami hozzájárulást, ami a néphatalom erősödését, közéleti befolyásának a növekedését bizonyította. Az egyházi vezetők kinevezése érzékeltette, hogy a párt és a kormány tartósan rendezni kívánja kapcsolatát az egyházakkal. A nemzetközi helyzetben és az országban végbement változások természetesen hatással voltak az egyházak magatartására is. Politikai megosztottság alakult ki a katolikus püspöki karon belül, a püspöki kar és az alsópapság, a volt szerzetesek között. A változó helyzet azt is mutatta, hogy a szocialista állam és a különböző egyházak közötti politikai együttműködés szükséges és lehetséges, az

állam és az egyházak politikai együttműködésének megteremtődtek a reális alapjai. Az egyházak nemzetközi politikai tevékenysége is az ország érdekeinek megfelelően alakult, s ezen a téren különösen a protestáns egyházak vezetői fejtettek ki hasznos tevékenységet. Ezt a folyamatot mintegy betetőzte az egyházak 1958. november 9-i felhívása, amelyben híveiket a Hazafias Népfront jelöltjeire való szavazásra szólították fel. A templomokban ország-szerre felolvasták a katolikus püspöki kar pásztorlevelét, a református egyház zsinati tanácsának üzenetét és az evangélikus egyház egyetemes presbitériumának felhívását.

A november 16-i országgyűlési választásokon a szavazásra jogosultak 99,6%-a szavazott a Hazafias Népfront jelöltjeire. A megválasztott 338 országgyűlési képviselő közül 62 volt pártonkívüli. A képviselők foglalkozás szerinti összetétele a következő képet mutatta: munkás 169, paraszt 75, értelmiségi 78, alkalmazott 12 és egyéb 4 fő. Az Országgyűlés november 26-i ülésén megválasztotta tisztségviselőit, állandó bizottságait, az Elnöki Tanácsot és megerősítette a kormányt addigi összetételében. Az Elnöki Tanács elnöke ismételten Dobi István, az Országgyűlésé pedig Rónai Sándor lett. Ezzel lezárult a néphatalom helyreállításáért, illetőleg megszilárdításáért folytatott küzdelem, s megteremtődtek a politikai és gazdasági feltételei a szocialista építés újabb kibontakozásának.

A szocialista építés általános fellendülése
és a szocializmus alapjai lerakásának befejezése.
A mezőgazdaság szocialista átalakítása

AZ IMPERIALISTA
BEAVATKOZÁSI KÍSÉRLETEK ELHÁRÍTÁSA
ÉS A SZOCIALISTA ÁLLAMOK
EGYÜTTMŰKÖDÉSÉNEK ELMÉLYÍTÉSE

A nyugati imperialista körök elsősorban a „magyar kérdés”-nek az Egyesült Nemzetek Szervezete napirendjén való tartásával és különböző elítélő határozatok elfogadtatásával próbálták a szétzúzott ellenforradalom maradványaiban a reményt ébren tartani, sőt újabb provokációkra készíteni őket a néphatalom ellen. 1957 szeptemberében az ENSZ XI. közgyűlése – az ötösbizottság jelentése alapján – többségi határozattal elítélte a Szovjetuniót és a „magyar rezsimet”. Az ötösbizottság ezzel tulajdonképpen teljesítette megbízatását, és a közgyűlés a thaiföldi Wan Wai-thayakon herceget bízta meg a „magyarországi helyzet” figyelemmel kíséréseivel. A herceg többször megkísérelte, hogy Budapestre utazzék, vagy legalábbis kérdőívet nyújtson át Magyarország ENSZ-delegációjának. A magyar kormány azonban határozottan elutasította ezeket a próbálkozásokat és erőlyesen tiltakozott a Magyar Népköztársaság belügyeibe való beavatkozási kísérletek miatt. A thaiföldi herceg a XII. közgyűlésnek jelentette vállalkozása sikertelenségét. Erre az USA képviselője – nyugati hatalmak által kirobantott vitában – azzal fenyegetőzött felszólalásában, hogy ha az ENSZ megbízottja nem nyer Magyarországra bebocsátást, egy újabb rendkívüli közgyűlés összehívását fogja kezdeményezni a „magyar ügy”-ben. A magyar delegáció – a reá nehezedő nyomás ellenére – ismételten leszögezte, hogy kormánya nem változtat eddigi álláspontján, vagyis a világszervezet főtítkárárt – ha ő óhajtja – kizárólag magánemberként meghívja és fogadja. Ezután a vita határozathozatal nélkül ért véget. Az 1958–1959. évi XIII. közgyűlésen – az amerikai „forgatókönyv” szerint – Ausztráliára és Uruguayra hárult a szerep, hogy a „magyar kérdést” napirendre vették. Egy érdektelen szerepcserénél azonban valójában alig történt több. Mégpedig Wan herceget egy új-zélandi politikus, Leslie Munro váltotta fel a „magyarországi különmegbízott” posztján. 1959 végén a XIV. közgyűlés a Munro által összeállított

jelentés alapján – már lényegesen kisebb érdeklődés mellett és szűkebb körű vita keretében – foglalkozott a „magyar kérdés”-sel. Leslie Munro kénytelen-kelletlen elismerte, hogy az ellenforradalommal kapcsolatos perek lezárultak, de követelte, hogy a magyar kormány részesítse közkegyelemben az elítélteket. A közgyűlés megint úgy foglalt állást, hogy Magyarország „működjék együtt” az ENSZ-szel, s felkérte Munrót, hogy folytassa tevékenységét. Leslie Munro – akinek a beutazását az illetékes magyar szervek szintén elutasították – Genfben sajtókonferenciát tartott, disszidensek által szerkesztett újságokba cikkeket írt és más módon is támadta, illetőleg rágalmazta Magyarországot. Munro – a magyar kormánynak az ENSZ főtitkáránál történt közbelépésére – a továbbiakban tartózkodott az ilyen durva és elfogult megnyilatkozásoktól.

A szocialista konszolidáció eredményeként a Magyar Népköztársaság nemzetközi tekintélye is megnövekedett. Ez a körülmény természetesen érezte hatását abban, ahogy a „magyar kérdés”-t az ENSZ-ben kezelték. A „magyar kérdés” ugyan a közgyűlés napirendjén szerepelt, de azt „időhiány miatt” nem tárgyalták meg. Ugyanakkor 1959-ben Magyarország képviselőjét beválasztották a világyűr békés felhasználásával foglalkozó, valamint a kábító-szer-bizottságokba. A világszervezetben uralkodó légkört pozitív irányban változtatta meg, hogy 1961-ben, Hammarskjöld halála után, U Thant lett az ENSZ főtitkára. A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány lépéseket tett annak érdekében, hogy Boland, a XV. közgyűlés írálnöke látogasson el Magyarországra. Az USA képviselője ebbe is beleavatkozott, és a magyar delegáció tudomására hozták, hogy Boland csak akkor tehet eleget a meghívásnak, ha a magyar kormány általános amnesztiát hirdet és nyugatra engedi a disszidensek családtagjait. Miután a magyar kormány ennek a zsarolásnak sem engedett, a látogatás elmaradt. 1961-ben a XVI. közgyűlésen – amerikai indítványra – ismét napirendre került a „magyar kérdés”, ami persze Munró-nak is lehetőséget nyújtott arra, hogy előterjessze jelentését. Ebben most is kifogásolta, hogy a magyar kormány elzárkózik a vele való együttműködéstől. A jelentés közgyűlési vitája végül is úgyszólván teljes érdektelenségbe fulladt. 1961 decemberében jelentették be, hogy U Thant elfogadta a Budapestre szóló meghívást és a következő közgyűlés után Magyarországra látogat. A fentebbiek ellenére 1962-ben, a XVII. közgyűlésen az akkor még meglehetősen zavartalanul működő nyugati „szavazógépezet” „zöld utat” biztosított egy újabb Munro-jelentésnek. A jelentés első változatát – hidegháborús hangvétele miatt – U Thant főtitkár nem engedte vitára bocsátani. A második változatban viszont még Munro is kénytelen volt elismerni, hogy „bizonyos fejlemények történtek Magyarországon, amelyek az országban uralkodó helyzetet bizonyos fokig összhangba hozzák a közgyűlés határozatainak az alapvető emberi és szabadságjogokra vonatkozó részeivel”. Ezen a közgyűlésen – 1956

óta először – az USA képviselője, számot vetve a Magyarország belügyeibe való beavatkozási kísérletek nyilvánvaló kudarcával, már nem kérte a magyar delegáció mandátumának függőben tartását, és nem emelt kifogást a Magyar Népköztársaság más nemzetközi szervezetben viselt tagsága ellen sem. A közgyűlés – ugyancsak amerikai javaslatra – megszüntette Leslie Munro megbízatását és U Thantot kérte fel arra, hogy a jövőben tegye meg az „általa szükségesnek vélt” lépéseket. A főtítkár röviddel ezt követően sajtóértekezleten jelentette be: nem látja szükségességét annak, hogy a „magyar kérdés”-ről jelentést készítsen. Ezzel a „magyar kérdés” ügye véglegesen lezárult az Egyesült Nemzetek Szervezetében.

A néphatalom megszilárdítása mellett az imperialista beavatkozási kísérletek elhárításának is lényeges tényezője volt a nemzetközi proletariátus támogatása, valamint a szocialista államok, mindenekelőtt a Szovjetunió politikai és anyagi segítsége. „Az 1956-os események újra kifejezték a szocialista országok népei, pártjai egységének, tömörülésének szükségességét. A szocialista országok akcióegysége volt az az erő – hangzott a magyar párt- és kormányküldöttség 1957. márciusi moszkvai tárgyalásairól kiadott közlemény –, amely segítette a magyar népet a fasiszta rendszer visszaállításával fenyegető veszély gyors felszámolásában, biztosította a feltételt a magyar népnek, hogy tovább haladjon előre a szocializmus felé.” A szocialista államok áruban, valutában és egyéb formában mintegy 2 milliárd rubel értékben nyújtottak anyagi segítséget Magyarországnak. Ezenkívül halasztást adtak a hitelek visszatérítésére, és jelentősen bővítették az áruszállításaikat is. Ebből a szempontból kiemelkedő jelentősége volt a Szovjetunióval kötött megállapodásnak. A Szovjetunió ugyanis a magyar kormány kérésére 1010 millió rubel értékben szállított különböző nyersanyagokat és fogyasztási cikkeket (1,2 millió tonna vasércet, 150 000 tonna hengerelt árut, 110 000 tonna nyersvasat, 500 000 tonna kokszot, 1,2 millió tonna szenet, 900 000 tonna kőolajat, 8000 tonna rezet, 450 000 tonna búzát, 200 000 tonna takarmánygabonát stb.). A Szovjetunióval és más szocialista államokkal az 1958–1960-as évekre kötött megállapodások keretében fejlődött tovább a termelési együttműködés is. Lengyelországgal például megállapodás született az alumíniumipari együttműködés fejlesztésére; lengyel részről energiát szállítottak évi 40 000–45 000 tonna timföld ellenében. Csehszlovákiával a szénbányászatban szerzett tapasztalatok kicserélésére, a kohászatban és a geológiai kutatásokban az együttműködés fejlesztésére történt megegyezés. A Német Demokratikus Köztársasággal viszont a gépgyártás terén alakult ki szorosabb együttműködés. Románia földgáz szállítását vállalta a tiszapalkonyai vegyikombinát részére. Magyarország pedig Buciumeniben földgázbontót épített, Ocna Mureșen szódagyárbővítést hajtott végre, és részt vett egy hőerőmű építésében is. Jugoszláviával Rijeka kikötői berendezéseinek korszerűsítésével, a Dráva

vízészletének hasznosításával kapcsolatosan jött létre megegyezés, és közös erőfeszítés eredménye volt az energia-távvezeték megépítése Varasd és Letenye között.

A néphatalom helyreállításáért, illetőleg megszilárdításáért folytatott küzdelem idején a kormány külpolitikai tevékenysége döntően a szocialista államokkal való kapcsolatok elmélyítésére irányult. Ez kifejezésre jutott a párt- és kormányküldöttségek kölcsönös látogatásaiban is. Így magyar párt- és kormányküldöttség utazott a Szovjetunióba, az NDK-ba, Romániába, valamint a Kínai Népköztársaságba. Magyarországra viszont, többek között, Lengyelországból és a Vietnami Demokratikus Köztársaságból érkezett párt- és kormányküldöttség. Bulgáriában és Csehszlovákiában az Országgyűlés küldöttsége járt.

Magyarország és a Szovjetunió képviselői 1958 áprilisában egyezményt írtak alá a szovjet csapatok ideiglenes magyarországi tartózkodásáról. A szovjet csapatok jelenlétét belpolitikai szempontok nem indokolták. A szabályozásnál a felek a nemzetközi körülményekből indultak ki. Nevezetesen abból, hogy olyan nemzetközi helyzetben, amikor a szocialista államoknak számolniuk kell az imperializmus agresszív fenyegetéseivel, a szovjet csapatok magyarországi tartózkodása a dolgozó nép biztonságát szolgálja, és megfelel a közös védelem érdekeinek. A megállapodás összhangban volt a nemzetközi jog követelményeivel. A szovjet csapatok itt-tartózkodása nem érintette Magyarország szuverenitását. Létszámukat és állomáshelyeiket a két kormány külön egyezményben rögzítette. Hadgyakorlataikat – előre egyeztetett terv szerint – a magyar kormány engedélye alapján végezték. A Szovjet Hadsereg tagjai és hozzátartozóik kötelesek voltak a Magyar Népköztársaság törvényeit tiszteletben tartani.

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány – az előbbieken kívül – a tudományos és kulturális együttműködést, valamint a turizmus fejlesztését szolgáló és a kishatárforgalmat szabályozó megállapodásokat, vagyoni- és családjogi egyezményeket is kötött a szocialista államokkal. A tudományos és kulturális együttműködés politikai szempontból is hasznos és értékes volt. Segítette a nacionalizmus elleni küzdelmet, hozzájárult a szomszéd népek szocialista építőmunkájának, kultúrájának és életkörülményeinek a megismérséhez.

Ebben az időszakban a magyar kormány több tényező figyelembevételével alakította kapcsolatait, illetőleg viszonyát Jugoszláviával. Az 1950-es évek elején, majd pedig az ellenforradalom idején a két állam kapcsolatát feszültségek terhelték, problémák zavarták. A párt- és kormányküldöttségek körültekintően előkészített találkozói, Joszip Broz Tito budapesti, Kádár János karagyorgyevói megbeszélései eredményesen szolgálták a két ország népei

közötti kapcsolatok rendezését, a két szocialista állam baráti együttműködésének a fejlesztését.

Az 1950-es évek második felében a szocialista közösség államai, növekvő erejük és befolyásuk tudatában, az egyre szilárdabb és céltudatosabb együttműködésükre építve, fokozatosan magukhoz ragadták a kezdeményezést a nemzetközi politikában. Az SZKP XX. kongresszusán elfogadott irányvonalal összhangban tettek mind határozottabb lépéseket a nemzetközi helyzet javítására, a különböző társadalmi rendszerű államok kapcsolatainak normalizálására és fejlesztésére. Ez a politika világszerte kedvező fogadtatásra és aktív támogatásra talált a haladó közvéleményben. Sőt, a „párbeszéd” elől a nyugati hatalmak kormányai sem zárkózhattak el teljesen. A szocialista államok külpolitikai kezdeményezéseit mintegy alátámasztották az építőmunkában elért jelentős sikereik. 1957. október 4-én a Szovjetunió – megelőzve az Amerikai Egyesült Államokat – felbocsátotta az első műholdat. Az eseménynek rendkívüli visszhangja volt. A nemzetközi közvélemény nagy elismeréssel adózott a szovjet tudomány e nagyszerű teljesítményének. Még ebben az évben vízre bocsátották a Leninről elnevezett első atomjégtörő hajót és sikeresen kipróbálták az interkontinentális rakétát. A Szovjetunió az emberiség szemében tudományos nagyhatalommá vált. Ugyanakkor afelől sem hagyott kétséget senkiben, hogy korszerű alapokra helyezett honvédelmével – beleértve a rakétatechnika felhasználását is – képes szavatolni mind a saját, mind a szövetségesei biztonságát, zavartalan belső fejlődését.

Az ázsiai és afrikai országok 1956 decemberében Kairóban tartott szolidaritási konferenciája történelmi képet „rajzolt” a gyarmati rendszer felbomlásáról, illetőleg széthullásáról. Egyben azt is kifejezte és tanúsította, hogy a szocializmus útjára lépett népek példája ösztönzőleg hat az imperialistaellenes nemzeti mozgalmakra is. A második világháború befejezését követően alig több mint egy évtized alatt – Kínán, Észak-Koreán és Észak-Vietnamon kívül – mintegy 700 millió ember rázta le magáról a gyarmati és félgyarmati igát, s teremtette meg saját független nemzeti államát. Ezzel egyidejűleg a még gyarmati és függő országok népei szintén fokozták a harcukat nemzeti felszabadulásukért. A gyarmati rendszer felbomlásával, szétesésével természetesen nem szűnt meg az imperializmus befolyása, de egykor kimeríthetetlennek hitt tartalékait – munkaerőben és nyersanyagban – nagyrészt elveszítette. Az uralma alól felszabadult népek a társadalmi haladásért, a békéért küzdők egyre szélesedő és erősödő tábort gyarapították. A földrajzilag is összeszűkült kapitalista világban az általános válság talaján tovább éleződtek – és újabb területekre terjedtek ki – az egyes tőkésállamok ellentétei. A munkásosztály, a széles dolgozó tömegek egyre határozottabban szálltak szembe az uralkodó körök politikájával, harcoltak életkörülményeik javításáért, demokratikus jogaikért, a gyökeres társadalmi változásokért és a békéért.

Ilyen körülmények között került sor 1957 novemberében Moszkvában a kommunista és munkáspártok nemzetközi tanácskozására, amelyen 65 párt képviselői vettek részt. November 14–16-án tizenkét szocialista ország pártjainak képviselői tervezetet dolgoztak ki a nemzetközi helyzetről, a kommunista pártok feladatairól. (A Jugoszláv Kommunisták Szövetségének képviselői, bár Moszkvában tartózkodtak, a tervezet kidolgozásában és vitájában – arra való hivatkozással, hogy annak „számos állásfoglalása és értékelése ellentétben áll a JKSZ által képviselt állásfoglalásokkal, ellentétes a pártok önállóságával” – nem vettek részt.) A tervezet széles körű vitában nyert sokoldalú megerősítést s emelkedett a közös dokumentum, pontosabban a „Nyilatkozat” rangjára. A „Nyilatkozat” behatóan elemezte a nemzetközi helyzetet, s ezen belül különösen részletesen foglalkozott a háború és a béke, a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet kérdéseivel, valamint a szocialista országok fejlődésével, egymás közötti viszonyával és nemzetközi szerepével. Ez utóbbiakkal összefüggésben a szocialista építés olyan közös követelményeire és törvényszerűségeire mutatott rá, mint a marxista-leninista párt vezető szerepe; a munkáshatalom; a munkásosztály és a parasztság szövetsége, amely a szocialista nemzeti összefogás gerincét alkotja; a tőkés tulajdon felszámolása, a termelőeszközök államosítása; a mezőgazdaság szocialista átszervezése; a népgazdaság tervszerű arányos fejlesztése; az életszínvonal rendszeres emelése; a szocialista forradalom megvalósítása az ideológia, a kultúra területén; a szocialista vívmányok védelme a külső és a belső ellenséggel szemben; a proletár nemzetköziség. A „Nyilatkozat” szerint a szocialista országokat az államhatalom azonos osztálytartalma, a kizsákmányolástól mentes, szabad társadalmi rendjük, a célok és érdekek alapvető azonossága tömöríti egységes baráti közösségbe. Ezeket alapszik szoros politikai, gazdasági és kulturális együttműködésük, illetőleg szövetségük. A Varsói Szerződés szervezetét is az agresszióval fenyegető NATO katonai tömbbel szemben hozták létre, védelmi jellegű, nemcsak saját biztonságukat, Európa békéjét is szolgálja.

1958 januárjában a szovjet kormány – szövetségeseivel egyeztetve – bejelentette, hogy 300 000 fővel csökkenti fegyveres erőinek a létszámát. A Szovjetunióknak a békéért folytatott következetes harcát mutatta az a rendkívül fontos döntés is, amellyel egyoldalúan beszüntette az atom- és hidrogénfegyver-kísérleteket. Továbbá javasolta az európai kollektív biztonsági rendszer létrehozását, megneemtámadási szerződés megkötését a Varsói Szerződés és a NATO tagállamai között. A Lengyel Népköztársaság kormánya nevében Rapacki külügyminiszter az ENSZ közgyűlése elé terjesztette a közép-európai atommentes övezet megteremtésére vonatkozó tervet. 1959 májusa és augusztusa között a Szovjetunió, az USA, Anglia és Franciaország külügyminiszterei Genfben több ízben tanácskoztak a német kérdéstről. 1959 szept-

temberében N. Sz. Hruscsov, a Szovjetunió miniszterelnöke D. Eisenhower-nek, az Egyesült Államok elnökének hivatalos meghívására Washingtonba látogatott azzal a céllal, hogy elősegítse a két nagyhatalom kapcsolatainak javítását. Hruscsov szeptember 18-án az ENSZ-közgyűlés fórumán is kifejtette a Szovjetunió nemzetközi politikáját.

Az erőviszonyok megváltozása, a néptömegek szembefordulása a háborús politikával érezhetően megosztotta a tőkésállamok kormányköreit, polgári pártjait és politikusait, valamint befolyásos gazdasági szervezeteit és tőkés vállalkozóit a nemzetközi politika kérdéseit illetően. A realitásokat jobban felismerők hajlottak a Szovjetunióval és a szocialista államokkal való tárgyalásokra. Ezek között voltak a külpolitikában messzebb tekintő személyiségek, mint pl. De Gaulle vagy az amerikai Cyrus Eaton, akik nem zárkóztak el a párbeszéd elől, érdeklődtek a kapcsolatok felvétele és fejlesztése iránt. Ugyanakkor az imperializmus agresszív körei, a háborús politika megszállottai – nyilvánvalóan olyan céllal is, hogy elbátortalanítsák és cselekvési lehetőségeiktől megfossszák a másikat, a realistább irányzat híveit – szintén nagy aktivitást fejtettek ki külpolitikai téren is. Ezzel a sajátos kettősséggel magyarázható, hogy a nemzetközi életben szinte egymást váltották a tárgyalásos időszakok, a pozitív mozzanatok, illetőleg a mesterségesen felszított feszültségek, a hidegháborús állapotba történő időleges visszaesések (kémrepülőgép küldése a Szovjetunió fölé, a Kínai Népköztársaság megfenyegetése Tajvan kérdésében, amerikai katonai intervenció Libanon ellen stb.). Franciaország – amely a későbbi esztendőknél, a gaulle-ista személyi hatalom kiépülése idején jobban igyekszik majd követni saját érdekeit, lazít az USA-tól való függőségén és készségét nyilvánítja az enyhülésre – még az algériai nép ellen viselt háborújának felszámolásával volt elfoglalva. 1959 őszén hangzott el a párizsi kormánybejelentés Algéria önrendelkezésének elismeréséről. A hazafiak katonai győzelme hétéves háborúban született meg olyan, több száz-ezer fős francia hadsereggel szemben, amelyet modern fegyverzettel láttak el és a NATO kötelékébe tartozott egységekkel erősítettek meg. Az algériai nép győzeme tovább szilárdította a béke és a haladás erőinek pozícióit, és az elért rendezés javította a nemzetközi légkört is.

A szocialista államok a „külpolitikai nyitás”-sal egyidejűleg kidolgozták és elfogadták a KGST alapokmányát. Politikai és szervezeti döntéseket hoztak gazdasági együttműködésük hatékonyabbá tételére. Így 1958 májusában meghatározták a specializáció és a többoldalú termelési együttműködés alapelveit. A szakosítás mintegy 1500 gép- és berendezéstípusra terjedt ki. (Ennek megfelelően a Szovjetunió, Csehszlovákia és Lengyelország a jövőben kohászati berendezéseket gyárt, nagyolvasztókat épít; Magyarország, a Szovjetunió és az NDK alumíniumipari együttműködést valósít meg; a golyóscsapagyak 90%-a, az olajfinomítók és a vasúti kocsik 75%-a, a villamosgépek

70%-a szakosodott termelés keretében történik. Emellett megszabták a termékek árait is a kölcsönös forgalomban.)

Az 1960-as évek elején a szocialista közösség tagjai lényegében minden területen elmélyítették kapcsolataikat. A két- és többoldalú találkozások és véleménycserék rendszeressé váltak. Elképzeléseiket, terveiket és nemzetközi politikai tevékenységüket jobban összehangolták. Határozottan és egyértelműen támogatták a Szovjetunióknak a nemzetközi helyzet enyhítésére, konkrétan a különböző társadalmi rendszerű államok kapcsolatainak a javítására, a német militarizmus újjáéledésének a megakadályozására, a haderők és a fegyverzet csökkentésére irányuló fontos javaslatait, valamint más kezdeményezéseit.

1960. november 10. és december 1. között zajlott le a világ kommunista és munkáspártjainak második moszkvai tanácskozása. Az 1960. évi moszkvai értekezlet további ösztönzést nyújtott a szocialista közösség tagjainak a béke-offenzíva folytatásához és a szocialista építőmunka fellendítéséhez.

A Szovjetunió kezdeményezésére több találkozón vitatták meg a nagyhatalmak képviselői a békés egymás mellett élés kérdéseit. Ebbe a megbeszéléssorozatba illeszkedett N. Sz. Hruscsov és J. F. Kennedy 1961. júniusi bécsi találkozója is. A szocialista államok szorgalmazták az 1959-ben az ENSZ közgyűlése elé terjesztett leszerelési javaslatuk megvitatását és elfogadását. Felléptek a nukleáris fegyverkísérletek betiltásáért. Sürgették a német kérdés mielőbbi rendezését, ha lehet, a két német állammal kötendő békeszerződés útján. A szocialista békepolitika nemzetközi tekintélyét és befolyását kétségtelenül növelte Gagarin űrrepülése (1961. április 12.) és Tyitov 25 órás űrutazása (1961. augusztus 6.), vagyis az, hogy elsőnek szovjet ember jutott fel a világűrbe.

A haladásért és a békéért folytatott küzdelem szempontjából is igen nagy gondot és sok problémát okozott a Kínai Népköztársaság, illetőleg a KKP szakadár politikája és magatartása. A kínai vezetők 1960 áprilisában „Éljen a leninizmus!” című írásművükben provokatív vitát kezdtek a nemzetközi kommunista mozgalommal, közelebbről az 1960. évi moszkvai tanácskozás állásfoglalásaival. Majd csatlakoztak hozzájuk az albán pártvezetők is, és együttesen intéztek támadást mindenekelőtt a Szovjetunió, valamint a szocialista államok békepolitikája ellen.

Tagadhatatlan, hogy a szakadár kínai politika már jelentkezésének kezdeti időszakában is sok kárt okozott a szocializmus és a béke ügyének, de a történelem menetét természetesen nem fordíthatta vissza. A világban az új erőviszonyok – emellett és ennek ellenére is – hatottak és hatnak. Ily módon, ha lassan és ellentmondásosan is, az imperialista hatalmak rákényszerültek a nemzetközi helyzet, a kapitalizmus és a szocializmus erőviszonyainak bizonyos átértékelésére. Jól szemlélteti ezt J. F. Kennedy egyik korabeli meg-

nyilatkozása: „... sebezhetetlen nukleáris erőket kell kiépíteni, felül kell vizsgálni a tengerentúli támaszpontokat és az USA-nak – főleg ami a nukleáris hatalom kérdéseit illeti – ismét elsőnek kell lenni a világon. Amíg ez be nem következik, tárgyalni kell”. Az amerikai elnöknek ezt a véleményét akkor más tőkésállamok vezetői is osztották. Ezzel egyidőben Európában a NATO átépítésével, hadi potenciáljának növelésével és az ún. fellazítással – tehát „kívülről” és „belülről” egyszerre – akartak nyomást gyakorolni a szocialista államokra. A világ más részein viszont kizárólag az erő eszközeivel próbáltak érvényt szerezni politikájuknak. Az amerikaiak nyíltan támogatták a saigoni rezsimet saját népe ellen viselt háborújában. Még kockázatosabb lépésre szánták el magukat Kubával kapcsolatban. Miután Playa Gironnál összeomlott az USA területén felkészített és hajóra tett emigránsok partraszállási kísérlete, a szabad Kuba megvédte önmagát, 1962. október 22-én az Amerikai Egyesült Államok kormánya légi és tengeri blokádot rendelt el a szigetország ellen. Arra hivatkozott, hogy a Kubában, „felfedezett” szovjet rakéták „veszélyeztetik az Egyesült Államok biztonságát” és követelte leszerelésüket. Valójában az amerikaiak Kuba Latin-Amerikára kisugárzó forradalmi hatását tartották veszélyesnek, és mindent elkövettek, hogy helyzetét meggyengítsék. Az amerikai magatartás következtében az emberiség a második világháború utáni legmélyebb válság óráit élte át. A szovjet kormány a rakéták leszerelését és elszállítását feltételhez kötötte: az USA-nak ki kellett jelentenie, hogy Kuba szuverenitását tiszteletben tartja. Mindkét nagyhatalom kölcsönös engedményeket tett tehát, s ezzel a blokádnak megszűnt.

A KÖZÉLETI DEMOKRÁCIA FEJLESZTÉSE ÉS A TÁRSADALMI MEGBÉKÉLÉS ELŐSEGÍTÉSE

A magyar párt és a magyar kormány a politikai és gazdasági konszolidáció előrehaladásával párhuzamosan határozott lépéseket tettek az állami és társadalmi élet demokratizmusának erősítése, fejlesztése érdekében is. Az MSZMP Politikai Bizottsága még 1957 júniusában intézkedett a pártszerveknek a tanácsok önállóságát sértő, terhes gyámkodása megszüntetéséről. Kimondta, hogy a pártszervek ezentúl „nem kötelezhetik közvetlenül a választott tanácsai szerveket ilyen vagy olyan határozat végrehajtására . . . A tanácsok irányítását elsősorban a tanácsokban dolgozó kommunisták útján kell megvalósítani.” A tanácsokkal szembeni több éves – sokszor nem is alaptalan – bizalmatlanság, amely különösen az ellenforradalmi eseményekkel kapcsolatosan erősödött fel, természetesen nem oszlott el egy csapásra. A túlzott fenntartás és káros elfogultság továbbélése főként a pártonkívüliek taná-

csi funkcióba állításánál volt tapasztalható. A régi irányítási formákhoz és módszerekhez való erős kötődés, továbbá a tanácsok MSZMP-csoportjainak gyengesége is akadályozta a szemlélet megváltozását és az új munkamódszerek meghonosodását. Mégis, az a korábbi gyakorlat, amikor a pártszervek egyszerűen csak átvették a tanácsok feladatait és utasították őket a különböző ügyek intézésében, lassan elveszítette a talaját.

Az 1958. novemberi választások idején a 106 000 tanácstag jelentős része kicserélődött. S túlnyomórészt olyan emberek kerültek a régiék helyére, akik feltétlenül élvezték választóik és a lakosság bizalmát. Emellett lényegesen növekedett a pártonkívüli tanácstagok létszáma és aránya, elsősorban falun, az egyénileg dolgozó kis- és középparasztok tömeges jelölése révén. Időközben a tanácsok hivatalai többnyire szintén megszabadultak az ellenforradalom idején „levitézlett” alkalmazottaktól, akiket azután politikailag és szakmailag is alkalmasabb közigazgatási tisztviselők váltottak fel. A fentebbieknek köszönhetően a tanácsok – a választott testületek és végrehajtó szerveik – egyre inkább beváltották a működésükhöz fűzött reményeket. Ez abban is kifejezésre jutott, hogy a tanácsok most már nem csupán a mezőgazdasági termelési és közellátási kérdésekkel foglalkoztak, hanem a hozzájuk tartozó ipari, kereskedelmi stb. vállalatok irányításával, valamint a lakosság szociális és kulturális szükségleteinek a kielégítésével is.

A tanácsok munkáját mind hatékonyabban segítették a népfrentbizottságok, amelyeknek tekintélye és befolyása – az 1958. novemberi választások után – szemlátomást gyarapodott. A népfrentbizottságok részt vettek a helyi fejlesztési tervek elkészítésében, végrehajtásában és ellenőrzésében, s nem különben a községfejlesztési hozzájárulások mértékének a megállapításában és a társadalmi munka szervezésében. Sőt, 1958 telétől bekapcsolódtak a termelőszövetkezeti szervező munkába is: meggyőző szóval, személyes példamutatással bátorították a közös gazdaságok létrehozását és politikai megszilárdítását. A HNF 1960 májusában üléselő II. országos kongresszusa méltán állapította meg, hogy a mozgalom „nagy nemzeti hagyományainkhoz híven, a szocialista építés magasabb rendű igényeit követve, különösen 1957 óta egyre hatékonyabban teljesíti feladatát”. Majd felszólította a népfrentbizottságokat, hogy segítsék a közelet szocialista fejlesztését; működjenek közre a helyi tanácsok tevékenységében, vonjanak be minél nagyobb társadalmi erőket a községek, a városok gazdaságának, kulturális életének a fellendítésére irányuló munkába; segítsék a lakosság – különösen a falusi társadalom – egyre növekvő kulturális igényeinek magas színvonalú kielégítését, támogassák a műkedvelő együtteseket, az ismeretterjesztő munkát, a színházügyet. Mozgósítsák a szakembereket, az orvosokat, a mérnököket, az agronómusokat és a pedagógusokat, hogy minél nagyobb számban vállaljanak munkát vidéken, s járuljanak hozzá a művelt, gazdag falusi élet megteremtéséhez. A mozgalom

az 1960. májusi kongresszus előtt szervezetileg is megújult, újjáválasztották a népfrentbizottságokat. Ugyanakkor falun a tsz-tagok száma a népfrentbizottságokban az 1958. évi 9178-ról 43 464-re emelkedett. A tömegbázis összetételének megfelelően a bizottságokban túlnyomóan (71%-ban) pártonkívüliek dolgoztak.

Az MSZMP 1957–1958 folyamán több intézkedést tett a tömegszervezetek munkájának fejlesztésére, önállóságuk kibontakozására, sajátos működési területük kialakulására. Lényeges intézkedés volt, hogy a pártszervek nem hozhattak kötelező érvényű határozatot a tömegszervezetekre, hanem azok irányítása az ott dolgozó kommunisták útján valósult meg. A szakszervezetek az 1958. márciusi kongresszust követően érezhetően nagyobb szerephez jutottak az üzemek életében, szélesedett hatáskörük. A gazdaságirányítás javítására hozott intézkedések, a vállalati megkötöttségek csökkentése és a dolgozók anyagi-erkölcsi érdekelttségének növekedése kibővítette önálló üzemi tevékenységük lehetőségeit. A dolgozók élet- és munkakörülményeinek javítása mellett – amivel a korábbiakhoz képest lényegesen többet törődtek – kezdeményezték, hogy fokozottabban részt vehessenek – a munkaversenyek szervezését meghaladó módon – a gazdasági feladatok megoldásában, a vállalati tervek kidolgozásában és ellenőrzésében. A szakszervezetek ösztönözték a gazdasági vezetőket, hogy a vállalattal kapcsolatos elképzeléseiket, terveiket és problémáikat vigyék a legfontosabb üzemen belüli fórum, a termelési tanácskozások elé, és a munkásokkal egyetértésben oldják meg azokat. Az üzemekben kibontakozó demokratikus légkör minden téren serkentette a szakszervezetek aktivitását, ami különösen az 1958-ban induló szocialista brigádmozgalom esetében vezetett kiemelkedő eredményekhez. (1962-ben a szocialista brigádok tagjainak létszáma elérte a 280 000-ret.)

A KISZ-szervezetek ugyancsak figyelemre méltó politikai-szervező munkát fejtettek ki annak érdekében, hogy tagjaik és a szervezeten kívüli fiatalok tömegei kivegyék részüket a gazdasági építőmunkából. Így az ipari és mezőgazdasági üzemekben ifjúsági munkabrigádokat alakítottak, versenyt kezdeményeztek a „szakma ifjú mestere” címért. 1958 nyarán első alkalommal nyitotta meg kapuit az önkéntes ifjúsági építőtábor a Hanságban. 1959 tavaszán a KISZ Központi Bizottsága nevelési irányelveket bocsátott ki alapszervezetei számára az ifjúság eszmei-politikai fejlődésének segítésére. Az ifjúsági mozgalom tömegszervezeti jellegének kibontakozása is előrehaladt, 1960 végén a KISZ már több mint félmillió fiatalat tömörített soraiban. 1960. december 16–18-án ülésezett a KISZ I. kongresszusa, amely összegezte és lezárta a mozgalom fejlődésének első szakaszát, majd „Munkával, tanulással a szocializmusért!” jelszóval mozgósította a fiatalokat az újabb feladatok megoldására.

A tömegszervezetek tevékenységének fellendülése pozitívan hatott a párt

politikájára, szervezeti erejére és tömegbefolyására. Az MSZMP tömegbázisának súlyát a munkásság adta, amely – a párt és az osztály helyes viszonyának a helyreállításával – mind egységesebben sorakozott fel mögötte. Erről tanúskodott – és egyben ezt kívánta szolgálni – a munkásság helyzetének sokrétű és alapos felmérése is, illetőleg az annak nyomán született 1958. októberi határozat. E határozat – amely több konkrét intézkedést tartalmazott a munkásosztály vezető szerepének további fokozására – a munkásság általános véleményére támaszkodva állapította meg, hogy az MSZMP Központi Bizottságának politikája, a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány tevékenysége „az öntudatos munkástömegek akarátát fejezi ki; híven szolgálja a munkások politikai, gazdasági és kulturális érdekeit”. Ennek megfelelően a pártszervezetek mindenekelőtt arra törekedtek, hogy állandóan erősítsék és szilárdítsák az MSZMP munkásbázisát, s főként a közvetlen termelőmunkában részt vevők legjobbait vegyék fel a pártba. (1959 szeptemberében az MSZMP tagságának 60%-a — eredeti foglalkozás szerint — munkás volt.)

Az MSZMP VII. kongresszusa (1959. november 30.–december 5.) elemezte az ellenforradalom leverésének tanulságait és a konszolidáció folyamatait. „A Magyar Népköztársaság belpolitikai helyzetét ma a nyugalom, a szilárdság, a gyors fejlődés jellemzi. A népi hatalom erősebb, mint az ellenforradalmi felkelés előtt volt, a szocializmus alapjai jelentősen szélesedtek azóta, és a szocialista építés rendben, lendületesen folyik. Ez a helyzet – mutatott rá Kádár János a Központi Bizottság beszámolójában – nem jöhetett volna létre a tömegek politikai támogatása és odaadó szorgalmas munkája nélkül”. Majd ez utóbbiakkal összefüggésben azt hangsúlyozta, hogy „a szocializmus érdekei, népünk érdekei nem kívánják az osztályharc elesedését, ellenkezőleg, az a jó, ha hevesége csökken, formái kevésbé élesek. A párt és a népi állam sohasem fog az osztályharc élezésére törekedni. Ez azonban elsősorban nem tőlünk, hanem az osztályellenségeinktől és a nemzetközi imperializmustól függ”. A Központi Bizottság beszámolója a belpolitika fő irányát az ellenforradalom leverése óta egyre mélyülő szövetségi politika erősítésében jelölte meg. Az államélet fejlesztésének legfontosabb feladatát pedig a szocialista rendszer demokratizmusának fokozásában látta. Ennek érdekében szélesíteni kívánta „a törvényt tiszteletben tartó” állampolgárok jogait és a helyi állami szervek önkormányzati hatáskörét, „fenntartva és erősítve alapvető kérdésekben az állam központi irányítását”.

Az MSZMP szövetségi politikája és új munkástílusa nagy vonzást gyakorolt a társadalom minden dolgozó rétegére, beleértve az értelmiséget és az alkalmazottakat is, amelyeknél a legtovább tartott az eszmei-politikai tisztulás folyamata. 1959-től dinamikusan növekedett az említettek belépése a pártba. (1962 szeptemberében a több mint félmilliót számláló párttagságnak

10,3%-a volt értelmiségi, köztük 258 tudós, 8500 mérnök és agrármérnök, 12 500 technikus és 16 500 pedagógus.)

Az MSZMP Központi Bizottsága az évek során teljes egyetértésben alakította ki fő politikai irányvonalát. Sokoldalú és alapos véleménycserében, a nézetek „ütköztetésével” hozta meg azokat a döntéseit, amelyek végül is a szövetségi politika kikovácsolódásához vezettek, s amelyek az „aki nincs ellenünk, az velünk van” politikai jelszóban váltak a széles közvéleményben is népszerűvé. E viták során azonban olyan elvi nézeteltérések is támadtak, amelyek arról tanúskodtak, hogy a Központi Bizottság egyes tagjai nem tudták megérteni a szocialista társadalom fejlődési szükségleteit, és az osztályharc időszerűtlen felfogását kérve számon, szembekerültek a szövetségi politika gyakorlatával. Ezek az ideológiai-politikai nézetkülönbségek néhány esetben szakításhoz vezettek, és azzal jártak, hogy képviselőik kiváltak a Központi Bizottságból, illetőleg a Politikai Bizottságból.

Az ellenforradalom óta a párt folyamatosan munkálkodott azoknak a feszültségeknek a feloldásán is, amelyeket a személyi kultusz időszaka okozott a pártéletben. Súlyos politikai és erkölcsi tehertételtől szabadult meg a párt akkor, amikor rendezte az alaptalanul mellőzött, régi, nagy múltú kommunisták ügyét. 1961-től külön bizottság vette számba a személyi kultusz áldozatait és határozat született az áldozatok emlékének megörökítéséről, a korábbi években – mintegy 190 személy esetében – elmaradt rehabilitálás végrehajtásáról, továbbá az áldozatok hozzátartozóinak erkölcsi és anyagi támogatásáról. Bár korábban már eltávolították és felelősségre vonták a koholt vádak alapján lefolytatott perek kezdeményezőit és a végrehajtásban felelősök többségét, e határozattal viszont mindenkiel szemben megtörtént a politikai felelősségre vonás. Eltávolították mindazokat a belügyi, ügyészségi, bírósági és a pártfegyelmi munka területéről, akik részt vettek a törvénytelen eljárások lefolytatásában. Kizárták a párt tagjai sorából azt a 25 személyt, akik a törvénytörtő perekkel a legközvetlenebb kapcsolatban állottak, többek között a legnagyobb mérvű politikai felelősség terhét viselő Rákosi Mátyást és Gerő Ernőt.

A társadalmi megbékélés további elősegítése érdekében az erejét sokszorosán visszanyerő, bel- és külpolitikailag egyaránt megszilárduló népi rendszer a megbocsátás politikáját alkalmazta az 1956 őszen súlyosan megtévedt emberekkel szemben, akik „főbenjáró bűnt” nem követtek el. Széles körű amnesztiában részesítette az ellenforradalmi cselekmények miatt elítélteket, a megbüntetteknek igen jelentős része került ki ily módon 1959 tavaszán a börtönből. Ezt követően is több alkalommal élt az Elnöki Tanács a kegyelmezés jogával, úgyhogy az ellenforradalom kapcsán elítélt embereknek több mint 95%-a 1962-re kiszabadult, illetőleg beilleszkedett a normális életbe. Az Elnöki Tanács lehetővé tette azoknak a félrevezetett disszidens magyar állam-

polgároknak a hazatérését is, akik az ellenforradalom zűrzavaros heteiben, az ellenséges propaganda hatására hagyták el az országot, és megbánták tetteiket.

A MÁSODIK HÁROMÉVES TERV VÉGREHAJTÁSA ÉS AZ ÖTÉVES TERV MEGKEZDÉSE

A népgazdaság második hároméves terve közvetlenül az 1957-ben elért termelési sikerekre épült. Az 1958. január 1-én induló terv irányelveit az MSZMP KB 1958. június 6-án – az első hónapok tapasztalatait figyelembe véve – újra megvitatta és jóváhagyta. Ezután az Országgyűlés 1958. június 19–20-i ülészakán már általánosságban és részleteiben is elfogadta a második hároméves tervről szóló törvényjavaslatot. A hosszabb távú tervezésnek egyelőre még nem érték meg a belső feltételei. Emellett a szocialista államokkal történő egyeztetés szintén azt igényelte, hogy a terv ezúttal rövidebb időre szóljon; lehetőleg időrendileg is igazodjék az ő terveikhez, illetve azok megvalósítási időszakához.

A második hároméves terv 32 milliárd forintot irányzott elő a beruházásokra, amiből az ipar 47%-kal, a mezőgazdaság 11,5%-kal és a közlekedés 12,5%-kal részesedett. A beruházási összeg ugyancsak 12,5%-át lakásépítésre kellett fordítani. Az említetteken belül a terv megfelelő összegeket biztosított a korábban megkezdett beruházások befejezésére, valamint a bányászat fejlesztésére és villamos erőművek építésére is. A terv azzal számolt, hogy a nemzeti jövedelem három év alatt 13%-kal gyarapodik. Az ipar előirányzatát úgy szabta meg, hogy termelése 25%-kal növekedjék, de ebből 15%-ot az emelkedő termelékenység szolgáltatson. A nehézipar fejlesztése továbbra is elsődleges maradt. A népgazdaság szénből – elsősorban a dunántúli barnaszén és a kokszolható feketeszén kiaknázásával – 25%-kal igényelt többet. Az iparfejlesztéssel együtt járó – és várhatóan növekvő – energiaszükséglet reális felmérését mutatta, hogy a terv a villamos energia termelésének 40%-os fokozását írta elő. A vaskohászatban – az érc- és a kokszellátás lehetőségeinek megfelelően – elsősorban a jobb minőségű és a keresett termékek gyártására hívta fel a figyelmet. A vegyipar termelését részben rekonstrukciók, részben pedig üzemبóvítések révén 31%-kal, ezen belül a gyógyszeriparét 40%-kal kívánta növelni. Hasonlóan nagy feladatok megoldását – és a termelés 35%-os növekedését – várta a terv a gépipartól is, közelebbről az új beruházásokhoz gépek és berendezések szállítását, a belső piac igényeinek kielégítését és a kivitel növelését. A könnyűipar termelésének – a minőség javításával és a választék bővítésével egyidejűleg – 23%-kal, az élelmiszeriparénak viszont 11%-kal kellett növekednie.

A terv bizonyos változtatásokat irányozott elő a népgazdaság szerkezetében is. Ezt az ellenforradalom előtti – és az ország adottságait figyelmen kívül hagyó – gazdaságpolitika következményei, a belső és külső igények, valamint a technika gyors fejlődése indokolta. A szóban forgó célkitűzés megvalósításához lényegében két úton, illetőleg kétféle módon lehetett közelebb jutni: a) a gyártmányösszetétel megváltoztatása a meglévő ipari kapacitás felhasználásával; b) az iparágak termelési arányainak megváltoztatása. Az előbbi viszonylag szerényebb beruházással is realizálható volt, az utóbbi viszont nagyobb mértékben igényelte az új kapacitások létrehozását is. A párt és a kormány a több anyagi befektetést és hosszabb időt követelő, de tartósabb sikert ígérő változatot részesítette előnyben. Ez ugyanis több lehetőséget kínált az ország gazdasági adottságainak a jobb kihasználására: fokozatosan megvalósulhatott, hogy a népgazdaság viszonylag kevés nyersanyag felhasználásával és értékes szellemi munkával, a szaktudás kamatoztatásával gazdaságosan állítson elő korszerű, keresett termékeket. A második hároméves terv idején ezzel függött össze a műszeripar 62%-os és a híradástechnikai ipar 72%-os termelésnövekedése. Ugyanakkor a fogyasztói igények színvonalasabb kielégítését szolgálta a háztartási gépek (mosógépek, hűtőszekrények stb.) és a televíziós készülékek termelésének növelése, százazres nagyságrendű sorozatgyártása.

A mezőgazdaság a tervcélkitűzések megvalósításához 1 milliárd forintnyi hosszú lejáratú hitelt – az 1955–1957-es évek összegének majdnem a kétszeresét – kapott. Ilyen feltételek között reálisan várható volt, hogy a gazdaságok, a hitellelhetőséggel is élve, fellendítik a termelést, s több élelmiszer kerül értékesítésre, fogyasztásra. A termelésben egyre nagyobb szerepet játszott a fogyasztás összetételének megváltozása. Nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy a lakosság az állati fehérjét tartalmazó élelmiszerekből többet vásárol és fogyaszt, mint a növényiekből. Ezzel összhangban a terv az egy főre jutó húsfogyasztás 25%-os, a tojás 70%-os, a tej mintegy 200%-os, a cukor 40%-os, a gyümölcs 30%-os és a zöldség 20%-os növekedésével számolt.

A második hároméves terv a munkások, alkalmazottak reálbérének 6%-os emelését írta elő. De a kormány már a terv célkitűzéseinek megfogalmazásánál kilátásba helyezte, hogy amennyiben a termelékenység és az önköltség mutatói javulnak a végrehajtás során, úgy a tervezettnél magasabb reálbéremelést biztosít. A terv az egy főre jutó paraszti reáljövedelmek gyarapodásának a mértékét 4%-ban határozta meg.

Az 1958–1960 közötti időszakban, vagyis a második hároméves terv éveiben 110 000 új lakást kellett átadni, évente 60%-kal többet, mint az első öt éves terv időszakában. A lakásépítési terv végrehajtása érdekében az állam a magánlakás-építést hitellel és építőanyaggal kívánta támogatni. A kormány a lakásépítés fellendítésére különböző akciókat tervezett, közülük is kiemelkedett

a bányászlatkás-építési mozgalom. A fentiekén túlmenően a terv országosan mintegy 2 milliárd forintot szándékozott a lakóházak tatarozására fordítani. A kommunális ellátás fejlesztésében kiemelt helyen szerepelt a vízellátás javítása. A fővárosban 100 000 m³ teljesítőképességű felszíni vízművet kellett megépíteni, vidéken pedig új törpe vízművek bekapcsolásával egymillió ember részére jó ivóvizet biztosítani. A második hároméves terv egyébként 220 község villamosítását és 3500 általános iskolai tanterem létesítését is vállalta.

A hároméves terv megvalósítása során javulnia kellett az ország nemzetközi fizetési mérlegének. Ezt célozták többek között az export tervezett fokozása, illetve a termelékenységet növelő és az önköltséget csökkentő beruházások. A kormány elképzelései szerint a szocialista államok által nyújtott hitelek visszafizetését 1959-ben kellett megkezdeni. Végül, a jövő sokoldalúbb meg­alapozása érdekében a kormány – a hároméves tervvel egyidejűleg és arra támaszkodva – a fejlesztés egyes kérdéseiben és területein 10–15 éves távlati tervek kidolgozását is szorgalmazta.

A második hároméves tervben foglalt irányelvek, pontosabban célkitűzések megvalósításának igen fontos tényezője, sőt mintegy a biztosítéka volt az 1958 tavaszától tömegessé vált – és egyúttal magasabb színvonalra emelkedett – munkaverseny. A munkaversenyt mindinkább a konkrét felajánlások jellemezték. A szocialista brigádok hármast tűztek maguk elé: szocialista módon dolgozni, tanulni, élni. A brigádok termelési vállalásaik teljesítésével, a szocialista ember formálásában elért eredményeikkel gyorsan megérdemelt elismerést vívtak ki. A verseny tömegessége, a szocialista brigádok jó példájának terjedése természetesen magasabb követelmények elé állította a műszaki és a gazdasági vezetőket is. A párt és a kormány mindenekelőtt azt kérte tőlük, hogy kezdeményezéseikkel, a fizikai dolgozók javaslatainak és újításainak felkarolásával, valamint a gazdaságos termelés és az anyagtakarékosság előmozdításával járuljanak hozzá a terv célkitűzéseinek maradéktalan teljesítéséhez. Ez egyben erősíthette a munkások és a műszaki gárda kapcsolatát, jobb együttműködését is.

A kormány különböző gazdaságpolitikai intézkedésekkel is igyekezett elősegíteni a tervfeladatok megoldását. Így csökkentette a kötelező tervmutatók számát, növelte a gazdasági vezetők önállóságát, új érdekeltégi és termelői árrendszert stb. léptetett életbe. Ugyanakkor a kormányintézkedések azt is hangsúlyozták, hogy a demokratikus centralizmushoz mint az egységes, hatékony cselekvés feltételéhez ragaszkodni kell, alkalmazni kell azt a tervezési munkában, a gazdasági élet irányításában. Ennek útján kell elérni a helyi és a népgazdasági érdekek összhangját, a vállalati és az egyéni kezdeményezés megélénkülését.

1959-ben – a gazdasági célok megvalósítása során – folytatódott az a ked-

vező irányzat, amely 1957 második felében és még inkább 1958-ban bontakozott ki. Ilyen körülmények között az éves előirányzatot valamennyi ágazatban túlteljesítették, a fejlődés gyorsabb volt az előzetesen feltételezettnél. Az ipari termelés 1959-ben 12%-kal haladta meg az 1958. évit és 6%-kal volt magasabb a tervezettnél. A mezőgazdaság össztermelése 2–3%-kal volt nagyobb az előírtnál. A munka termelékenysége is jól alakult. A nemzeti jövedelem 1960-ra tervezett szintjét 1959-ben sikerült elérni, sőt túl is haladni. A vártnál kedvezőbb helyzetben itt-ott felütötte fejét az elbizakodottság és helyenként megint lábra kapott a mennyiségi szemlélet. Számos vállalat, üzem a reálisnál nagyobb fejlesztési támogatást, beruházást igyekezett magának kiharcolni. A központi állami szervek időnként engedtek a nyomásnak, újabb, terven felüli beruházásokat engedélyeztek. A párt és a kormány nyomattal szólította fel az összes illetékest ezeknek a jelenségeknek a megszüntetésére. Lényegében azonban minden „alap” megvolt ahhoz, hogy már 1959-ben el lehessen érni azt a színvonalat, amit a terv 1960-ra írt elő. Ehhez elsősorban az kellett, hogy az éves tervet – hasonlóan 1958-hoz – 4%-kal túlteljesítsék, de csakis megalapozottan, tervszerű és fegyelmezett munkával, erőn felüli beruházások vagy túlköltekezés nélkül. Úgy, hogy az önköltség a tervezett 1,5% helyett 2,5%-kal csökkenjen, a munkatermelékenység pedig az előirányzott 3%-kal szemben 5%-kal növekedjék. A mezőgazdaságban szintén kívánatos volt az előirányzatok 5% körüli felemelése és túlteljesítése. Ezzel elérhetővé vált a nemzetközi kötelezettségek pontos teljesítése, a fizetési mérleg egyensúlyának megteremtése.

A pártnak és a kormánynak ezek a törekvései reálisak voltak. 1959 márciusában, amikor az MSZMP KB elhatározta, hogy novemberre összehívja a párt soron következő VII. kongresszusát, szerte az országban fellendült a munkaverseny. A szocialista brigádok, a KISZ ifjúsági munkakollektívái és a dolgozó nők tömegei tettek felajánlásokat a kitűzött célok megvalósítására. A kongresszusi verseny nagy sikert aratott, és elősegítette az ipar megnövelt feladatainak a teljesülését. A mezőgazdaságban fejlődésnek indult a termelészövetkezeti mozgalom. A felvásárlás biztosította az ország ellátását és az exportigények kielégítését.

Az 1960-as esztendő, a második hároméves terv utolsó éve a második öt-éves terv megalapozása szempontjából is jelentős időszaknak számított. Már ezt is figyelembe véve, erre is készülve, 1960. szeptember 13-án a párt Politikai Bizottsága határozatot hozott, majd ennek alapján a kormányzati szervek intézkedtek a munkanormák helyesbítéséről. Ezt az indokolta, hogy a termelékenység emelkedése nem tartott lépést a követelményekkel; a termelésnek csak mintegy 45%-a származott a növekvő munkatermelékenységből. A létszám 1960-ban is jelentősen megemelkedett. A gépeket nem használták ki megfelelően, a technológiai utasítások hiányosak voltak, a normák

tünyomó részét becsléssel alakították ki, és egyáltalán alacsony volt a normában dolgozók száma.

Az állami szervek – a párt elvi állásfoglalása alapján – a normarendezést a korábbi gyakorlattal ellentétben, béremeléssel kapcsolták össze. Sőt, arról is rendelkeztek, hogy az üzemek ne hajtsanak végre indokolatlan, általános keresetsökkenést okozó normarendezést. Ugyanakkor a gazdasági vezetőknek a jövőben folyamatosan kellett gondoskodniuk a normák szükségessé „karbantartásáról”.

1960-ban a második hároméves tervet teljesítették, sorra megvalósultak a felemelt célkitűzések is. A főbb mutatók a következőképpen alakultak: az állami és a szövetkezeti ipar termelése 1960-ban – a tervezett 23%-kal szemben – 39%-kal haladta meg az 1957. évi szintet. Az iparban 17%-kal többen dolgoztak, mint a tervidőszak kezdetén, és 24%-kal gyarapodott az állóeszköz-állomány is. A termelékenység 55%-kal növekedett, a költségek viszont 14%-kal csökkentek. Az energiaipar fejlődését szolgálta a pécsi és a tiszapalkonyai erőmű megépítése. Az ipar szerkezeti korszerűsödését pedig a Borsodi Vegyikombinát és több más üzem létrehozása tükrözte. Ezenkívül számos régi üzemet felújítottak, jelentősen bővítettek.

A nehézipar 49%-kal, vezető ága, a gépipar 63%-kal több gépet és berendezést bocsátott ki, mint három évvel korábban. De figyelemre méltó volt a gépipar termékei összetételének az alakulása is. A villamos- és híradástechnikai gépeket, műszereket gyártó ágazatok aránya 23,8%-ról 27,6%-ra emelkedett. Jelentősen fejlődött a televízió, a háztartási elektromos cikkek stb. gyártása. Az átlagosnál gyorsabban fejlődött a közlekedési eszközök, főleg az autóbuszok gyártása is. A Diesel-mozdony gyártásának kifejlesztése viszont – különböző okok miatt – nem sikerült. A könnyűipar termelése mérsékeltebben növekedett, de így is 36%-kal múlta felül a három év előtti szintet. A nehézs és a könnyűipar tömegfogyasztási cikkek gyártó ágazatainak fellendülése elősegítette a lakosság megnövekedett szükségleteinek kielégítését.

A mezőgazdaság évi átlagos termelése 1958 és 1960 között 10–11%-kal haladta meg az 1955–1957-es esztendőök színvonalát. Ezt az eredményt a mezőgazdaság szocialista átszervezése közben sikerült elérni, amelyhez az állam – egyebek között – 19 000 traktort és sok más gépet biztosított.

A nemzeti jövedelem a tervezett 13%-kal szemben 22%-kal emelkedett. A terv a munkások és alkalmazottak reálbérének 6%-os növekedését írta elő, de a valóságban az emelkedés 10%-os volt. Megépült 180 000 lakás, 2500-nál több általános és középiskolai tanterem. A társadalombiztosítás – a mezőgazdaság szocialista átszervezésével – a lakosság 85%-ára terjedt ki.

A további kiegyensúlyozott fejlődés, a gazdaságosabb termelés elérése érdekében a párt- és a kormányzati szervek felhívták a figyelmet a meglévő lényeges fogyatékosokra is. Így, a felületes előkészítés, a szervezetlenség és a ki-

vitelező kapacitás elégtelensége miatt emelkedett a befejezetlen beruházások száma. Az ipartól rendelt és leszállított nagy értékű gépeket sok helyen nem tudták a termelésbe állítani, fölöslegesen kötötték le anyagot és pénzt. A gazdasági vezetők változatlanul eléggé elnézőek voltak a fegyelmezetlenekkel, a pazarlókkal szemben. Voltak, akik ezekből a jelenségekből olyan következtetést vontak le, hogy lassítani kell a fejlődést, holott nyilvánvalóan a hatékonyabb gazdálkodás, a korszerűbb termelés jelentette az előrelépés kulcsát.

Az MSZMP VII. kongresszusa behatóan foglalkozott a népgazdaság helyzetével, s ezen belül a hároméves terv teljesítésével. A kongresszus történelmi jelentőségű követelményként mondta ki, hogy fokozatosan meg kell közelíteni a gazdaságilag fejlett országok színvonalát. Tovább kell fejleszteni az ipart. Biztosítani kell, hogy gyorsabban növekedjék a könnyűipar is. Meg kell teremteni az egész népgazdaságban annak feltételeit, hogy főként a műszaki színvonal emelésével fokozódjék a termelékenység; kerüljön előtérbe a gazdaságosság javítása. A fejlődés szempontjából igen fontos feladatnak tekintette a mezőgazdasági termelés – egész népgazdaságon belüli – viszonylagos elmaradottságának mielőbbi leküzdését. A kongresszus, az életkörülményekről szólva, az MSZMP sarkalatos elvi-politikai álláspontjaként – és gyakorlati törekvéseként – fogalmazta meg, hogy a szocializmus építésének együtt kell járnia a dolgozók életszínvonala rendszeres emelkedésével. A kongresszus azt is megállapította, hogy a második ötéves terv kidolgozásához kedvezőek a feltételek: „Társadalmunk termelőerői fejlettebbek, mint eddig bármikor, nagyot fejlődött népünk alkotóképessége, s jelentősek az elmúlt évek tervezési tapasztalatai is.” A második ötéves terv kimunkálásáról elfogadott irányelvek ebből kiindulva szabták meg a gazdasági építés feladatait. A számszerű előirányzatokat azonban a kongresszust követően egy évvel a kormány – a szocialista államokkal sikeresen fejlődő gazdasági kapcsolatokra, a mezőgazdaság szocialista átszervezésének fokozott ütemére, valamint a nemzetközi helyzet alakulására való tekintettel – pontosította, illetőleg módosította.

Az irányelvek a népgazdaság fejlesztésében a következő alapvető feladatokat jelölték meg: az ipari fejlesztés erőforrásait az ország nyersanyagellátásának további javítására és olyan termékek gyártására kell összpontosítani, amelyek magas képesítésű munkát igényelnek, modern technikával készülnek, a nemzetközi munkamegosztásba beilleszkednek, jó minőségűek és keresettek. Ezt érvényesítve – a műszaki színvonal fejlesztése alapján – az addiginál gyorsabban emelkedjen a termelékenység; lényegesen javuljon a termelés gazdaságossága. A termelés elsősorban a meglévő üzemek berendezéseinek, gépeinek jobb kihasználásával, korszerű technológia és üzemszervezés alkalmazásával bővüljön. A fejlesztésnek ez az iránya megköveteli a jól képzett munkások, műszaki vezetők gárdájának növelését. A mezőgazdaság szocialista átszervezésével egyidejűleg növelni kell a növénytermesztés és az állattenyésztés

hozamait. Ehhez a közös gazdaságok kapják meg a szükséges erő- és munkagépeket, valamint műtrágyát. Létesüljenek a nagyüzemi tevékenység számára megfelelő gazdasági épületek. Eleget kell tenni az ország nemzetközi kötelezettségeinek. A nemzetközi kapcsolatokat az egyenjogúság és a kölcsönös előnyök alapján minden országgal fejlesztjük. Gondoskodni kell a deviza-, az anyag- és egyéb tartalékok növeléséről.

Az ötéves terv az ipari termelés 83–87%-os és a mezőgazdasági termelés 30–32%-os emelkedésével számolt. A munka termelékenységének (az iparban) 40–45%-kal, a nemzeti jövedelemnek 55–60%-kal, a dolgozók reáljövedelmének 26–29%-kal, a lakosság fogyasztási alapjának pedig 40–42%-kal kellett növekednie.

Az irányelvek szerint a nehézipar – a bővített szocialista újretermelés és az iparosítás követelményeinek megfelelően – az átlagosnál gyorsabban fejlődik majd. Figyelembe vették az SZKP XX. kongresszusán megfogalmazott közös felismerést: „Ma már nincs szükség arra, hogy minden egyes szocialista ország feltétlenül fejlessze a nehézipar valamennyi ágát, mint a Szovjetunióknak kellett tennie, amely hosszú ideig az egyetlen, kapitalista környezetben levő szocialista ország volt. Most, amikor megvan a szocialista országok hatalmas közössége . . . minden európai népi demokratikus ország azoknak az iparágaknak a fejlesztésére, azoknak a termékfajtáknak a termelésére specializálhatja magát, amelyekhez a legkedvezőbbek a természeti és gazdasági feltételei.” A terv idején jelentősen meg kellett változnia az ország fűtőanyagmérlegének. Ennek megfelelően a széntermelés 15–20%-os, a kőolajtermelés kétszeres és a földgáz háromszoros fejlődését irányozták elő. Ezzel a szén aránya a fűtőanyagok között az 1958. évi 75%-ról 67%-ra csökkent. Nagy figyelmet fordítottak az irányelvek a villamosenergia-termelésre. Ebben az az alapelv jutott érvényre, hogy az energiatermelés növekedése haladja meg az ipari termelését és 72–75%-os mértékű legyen. Különösen fejleszteni kellett a műszeripar, a híradástechnika, az erősáramú berendezések, a vegyipar és az élelmiszeripar termelését, műszaki színvonalát. A gyártmányszerkezet megváltoztatása – a gazdaságosabban gyártható termékek javára – nemcsak a kiemelt ágazatokban, hanem a többiekben is magasabb technikai szintet követelt. A vaskohászatban a minőség javítása, a finomlemez-termelés, a hidegalakítás került előtérbe. Ezt szolgálta a Dunai Vasmű hideghengerművének üzembe állítása is, amivel az irányelvek kettős célt kívántak elérni: gazdaságosabbá tenni a termelést, illetőleg korszerű berendezésekkel, könnyebb gépekkel és szerkezetekkel ellátni a feldolgozó ipart. Hasonlóan a félkész gyártmányokat előállító alumíniumüzemek fejlesztésével törekedtek felszámolni az iparág leg-gazdaságosabb területének addigi elmaradottságát. (A fejlesztést a Szovjetunió is segítette. 1962-re elkészült és üzembe lépett a 6800 tonna kapacitású székesfehérvári présmű.) Az alumínium készáru termelésének növelése jelen-

tős mennyiségű ólom, réz, horgany, finomacéláru, importált fa megtakarítását ígérte. A gyógyszeriparnak a korszerű és nagyhatású gyógyszerek előállításával a világ első termelői közé kellett emelkednie. A vegyipar fejlesztésére az ipari beruházások 1/6-át irányozták elő. A vegyipar fejlesztése azonban egy ideig mégis „féloldalas” maradt. A műanyagiparban ugyanis nem irányozták elő a kellő lépések megtételét, pedig ez egyik fontos feltétele lett volna annak, hogy bővüljön az ipar nyersanyagbázisa, a textilipar műszálakkal tudjon dolgozni, az építőipar a fa és a fém helyett korszerűbb és olcsóbb megoldásokat alkalmazzon, s ezáltal importot és devizát lehessen megtakarítani. A műtrágya és a növényvédőszer gyártásának fokozása a mezőgazdasági termelés fejlesztésére, a különféle gumiáruké és más vegyi cikkeké pedig a lakosság szükségletének a jobb kielégítésére szolgált. A vegyipar fejlesztése megkívánta a földgáz- és kőolajfeltárás kiterjesztését, a kutatások összehangolását, a gázvezeték-hálózat kiépítését. Az MSZMP KB – a feladat nagy gazdasági és politikai jelentősége miatt – külön határozat formájában is megszabta a fentiekkel kapcsolatos teendőket. Ugyanígy foglalkozott a KB a gépipar fejlesztésével, az elavult termékek gyártásának fokozatos megszüntetésével, a nagyobb sorozatú termeléssel, valamint a KGST-országokkal való hatékony együttműködéssel. A gépipar 82–86%-os termelésnövelésében a híradástechnika és a műszeripar fejlesztésének jutott meghatározó szerep.

A második ötéves terv változást írt elő az ipar földrajzi-területi elhelyezésében, illetőleg telepítésében is. 1949–1956 között vidéken 87 új gyár épült, az ipari termelés 51,5%-a mégis Budapestről származott, és az ipari munkások 46,3%-a a fővárosban dolgozott. A főváros emiatt is túlszűfoltta vált, közlekedése, kommunális ellátottsága mind nehezebben felelt meg a korszerű követelményeknek. Ez már önmagában is indokolta volna a vidék következetes iparosítását. Nem is beszélve arról, hogy a termelés olcsóbbá tétele érdekében is közelebb kellett a feldolgozást vinni a nyersanyaglelőhelyekhez, illetőleg bázisokhoz. A vidéki ipartelepítés természetesen egyúttal az anyagi és kulturális színvonal emelését is szolgálta. Az előbbieknél megfelelően a budapesti üzemeket – a fejlesztés szempontjából – kategóriákba sorolták, s a terv a beruházások négyötödét vidékre szánta.

Az ötéves terv az építőipar számára – 1958-hoz képest – 75%-os növekedést szabott meg, és szorgalmazta a korszerű építési módok meghonosítását. Eszerint a lakások 40%-ának kellett előregyártott elemekből felépülnie. A közlekedés fejlesztésében azt vette a terv figyelembe, hogy a vasútnak várhatóan 40–50%-kal több árut és 35–38%-kal több utast kell szállítania. Előirányozta továbbá, hogy a Diesel-vontatás aránya 11%-ról 38–40%-ra növekedjék (ezzel kb. 1,3 millió tonna szén megtakarítása váljon lehetővé). A tervben 80 000–85 000 új személy- és tehergépkocsi beállítása, 5000 új

autóbusz forgalomba helyezése, valamint a pormentes utak hosszának 5000 km-rel történő növelése szerepelt.

A második ötéves terv a népgazdasági beruházásokra 180 milliárd forintot kívánt fordítani, vagyis 25%-kal többet, mint a hároméves terv idején. 1961-ben a korábbiaknál kevesebb új építkezés kezdődött el, hogy ezzel is segítsék az erők és eszközök lehető összpontosítását, a létesítmények időben való átadását és a külföldről importált gépek ésszerű felhasználását. A mezőgazdaság a beruházásokból 37–39 milliárd forinttal részesült. Ezen belül jelentős összegeket szánt a terv talajjavításra, növényvédelemre és nagyüzemi gyümölcsösök telepítésére.

Az életszínvonal alakításában a terv érvényesítette a VII. kongresszus idevonatkozó határozatát: a szocializmus építése járjon együtt az életszínvonal rendszeres emelésével. A második ötéves terv több olyan intézkedést irányozott elő, amelyek tovább javították az életkörülményeket s egyúttal a kulturális felemelkedés céljait is szolgálták. Így az egészségre ártalmas munkakörökben 1965-ig 300 000–350 000 dolgozó munkaidejének kellett csökkennie. Ezenkívül 4800 általános és középiskolai tanterem megépítése, a falvak villamosításának befejezése, a városi és falusi lakások gáz- és vízellátásának figyelemre méltó arányú javítása szerepelt a tervben. (A felszabadulás előtt 57 esztendő alatt 1318 községet villamosítottak. A felszabadulás utáni másfél évtizedben viszont 1450 községben vezették be a villanyt.) A kormány a lakosság fogyasztási alapjának lényeges növekedésére alapozva 450 000 televíziót, ugyanannyi mosógépet, 150 000 hűtőgépet, 300 000 motorkerékpárt, 800 000 kerékpárt stb. szándékozott forgalomba hozni az ötéves terv ideje alatt.

A magyar népgazdaság második ötéves tervének végrehajtása 1961. január elsejével – kedvező külső és belső feltételek között – némi módosítással kezdődött meg. A mezőgazdaság átszervezésének befejezése, illetőleg az újonnan létrehozott termelőszövetkezetek megszilárdítása arra készítette a kormányt, hogy előbbre hozza a tervciklus második felére előirányzott beruházások nagyobb részét; továbbá a honvédelem korszerűsítése is a tervezettnél magasabb költségekkel járt. Az első másfél-két évben elért eredmények bizonyították a célkitűzések realitását és azt, hogy a menet közben kisebb mértékben változtatott előirányzatok gazdaságos módon teljesíthetők, sőt túlteljesíthetők.

A MEZŐGAZDASÁG SZOCIALISTA ÁTALAKÍTÁSA

A néphatalom helyreállítása és megszilárdítása időszakában a kormány – az MSZMP kezdeményezésére – több olyan intézkedést tett, amelyek közös tartalma a munkás-paraszti szövetség erősítése volt. Így

eltörölte a kormány az 1950-es évek elején bevezetett kötelező beszolgáltatást, és új felvásárlási és árrendszert vezetett be. A beszolgáltatás – amely mindaddig érvényben volt – tervezhetőbbé tette az állam számára a mezőgazdasági termékekből a készletgyűjtést, de nagy hátrányokkal is járt. A beszolgáltatás alá eső termékek ára lényegesen elmaradt a termelési költségektől. Ily módon a termelők nem voltak érdekelve a termelés fokozásában. Ez sok problémát okozott az állam és a dolgozó parasztság közötti kapcsolatokban. Ráadásul a begyűjtési terv teljesítése kapcsán drasztikus intézkedéseket alkalmaztak, törvénysértéseket követtek el. A begyűjtés kárt okozott a fiatal termelősövetkezeteknek is. Az alacsony átvételi árak miatt nem tudtak jövedelmezően gazdálkodni, kellőképpen megerősödni. Ez rontotta a termelősövetkezeti tagok hangulatát és csökkentette a termelősövetkezetek vonzását az egyénileg gazdálkodók szemében.

A felvásárlási rendszer életbe léptetése ezzel szemben növelte a termelési kedvet és biztonságot. Olyan árakat alakítottak ki, hogy a termelők közepes termés esetén is megtalálják számításukat. Az érdekeltség érvényesítése biztosította, hogy aki többet termel, az nagyobb bevételt érhet el. A felvásárlás tervezhetőségét az állam azzal szavatolta, hogy szállítási szerződést kötött a termelőkkel. A felvásárlás fő módszer lett. Így a mezőgazdasági termelés tervszerű irányítása, befolyásolása, a lakosságnak élelemmel, az iparnak nyersanyaggal való ellátása és a kivitel biztosítása alapvetően gazdaságpolitikai eszközökkel történt.

A kormány megszüntette a vetésre vonatkozó kötelező előírásokat is. A tagosításokat átmenetileg felfüggesztette. A tartalék földek egy részének igénybevételeivel rendezte a részleges tagosítás során okozott paraszti sérelmeket. Öt katasztrális holdig engedélyezte a föld adásvételét, valamint megszüntette a kötelező tűz- és jégkárbiztosítást. Ezek az intézkedések a közvélemény egy részében nem találtak megértésre. Olyan hangok is hallatszottak, hogy „ez túlzott engedmény”, „ilyen körülmények között a termelősövetkezetek fölényét húsz év múlva sem lehet megteremteni”, „erősíti a kispolgári gondolkodást” stb. A kormány számolt az ilyen véleményekkel is. Tudta azonban, hogy az intézkedések indokoltak és összehatásuk végső soron kedvező lesz a mezőgazdasági termelésre. A közellátás biztosítása 1957-ben legalább olyan fontos volt, mint a széntermelés növelése. Az országnak szükséges élelmiszert, mezőgazdasági nyersanyagot rengeteg kiscgazdaságból kellett előteremteni. 1958-ig Magyarországon a szántóterület háromnegyed részén 25 kat. hold alatti kisüzemekben, paraszti gazdaságokban folyt a termelés. A helyzethez igazodóan tehát meg kellett keresni azokat az emelőket, ösztönzőket, amelyek – ha korlátozottan is, de – fejlődést hozhatnak. A kormány említett intézkedéseit hamarosan igazolta a gyakorlat. Így 1957-ben a főbb növényekből 10–20%-kal nagyobb termést takarítottak be, mint 1956-ban. A vetésszerkezet-

ben is változás indult meg, a takarmánygabona, a pillangósok vetésterülete kibővült. Az állattenyésztés jelentősen fejlődött. A szarvasmarhák, sertések száma gyarapodott, a vágóállatok súlya növekedett. A tejtermelés olyan szintet ért el, hogy problémát okozott a feldolgozás. Természetesen ezek növelték a parasztság reáljövedelmét is.

Az intézkedések megerősítették az egyéni parasztok termelési biztonságát. A parasztság látta, hogy a kormány intézkedései támogatást jelentenek számára s ez kellően segítette a politikai konszolidációt. A dolgozó parasztság a néphatalom mellé állt, s így erősödött a munkás-paraszt szövetség is.

A népgazdaság továbbfejlődése azonban megkövetelte, hogy a mezőgazdaság egésze szocialistává váljon, a termelőeszközök közös tulajdonba kerüljenek, nagyüzemi gazdálkodás folyjon. Ez nemcsak gazdasági szükségesség volt, hanem politikai-társadalmi is: a szocializmus építése nem korlátozódhatott a városra.

Az MSZMP KB 1957 második felében jóváhagyta és közzétette a párt agrárpolitikájának téziseit. A tézisek sokoldalúan elemezték az 1949 utáni agrárpolitika révén elért eredményeket és az elkövetett hibákat; értékelték a parasztság helyállását, törekvéseit, hangulatát. Megállapították: az MSZMP „olyan agrárpolitikát kíván kialakítani, amely figyelembe veszi az elmúlt évek tapasztalatait, jelenlegi helyzetünket és erősíti a munkás-paraszt szövetséget, fejleszti a mezőgazdasági termelést, a mezőgazdasági munkásokra, félproletárookra és szövetkezeti parasztságra támaszkodva közelebb jut a parasztság fő termelő rétegeihez, a kis- és középparasztokhoz, és sikeresen oldja meg a mezőgazdaság szocialista átépítésének nagy feladatát.”

A siker érdekében a KB a tézisekben felvázolta, hogy milyen politikát kell követni a parasztság egyes rétegeivel kapcsolatban. Ebből kitűnően a párt a termelőszövetkezeti parasztságot – a mezőgazdasági munkásokkal és félproletárokkal együtt – falusi bázisának tekintette. Jelezte, hogy a termelőszövetkezeti parasztságnak mint a szocialista parasztság derékhadának a politikai fejlődésére, az egységes szövetkezeti szellem megteremtésére fokozott figyelmet kell fordítani. A falu legnagyobb, milliós rétegével, a mezőgazdasági munkásokkal, félproletárokkal a párt úgy számolt, hogy belőlük elsősorban üzemi munkások lesznek. Az ellenforradalom alatt szilárdan kiálltak a szocialista rend mellett. A mezőgazdaság átszervezésében biztos támaszt jelentenek. Politikai szervezésük ezért el nem hanyagolható feladat. A kisparasztok – számuk ebben az időben 250 000 volt – a parasztság egyik jellegzetes rétege. Nagyrészt önellátásra termelnek, jövedelmük kevés. Világossá kell tenni, hogy számukra a jövő a szövetkezeti nagyüzem, nem pedig a középparaszti gazdaság. A pártnak a középparasztsághoz való viszonya a szocialista építés szakaszában különösen fontos. Ez a réteg a dolgozó parasztság legtehetősebb része. A nagyüzembe a középparasztot csak türelemmel, fokozatosan és a kol-

lektív gazdaságok vitathatatlan fölényének láttán lehet bevonni. A szövetkezeti utat csak akkor választja, ha az neki könnyebb munkával magasabb termelési szintet és jövedelmet biztosít, mint az egyéni gazdaság, és ha őt becsületes módon, taktikázás, erőszak nélkül megnyertük.

A volt falusi kizsákmányolók, a kulákok nagy része lemondott a földről, vagy elvették tőlük. Súlyos hiba lett volna a földet visszaadni. Létalapjukhoz azonban szintén hiba lenne hozzányúlni. Számukra is lehetővé kell tehát tenni, hogy – a törvények tisztelete és megfelelően végzett munka esetén – zaklatás nélkül élhessenek. Közülük azokkal szemben, akik a történelmi leckét nem tanulták meg, uszítanak s megpróbálnak a szocialista rendszerre kezdet emelni, az érvényes törvények szerint kell eljárni, ugyanúgy, mint a többi aktív ellenséges elemmel.

Az útmutatóul kiadott agrártézisekben a központi gondolat az volt, hogy „az MSZMP egész népünk egyetemes érdekét – beleértve a parasztság érdekét is – szem előtt tartva, a mezőgazdasági termelőerők állandó fejlesztésének fő feladata mellett egyik legfontosabb feladatának tekinti annak elősegítését, hogy mezőgazdaságunk fokozatosan korszerű, szocialista nagyüzemi mezőgazdasággá alakuljon át”. Eszerint a párt az átszervezést eszköznek tekintette a termelés fejlesztéséhez és a parasztság s az egész lakosság jólétének a növeléséhez. Kifejezte meggyőződését, hogy ezt az összetett feladatot csak a parasztsággal egyetértésben lehet jól megoldani.

A tézisek arra is rámutattak, hogy a mezőgazdaság szocialista átalakításának fő útja: a szövetkezés. A termelőszövetkezet jellemzői közül legfontosabb, hogy a termelési eszközök (kivéve a háztájiban meghagyható eszközöket) közősek és minden gazdasági ágban közös a termelés, az értékesítés és a beszerzés. A jövedelem túlnyomó részét a végzett munka alapján osztják el, kisebbik részét földjáraadékként fizetik ki. A szövetkezeti vagyont évről évre legalább 5%-kal gyarapítják. A gazdálkodást éves terv alapján folytatják és pontos nyilvántartást vezetnek. Gondoskodnak a tagok szocialista szellemű neveléséről. Az állam csak azt a termelőszövetkezetet ismeri el – és támogatja –, amely a felsorolt elvek szerint működik. Az egységesen előírt elveket oly módon kell a helyi viszonyokra alkalmazni, hogy ezek a fejlődést segítsék.

A tézisek fontos elvként rögzítették a fokozatosság érvényesítését. Ez mindenekelőtt azt jelentette, hogy szükség van az alacsonyabb típusú, egyszerűbb szövetkezeti formákra is. Ezeket az eddigieknél jobban fel kell karolni, hogy az erősen tulajdonosi beállítottságú parasztok számára ezzel is könnyebbé váljon az út a nagyüzemi gazdálkodáshoz. Lehetővé kell tenni termelői, tenyésztői szakegyséletek (legeltetési bizottság, hegyközség) működését. A földművesszövetkezeteknek nagy szerepük van a növénytermelési, hízalási szerződések megkötésében, a falu iparcikkkel való ellátásában. Emellett érdekvédelmi feladatot is teljesítenek. A földművesszövetkezetek kereté-

ben működnek a szakszervezetek. Ezek a társulásoknál annyiban fejlettebbek, hogy jövedelmük egy részét a közös vagyon fejlesztésére fordítják. (Az MSZMP KB az agrártéziseken kívül egy külön határozatban is foglalkozott a földművelésszervezetekkel.) A termelőcsoportok olyan szervezetek, ahol a termelés egy vagy több ágát már kollektivizálták, tagjaik a munkát közösen végzik, a termés tiszta jövedelmének egy részéből a közös termelést bővítik.

A párt agrártéziseiben olyan álláspontot foglalt el, hogy a mezőgazdaság szocialista átalakításának az eredményesen működő nagyüzemek és a kisárutermelők egészséges versenye közepette kell végbemennie. Az egyéni gazdálkodók termelését nem helyes, nem szabad visszafogni. A szabályozott keretek között fejlesszék ők is gazdaságukat. Életszínvonaluk függjön ártermelésük növekedésétől, termelési költségeik csökkenésétől. A szükségessé váló tagosítás mindenütt teljes kártalanítással történjen. Gyakrabban kell élni az önkéntes földcserével, beleértve az adásvétel útján lebonyolítható cseréket is.

A nagyüzemek bizonyítsák fölényüket a kisüzemmel szemben. A meglévő szervezetek, állami gazdaságok váljanak mielőbb példamutató, modern belterjes gazdaságokká. Munkájuk színvonala, ártermelésük haladja meg az egyéni gazdákét, alkalmazza a modern technikát, gépesítsék nagymértékben gazdaságukat. A termelőszervezeteknek lehetővé kell tenni, hogy termékeiket saját feldolgozásban is értékesíthessék. Belső rendjüket meg kell szilárdítani. Szakemberekkel kell őket ellátni. Emellett arról is gondoskodni kell, hogy a munkába állított üzemmérnököket, agronómusokat, állattenyésztőket és más szakembereket meg is becsüljék a gazdaságokban. A különböző vezető állások betöltését megfelelő iskolai végzettséghez kell kötni. Az állami gazdaságok, a termelőszervezetek érvélik el, hogy tagjaik, dolgozóik élet- és munkakörülményei jobbak legyenek, mint az egyéni termelőkéi.

A tézisek foglalkoztak a gépállomások, az állami gazdaságok és a termelőszervezetek egymás közti kapcsolatával, együttműködésével is. Leszögezték: a gépállomások a szocialista átalakítás fontos bázisai. A jövőben ennek a szerepüknek jobban meg kell felelniük. Ezért az itt dolgozók politikai, szakmai összetételét, felkészültségét javítani szükséges. Feladatuk ellátásához nagy számban kell kapniuk különféle korszerű gépet, munkaeszközt. Követelményként szabták meg, hogy a gépállomások idejében és jó minőségben végezzék el az alapvető munkákat, s ezen felül a termelőszervezeteknek alacsonyabb munkadíjért dolgozzanak, mint az egyéni gazdálkodóknak. A termelőszervezetek szántótraktor kivételével minden munkagépet megvásárolhattak. Az állami gazdaságoknak kötelességük segíteni a termelőszervezeteket minőségi vetőmaggal, tenyészállatokkal s egyéb módon is.

A tézisek tartalmazták a mezőgazdasági termelés fejlesztésének főbb szempontjait. A követelmények között első helyen szerepelt az állami gazdaságok, a termelőszervezetek és az egyéni gazdák biztonságos termelésének elő-

segítése, amelyhez az állam a jövőben is kellő segítséget nyújt. Mégpedig az állam – teherbíró képességének megfelelően – maximálisra emeli a mezőgazdaság fejlesztésére előírható összegeket. A gazdaságoknak azonban első sorban saját eszközeiket kell a fejlesztéshez igénybe venniük, és maradéktalanul eleget kell tenniük az állammal szemben előírt kötelezettségeiknek is.

A belterjes művelés irányába történő előrehaladás szükségessé tette a talaj termőerejének fokozását. A tézisek feladatként szabták meg, hogy az állattenyésztést az illetékes szervek helyes árpolitikával, az anyagi érdekelttség megteremtésével támogassák. A gépellátással szemben pedig azt állították követelményként, hogy az segítse elő a termelés bővítését, a nehéz fizikai munka megkönnyítését, a mezőgazdasági teendők jó elvégzését. A beruházások elosztásában célszerű arányt kell kialakítani az állami és a szövetkezeti gazdaságok között.

Az állam – a tézisek szerint – a mezőgazdasági termelés mennyiségi és minőségi fejlesztése, az ipar nyersanyaggal, a lakosság élelemmel való ellátása, valamint az export növelése érdekében termelési és értékesítési szerződéseket köt. Ezt hivatott szolgálni a felvásárlás rendszere is. A legfontosabb mezőgazdasági termékeket, úgy mint a kenyér- és takarmánygabonát, a sertést, a vágómarhát, a napraforgót stb., további eladás céljából csak a kijelölt állami szervek vásárolhatják fel a termelőktől. A szerződéses kötelezettségen felül átadott mennyiség után felárat fizetnek.

Az MSZMP KB végül arra hívta fel a figyelmet, hogy a mezőgazdaság szocialista átalakítása csak tervszerű, céltudatos munkával valósítható meg. Ebben helyzetüknél, közvetlen részvételüknél fogva fő szerepük a termelőszövetkezeti tagoknak, a szakembereknek, a gépállomásoknak van. Az átszervezés ütemét a meglévő üzemek termelési szintjének, a felhasználható állami forrásoknak és egyéb segítségnek, valamint a parasztság saját eszközeinek körütekintő figyelembevételével kell megszabni. Csakis ily módon érhető el, hogy a termelés az átszervezés során ne csökkenjen, inkább emelkedjen. A siker nagyban függ attól, hogy társadalmi ügygé válik-e az átszervezés.

A fentiekkel összefüggésben 1958 áprilisában a Központi Bizottság átfogóan megvizsgálta a falusi pártszervezetek helyzetét és munkáját. Megállapította, hogy a pártszervezetek szétaprózottak, gondoskodni kell szervezeti megerősítésükről és összetételük javításáról. Tekintélyes, minden szempontból felkészült pártmunkásokkal, aktivistákkal kell őket megerősíteni. A KB feladatukká tette a politikai irányító, szervező és ellenőrző tevékenység javítását.

A kormány – a párt útmutatásainak megfelelően – az új termelőszövetkezetek megalakításának a támogatása mellett gondoskodott a meglévők politikai, gazdasági és szervezeti megerősítéséről is. Elsősorban fontos volt ugyanis, hogy ezek a gazdaságok „a magasabb terméshozam – magasabb életszínvonal” útját járva, vonzóan gazdálkodjanak, s tagjaiknak jobb jövedelmet

biztosítsanak, mint amilyen az egyénieké. A termelőszövetkezetek támogatását a kormány új alapokra helyezte. Kidolgozta a gazdasági ösztönzők új rendszerét a belterjes művelés előmozdítására (a gépek fokozott felhasználására, a műtrágya alkalmazására, az istállók építésére, az öntözőtelepek létesítésére, a gyümölcsök telepítésére) és az árutermelés növelésére. A termelőszövetkezetek az üzemvitelhez, a munkaegységre akkor kaphattak a banktól rövid lejáratú hitelt, ha ehhez szállítási szerződéssel árut kötöttek le. Bizonyos árutermelési szint elérése esetén a bank a hitel törlesztését el is engedhette. A teljesített munkaegységekre bevezették a rendszeres előlegfizetést, és a természetbeni rész után 10%-ról 5%-ra csökkentették a jövedelemadót. A kormány intézkedései kedvező fogadtatásra találtak és eredményekre vezettek. Ezt mutatta, hogy a termelőszövetkezetekben az I. kat. holdra jutó beruházási vagyon országosan – az 1955. évi 2300 forintról – 1957-re 3144, majd 1958-ra 3404 forintra emelkedett. A tehermentes tiszta vagyon értéke ugyanezen idő alatt 1244 forintról 1987, illetőleg 2027 forintra bővült.

A termelőszövetkezetek gazdálkodásában jó irányú változás indult meg a belterjesség felé. Teret hódított a gépi művelés, a műtrágyázás. Földjeikbe nemesített vetőmagot vetettek. Ilyen módszerekkel elérték, hogy 15–20%-kal több terményt termeltek, mint az egyéni gazdák. Az állattenyésztésben is előbbre léptek. Amíg 1957-ben 100 kat. holdra 13,7 db számosállat jutott, addig 1958-ban 17,3 darab. A hozamok is nőttek. A közös tehenészet tejhozama először haladta meg az országos átlagot. Egy tehéntől átlagosan 1955-ben évi 1790, 1957-ben 1980, 1958-ban pedig 2380 liter tejet fejtek. Ezt megalapozta, hogy szálás takarmányból 3%-kal nőtt a vetésterület.

A tsz-tagok látták, van értelme a munkának, a közös vagyon gyarapításának, az árutermelés növelésének. A korábbi években oly gyakori civódást a megértés, a serény munka váltotta fel. A tagok több és jobb munkát végeztek a közösben. Erről vallottak az országos munkaegység-kimutatások is. A teljesített munkaegység – átlagban és személyenként – 1955-ben 29, három év múltán, 1958-ban 322 volt. Ennek megfelelően javult az életszínvonal is: 1957-ben 12%-kal, 1958-ban 11%-kal haladta meg az egyéni gazdákét. A termelőszövetkezetek tekintélye megnőtt. A munkában, a tagok életében végbement változás egyre nagyobb hatást gyakorolt az egyéniekre, elsősorban a volt termelőszövetkezeti tagokra, akikkel korábbi kilépésükkor emberségesen számoltak el.

1958. január–április között 14 000-en léptek be a szövetkezetekbe, 60 000 kat. hold földdel. A szakcsoportok száma 321-gyel szaporodott. A fejlődés különösen Szabolcs-Szatmár, Hajdú, Békés, Bács-Kiskun és Fejér megyékben volt nagyobb arányú.

1958 folyamán a termelőszövetkezetek, állami támogatással, megerősödtek. A tsz-tagok általában szorgalmasan elvégezték a munkájukat, és a ter-

mésátlagok nem egyszerűen csak javultak a szövetkezetekben, hanem sok helyen felülmúlták a középparaszti gazdaságokét is. Ezek hatására érezhető változás ment végbe a parasztság gondolkodásában is, más szóval mind többen foglalkoztak közülük azzal a gondolattal, hogy a régi életformának végleg búcsút mondanak és a szövetkezés útjára lépnek. A parasztemberek ellenállása fokozatosan megszűnt a termelőszövetkezettel szemben. A falu helyzetében, a parasztság magatartásában bekövetkezett változásokkal az MSZMP KB-a 1958. december 7-i ülésén foglalkozott. A KB megállapította, hogy az 1956. november 4-e óta hozott párt- és kormányhatározatok helyesek voltak, összességükben kedvező hatást váltottak ki a parasztságban. A mezőgazdaság szocialista átszervezésének üteme – az elért gazdasági és politikai eredmények alapján – meggyorsítható. Az ugrásszerű fejlődésnek még nincsenek meg a feltételei, de belátható időn belül ezek is megteremthetők. Ez utóbbiakkal összefüggésben a KB a párt politikája iránti általános bizalom felkeltését, illetőleg növelését tekintette a legfontosabb feladatnak. A KB több konkrét kérdésben is állást foglalt. Kimondta, hogy az állam kötelezze a termelőszövetkezeteket a földjáraadék fizetésére. Ez azt jelentette, hogy a dolgozó paraszt a belépés után telekkönyvileg megtartotta földjét, s használatáért a termelőszövetkezettől ellenszolgáltatást – jaraadékat – kapott. A földjaraadék bevezetése azt a korábbi döntést is hitelesítette, hogy a termelőszövetkezet minden esetleges kilépőnek köteles – a közösbe korábban bevitt parcellák fejében – azonos nagyságú és lehetőleg azonos értékű földet biztosítani. A termelőszövetkezeti táblák megfelelő nagyságának kialakítása szempontjából tisztázták a tagosítás menetét is. Ennél figyelemmel voltak a termelés biztonságára.

Az MSZMP KB szóban forgó ülésének állásfoglalásai megfelelő alapot nyújtottak ahhoz, hogy a feladatokat – és a megoldás módjait is – mindenütt és mindenki egységesen értelmezze. Erre mulhatatlanul szükség volt. Hiszen az 1957–1958-as évek mezőgazdasági intézkedéseivel kapcsolatosan is véleményeltérések mutatkoztak. A termelőszövetkezetek nem ismertették eredményeiket, sok helyen a tagság magába zárkózott, a falvak többségében nem folyt céltudatos szövetkezeti agitáció. A termelőszövetkezeti tagság elégedett volt a körülményeivel, s attól tartva, hogy a létszám bővülésével helyzete romlik, a belépni szándékozókát nem vette fel. A társadalmi szervek és fórumok viszont túlhangsúlyozták az önkéntességet. De a sajtó is nemegyszer ebbe a hibába esett. A párt és a tanácsi szervekben élt az a helytelen nézet, hogy a termelőszövetkezetek szervezése elkerülhetetlenül a termelés visszaesésével jár, és ezt nem szabad kockára tenni.

A legnagyobb figyelmet tehát annak a kérdésnek a helyes megvilágítására kellett fordítani, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezésének megvannak a szükséges politikai és gazdasági feltételei, illetőleg az átszervezést milyen úton lehet megvalósítani. A fentebbieket illetően két ellentétes nézet jelent-

kezett. Az egyik azt vallotta, hogy a gazdasági feltételek a döntőek, az átszervezést teljes egészében ezek meglététől tette függővé, s ennek megfelelően szorgalmazta a nagyüzemi építkezéseket, a nagyarányú gépvásárlásokat stb. A másik álláspont a politikai feltételek kizárólagosságát hirdette, a gazdasági feltételeket pedig elhanyagolhatónak vélte. A Központi Bizottság – a félreértések kiküszöbölése és a további felesleges viták elkerülése érdekében – egyértelműen leszögezte, hogy a mezőgazdaság szocialista átalakítása szempontjából a politikai feltételt tekinti alapvetőnek: a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségét, a párt és a parasztság kölcsönös megértését, együttműködését. Nem tagadta azonban a gazdasági feltételek fontosságát sem. Ellenkezőleg, azt hangsúlyozta, hogy ha a politikai feltételek megteremtése alapján sikerült előrelépni, azonnali köteletség az újonnan létrehozott termelősövetkezeteket anyagilag is megszilárdítani. A gazdasági feltételeket tehát nem szabad a termelősövetkezeti mozgalom fejlődésének az útjába állítani, viszont bűn volna megfeledkezni róluk. A kormány egyébként az átszervezés anyagi támogatására, jó előre, pénzügyi tartalékot képezett.

Az átszervezés módjáról még élesebb viták folytak. Egyesek, pontosabban a dogmatikus állásponton levők azt javasolták, hogy az egyénileg dolgozó parasztokat adópolitikával, gazdasági nyomással kell a szövetkezetbe kényszeríteni. „Majd kopogtat az ajtón – érveltek –, ha összébb kell húznia a nadrágszíjat.” Ez az álláspont nemcsak elvileg volt hibás, de a paraszti jövedelmeket is túlbecsülte. Az átlagosnál nagyobb jövedelme ugyanis csupán egy szűk rétegnek, a fuvarozóknak, a kupeceknek és a spekulánsoknak volt. Jövedelmük korlátozásáról a kormány intézkedett: adójukat 1957-ben – 1955-höz képest – 11%-kal, 1958-ban pedig 34%-kal emelte. A kormány a belterjes művelés fejlesztéséből származó jövedelmet – igen helyesen – változatlanul nem vonta el. Mások viszont, ténylegesen a revizionista álláspontot képviselők, úgy vetették fel a kérdést, hogy „minek sietni?”; „a lassú ütem a biztonság”. De olyanok is voltak, akik az önkéntesség elvét összetévesztették a spontaneitással és a fejlődést teljesen az ösztönösségre bízták volna. Ennek a felfogásnak a hívei valójában nem ismerték a falun végbement változásokat, s egyaránt lebecsülték a dolgozó parasztságnak a párt iránti bizalmát, valamint a párt paraszti tömegbefolyását. A KB nemcsak ezeket a nézeteket utasította vissza kellő elvszerűséggel és határozottsággal, hanem fellépett az ellen is, hogy a parasztság helyzetéből, a történelmi válaszüttal kapcsolatos vajúdásaiból, a gondolkodásmódjából adódó bizonytalanságot vagy ingadozást bárki reakciók magatartásnak minősítse. Az átszervezés ütemét illetően pedig úgy foglalt állást, hogy országosan nem egyszerre érnek meg a feltételek. Megyénként, sőt olykor még járásonként is eltérő lehet a helyzet, és a parasztok sem egyidőben jutnak elhatározásra. Ezért minden megye – tekintettel körülményeire – maga készítse el a fejlesztés tervét. Ebből következett, hogy a célok elérésének

kitűzött időpontja körül nagy eltérések mutatkoztak. A KB december 7-i ülésén – és később is – többször hangsúlyozta, nem szabad gyorsabban előbbre menni, mint ahogy azt a tényleges helyzet megengedi, a kínáلكozó lehetőségeket viszont maximálisan ki kell aknázni. Azt ajánlotta, hogy az erőket sehol ne forgácsolják szét. Elsősorban ott kezdjék a fejlesztést, ahol jól működő termelészövetkezetek vannak és a szubjektív feltételek is adottak.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése, a szocialista építés meggyorsítása szempontjából nagy jelentőségű volt az 1958. decemberi határozat. Idejében született, realisan számolt a feltételekkel, helyesen tűzte ki a feladatokat: a termelészövetkezeti mozgalom fejlesztésének új „hullámát” nyitotta meg.

Az elvégzendő munka nem volt egyszerű. Az is növelte a szervezők felelőségét, hogy Magyarországon ezzel az akcióval tulajdonképpen már harmadszor fogtak hozzá a szocialista nagyüzemi mezőgazdaság megteremtéséhez. Ilyen körülmények között országos kihatású hibák esetleges elkövetése igen súlyos politikai következményekkel járhatott. A kitűzött cél politikailag egyértelműen következett abból, hogy a szocializmus alapjainak lerakása, a kizsákmányolástól mentes társadalom felépítése csakis ezen az úton, vagyis a mezőgazdaság szocialista átalakítása révén volt lehetséges. Gazdasági szükségességét pedig az MSZMP által képviselt ama sarkalatos elvnek az érvényesítése indokolta, hogy a szocializmus építése járjon együtt az életszínvonal rendszeres emelkedésével. Az ipar termelése a felszabadulás óta 3,5-szeresére nőtt, a mezőgazdaságé is emelkedett, de lényegesen lassúbb ütemben. Eközben a belső szükségletek – köztük a lakosság ellátásával kapcsolatos igények – minden téren fokozódtak, és az exportfeladatok is számottevően megnövekedtek. Az ipar termelési előirányzatainak teljesítéséhez mind több nyersanyagot igényelt a mezőgazdaságtól, kivitelre kerülő termékeinek is mintegy 25%-a mezőgazdasági eredetű volt.

A termelészövetkezeti parasztság felismerte, hogy neki is érdeke a további fejlődés, közelebről a mezőgazdaság szocialista átszervezése. De a sorsuk alakulásán vívódó egyénileg dolgozó parasztok közül is mind többen gondolkodtak úgy, ha az ország parasztsága a szövetkezeti útra lép, akkor lehetetlen, hogy „a mi falunk a régi úton járjon tovább”. A másik része viszont egyelőre még ragaszkodott kistulajdonához, de az árutermelést már nem fejlesztette. Így állt elő az a helyzet, hogy amíg a termelészövetkezetek 1 kat. holdról 372 kg búzát adtak az államnak, addig az egyéniék csak 136 kg-ot. Ez utóbbiak tehát szinte csak a családi szükségletre termeltek.

A mezőgazdaság szocialista átszervezéséért közvetlenül felelős párt- és állami szervek – az 1958. decemberi határozat alapján – jól felkészültek a munkájukra. Ennek köszönhetően már az első „nekifutás”-nál várakozáson felüli sikereket könyvelhettek el maguknak. 1958 telén, 1959 tavaszán országosan százezrek léptek be a termelészövetkezetekbe: 298 000 paraszt-

család 334 000 tagja választotta a közös gazdálkodást. A közös gazdaságok földterülete – az újonnan belépők földjével együtt – 2,3 millió kat. holdra emelkedett, más szóval az ország szántóterületének mintegy 40%-át most már a termelőszövetkezetek és az állami gazdaságok művelték.

A fejlődésnek két jellegzetessége volt: az egyik, hogy az átszervezés néhány megyére összpontosult. Súlypontja főleg a Dunántúl – Győr-Sopron, Veszprém, Fejér és Komárom megye –, illetőleg Szolnok megye volt. Itt alakult meg az új termelőszövetkezetek 60%-a. A másik jellegzetesség az volt, hogy a tömeges belépések folytán – az „egy falu – egy szövetkezet” alapon – termelőszövetkezeti községek jöttek létre. Mégpedig nem utolsósorban azért, hogy az említett helyeken a középparasztok is a szövetkezés útját választották. Egy-egy belépőre általában 6 kat. hold, sőt a Dunántúlon 10 kat. hold föld jutott. Ez országosan is lényegesen megváltoztatta a tagság összetételét. 1958 decembere és 1959 júniusa között a 10–15 kat. hold földdel rendelkező tagok 14,5%-os aránya 25,7%-ra nőtt, a földnélkülieké pedig 53,3%-ról 20,6%-ra csökkent. 1959. június 30-án a termelőszövetkezetek földjének 68%-a volt a tagok tulajdonában. A közös művelésre kerülő földekkel együtt az állatállomány is gyarapodott, 100 kat. holdra számítva 22-ről 27 db-ra.

E néhány számadat is hűen kifejezi, hogy a fejlesztés első „nekifutása” kétségtelenül sikeres volt. A párt- és az állami szervek nagy körültekintéssel végzett munkája, a sajtó által táplált jó közhangulat viszonylag fájdalommentesen segítette át a parasztságot a „meghosszabbított gondolkodási időn”. Az átszervezést segítő aktivistáknak, párttagoknak és pártonkívülieknek is több volt már a tapasztalatuk, eredményesen alkalmazták a gyakorlatban bevált módszereket. Így – az önkéntesség elvét tiszteletben tartva – meggyőzőbben érveltek. Mindezek után a párt és az érintett széles paraszti rétegek kapcsolata nemhogy gyengült volna, hanem inkább szorosabbá és tartalmasabbá vált a szövetkezetek tömeges szervezése során.

Voltak, akik az eredmények láttán azt gondolták, hogy az egész ország parasztsága mihamar a szövetkezeti útra vezethető. Ez és a hozzá hasonló vélekedések azonban nem voltak helyesek és igazak, hiszen ekkor még több megyében – a nagy erőfeszítések ellenére is – csupán szerény fejlődés mutatkozott. Emellett a szóban forgó „tervezgetők” arról a fontos követelményről is megfeledkeztek, hogy a mezőgazdasági termelés az átszervezés idején nem csökkenhet. 1959 márciusában a párt és a kormány úgy döntöttek, hogy a termelőszövetkezetek szervezését időlegesen szüneteltetni kell. A tavaszi és a nyári időszakban ugyanis a legfontosabb feladat a termelőmunka elindítása volt az újonnan létrehozott szövetkezetekben, illetőleg a termelés zavartalan-ságának biztosítása a mezőgazdaságban. Hiszen csak ilyen módon lehetett megfelelő alapot teremteni a következő lépés megtételéhez. Ez a minden szem-

pontból átgondolt, helyes döntés azonban több helyen csak megkésve realizálódott, és így még további 200 községben hoztak létre termelőszövetkezetet. 1956 után az első eset volt, hogy az alsó és középső szintű szervek fontos párt- és kormányhatározatot – döntően érzelmi okokból – vontatottan hajtottak végre. „Nem volt szívünk, erőnk leállítani a fejlesztést” – mentegetődztek az érintettek. Ez utóbbiak valójában csak a szervezésben láttak forradalmi cselekményt, s ott is szerveztek, ahol a politikai feltételek hiányoztak, nem volt kellő az előkészítés. Másfelől pedig nem ismerték fel a termelőszövetkezetek megszilárdításának a fontosságát, nem értették meg, hogy ez szerves része a mezőgazdaság szocialista átalakításának.

A párt és a kormány a termelőszövetkezetek megszilárdításával kapcsolatosan azt a közös álláspontot képviselték, hogy miként az új szövetkezeteket csak a parasztság történelmi elhatározásának türelmes megérlelésével lehetett életre hívni, ugyanúgy a megszilárdítás nehéz munkáját is kizárólag a parasztsággal együtt lehet sikeresen elvégezni. Igaz, a parasztember azzal még nem lett szocialista gondolkodású, hogy belépett a szövetkezetbe, de elhatározásának komolyságát bizonyítani kívánta a közös munkával. S ez fontos volt, erre építeni lehetett. Emellett más kedvező körülmények szintén közrejátszottak a termelőszövetkezetek megszilárdításában. Az a tény, hogy a településeknek mintegy a 2/3-a termelőszövetkezeti várossá vagy községgé lett, lehetőséget nyújtott az általános földrendezés (amit csak ott volt szabad elvégezni, ahol a földek 71%-a a termelőszövetkezetek, illetőleg az állami gazdaságok tulajdonában volt). A földrendezés segítette a nagyüzemi táblák kialakítását, a tavaszi mezőgazdasági munkák mielőbbi közös megkezdését. A kezdeti időben a tagság nem egy helyen saját erejéből, pénzbefizetéseivel is gyarapította a közös termelőszövetkezeti vagyont. 1959-ben a közös gazdaságok az állami erőforrásokat 15%-kal bővítették a tsz-parasztok hozzájárulásával. A közép-parasztok belépésével az 1. kat. hold szántóra jutó felhalmozás az 1958. évi 128 forintról 642 forintra nőtt. A párt- és az állami szervek komoly figyelmet szenteltek a termelőszövetkezetek hozzáértő vezetőségének a kialakítására is. Mégpedig elsősorban a széles körű demokrácia érvényesülésének, a tagság választásának a szigorú tiszteletben tartásával. Az új termelőszövetkezetek többségének az élére valóban közmegebecsülést élvező és a vezetésre alkalmas emberek kerültek, akik önállóan, felelősséggel intézték a közösség ügyeit. A helyi szervek végig mellettük álltak, segítették őket a vezetővé válás nehéz útján, de az illetékességükbe tartozó döntések meghozatalát – helyesen – nem vették ki a kezükből. A segítségnyújtás formáit úgy választották meg, hogy közben a szövetkezeti demokrácia is gyökeret verhessen, fejlődhessen. Különösen fontos volt a nagyüzemi tapasztalatok szervezett hasznosítása. Az állami gazdaságok – például – a patronálás keretében adták át termelési, üzemszervezési stb. tapasztalataikat. A kormányzat – a termelőszövetkezetek kérésére –

lehetővé tette azoknak a képzett, vezetésben jártas szakembereknek a szövetkezetekbe való felvételét, akiket hazahívtak falusi munkára. Ezenkívül minisztertanácsi rendelet alapján – amelynek értelmében évről évre szabályozták a termelőszövetkezetek állami támogatását – 1959-ben 2521 személy került szövetkezeti vezető posztokra, illetőleg a tanácsok mezőgazdasági osztályaira. A termelőszövetkezetek megszilárdítását, fejlesztését szolgálta az is, hogy az MSZMP KB határozata alapján a szövetkezeti szervezésben kitűnt, megfelelő magatartású parasztembereket soron kívül felvették a pártba. Az így megerősödött pártszervezetek nagyobb segítséget tudtak nyújtani a falusi, termelőszövetkezeti szervező és nevelő munkához.

Az új szövetkezetek általában a táj adottságainak megfelelő, hagyományos termelésre rendezkedtek be. Növelték a takarmánygabona, a kukorica és az olajos magvak vetésterületét. Szerény lépéseket tettek a belterjes művelés meghonosítására, többek között a kemizálásra is. A gépállomások közreműködésével idejében – s többnyire jó minőségben – végezték el a tavaszi munkákat. A kormány nagy erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy gépekkel lássa el a mezőgazdaságot, mindenekelőtt a termelőszövetkezeteket.

A szövetkezeti állattenyésztés kifejlesztése – a dolgok természetéből adódóan – nehezebb feladatnak ígérkezett. Súlyos gondot okozott a nagyüzemi istállók hiánya. Erre a célra megkezdték a volt középparaszti istállók átalakítását és megtervezték a közös állattenyésztés fokozatos bevezetését. 1959-ben állami támogatással 173 000 szarvasmarha, 144 000 sertés, 210 000 birka, 460 000 baromfi részére létesült férőhely. A költségek mielőbbi megtérülése és a lakosság jobb ellátása érdekében különösen nagy figyelmet fordítottak a tömegméretű baromfitenyésztésre.

1959-ben a termelőszövetkezetek a mezőgazdasági össztermelést 4,5%-kal, az áruértékesítést pedig 7,9%-kal növelték. Az állami felvásárlás zömét – első ízben – a szocialista szektor adta. Így a kenyérgabona 2/3-át a termelőszövetkezetek szolgáltatták. A termelőszövetkezeti tagság szorgalmából a munkaegység átlagos értéke az 1958. évi 31,70 forintról 34 forintra, az 1 családra jutó jövedelem 15 700 forintról 17 300 forintra emelkedett. A tsz-tagok életszínvonalja hozzávetőlegesen 10%-kal haladta meg az egyéniét. Az MSZMP KB 1959. október 22-én összegezte a mezőgazdaság szocialista átszervezése érdekében végzett munka addigi tapasztalatait és úgy határozott: „...érett a helyzet arra, hogy a tapasztalatok felhasználásával az új gazdasági évben újabb lépést tegyünk a termelőszövetkezeti mozgalom fejlődésében mind a szervezés, mind a megszilárdítás terén”.

Az MSZMP VII. kongresszusa azonban nemcsak megerősítette, hanem egyben tovább is fejlesztette a KB 1959. októberi határozatának állásfoglalásait, amikor a legközelebbi évek döntő feladatának minősítette: a mezőgazdaság szocialista átszervezésével fejeződjék be a szocialista társadalom alapjai-

nak lerakása. A kongresszus – a mezőgazdaság szocialista átszervezésének a tapasztalataival összefüggésben – foglalkozott a volt kizsákmányoló osztály tagjaival kapcsolatban követendő magatartással is: „Népi államunk törvényei a volt kizsákmányoló osztály tagjait is egyenjogú állampolgárokként kezelik, amennyiben ők maguk e törvényeket nem sértik meg, hanem tiszteletben tartják és lojális magatartással beilleszkednek társadalmi rendünkbe. Ezt megmutattuk a kulákokkal szemben folytatott politikánkkal is. Mint ismeretes, magukra a dolgozó parasztságra bízunk, hogy felveszik-e őket a termelőszövetkezetekbe vagy sem. Rendeletben módot adtunk arra is, hogy az egykori kulák eltemethesse saját múltját, és kétévi becsületes munka után teljes jogú, a különböző tisztségekre is választható tagja legyen a termelőszövetkezetnek. A volt kizsákmányolók gyermekeivel kapcsolatban pedig pártunk arra törekszik, hogy a múlt terhétől mentesen találják majd meg a helyüket az új, szocialista világban, amelyben élni fognak.”

1959 végén megkezdődött a mezőgazdaság szocialista átszervezésének második szakasza, amely 1960 tavaszáig tartott. Ebben a szakaszban az volt a fejlődés legjellemzőbb vonása, hogy 1960-ra a szocialista szektor túlsúlyra jutott a mezőgazdaságban: az állami gazdaságok és a termelőszövetkezetek az ország művelhető földterületének 76,1%-ára terjesztették ki gazdálkodásukat. 1959–1960 fordulóján 341 000 család, illetőleg 380 000 személy választotta a szövetkezeti utat, 2,1 millió kat. hold földdel – közte 1,8 millió hold szántóval – gyarapította a közös tulajdont. A belépések következtében tovább változott a termelőszövetkezeti tagság szociális összetétele. Az agrárproletárok 20,6%-os aránya 1,7%-ra zsugorodott. Ugyanakkor a 7 kat. holdnál kevesebb földdel rendelkezők tábora 46,7%-ról 53,7%-ra növekedett. A 7–15 hold közöttiek aránya alig módosult, 25,7%-ról 24,1%-ra mérséklődött. A szövetkezetek földjének 77%-a – a bevitt parcellákkal – a tagok tulajdonában volt. A fentiekből is megállapítható, hogy a termelőszövetkezetekbe a kis- és középparasztok tömegesen léptek be. Megértették, hogy önmaguk és falujuk számára is előnyös, ha egyszerre választják a szövetkezeti utat, együtt alapozzák meg a jövőt. Így 1000 újabb szövetkezeti község alakult, s ezzel a falvak 71%-a termelőszövetkezeti község lett. Szolnok, Győr-Sopron, Fejér, Somogy, Veszprém és Heves megyékben befejeződött, Békés és Komárom megyékben pedig közvetlenül a befejezés előtt állt a mezőgazdaság szocialista átszervezése.

A legnagyobb fejlődés most a gabonatermő vidéken következett be. A Tiszántúlon is fellendült a szervező munka, amelyben már tükröződtek az 1958–1959 telén szerzett tapasztalatok. A versengés hevében elvélvő előfordultak helytelen módszerek is. Az ellenséges tevékenység nem volt jelentős, a parasztokat nem tudta szándékuktól eltéríteni. A belépés, a szervezés általában a kölcsönös bizalom alapján történt. Az előrelépés lényeges felté-

tele volt, hogy az 1959-ben alakult termelészövetkezetek politikailag, szervezetenként és gazdaságilag megszilárdultak. E folyamatban a szövetkezeti parasztság azzal is kimutatta érdekeltségét, hogy munkáján túl saját eszközeivel is fokozott mértékben járult hozzá a közös gazdálkodás sikeréhez. A döntő jelentőségű fejlődés idején az MSZMP KB és a kormány változatlanul tartotta magát korábbi álláspontjához, csakis reális ütemű és mértékű fejlesztést támogatott.

1960. február 12-én az MSZMP KB megjelölte a megszilárdítás további főbb feladatait. Hangsúlyozta: a termelészövetkezeti tagokban erősíteni kell azt a tudatot, hogy jól határoztak, felemelkedésük egyetlen útja a nagyüzem. A közös célokra való szövetkezésben döntő kérdés, hogy megteremtődjön a tagság egysége. Hibás szemléletnek minősítette és elutasította, hogy a termelészövetkezeteken belül megkülönböztessék egymástól a parasztokat, ki volt agrárproletár, ki pedig kisparaszt, középparaszt. Azt tanácsolta és szorgalmazta, hogy a tagság fogjon össze a munkában, szerezzen kellő képzettséget és tapasztalatot, vegyen részt mind hozzáértőbben a gazdaság irányításában, gyakorolja a szövetkezeti demokráciát.

A KB felhívta a figyelmet a politikai munka fontosságára. Régebben a termelészövetkezetek 40%-ában, most pedig már 80%-ában működtek párt-szervezetek. Létszámuk elérte a 61 000-et. Szervezetenként és politikailag megerősödtek. Tizenöt hónap alatt 2000 új párt-szervezet alakult, és 7304 tagot, illetőleg 2774 tagjelöltet vettek fel. Az előző télen falura került 2200 szakember is kivette részét a politikai teendőkből. A szövetkezetekben szívesen fogadták őket, megbecsülték szakértelmüket, s a helyi közéletbe is bevonták őket.

A KB helytelenítette a termelészövetkezetek egyes helyeken tapasztalható egyesülését, mert ehhez nem voltak meg a feltételek. Szorgalmazta viszont, hogy az új termelészövetkezetek késedelem nélkül hozzák létre cselekvőképes munkaszervezeteiket. Termelészövetkezeti, sőt népgazdasági érdek volt, hogy rendben, szervezetenként kezdjék meg a tavaszi munkát. A közös munkába a családtagokat is be kellett vonni. A teljesítménydíjazásnál, a jövedelem kialakításánál tehát olyan új formákat kellett alkalmazni, amelyek minél szélesebb körben ösztönözték a munkavállalást. Bevezették a munkaegységre járó előleg rendszeres fizetését. A tagoknak nem kellett a zárszámadásig, a következő év tavaszáig a pénzre vagy a terményre várniuk, hanem havonta garantáltan meghatározott összeghez jutottak. Ennek az az előnye is megvolt, hogy – elsősorban a fiatalok – nem mentek el tömegesen az iparba dolgozni, mert otthon, a termelészövetkezetben is megtalálták a számításukat.

A kormány – a KB javaslatára – határozatot hozott a megrokkant, munkaképtelenné vált, idős termelészövetkezeti tagok megsegítésére; 1960 februárjától bevezette az öregségi segélyt. Európában elsőnek Magyarországon

született meg ez az intézkedés, és nagy hatással volt a termelősövetkezeti tagokra, de a termelősövetkezetek felé tekintő egyéni gazdákra is. Megnövelte a biztonságerzetet a parasztemberekben, akikben még élt a régiek hite, hogy az öregkor mentsvára a föld, bármilyen kis darab is, de saját tulajdonban legyen.

Az 1960-as esztendő a magyar mezőgazdaság szocialista átszervezésének és a termelés növelésének is jelentős éve volt. A termelősövetkezetek megszilárdítása az előző hónapokban végbement nagyobb számszerű fejlesztés következtében fokozott erőfeszítéseket követelt. Ezek eredményességét vitathatatlaná tette, hogy a mezőgazdasági üzemek a fejlődéssel járó botladozások – és a temérdek gond – ellenére talpra álltak, az emberek szántottak, vetettek és betakarították az első termést. A közösen gazdálkodó kollektívák kiállták az élet próbáját.

1960 őszén megkezdődött az átszervezés harmadik, egyben utolsó szakasza. Támaszkodva az elmúlt két esztendőben elért eredményekre, a szerzett tapasztalatokra, bizakodással és felelősséggel folytatódott a munka. A célt most már így lehetett kitűzni: fejezzük be a mezőgazdaság szocialista átszervezését! 1961 februárjáig 237 000 család, illetőleg 268 000 tag lépett a termelősövetkezetekbe. A belépéssel 1,3 millió kat. hold föld, 1,1 millió kat. hold szántó és 58 000 kat. hold szőlő került a közös gazdaságokba. A termelőcsoportokba 60 000 tag kérte a felvételét, 340 000 kat. hold földdel. A szakcsoportok tagjainak száma 13 000 taggal gyarapodott, termőterületük pedig 15 000 kat. holdnyi szőlővel növekedett. 1961. februárjában az MSZMP KB már arról számolhatott be a párttagságnak és az ország közvéleményének, hogy „a tömeges számszerű fejlesztés befejeződött, a mezőgazdaságban is uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok”. Ezzel a 12 éve elkezdődött nagy változás – amely 1958 után viharos gyorsasággal bontakozott ki – emlékezetes mérföldkőhöz érkezett.

A termelősövetkezetekbe 1 088 000 család, illetőleg 1 200 000 tag tömörült: 9 millió kat. hold föld volt birtokukban, amelyből 6,9 milliót tett ki a szántó. Ez azt jelentette, hogy Magyarországon a mezőgazdasági rendeltetésű földek 93%-ban (ide számítva az állami gazdaságok területét is) a szocialista szektorhoz tartoztak. A 228 000 kat. hold szőlőterület 73%-a szintén termelősövetkezeti tulajdonná vált.

A népgazdaság egységes, szocialista rendszerére való áttérés megoldotta a szocializmusba való átmenet egyik legsúlyosabb ellentmondását, utat nyitott az ország felemelkedéséhez. A sikerhez nagymértékben hozzájárult, hogy a szervezés gazdasági intézkedésekkel párosult. 1959–1961 között az eredeti előirányzatnál jóval többet, csaknem 10 milliárd forintot ruháztak be a mezőgazdaságba. A második hároméves tervben előirányzott 8900 traktor helyett 17 000-ret kapott a mezőgazdaság. Így 1960-ban már 39 000 traktor, 4300

gabonakombájn, 2800 silókombájn segítette a munkát. A műtrágya felhasználása az említett időszakban 49 kg-ról 111 kg-ra, több mint kétszeresére nőtt. Felépült több mint félmillió szarvasmarha, másfél millió sertés tartásához szükséges istálló; a baromfitenyésztéshez pedig 6,7 millió körüli férőhely létesült. Így vált elérhetővé az a kiemelkedő jelentőségű eredmény, hogy a termelés az átszervezés idején emelkedett, a belterjesség térhódítása folytatódott. 1959–1961 között a termelés 8,5%-kal nőtt az előző három évhez képest. Az átszervezéssel lehetőség nyílt a parasztság munkájának, életének további fel lendítésére. Új fejezet kezdődött a magyar mezőgazdaságban.

A KULTURÁLIS ÉLET SZOCIALISTA SZELLEMŰ MEGÚJHODÁSA

Az 1956-os ellenforradalom leverését követő gyors politikai és gazdasági konszolidáció teremtette meg a „külső” feltételeit a kulturális forradalom újabb kibontakozásának, a kulturális élet szocialista szellemű megújulásának. Az MSZMP IKB már 1956. decemberi határozatában, illetőleg nyilatkozatában is hangsúlyozta a művelődéspolitikai fontosságát a párt általános politikáján belül. „A szocializmus építésének tudományos alapokon és tudományos módszerekkel kell történnie. Mindent meg kell tenni – mutatott rá a határozat –, hogy a tudomány fejlődése számára a legkedvezőbb feltételek alakuljanak ki, beleértve a szabad vitákat, a kommunista és nem kommunista tudósok együttműködését, a szocialista és nem szocialista országok tudományos eredményeinek megismerését, külföldi utazások és tanácskozásokon való részvétel formájában is . . . Tudósainknak, művészeinknek és a különböző szakterületeken dolgozó értelmiségieknek – megfelelő szervezeti formák megteremtésével – meg kell adni a lehetőséget arra, hogy a saját területükön a legnagyobb mértékben érvényesíthessék tudásukat és képességeiket.” A fentebbi célkitűzések megvalósítását azonban komolyan gátolta a dogmatikus és revizionista nézetek érvényesülése, valamint a különböző kispolgári és polgári eszmék és eszmei áramlatok felszínre jutása, amelyek gyökerei éppen a kulturális területen, illetőleg az értelmiség körében voltak a legnélyebbek, és egy ideig fenntartották azt az eszmei zűrzavart, amely 1956 október előtt és alatt Magyarországon olyannyira jellemző volt.

Az eszmei zűrzavarból kivezető utat az MSZMP 1957. júniusi Országos Értekezlete mutatta meg. A pártértekezlet határozata a kulturális élet területén a legidőszerűbb feladatokat a következőkben jelölte meg: „Határozott ellentámadást kell indítanunk az ellenforradalom kulturális életünkben jelentkező térhódítása ellen. Politikailag és szakmailag meg kell erősíteni a

párt- és az államvezetés hadállásait, eltávolítva a kulturális élet kulcspozícióiból az ellenforradalmi elemeket . . . Alaposan átgondolt, sokoldalú és magas színvonalú eszmei harcot kell folytatnunk az ideológiai területen még mindig rendkívül erős kispolgári, ellenforradalmi áramlatok és eszmei zűrzavar ellen.” A pártértekezlet határozatára támaszkodva indult meg a kultúra különböző ágaiban kialakult helyzet tudományos felmérése, elemzése és került sor azoknak a tennivalónak a kimunkálására, amelyek a gyakorlati politikát voltak hivatva elsősorban segíteni, de e dokumentumok megjelentetése, az azok körül kibontakozó viták is segítették az eszmei tisztázódást. 1957 szeptemberében jelent meg „Az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának határozata az irodalommal kapcsolatos egyes intézkedésekről”. A határozat hangsúlyozta, hogy a párt az irodalmi élet helyes kibontakozása érdekében politikai téren elsősorban a kommunista írók tevékenységére támaszkodik, de általában azt tartja helyesnek, ha az írók közéleti és politikai szerepe mindenekelőtt az irodalmi munkásságukban tükröződik. A fentebbi határozatot követően láttak napvilágot az MSZMP KB Politikai Bizottságának állásfoglalásai a könyvkiadásról, illetőleg a sajtó helyzetéről és feladatairól. Ezek a dokumentumok elsősorban a kiadáspolitika szocialista elveinek a megvalósításáért szálltak sikra, valamint tisztázták a sajtó helyét és szerepét a politikai konszolidáció megteremtéséért folytatott küzdelemben, az eszmei zűrzavar leküzdésében.

1958-ban jelent meg az MSZMP KB Kulturális Elméleti Munkaközösségének állásfoglalása a népi írókról és „Az MSZMP művelődési politikájának irányelvei”. Ez utóbbi dokumentum az első átfogó jellegű művelődéspolitikai határozat volt a felszabadulás óta. Az irányelvek sokoldalúan megvilágították a művelődéspolitikai jelentőségét a szocializmus építésében, és ugyanakkor meghatározták a társadalom, a párt számára legfontosabb területeit is, számba véve az e területeken alkalmazható módszereket is. Az irányelvek abból indultak ki, hogy a kulturális forradalom célja „végleg megszüntetni a volt uralkodó osztályok műveltségi kiváltságait és előnyét. Növelni az egész dolgozó nép műveltségét, tudását, elemi kulturális színvonalát . . . Az egész művelődésügyet, valamennyi művészetet, az összes kulturális intézményeket annak a harcnak a szolgálatába állítani, amelyet a munkásosztály a szocializmus ügyéért folytat.” Az irányelvek – a kulturális forradalom célkitűzéseinek a megvalósítása szempontjából – kiemelkedő jelentőséget tulajdonítottak a munkásosztály, a proletárdiktatúra új, szocialista értelmisége létrehozásának. „Ennek értelmében tovább kell folytatni a régi, polgári neveltetésű, de a népi hatalomhoz hű értelmiségiek ideológiai átformálását; képzett munkások és parasztok értelmiségi munkakörbe helyezését, s megfelelő szakmai képzésük biztosítását, hogy feladataikat magas színvonalon láthassák el. Különös gonddal kell törődni – emelték ki az irányelvek – a most felnövekvő, többsé-

gében munkás- és parasztszármazású fiatal értelmiség szocialista világnézetének megalapozásával, szilárd kommunista magatartásának kialakításával.”

A művelődéspolitikai irányelvek ezután elemezték a magyar művelődés helyzetét a felszabadulás előtt és megállapították, hogy a forradalmi munkásmozgalom már a múltban is maradandó hatást gyakorolt a kulturális fejlődésre. A dokumentum – a felszabadulás után lezajlott népi demokratikus átalakulás eredményeit értékelve – viszont azt állapította meg, hogy a „munkásosztály hatalmának a kivívása megteremtette a feltételeket a magyar kultúra új, szocialista jellegű fejlődéséhez”. A kibontakozó kulturális forradalom nagy eredményei közé sorolta – többek között – az egységes alpműveltséget adó általános iskola megteremtését, a közép- és felsőfokú oktatás méreteinek és tartalmának kiszélesítését, valamint azt a megtermékenyítő hatást, amelyet a szovjet irodalommal és művészetekkel való megismerkedés a kulturális életünkre gyakorolt. Az irányelvek a továbbiakban az 1956 előtti művelődéspolitikában elkövetett hibákról szólva rámutattak, hogy ezek gyökere is „a személyi kultusszal összefüggő szubjektivizmus volt, a valóságos helyzet sok vonatkozásban illuzionista megítélése, ami hol a dogmatikus, szektás tendenciákat erősítette, hol megalkuvást, elvtelen engedékenységet szült”. Ezután újólaj leszögezték, hogy az ellenforradalom és annak ideológiai előkészítése súlyos megrázkódtatást és zűrzavart okozott kulturális életünkben is. Majd azokat a sikeres erőfeszítéseket vázolták, amelyeket az MSZMP az ellenforradalom leverése óta kifejtett az eszmei-politikai nevelő munka széles körű kibontakoztatása és a kulturális élet sajátosságainak megfelelő munkamódszerek meghonosítása érdekében.

A párt – a kulturális élet beható elemzése alapján – a következő fő feladatokat tűzte ki: a legfontosabb a tömegek marxista-leninista nevelése, amelynek legfőbb módszerül az elmélet bátor továbbfejlesztésére irányuló kutatást, a kultúra felhasználását a marxista eszmék terjesztésére, az eleven vitákat és az ellenséges nézetek leküzdésére irányuló eszmei harcot jelölte meg. A kulturális nevelő munkában rendkívül nagy szerepet szánt a marxizmus-leninizmus eszméivel felvértezett értelmiségnek, különösen a pedagógusoknak. Kiemelte az egyes tudományágak fejlesztésének szükségességét, meghatározta azok konkrét feladatait a szocialista építőmunkával, a népgazdaság fellendítésével és a lakosság műveltségi színvonalának az emelésével összefüggésben. Ez utóbbit illetően felhívta a figyelmet az oktatás korszerűsítésére, továbbfejlesztésére is. Nagy teret szentelt a népművelésnek mint a szakműveltség növelése egyik fő eszközének. Messzemenő szabadságot ígért a művészeteknek a téma-választásban, a témák feldolgozásának módjában és az egészséges kísérletezésben. Végül a kulturális élet párt- és állami irányításával kapcsolatban leszögezte, hogy „ha nincs párt- és állami irányítás, nincs szocialista kultúra sem, szabadon burjánozhatnak a reakciós burzsoá nézetek, és ha a szocialista

tudat meggyengül, könnyebbé válik magának a szocialista gazdasági-társadalmi alapnak a felszámolása is”.

A művelődéspolitikai irányelvek útmutatásul szolgáltak a kulturális élet egyes területeire, illetőleg kérdéseire vonatkozó állásfoglalások előkészítéséhez és kidolgozásához is. Ezek közül 1959-ben jelent meg „Az MSZMP Központi Bizottsága Titkárságának határozata a középiskolai, a főiskolai és az egyetemi felvételi rendszer megjavításáról”, „A felszabadulás utáni magyar irodalom néhány kérdéséről”, „A burzsoá nacionalizmusról és a szocialista hazafiságról” és 1961-ben az „Irodalomkritikánk néhány fogyatékoságáról” c. dokumentum.

A kulturális élet legfontosabb kérdéseinek elvi tisztázása, az eszmei zűrzavar fokozatos leküzdése és a szocializmus szükségletével összhangban álló kultúrpolitikai gyakorlat nemcsak a korábbi eredmények megszilárdítását biztosította, hanem azok jelentős továbbfejlesztését is. Ezt igazolják a kulturális téren 1957 után elért eredmények is. 1958-tól kezdve a tanköteles tanulóknak közel 99%-a iratkozott be az általános iskolába. Emellett az 1950-es évek végén és az 1960-as évek elején több tízezer felnőtt is elvégezte az általános iskola 8 osztályát az esti és levelező tagozatokon. Nem kisebb jelentőségű fejlődés ment végbe a középfokú oktatás terén sem. Az 1961–1962-es tanévben a 425 középfokú oktatási intézményből 263 volt gimnázium, 64 ipari, 41 mezőgazdasági és 56 közgazdasági technikum, valamint már 1 szakközépiskola is működött. Ezekben az iskolákban együttesen 283 747 tanuló volt (ebből 170 933-an a nappali, 112 814-en pedig az esti és a levelező tagozaton tanultak). Az egyetemeken és főiskolákon az 1957–1958-as tanévben – az ellenforradalmat követő visszaesés miatt – 32 946 hallgató volt, s ebből 24 013 a nappali, 982 az esti és 7951 a levelező tagozatokon. Az egyetemi és főiskolai hallgatók száma azonban a szóban forgó tanévet követően állandóan emelkedett és az 1961–1962-es tanévben létszámuk már jóval meghaladta az 53 000-ret. Ebből 34 526 a nappali, 4595 az esti és 14 181 a levelező tagozaton tanult. Egyidejűleg a Szovjetunióban 340 magyar főiskolás végezte tanulmányait. A fiatal értelmiségiek közül egyébként 1948 és 1962 között közel 3000-ren szereztek egyetemi vagy főiskolai diplomát a Szovjetunióban, illetőleg a népi demokratikus országokban. Mégpedig többségükben olyan szakokon, amelyek a magyar felsőoktatásban egyáltalán nem, vagy csak alacsonyabb színvonalon voltak képviselve.

1961-ben, nem számítva az egyetemi és főiskolai tanszékeket, 125 tudományos kutatóintézet működött az országban, több mint 15 000 dolgozóval, akik közül 5126 volt tudományos munkatárs. Az 1952-ben bevezetett új tudományos minősítési rendszer alapján – egy évtized alatt – 303-an szereztek meg a tudományok doktora és 5126-an a tudományok kandidátusa fokozatot.

A kulturális forradalom eredményeként szembetűnő fejlődés mutatkozott a

népművelési hálózat kiépítése terén is. 1962-ben 5051 tanácsi és 4442 szak-
szervezeti könyvtár volt az országban. A megnövekedett olvasási és tanulási
igényt igyekezett kielégíteni a könyvkiadás is. 1962-ben 411 tudományos
könyv jelent meg több mint 800 000 és 545 ismeretterjesztő munka több
mint 7 millió példányban, továbbá 740 szépirodalmi alkotás, amelynek pél-
dányszáma meghaladta a 12 milliót. A könyvtárak mellett 4478 filmszínház,
2 390 200 rádió és 325 000 televízió szolgálta a lakosság művelődési és szóra-
kozási igényeit.

Az MSZMP VII. kongresszusa határozott az oktatási reform végrehajtá-
sáról, amelynek az volt a lényege: „Közelebb hozni iskoláinkat az élethez, a
termeléshez.” A határozat konkrétan azt tűzte ki célul, hogy az általános is-
kolák felső tagozataiban be kell vezetni a politechnikai képzést, a középiskolá-
kat pedig úgy kell átalakítani, hogy a tanulóifjúság az általános műveltség
megszerzése mellett egy-egy szakmát is elsajátíthasson. A felsőoktatás vo-
natkozásában viszont leszögezte, hogy azok „növekvő mértékben vegyenek
fel olyan tehetséges fiatal hallgatókat, akik a termelésben, a gyakorlati mun-
kában már részt vettek. Nagyobb gondot kell fordítani a kellő színvonalú
levelező oktatásra, a munkamegszakítás nélkül tanulók számára.” A kong-
resszus feladatul jelölte meg a távlati tudományos tervek elkészítését is.

A kongresszus útmutatásai alapján kezdődtek meg az oktatási reformmal
kapcsolatos munkálatok. Az országos vitákon elhangzott javaslatok, észre-
vételek alapján elkészült törvényjavaslatot az Országgyűlés 1961 őszén fo-
gadta el. Az 1961. évi III. törvénnyel életbe léptetett oktatási reform három
alapgondolaton nyugodott: az iskola és az élet, a gyakorlat, a termelőmunka
kapcsolatának a megerősítésén; az iskolai művelődés korszerűsítésén és szín-
vonalának az emelésén; a hatékony kommunista nevelés eszméjén. Az oktatási
reform végrehajtásával kétségtelenül korszerűbb lett nemcsak általában a
tananyag, hanem maga az oktatásügy szervezete is.

Az értelmiség körében jelentkezett súlyos eszmei-politikai zűrzavar le-
küzdésében és a kulturális élet konszolidációjában kiemelkedő szerepük volt
a kommunista és a szocializmus ügyéhez hű pártonkívüli tudósoknak (Bene-
dikt Ottó, Erdei Ferenc, Erdey-Grúz Tibor, Fogarasi Béla, Hevesi Gyula,
Molnár Erik, Novobátsky Károly, Rusznyák István stb.), valamint íróknak és
művészeknek (Böloni György, Darvas József, Fodor József, Illés Béla, Major
Tamás, Nádass József, Lengyel József, Uitz Béla stb.), akik lényegében
kezdettől fogva nem egyszerűen csak támogatták az MSZMP és a Forradalmi
Munkás-Paraszt Kormány politikáját, hanem többségükben igen tevékenyen
részt vettek – a párt kulturális politikájáért felelős személyiségekkel (Kállai
Gyula, Szirmai István és mások) szorosan együttműködve – annak a saját
területükön való realizálásában is.

Az irodalom és a művészet nehezebben heverte ki az ellenforradalom ide-

ológiai kártevését, mint a szellemi élet többi területe. A politikai, gazdasági és társadalmi életben elért eredmények, az ideológiában is sikeresen vívott kétfrontos harc és a szocialista művelődéspolitikája hatására azonban itt is oldódni kezdett a bizalmatlanság. Erősödött és szélesedett a kommunista írók és művészek, a szocializmushoz hű alkotók tábora. A „veterán” kommunista írók vezetésével indult meg a nép ügyét szolgáló új irodalom kibontakozása; ők jelentették meg 1957 tavaszán az *Élet és Irodalom*, később a *Nagyvilág*, majd szeptemberben a *Kortárs* c. lapot, illetve folyóiratokat; ők hozták létre szintén ebben az évben az Irodalmi Tanácsot. Ehhez az írócsoporthoz csatlakoztak a fiatalabb nemzedék olyan ismert képviselői is, mint Dobozy Imre, Mesterházi Lajos és mások, és ennek a munkáját segítették a fiatal, kezdő alkotók közül is többen, főleg „Tűztánc” c. antológia költőnemzedéke. A párt és a kormány az irodalomban sem engedett teret a népi hatalommal szemben álló ellenséges törekvéseknek. Ugyanakkor a legmesszebb menő türelmet és tapintatot tanúsította a megtévedtekkel kapcsolatosan, s időt adott arra, hogy az élet tényei győzzék meg őket nézeteik és magatartásuk helytelenségéről. Az ellenzéki írócsoportok magatartásában a fordulat tulajdonképpen akkor következett be, amikor a sajátos „ellenzéki” álláspontjukat legtovább fenntartó népi írók (Féja Géza, Kodolányi János, Sinka István stb.) – ha gyakran még felemás módon is – csatlakoztak az irodalmi élet kibontakoztatásához. Az eszmei tisztulás előrehaladását jól mutatta, hogy az ENSZ ötös bizottságának hazánk belügyeibe való beavatkozási kísérlete ellen már úgyszólván valamennyi magyar író felemelte a szavát. 1959 elején érett meg a helyzet a Magyar Írók Szövetségének újjáalakítására, bár ekkor még nem valósult meg az írók demokratikus és szocialista egysége. Ez csak 1959–1960-ra következett be, amikor már elmondható, hogy a kommunista írók helytállása, az új fiatal tehetségek jelentkezése s a nem marxista világnézetű írók munkakedvének növekedése, a nézetek tisztulása lehetővé tette, illetőleg megteremtette az irodalmi-művészeti élet konszolidációját.

Az MSZMP VIII. kongresszusa – 1962. november 20–24. – a kultúrával kapcsolatos kérdéseket a növekvő társadalmi követelmények figyelembevételével tárgyalta meg és jelölte ki a további feladatokat: „Hazánk társadalmi-gazdasági átalakulásával kölcsönhatásban fejlődött a szocialista kultúra, a tudomány, a köznevelés . . . A szocializmus teljes felépítése új, magasabb igényeket támaszt: a fejlett szocialista népgazdaság művelt, műszakilag képzett, öntudatos dolgozókat követel, akik a termelőmunka mellett társadalmunk irányításának is cselekvő résztvevői. A kultúra területén legfontosabb feladataink: a nép műveltségi színvonalának további emelése, az egyre növekvő szakemberszükséglet kielégítése, az emberek szocialista gondolkodásának, tudatának formálása, a szocialista erkölcs normáinak érvényesítése a közéletben és a magánéletben, következetes eszmei harc a polgári, kispolgári

ideológia megnyilvánulásai ellen. A következő években is a VII. kongresszuson megfogalmazott feladat teljesítéséért kell küzdenünk: tanítsuk meg az embereket szocialista módon élni, dolgozni és gondolkodni.”

A SZOCIALISTA TÁRSADALMI REND GYŐZELME

A Magyarország politikai, gazdasági és társadalmi életében lezajlott történelmi jelentőségű változásokat az MSZMP VIII. kongresszusa elemezte és egyben körvonalazta a jövő fejlődési útját is. Kádár János a Központi Bizottság beszámolójában – visszatekintve a párt és a kormány politikájára – így vonta meg az elmúlt időszak mérlegét: „Lényegében hat esztendeje folytatjuk ezt a politikát, mind következetesebben. E hat esztendő alatt sokszor esett szó a szövetségi politikáról, a dolgozó tömegek iránti feltétlen bizalomról, a pártonkívüliek megbecsüléséről, az emberek iránti tiszteletről . . . Szilárd elvi alapokon nyugvó kommunista politika ez, amelynek eredményeként az elmúlt években a munkásosztály, a szocializmus pozíciói megerősödtek hazánkban. Erősödött a munkáshatalom, gyorsabb tempót vett a szocialista építés, befejeződött a szocializmus alapjainak lerakása, erősödött a párt vezető szerepe, növekedett a kommunisták megbecsülése az egész országban, az egész nép körében. Ezt az elvileg szilárd, osztálykérdésben meg nem alkuvó, ugyanakkor az életet, a körülményeket számba vevő, emberséges kommunista politikát folytatja pártunk a jövőben is.”

A kongresszus a társadalmi viszonyok elemzése alapján elvi jelentőségű következtetésekre jutott. Megállapította, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezésével általánossá váltak az országban a szocialista termelési viszonyok. A nemzeti jövedelem 96%-át a szocialista szektor adja, az ipari termékek 98%-át a szocialista vállalatok állítják elő, a mezőgazdaságban a szántóterület mintegy 96%-át termelőszövetkezetek és állami gazdaságok művelik. Az aktív munkaképes korú lakosság 95%-a állami vállalatokban és intézményekben, illetőleg szövetkezetekben dolgozik. Ezzel befejeztük a szocializmus alapjainak lerakását. A szocializmus építése új szakaszába lépett: fejlődésünk átmeneti időszakát felváltotta a szocialista társadalom megteremtésének korszaka.

A szocialista termelési viszonyok győzelmével átalakult a magyar társadalom szerkezete. Nemcsak a burzsoázia tűnt el a társadalom életéből, hanem zömmel a kisárutermelő magántulajdonosi csoportok is, és létrejött a közösségi tulajdon talaján álló dolgozó osztályok és rétegek társadalma. Ez a társadalom a korábbiakhoz képest már minőségileg új, hiszen a társadalmi viszonyok egyneművé válásával fokozatosan megteremtődnek a feltételei a társadal-

mi különbségek megszűnésének s az egységes szocialista társadalom megteremtésének.

A társadalom fejlődésének fő irányát az osztályok és a közbülső rétegek közeledése határozza meg. E folyamatban csökkennek a még meglévő osztály jellegű különbségek, amelyek a tulajdonhoz való viszonyban, a jövedelemszerzés módjában stb. jutnak kifejezésre. A szocialista tulajdonformák fejlődésének, a termelés, a gazdálkodás és az elosztás szocialista vonásai erősödésének az alapján csökkennek a műveltségbeli, az életmódbeli és nem utolsósorban a tudati különbségek is. A kongresszus – a társadalom új viszonyainak elemzése kapcsán – nagy fontosságú megállapításokat tett a szövetségi politika továbbfejlesztését illetően is. Elsőként azt emelte ki, hogy a mezőgazdaság szocialista átalakításával megszűnt a parasztság korábbi, osztálykülönbségeket hordozó rétegződése és kibővült a munkásosztály szövetségeseinek falusi bázisa, közelebbről a szövetség most már kiterjed az egész termelőszövetkezeti parasztságra.

A kongresszus helyesen ismerte fel, hogy a kizsákmányoló osztályok felszámolásával szükségessé vált a népi rendszer viszonyának rendezése a volt osztályidegen elemekhez. Eszerint nem szabad azonosítani az osztályidegeneket az osztályellenséggel. A volt osztályidegen elemek, amennyiben lojálisak, a Magyar Népköztársaság egyenrangú polgáraiként élhetnek és dolgozhatnak. A szocialista termelési viszonyok győzelme eredményeként született dolgozó társadalomban indokolatlanok az osztályok, rétegek között korábban szükségszerűen alkalmazott szociális és politikai megkülönböztetések. Az egyes emberek megítélésének mércéje döntően a végzett munka, az erkölcsi és politikai magatartás, amelyet – nem tagadva az osztályhelyzet meghatározó szerepét – a szocialista viszonyok fejlődésével egyre kevésbé lehet levezetni pusztán csak az osztály-hovatartozás tényéből. A kongresszus az előbbiekkal összefüggésben megszüntette a származás szerinti előírásokat, „kategorizálást”, amely a munkásokat és szegényparasztokat előnyben részesítette a különböző állami és társadalmi tisztségek betöltésénél, a továbbtanulásnál stb.

A szocializmus alapjai lerakásának befejezése, a szocializmus elfogadásában kifejeződő társadalmi méretű politikai érdekazonosság megteremtette a feltételeit a népi-nemzeti egység politikája megvalósításának. E politika alapvető törekvése, hogy minden eszközzel a társadalom fejlődése fő irányának az érvényesülését segítse elő, a dolgozó osztályok és rétegek közeledésének folyamatát, amely megmutatkozik az élet minden területén. A munkásosztály, vezető szerepe révén, biztosítja ezen összefogásnak a szocializmus irányába való haladását. Az a körülmény, hogy a társadalom egésze a dolgozó nép társadalmává vált, nemcsak lehetővé, de szükségessé is teszi – a proletárdiktatúra belső osztályelnyomó funkcióinak egyidejű visszafejlesztése mellett –

a szocialista demokrácia széles körű továbbfejlesztését és a tényleges feltételek megteremtését a tömegek aktív részvételéhez a társadalom irányításában.

A kongresszus rámutatott arra is, hogy a nagy horderejű társadalmi változások a gazdaságfejlesztés számára szintén kedvező feltételeket teremtettek. A népgazdaság minden ágában gyorsabb ütemben növekedhet a termelés, a munka termelékenysége, s így létrejöhet az anyagi javak bősége és gazdagabbá válhat a dolgozók élete.

A kongresszus, a jövő feladatairól szólva, meghatározta a szocialista társadalom felépítésének alapvető követelményeit. Hangsúlyozta, hogy a szocialista társadalom megvalósításához szükséges a termelőerők nagymértékű fejlesztése az iparban és a mezőgazdaságban; a létrejött szocialista termelési viszonyok megszilárdítása és tökéletesítése; a termelőszövetkezetek szocialista vonásainak erősítése; a szocialista kulturális átalakulás következetes végigvitele; a dolgozók szocialista tudatának, erkölcsének formálása, az emberek szocialista nevelése. Mindezek együttes megvalósításán keresztül vezet az út a társadalmi fejlődés magasabb fokára.

Rövidítések jegyzéke

ÁHB	Állami Honvédelmi Bizottság
ANZUS	Australien-New Zealand and US Defence Pact – Csendes-óceáni Biztonsági Szerződés
ÁVH	Államvédelmi Hatóság
BNB	Budapesti Nemzeti Bizottság
BT	Biztonsági Tanács
DÉFOSZ	Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége
DISZ	Dolgozó Ifjúság Szövetsége
DNP	Demokrata Néppárt
ELTE	Eötvös Loránd Tudományegyetem
ENSZ	Egyesült Nemzetek Szervezete
EPOSZ	Egységes Parasztifjúsági Szervezetek Országos Szövetsége
EVK	Európai Védelmi Közösség
FÉKOSZ	Földmunkások és Kisbirtokosok Országos Szövetsége
FKGP	Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt
FMDP	Független Magyar Demokrata Párt
FSZOK	Fogyasztási Szövetkezetek Országos Központja
GF	Gazdasági Főtanács
GYOSZ	Gyárirparosok Országos Szövetsége
HNF	Hazafias Népfront
IBB	Ideiglenes Intéző Bizottság
IKB	Ideiglenes Központi Bizottság
IN	Ideiglenes Nemzetgyűlés
INK	Ideiglenes Nemzeti Kormány
IPOK	Ipartestületek Országos Központja
JKP	Jugoszlávia Kommunista Pártja
JKSZ	Jugoszláv Kommunisták Szövetsége
KALÁSZ	Katolikus Agrárifjúsági Leányszövetség
KALOT	Katolikus Agrárifjúsági Legényegyesületek Országos Tanácsa
KB	Központi Bizottság
KDN	Keresztény Demokrata Néppárt
KEB	Központi Ellenőrző Bizottság
KGST	Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa
KISKA	Kisegítő Karhatalmi Alakulat
KISZ	Kommunista Ifjúsági Szövetség
KNDK	Koreai Népi Demokratikus Köztársaság
KNEB	Központi Népi Ellenőrző Bizottság
KNT	Keresztény Női Tábor
KOKSZ	Kereskedők Országos Központi Szervezete
KV	Központi Vezetőség
MADISZ	Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség
MAFISZ	Magyar Forradalmi Ifjúsági Szövetség

MÁSZ	Magyar Állami Szénbányák
MDP	Magyar Dolgozók Pártja
MEFESZ	Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége
MFNF	Magyar Függetlenségi Népfront
MFP	Magyar Függetlenségi Párt
MINSZ	Magyar Ifjúság Népi Szövetsége
MKP	Magyar Kommunista Párt
MNB	Magyar Nemzeti Bank
MNDSZ	Magyar Nők Demokratikus Szövetsége
MNFF	Magyar Nemzeti Függetlenségi Front
MNFFB	Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága
MNOT	Magyar Nők Országos Tanácsa
MOKAN	Magyarországi Kommunisták Antináci Komitéja
MOSZK	Magyar Országos Szövetkezeti Központ
MOVE	Magyar Országos Véderő Egyesület
MRP	Magyar Radikális Párt
MSZK	Mezőgazdasági Szövetkezeti Központ
MSZMP	Magyar Szocialista Munkáspárt
MSZP	Magyar Szabadság Párt
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
MTH	Munkaerő Tartalékok Hivatala
NATO	North Atlantic Treaty Organization – Észak-atlanti Szerződés Szervezete
NDK	Német Demokratikus Köztársaság
NÉKOSZ	Népi Kollégiumok Országos Szövetsége
NIK	Nehézipari Központ
NISZ	Népi Ifjúsági Szövetség
NPP	Nemzeti Parasztpárt
NSZET	Németországi Szövetséges Ellenőrző Tanács
NSZK	Német Szövetségi Köztársaság
OFT	Országos Földbirtokrendező Tanács
OMSZ	Országos Mezőgazdasági Szövetség
OMT	Országos Munkástanács
ONB	Országos Nemzeti Bizottság
OT	Országos Tervhivatal
PB	Politikai Bizottság
PDP	Polgári Demokrata Párt
pkv	pártonkívüli
RDP	Radikális Demokrata Pártszövetség
SS	Schutz–Staffel – német fasiszta fegyveres alakulat
SZDP	Szociáldemokrata Párt
SZEB	Szövetséges Ellenőrző Bizottság
SZIM	Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom
SZIT	Szakszervezeti Ifjómunkás- és Tanoncmozgalom
SZK(b)P	Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártja
SZKP	Szovjetunió Kommunista Pártja
SZOT	Szakszervezetek Országos Tanácsa
TÉBE	Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete
tsz	termelőszövetkezet
tszcs	termelőszövetkezeti csoport
UFOSZ	Újbirtokosok és Földhözjuttatottak Országos Szövetsége
üb	üzemi bizottság
VKM	Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium

FORRÁSOK

- A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei. 1945–1946. Szerkesztette: Gáspár Ferenc, Halasi László. Budapest 1975.
- Aczél György*: Esménk erejével. Cikkek, beszédek, tanulmányok. 2. bővített kiadás. Kossuth Könyvkiadó 1971.
- A Magyar Dolgozók Pártja II. kongresszusának jegyzőkönyve. 1951. február 24–március 2, Szikra Könyvkiadó 1951.
- A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusának rövidített jegyzőkönyve. Szikra Könyvkiadó 1954.
- A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének, Politikai Bizottságának és Szervező Bizottságának fontosabb határozatai. Szikra Könyvkiadó 1951.
- A Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt határozatai. 1944–1948. Szerkesztette: Rákosi Sándor, Szabó Bálint. Kossuth Könyvkiadó 1967.
- A magyar munkásmozgalom történetének válogatott bibliográfiája. 1945–1971. Szerkesztette: Kálmán Lászlóné. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Párttörténeti Intézetének Könyvtára, Budapest 1973.
- A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. 1956–1962. Sajtó alá rendezte: Ságvári Ágnes, Vass Henrik. 2. bővített kiadás. Kossuth Könyvkiadó 1973.
- A Magyar Szocialista Munkáspárt Országos Értekezletének jegyzőkönyve. 1957. június 27–29. Kossuth Könyvkiadó 1957.
- A mai Magyarország. A második világháború és a párizsi békeszerződés következményei. Szerkesztette: Elekes Dezső. Hungária 1946.
- A mi negyedszázadunk. Szerkesztette: Rényi Péter–Sánta Ilona. Kossuth Könyvkiadó 1970.
- A munkásosztály az újjáépítésért. 1945–1946. (Dokumentumok.) Összeállította: Rákosi Sándor, Strassenreiter Erzsébet, Szabó Bálint, Szabó Éva. Kossuth Könyvkiadó 1960.
- A népi demokrácia útja. A Magyar Kommunista Párt Budapesten 1946. szeptember 28., 29., 30. és október 1. napján megtartott III. kongresszusának jegyzőkönyve. Szikra Könyvkiadó 1946.
- A szabadság hajnalán. (Visszaemlékezések.) Összeállította és szerkesztette: Lányi Ernőné–Nagy Eta–Petrák Katalin. Kossuth Könyvkiadó 1965.

*Az 1975 végéig megjelent munkákból.

- A szocializmus útján. A felszabadulást követő negyedszázad kronológiája. Szerkesztette: Szabó Bálint. Akadémiai Kiadó 1970.
- Az MSZMP VII. kongresszusának jegyzőkönyve. 1959. november 30–december 5. Kossuth Könyvkiadó 1960.
- Az MSZMP VIII. kongresszusának jegyzőkönyve. 1962. november 20–24. Kossuth Könyvkiadó 1963.
- Biszku Béla*: A párt és az állam a nép szolgálatában. Beszédek és cikkek. 2. bővített kiadás. Kossuth Könyvkiadó 1975.
- Dobi István*: Vallomás és történelem. 1–2. kötet. Kossuth Könyvkiadó 1962.
- Donáth Ferenc*: Egy elkésett program. A Független Kisgazdapárt földreformtervezete Agrártörténeti Szemle, 1962. 1–2. sz.
- Egységbe ifjúság! Válogatott iratok a magyar ifjúsági mozgalom történetéből. 1944. október–1948. március. Szerkesztette: Gál Lajos. Kossuth Könyvkiadó 1973.
- Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben. 1–4. kötet. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa, Budapest 1956–1957.
- Fehér Lajos*: Harcunk Budapestért. 2. átdolgozott kiadás. Zrínyi Katonai Kiadó 1969.
- Felszabadulás. 1944. szeptember 26.–1945. április 4. Dokumentumok hazánk felszabadulásának és a magyar népi demokrácia megszületésének történetéből. Összeállította: Dér László, Mayer Mária, Szabó Éva. Szikra Könyvkiadó 1955.
- Fock Jenő*: A magyar népgazdaság a szocializmus építésének útján. Kossuth Könyvkiadó 1963.
- Források a magyar népi demokrácia történetéhez. 1. kötet. Dokumentumok a magyar szénbányászat történetéből. 1945–1949. Összeállította: Erdmann Gyula, Pető Iván. Kossuth Könyvkiadó 1975.
- Földreform 1945. Szerkesztette: M. Somlyai Magda. Kossuth Könyvkiadó 1965.
- Gáspár Ferenc–Jenei Károly–Szilágyi Sándor*: A munkásság az üzemekért, a termelésért. 1944–1945. (Dokumentumgyűjtemény.) Táncsics Könyvkiadó 1970.
- Gerő Ernő*: Harcban a szocialista népgazdaságért. Szikra Könyvkiadó 1950.
- Gerő Ernő*: A vas, az acél, a gépek országáéit. Szikra Könyvkiadó 1952.
- Harc az újjáépítésért. A Magyar Kommunista Párt 1945. május 20-án és 21-én tartott Országos Értekezletének jegyzőkönyve. Szikra Könyvkiadó 1945.
- Jenei Károly–Rácz Béla–Strassenreiter Erzsébet*: Az üzemi bizottságok a munkáshatalomért. 1944–1948. (Dokumentumgyűjtemény.) Táncsics Könyvkiadó 1966.
- Kádár János*: A szocializmus teljes győzelméért. Beszédek, cikkek. Kossuth Könyvkiadó 1962.
- Kádár János*: Hazafiság és internacionalizmus. Kossuth Könyvkiadó 1968.
- Kádár János*: Szilárd népi hatalom, független Magyarország. 2. kiadás. Kossuth Könyvkiadó 1962.
- Kádár János*: Tovább a lenini úton. Kossuth Könyvkiadó 1964.
- Kállai Gyula*: Szocializmus és kultúra. Gondolat Kiadó 1962.
- Karsai Elek–Somlyai Magda*: A felszabadulás krónikája. 1944 ősze–1945 tavasza. (Dokumentumgyűjtemény.) Kossuth Könyvkiadó 1970.
- Keresztes Mihály*: Az első lépések. Kossuth Könyvkiadó 1971.

Komócsin Zoltán: Nemzeti érdekek, internacionalista célok. Beszédek, cikkek. Kossuth Könyvkiadó 1972.

Magyarország művelődési viszonyai. 1945–1958. Szerkesztette: Erdész Tiborné. Közgazdasági és Jogi Kiadó 1960.

Magyar–szovjet kapcsolatok. 1945–1948. (Dokumentumok.) Kiadja a Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma és a Szovjetunió Külügyminisztériuma. Budapest 1969.

Magyar–szovjet kapcsolatok. 1948–1970. (Dokumentumok.) Kossuth Könyvkiadó 1973.

Marosán György: A párt harca a tömegekért. Cikkek, beszédek. 1956–1958. Kossuth Könyvkiadó 1959.

Marosán György: Az úton végig kell menni. Magvető Könyvkiadó 1972.

Mezőgazdasági adattár. 1–2. kötet. Statisztikai Kiadó 1965.

Münnich Ferenc: Egységben a békéért, a szocializmusért. Válogatott beszédek és írások. Kossuth Könyvkiadó 1959.

Nagy Imre: Egy évtized. Válogatott beszédek és írások. 1–2. kötet. Szikra Könyvkiadó 1954.

Nagy Imre és bűntársai ellenforradalmi összeesküvése. A Magyar Népköztársaság Tájékoztatási Hivatala, Budapest 1958.

Nógrádi Sándor: Új történet kezdődött. Visszaemlékezések. Kossuth Könyvkiadó 1966.

Paál Jób–Radó Antal: A debreceni feltámadás. Krónikás könyv az új Magyarország megszületéséről. Debrecen 1947.

Rákosi Mátyás: Válogatott beszédek és cikkek. 4. bővített kiadás. Szikra Könyvkiadó 1955.

Révai József: Élni tudtunk a szabadsággal. Válogatott cikkek és beszédek. 1945–1949. Szikra Könyvkiadó 1949.

Révai József: Irodalmi tanulmányok. Szikra Könyvkiadó 1950.

Révai József: Kulturális forradalmunk kérdései. Szikra Könyvkiadó 1952.

Sánta Ilona: Interjúk a munkásegységről. 1945–1948. Kossuth Könyvkiadó 1973.

Sík Endre: Bem rakparti évek. Visszaemlékezések. Kossuth Könyvkiadó 1970.

Sík Endre: Egy diplomata feljegyzései. 2. kiadás. Kossuth Könyvkiadó 1967.

Szakasits Árpád: Válogatott beszédei és írásai. Kossuth Könyvkiadó. 1966.

Tanúságtevők. 5. kötet. 1944–1948. Szerkesztő bizottság: Bakó Ágnes, Szabó Bálint, Zsibák András. Kossuth Könyvkiadó 1975.

Vas Zoltán: Hazatérés 1944. Szépirodalmi Könyvkiadó 1970.

Veres Péter: Az ország útján. Szépirodalmi Könyvkiadó 1965.

Vida István: A Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt 1945. eleji programtervezete. Párttörténeti Közlemények, 1970. 3. sz. 186–197. old.

Zamercsev, I. T.: Emlékek, arcok, Budapest. Egy szovjet városparancsnok visszaemlékezései. Zrínyi Katonai Kiadó 1969.

Z. Nagy Ferenc: Ahogy én láttam. . . Visszaemlékezések. Gondolat Kiadó 1965.

FELDOLGOZÁSOK

Ágh Attila: Népi demokratikus forradalmunk néhány kérdése. Hozzászólás Sípos János. tanulmányának vitájához. Magyar Filozófiai Szemle, 1965. 2. sz. 298–308. old.

- Agrarpolitika és agrárátalakulás Magyarországon a felszabadulás után.** Szerkesztette: Balogh Sándor, Poloskei Ferenc. Eotvos Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Új- és Legújabbkori Magyar Történeti Tanszék, Budapest 1975.
- A népi Magyarország negyedszázada. Nemzetközi tudományos ülésszak.** Budapest 1970. március 16–17. Szerkesztette: Blaskovits János, Zsilák András. Akadémiai Kiadó 1972.
- Ausch Sándor:** Az 1945–1946. évi infláció és stabilizáció. Kossuth Könyvkiadó 1958.
- Balázs Béla:** Népmozgalom és nemzeti bizottságok. 1945–1946. Kossuth Könyvkiadó 1961.
- Balogh Sándor:** A népi demokratikus forradalom néhány kérdéséről. Magyar Tudomány, 1964. 11. sz. 687–698. old.
- Balogh Sándor:** A Magyar Kommunista Párt értelmiségi politikájának felszabadulás utáni történetéből. Századok, 1965. 3. sz. 458–483. old.
- Balogh Sándor:** Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választások Magyarországon. Századok, 1970. 4–6. sz. 869–940., 1192–1239. old.
- Balogh Sándor:** A fakultatív vallásoktatás kérdése és az egyházak. 1947 tavasza. Századok, 1973. 4. sz. 906–941. old.
- Balogh Sándor:** A mezőgazdasági érdekképviselet és a koalíció. 1945–1946. Agrártörténeti Szemle, 1973. 3–4. sz. 319–347. old.
- Balogh Sándor:** A baloldali erők küzdelme a közigazgatás demokratizálásáért. Az 1946. évi bélista végrehajtása és revíziója. Párttörténeti Közlemények, 1974. 2. sz. 55–87. old.
- Balogh Sándor:** A demokrácia kérdései a magyarországi politikai pártok szervezeti felépítésében, a felszabadulás után. Történelmi Szemle, 1975. 1. sz. 50–68. old.
- Balogh Sándor:** Parlamenti és párharcok Magyarországon. 1945–1947. Kossuth Könyvkiadó 1975.
- Berecz János:** Ellenforradalom tollal és fegyverrel, 1956. Kossuth Könyvkiadó 1969.
- Berecz János:** Baráti szövetségben. A magyar–szovjet kapcsolatok történetéből. Kossuth Könyvkiadó 1972.
- Berend T. Iván:** A stabilizáció megvédése és a tőkeisajátítás „száraz” államkapitalista útja Magyarországon (1946–1947). Századok, 1962. 1–2. sz. 98–149. old.
- Berend T. Iván:** Újjáépítés és a nagytőke elleni harc Magyarországon. 1945–1948. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1962.
- Berend T. Ivan:** Gazdaságpolitika az első öt éves terv megindításakor. 1948–1950. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1964.
- Berend T. Iván:** A gazdaságpolitika két évtizedének történetéhez. Századok, 1965. 4–5. sz. 805–835 old.
- Berend T. Iván:** A termelőerők fejlődése: növekedés és struktúraváltozás Magyarországon a szocialista átalakulás negyedszázadában. Századok, 1970. 4. sz. 827–868. old.
- Berend T. Iván:** A szocialista gazdaság fejlődése Magyarországon. 1945–1968. Kossuth Könyvkiadó–Közigazdasági és Jogi Könyvkiadó 1974
- Berend T. Iván–Szakács Sándor:** Hozzászolás a népi demokratikus forradalom jellegéről folyó vitához. Párttörténeti Közlemények, 1964. 3. sz. 207–233. old.
- Birta István:** A szocialista iparosítási politika néhány kérdése az első öt éves terv időszakában Párttörténeti Közlemények, 1970. 3. sz. 113–150. old.
- Blaskovits János:** Az ellenforradalmi lázadás leverése, a konszolidáció és a szocializmus alapjainak lerakása. Kossuth Könyvkiadó 1969.

Blaskovits János–Kiss György: Gondolatok az első negyedszázadról. 1944–1969. Gondolat Kiadó 1970.

Blaskovits János–Labádi Lajos: A Magyar Kommunista Párt III. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó 1968.

Borsi Emil: A Magyar Kommunista Párt harca a szegényparasztság megszervezéséért 1945 második felétől 1946 végéig. Párttörténeti Közlemények, 1961. 1. sz. 12–42. old.

Csepányi Dezső: A hároméves terv első éve (1947. augusztus 1-től 1948. július 31-ig). Századok, 1954. 1. sz. 98–147. old.

Csizmadia Andor: A nemzeti bizottságok állami tevékenysége (1944–1949). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1968.

Csizmadia Ernő–Nagy Sándor–Zsarnóczai Sándor: Az egységes szocialista szövetkezeti parasztság kialakulása. Kossuth Könyvkiadó 1966.

Donáth Ferenc: Agrárreform vagy agrárforradalom. Valóság, 1965. 3. sz. 271–278. old.

Donáth Ferenc: Demokratikus népmozgalom a felszabaduláskor. Agrártörténeti Szemle, 1967. 1–2. sz. 33–78. old.

Donáth Ferenc: Demokratikus földreform Magyarországon. 1945–1947. Akadémiai Kiadó 1969.

Donáth Ferenc: A magyar mezőgazdaság fejlődése. 1945–1948. Agrártörténeti Szemle, 1970. 1–2. sz. 1–61. old.

Ellenforradalom Magyarországon 1956. (Tanulmányok.) Kossuth Könyvkiadó 1958.

Erdei Ferenc: Agrárfejlődésünk a felszabadulás után. Közgazdasági Szemle, 1965. 4. sz. 414–423. old.

Fehér István: Politikai küzdelmek a Dél-Dunántúlon 1944–1946 között. Akadémiai Kiadó 1972.

Fehér Lajos: A tanácsrendszer létrejötte és fejlődésének húsz esztendeje. Állam és Igazgatás, 1970. 4. sz. 289–299. old.

Földes István–Nemes János: Két évtized. Tények és adatok a szocialista Magyarország húszéves fejlődéséről. Kossuth Könyvkiadó 1965.

L. Gál Éva: A köztársaság megteremtése Magyarországon (1946). Századok, 1956. 1–2. sz. 170–203. old.

Garamvölgyi Károly: Mezőgazdaságunk szocialista átalakítása. (Az átszervezés néhány közgazdasági és társadalmi problémája.) Kossuth Könyvkiadó 1965.

Gellért Tibor: Katonák az „Arccal a vasút felé” mozgalomban és a hidak helyreállításáért folyó küzdelemben. Hadtörténeti Közlemények, 1971. 3. sz. 476–500. old.

Gergely Ernő: A demokratikus rendőrség megalakulása. 1944–1945. A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Évkönyve, 1971–1972. Budapest 1973. 213–248. old.

Gergely Jenő: Kereszténydemokrácia vagy népi demokrácia? A magyarországi kereszténydemokrácia ideológiájáról. 1945–1948. Világosság, 1972. 2. sz. 72–80. old.

Godó Ágnes: Magyarok a jugoszláv népfelszabadító háborúban. Zrínyi Katonai Kiadó 1972.

Habuda Miklós: A magyar szakszervezetek a népi demokratikus forradalomban. 1944–1948. Táncsics Könyvkiadó 1971.

Hahn Géza: A magyar egészségügy húsz éve. Corvina Kiadó 1965.

Hegedűs András: A szocialista társadalom struktúrájáról. Akadémiai Kiadó 1966.

- Hencz Aurél*: A művelődési intézmények és a művelődésigazgatás fejlődése. 1945–1961. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1962.
- Hollós Ervin*: Kik voltak, mit akartak? 2. javított kiadás. Kossuth Könyvkiadó 1967.
- Hollós Ervin-Lajtai Vera*: Köztársaság tér 1956. Kossuth Könyvkiadó 1974.
- Horváth Márton*: A népi demokrácia közoktatási rendszere. 1945–1948. Tankönyvkiadó 1975.
- Húsz év. Tanulmányok a szocialista Magyarország történetéből. Szerkesztette: Lackó Miklós–Szabó Bálint. Kossuth Könyvkiadó 1964.
- 25 év. Ipar, mezőgazdaság, életszínvonal, kultúra. Kossuth Könyvkiadó 1970.
- Izsák Lajos*: A Polgári Demokrata Párt 1944–1945-ben. Párttörténeti Közlemények, 1974. 3. sz. 118–150. old.
- Jemnitz János*: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt külpolitikai irányvonalának alakulásához (1945–1948). Történelmi Szemle, 1965. 2–3. sz. 133–199. old.
- Jenei Károly*: A földigénylő bizottságok. 1945–1947. Levéltári Közlemények, 1970. 1. sz. 41–56. old.
- Káposztás István*: Adalékok állattenyésztésünk 1945–1948. évi helyzetéhez. Agrártörténeti Szemle, 1970. 1–2. sz. 109–153. old.
- Kárpáti Sándor*: A lenini forradalomelmélet néhány kérdése és népi demokratikus forradalmunk. Párttörténeti Közlemények, 1970. 2. sz. 41–66. old.
- Kirschner Béla-Lengyel István*: Az üzemi bizottság tevékenysége a Ganz Vagongyárban 1945-ben. Párttörténeti Közlemények, 1969. 3. sz. 98–117. old.
- Kis András*: A Magyar Közöségtől a Földalatti Fővezérségig. Zrínyi Katonai Kiadó 1969.
- Korom Mihály*: Az ideiglenes nemzeti kormány létrejöttének előzményeihez. Párttörténeti Közlemények, 1965. 1. sz. 18–40. old.
- Korom Mihály*: Megjegyzések Sipos János: „A népi demokratikus forradalom magyarországi sajátosságaihoz. Hozzászólás néhány vitás kérdéshez” c. tanulmányához. Magyar Filozófiai Szemle, 1965. 1. sz. 87–100. old.
- Korom Mihály*: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és a kormány létrehozásának előkészítése. Párttörténeti Közlemények, 1974. 4. sz. 102–135. old.
- Korom Mihály*: Horthy kísérlete a háborúból való kiválásra és a szövetséges nagyhatalmak politikája. Századok, 1974. 4., 5–6. sz. 836–879., 1062–1110. old.
- Korom Mihály*: Magyar átállási lehetőségek és tervek 1944. október végén és novemberében. Hadtörténeti Közlemények, 1974. 2. sz. 232–305. old.
- Korom Mihály*: Szakítás a fasiszta szövetséggel. A fegyverszüneti egyezmény megkötése 1945. január 20-án. Hadtörténeti Közlemények, 1975. 2. sz. 215–265. old.
- Korom Mihály*: Az Ideiglenes Nemzetgyűlés Előkészítő Bizottsága és a nemzetgyűlési választások. Történelmi Szemle, 1975. 1. sz. 10–50. old.
- Köpeczi Béla*: A magyar kultúra harminc éve. Kossuth Könyvkiadó 1975.
- Lackó Miklós*: Népi demokráciánk történetéből. Történelmi Szemle, 1959. 4. sz. 424–462. old.
- Legyőzhetetlen erő. A magyar kommunista mozgalom szervezeti fejlődésének 50 éve. Szerkesztette: Erényi Tibor, Rákosi Sándor. Kossuth Könyvkiadó 1968.
- Magyarország felszabadítása. Tanulmányok hazánk felszabadulásának történetéből. Szerkesztette: Száva Péter. Zrínyi Katonai Kiadó–Kossuth Könyvkiadó 1975.

Mód Aladár: Sors és felelősség. Magvető Könyvkiadó 1967.

Mód Aladár: Nemzet és szocialista nemzet. Magvető Könyvkiadó 1974.

Molnár János: Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban. (A polgári magyarázatok bírálata.) Akadémia Kiadó 1967.

Molnár János: A Nagybudapesti Központi Munkástanács. Akadémiai Kiadó 1969.

Mucs Sándor: A magyar néphadsereg megszervezése és fejlődése (1945–1948). Zrínyi Katonai Kiadó 1963.

Munk Károly: A fegyverszüneti szerződéstől a szocialista hadseregig. Zrínyi Katonai Kiadó 1964.

Nemes Dezső: A néptömegek történelmi szerepe és a személyi kultusz kérdése. Századok, 1956. 3. sz. 441–451. old.

Nemes Dezső: Népi demokráciánk fejlődése és az októberi ellenforradalom. Párttörténeti Közlemények, 1957. 1. sz. 3–31. old.

Nemes Dezső: Magyarország felszabadulása. Magyarország fejlődése a felszabadulás után. 2. javított kiadás. Kossuth Könyvkiadó 1960.

Nemes Dezső: A népi Magyarország 15 éves fejlődése. 2. kiadás. Akadémiai Kiadó 1961.

Németh József: A műszaki értelmiség érdekképviselőtének és a Magyar Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezetének néhány kérdése. 1945–1948. Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete, Budapest 1973.

Nemzetiségi kérdés, nemzetiségi politika. Szerkesztette: Csatári Dániel. 2. kiadás. Kossuth Könyvkiadó 1968.

Nevelésügyünk húsz éve. 1945–1965. Szerkesztette: Simon Gyula. Tankönyvkiadó 1965.

Nyitrai Ferencné: A magyar ipar fejlődése és távlatai. Kossuth Könyvkiadó 1971.

Orbán Sándor: A Demokrata (Barankovics) Néppárt történetéhez. 1945–1949. Századok, 1958. 1–4. sz. 174–201. old.

Orbán Sándor: Egyház és állam. A katolikus egyház és az állam viszonyának rendezése. 1945–1950. Kossuth Könyvkiadó 1962.

Orbán Sándor: Az agrárszegénység számának és helyzetének alakulása a felszabadulás után (1945–1948). Párttörténeti Közlemények 1966. 2. sz. 56–92. old.

Orbán Sándor: Egy kérdőíves összeírás feldolgozása a mezőgazdasági népesség 1946. évi helyzetéről. Agrártörténeti Szemle, 1966. 1–2. sz. 73–121. old.

Orbán Sándor: A gazdagparasztság helyzete és fölszámolásának kezdetei a felszabadulás után. Agrártörténeti Szemle, 1968. 3–4. sz. 382–438. old.

Orbán Sándor: Két indulás – két eredmény problémái a termelészövetkezeti átalakulásban Magyarországon. Párttörténeti Közlemények, 1970. 1. sz. 111–148. old.

Orbán Sándor: Két agrárforradalom Magyarországon. (Demokratikus és szocialista agrárátalakulás. 1945–1961.) Akadémiai Kiadó 1972.

Ortutay Gyula: Művelődés és politika. Tanulmányok, beszédek, jegyzetek. Hungária 1949.

Osztályok, pártok és a szövetségi politika néhány kérdése a magyar népi demokratikus forradalomban. Szerkesztette: Izsák Lajos, Korom Mihály. Oktatási Minisztérium Marxizmus–Leninizmus Oktatási Főosztály, Budapest 1975. Tudományos szocializmus füzetek. 35.

Ölvedi Ignác: A Budai Vár és a debreceni csata. Horthyék katasztrófapolitikája 1944 őszén. 2. átdolgozott kiadás. Zrínyi Katonai Kiadó 1975.

Pethő Tibor: Húszéves a magyar békemozgalom. Országos Béketanács, Budapest 1969.

- Pintér István:* Az 1956. évi ellenforradalom falun. Századok, 1960. 5–6. sz. 835–877. old.
- Pintér István:* A Kállay-kormány hintapolitikájának kérdéséhez. (Megjegyzések Sipos János cikkéhez.) Magyar Filozófiai Szemle, 1964. 5. sz. 1012–1018. old.
- Pintér István:* Magyar antifasizmus és ellenállás. Kossuth Könyvkiadó 1975.
- Polinszky Károly:* A magyar felsőoktatás negyedszázada. Felsőoktatási Szemle, 1970. 4. sz. 193–196. old.
- Rácz Béla:* Az Ideiglenes Kormány Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumának történetéhez. (1944. december 21–1945. november 15.) Levéltári Közlemények, 1962. 1. sz. 43–87. old.
- Rácz Béla:* A Belügyminisztérium újjászervezése. (1944. dec.–1948. júl.) Levéltári Közlemények, 1970. 1. sz. 89–131. old.
- Rácz Béla–Strassenreiter Erzsébet:* Az üzemi bizottságok szervezete. (1944–1948.) Történelmi Szemle, 1965. 2–3. sz. 200–239. old.
- Rácz János:* Az üzemi bizottságok a magyar népi demokratikus átalakulásban. 1944–1948. Akadémiai Kiadó 1971.
- Rákosi Sándor:* A Magyar Kommunista Párt első országos értekezlete határozatainak végrehajtásáról. Párttörténeti Közlemények, 1960. 1–2. sz. 219–240. old.
- Rákosi Sándor–Szabó Bálint:* A pártok állásfoglalása a nemzeti bizottságok kérdésében 1945 elején. (Adalékok.) Párttörténeti Közlemények, 1967. 1. sz. 74–100. old.
- Ránki György:* Küzdelem a tervgazdaságért. Századok, 1963. 1. sz. 68–107. old.
- Ránki György:* A népgazdaság szocialista átszervezése és az öthónapos terv (1948). Párttörténeti Közlemények, 1963. 1. sz. 3–36. old.
- Ránki György:* Magyarország gazdasága az első 3 éves terv időszakában (1947–1949). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1963.
- Ságvári Ágnes:* Az 1945-ös budapesti választások. Párttörténeti Közlemények, 1959. 3–4. sz. 208–233. old.
- Ságvári Ágnes:* Az üzemi bizottságok megalakulása (1945). Századok, 1962. 5–6. sz. 795–822. old.
- Ságvári Ágnes:* Tömegmozgalmak és politikai küzdelmek Budapesten. 1945–1947. Kossuth Könyvkiadó 1964.
- Ságvári Ágnes:* Népfront és proletárdiktatúra. Történelmi Szemle, 1966. 2. sz. 204–226. old.
- Ságvári Ágnes:* Népfront és koalíció Magyarországon. 1936–1948. Kossuth Könyvkiadó 1967.
- Ságvári Ágnes:* A magyar kül- és belpolitika néhány összefüggéséről a népi demokratikus forradalom időszakában. Századok, 1972. 6. sz. 1333–1368. old.
- Ságvári Ágnes–Balogh Sándor:* A népi demokratikus forradalom magyarországi győzelmének történetéhez. Századok, 1963. 6. sz. 1322–1340. old.
- Sánta Ilona:* A két munkáspárt egyesülése 1948-ban. Kossuth Könyvkiadó 1962.
- Sárfalvi Béla:* A mezőgazdasági népesség csökkenése Magyarországon. Akadémiai Kiadó 1965.
- Simon Péter:* Termelőszövetkezeti mozgalmunk az ellenforradalmi válság idején. Párttörténeti Közlemények, 1971. 2. sz. 81–107. old.
- Sipos János:* A népi demokratikus forradalom magyarországi sajátosságaihoz. Hozzászólás néhány vitás kérdéshez. Magyar Filozófiai Szemle, 1964. 1. sz. 16–74. old.

- Somlyai Magda*: Nagy csaták után. 1944–1945. Kossuth Könyvkiadó 1975.
- M. Somlyai Magda*: Adatok a mezőgazdasági termelés megindulásának történetéhez 1945–1946-ban. Századok, 1960. 4. sz. 646–660. old.
- Stark Antal*: A magyar ipar. Kossuth Könyvkiadó 1966.
- Stark Antal*: Népgazdaságunk 30 éve. Kossuth Könyvkiadó 1975.
- Steinbach Antal*: Az állami gazdaságok konszolidációjának első évei (1957–1959). Agrártörténeti Szemle, 1975. 3–4. sz. 504–533. old.
- Strassenreiter Erzsébet*: Adalékok a termelőszövetkezeti patronázsmozgalom történetéhez. 1959–1969. Párttörténeti Közlemények, 1970. 4. sz. 134–158. old.
- Strassenreiter Erzsébet*: A Szociáldemokrata Párt újjászerveződése (1944. okt.–1945. júl.). Párttörténeti Közlemények, 1971. 3. sz. 3–45. old.
- Strassenreiter Erzsébet*: A két munkáspárt együttműködése a felszabadulás után. Párttörténeti Közlemények, 1973. 2. sz. 47–78. old.
- Strassenreiter Erzsébet–Sipos Péter*: Rajk László (1909–1949). Párttörténeti Közlemények, 1969. 1. sz. 141–182. old.
- Szabady Egon*: A magyar társadalom változásai az elmúlt 25 évben. Statisztikai Szemle, 1970. 4. sz. 371–391. old.
- Szabó Bálint*: A felszabadulás utáni forradalmi átalakulás jellege és szakaszai hazánkban. Párttörténeti Közlemények, 1960. 1–2. sz. 42–74. old.
- Szabó Bálint*: A Kommunisták Pártja 1944. őszi akcióprogramja. A népi demokratikus fejlődés kommunista értelmezése a felszabadulás idején. Magyar Filozófiai Szemle, 1969. 5. sz. 959–984. old.
- Szabó Bálint*: A főbb politikai irányzatok nézetei a fejlődés perspektíváiról Magyarországon 1945 végén–1946 első felében. Párttörténeti Közlemények, 1969. 2. sz. 1–40. old.
- Szabó Bálint*: Népi demokrácia és forradalomelmélet. A marxista forradalomelmélet néhány kérdése Magyarországon. 1935–1949. Kossuth Könyvkiadó 1970.
- Szabó Bálint*: Felszabadulás és forradalom. (Tanulmányok.) Akadémiai Kiadó 1975.
- Szabó Éva*: Adalékok a Magyar Kommunista Párt szervezeteinek létrejöttéhez (1944. okt.–1945. máj.). Párttörténeti Közlemények, 1960. 1–2. sz. 75–112. old.
- Szakács Kálmán*: Paraszti érdekképviselet és szövetségi politika (1947–1948). Párttörténeti Közlemények, 1971. 3. sz. 46–79. old.
- Szakács Kálmán*: A középparaszt-kérdés és a DÉFOSZ 1949-ben. Párttörténeti Közlemények, 1972. 4. sz. 82–109. old.
- Szakács Sándor*: Adatok az etyeki, sarkadi, felsőszelestei és vasszilvágyi földművelőszövetkezetek és táblás csoportok gazdálkodásának kezdeteihez. Agrártörténeti Szemle, 1963. 4. sz. 538–557. old.
- Szakács Sándor*: Földosztás és agrárfejlődés a magyar népi demokráciában. 1945–1948. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1964.
- Szakács Sándor*: Állami gazdaságaink helyzetének alakulása. 1945–1948. Akadémiai Kiadó 1969.
- Szakács Sándor*: A népi demokratikus agrárfejlődés kezdetei Magyarországon. 1945–1948. Akadémiai Kiadó 1971.
- Széchy András*: Hazánk a szocialista kulturális forradalom útján. Pedagógiai Szemle, 1970. 4. sz. 326–342. old.

Szita János: A szocialista országokkal való gazdasági együttműködésünk 25 éve. Közgazdasági Szemle, 1970. 4. sz. 420–435. old.

Tanulmányok a magyar népi demokrácia történetéből. Szerkesztette: Lackó Miklós. Akadémiai Kiadó 1955.

Tanulmányok a magyar népi demokratikus forradalom történetéből. Szerkesztette: Horváth Jenő, Izsák Lajos. ELTE Bölcsészettudományi Kar Legújabbkori Magyar Történeti Tudományos Diákkör, Budapest 1966.

Tóth István: Politikai küzdelmek a Parasztpártban 1946–47 fordulóján. Párttörténeti Közlemények, 1969. 2. sz. 41–68. old.

Tóth István: A koalíciós pártok centrumának jellegéről és szerepéről népi demokratikus forradalmunkban. Párttörténeti Közlemények, 1970. 1. sz. 84–110. old.

Tóth István: A Nemzeti Parasztpárt története. 1944–1948. Kossuth Könyvkiadó 1972.

Tóth Sándor: A szovjet hadsereg felszabadító harcai Magyarországon. Zrínyi Katonai Kiadó 1965.

Tóth Sándor: Budapest felszabadítása. Zrínyi Katonai Kiadó 1975.

Varga F. János: A Magyar Radikális Párt újjáalakulása 1945-ben. Történelmi Szemle, 1975. 1. sz. 96–107. old.

Várkonyi Péter: Magyar–amerikai kapcsolatok. 1945–1948. Kossuth Könyvkiadó 1971.

Vass Henrik: A magyarországi 1956. októberi ellenforradalom történetének néhány kérdése. Kossuth Könyvkiadó 1958.

Vida István: A „demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről” szóló törvényjavaslat megszületése és parlamenti vitája. Történelmi Szemle, 1965. 2–3. sz. 240–255. old.

Vida István: Az 1945-ös választások és a Független Kisgazdapárt. Történelmi Szemle, 1970. 2. sz. 164–206. old.

Vida István: A Független Kisgazdapárt helyzete 1945 nyarán és az augusztusi nagyválasztmány. Századok, 1971. 5. sz. 932–960. old.

Vida István: A Független Kisgazdapárt 1946 tavaszán és a június–júliusi politikai válság. Párttörténeti Közlemények, 1971. 2. sz. 33–80. old.

Vida István: A Független Kisgazdapárt 1946 második felében. Párttörténeti Közlemények, 1973. 2. sz. 79–120. old.

Zsilák András: A magyar társadalom osztályszerkezetének alakulása a szocializmus építésének kezdeti időszakában és az MDP szövetségi politikájának főbb vonásai (1949–1956). Párttörténeti Közlemények, 1965. 4. sz. 47–84. old.

Zsilák András: A népi demokratikus forradalom és a nemzeti demokratikus erők összefogásának kommunista politikája. Történelem, 1970. 10. sz. 6–26. old.

- Abay Nemes Oszkár – 120
 Ábrahám Dezső, P. – 116
 Aczél Tamás – 290
 Adenauer, Konrad – 264
 Adler János – 12
 Altomaré Iván – 216, 274
 Andaházy Kasnya Béla – 104
 Andor Gergely – 126
 Apró Antal – 16, 135, 248, 278, 280, 285,
 289, 307, 311, 316, 318
 Arany Bálint – 94
 Asztalos János – 283
 Auer Pál – 104

 Babits Antal – 278
 Bajcsy-Zsilinszky Endre – 12, 14
 Balázs Ferenc – 126
 Bálint Imre – 120, 122
 Balla Antal – 93
 Balogh István – 18, 25, 27, 95, 100, 111
 Bán Antal – 51, 114, 131
 Bánáss László – 162
 Bandur Gyula – 12
 Barankovics István – 56, 107, 111, 115,
 139, 159
 Baranyai Lipót – 47
 Bárányos Károly – 93
 Barcs Sándor – 124
 Barkóczy József – 120
 Bata István – 215
 Bebrits Lajos – 215, 278
 Bencsik Gyula – 123
 Bencsik István – 126
 Benedikt Ottó – 362
 Benke Valéria – 316
 Berei Andor – 241–242
 Berija, Lavrentyij Pavlovics – 265
 Bettkő Pál – 126
 Bevin, Ernest – 39
 Bibó István – 284–285
 Biszku Béla – 289, 301, 306, 311
 Bodnár Károly – 126

 Bognár József – 93, 124, 161, 215, 248–
 249, 278
 Boland, Frederick Henry – 322
 Boldóczy János – 216, 274
 Bölöni György – 362
 Bródy Ernő – 120–122
 Brumiller László – 93
 Brunsvik István – 123
 Bulganyin, Nyikolaj Alekszandrovics – 264
 Byrnes, James Francis – 143

 Churchill, Sir Winston Leonard Spen-
 cer – 245
 Czapik Gyula – 162
 Czéh József – 126
 Czottner Sándor – 248, 274, 278, 307
 Csanádi György – 278
 Császár Balázs – 126
 Csécsy Imre – 122
 Csergő János – 248, 278, 307
 Csizmadia Lajos – 124
 Csou En-laj – 244

 Dálnoki Miklós Béla – 23, 51, 118–119
 Darvas József – 92, 114, 125–126, 161,
 216, 362
 De Gasperi, Aleide – 244
 Dessewffy Gyula – 70
 Dimitrov, Georgi Mihajlov – 154
 Dinnyés Lajos – 96, 100, 104–105, 114,
 161
 Dobi István – 46, 62, 66, 70, 93, 103, 106,
 111, 123–124, 161, 170, 289, 320
 Dobozy Imre – 363
 Doleschall Frigyes – 306
 Donáth Ferenc – 65, 299
 Donáth György – 94
 Dögei Imre – 289
 Drózdly Győző – 70
 Dudás József – 299
 Dulles, John Foster – 146, 150, 245
 Dzodze, Koci – 155

Eaton, Cyrus Stephen – 327
Eden, Sir Anthony – 245, 264, 277
Eisenhower, Dwight David – 151, 153,
245, 264, 327
Eötvös Loránd – 204
Erdei Ferenc – 18, 23, 28, 51, 92, 116,
125–126, 161, 215, 249, 278, 362
Erdey-Grúz Tibor – 215, 274, 362
Erőss János – 93, 123
Eszterhás György – 95
Esterházy Pál – 32

Faludi György – 290
Faragho Gábor – 23, 50, 52
Farkas Ferenc – 125–126, 285
Farkas Mihály – 16, 50, 135, 164, 169,
175, 215, 247, 267, 271–272, 276
Fárúk király – 244
Faure, Edgar – 264
Fazekas György – 299
Fehér Ferenc – 120
Fehér Lajos – 11, 289, 301, 311
Féja Géza – 363
Fellner Pál – 100
Festetich György – 32
Filó Sámuel – 123–124
Fischer József – 284–285
Fock Jenő – 311
Fodor József – 362
Fogarasi Béla – 362
Futó Dezső – 95

Gábor József – 23, 51
Gagarin, Jurij Alekszejevics – 328
Gáspár Sándor – 302, 317
Gáspár Vince – 124
Gaulle, Charles de – 327
Gém Ferenc – 125–126
Gerő Ernő – 16, 50–51, 62, 98, 114,
127–129, 135, 161, 164, 169, 175,
180, 214–215, 248, 272–275, 281, 300,
333
Gimes Miklós – 299
Gomułka, Władysław – 155
Gordon Ferenc – 104
Gorzó Nándor – 122
Gosztonyi János – 126
Groza, Petru – 39, 115
Grósz József – 163

Gyáni Imre – 126
Gyenes Antal – 278
Gyöngyösi János – 23, 25, 27, 82, 104,
123–124

Györe József – 215
Györki Imre – 93, 121, 130

Halász Aladár – 122
Halter Béla – 70
Hammarskjöld, Dag Hjalmar – 291–292,
322
Haraszti Sándor – 299
Harustyák József – 135
Házi Árpád – 249
Háy Gyula – 299
Háy László – 248
Hegedüs András – 215, 237, 248–249, 278
Hegedüs László, S. – 126
Hegymegi-Kiss Pál – 70
Hevesi Gyula – 362
Hidas István – 215, 248, 274
Hitler, Adolf – 10
Horthy Miklós – 9, 14
Horváth Imre – 274, 278, 289, 301, 316
Horváth Márton – 16, 50
Horváth Ottó – 165
Horváth Zoltán – 169
Hruscsov, Nyikita Szergejevics – 264,
327–328

Ignotus Pál – 290
Illés Béla – 362
Implom Ferenc – 123–124
Incze Jenő – 307

Jánosi Ferenc – 243, 299
Janza Károly – 278
Jessup, Philip C. – 145
Justus Pál – 169

Kabakovits József – 120–122
Kapi Béla, D. – 98
Kádár János – 16, 50, 128, 135, 156, 169,
265, 271, 278, 281, 284–285, 289, 301,
307–308, 310–311, 316, 324, 332, 364
Káldor Miklós – 99
Kállai Gyula – 14, 16, 169, 271, 289, 301,
306, 311, 316, 318, 362
Kálmán Ferenc – 124
Károlyi Mihály – 67
Kelemen Gyula – 284–285
Kerek Gábor – 126
Kerek Mihály – 65
Keresztúry Dezső – 62
Kende Zsigmond – 122
Kennedy, John Fitzgerald – 328
Kéthly Anna – 130–131, 284–285, 290
Király Béla – 290

- Király Gergely – 126
 Kisházi Ödön – 170, 307
 Kiss Árpád – 216, 248, 274
 Kiss János – 14
 Kiss Károly – 16, 50, 271, 289, 301, 311
 Kiss Sándor – 86
 Knob Sándor – 100
 Kodolányi János – 363
 Komócsin Zoltán – 304, 311
 Kónya Albert – 274, 278
 Kopácsi Sándor – 299
 Korondy Béla – 164
 Kossa István – 50, 135, 278, 285, 289, 307
 Kosztov, Trajcsco Dzsunev – 155
 Kovács Béla – 47, 62, 65, 70, 73–74, 95, 103, 278–279, 284–285
 Kovács Imre, parasztpárti politikus – 14, 88, 92, 96
 Kovács Imre miniszter – 307
 Kovács István – 16
 Kovács Máté – 126
 Kóvágo József – 290

 Lenin, Vlagyimir Iljics – 229
 Lengyel József – 362
 Lévy Zoltán – 70
 Li Szin Man – 149–150, 152
 Lloyd, Selwyn – 277
 Losonczy Géza – 261, 268, 278–279, 285, 299, 302
 Luca, Vasile – 156
 Lukács György – 278

 MacArthur, Douglas – 150
 Major Tamás – 362
 Makay Miklós – 47
 Maléter Pál – 285, 299
 Malik, Jakov Alekszandrovics – 145
 Malinovszkij, Rogyion Jakovlevics – 8
 Marosán György – 111, 135, 169, 271, 274, 289, 311
 Marshall, George Catlett – 112–113
 Marx Károly – 204
 Matheovics Ferenc – 120
 Matolcsi János – 249
 Mekis József – 248
 Mendès-France, Pierre – 244
 Mesterházi Lajos – 363
 Mező Imre – 271, 283
 Mérai Tibor – 290
 Mihályfi Ernő – 96, 124
 Mindszenty József – 56, 60, 66, 68, 97, 139, 159–160, 162, 284–285, 290, 297
 Mollet, Guy – 277
 Molnár Erik – 23, 62, 114, 215, 228, 249, 278, 362
 Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics – 25, 144–145
 Moór Gyula – 116, 119
 Munro, Leslie – 321–323
 Münnich Ferenc – 285, 289, 293, 306, 311, 316–317

 Nádass József – 362
 Nágib, Mohamed – 244
 Nagy Ferenc – 46, 51, 62, 64, 66–68, 73, 76, 85–86, 91–92, 94–96, 98, 100–104
 Nagy Gábor, H. – 127
 Nagy Imre – 16, 23, 50, 62, 70, 128, 135, 170, 185, 214–217, 229–234, 242–243, 246–248, 261, 268, 275–285, 290, 292, 295–296, 299, 302
 Nagyiván János – 70
 Nagy Józsefné – 249, 278, 307
 Nagy Sándor – 127
 Nagy Vince – 70
 Nánási László – 125–126, 127
 Nasszer, Gamal Abdel – 244
 Nehru, Dzsavaharlal – 151, 244
 Nemes Dezső – 311
 Nezvál Ferenc – 278, 307
 Németh Dezső – 165
 Némethy Jenő – 70
 Nógrádi Sándor – 12, 13
 Novobátzky Károly – 362

 Nyárádi Miklós – 96, 114
 Nyers Rezső – 274, 278

 Olt Károly – 114, 216
 Oltványi Imre – 52, 124
 Országh József – 121
 Ortutay Gyula – 70, 96, 98, 114, 124, 161, 318

 Pálffy György – 11, 164, 276
 Pálffy József – 56
 Pallavicini György – 32
 Pálinkás-Pallavicini György – 284
 Papp József – 283
 Pardi Ferenc – 119
 Pauker, Ana – 156
 Pártay Tivadar – 95, 123
 Pásztor Tamás – 118
 Pásztorhy István – 70
 Péter Gábor – 229, 265
 Peyer Károly – 66, 93, 121–122, 130
 Pfeiffer Zoltán – 95, 107, 111, 117–119

- Pineau, Christian – 277
 Piros László – 248
 Pleven, René – 148
 Pócza Lajos – 120
 Pogácsás György – 215
 Pozsgay Gyula – 93, 121

 Rácz Lajos – 124
 Rajk László – 16, 50, 62, 70, 114, 135, 155, 161, 164–165, 260–261, 265–267, 276
 Rákosi Mátyás – 50, 62, 103, 114, 135, 158, 161, 164–165, 168–170, 179–180, 184, 187, 208, 211, 214–216, 229–231, 234, 242–243, 248, 257, 263, 265–268, 270–273, 276, 300, 333
 Rapacki, Adam – 326
 Reicher Endre – 119
 Révai József – 16, 18, 50, 116–117, 135, 157, 198, 216, 271
 Révész Géza – 306
 Révész Mihály – 116
 Ribíánszky Miklós – 278
 Ries István – 111, 114
 Román József – 249
 Rónai Sándor – 52, 114, 135, 170, 289, 311, 320
 Rupert Rezső – 121
 Rusznyák István – 362

 Saláta Kálmán – 94
 Schoenfeld, H. F. Arthur – 103
 Schuman, Robert – 147
 Sík Endre – 316
 Sinka István – 363
 Slachta Margit – 67, 108, 119, 159
 Slánský, Rudolf – 156
 Somogyi Miklós – 302, 311
 Stollár Béla – 12
 Sulyok Dezső – 67, 70, 97, 102
 Supka Géza – 116, 120, 122

 Szabó Árpád – 114, 123–124
 Szabó Ferenc – 124
 Szabó Gergely – 274, 278
 Szabó István, B. – 106, 284–285
 Szabó János – 248
 Szabó Pál – 125–126
 Szakasits Árpád – 14, 62, 111, 114, 135, 161, 169–170
 Szalai András – 164, 276
 Szalai Béla – 240–241, 248–249
 Szálasi Ferenc – 25

 Szeder Ferenc – 131
 Szegedi Maszák Aladár – 104
 Székely Béla – 127
 Szekeres János – 122
 Szélig Imre – 130–131
 Szent-Györgyi Albert – 12
 Szentiványi Domokos – 94
 Szentiványi Lajos – 123–124
 Szent-Iványi Sándor – 120
 Szentmiklóssy István – 94
 Sziujártó Lajos – 216
 Szilágyi József – 299
 Szirmai István – 362
 Szobek András – 241, 248
 Szokolovszkij, Vaszilij Danyilovics – 144
 Szőnyi Tibor – 164, 276
 Sztálin, Joszif Visszarionovics – 21, 144, 151–152, 154, 211
 Szücs Ferenc – 127

 Takács Ferenc – 23, 51
 Taksonyi János – 123
 Tánczos Gábor – 299
 Tătărescu, Gheorghe – 83
 Tausz János – 249, 307
 Teleki Géza – 23, 34, 50
 Tildy Zoltán – 14, 51, 62–63, 66–67, 73, 95, 100, 161, 278–279, 284–285, 299
 Tisza József – 216, 248
 Tito, Joszip Broz – 275, 324
 Tolbuhin, Fjodor Ivanovics – 8
 Tóth Endre – 127
 Tóth László – 116
 Trautmann Rezső – 307
 Truman, Harry S. – 38, 147, 150–151
 Tyitov, German Sztjepanovics – 328

 Uitz Béla – 362
 Uszta Gyula – 13
 U Thant – 322–323

 Vajda Imre – 135, 169
 Valentiny Ágoston – 23, 51, 93
 Vandenberg, A. – 144
 Varga Béla – 47
 Varjú Ákos – 127
 Vas Antal – 127
 Vásárhelyi Miklós – 299
 Vásáry István – 23, 50, 52, 70
 Vásáry József – 70, 119
 Veres Péter – 35, 66, 88, 92–93, 96, 113, 125–126

Vészy Mátyás – 120–121

Visinszkij, Andrej Januarevics – 144–146

Vorosilov, Kliment Jefremovics – 26–27,
33

Vörös János – 23, 25, 27–28

Wan Waithayakon – 321

Zgyerka János – 12

Zöld Sándor – 169

Zsedényi Béla – 119

Zsofinyecz Mihály – 215, 248

Zsoldos Sándor – 216, 249

Zsolt Béla – 116, 121–122

Tartalom

AZ ORSZÁG FELSZABADULÁSÁTÓL

A SZOCIALISTA FORRADALOM GYŐZELMÉIG 1944–1948

Magyarország felszabadítása és a népi demokratikus hatalom megszületése.	
Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány létrehozása	7
Kelet-Magyarország katonai felszabadítása	7
A fegyveres nemzeti ellenállás megindulása	11
Az antifasiszta demokratikus szervezetek kialakulása. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programja	15
Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány létrehozása	20
Az Ideiglenes Nemzeti Kormány első intézkedései. Az 1945. évi földreform végrehajtása	24
Szakítás a hitleri Németországgal. A fegyverszüneti egyezmény aláírása	24
A fegyverszüneti egyezmény végrehajtását és a népi demokratikus rendszer megszilárdítását szolgáló kormányintézkedések	27
Az ország teljes felszabadítása és a földreform végrehajtása	30
A politikai és a gazdasági-társadalmi viszonyok a felszabadulás után. Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választások	38
Az ország nemzetközi helyzete	38
Osztályok és pártok a felszabadult Magyarországon	41
Az újjáépítés kommunista programja	48
A pártok kapcsolatainak fejlődése és az Ideiglenes Nemzeti Kormányon belüli ellentétek fokozódása 1945 tavaszán-nyarán	50
Az 1945. november 4-i nemzetgyűlési választások	55
A függetlenségi fronton belüli küzdelmek 1945–1946 fordulóján és az 1946. évi tavaszi baloldali tömegmozgalmak hatása a koalíció politikájára. A pénzügyi stabilizáció	62
A Tildy-kormány megalakulása és politikája	62
Kisgazdapárti törekvések az államhatalmi pozíciók „arányosítására” és kísérletek a földreform jobboldali felülvizsgálatára	64
A köztársaság megteremtése és a Nagy Ferenc-kormány megalakulása	66
A Baloldali Blokk létrehozása és a kisgazdapárt meghátrálása	69
Az 1946. július 16-i pártközi egyezmény	72
A kormány békeelőkészítő tevékenysége	74

A pénzügyi stabilizáció	77
A baloldali pártok befolyásának növekedése, hatalmi pozícióik megerősödése és a kisgazdapárt felbomlása. Az 1947. évi országgyűlési választások	82
A párizsi békekonferencia és Magyarország	82
A koalíció baloldalának elszigetelésére irányuló jobboldali kísérletek kudarca	85
A Magyar Kommunista Párt III. kongresszusa és hatása	89
A jobboldali parasztblokk létrehozására irányuló tervek bukása	92
A hároméves terv bevezetésének előkészítése	98
Nagy Ferenc bukása és a Dinnyés-kormány megalakulása	101
Az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választások	105

A szocialista forradalom győzelme. A két munkáspárt egyesülése:

az MDP megalakulása és programja	111
A Dinnyés-kormány újjáalakulása és programja	111
A konzervatív-liberális polgári ellenzék kiszorítása a politikai életből	117
A Radikális Demokrata Pártszövetség megalakulása	120
Az agrárpártok a népi demokrácia továbbfejlesztéséről	123
A tőkés rendszer felszámolásának döntő lépései	127
A két munkáspárt egyesülése: az MDP megalakulása és programja	130
A kultúra demokratizálása és az egyházi iskolák államosítása	135

KÜZDELEM A SZOCIALIZMUS ALAPJAI LERAKÁSÁÉRT 1948–1956

A szocialista építés kibontakozása és megtorpanása. A proletárdiktatúra politikai

rendszerének és államszervezetének kiépítése	143
A szocialista építés nemzetközi feltételei az 1940-es évek végén és az 1950-es évek elején	143
A proletárdiktatúra politikai rendszerének és államszervezetének kiépítése	156
A szocialista iparosítás eredményei és problémái	171
A mezőgazdaság szocialista átszervezésének nehézségei és a parasztság helyzetének alakulása	183
A volt uralkodó osztályok művelődési és műveltségi monopóliumának megtörése	198

Kísérletek a hibák kijávitására – a politikai irányvonal változásai és a társadalmi

ellentétek kiéleződése. Belpolitikai válság és ellenforradalom 1956-ban	210
Az MDP KV 1953. júniusi határozata és az „új szakasz” politikája	210
A politikai irányvonal újabb módosítása	140
Belpolitikai válság és ellenforradalom 1956-ban	261

**A NÉPHATALOM HELYREÁLLÍTÁSÁTÓL
A SZOCIALIZMUS ALAPJAI
LERAKÁSÁNAK BEFEJEZÉSÉIG 1956–1962**

Az ellenforradalom leverése és a néphatalom megszilárdítása. A Magyar	
Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulása és politikája	269
A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány megalakulása és politikája	289
A szocialista építés újabb kibontakozásának politikai és gazdasági megalapozása ...	308
A szocialista építés általános fellendülése és a szocializmus alapjai lerakásának	
befejezése. A mezőgazdaság szocialista átalakítása	321
Az imperialista beavatkozási kísérletek elhárítása és a szocialista államok	
együttműködésének elmélyítése	321
A közéleti demokrácia fejlesztése és a társadalmi megbékélés elősegítése	329
A második hároméves terv végrehajtása és az ötéves terv megkezdése.	334
A mezőgazdaság szocialista átalakítása	342
A kulturális élet szocialista szellemű megújítása	358
A szocialista társadalmi rend győzelme	364
Rövidítések jegyzéke	367
Válogatott bibliográfia	369
Források	369
Feldolgozások	371
Névmutató	379

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

Szerkesztette Stemler Gyula

A borító, a kötéstervezés és a tipográfia Székffy Gyula munkája

Műszaki vezető Mózes Tibor

Képszerkesztő Fábri Magda

A szedést 1977. XII. 28-án kezdték meg

Megjelent 1978. V. 10-én, 12 000 példányban

Terjedelme 29,1 (A/5) ív + 3 ív képmelléklet

78.0278 Athenaeum Nyomda, Budapest – Íves magasnyomás

Felelős vezető: Soproni Béla vezérigazgató